

MAGYAR SZEMLE

A szerkesztőbizottság elnöke:
GRÓF BETHLEN ISTVÁN

Szerkesztőbizottság

GOMBOCZ ZOLTÁN, GRATZ GUSZTÁV, GYALÓKAY JENŐ,
HERCZEG FERENC, HÓMAN BÁLINT, JANCSÓ BENEDEK,
KENÉZ BÉLA, BÁRÓ KORNFELD MÓRIC, KORNIS GYULA,
LEPOLD ANTAL, MAGYARY GÉZA†, PETROVICS ELEK,
RAKOVSKY IVÁN ÉS RAVASZ LÁSZLÓ

SZERKESZTI SZEKFÜ GYULA

IV. KÖTET

1928 SZEPTEMBER—DECEMBER

BUDAPEST

A MAGYAR SZEMLE TÁRSASÁG KIADÁSA

Kiadótulajdonos:
MAGYAR SZEMLE TÁRSASÁG

HÓMAN BÁLINT
elnök

MAGYARY GÉZA†
alelnök

BALOGH JÓZSEF
titkár

Minden jogot fenntartunk

MAGYAR SZEMLE

1928 SZEPTEMBER

IV. KÖTET, 1. (13) SZÁM

ÚJ HUNGÁRIA FELÉ¹

NINCSEN jó magyar ember, aki kételkednék abban, hogy a Szent István Birodalom területi egysége előbb-utóbb helyre fog állani. Ez a hit már magában véve is jelentékeny politikai erő-tényező, nemcsak azért, mert bennünk, magyarokban fenntartja a lelkiert a szükséges kitartáshoz, hanem azért is, mert rendkívüli szuggesztív erőt áraszt, amely csüggesztőleg hat azokra, akik az ellenkező hitet szeretnék ápolni magukban és másokban is. Ezt a nagyszabású, történelemépítő szuggesztíót pedig még hatványozottabb erőre emelte angol és olasz barátaink nemes akciója, amelyet a békeszerződések revíziója érdekében indítottak.

Igaz, hogy az utóbbi időben magas tekintélyű hivatalos helyekről igen határozott „lehető” nyilatkozatok hangzottak el a békeszerződések revíziója érdekében folytatott akciók ellen. Nem szabad ezeknek a nyilatkozatoknak a jelentőségét kicsinyelni, de szükséges, hogy megismerjük a sajtóképi jelentésüket, mert ebből igen fontos egyéb pragmatikus megismerések is fognak fakadni. Ezek a nyilatkozatok ugyanis csupán arra az egyébként nem nagyon meglepő igazságra figyelmeztetnek, hogy a békeszerződések abszurditásainak felismerésétől a nagyhatalmak által kezdeményezendő diplomáciai akciót várni éppen olyan naiv dolog, mint amilyen együgyűség volt annak idején ölhetett kézzel várni, hogy a hatalmak „belátása” vagy „elv-hűsége” kergesse ki a cseh és a román martalócokat megszállott területeinkről, s megtartassa ott a népszavazást. A nagyhatalmak maguk, mint a nemzetközi politika végrehajtó közegei — aminek, notabene, ma már inkább csak látszanak — egyetlen katonát sem fognak mozgósítani a trianoni szerződés megváltoztatása vagy fenntartása érdekében, de éppen ezért szóval csak azt fogják mindig támogatni, aki pillanatnyilag erősebb: hiszen ellenkező esetben „blamálnák” magukat.

Azokat a mozgató erőket tehát, amelyek a bizton várt fordulatot a közvetlen okozás útján elő fogják idézni, nem a nyugati világban, hanem itthon, saját portánkon, Nagy-Hungária területén kell felkutatnunk.

Itt pedig két nagy pozitív szellemi áramlattal találjuk szemben magunkat: az egyik mindennapi megbeszélés tárgya, mióta egy vezető

¹ Kitűnő munkatársunknak e cikkében megírt, bizonyára széles körökben nagy feltűnést keltő gondolataival a következő számokban több oldalról is fogunk foglalkozni.

magyar államférfi rámutatott és találó fordulattal „neonacionalizmus“-nak nevezte el; a másikat ugyanebben a stílusban „neopatriotizmus“-nak nevezhetjük.

Nemzetek élnek, mióta van civilizáció, de nacionalizmusról csak a francia forradalom s a modern polgári osztály (a „burzsoázia“) világnézetének uralomrajutása óta lehet beszélni. A régi középkori eredetű nemzeteket a patriotizmus tartotta együtt. Magyarország például egységes nemzetállam volt egészen a 19. századig, annak dacára, hogy mai terminológia szerint lakossága körében mindig nagy számban éltek a „kisebbségek“. Természetesen szó sem volt arról viszont, mintha az uralom a „többség“ birtokában lett volna. Az uralom, mint jól ismeretes, a kiváltságos rendek birtokában volt s ezek sorába felemelkedni teljesen egyenlő esélye volt a „többség“ és a „kisebbség“ gyermekeinek. A kiváltságos rendek s a Szent Korona tagjai pedig földesurak voltak és testületeikben területi közhatóságok hordozói: eminens érdekük volt tehát a nemzeti birtoktest: az ő domíniumuk területi integritását s a maguk közhatóságainak függetlenségét megóvni. Íme: a régi patriotizmus forrása és tartalma. Nagy történeti szerepet töltött be ez az eszmény és nagy emberi magasságokba tudta emelni védelmezőit, de el kellett buknia, mert szűk volt a társadalmi alapja. A „népet“ nem vonta be a „nemzetbe“ és a védett haza, a „pátria“ fiainak nagy többségét merőben eszközök és nem célok gyanánt illesztette be a maga erkölcsi világába.

A francia forradalomban kirobbanó nagy modern eszmeáramlat ezzel szemben kettőt hozott: demokráciát és kultúreszményeket. A rendi társadalom gondolatvilágát a „felvilágosodás“ kritikai munkája bontotta szét, amidőn a hagyományos tekintélyek uralmával az „ész“ uralmát s a született úrnak és főnöknek alakjával a tehetségével kitűnő egyébként akármilyen „plebejus“ származású vezetőnek eszményét állította szembe. A nép gyermekének adott jog a szabadabb érvényesülésre azonban egyúttal a nép nyelvének szabad érvényesülését is követelte. Mivel pedig a demokrácia egyúttal a többség uralmát is jelenti, nyilvánvaló, hogy ahol többféle népnyelv „divatozott“ egy országban, mely egyébként mindig egységes kultúrterület volt, a többség nyelvének kellett uralkodó nyelv rangjára emelkedni.

Mérhetetlen felületességről tesznek tehát tanúságot azok, akik a „nemzetiségi kérdés“ sajnálatos elfajulását hazánkban a „feudalizmusnak“ és a „magyar úri reakciónak“ iparkodnak nyakába varrni. Ellenkezőleg: a magyarosítási mozgalom és a nemzetiségi kérdésnek ezzel kapcsolatos felmerülése a polgári demokrácia világnézeti gyökereiről fakadt s ha magyar urak állottak is az élén, ez csupán azt mutatja, hogy a magyar nemes urak ősi patriotizmusa legyőzte feudális hajlandóságait: hogy merő patriotizmusból nacionalistákká lettek és hajlandók haladni a polgári demokráciával.

Mindaz, ami a századvégi nacionalizmus arculatán ma elrajzolt vonásnak látszik, a polgári demokrácia jellegzetes stílusát tükrözi. A nacionalista eszményekkel való erősen külsőséges, szóvirágos és vitézkötéses tüntetés, a polgári sznobot juttatja eszünkbe, aki egy kissé megittasodva tetszeleg vadonatúj díszmagyarjában; a centra-

lizáció túlzásba vitele szintén polgári tradíció: hiszen a feudális urak befolyása alatt álló területi autonómiák ellenében a polgári elem, mint bürokrata és mint tőkés egyaránt a központi hatalom erősítése által iparkodott befolyását erősíteni s ugyancsak centralisztikus irányban hatott a polgárság kapitalisztikus orientációja, amely mindenütt áttörni iparkodott a lokális kereteket, hogy a gazdasági életet szabadon szervezhesse széles, országos alapon; polgári intellektualizmus végül az a felfogás, amely a nemzeti kultúrát úgyszólván kizárólag az irodalomban látja megtestesülni és nem képes felismerni az egyetemes szellemi konsztitúción rejlő hagyományos értékeket, amelyek a legkülönbözőbb nyelveken beszélő, de ősi sorsközösségben élő népek gondolkodásmódjának, érzelem- és kedélyvilágának, valamint művészi alkotóerejének stílár egységében a szellem azonosságát hirdetik.

A hatvanhetes kiegyezés következtében a régi patriotizmus oppozícióba szorult s a kormányzást irányító nacionalista szellem érthető módon igyekezett megvenni a réven, amit elvesztett a vámon s ha már nem számolhatott le az uralkodóház igényeivel, legalább is azon volt, hogy a szuverenitásában csonka magyar nemzetet bensőleg egységesítse, hogy biztosítsa magát a bécsi udvar „divide et impera“ módszerei ellen. Ezért lett azután a nacionalista kultúrpolitika inkább negatív szellemű, ezért volt sokkalta nagyobb gondja a nemmagyaroknak, mint a magyaroknak a nevelésére. Természetes, hogy ez a tevékenység erősen extenzív lett az intenzitás rovására és hogy kormány és közvélemény egyaránt sokkal nagyobb súlyt vetettek a nemzeti eszme mellett való hangzatos hitvallásnak, mint a tartalmi értékek tényleges teremtésének példáira. A századeleji nagy magyar tehetségek jelentékeny részének kiszorulása a politikai peturbánkodásnak és dózsagyörgykedésnek különböző, sajnos, többé-kevésbé időtlen útjaira nem csekély mértékben ennek a körülménynek rovására írható.

Hogy egyébként, nemzetpolitikai szempontból helyes volt-e ez a törekvés, oly kérdés, melyre tudományos komolysággal nem lehet megfelelni. A magunk részéről azonban azt hisszük, hogy a világháború kitörése és következményei szempontjából a magyar kultúrpolitika alakulásának semminő jelentősége nem volt, s korántsem vagyunk biztosak abban, hogy egy passzívabb, vagy kevésbé nacionalisztikus kormánypolitikának nem lettek volna-e oly hatásai, amelyek utólag a sorstragédia végzetszerűségével bekövetkezett szituációt még jobban súlyosbították volna.

A mai, magára maradt magyarnak nacionalizmusa valóban eo ipso más kell, hogy legyen, mint volt a háború előtt a belső expanzió napjaiban. A magyar ma kénytelen önmagára eszmélni, elzarándokolni a delphii Apollón szentélyébe és hozzálátni önmaga értékeinek kiépítéséhez. Sohasem érezhettük át nagyobb erővel, hogy „sem rokona, sem ismerőse nem vagyunk senkinek“, de éppen ezért, „szeretnők magunk megmutatni, hogy látva lássanak“ és vajmi nagyon, vajmi fájdalmasan „szeretnők, hogyha szeretnének“.

Ebből a hangulatból fakad a neonacionalizmus magasra felcsapó hulláma, a nagy magyar kultúrambíció, amely a méltóságos föld-

művelőnek súlyos, tempós nyugalmát most a keleti nomádnak vándorló és hódító lázával váltja fel. Az ismeretlen kis óceáni szigeten, amely fölött már csaknem összecsaptak a roppant tornádó hullámai, most íme egy fárosz ég, különös, idegenszerű, de tiszta fényvel, amely messziről is odavonzza a csodálkozó és kíváncsi hajósokat.

Ez a termékenyebb új szellem pedig nemcsak hogy szakít a nemzeti prozelitizmus eszményével, hanem ezt egyúttal szíve mélyén érthetetlennek is tartja. Egy kicsit ott bujkál benne a modern faj elmélet némi homályos alakban: a magyarság neki született lelki konstitúció, amelyet ki kell fejleszteni és virágoztatni, de amelyet beoltani nem lehet. Nem az a fontos neki, hogy sok legyen a magyar, de hogy igazi legyen, hogy ne legyen csempészárú, vagy hamisítvány, amelynek fűrészporszór hull ki a szívéből.

A neonacionalizmus éppen ezért, ennél az attitűdjénél fogva mozditja elő a neopatriotizmus növekedését is. Neopatriotizmusnak pedig azt a felfogást nevezném, amely belátván azt, hogy Szent István hagyatéka nem kisebbségé és nem többségé, nem uraké és nem magyaroké csupán, hanem mindazoké, akiknek ősei a Kárpátok ölen nyugszanak, akik véreztek vagy izzadtak ezért a földért s akiknek a nagyvilágon e kívül nincsen számára hely, mind kevésbé érti immár az ellentéteket, amelyek magyart, horvátot, tótot, erdélyi románt elválasztanak egymástól és mindinkább látja, hogy e népek szenvedéseiket csak egymás keblén pihenhették ki és problémáikat csak egymás támogatásával oldhatják meg: hogy különválva legázolás, megalázás, nyomorult helota sors lehet csak az övék.

Mondottuk, elméleti elfogulatlansággal szólva, nem hisszük, hogy a magyar kultúr- és nemzetpolitikának lett légyen jelentősége a Szent István Birodalom szétrombolásában. De mint a társadalom szellemi életének professzionátus megfigyelői, meg kell állapítanunk, hogy ama politikának hallgatolagos elítéltetése immár a magyar társadalom részéről is útban van. Hiszen ez együttjár, mint láthattuk, a neonacionalista szellem térhódításával. S ez a hangulat egyúttal a neopatriotizmusnak is egyik főereje. A társadalom egészséges életösztönére vall, ha szokásokat és lelkiállapotokat, amelyek a megváltozott viszonyokkal Össze nem férnek, talán igazságtalan ítélettel is, levetni kész. Nem hasonlítunk a Bourbonokhoz s habár álljuk Zrínyivel a „Ne bánts a magyart“, mégis neheztelés, megbántódás és előítélet nélkül, nyílt szívvel készen állunk a kézfogásra másnyelvű testvéreinkkel is és ha nem is gondolunk arra, hogy kicirkalmazott alkotmánytervekkel, utópikus államregényekkel kínálgassuk őket, jól érezzük, hogy nincs a lelkünkben dogma, amely bárminő igazságos és méltányos feltétel elfogadását akadályozhatná.

Tudjuk, hogy tíz év alatt kegyetlenül nagyot fordult a világ s tudjuk, hogy a Páter Familiasnak akkori fölényes helyzete helyett ma már legfőljebb az idősebb testvér szerepében vagyunk otthon. De azt is tudjuk, hogy az új „kiegyezés“ korántsem egyedül a mi érdekünk. És tudjuk, hogy ezt „odaát“ is tudják. Mert éppen ez a neopatriotizmus munkája, amely nemcsak itt halad előre, hanem a trianoni mesgyn túl is.

Mi talán a mi mérhetetlen bánatunk szent egoizmusában nem is vettük eléggé észre, hogy a teremtésben rajtunk kívül is vannak vesztesek. Pedig nemcsak a róna vesztette el a bérceket, hanem a bércek is elvesztették a rónát. Nincsen magyar földműves, aki annyit veszített volna, mint a tutajos, az arató, a drótos és ablakos „tót atyafi“. És bármit vitték is el tőlünk a magyar múlt monumentumaiból, még mindig mi jártunk jobban, mint erdélyi és felvidéki testvéreink, mert nekünk s egyedül nekünk maradt meg vigasztalásul Hungária csodás és megragadó történetének minden mély és örök igazság- és propagandaértéke. Thököly hiába harcolt a Felvidék szabadságáért, Rákóczi hiába pihen a kassai dómban: tótnak, ruténnek az ő nemes emlékükből lelkét fürdetnie nem szabad. Helyettük a Felvidék népének most már csak Ziskában és Prokopban, legfeljebb ha Jánosikban, a haramiában szabad a maga hőszait tisztelnie. S vájjon az erdélyi nép jobban járt-e azzal, hogy most Báthory Istvánnak, Bethlen Gábornak világtörténelmi dicsősége helyett Hora-Kloskával és Avram Jankuval kell beélnie?

S ez aligha minden. „Kisebbségek“ elnyomása alatt három különböző dolgot lehet érteni. Az „elnyomás“ lehet i. egy merő ideálnak, egy célkitűzésnek gátlása, lehet 2. egy társadalmi realitásnak, egy embercsoport szellemi egységének és integritásának megbontására irányuló törekvés és legvégül 3. egy ily embercsoport materiális boldogulásának megakadályozására, sőt fizikai épségének aláaknázására indított tervszerű hadjárat. A régi magyar politikának legfőljebb az 1. variánst lehet rováására írni: a magyarországi „nemzetiségek“ nem voltak öntudatos entitások, hanem békésen szunnyadó szelíd és áldott emberi masszák, amelyeknek „felébresztése“ csupán néhány rajongó, elszánt lélek céljaiban élt. A magyar állam csupán e cél ellen küzdött, oly fegyverekkel, amelyek megfeleltek a kor szellemének s a civilizáció normáinak. A mai elszakított magyarság, mint egy nagymúltú történelmi nemzetnek egy-egy kiszakított darabja, a 2 és a 3 szerint inkvizitórius módszereknek van alávetve. De ha csupán a 3. variánst tekintjük, akkor azonnal be kell látnunk, hogy a szerb, a cseh és oláh birodalomba bekebelezett horvátok, tótok és románok ebből a szempontból maguk is elnyomott és szenvedő kisebbségek, akik egy „lógásra“ kész, mohó és lelkiismeretlen haszonbérllő rablógazdálkodása alatt nyögnek.

Talán nem lesz szükséges itt széles idézeteket prezentálnunk Pribicevics, Hlinka és Maniu nyilatkozataiból, hogy illusztráljuk ezt az igazságot. Mindhárom oly férfiú, aki egész életmunkáját szentelte a „magyar uralom“ megdöntésére s most a várvavárt Elisium kapujában mind a három „merev hajakkal“ áll az égő romok között.

Nehéz, nehéz a lelkes és fáradhatatlan úttörőnek visszafordulni a véres verejtéssel vágott úton és férfias keménységgel bevallani, hogy rossz volt az irány. De ha e három férfiú magatartásában e tekintetben tetemes tempókülönbségek vannak, ez nem egyedül jellem- és vérmérsékletbeli különbségekre vall. Egy mélyebb politikai analízis itt sokkal egyetemesebb okokat is fog találni. Talán nem lesz érdektelen röviden rámutatni ezekre a körülményekre.

A horvátok helyzete rendkívül egyszerű. Itt sem a terület földrajzi egysége, sem lakosságának majdnem teljes egynemősége, sem a történeti hagyományok szilárdsága nem vitás. A horvátok tisztában vannak azzal, hogy egy Magyarországgal ma kötendő föderatív unió nekik csupán előnyököt hozhatna, a nélkül, hogy nemzeti aspirációikból akár csak egy jottát is fel kellene áldozniok. S minő más helyzet volna számukra a régi civilizált európai testvérrel élni ismét politikai közösségben, akinek nagyobb anyagi erejére bátran lehet támaszkodni, holott ma erkölcsileg és politikailag megalázva, anyagilag kizsákmányolva nyögnek a szerb „fajtestvér“ uralma alatt. Persze egyelőre nem könnyű elszabadulni ebből a némileg acélos „testvéri“ ölelésből.

Más a tótok helyzete. Az ő visszatérésüknek a szülői házba nincsenek külpolitikai akadályai, mert a cseheket úgy magukban csak nagyítóüveggel lehetne nemzetközileg számbavehető politikai tényezőknek tekinteni. De a tót vezérek ma még nem bíznak bennünk eléggé, aminek eléggé világos oka az, hogy szállásterületük korántsem mérkőzhetik homogenitásban a horvátokéval és hogy nekik, mint nemzetnek egyelőre még politikai és adminisztratív hagyományaik sincsenek. Persze ezeket a cseh diktatúra alatt sohasem fogják tudni megszerezni s bizonyos, hogy az autonómia programjával boldogan térnének vissza az őshazába. De itt számos nagyon komplex és egyelőre megbeszélések lehetősége hiányában nem tisztázható probléma merül fel, amelynek a horvát relációban nincs nyoma. Nem kétséges, hogy a magyar közvélemény véleménykülönbség nélkül kész koncedálni a tót nemzet jogát az autonómiához. Ennek az autonómiának teljes tartalma azonban csak közvetlen tárgyalások útján volna tisztázható, hiszen majdnem teljességgel attól függ, hogy mik volnának a tótság igényei. Magyar részről nyilvánvalóan egyetlen *conditio sine qua non* áll fenn eleve is, teljes határozottsággal s ez a kisebbségek jogainak teljes biztosítása a kulturális vonatkozásokban és a helyi (községi, megyei) adminisztrációban. Nem tartjuk kétségesnek, hogy a tótság hivatott vezérei e feltételt elfogadni készek volnának és hogy azt a tótság ismert lojális szellemében fognák megtartani. De van egy kérdés, amely bizonyára több nehézséget fogna okozni és ez a benső, magyar-tót határvonal megállapításának problémája.

Az a tagadhatatlan határozottság ugyanis, amellyel a tót vezérek állást foglaltak Lord Rothermere akciója ellen, a mellett látszik szólani, hogy Szlovenszko mai területét a tótság jogos birtokállományának tekintik, már pedig arról viszont a magyarokat nem fogja meggyőzni senki, hogy az úgynevezett Rothermere-vonalon innen fekvő magyar többségű területek nem a szoros értelemben vett Magyarországot illetnék.

Ámde talán helyénvaló, ha akkor, amikor ezt az állásfoglalást megbíráljuk, számolunk a pillanatnyilag adott helyzettel és viszont azzal az attitűdcserével, amely az államkeretek megváltozásával okvetlenül bekövetkeznék. Ha valamely társadalmi entitásnak magatartását bizonyos helyzetben helyesen tudjuk analizálni, ha képesek vagyunk azt motívumaiból megérteni, akkor már egyúttal kezünkben vannak

azok az állandó tényezői a magatartásnak, amelyekkel egy változott helyzetben is számolni fog kellem, de egyúttal látjuk azt is, hogy mennyiben kell, vagy legalább is lehet a helyzetváltozással az attitűd változására is számítani.

Így szemlélve a tényeket, be kell látnunk azt, hogy a mai Cseh-szlovákia keretei között éppen a szlovákok azok, akiknek nem lehet a határmenti magyar területekkel hozzájuk láncolt magyar tömegekről lemondaniok. A tekintélyes magyar masszák súlyos politikai nyomatéka nélkül a tótság teljesen reménytelenül elveszett bárány volna a cseh farkas gyomrában. Ma is és így is patétikus látvány, hogyan ingadoznak a tótság legjobb vezéréi is a tót öncélúságért, az autonómiáért folytatandó, de erőforrásokat és áldozatokat kívánó határozott küzdelem és az úgynevezett aktivizmus között, amely feláldozza a nemzeti eszményi célokat csak azért, hogy az élet apró szükségleteit megmentsse az anyagi létfeltételeiben is érzékenyen megkárosított szlovák nép számára. A magyarság vezéreinek intranszignens kitarása nélkül az autonómia ügyét rövidesen végveszedelem fenyegetné. Nem azért, mintha a tót vezérek elvhűségére és becsületes kitarására nem lehetne számítani, hanem azért, mert a magyar politikusok hasonlíthatatlanul szilárdabb és megbízhatóbb támogatásra találnak a magyar népnek nemzeti érzésben és politikai öntudatban magasan fejlett tömegeinél. A tótokat viszont — bármekkora fejlődött légyen is öntudatuk az elszakítottság tíz éve alatt — még mindig nem sikerült teljesen „felébreszteni“ s alig tagadható, hogy a tótság nagy tömegei politikailag még mindig indifferens masszák.

A tót nép politikai nevelése tehát, mint eddig, egyelőre tovább is a felvidéki magyarság missziója marad: a különbség csak az, hogy míg a múltban e nevelés célja az volt, hogy a tótokat magyarokká formálja át, mai célja már az, hogy az öncélúság eszméjével hassa át őket és így ezzel voltaképp jó, öntudatos tótokat csináljon belőlük. A magyar kisebbségre tehát a tót népnek fejlődése érdekében szüksége van és így nem csoda, hogy a jelek szerint Benes könnyebben lemondana a Csallóközről, mint Hlinka.

Azt hisszük azonban, hogy a helyzet teljesen megváltoznék a Felvidéknek Magyarországhoz való visszacsatlakozásával. Mert akkor egyrészt azonnal megszűnnék a denacionalizálás veszélye, amely ma a tótságot fenyegeti s viszont a tót nemzet vezetőinek meg kellene gondolniok, hogy a magyaroktól aligha lehetne követelni, hogy egy területet, amelyen legalább 40% magyar él, túlnyomóan zárt tömegekben, kifejezetten ismerjenek el tót nemzeti domíniumnak. Nem azt akarnók ezzel mondani, hogy a mai Szlovenszko teljes területére az autonómiát a magyaroktól semmi áron sem lehetne kivívni, hanem csupán azt, hogy e területnek politikai egysínűség, kimondottan tót jelleg nem volna koncedálható s ha a terület egysége tót részről *conditio sine qua non*-ként állíthatnék fel, akkor olyanféle megoldásra volna szükség, mint a Délafrikai Unióban, ahol a két uralkodó nyelv: a holland és az angol egyenjogúságot élvez. Mint látnivaló, ezt a kérdést is csupán a neopatriotizmus szellemének növekvő erejével lehet majd megoldani, amely minden nyelvi és kultúrsovinizmussal szakítva,

nem „többségre“ és „kisebbségre“ tekint, hanem egy érdekei és történeti fejlődése szerint összetartozó lakosság teljes összességének békés és egészséges továbbfejlődését tartja szem előtt, gondolva a Szent Király mélyértelmű szavaira, hogy többet ér az a lakosság, amely több nyelven beszél, mint az, amely csak egynyelvű.

Erdélyben a helyzet bizonyos tekintetben kedvezőbb, más tekintetben azonban jóval nehezebb, mint a Felvidéken. Mert egyfelől Erdélynek földrajzi keretei tiszták, partikularisztikus hagyományai erősek és glóriózusak és az ősi „Három Nemzet“ szisztémával világosan mutatják a megoldásnak egyedüli helyes útját. Másfelől azonban az erdélyi román az egyetlen a magyarországi népek közül, amely külföldi szomszédjával valóban közös eredetű s így bizonyos joggal tartja magát azzal azonos népfajnak. Ez a körülmény magyarázza meg azt, hogy a nagyromán faji imperializmus eszméje sokkal nagyobb ellenállásra képes, mint akár a „jugoszláv“, akár a „csehszlovák“ állameszme. Hozzájárul ehhez az a körülmény is, hogy az erdélyi románság intelligens vezetőiben a legtöbb a ressentiment a magyar nemzettel szemben, hogy bennük legerősebb az osztály-determináció. Ez megérthető, ha arra gondolunk, hogy a horvátot a magyar magával egyenrangú, bár ifjabb testvérnek tekintette, a tótot pedig — mint a hazai német őslakosságot — egyáltalán nem tekintette magától különböző fajtának, hanem mintegy a magyarság egy különleges, de nagyon talpraesett variációjának: hiszen a nemzetet jelentő nemesesség nagy tömegeiben imponáló számban és jeles kvalitásokban volt a tótság képviselve; viszont az „oláh“ pásztor- és jobbágnép tagadhatatlanul némi lekicsinylés és legfeljebb szánakozó jóakarattal tárgya volt a régi magyarok szemében.

Az erdélyi fordulat tehát társadalmilag összehasonlíthatatlanul nagyobb felfordulást jelentett, mint az, amely a Felvidéken ment végbe, nem is beszélve Horvát-Szlavonországról. Innen egy tetemes gátja a közeledésnek s a természetes erdélyi egység kialakulásának. Találón mondja Ottó Folberth erdélyi szász vezér az Erdélyi Helikonnak küldött üdvözlő soraiban, hogy „az erdélyi körhöz tartozó harmadik testvérnek nem túlságosan könnyű a helyzete. Ma még hozzátartozik egyéniségéhez annak az új gazdagnak a magaviseleté, aki a legjobb akarat mellett sem kerülheti el, hogy kissé fölényesen ne tekintsen alá szegényebb szomszédaira“. Ezért alighanem bele kell törődni abba, hogy bár az erdélyi és a regátbeli románnak mind kvalitásbeli, mind helyzeti különbségei napról-napra jobban előtérbe nyomulnak és tudatosulnak, mégis kell, hogy előbb elhulljon a vezetők mai nemzedéke, amely a maga erősen kiépített lelki orientációját már nem képes teljesen megváltoztatni, fel kell nőni az új nemzedéknek, amely már az úrnak pozíciójában növekedvén, nem fogja többé magában fellelhetni az előző nemzedék élesen magyar-ellenes hangulatait, s viszont illő módon megtelik a regátbeli bitorlók elleni felháborodással; és pozitív tapasztalattal kell majd kitűnnie annak, hogy az úgynevezett nagyromán parasztpárt teljesen irreális alakulat, amely erdélyi és tehát európai lelkületű politikusok vezetése alatt a — platonikusan szólva — „Balkánság“ netovábbját, Romániát

kormányozni nem képes: amíg megszülethetik a hajlandóság az erdélyi románság reprezentánsaiban is arra, hogy visszatérjenek az organikus történeti fejlődés egyedül járható útjára és megteremtsék a független Transylvániát, az ősi három nemzet-szerkezetnek új, korszerű tartalmat adva.

Ami végül a Ruténföldet illeti, ennek autonómiáját, mint ismeretes, nemzetközi szerződés biztosítja. Egy pillanatig sem kétséges, hogy Magyarország, amelynek az adott szó szentségéről, egészen „avult” fogalmi vannak, a csehek által aláírt, de határidő nélkül prolongált váltót, a Ruténföld népe által nyilvánítandó óhajnak megfelelően kész volna beváltani.

Az új FELVIDÉKI iskolakönyvekben azt tanítják, hogy Hungária nevét nem a magyaroktól kapta, hanem hogy az szláv eredetű szó, amely a hegy alatt lakó népek hazáját jelenti. Egy tiszteletreméltó, ősz írónk éles kritikával illeti ezt a tanítást és történeti és filológiai tények hamisításának nevezi. Ez a kritika bizonyára a nacionalista Magyarország egy tisztos reprezentánsának gondolkozásmódjára vall. Mi, „ifjú magyarok”, akik a neopatriotizmus tágasabb légkörében élünk, nem tudjuk teljesen osztani ezt a felháborodást. Mi azt hisszük, hogy a „csehszlovák” tankönyvírók, akaratuk ellenére egy újabb argumentumot szolgáltatottak Hungária természetes és szükségszerű egységének bizonyítására. Maga a filológiai igazság sokkal kevésbé látszik fontosnak előttünk, mint az a cél, hogy a Szent István Birodalom összes népei egyforma büszkeséggel tekinthessék hazájuknak Hungáriát. És semmi akadálya nincs annak, hogy mi magyarok is bele ne értsük magunkat a hegy alatt, vagyis a Kárpátok alatt lakó népek természetes kötelékébe. Kívánatos is e mellett, hogy magyar etnikus és kultúrértékeink szilárd megóvásával, megkülönböztessük magunkat, magyar fajtánkat a Szent István Birodalom Összes lakosságától, noha azzal együtt alkotunk csak teljes területiális nemzeti egységet, mint ahogyan az angol is megkülönbözteti magát a Brit Korona alattvalóinak összeségétől. A Szent István Korona és a Szent István Birodalom nem kizárólag a miénk, s amint mi joggal a magunkénak tartjuk az elszakított területeket és azok kultúrértékeit, ugyanolyan joguk van magyar-és nem magyaroké elszakított testvéreinknek a Duna-Tisza áldott termékenységű síkjához, Mátyás király budai várához és Szent István csodás, biztos menedéket adó államépületéhez. Amidőn visszakérjük azt, amit tőlünk jogtalanul elvettek, egyúttal tisztában vagyunk azzal, hogy mi is tartozunk visszaadni az elszakított területek őslakosainak azokat a kincseket, amelyeket tőlük vettek el igazságtalanul és amelyeknek mi vagyunk egyedüli őrzői. A neopatriotizmus alapja és tartalma és Hungária boldog, új ezer esztendőjének ígéretes záloga csak ez!

NEMZETKÖZI KÖTELEZETTSÉGEK ÉS ÁLLAMI SZUVERENITÁS

TÖRÖKORSZÁG az 1879 évi konstantinápolyi békében köteleztséget vállalt, hogy az orosz állampolgárok által a háború következtében szenvedett károkat meg fogja fizetni. A török kormány e kötelezettségét sokévi késedelemmel teljesítette és ennek folytán az orosz kormány tőle a kifizetett kártérítési összeg után késedelmi kamatokat követelt. A két ország között 1910-ben megkötött döntőbíróági megállapodás alapján a hágai Cour d'Arbitrage döntötte el, tartozik-e Törökország késedelmi kamatokat fizetni. Az eljárás során a török kormány védekezése többek között az volt, hogy egy állam nem olyan adós, mint bárki más, egy állam nem lehet nagyobb mértékben adós, mint amily mértékben fizetésre magát kötelezte, már pedig késedelmi kamat fizetési kötelezettséget a konstantinápolyi béke kifejezetten nem állapít meg, végül pedig a török kormány képviselője nyíltan azt a tételt hangoztatta, hogy egy szuverén állam nem kötelezhető olyan módon teljesítésre, mint nem szuverén magánosok.

Venezuela 1900-ban megszüntette államadóssági kötvényeinek fizetését. Az angol és a német kormányok, miután diplomáciai úton hiába kísérelték meg, hogy Venezuelát jogtalan álláspontjának megváltoztatására rábírják, 1902-ben hadihajókkal több venezuelai várost bombáztattak. Ez a tény alkalmat adott Drago-nak, az argentinai köztársaság külügyminiszterének, hogy az államadósságok tekintetében az összes nagyhatalmakhoz intézett jegyzékben, azt az álláspontot foglalja el, hogy az állami szuverenitás elvébe ütközik valamely államnak kényszerítése, akár bírói, akár más úton, hogy államadóssági kötvényeit megfizesse, mert az állami szuverenitás természetéből folyik, hogy az államnak jogában áll szuverenitása alapján önmagában eldönteni, hogy fizeti-e és milyen módon fizeti adósságait.

A Trianoni békeszerződés 250. cikke megtiltja az úgynevezett utódállamoknak, hogy magyar állampolgárok vagyonával szemben bizonyos, a békeszerződésben közelebről körülírt rendszabályokat alkalmazzanak. Abban a jogvitában, amely e kérdés körül a román-magyar vegyes döntőbíróóság, majd a Népszövetség előtt folyt, a román külügyminiszter, Titulescu, többek között a következő módon védekezett: „Azt hiszem, hogy Románia, mint minden más állam, szuverén. Ez annyit jelent, hogy Romániát senki sem korlátozhatja abban, hogy olyan agrárreformot csináljon, mint amilyent akar. Mutassák meg nékem azt a szöveget, amely szerint Románia elvesztette szuverenitását! Ilyen rendelkezést (tudniillik olyant, amely szerint Románia a szuverenitását elvesztette volna) a békeszerződés nem tartalmaz.

NEM VOLNA NEHÉZ e három példát számtalan egyéb esettel a nemzetközi jog történetéből kiegészíteni, oly esetekkel, amelyekben államok, amelyeket valamely nemzetközi jogi kötelezettség terhel, e kötelezettség nem teljesítése esetén, egyéb argumentumok helyett, de legalább azok mellett, szuverenitásukra hivatkoztak. Vizsgálat tárgyává kívánjuk tenni, hogy mi a tartalma és jelentősége ennek az érvelésnek.

Nem célja e cikknek, még csak vázlatosan sem, a szuverenitás teóriáit, a szuverenitással kapcsolatos jogbölcseleti politikai tanokat ismertetni. Vizsgálódásunkhoz elegendő, ha a szuverenitás szokásos fogalmából indulunk ki, abból a szokásos értelméből, amely példánkban kétségtelenül a török, argentinai és román külügyminiszterek szeme előtt lebegett. A szuverenitás (szupremitás) szó a „souverain“-ből ered, annyit jelent, mint legfőbb, legmagasabb, szószerinti értelemben tehát más hatalmakkal összehasonlítva, a legmagasabb hatalmat jelenti. Ebben az értelemben jelenik meg a „szuverenitás“ a 16. század francia irodalmában. A vazallus hatalmával szemben a király hatalmát jellemzi, aki nem alárendeltje, vazallusa senki másnak, akinek hatalma teljes, korlátlan, az elképzelhető legnagyobb, akinek akaratát senki más, csak önmaga szabja meg.

A szuverenitásnak ez az abszolutisztikus fogalma kezdetben csak az államok belső életében bírt jelentőséggel. Az állam a legmagasabb és legtökéletesebb emberi organizáció, az egyetlen, amely szuverén. Természetes azonban, hogy az állami szuverenitásnak ez a korlátlan fogalma nem maradhatott hatás nélkül arra a felfogásra sem, amely az államok egymásközötti viszonyára nézve az egyházi és világi birodalmi ideák bukása és az önálló európai államok kialakulása után az általános emberi és a politikai köztudatban kifejlődött.

A szuverenitásnak ebből az abszolutista ideájából következik, hogy minden jogszabálynak, jognak és kötelezettségnek forrása az állam. A jog fogalma csak az államnak köszönheti létét. Ezt a gondolatot alkalmazták tehát az államok egymásközötti viszonyára is és a nemzetközi viszonyokat szabályozó jogtételekre. Nemzetközi jogszabályok ezen elgondolás szerint csak szuverén államok akaratából, egyoldalú akaratnyilvánításainak egyező voltából keletkezhetnek. Vájjon korlátozzák-e e teória szerint a mindenkori állami szuverén akaratot a vallási és a világi erkölcs parancsai? Nem, legalább is nem azok az erkölcsi törvények, amelyek az egyes emberekre kötelezők. Az államnak megvan a maga önálló morálja, amelynek törvényeit egyedül ő állapítja meg. Macchiavelli szerint az állam természeténél fogva kívül áll az erkölcsi világon. „Az állam nem követhet el bűnt“ (Lásson). Treitschke szerint semmi földi hatalom nem korlátozhatja az állam tevékenységét, az állam a morálon kívül és az erkölcs felett áll. De nem korlátozzák az államot saját akaratán alapuló szerződésai sem; amint a szerződések pillanatnyi érdekeinek nem felelnek meg, egyoldalúig szabadon tekintheti őket semmisnek.

Az abszolút szuverenitásnak ez az elve természetesen nemcsak a tudományos elméletben, hanem a gyakorlati életben is érvényesült. Martens, a nagy hírű orosz nemzetközi jogász fejtette ki azt az elvet,

amely szerint minden szuverén államot megillet az a jog, hogy nemzetközi szerződések érvényességét egyoldalú akaratkijelentéssel megdöntse. Erre az elméletre támaszkodva 1870 október 31-én Gorcsakov herceg arról értesítette a nagyhatalmak külügyminisztereit, hogy „ő császári felsége (a cár) nem tekinti többé kötelezőnek önmagára az 1856 évi békeszerződésnek rendelkezéseit, annyiban, amennyiben azok az ő szuverenitását a Fekete-tengeren korlátozzák“.

Az abszolút szuverenitás kétségtelenül ellentétben áll az államok nemzetközi kapcsolatának lehetőségével. Kelsen, bécsi egyetemi tanár szerint: „nem *contradictio in adjecto*, hanem *klarer Unsinn*“. A nemzetközi viszonyok szempontjából tekintve, a korlátlan szuverenitás, az állam létének elválaszthatatlan, vagy akár csak lehetséges attribútuma csak akkor lehetne, ha csupán egy szuverén állam léteznék (ez esetben természetesen tényleg nincsen sem nemzetközi élet, sem nemzetközi jog) vagy pedig csak akkor, ha több szuverén állam oly módon volna elképzelhető, hogy egymással semminemű kapcsolatban ne álljanak. A korlátlan szuverenitás elve a nemzetközi életben a teljes anarchiát jelenti, a *bellum omnium contra omnes* állapotát, mely az állami lét megsemmisülését eredményezné. A korlátlan szuverenitás elve az államokat a kalózzal helyezi egy szintre, a kalózzal, akiket semminemű állam, sem a nemzetközi jog szabályai nem köteleznek, minden emberi közösségen kívül állanak, egymásnak és bárki másnak szabad prédái.

E cikk célja nem kívánja meg, hogy ezt az elgondolást elméletileg cáfoljuk. Elég itt rámutatni arra a tényre, hogy az önálló államok tényleg nem anarchisztikusán élnek egymás között, hanem a nemzetközi kapcsolatok ezernyi szála fűzi őket össze. Nem élnek egymással örök háborúban, ismernek jogokat és kötelezettségeket egymással, egymás alattvalóival szemben, elismerik, hogy mindnyájan egy nagy közösségnek, a civilizált emberiségnek, a „*famille des nations*“ tagjai, nem önmagukat tekintik kalóznak, hanem a kalózat az emberiségből kiközösítettéknek. A szuverenitás abszolutisztikus fogalma logikai abszurditása miatt és a való tényekkel szemben fenntartható nem volt. Két nagy tudományos iskola kísérelte meg a szuverenitás fogalmának megmentését oly módon, hogy ez a fogalom összhangba hozassék az államokra is kötelező jogszabályok lehetőségével, a nemzetközi jog létezésének elismerésével.

Az egyik a szuverenitás önkorlátozásán alapuló teória. Ez az iskola elismeri, hogy az államokat is kötelezik jogszabályok, de csak olyanok, amelyeket az államok szuverenitásuk alapján saját akaratukból fogadtak el. Ezeknek a jogszabályoknak az államokra való kötelező volta, e teória szerint, nem ellenkezik a szuverenitással, hanem ellenkezőleg a szuverenitásnak következménye, mert a szuverén állam saját akaratából korlátozza önmagát. Ezt a kibékítő kísérletet nem tekinti kielégítőnek a modern alkotmányjogi iskola sem, még kevésbé a nemzetközi jog tudománya. A logikai hibája ennek az elgondolásnak szembeötlő. A szuverenitásnak minden korlátja szerinte az állam akaratán és pedig szabad akaratelhatározásán nyugszik. Ebből az következne, hogy az állam a maga elhatározta korlátozást, akaratának megváltoztatásával

bármikor megszüntetheti, ami újból visszavezetne a fentebb jelzett abszolút szuverenitás tételéhez. Hogy ezt az eredményt elkerüljük, feltétlen szükséges legalább egy olyan jogszabálynak az államok akaratától függetlenül való fennállását elismerni, amelynek lényeges tartalma a szerződések megtartásának kötelezettsége: *pacta sunt servanda*. Ezt a korlátozást, ezt a jogszabályt az állam akaratára visszavezetni nem lehet, mert akkor az állam, ha érdeke (állami becsület, vitális érdek) megkívánja, jogosult az önmaga teremtette korlátozást megszüntetni.

A másik út, amelyen haladva, a szuverenitás fogalmát az államhatalom részére meg akarták menteni, a *jus naturale*, az észjog elmélete. Az állami szuverenitás felett áll a vallási, vagy logikai és racionális alapon álló *jus naturale* és az állami szuverenitás csak ezen a fizikai és erkölcsi természettörvények által megvont határokon belül érvényesülhet. Grotiustól, a mind nagyobb jelentőséget nyerő bécsi nemzetközi jogi iskoláig (Kelsen, Verdross, Kunz) és James Brown Scottnak, az Institut du Droit International 1927 évi ülészakán elmondott elnöki megnyitójáig a legkülönbözőbb nemzetközi írók találják meg a *jus naturale*-ben a szuverenitás korlátját.

Ez a tan azonban nem menti meg a szuverenitásnak azt a tanát, amelynek lényege a korlátlanág, amelynek az a fogalma, amivel a publicisztika, a nemzetközi diplomácia hadakozik, önmagában rejti a korlátlanág elvét. A korlátok közé szorított szuverenitás már nem az az általános elv, amelyből az államhatalmi jogkör tartalma tekintetében, minden jogszabálytól függetlenül, következtetéseket lehet levonni. Abban a pillanatban, amint elismerjük, hogy vannak korlátok, amelyek az állam akaratától függetlenül szabnak az állam törvényhozó hatalmának határt, megszűnt a lehetősége annak, hogy az államhatalom jogait és kötelezettségeit a szuverenitás fogalmának taglalása segítségével állapítsuk meg, hanem természetesen csak e korlátokat tartalmazó jogszabályok vizsgálata útján történhetik az állami jogok és kötelezettségek kutatása és megállapítása. Gondolatmenetünkben kétségtelenül következik tehát, hogy a szuverenitás fogalma a nemzetközi jog szempontjából értéktelen, meddő, amely a nemzetközi jog problémáinak megvilágításánál semminemű utat nem mutathat. A szuverenitás nem fényforrás, hanem fényét kizárólag azokból a tárgyi jogszabályokból meríti, amelyek tartalmát megvilágítják. A szuverenitás fogalma „minden részében összeomlik“ (Lapradelle), „összeférhetetlen a jog, különösen pedig egy nemzetközi jogi közösség létezésével“ (Duguit, Garner, Hill), „zavaros, ellentmondó és értelmetlen fogalom“⁴ (Kelsen), „anarchiához vezet“ (Dupuis), röviden: „minden modern nemzetközi író változtathatatlanul elveti“ (Politis). „A szuverenitás fogalmának semminemű értéke nincsen a modern világ nemzetközi problémáinak megvitatásában“, írja az angol nemzetközi jog egyik kiváló képviselője, Fischer Williams.

Ha a szuverenitás nem a jogi onnipotenciát jelenti, és éppen ennek lehetetlenségét igyekezünk itt kimutatni, akkor nem jelent egyebet, mint azt a mozgási szabadságot, amely az államot az objektív nemzetközi jogszabályok, mint *prius* által megvont határokon belül megilleti.

Erre az objektív jogszabályok által megvont körön belül való szabadságra, jogalkotó és cselekvési lehetőségre azonban helytelen a szuverenitás szót alkalmazni, még akkor is, ha annak jelentőségével tisztába jöttünk, mert a szuverenitás szó, nyelvi eredeténél fogva alkalmas arra, hogy igaz jelentését illetőleg félreértést, téves képzeteket okozzon.

A nemzetközi jog modern irodalma is „compétence exclusive“-nek, „domaine réservé“-nek, „domestic jurisdiction“-nek nevezi a közhatalmi funkciónak, az állami tevékenységnek azt a körét, amelynek terén a nemzetközi jog az államok jogalkotási szabadságát nem korlátozza. A Népszövetség alapokmánya nem használja a szuverenitás szót, hanem a 15. cikk 8. pontjában, az egyetlen rendelkezésben, amely megemlékezik azokról az ügyekről, amelyekben az államok szabadságait a nemzetközi jog szabályai nem korlátozzák „compétence exclusive“-nek nevezi el azt a jogkört, amelyet a nemzetközi jog valamely állam kizárólagos akaratelhatározásának meghagy.¹ Ez az elnevezés kétségtelenül helyesebb, mint a korlátozott szuverenitás fogalma, mert rávilágít arra, hogy a „domaine réservé“ tartalma elsősorban nem az egyes államok szabad elhatározásától függ és rámutat arra is, hogy annak tartalma sem nem állandó, sem pedig nem ugyanaz a különböző államok tekintetében. Nem állandó, mert a nemzetközi életnek a modern forgalom lehetőségei és a nemzetközi kapcsolatok szükségessége által folytonosan intenzívebbé váló természete, mind több és több ügyet von el az egyes államok szabad rendelkezési joga köréből, és nem ugyanaz minden államra nézve, mert a különböző államok különböző nemzetközi szerződésesei minden állam tekintetében más és más határt vonnak a szabad elhatározás körének.

Az államnak nemzetközi jog szempontjából megállapítható szabadsága, a „domaine réservé“, amely a szuverenitás félrevezető fogalmának helyébe lép, tehát minden irányban relatív, tartalma és határai nem az állam természetéből, még kevésbé a szuverenitás fogalmából, hanem az államot is kötelező objektív jogszabályok tartalmából állapíthatók meg.

A szabad jogalkotásnak a nemzetközi jogszabályok által nem érintett uralmi területéből csak akkor lehetne a tárgyi jogszabályok vizsgálata nélkül, valamely nemzetközi kötelezettség fennállására, vagy hiányára következtetni, ha az államhatalmi jogok között volnának olyanok, amelyek tekintetében a korlátozottság az állam fogalmával elvileg ellenkeznék, illetve amelyek tekintetében a nemzetközi jogi

¹ A 15. pont 8. cikkének francia szövegét a hivatalos magyar szöveg teljesen hamisan fordította le. „Si le conseil reconnaît que le différend porté sur une question que le droit international laisse à la compétence exclusive de cette partie“ magyar fordítása a hivatalos szöveg szerint:

„Ha a Tanács megállapítja, hogy a nemzetközi jog szerint a vitás eset ennek a félnek hazai igazságszolgáltatása alá tartozik.“

A fordítót nyilvánvaló az angol szövegben található „domestic jurisdiction“ kifejezés tévesztette meg, amely azonban szintén nem igazságszolgáltatást, hanem hatalmi jogkört jelent. Nem fejezi ki a magyar szöveg a „laisse“ szóval kifejezett nüanszt sem és teljesen elhanyagolja az „exclusive“ (angol szövegbeli: „solely“) szót, amely pedig kétségkívül jelentőséggel bír.

korlátozások elképzelhetetlenek lennének. E kérdés eldöntésénél is, amely a „droits fondamentaux“ teóriájával áll kapcsolatban, minden elméleti elmefuttatás helyett a „Cour Permanente de Justice Internationale“ álláspontjára támaszkodhatunk. Franciaország és Anglia között vita merült fel a tekintetben, hogy Franciaországnak az állampolgársági kérdést szabályozó némely törvényhozási intézkedései a nemzetközi jogszabályokkal ellentétben állhatnak-e, miután a francia kormány arra az álláspontra helyezkedett, hogy az állampolgársági kérdés szabályozása tekintetében nemzetközi jogi korlátozásokat nem ismerhet d. Az Állandó Nemzetközi Döntőbíróság deklarációja szerint: Igenis lehetséges az, „hogy valamely állam cselekvési szabadságát oly kérdésben is korlátozzák más államokkal szembeni kötelezettségek, amely kérdést a nemzetközi jog általában (elvileg) nem szabályoz, amilyen például az állampolgárság. A nemzetközi jog szabályai ez esetben igenis korlátozzák az államok — ebben az ügykörben egyébként elvileg szabad — jogkörét“.¹

Megállapítja tehát ez a legmagasabb tekintélyű nemzetközi szerv, hogy abból, hogy valamely kérdés, mint például manapság az állampolgárság ügye tekintetében, a nemzetközi jog az államokat általában nem korlátozza, nem következik, hogy valamely adott állam — ez esetből Franciaország — korlátozva ne volna. Kétségtelen, hogy a „domaine réservé“ körébe tartozó bármely közhatalmi tevékenység tekintetében az államok lemondhatnak szabadságukról, jogalkotásaikat bármely kérdés tekintetében a nemzetközi jognak alávetethetik, sőt a nemzetközi viszonyok fejlődése folytán bekövetkezhetik ez a változás nemzetközi szerződés nélkül is, a nemzetközi viszonyok kényszerítő ereje, politikai és gazdasági szükségesség folytán.

VISSZATÉRÜNK azokra a példákra, amelyekben Törökország, Venezuela, Románia, az állami szuverenitásra hivatkozva és tisztán a szuverenitás elve alapján akarták eldönteni azt a kérdést, hogy valamely nemzetközi kötelezettség velük szemben fennáll-e vagy nem. A fentiek alapján most már tudjuk, hogy a szuverenitásra való hivatkozás, a domaine réservé relatív természeténél fogva, a kérdést kérdéssel akarja elintézni. Olyan nemzetközi kötelezettség, amely a szuverenitás fogalmával ellenkező, amely tekintetben nemzetközi kötelezettség elképzelhetetlen lenne, nem lévén, jogosan állapította meg első példánk tekintetében a hágai Cour d'Arbitrage, hogy: „A Magas Porta nem jogosult a pénztartozások körében a kártérítési kötelezettség alóli mentességét közhatalmi mivoltára és kötelezettségének politikai és pénzügyi következményeire való hivatkozással igényelni.“

Ha az argentinai külügyminiszter be akarta igazolni, hogy az államoknak jogukban áll tetszésük szerint teljesíteni vagy nem teljesíteni államadóssági kötelezettségüket, igazolnia kellett volna, hogy az államadóssági szerződések, nemzetközi szokásjogi szabályok ezt a cselekvési szabadságot az államoknak megadják és csak ez igazolás után mondhatta volna: tehát az államadósság megfizetése vagy a fizetés

¹ 4-es sz. Avis Consultatif. 24. 1.

megtagadása tekintetében nincsen olyan korlát, amely az államok cselekvési szabadságát korlátozná, e téren tehát az állam (ha a régi szóhoz hű akarok maradni) szuverén. A cselekvési szabadság, a „szuverenitás“, a gondolatmenetben nem érv, hanem a bebizonyítandó eredmény. Helyesen válaszolt tehát Drago teóriájára az 1907 évi Hágai Békekonferencia az úgynevezett Porter-féle határozattal, amely 39 állam képviselőjének szavazata alapján jogosnak jelenti ki háború indítását olyan állam ellen, amely államadósságai megfizetése ügyében a hitelezők államának felhívására nem veti alá magát döntőbírósi eljárásnak, illetve a döntőbírósi ítéletét nem teljesíti.

Ugyanezek az elvek vonatkoznak a román külügyminiszter álláspontjára is. Abból a tényből, hogy Románia „szuverén“ állam, vagyis helyesen kifejezve, vannak (az Állandó Nemzetközi Döntőbírósi Szavait idézve: „dans l'état actuel du droit international“) olyan ügyek, amelyek tekintetében Romániát nemzetközi kötelezettségek nem terhelik, (mert ezt és semmi egyebet nem jelent az, hogy „Románia szuverén állam“), semmiképpen sem következik, hogy ez a szabadság az agrárreform terén is fennáll. Ellenkezőleg, ez volt éppen a vitás kérdés, amit be kellett volna a 250. cikk szövegéből bizonyítani. Ha a földreformtörvényhozás tekintetében az államokat nemzetközi kötelezettségek nem is korlátoznák, nem következik, hogy Romániára nézve ilyen korlátok nincsenek, hiszen mi éppen egy speciális jogszabályra, a 250. cikkre hivatkoztunk.

Titulescu gondolkozására legjellemzőbb, hogy a bevezetésünkben idézett szavait így folytatja: a „békeszerződés sehol sem beszél a román szuverenitás korlátozásáról“. Azt hisszük, nem fér semmi kétség ahhoz, hogy a békeszerződés minden szakasza korlátozza a román szuverenitást és Titulescu idézett felhívására: „mutassanak nekem egy olyan rendelkezést a békeszerződésben, amely szerint Románia szuverenitását elvesztette volna“, joggal lehet azzal a felhívással felelni, hogy mutasson Titulescu úr egy olyan rendelkezést a békeszerződésben, amely nem venne el Románia szuverenitásából.

Románia szuverenitásának a földreform ügyében való korlátlan-sága éppoly kevésbé következik a szuverenitás fogalmából, mint az állampolgársági kérdésben Franciaország jogalkotási szabadságára sem lehetett szuverenitásából következtetést vonni. Első két példánkra nézve elvi álláspontunk egyezik azzal a döntéssel, amelyet e két ügyben nagytekintélyű nemzetközi testületek hoztak. Nincs kétségünk aziránt, hogy a harmadik példánk eldöntése szintén meg fog felelni ennek a elvi álláspontnak.

Teljesen jogosan írja tehát az angol nemzetközi jogász, Sir John Fisher Williams: „A szuverenitás kedvenc szó azon államok vezetőinek szájában, amelyek cselekedeteiket a nemzetközi jog fórumának ítélőszéke elé bocsátani nem merik.“

BÁTOR VIKTOR

A NÉMET PROTESTÁNS EGYHÁZAK ÚJ ALKOTMÁNYA

A NÉMET protestantizmus az egyes országos vagy tartományi hatalmaktól való függő viszonyban alakult ki s ezektől nyerte azt az alakját is, melyben egész 1918-ig maradt. A protestáns állam - egyházak nem fejlesztettek ki külön egyházi kormányzatot, hanem a polgári felsőség maradt az ő felsőségük is; az egyházi élet költségeit a hívek nem a saját zsebükből fedezték, hanem az állampénztárból, mely ezért az egyházi javak felszívásával kárpótolta magát; a tanításra és istentiszteletre irányuló rendelkezések fejedelmi rendeletekkel adattak ki, szolgálói kegyúri hivatalnokok voltak. Bizonyos egyházi funkciók, mint kereszteselés, konfirmálásra és istentiszteletre járás, esküvő, állampolgári köteleességek voltak s az egyházi fegyelem az állami egyházjogba olvadt be. Az egyházat mintegy elnyelte az állam. Voltak ugyan evangélikus parochiák és gyülekezetek, de azokat nem az egyház, hanem az állam tartotta össze, amely viszont maga is a hitvalláshoz volt kötve, s amely az ország fiainak tiszta hitre és kegyes életre való nevelését tekintette feladatának.

Így aztán Németországban, a különböző protestáns országokban és tartományokban tarka-barka, egymástól eltérő szervezetű protestáns egyházak alakultak ki, amelyek azonban nemcsak a közös protestáns hitvallásban, hanem a fejedelmi hatalomtól való függésben is megegyeztek egymással. Csakis oly helyeken, ahol az állami felsőség ellenségesen állott a reformációval szemben s attól minden támogatást megtagadott, állottak elő alulról alakuló, a protestáns nép önelhatarozásából és öntörvényhozásából keletkező egyházak, amelyek így kénytelenek voltak a maguk számára önálló istentiszteleti és kormányzati formát keresni, s áldozatkészséget és közösségi érzést a hívekben kifejleszteni (például Bajorországban). Ámde a birodalom legnagyobb részében az evangélikus istentisztelet a fejedelmek és városi tanácsosok kezéből, az ő parancsaikból és rendeleteikből származott; a nép vallásoktatását ugyanők szabályozták és hivatalnokaikkal ellenőriztették. Persze ez az állami egyházszervezet kevésbé volt alkalmas az egyéni kezdeményezés és tudatos odaadás kifejlesztésére; a nép nagy része passzív résztvételt tanúsított és — egyszerűen engedelmeskedett. Az önállóság és felelősség gondolata alig merült fel. Még kevésbé lehetett természetesen szó az egész német protestantizmus — 34 nemzeti egyház — erőinek összefogásáról. Ezen állami gyámkodás mellett az egyház lassanként az állam tekintélyének támogatójává, konzervatív politikájának erősítőjévé vált.

Az 1848 év felfordulása megszüntette az államegyházat s ennek

helyét a „Landesherrliches Kirchenregiment“ foglalta el. Az állam maga ezentúl csak a legfőbb felügyeletre szorítkozott, ellenben az egyház feje a Landesherr lett, természetesen képviselői (konzisztóriumok) útján; a „Landesherrliches Kirchenregiment“ lett a kapocs, mely az egyházat külsőleg összetartotta.

Az állam és egyház ezen sokszázados szoros kapcsolata oly erősen beleedződött a lelkekbe, hogy amikor 1918-ban a királyi és fejedelmi házak összeomlottak, az uralkodók és fejedelmek sorban állásukat veszítették, a weimari német birodalmi alkotmány, — mely az egyesek és vallásos közösségek vallásszabadságát a végső korlátozások alól is feloldotta, — nem ismerte el az egyes evangélikus gyülekezetek szabadságát vagy függetlenségét az illető országos egyházzal szemben, sőt azokat szilárdan ezekhez kapcsolta, és ezeket felhatalmazta, hogy új alkotmány alkotásával teremtsenek maguknak az elveszített „Landesherrliches Kirchenregiment“-ért kárpótlást, amely gondoskodjék arról, hogy az egyes országok és tartományok egyházai régi egységükben fennmaradjanak.¹

A weimari új német birodalmi alkotmány, mely 1919 július 31 óta van érvényben, elismeri, hogy a vallásos közösségek közjogi testületek maradnak, ha eddig is megvolt ez a jellegük; ennél fogva azok fel vannak jogosítva az állam által kirótt adó alapján, hűvekkel szemben egyházi adó kivetésére; szabadon szerezhetnek jogi képességet és így igazi polgári személyiséget alkothatnak. Mindez megkívánja, hogy a pénzügyi igazgatás tudja, hogy minden egyes adófizető polgár melyik vallásközösség körébe tartozik.

Az 1918-i forradalom igazi felfordulás volt Németországban: minden fennálló kormány bukása, szakítás a hagyományokkal, az állammal oly szorosan összekapcsolt egyházi szervezet összeomlása. Az eddigi protestáns egyházak felbomlottak, széjjelestek s nem maradtak Németországban csak a protestáns hívők, akik igyekeztek, kiki a maga országos vagy nemzeti egyházát megtartani, amelyek mindenike, a birodalom minden részében, erős küzdelmet folytatott a különféle, a viszonyok szerint váltakozó nehézségekkel. Itt tűnt ki a német szervező-képesség roppant ereje.

A feladat, mely a különböző ország- és tartománybeli német protestánsokra várt először, abban állt, hogy újrászervezzék az egyes kormányavesztett országos egyházakat, másodsor, hogy foglalják azokat erős egységbe, adjanak azoknak oly központi vezetőséget vagy kormányt, amely mindnyájuk hivatalos képviselője legyen, amely támogassa és képviselje kívánságaikat, irányítsa törekvéseiket, hathatós erővel szóljon nevükben, erősítse őket támogatásával s biztosítsa nekik a rend és szervezet előnyeit.

Ilyenféle intézményük eddigelé csak az Eisenachi Konferencia volt, amely ugyan hasznos szolgálatokat tett annak idején, de nem végezhetette el mindazt, amire sürgős szükségük volt, mert egyfelől semmi hivatalos hatalommal, tekintéllyel nem volt felruházva, s másfelől összetétele semmi törvényes alapon nem nyugodott, azt a nagy

¹ G. Schenkel; Der Protestantismus der Gegenwart. p. 4—8.

protestáns egyesületek (Gusztáv Adolf-Egylet, az Evangéliumi Szövetség, a Bel- és Külmisziói Egyesületek) vezérlő bizottságai, illetőleg küldöttei állították össze, — azt tehát nem lehetett az egész német protestantizmus hivatalos szervének, képviselőjének tekinteni, amelyet ezekben a nehéz időkben okvetlen meg kellett teremteni.

Az első lépést az összes német evangélikus országos egyházak törvényesen elismert, egységes képviselőjének megteremtése felé 1919 február 27—28-án tették meg, amikor mintegy 200 férfi és nő gyűlt össze Wilhelmshöheben (Cassel mellett), akiket a német protestantizmus jövője és egyházaik sorsa aggasztott. Ezek egyházi tisztviselők, zsinati tagok, munkásszervezetek vagy más protestáns szervezetek tagjai voltak. Céljuk nem arra irányult, hogy a német protestáns birodalmi egyházat megalapítsák, hanem arra, hogy az összes német protestáns országos egyházak számára egy törvényesen rendezett, egységes képviselőt teremtsenek. Az összejövetelen mindenki elismerte, hogy föltétlenül szükség van a nagy Német Evangélikus Egyházi Gyűlés (Deutscher Evangelischer Kirchentag) vagy a német protestáns egyházak Birodalmi Gyűlésének egybehívására, megállapították annak alapvonalait és egy 21 tagú bizottságra bízta a megvalósítását.

Ez a bizottság a legnehezebb politikai és egyházi viszonyok közt oly buzgalommal dolgozott, hogy már 1919 szeptember i-én megtarthatták Drezdában az első félhivatalos Német Evangélikus Egyházi Közgyűlést, amelyen 320, a német protestáns egyházak kiválóságaiból álló képviselő vett részt dr. Möller porosz főegyháztanácsos elnöklete alatt. Miután az első napokban a német protestantizmus külső és belső ügyeit sorban tárgyalás alá vették s többek között az egyes országos egyházak vezető tisztviselőire nézve az új választás elrendelése iránt intézkedtek, szeptember 5-én kimondták, hogy a megkezdett úton továbbhaladva, a Német Evangélikus Kirchentagot állandó intézménnyé emelik és az Evangélikus Országos Egyházakat egy szilárd Szövetségben egyesítik. Állandó végrehajtó szervül megalkották 30 taggal a Német Evangelischer Kirchengausschuss. A második Kirchentag 1921 szeptember 11—15. napjain Stuttgartban folyt le, több külföldi képviselő jelenlétében, báró Pechmann bajor főegyháztanácsos elnöklete alatt; ez a közgyűlés egyhangúlag elfogadta az Evangélikus Egyházak Alkotmányára (Kirchenbundesverfassung) nézve kidolgozott tervezetet, úgyszintén az Egyházi Szövetségi Szerződést (Kirchenbundesvertrag). Miután ezt követőleg minden egyes evangélikus egyház ezt az Alkotmánytervezetet és Szövetségi Szerződést magáévá tette, 1922 május 25-én az összes német protestáns egyházak képviselői, számszerűit 28 Országos Egyház 40 képviselője a wittenbergi vártemplomban, Luther és Melanchthon sírja mellett és szellemének inspirációja alatt, aláírta a Szövetségi Szerződést, — miáltal a német protestantizmus, mely eddig különböző Országos Egyházakból állott, egységgé lett, melynek törvényes jogalapja van és ehhez megvannak a szükséges szervei. E lépéssel az eddigi állami egyházak az egész nép egyházává alakultak át. A Kirchenbund lehetővé tette a német protestánsokra nézve, hogy a külfölddel,

más vallásfelekezetekkel és az államhatalommal szemben egységes állást foglaljanak el és a gyöngébb tagok oltalmára siessenek.

Az így szervezett alapon 1924 június 14—17. napjain Bethelben, a Bodelschwingh alapította intézetben tartotta a Német Protestáns Egyházak Szövetsége első közgyűlését. E közgyűlés elfogadta a Szövetség új alkotmányát, valamint azt a törvényt, mely a külföldi német protestáns egyházaknak a Bundhoz való viszonyát szabályozza, mert előre látható, hogy a diaszpórában élő számos német protestáns egyház-község előbb vagy utóbb többé-kevésbé szorosan csatlakozni fog szellemi hazájuk protestáns Uniójához; mint első szabad egyházat, befogadta a hermuthi testvérgyülekezetet az Unióba.

Ami a Szövetség belső szerkezetét illeti, a Kirchenbundesrat, amely bizonyos tekintetben a korábbi „Eisenachi Konferencia” folytatása, a 28 Országos Egyház 54 képviselőjéből áll, és pedig az egyes Országos Egyházak nagyságuk szerint küldenek több, vagy kevesebb képviselőt. A Kirchentag tagjainak száma alkotmányszerűleg 210-ben van megállapítva, tehát az előkészítő Kirchentagokhoz viszonyítva most jóval kevesebb tagból áll, ugyanis több érdekcsoport tagjainak számát jelentősen alászállították, így a teológiai fakultások képviselőinek száma felére, a női képviselők száma negyedére szállt alá, az egyházi zene képviselői egészen kiestek; legkevésbé változott a munkások száma, amely meglehetősen a régi maradt.

Az egyes Országos Egyházak új szervezése, új alkotmányának kidolgozása és életbeléptetése egyfelől, s a Protestáns Egyházi Szövetség megalakulása másfelől csakhamar érezte jótékony hatását. Míg 1918—1920-ban, a politikai zavarok és a szocialista-kommunista üzemek rengeteg szomorú kiválásra vezettek az Egyházból, úgyhogy 1920-ban több mint 300.000 ember kérte az Egyház tagjai sorából való törlését, — a Szövetség megalakulása gátat vetett a baj továbbharapózásának, legalább is erősen csökkentette azt, úgyhogy 1924-ben már csak hatvan s egynéhány ezer volt a kilépők száma, de viszont a visszatérők egyre nagyobb számmal jelentkeztek, évenként átlag 25.000—30.000 lélek.

Legutóbb, a múlt évi königsbergi Kirchentag-on (mert évenként más-más városban tartanak közgyűlést, míg évközben a Kirchengemeinschaft a végrehajtó vagy állandó bizottság intézi a fölmerülő közös ügyeket) a közgyűlés, a protestáns szülők kívánságainak megfelelőleg, erélyesen követelte a német birodalmi gyűléstől az ifjúság evangéliumi szellemű vallásos és erkölcsi nevelését s e célból új felekezeti iskolák felállítását ott, ahol a szülők kívánják, — azok továbbfejlesztését, ahol már fennállottak; követelte a vallásoktatás bevitelét a szakiskolákba, követelte az állam által garantált egyházi függetlenség tiszteletben tartását. Szociális téren az Egyház nagy tevékenységet fejt ki s mindinkább a nemzet szociális lelkiismeretévé akar lenni; ügyel a vasárnapi munkaszünet megtartására és ez irányban tevékenységét egyre kijebbe terjeszti; nagy erővel munkálkodik a belmisszió, a jótékonyág és erkölcsi fölemelés terén.

A Deutsch-Evangelischer Kirchenbund kötelékébe 37.5 millió lélek tartozik, ennyire tehető ma a német protestánsok száma; ebből

Poroszországra esik 17,955.744 lélek, Szászországia 4.5 millió, Hannoverre 2½ millió, több mint egymillió protestáns lakosa van Württembergnek, Bajorországnak, Thüringianak és Schleswig-Holsteinnak; alig 100.000 protestáns lakost számlál Reuss, Waldeck és Schaumburg-Lippe. A különböző szabad egyházak tagjainak száma együtt mintegy 150.000-re tehető.

Ami a legnagyobb Országos Egyház, a porosz Országos Egyház új szervezetét illeti, az első porosz Alkotmányozó Zsinat 1921 szeptember havában ült össze Berlinben és 1922 szeptember 29-én fogadta el az új Porosz Egyházalkotmányt. Sokan attól féltek, hogy a királyi püspökség bukása az Országos Egyház egységét biztosító köteléket is széttörte, de ez a félelem alaptalan volt, mert az új Zsinaton a centripetális erők ellensúlyozták a centrifugális erőket és annak sikerült a Porosz Országos Egyház egységét megőriznie. Az új Porosz Egyházalkotmány alapvonalai a következők: A tartományi zsinatok (Provinzialsynode) tagjait az egyes gyülekezetek választó tagjai által választott egyháztanácsosok választják, viszont a tartományi zsinatok (összesen 1.000 taggal, melyek egyharmada egyházi férfiú) választják az Országos Zsinat (Generalsynode) tagjait. Az Országos Zsinat, mely végre lerázta az állam igáját, de csak tökéletlenül szabadult fel az egyházi bürokrácia járma alól, négyévenként ül össze rendes ülésre és minden alkalommal új választás alapján. Ez a Porosz Evangélikus Egyház főtörvényhozó testületé; ez szavazza meg az Egyház törvényeit, állapítja meg a hívektől szedendő adót, tüzi ki az egyházi közigazgatás alapelveit. Hatalmát semmi más személy vagy hatóság nem korlátozza. Alatta állnak a tartományi zsinatok (7 vagy 8), azután a kerületi zsinatok vagy gyűlések, viszonylagos autonómiával. Mindenik zsinat tagjainak kétharmada világi, de elnöke mindenkinek az általános vagy a kerületi szuperintendens.

E tanácskozó testületekhez járul egy végrehajtó testület, mintegy Egyházi Szenátus. Elsősorban az egész Egyház számára van egy állandó Egyházi Szenátus (a Nemzeti Egyház Delegációja), amely áll a Közzsinat által kinevezett 18 küldöttből s 13 élethossziglan választott tagból, tudniillik 5 főkonzisztórium tagból és 8 tartományi konzisztórium elnökből (köztük 7 szuperintendens). E Szenátus elnöke a Közzsinat elnöke, ez utóbbi által 4 évre választva. E Szenátust illeti meg a korábban a királyt és a főkonzisztóriumot illető hatalom legnagyobb része. De a főkonzisztórium (Oberkirchenrat) azért továbbra is fennmarad, mint oly fizetett tisztviselők testületé, kiknek tiszte a Közzsinat rendeleteinek és a Szenátus utasításainak gyakorlati alkalmazása. Minden tartományi zsinat mellett is ott áll a tartományi Kirchenrat, melynek elnöke a tartományi szuperintendens.

Mint látszik, az új egyházi alkotmány kirekeszti a hivatásos jogászokat, a polgári kormány kreatúráit, akik a régi konzisztóriumokban élethossziglan uralkodtak, — és pedig azért, hogy az egyházfők szerepét kitágítsa. A Generalsuperintendentek elvileg nem kaptak ugyan püspöki címet, de tényleg helyzetük közeledik a püspökökéhez; szerepük uralkodó lesz az egyházi szervezetben. Ezentúl nem lesznek pusztán a parochiális lelkészek atyai és jóakarató tanácsadói, hanem

közigazgatási irányítói, ami az alárendeltek önbizalmát is, függetlenségét is alá fogja szállítani. A lelkészválasztás joga is részben a Generalsuperintendent kezében lesz, aki az érdekelt lelkészek és a kerületi gyűlési iroda meghallgatása után maga fogja a tartományi Kirchenratnak az előterjesztést eziránt megtenni. A Generalsuperintendentek szerepének e kibővítése azzal magyarázható, hogy miután az Egyház ezentúl nem számíthat az uralkodó püspöki támogatására, az Egyház szükségét érezte annak, hogy élén oly vezetők vagy patrónusok álljanak, kiknek társadalmi rangja ne legyen a katolikus püspökökénél alábbvaló, s akik a polgári hatóságoknál éppoly súllyal léphessenek fel, mint az érsekek és pápai nunciusok. De másfelől viszont úgy látszik, hogy az Alkotmányozó Zsinat bizalmatlansággal viseltetik a demokrácia iránt s nem akar széleskörű hatalmat adni a nép, a hívek kezébe. Erre vall az adminisztratív és hivatali hierarchia komplikált gépezete.

A többi kisebb Országos Egyházak alkotmánya is, több-kevesebb eltéréssel, analóg módon van szervezve.

RÁCZ LAJOS

EGYHÁZ ÉS ÁLLAM KÖZTI KÉRDÉSEK NÉMETORSZÁGBAN

AZ 1918-1 NÉMET forradalom és a belőle született weimari alkotmány (1919 augusztus 11) jelentősen megváltoztatta az egyház és az állam viszonyát, általában az államnak a vallásokkal szemben való helyzetét. A forradalom előtti Németország az állam és vallás viszonyának terén az egyesítés elvét vallotta (államvallás) és a gyakorlatban az állami „fenségjogok“-at érvényesítette a vallásokkal szemben. Ezen a téren nem fogadta el a vallások paritásának elvét; a protestáns egyházakat részesítette a legtöbb kedvezményben, nekik az államéletben kiváltságos helyet adott. A weimari alkotmány elvben a szétválasztás alapján áll, bár a szétválasztást nem hajtja gyökeresen végre.

A szétválasztás elvének megfelelő törvényei nagyjában a következők: Nincs a német birodalomban államegyház (137. Art. 1.). Ez az alaptörvény évszázados jogi fejlődést szüntetett meg és főleg a protestáns egyházak helyzetét károsította. Az állam kifejezi a vallásokkal szemben való semlegességét, de viszont ez a semlegesség nem zár ki az állam részéről bizonyos jóakaratot. Ezt azonban nemcsak a vallásokkal, hanem a világnézeti egyesülésekkel (például a monista-szövetség) szemben is biztosítja, melyeket a vallásokkal egysorba állít (137. Art. 7.).

A szétválasztás elve jut kifejezésre a birodalmi alkotmánynak azon fejezeteiben is, melyek az állampolgárok lelkiismereti, vallási és kultusz-szabadságára vonatkoznak. A birodalmi alkotmány biztosítja minden polgárának lelkiismereti és vallásszabadságát, megszünteti a valláskényszert (135. Art.) és szabadjára hagyja a kultusz-cselekményeken való részvételt. Megszünteti azt a különbséget, mely előbb fennállott a nyilvános és magánistentiszteletre jogosított vallási egyesülések közt. Az „elismerté vallási egyesülések ugyanis „nyilvános“ istentiszteletet tartottak (harang, tornyok, lelkészeik hivatalos öltönyt viselhetek stb.), a nem „elismertek“ csak magánistentiszteletet.

Bár a weimari alkotmány ezen törvényeivel az egyház és állam viszonyának rendezésében oly elveket fogad el, melyek a francia forradalom óta, a liberalizmus állásfoglalásai, további meghatározásaival mégsem követi a szétválasztás egyházellenes példáit, hanem alapelvét igyekszik némiképp összhangba hozni a régebbi német jogi fejlődéssel és helyel-közzel az államnak a vallási ügyekben való fenségjogát is megőrzi.

A vallások iránt való jóindulat meglátszik az alkotmány azon pontján, mely a vallási egyesüléseket nem pusztán magánjogi testületek-

nek tekinti, hanem megadja nekik a nyilvános jogi testület-jelleget az ezzeljáró jogi személyiséggel és a belőle származó jogosítványokkal. A vallási egyesületek tisztviselői köztisztviselők, (de nem államiak). Az egyesületek adóztatási jogát az alkotmány elismeri. Elismeri továbbá az alkotmány a vallási egyesülés szabadságát a fennálló egyesületi törvények keretei közt. Ennélfogva szabadon alakulhatnak újabb szerzetestestületek is, szerzetesházak keletkezése nincs még miniszteri engedélyhez sem kötve és így a régi kultúrharcos törvények megszűntek. Ezek a törvények — a régebbi kivételes törvények megszüntetésével — saját jogához juttatják a katolikus egyházat és így érthető, miért ragaszkodik a német katolikus politikusok jórésze a weimari alkotmányhoz.

Ez az alkotmány biztosítja az egyházak, vallási egyesülések benső autonómiáját saját ügyeik intézésében. Ez vonatkozik a benső törvényhozásra, közigazgatásra, főleg pedig az egyházi hivatalok betöltésére (137. Art. 3.); továbbá a vagyonszerzésre és birtoklásra. Az államnak anyagi szolgálmányai az egyházakkal szemben megváltandók, de a megváltásig továbbra is kiutaltatnak. Vagyonjogi szempontból tehát az alkotmány nem helyezkedik a szekularizáció álláspontjára.

Az alkotmány jóakarata rendelkezései közt említsük még a vásár- és ünnepnapok védelmét (139. Art.), a véderő tagjai számára biztosított vallásgyakorlati jogot (140.), a hadsereg és a nyilvános intézmények lelki gondozásának rendezését (141.). Ezzel azt is megmagyaráztuk, miért nevezi a kitűnő német egyházjogász: M. Stutz a német egyház-államviszonyt a „sántító szétválasztás” (hinkende Trennung) rendszerének.

A birodalmi alkotmány alapelveket állít fel, melyekhez a tartományoknak alkalmazkodniuk kell a saját törvényhozásuk keretein belül. Ezek az alapelvek azonban érvényben hagyják az általánosan elismert nemzetközi jogszabályokat (4. Art.). Ebből az is következik, hogy a birodalmi alkotmány nem szüntette meg azt az egyházjogi helyzetet, mely a német katolikus egyház számára a bajor konkordátum (1817) és a cirkumskripciós bullák által keletkezett.

A 19. század elején a napóleoni idők által előidézett forradalmi változások szükségessé tették a katolikus egyház és a német államok közti viszony rendezését. Ez történt meg Bajorország számára a bajor konkordátummal. Ez a bajor királyságnak és a katolikus egyháznak függő kérdéseit egyetemlegesen rendezte a Szentszék és a bajor király megegyezésével. Más államok megelégedtek azzal, hogy a Szentszék újra rendezte az egyházmegyék határait, az egyházi organizációt előzetes tárgyalások alapján — a nélkül, hogy az összes egyházpolitikai kérdéseket belevonták volna a megegyezésbe.

Így keletkeztek a cirkumskripciós bullák, melyek jogi jellegükkel egyeznek a konkordátumokkal, de tartalmilag szőkébb határok közt mozognak. Ilyen bullák: „De salute animarum” (1821 július 16) Poroszország számára; „Provida sollersque” (1821 augusztus 16) a felsőrajnai egyháztartomány (Freiburg, Mainz, Fulda, Rottenburg, Limburg) számára; „Impensa” (1824 március 26) Hannover számára.

Mivel ezek érvényét az új egyházi törvénykönyv nem érinti

(3. kánon) és mivel a weimari alkotmány 4. Art.-ban elismert alapelv szerint nemzetközi szerződéseket nem lehet egyoldalúlag felbontani, a bajor konkordátum és a körülíró bullák által teremtett jogi helyzetet sem változtathatta meg a német birodalom — egyoldalúlag.

Így tehát nyílt kérdéssé vált a német egyházpolitikában: hogyan rendeztesse a forradalom és a weimari alkotmány által teremtett helyzetből származó függőkérdések az egyház és az állam közt: konkordátumokkal, vagy pedig az egyes német államok benső törvényhozásával?

Ezek a függő kérdések jórészt három csoportba tartoznak, melyek az egyes államokban bizonyos különbségek mellett is közösek. Részben szorosan egyházpolitikai, részben iskolai, részben végül vagyonjogi természetűek.

A weimari alkotmány megadta az egyházkormányzat autonómiáját, viszont a régebbi egyházi koncessziók, a fennálló gyakorlat az egyházkormányzat egyik legfontosabb kérdésében: a hivatalok (főleg a püspökségek) és javadalmak betöltésében az államfőknek tekintélyes előjogokat biztosítottak. Ezek közt a legfontosabb volt a bajor királyé. I. Lajos és katolikus utódai a konkordátumban megkapták a nomináció (megnevezés) jogát személyi kiváltsággént. Az államforma változásával ennek a jognak — és már rokon kiváltságoknak gyakorlása lehetetlenné vált és így a kérdés újra való rendezése vált szükségessé.

A másik, ennél is fontosabb egyház és állam közti probléma az iskolakérdés. Ez a kérdés ma a német politika tengelyévé vált, mely a választási küzdelmeket is irányítja. A problémát megértjük, ha szembeállítjuk a katolikus egyházi felfogást a weimari alkotmány tételeivel.

A weimari alkotmánynak az iskolára vonatkozó törvényei — kedvezőek volnának oly államban, mely kezdettől fogva a szétválasztás alapján állt (például az Egyesült-Államokban), de Németországban az egyházra és a protestáns felekezetekre is több sérelmet foglalnak magukban.

A birodalmi alkotmány 146. pontja kimondja a szociális egységes iskola alapelvét, melybe a gyermekek valláskülönbségre és a szülők társadalmi, gazdasági helyzetére való tekintet nélkül — mind bejárnak. Ez az egységes iskola tehát szimultán, közös iskola is vallási szempontból. A nevelésre jogosítottak kívánságára a községekben alakulhatnak felekezeti iskolák is (Konfessionsschule, 146. Art. 2.). Az alkotmány 148. pontja hangsúlyozza a nevelés céljaként az erkölcsi, állampolgári nevelést, de nem a vallás-erkölcsi nevelést. A vallásoktatást meghagyja rendes tárgynak (kivéve a felekezetnélküli iskolákat), de a szülők, illetőleg a gyermekek nincsenek kötelezve a vallásoktatásra. Az állam joga vallásoktatás ellenőrzése is. A vallásoktatás megvan a nép-, közép- és felsőiskolákban; a főiskolákon nem, de viszont a hittudományi fakultások az egyetemeken és az eddigi hittudományi főiskolák megmaradnak.

A katolikus egyháznak az egyházi törvénykönyvben is határozottan kifejezett álláspontja van az iskolai nevelésre vonatkozólag. Ez az

álláspont honorálja más nevelésre jogosított tényezők (például állam) igényeit is, de saját hatáskörének sérelme nélkül. Az egyház igényli a maga számára egyrészt az iskolaállítás jogát bármely típusú iskolára, tanító- vagy nevelőintézetre; másrészt előírja hívei számára a kötelező vallásos oktatást és ennek végzésére kizárólag saját magát tartja illetékesnek. Saját iskoláiban magának tartja fenn kizárólag a valláserkölcsi célú felügyelet gyakorlását; más nevelő tényezők (szülők, községek, egyesületek, állam) által felállított iskolákban pedig igényli a hitoktatás kizárólagos jogát saját hívei számára, a hitoktatás felügyeletét és valláserkölcsi szempontból az egész nevelés ellenőrzését. Az iskolai felügyelet és ellenőrzés további körében, természetesen, az egyház nem vonja kétségbe az állam jogát.

A weimari alkotmány az egységes, szimultán iskola követelményével — nyilván szembe kerül az egyház álláspontjával, azzal főleg, hogy a valláserkölcsi nevelést, mint célt, nem hangsúlyozza, nem állítja bele az egész nevelésbe, elejti továbbá a kötelező vallásoktatást és az egyháznak a valláserkölcsi nevelés ellenőrzését sem biztosítja. Hogy még a vallásoktatás ellenőrzését is a maga feladatának tekinti a birodalmi alkotmány, az oly szembeszökően sérelmes, hogy már az 1922 augusztus 1-i XXVIII. bajor törvénycikk ezt megszorítja az iskola rendjére, fegyelmére és a gyermekek iskolalátogatására.

Az egységes, szimultán iskola által — bár a vallásoktatást biztosítja, — az egyház nem látja eléggé elérhetőnek a valláserkölcsi nevelés eszményét. Ezáltal pedig az egyháznak krisztusi missziója (elmenvén, tanítások...) hiúsul meg.

Igaz, hogy ebben a kérdésben a német katolikusok sem foglalnak el egyöntetű álláspontot. Vannak államok, melyekben régóta van közös iskola (például Baden); itt a külön felekezeti iskolák felállítása anyagi és egyéb nehézségekbe ütköznék; másutt (például Bajorország) az állami jellegű iskolák is inkább katolikus iskolák voltak, az iskolai felügyeletet is az államtól megbízott egyházi személyek gyakorolták.

A harmadik egyház és állam közti kérdéscsoport vagyoni jogi természetű. A weimari alkotmány szétválasztása nem foglal magában szekularizációt, nem is helyezkedik arra az állápontra, hogy az államnak az egyházakkal szemben fennálló anyagi kötelezettségeit megszüntesse, hanem ezek megváltását helyezi kilátásba.

A német birodalom, régebbi jogcímeiket nem említve, az 1803 évi szekularizációval magára vállalta, hogy az új püspökségekről és az összes szükséges egyházmegyei intézményekről megfelelően gondoskodik. Ilyen természetű kötelezettségek foglaltatnak a bajor konkordátumban és az egyes államok törvényhozásában is. Más kötelezettségek származtak a megszüntetett szerzetek által fenntartott plébániákkal szemben, melyeknél a szekularizáló állam kötelezteték a patronátussal járó dologi terhek viselésére. A Rajna balpartján levő egyházi intézmények anyagi dotálását az 1801-i francia konkordátummal a francia állam vállalta. Mikor pedig ezeket a területeket Németország visszanyerte, reá hárított át a dotálás kötelessége is. Ezeken a címeken tehát a német államok bizonyos anyagi szolgáltatásokra kötelezve vannak az egyházzal szemben. Mivel pedig a jogcímeik

majdnem kizárólag katolikus intézmények megszüntetéséből (szekularizáció) erednek, természetes, hogy a protestánsokkal szemben fennálló kötelezettségek sokkal kisebbek.

Van tehát bőségesen függő kérdés, mely a weimari alkotmány keretében az egyházzal és az egyházakkal való elintézésre vár. Az elintézés módjának legegyszerűbb és egyedül természetes formáját választotta Bajorország, midőn a Szentszékkal 1924 március 29-én az 1920-ban kezdett tárgyalások befejezéseként az új konkordátumot megkötötte. Ez a konkordátum nem sérti a weimari alkotmány alapelveit, de némi engedményekkel az egyház részéről — a katolikus egyház számára is elfogadható helyzetet teremt. Elismeri a szabad és nyilvános vallásgyakorlatot, az egyház törvényhozó jogát, a rendek és kongregációk alapításának, letelepedésének, vagyonszerző jogának szabadságát, rendezi az iskolakérdést, az egyházi hivatalok betöltésénél is biztosít az államnak némi előjogokat.

A bajor állam a konkordátum mintájára egy jogi nívumot is teremtett. 1924 november 15-én az evangélikus egyházakkal is megkötötte a szerződést, amely így voltaképpen evangélikus konkordátumnak számít.

Természetes volna, hogy a többi német államok is kövessék a bajor példát. Így újabb konkordátumok keletkezhetnének, melyeket aztán egy birodalmi konkordátum fejezhetne be.

Azonban a konkordátumos megoldásnak vannak ellenzői. Ez érthető is Németországban, ahol Hegel óta elvben, Bismarck óta gyakorlatban uralkodik az állami mindenhatóság és ahol az egyház és állam viszonyában a lutheri koncepció az egyházi hatalmat az államhatalom körébe utalja. Ez az ellentétes álláspont az állam és egyház közti függő kérdések rendezését kizárólag a tartományi és birodalmi törvényhozás feladatának tekinti. Ez elég következtelen állásfoglalás ugyan a weimari alkotmány szétválasztó elvéhez, de hát az elvek gyakran születnek öröklött előítéletekből.

A katolikus oldalon sem hiányoznak, akik a konkordátumos megoldást ellenzik. Emst Michel (*Grundlegung einer katholischen Politik*) kifogásolja, hogy az egyház maga is állammá válik és egyházi jogot teremt — és az állammal — mint másik állam szerződik. Ez az álláspont azonban megokoladlan. Az egyház nem válik a konkordátummal állammá, megtartja a maga eredet jellegét, mely hívei lelki üdvének munkálására szolgáló látható társaság mivoltában áll. Hogy az állammal szerződéses viszonyba kerülhet, az abból származik, hogy közősek lévén mindkét társaság alattvalói, vannak közös ügyeik is, melyek intézése kölcsönös megegyezés alapján kell, hogy történjék.

Egyébként az egyháznak mindezen kérdések elintézésében két erőssége van. Első a német katolikusok eleven hitélete és élénk, szilárd politikai gyakorlata; a német katolikus politika megbirkózott a kultúrharccal és azóta éberrel védi egyháza érdekeit. Másik erőssége az egyháznak, hogy a kényszerhelyzetben vár. Az idő sok egyházpolitikai kérdés szerencsés megoldását segítette már elő.

A TUDOMÁNY JOGAI

MAGYARORSZÁG megcsönkulása óta egy következetes törekvést lehet megállapítani minden tényező részéről: azt, mely mindenáron útját akarja állni, hogy gazdasági lerongyolódtságunknak az ország szellemi életén nyoma maradjon. A kulturális integritás fenntartása talán az egyetlen célkitűzés, melyet az ország közvéleménye osztatlanul magáévá tett és melynek gyakorlati megközelítésében az utolsó nyolc év kormányzata is maradandó alkotásokat mutathat fel.

Azok az összegek is, melyek a költségvetés keretén belül több év óta a közoktatásügyi tárcának jutnak, mutatják a fontosságot, melyet e feladatoknak a kormány tulajdonít. A közvélemény részéről hallatszanak ugyan néha hangok, melyek fényűzésnek tartják, hogy a szegény magyar állam a legfelsőbb oktatás és a tudományos kutatás intézményeire annyit költ. De ezeket inkább ellenzéki politikai agitáció eredményének, mint meggyőződésnek kell tulajdonítanunk. Alig hihető, hogy akadna magyar ember, aki ne volna büszke arra, hogy még ma is, a kis Magyarországnak is vannak olyan tudományos intézményei, melyek a maguk nemében páratlanok a világon. A szemrehányás annál kevésbé jogosult, mert a kormány ugyanannyi erőfeszítést tesz — és nem kevesebb eredménnyel — a népoktatás fejlesztése érdekében.

Szerves koncepciót kell felismernünk ebben a kultúrpolitikában, mely elsősorban a közoktatásügynek két szélső pontján: a legfelsőbb fokú tudományos és a legalsóbb fokú elemi oktatásban akarja a legnagyobb eredményeket elérni. Az átkaroló mozdulatnak előbb-utóbb be fog hódolni a centrum is: a felülről és alulról terjedő hullámok az általános műveltséget arra a fokra fogják emelni, mely a magyar nemzet tekintélyét a nemzetközi életben megfogyatkozott száma ellenére is fenn fogja tartani.

Minden elismerés mellett sem lehet azonban figyelmen kívül hagyni, hogy kultúrpolitikánk csak egy része lévén a kormányzatnak, mely elsősorban a saját állami, folyton növekvő körű feladatait akarja megoldani; mint állami munka bármennyire nagyvonalú is, megfelelő társadalmi alapok hiányában nem tudja azt a virágzást elérni, amelyre a legjobb állami akarat egészséges társadalmi viszonyok közt kétségtelenül képes volna. Tudományos viszonyainknak e társadalmi bajaira akarunk itt egy pillantást vetni.

Aki ma tudományos pályára lép, le kell mondania azokról az élethelehetőségekről, melyek megilletnék és mindarról, amire szüksége volna, hogy magát fejleszteni tudja. Az összes képzettséget kívánó

foglalkozások közül ez aránylag a legrosszabbul jutalmazott munka. Kezdődik ez már az első lépésnél, az egyetemi tudományos személyzet legalsóbb fokozatain. A gyakornokok, a tanársegédek minden ellenszolgáltatás nélkül, vagy neveltséges tiszteletdíjért, legjobb esetben a legalacsonyabb fizetési osztályokban dolgoznak. Gyakran előfordul, hogy 8—10 éves szolgálat alatt sem lépnek előre. De az egyetemi tanárok helyzete sem rózsás, ha eltekintünk azoktól az esetektől, mikor nem egyetemi elfoglaltságuk révén tekintélyes mellékkeresetre tesznek szert. Fizetésük a különböző mellékilletményekkel együtt is a békebelinek 50%-át sem éri el és messze elmarad attól, ami munkájuknak megfelelő ellenértéke volna.

Az egyetemi pályát, mint legtisztábban tudományost, csak példaképpen állítottuk ide. De ugyanez áll, ha a tiszta szellemi munka egyéb vonatkozásait nézzük. Mindaz, ami tudományos felkészültség nem-gyakorlati értékesítésének tekinthető, megszegyenítően alacsony jutalmazásban részesül. Sőt, valami egészen furcsa felfogással, a tudást csakiszalmájának tekintik, melyhez mindenkinek ingyen van joga. Senkinek sem jut eszébe, hogy kenyeret vagy ruhát, vagy hogy például ügyvédi vagy orvosi tanácsot ingyen kérjen, ellenben a legtermészetesebb dolog, hogy tudósokat, szakembereket felkérnek előadások tartására, a nélkül, hogy csak eszükbe is jutna az illetőknek, hogy azt honorálni is kell. Egyik ilyen szinte megszegyenítő példát a középiskolai tanárképző intézet produkálja, mely heti kétórás tudományos előadásért félévre 80 pengőt ad az előadóknak, azaz havonként 18—20 pengőt! Ugyanez áll a cikkek tekintetében. A folyóiratok nagy része ingyen cikkekből él, vagy jelentéktelen összegeket fizet. De egészen meglepő módon a napi sajtóban is, mely pedig minden, csak nem önzetlen vállalkozás, többnyire természetesnek találják, hogy a külső cikkíróknak, különösen, ha tudós, nem kell fizetni munkájukért.

Azt mondhatná valaki, hogy minderről az állam nem tehet. Ez igaz, de tehet arról, hogy rossz példát mutat. Lehetetlen a tanító munkáját az írnokéval egyenlően értékelni, pedig fizetésük egyforma. Lehetetlen, hogy egy állami üzem osztályvezetőjének munkája többet érjen egy miniszteri tanácsosénál. Nem szabad a tudományos képességgel bíró egyetemi adjunktusnak vagy a művészi képességekkel bíró zeneakadémiai tanárnak működését ugyanúgy jutalmazni, mint egy közepes képességekkel is ellátható állásban levő tisztviselőét. Megszegyenítés egy egyetemi vagy főiskolai előadónak négy- és hat-pengős óradíjakat fizetni, kevesebbet, mint amennyit egy idegenből idevetődött alacsony műveltségű nyelvmester is megkaphat nyelvelkéért. Számos esetben különleges kérdésekben az állam részére tanácsot adó szakértők köszönetén és elismerésen kívül non kapnak semmit. Ezek az esetek és hasonlók teszik jogosulttá a szemrehányást, hogy az állam sem becsüli eléggé a szellemi munkát. Egyébként a tisztviselőkérdés is idetartozik. A fizetések mélyen alatta vannak ma is a legminimálisabb jogos életigényeknek. Államtitkári rangú tisztviselők lakbére nem elegendő egy háromszobás lakás kibérléséhez. Ugyanakkor kölcsönökből, államháztartási feleslegekből jut sok mindenre, jut a termelési ágak támogatására, tehát a bennük foglalkoz-

tátották életviszonyainak javítására beruházás címén. A fogyasztó-képesség emelése is beruházás. De ha ez nem elég jogcím, az államnak a középosztály erősítése érdekében is jobban kellene törődnie tisztviselőivel.

Meg kell azonban engedni, hogy az állam e tekintetben csak a kor szellemét követi. A társadalom is a maga gazdálkodásának össz-eredményéből a szellemi munkának csak alamizsnát juttat. Igazságtalan ez különösen attól a századtól, mely magát a tudomány százada megjelöléssel szereti ékesíteni. A középkor társadalmát kitevő osztályok, a várurak, a főpapok, a fejedelmek sokkal megértőbbek és áldozatkészebbek voltak, mint a mai kor legfőbb hatalmassága: a tőke és annak fejedelmei. Csak újabban fordulnak elő igen szórványos esetek, melyek mutatják, hogy érzik kötelességeiket, melyekkel a tudománynak tartoznak (Nobel, Carnegie, Rockefeller).

A kapitalizmus a maga profittermelésre beállított hajszájában nem jut hozzá, hogy ügyeljen azokra, akiknek ugyan sokat köszönhet a maga boldogulásában is, de akik nem az ő figyelmét kizárólag lekötő területen, a gazdasági életben működnek. A tudós sorsa a kapitalizmusban Buické, aki a világhírű kocsinak tervezője és első gyárosa volt, de ma, miután gyárából a tőke kivásárolta, teljesen vagyontalan agg léteire egy tizedrangú technikai főiskolán óradíjas, ahonnan kiteszik, ha betegsége miatt egy-két hétnél tovább kellene mulasztania; ugyanakkor milliónyi autó fut az ő nevével és milliónyi hasznot hoz a jelenlegi gyárosoknak. A kapitalizmus azt jutalmazza, aki a tőkének nyereséget szerez; minél közvetettebben van benne valakinek része, annál kevesebb jut neki. Kedvence a vállalkozó, ami érthető, mert vállalkozó nélkül nem volna kapitalizmus. Nemcsak gazdaságilag, de logikailag, majdnem azt mondhatjuk, etikailag is indokolt, hogy azt jutalmazza legjobban, aki szervezi a gazdasági életet, aki a kereslet és kínálat esetlegességeinek áthidalásával — a maga szempontjából ugyan a nyereség megszerzése érdekében, de végeredményben az egész társadalom javára is — tökéletesebbé igyekszik tenni a szükségletkielégítést. Itt valóban lehet szó arról, hogy rendkívüli képességek és a közönségest meghaladó munkateljesítmény szükségesek. De ugyanezek az előfeltételei bizonyos nagy közhivatali vagy tudományos feladatok megoldásának is. Például egy nagyszabású állampénzügyi reform elgondolása és végrehajtása, egy nagy tudományos intézet vagy tudományos expedíció megszervezése semmivel sem kisebb képességeket és munkateljesítményt kíván, mint egy új eljárásra alapított gyári vállalat létesítése, mégis amazok jutalmazása sohasem akkora, mint egy jól sikerült vállalkozásé, sőt még akkora sem, mint egy nagy vállalat vezetéséé. És az utóbbi eset még igazságtalanabb. Mert nagy a különbség a munkában, mely egy vállalat megalapításához és kifejlesztéséhez és amely ugyanannak továbbvezetéséhez szükséges. Ha egyszer a gépezet kész, többé-kevésbé magától is megy, vezetése tehát már nem oly rendkívüli feladat. Azok az óriási jövedelmek, melyeket megalapozott, évtizedes vállalatok vezetői élveznek, nem jogosultak, különösen összehasonlítva azokkal, melyek egyes tudományágak vezetőinek jutnak.

Ez is mutatja azonban, mennyire attól függ a munka jutalma ma,

hogy mekkora és milyen közvetlen haszna van abból a kapitalizmusnak. Ez okozza a tudományos munka különböző ágainak jutalmazásában mutatkozó különbségeket is. A technikai tudományok nagy eredményei többnyire gazdag emberekké teszik azokat, akiktől erednek. Miért? Mert a találmányok „kiaknázhatók“. Ellenben a filozófusok, a szociológusok, az esztétikusok és hasonló gyakorlatilag ki nem aknázható tudományt művelő tudósok voltaképpen csak alamizsnát kapnak a társadalomtól. Érdekes, hogy nincsenek jobb helyzetben a közgazdasági tudósok sem, — ezek szegénységét Wells is kiemeli a Clissoldban, — mégpedig nyilván azért, mert eddig tudományuk mindig a posteriori magyarázott, tehát pénzre felváltható előnyöket — legalább látszólag — a gazdasági életnek nem tudott nyújtani. Talán majd megváltozik a helyzet, ha a konjunktúrakutatás révén egyszer odafejlődik, hogy prognózisai „kiaknázhatók“ lesznek.

Természetes azonban, hogy a mai gazdasági rendszerben a szellemi munka értékelése is alá van vetve a kereslet és kínálat törvényének. Tudomány után a kereslet ma sem nagy és ami Magyarországot illeti, a komoly tudományos és szakirodalom után majdnem semmi. Ellenben a kínálat mindenütt, nálunk is óriási. Nemcsak azok írnak, kiknek ez a hivatásukhoz tartozik, de olyanok is, kik ezen a réven akarnak bekerülni a komoly írók közé, olyanok is, kiknek erre egyéb érvényesülésük elérésére van szükségük, olyanok is, kik ezt hiúságból teszik, olyanok is, kik ilymódon bizonyos gyakorlati terveket akarnak elérni, — rejtett agitáció — szóval igen sok és sokféle ember. Nem egészen túlzás, hogy ma többen írnak, mint olvasnak.

A kereslet és kínálat törvényének van alávetve a szellemi munka ára is. Ez az oka annak, hogy az a fajta szellemi munka, melynek nagy fogyasztóközönsége van és amely éppen ezért nem lehet a legmagasabbrendű, sokkal jobb megélhetést biztosít, mint a tudomány szolgálata. Egy ügyes riport a Stinnes-ház bukásáról többet hoz, mint egy nagy tudományos munka a konjunkturális vállalkozásokról. Egy mozi szcenárium busásabban jövedelmez, mint egy ugyanolyan sikerült színdarab. Egy ügyesen szerkesztett színházi lap kitűnő üzlet, de nincs az a folyóirat, mely nagy jövedelmet hozna.

Mindez nem nagyon felemelő a tudósokra nézve és nem nagyon alkalmas, hogy a tudomány fejlesztésére ösztönözzön. Meg kellene már végre indítani a propagandát a szellemi munka és a tudomány érdekében. Hogy ez a helyzet megváltozzék, többek közt komolyan kellene foglalkozni a kérdéssel, mi is tulajdonképpen a tudománynak gyakorlati, vagyis gazdasági haszna. Mert ilyen kétségtelenül van és pedig sokkal nagyobb, mint gondolnánk, bár ebben a tekintetben is Magyarországon a viszonyok sokkal kedvezőtlenebbek. Az általános nézet az, hogy ha valaki „professzor“, nem való a gyakorlati életbe, nem lehet semmi alkotó munkát rábízni, mert nem ért máshoz, mint a búvárkodáshoz, az elmélkedéshez, a szórszálhasogatáshoz. Számos példát lehet felhozni, hogy ez nem szükségképpen és hogy kiváló elméleti emberek a gyakorlati életben is beválnak. Mussolini miniszteriumának több tagja az egyetemi tanárok közül került ki. Németországban számos érdekképviseleti szervezet élén professzorok

állnak. Mindez a tudomány gyakorlati megbecsülésének jele, ami nálunk még hiányzik. Pedig nyilvánvaló, hogy az elmélet és gyakorlat kapcsolatai mindkettő előnyére így mélyülnek ki igazában.

Ezért a gazdaságilag alantas helyzetért, melyben ma a tudomány van, a társadalom nem nyújt kárpótlást. Látszólag tiszteli a tudományos munkát; az anyagi jutalmazás fogyatékoságát elismeréssel pótolja. Dicséri önzetlenségét, művelőiben rajongókat lát, akik a maguk idealizmusából élnek, a tudományért életüket és vérüket áldozzák. Sőt mind-ezeket az antiökonómikus erőnyeket el is várja tőlük. És magukban a tudósokban is kifejlődött valami meggyőződésféle, hogy nekik valóban szegénységi fogadalmat kell tenniük, valami sajtáságos büszkeség, hogy nem silány anyagi javakért dolgoznak. Restellnek arról beszélni, hogy munkájukért illő jutalom jár, hogy igényeik vannak, hogy joguk van az életnek azokhoz az örömeihez, mely a gazdasági élet kiválóságainak jut. Ennyiben ők maguk is okai annak, hogy a nemzeti jövedelemben való osztozkodásnál oly sokszor üres marad a kezük.

Ez a felfogás részükről teljesen helytelen és van benne valami az álszeméremből. A tudósnak és tudományának sem tesz jót, ha a négy kopott fal közt kénytelenek élni. Neki is szüksége van arra, hogy éljen és lásson. Neki is szüksége van szenzációkra, mert egészen biztos, hogy minél inkább megerőlteti a munka a szellemet, annál intenzívebbnek kell lennie a pihenésnek is, hogy üdítőleg hasson. A pihenés pedig nem csupán az életfunkciók abszolút szüneteltetésében, hanem azok változatos működtetésében is, vagyis: az élésben is áll. Idetartozik sok olyan is, amit ma még sokszor hajlandók tudóshoz nem illő fényűzésnek bélyegezni. De feltétlenül idetartoznak az utazás, a színház, a kényelem nagyobb foka, az élénkebb társasélet örömei és sok más, ami ma csak kivételesen adatik meg a tudomány jutalmául. Ahogyan a gyári munkásnak levegőre és napra van szüksége pihenése idején, nehogy tüdővést kapjon, úgy kell a tudósnak a jobb, a változatosabb, a finomabb életlehetőség, hogy be ne száradjon.

Rá kell itt mutatni arra, hogyha ezeket a szükségleteket a szellemi munkás elsőbrendű szükségletei közé vesszük fel, akkor még kirívóbb a szellemi munka elmaradottsága az ellenértékének valorizáltsága tekintetében. Mintegy 130-ban szokták megjelölni az átlagos drágulási indexet a háború előtti megélhetéshez képest. Teljesen helytelen erre hivatkozni, mikor szellemi munkából élő emberekről, tehát többek közt a tisztviselőkről is van szó. Mert a vegetatív élet-színvonalat meghaladó szükségleteknél, melyek az itt szóbanforgó foglalkozási kategóriáknál, ha nem is első, de mindenesetre másodrendűek: könyvek, színház, utazás, a lakás kényelmesebbé és díszesebbé tétele stb., ezeknél a drágulás jóval nagyobb. A jövedelmi és a megélhetési index közti eltérés tehát sokkal kiáltóbb, mint azt általában feltüntetik és tulajdonképpen nem is annyira az érdekelt egyénekre, mint a nemzeti társadalomra nézve nagy veszteség, ha a kultúrigények iránti szükségérzet ezekből az osztályokból lassanként elfásul és kivész.

Van tehát a szellemi munkának is egy szociálhigiénéje, nem ugyan mint valóság, de mint követelmény. Azok az örömök, amiket maga a munka okoz, a legtudósabb, a legszemlembib életet élő embernek sem

elegendők. Aki ezekre szorítkozik, elveszti látókörét, az emberek és az élet ismeretét. Egy a maga világában megkonstruált elméleti emberre alapítja rendszerét és eltávolodik a való világtól. Ez a Marxok, a légtüres térben dolgozó és elkeseredett tudósok esete, amely azt is mutatja, hogy a dolog néha végzetes gyakorlati következményekkel járhat. De elvész nemcsak a látókör, hanem a rugalmasság is és kitenyésződik a „fachsimpel“, az egyoldalú és megcsontosodott nézetű tudós, mégpedig az évek múlásával fokozódó mértékben, úgyhogy mire eléri a maga tudományos pozícióját — különösen nálunk, ahol éppen e téren dúl a „gerontoarchia“, mint azt e Szemle hasábjain is megvitatták —, ahol módja volna alkotni és hatni, már elcsigázott lélek, mely addig megszerzett, de már meg is kövesedett tudásából él és alig fejlődik.

Tehát nemcsak a tudomány jogáról, hanem a tudomány érdekéről is szó van, mikor a legmagasabb — és ezzel együtt mindenféle — szellemi munka megfelelőbb jutalmazását kívánjuk. Kívánni kell első sorban, hogy az állam a maga kultúrpolitikáját egészítse ki kulturális szociálpolitikával. Kívánni kell a társadalomtól, hogy a tudomány művelőinek méltatlan, sőt megalázó gazdasági helyzetén javítson és — ami tulajdonképpen az előfeltétel — hogy ismerje el őszintébben és szemelláthatóbban a tudománynak nemcsak önálló értékét, hanem gyakorlati hasznát is. Kívánni kell a gazdasági élettől, hogy juttasson a maga feleslegeiből bőségesebben azoknak, kik az őt közvetve vagy közvetlenül nagyon érdeklő problémákat nem az aktualitás mindennapiságában, hanem egy magasabb, de éppen azért messzebbre látó légkörben vizsgálják.

De mindez a kívánság még nem eredmény és alig lehet azzá, ha maga a tudomány nem száll síkra jogaiért. Ha egyszer a tudománnyal való foglalkozás életpálya is, tehát vannak olyanok, akiknek abból kell megélniök, kell, hogy legyenek annak gazdasági vonatkozásai is. Ezek pedig nemcsak arra adnak jogot, hogy a tudósokat és a tisztán szellemi munkásokat a társadalom éppen hogy eltartsa, hanem, hogy munkájuk értékének megfelelően tisztességesen jutalmazza. Ennek az öntudatnak kell kifejlődnie a tudomány világában és ennek érvényesítésében nem szabad szemérmesnek lenni.

A mai versenyen alapuló gazdasági rendben gazdasági érdekek érvényesítése végeredményben a kedvező ár elérése útján történik. Amíg a tudomány be nem látja, hogy gazdasági érdekei másként nem érvényesülnek az őt megillető mértékben, csak ha ennek a helyzetnek konzekvenciáit a maga szempontjából is levonja, addig meg fog maradni gazdaságilag a társadalom hamupipókéjének.

Tehát a tudománynak, mint a benne és belőle élők összeségének is meg kell szerveznie a maga piacát. Törekednie kell a kereslet és kínálat szabályozására, vagyis azt kell tennie, ami szemelláthatólag és mind nagyobb mértékben folyik ma a gazdasági élet minden területén. Ebben nem lesz semmi új. Hiszen a középkori szervezett gazdálkodás idején a többi foglalkozási ágakhoz hasonlóan céhekbe, gildékbe és hasonló alakulatokba tömörültek a szellemi munka legkülönbözőbb ágai: a művészek, az egyetemi tanárok, az orvosok. De ma is vannak

a szellemi munkásoknak nagy osztályai, melyek ma kamaráknak nevezett, egészen céhszerű szervezeteket alkotnak és éppen ennek köszönhetik, hogy gazdaságilag sokkal kedvezőbb helyzetben vannak, mint a tudósok és mindazok, akik ezekhez e tekintetben legközelebb állnak, a szakírók, az előadók, az egyetemi magántanárok, a művészek egyes csoportjai. Az ügyvédek, az orvosok, a mérnökök különböző nevű és közjogi helyzetű, de végeredményében azonos célú intézményeire gondolunk, melyek a kínálat szabályozásában, a tarifák megállapításában, a kontárok ellen való védekezésben, szóval a maguk köréhez tartozók gazdasági érdekeinek képviselésében ma azt a helyet töltik be, mint egykor a céh és mindnyájan tudjuk, hogy nem hiába állnak fenn.

De tovább menve, a fizikai munkások is szervezve vannak szintén gazdasági érdekeik védelmére, elsősorban pedig a munkapiac szabályozására. A szakszervezet, a munkaközvetítés, a munkásban való túlkínálat kiegyenlítése a feleslegeknek más munkapiacra való terelésével stb. mind a fizikai munka jobb értékesítésének célját szolgálja.

Az ügyvédnél fegyelmi vétség a tarifán alul végezni munkát, az orvosra nézve is megállapítja a szervezet a látogatási díjakat, a mérnöknek nem szabad ingyenmunkát vállalnia, a szakmunkásnak nem szabad túrnie, hogy nem szakmunkás végezzen szakmunkát: csak a tudomány és tudományos írás szabad portyázó terület, egy uratlan gyémántmező és maguk a tudósok sem védekeznek az ellen, hogy a túlkínálat szellemi munkájuk bérét le ne nyomja és kincsüket a társadalom csákiszalmájának tekintse. Ez az, amin változtatni kell. Kamara, vagy kartel vagy akármilyen más néven meg kell alkotni azt az érdekképviseleti szervet, mely őszintén és nyíltan meg meri mindenkor mondani, hogy a tudománynak is vannak jogai és ezeket a jogokat érvényesíteni is tudja.¹

IHRIG KÁROLY

¹ Tudtunkkal csak a legutóbb alakult az írók anyagi érdekeinek védelmére egy szövetség, melyben azonban éppen a tudósok nincsenek megfelelően megszervezve, pedig hogy ezen a téren mennyire szükséges volna a fenti cikk értelmében való szervezkedés, azt mutatja egy igen nagy tudós írónk esete, akinek népszerűen megírt és ezerszám eladott köteteiért a boldog kiadócégek évek óta semmi honoráriumot nem fizet.

A szerk.

A KÖNYVOLVASÓ MUNKÁS

Ale MŰVELTEK, sajnos, sokszor még ma is csak mint exotikus külön-
gességet tanulmányozzák a kevésbé művelt néposztályokat. Mint az európai büszke fehérek a „vadakat“, mint az okos nagyok a buta kicsiket, kiknek csak naiv szavuk van. „Megfigyeléseket eszközölnék“ az emberen, a legérdekesebb természeti jelenségen. Mintha végtelen tudás csúcsán ülne, úgy beszél némely „intelligens“ ember az „unintelligens“-ről, kitől áthidalhatatlan úr választja el. A lehetőségek közösségét nem érzi: ő sohasem lehet mesterember, munkás, paraszt, napszámos! Leereszkedik közéjük és szeretete vállveregető. Nem látja a lélek végtelenségét s az értéket csak a kikapott részletekben, modorban, „úri“ morálban, tudáshalmazban méltányolja. Az ilyen fölényes tudás fölszínés butaság, melynek vad ízét a huszadik század sem áztatta még ki. Nem a segíteni akarás objektivitása, mely az operáció idejére kiküldi az érzelmeket, hogy zavartalanul lássa a bajt és ne remegjen kezében a bonckés, hanem a monoklis közöny turkálható érdeklődése, vagy a tudásszenvedély öncélúsága, mely még kísérletezni is képes az emberrel, mint dr. Moreau a Wells regényében, ír vaskos köteteket a munkáskérdésről, ami, mellel megjegyezve, elég divatos dolog manapság, csaknem olyan divatos, mint nem érteni e kérdéshez, de szégyelne gallérléki emberrel társalogni az utcán. Lehet-e hű az ilyen megfigyelés? Kikapcsolja a szeretetet: lehet-e ott megértés, hol hátramarad a jó magyarázó: a szeretet? Nagy messzeségben állnak az emberek egymástól: csak a szeretet vezethet a másik Én titkos kamráiba, honnan belülről figyelhetünk. Különből csak kívülről látunk és nem tudjuk átütni a kasztszellemet. A felelősségből a sajátmagunk szeretethiányát sohse felejtjük ki. Az orvoslásban fordított sorrend van: ha bajokat látunk valamely társadalmi osztályban, az okot mindegyikből kell keresnünk, főképp abban, amelyben élünk, és elsősorban saját magunkban, az egyes emberben.

E gondolatok hatása alatt állunk, mikor felvetjük a munkás-olvasmányok kérdését. Eljut-e a könyv, a kultúrának, tudásnak, vigasznak e hömpölygő folyama a munkássághoz is? Avagy csak szélső, posványos kiöntései rontják levegőjét? Milyen jó nekünk fűródni a habokban, tudni, élvezni, olvasni, szomjunkat oltani, de gondoljuk meg, hogy ugyanakkor vannak emberi, kik a tiszta tudás édes ízét talán sohasem kóstolták, holott ingyen meghívhatnák őket! S maguk az intelligens osztályok vannak-e annyira intelligensek, hogy kellőképp kihasználják a kultúrlehetőségeket? A statisztikai adatok,

melyeket az Egyetemi Szociálpolitikai Intézet Népkönyvtárának és Újpest r. t. város Jókai-közkönyvtárának évi jelentései alapján állítottunk össze, azt bizonyítják, hogy az állásban lévő átlagintelligenciának és a munkáságnak érdeklődési köre az olvasmányok terén alig különbözik. Ha tehát a könyv és a munkásság viszonyában az öröndetes jelenségek mellett szomorúakat is tapasztalunk, magunkra is gondoljunk és lelkiismeretvizsgálat tartván, az amúgy is ezer nehézséggel küzdő munkásságot segítsük és kézenfogva vezessük oda, ahonnan magunk sem tanulhatunk eleget.

A szociális érzéket az intelligenciában is fejleszteni kell. Nemesak „a népnek való“. Viszont a nép széles rétegei számára alapított szociálpedagógiai intézményeknél, így a népkönyvtáraknál az egyéni nevelés általános lehetőségére helyezük a fősúlyt. A hivatása magaslatán álló népkönyvtár legyőzi legkecsegtetőbb kísértéseit: nem válik öncéllá vagy tőle idegen, például anyagi érdekeket szolgáló eszközzé. Mindig szem előtt tartja tulajdonképpen rendeltetését: a népet nevelni. A közkönyvtárak sikerét az olvasók számáról, a forgalom nagyságáról szokták megítélni. Pedig ez csak kvantitásbeli eredményt jelent és túlságos hangsúlyozása a könyvtárosokat könnyen engedményekre csábítja a fontosabb, minőségbeli eredmények rovására. Sajnos, a tapasztalat azt mutatja, hogy a legnagyobb forgalmat épp a rossz irodalommal lehet elérni. Jól tudják ezt a könyvkiadók is. A rossz irodalmat a köztudat is „népszerűnek“ nevezi. Az Egyetemi Szociálpolitikai Intézet Népkönyvtára elég nagy forgalmat mutat ki, de ezt háromszorosára emelhetné, ha a nevelési célokat mellőzve, a közönség ízléséhez alkalmazkodnék. Ezen a téren nem szabad szabadelvűnek lenni. A jó népkönyvtár nem adja könnyelműen oda magát látogatói kényeked vénék; az olvasókat alkalmazza magához és nem ő alkalmazkodik az olvasókhoz.

Midőn azonban a népkönyvtár feladatainál a nevelésen van a hangsúly, hangsúlyoznunk kell, hogy ezt a feladatot a maga speciális eszközével kell elérnie. S ez a jó könyvek olvastatása. Minden tevékenységnek oda kell irányulnia, hogy a jó könyvet a nép kezébe adjuk, vele megszeretessük s ha kell, megértessük. A többit elvégzi maga a könyv, mégpedig jobban végzi, mint mi tudnánk. A könyv a szóbeli nevelésnek ne kiegészítő része, hanem célja legyen. Épp fordítva: szóval való nevelésünk legyen az olvastatás kiegészítője. Ha nem így teszünk, lemondunk más szociálpedagógiai eszközök javára a leghatalmasabb eszközről, melyet nem pótolhat a többi s mely pótolhatja valamennyit. Igen nagy tévedés volna azt gondolni, hogy az olvastatásnak a tanfolyamok, előadások, munkás- és tanonckörök, stb. mellett csak alárendelt szerepe van. Biztosítja különállását annak a mérhetetlen fontosságnak a fölismerése, melyet a könyv az egyéni és nemzeti kultúra szolgálatában jelent. Köztudomású a betű hatalma. Köztudomású, milyen országra kiható fenékig-rombolást vihet végbe a rossz könyv, a rossz sajtó. Épp ily nagyméretű üdvös hatása van a jó irodalomnak. Az elsőnek zsákmányából kiváltani a népet a másodiknak gazdag kincsével: ez a népkönyvtárak egyik legsürgősebb feladata. Tekintsük csak végig a kirakatokat, a hirdetések, a kölcsön-

könyvtárakat! Mint az olvasztott aszfalt, valóságos fekete Niagarája a szennyiratoknak hömpölyög nyúlós, ragadós, lomha mozgással a szennycsatornákból a lelkek felé s kietlen lávája terméketlen pusztasággal fenyeget mindent. Ha meggondoljuk, hogy a munkásság zöme 14—15 éves korában kikerül az iskolából s ettől kezdve többé nem igen tanul, akkor megérthetjük, milyen fölvértzetlenül áll a szennyirodalom offenzívájával szemben. Könnyen lehet zsákmánya a tévtanok terjesztőinek, egyoldalú irányzatok fanatikus híveinek, elfogult népművelőknek, zuglapoknak, ponyvaregényeknek, erotikus szennyiratoknak, detektívhistóriáknak. A rosszra hajló emberi természet is édesgeti az ínycsiklandó irodalom festett cukra felé, melynek lelkiismeretlen terjesztői hangos reklámmal dobolják értékke a maguk silány portékáját. Az irodalomban és az irodalmi viszonyokban tájékozatlan munkás lépre megy az ál pacirtszóra. A nagy fogyasztás olcsóvá is teszi a zugtermékeket s így a munkás szerény keresetéből könnyebben beszerezheti a rikitó kis könyveket, nem egyszer abban a meggyőződésben, hogy tanulságos, hasznos, művészi könyvet vett. Így épp tudásszomja csalogatja a mérgezett kutakhoz. S ez a legszomorúbb jelenség. Mert a művelt osztályok is olvasgatják ugyan a szennykiadványokat, de többnyire mégis csak tudatosan szívják magukba a mérget, míg a tanulatlan ember rendszerint tiszteletreméltó szándékkal ül föl a műveletlenségénél százszor rosszabb művelt gonoszságnak. Az így elrontott ízlésű munkást aztán hasonlíthatatlanul nehezebb visszatéríteni a komoly művészethez, mint az olyant rátéríteni, aki még nem igen olvasott. A jó könyvtárosnak tájékozottnak kell lennie az irodalomtörténeten kívüli irodalomban is. Mint ahogy az intelligenciának megvan többé-kevésbé a maga fogalma a klasszikus magyar irodalom értékeiről, úgy a munkások is megteremtették a maguk iskolánküli irodalmi rendszerüket. Meglepő és megdöbbenő, milyen szakismerettel bírnak a „népszerű“ irodalom terén. Sohsem hallott írókat, könyvcímeket emlegetnek, melyeknek ismerete a szájhagyomány reklámja útján annyira elterjed közöttük, hogy non tekintik „művelt“ embernek, ki nem hallott róluk. Mihelyst megjelenik a piacon ilyen kétes értékű könyv, valami titkos híradás folytán rögtön tudomást szereznek róla és tömegesen keresik. Ilyen nagy a kereslet akkor is, ha a filmgyárak irodalmi művet dolgoznak föl. Még szerencse, hogy a mozik inkább csak a híresebb és művészi értékű szépirodalmat játsszák s így kerülő úton hívják az érdeklődést a jó könyvhöz.

E jelenségek is mutatják, mily nagy a munkásság költészetvágya. A nagy városok ezer kultúrhatása alatt, művelt emberek között élve tanulni, művelődni akar. Neki a tudás nem kenyérkereset, belőle anyagi haszna nincs, nem szellemi munkás: pusztán az emberi szellem örök szomja kergeti. Föltartóztatni vagy az osztályöntudatot belőle kiölni ma már nem lehet. De nem is érdemes. Inkább fejlesztenünk kell és jó irányba terelnünk, hogy az igazi kultúra útjára térjen. Ezért mi vagyunk felelősek. Ma már kell a munkásságnak szellemi táplálékot nyújtani. Ne várjuk, hogy ő keressen föl bennünket, mert mint friss erőért, nagy a verseny érte. Ha nem megyünk eléje mi, eléje megy más, ha nem kopogtat nála a jó könyv, bekopogtat a rossz. És hogy

nem hiába zörgetünk, bizonyítja az említett intézet Népkönyvtára, mely az utolsó öt év alatt olvasóinak számát évről-évre megduplázta.

Kár, hogy a magánkönyvtárak a népművelés ügyét nem-hogy szolgálnák, hanem inkább hátráltatják. Az üzleti hasznot tekintvén, az alacsony ösztönökre is pályáznak és felcsigázzák az elferdült igényeket. A maguk szabad szellemével sok olvasót elvonnak a jó könyvtárektől. Az erotikus, fantasztikus, szentimentális regényekre, a „fölvilágosult“ tudományra helyezik a fősúlyt s így rajtuk keresztül ölt hihetetlen méreteket a szennyirodalom terjedése. Csak az tudja ezt, ki ismeri könyvállományukat és a mellett a munkásság között él. Igaz ugyan, hogy jó könyvet is terjesztenek, de mit ér, ha tíz jó könyvre tíz rossz esik? Ezért szigorú magyar szemlét kellene tartani a könyvállományok felett és a nem oda való könyveket letiltani a polcokról.

A munkásság érdeklődési körét az olvasmányok terén a következő nagy csoportokba oszthatjuk: 1. erotikum; 2. fantasztikum; 3. szentimentalizmus; 4. könnyű szórakozás; 5. komoly szórakozás, irodalmi érték; 6. ifjúsági mű; 7. vers; 8. színdarab; 9. szakmunka, ismeretterjesztő mű.

Ezen főosztás alapján az olvasmányok számáról a következő kis táblázatot kivonatoltuk az említett könyvtárak 1927 évi jelentéséből:

<i>Az érdeklődés iránya</i>	<i>Olvastak összesen</i>			<i>Olvastak százalékban</i>		
	<i>férfi</i>	<i>nő</i>	<i>összesen</i>	<i>férfi</i>	<i>nő</i>	<i>összesen</i>
Erotikum	239	179	418	2'41	2'02	4'43
Fantasztikum	518	91	609	5'24	0'88	6'12
Szentimentalizmus	526	517	1.043	5'32	5'20	10'52
Könnyű szórakozás	1.070	790	1.860	10'83	8'00	18'83
Komoly szórakozás	2.679	1.285	3.964	27'11	13'00	40'11
Ifjúsági könyv	735	66	801	7'44	0'62	8'06
Vers	224	99	323	2'26	1'00	3'26
Színdarab	159	104	263	1'64	1'04	2'68
Ismeretterjesztő mű, szakmunka	470	124	594	4'75	1'24	5'99
Összesen	6.620	3.255	9.875	67'00	33'00	100'00

Az első három csoportból, melyben a legtöbb a kisebb értékű vagy éppen selejtes könyv, összesen 2.060 kötetet olvastak, az összes olvasmányok 21.07%-át. Ez mutatja, hogy bár elég nagy a hajlam a zugirodalom felé, rendszeres szociálpedagógiai eszközökkel az érdeklődést áterrelhetjük a jó olvasmányokhoz (78.93%), melyeknek, ha valakit egyszer rájuk neveltünk, nagyobb a vonzóerejük.

Az erotikum iránt a férfiban és nőben egyaránt nagy az érdeklődés. És bár az említett népkönyvtárak pornográf iratokat nem adnak ki, statisztikai adataik között mégis szerepel az erotikum. Ennek magyarázata, hogy némely olvasóról csak utólag, több kérdőlap összehasonlítása után derül ki, hogy olyan könyveket olvas legszívesebben, melyek művészi alkotások ugyan, de melyekben a nemi élet nagy szerepet játszik. Ebből aztán kitűnik, hogy az illető a műveket nem irodalmi értékük, hanem erotikus tartalmuk végett kereste. Sokszor épp a könyv művészi bece vesztegeti meg a könyvtáros gyanúját. Így a kellő óvatossági szabályok ellenére is, leküzdvén a szégyenkezést, melyet a jó könyvtár közszelleme ilyen esetekben kivált, a férfiak 239 (2.41%),

a nők 179 (2.02%) műalkotást olvastak az erotikumért, az összes olvasmányok 4.43 %-át. Ez a szám a nevelési célokat mellőző kölcsönkönyvtáraknál bizonyára megnégyeszerződik, ötszöröződik.

A fantasztikumhoz soroltuk a detektívhistóriákat is. A túlhajtott érdekléssel olvasásukat valóságos szenvedéllyé, „olvasási düh“-hé fokozzák. Különösen az ifjúságra veszedelmesek, nemcsak lelkük fejlődése szempontjából, hanem mert megakasztják a másirányú irodalmi érdeklődést. Mellettük minden más könyv „unalmas”. Azzal viszont, hogy bennük a jó győz a rosszon, kielégítik a nép örökemberi igazságvágyát. E csoport legkeresettebb írói: Conan Doyle: 186, Maurice Leblanc: 67, Gaston Leroux: 23 olvasott kötetel. Érdekes, hogy a nők a férfiak 518 kötetével szemben csak 91 fantasztikus könyvet vettek ki. Mert a nők inkább a szentimentális könyveket kedvelik. Itt kisebb számuk ellenére fölveszik a versenyt a férfiakkal. Croker M. B.: 181, Beniczkyné Bajza Lenke: 175, Courths-Mahler: 150, Ohnet Gy.: 117, Marlitt E.: 101 olvasóval szerepel a listán.

Természetes, hogy a napi munkában elcsigázott munkás sokszor csak könnyű szórakozást keres az irodalomban, mint gyakran az intelligens olvasó is, aki csupán azt köti ki, hogy „könnyű, szórakoztató olvasmányt kapjon”. Az ilyen olvasmányok mégis nagy szolgálatot tesznek. Elvonják a munkásságot más, durva szórakozásoktól, például a kocsmától. A kezdő olvasókkal megkedveltetik a könyvet. A mindenki által élvezhető, könnyed formába sokszor mély tartalmat, igazi költészetet öltöztetnek. Az alkalom a kellemes időtöltésre, mélyet nyújtanak, már magában véve is érték.

Örvendés jelenség, hogy az olvasmányok zömét a komoly művészi értékek, a magyar és világirodalom elismert nagy klasszikusainak művei alkotják az összes olvasmányok 40.11%-ával. Ide számíthatjuk a verseket és színdarabokat is. Ezeknek forgatói csak kis labort alkotnak, de a munkásság legintelligensebb részéből kerülnek ki.

Az ismeretterjesztő irodalom terén (5.99%) körülbelül egyenlő arányban oszlik meg az érdeklődés a szakmunkák, a vallásirodalom, a filozófia, a társadalomtudomány, történelem, irodalom- és művészet-történelem, a nyelvészet, a földrajz és a természettudományok között.

Már most, ami az egyes írk olvasottságát illeti, természetesei még most is Jókai vezet 1.214 olvasóval. Minden más író messze elmarad mögötte.

A többi magyar író az olvasottság nagysága szerint a következőkép sorakozik: Gárdonyi Géza: 436, Mikszáth Kálmán: 355, Herczeg Ferenc: 214, Móricz Zsigmond: 113, Rákosi Viktor: 81, Erdős René: 80, Molnár Ferenc: 66, Karinthy Frigyes: 56, Szabó Dezső: 51, Jósika Miklós: 47 olvasóval.

Megjegyezzük, hogy könyvet összesen 550 magyar és külföldi írótól olvastak. Az 1.000 olvasó tehát igen sok könyv között oszlik meg. 145 íróat csak 1, 83-at 2,49-et 3, 35-öt 4,19-et 5 ember olvasott, 5—10-ig 76 íróat, 10—20-ig 57 íróat olvastak és csak 82-t 20-nál többen. Tehát a 100 olvasó már nagy népszerűséget jelent az íróknál. A költőknél a keresettséget már az 5 olvasó jelzi.

A magyar írók közül az érdeklődők kedvéért kiemeljük még a követ-

kezőket: Csathó Kálmán: 46, Heltai Jenő: 39, Bíró Lajos: 39, Tóth Béla: 21, Pekár Gyula: 25, Gaál Mózes: 18, Bársony István: 16, Ambrus Zoltán: 16, Gábor Andor: 12, Kaffka Margit: 10, Benedek Elek: 10, Surányi Miklós: 8, Ferenczi Sári: 7, Moly Tamás: 6, Abonyi Lajos: 5, Kárpáthy Aurél: 4, Komáromi János: 2, stb.

A költők közül legolvasottabb Ady Endre: 59 olvasóval. Utána Arany János: 25, Vörösmarty: 25, Kosztolányi Dezső: 24, Petőfi: 20, Magyar Népköltészet: 20, Kisfaludy Károly: 19, Zrínyi Miklós: 14, Tompa Mihály: 14, Csokonai: 11, Babits Mihály: 9 olvasóval.

A magyar klasszikus költők közül kiemeljük még, mint érdekességet, a következőket: Czuczor Gergely: 1, Balassa Bálint: 2, Berzsenyi Dániel: 2, Fazekas: 2, Kazinczy: 2, Tinódi: 2, Kölcsey: 3, Reviczky: 5, Gyóni Géza: 6, Vajda János: 8.

Katona Józsefet 7, Madách Imrét 12 olvasó kérte ki. Eötvös Józsefet 33, Kemény Zsigmondot 20, Vas Gerebent 41.

A külföldi írók közül legolvasottabbak a már említettekén kívül: Id. Dumas: 215, Tolsztoj: 112, Maupassant: 108, Zola: 86, Dickens: 81, Romain Rolland: 80, France: 67, Hugó Viktor: 66, Sienkiewicz: 63, Dosztojevszkij: 62, Sudermann: 58, Wells H. G.: 52, Balzac: 49 olvasóval.

A világirodalom nagyságai közül taláломra kiemeljük még a következőket: Firduszi: 1, Leopardi: 1, Petrarca: 1, Sophokles: 1, Tasso: 1, Vergilius: 2, Amicis: 3, Andersen: 3, Defoe: 3, Heine: 3, Lenau: 3, Lessing: 3, Musset: 3, Voltaire: 3, Galdos: 4, Nibelung-ének: 4, Goncsárov: 5, Cervantes: 6, Gogol: 6, Schiller: 6, Stendhal: 7, Byron: 8, Homeros: 11, Goethe: 12, Dante: 16, Molière: 17, Merezkovszkij: 16, Hamsun: 20, Loti: 20, Csehov: 22, Thackeray: 22, Turgenyev: 22, Shakespeare: 23, Twain Mark: 23, Bourget: 24, Ibsen: 30.

Az ifjúsági írók közül legolvasottabb Verne Gyula és May Károly, az előbbi 273, az utóbbi 199 olvasóval.

A körkérdésre: „Ki a kedves írója?” a könyvtárlátogatók részéről beérkezett 1.000 feleletből a következő írókra következő számú szavazat esett: Jókai: 382, Mikszáth: 97, Gárdonyi: 64, Nincs kiválasztott kedves író: 34, Általában a jeles írók: 32, Herczeg: 32, Verne: 25, May: 24, Dumas: 20, Courths-Mahler: 18, Dosztojevszkij: 18, Eötvös József: 18, Moly: 16, Arany: 15, Petőfi: 15, Szabó Dezső: 15, Tolsztoj: 15, Francé: 13, Croker: 12, Dickens: 10, Molnár Ferenc: 9, Hugó Viktor: 9, Wells: 8, Ibsen: 6, London: 6, Loti: 6, Marlitt: 6, Shakespeare: 6, Thakeray: 6, Zola: 6, Jósika: 5, Vas Gereben: 5, Balzac: 4, Kemény Zsigmond: 4, Móricz Zsigmond: 4, Babits: 3, Kaffka: 3, Karinthy: 3, Ohnet: 3, Vörösmarty: 3, Dante: 2, Conan Doyle: 2, Gyulai Pál: 3, Glyn Elinor: 2, Kóbor Tamás: 2, Leblanc: 2, Maeterlinck: 2, Maupassant: 2, Papini: 2, Reviczky: 2, Romain Rolland: 2, Surányi: 2, Wilde: 2, Poe: 1, Pemberton: 1, Rákosi Viktor: 1, Tagore: 1.

Némelyeket talán érdekelne, milyen napilapokat olvas a munkásság legszívesebben, ezért függelékül ide iktatjuk még az e kérdésre beérkezett 300 felelet megoszlását: Pesti Hírlap: 67, Nemzeti Újság: 36, Népszava: 26, Magyar Hírlap: 23, Magyarság: 23, Újság: 21, Új

Nemzedék: 16, Esti Kurír: 16, Az Est: 10, Pesti Napló: 6, Friss Újság: 5, Magyarország: 2, Budapesti Hírlap: 1, 8 Órai Újság: 1, Pester Lloyd: 1, Neues Politisches Volksblatt: 1, nem olvas napilapot: 16, közömbös: 30.

Mint adatainkból kitűnik, a munkásság és a könyv viszonya még sok kívánni valót hagy hátra. Bár nagyobb számban vannak a vigasztaló jelenségek, mint a lehangolok, mégsem szabad elfelejtenünk, hogy adatainkat olyan népkönyvtáraktól szereztük, melyek minden igyekezettel küzdenek a rossz irodalom ellen. És ennek ellenére akadt tisztán művészi szempontból is elég keserűim való. Pedig a szodalpedagógiának a speciálisan művészi kérdéseken túl az egészséges és egységes közszellem kialakítása is egyik főadata. De ehhez — nem félünk leírni — tendenciózusan kiválasztott műalkotásokat volna szabad csak forgalomba hozni, tehát szakítva a „fölvilágosult“ könyvtárpolitikával, mely székszisében nem tudott választani és a nemzeti érdek biztos talajáról valami általános kultúra levegőjébe röppent, gyökeresen meg kellene rostálni a könyvállományokat. Ez a gondolat a maga egyéni világnézetével kapcsolatban minden pedagógus könyvtárosban fölébred, mert ösztönszerűen érzi, hogy ez népkönyvtára létjogosultságának sarkpontja. Akár az amerikai, akár az európai nagy népkönyvtárakat tekintsük, mindenütt találunk valami tendenciát, legtöbbet ott, ahol tagadják. A valláserkölcsi és nemzeti kultúra szolgálatába kell állítani a népkönyvtárakat, hogy minden könyv ezt a létünkhöz szükséges igazi kultúrát sugározza a szívekbe s így egy jövő, egészséges, biztos talajon álló közszellem együtemű szívdobogása hajtsa a vért a magyar közéletben. Könyvvel, szóval, cenzúrával, index-szel, minden eszközzel, ha kell erővel gyúrjunk a valláserkölcsi alapokon nyugvó nemzeti kultúrában testvérré minden magyart, mert csak ennek a közös lelki uniformisnak fegyverzetében Vonulhatunk reményteljesen a jövő nagy harcaiba. Lesz és legyen művelt magyar munkásosztály, de ne sorvadjon el műveltségében, mint annyi modem „kultúrlény“ Itassuk át a munkásságot a széles európai művelődéssel, de ne olvastassuk el vele azokat a műalkotásokat, melyek az intelligencia akárhány tagjába oly mélyen belerágták korunk három rákfenéjét: a szkepticizmust, az individualizmust és a naturalizmust. A szocializmus vörösen egy színű csöbréből valami zagyva modernség tarka vödörbe ejtenők, melyet a dekadencia tehetlenségi nyomatéka lefelé húzna a levegőből, melyben lóg s ezzel minden jó szándékunk kútba esne. A szocializmus téves doktrínája helyébe az igazság dogmáját kell ültetni. A meggyőződésnélküliség károsabb a nemzetre, mint a téves meggyőződés. Az általános európai kételyből fölsír már az emberiség vágya a biztos igazság után: a féktelenségből a törvény, az individualizmusból a szociális erők, a boldogtalanságból a cél, a fejtelenségből az erős kéz után.

R. FODOR ÁRPÁD J.

CHURCHILL A VILÁGHÁBORÚ HADVEZETÉSI HIBÁIRÓL

A VILÁGHÁBORÚ egyre gyarapodó irodalmából magasan kiemelkedik Winston Churchillnek, a mostani angol pénzügyminiszternek nemrég megjelent kétkötetes könyve.¹ Maga Churchill a mai angol politikai életnek kétségkívül egyik legkiválóbb egyénisége; abban a hétköznapi szürkeségben, amely a mostani konzervatív kormányzatot jellemzi, ő a kezdeményező ész, a merész eredetiség, neki jutott legtöbb a genialitás adományából. Mint Churchill lordnak, a nagynevű politikusnak fia, és Malborough hercegnek ivadéka, terhes családi örökséggel lépett egész fiatalon a politikai élet terére. Volt katonatiszt újságíró, vitézkedett a búr háborúban, 1900 óta pedig állandóan képviselő, kezdetből konzervatív párti programmal. Pártját otthagya, liberális lett s mint harmincnyéves fiatalember, a kereskedelmi hivatalt vezette, a nemrég elhunyt Asquith kabinetjében. A világháború Churchillt egyik legfontosabb vezető állásban, az admirális élén találta. Amikor az osztrák-magyar ultimátum híre Londonba ért, ő volt az első a kabinetben, aki tisztában volt azzal, hogy nagy világesemények fenyegetnek. A nélkül, hogy külön utasítást kapott volna, harci készenlétebe helyezte az angol flottát, egy nagyobb hajórajznak pedig azt a parancsot adta, hogy a Földközi-tengeren védje meg a németek esetleges támadásaitól a francia csapatszállító hajókat.

A Dardanellák ellen vezetett balsikerű expedíció miatt Churchill megbukott. Ekkor kiment oda, ahol a halált osztogatták és mint zászlóaljparancsnok, résztvett a véres flandriai harcokban. Mint a Lloyd George-kabinet muníciós minisztere, páratlanul agilis szervezőnek, a mellett előrelátó politikusnak is bizonyult. Közben tanácsokkal látta el a hadvezetőséget, mindent látott, mindent megfigyelt, egész végig résztvett a fontos haditanácskozásokon s a hadvezetésnek minden titkába be volt avatva.

Churchill rendkívül széles tudású ember; mindenhez ért: stratégia, politikus, műszaki szakértő, közgazdász, pénzember, szervező, fel-találó egy személyben. Ha könyvét áttanulmányozzuk, azzal a megnyugtató érzéssel tesszük le, hogy nem pocskoltuk el az időt, mert tanultunk belőle. Mi volta világháború? A mélyebb okokra Churchill sem mutat rá. Könyvéből nem tudjuk meg, hogy mi indíthatta arra az embermilliókat, hogy habozás nélkül engedelmességedjenek a behívási parancsnak, majd a föld alá temetkezve, túrjenek azelőtt sosem hallott, nem is sejtett gyötrelmeket. Nem értjük meg Churchill könyvéből,

¹ Winston S. Churchill, *The World Crisis 1916—18*; ugyanez németül is megjelent *Die Weltkrisis* címen.

miért kellett, vagy miért lehetett négy és fél esztendőn keresztül a emberölés szolgálatába állítani a nyugateurópai ipari és technikai civilizációnak minden vívmányát; de megértjük viszont belőle a háborút, mint adottságot, világosan látjuk a szörnyű játéknak minden apró csínját-bínját. Milyen hibákat követtek el maguk a szövetségesek, milyen helyrehozhatatlan baklövéseket követtek el a német hadvezetőség, ami végezetül a központi hatalmak összeomlására vezetett — ezt Churchill könyvéből mind megtanulhatjuk. A nagy mérkőzés egész lefolyását ilyen pragmatikusan, összefüggően és tanulságosan senki sem írta meg.

A nagy tragédiának voltak döntő pillanatai, amikor jóakarattal; belátással, megfontoltsággal végét vethették volna. Mindkét fél követett el olyan hibákat, amelyeket ha el nem követ, az események másképpen alakultak volna. Az első nagy, az egész világháború kimenetelére döntő befolyású nagy hibát a németek követték el, mindjárt kezdetben, mert elfelejtkeztek arról a stratégiai alapelvről, hogy mindig a gyengébb félre kell rámenünk a főerőnkkal, az erősebbel szemben pedig defenzívára kell szorítkoznunk, mindaddig, amíg amott ki nem vívtuk a döntő győzelmet. Az orosz volt a gyengébb fél, a könnyen megverhető ellenség. Ha Németország defenzívára, szorítkozik a nyugati fronton és ráveti magát a gyengébb ellenfélre, a világhistoria egészen másképp alakul.

A Marne melletti csata valóban olyan nagy és döntő jelentőségű esemény volt Churchill felfogása szerint is, mint amilyennek általában a köztudat ismeri. Michel tábornok, a francia haditanács egykori elnöke, már 1911-ben hangoztatta azt a meggyőződést, hogy a németek Franciaországot Belgiumon keresztül fogják megtámadni, de úgy, hogy egy nagy átkaroló mozdulattal előbb Brüsszelt és Antwerpent is hatalmukba kerítik. Michel erre a feltevésre nagy védelmi programot épített a hadsereg létszámának jelentékeny növelésével, de vezértársai nem hittek neki. És az események őt igazolták: a támadás úgy következett be, amint ő azt megjósolta, három esztendővel azelőtt. Michel, minthogy a haditanács cserben hagyta, lemondott, s utódává Joffre tábornokot, a marnei győzöt nevezték ki. Joffre tábornokot Churchill úgy jellemzi, mint valami providenciális férfiút, akit jó sorsa ajándékozott Franciaországnak a legkritikusabb pillanatban. Franciaország valóban elveszettnek látszott az offenzíva első napjaiban. A németek egymásután lötték pocsékká a belgiumi erődöket, a franciák ellentámadásai meghiúsultak s fölényes erővel, ijesztő gyorsasággal haladtak az egész támadási fronton előre. Az egész támadási fronton 3:2 arányban vannak a németek a franciákkal szemben; Charleroinál pedig úgy aránylanak a német haderők a franciákkal, mint 3 az 1-hez. Franciaország helyzete aggasztó volt, majdnem kétségbeejtő. Joffre volt az a férfiú, aki Franciaországot egy nagy és elhatározó lépéssel megmentette a bukástól és megfordította a világhistoria kerekét. Churchill Joffre tábornokot a következőképpen jellemzi:

— Joffre a műszaki fegyvernemhez tartozott s miután különböző alkalmazásban volt Madagaszkár szigetén Gallieni alatt, majd Marokkóban, hímévre tett szert mint meggondolt, nyugodt és kiegyen-

súlyozott ember és 1911-ben elfoglalta helyét a legfőbb haditanácsban. Nehezen lehetett volna embert találni, aki oly kevésbé felelt volna meg annak a fogalomnak, amelyet Angliában a franciákról alkottak, mint ez a bikanyakú, szélesvállú, nehéz gondolkodású, flegmatikus vidéki alak. Keresve sem lehetett volna megtalálni azt az embertípust, amely az első pillanatra kevésbé látszott volna alkalmasnak arra, hogy egy modern háborúnak bonyolult és szörnyű méretű gombolyagát szője vagy kibontsa, ő volt a haditanács legfiatalabb tagja. Sohasem vezetett még hadsereget, sem nagyobb gyakorlatot; még csak egy hadijátéknál sem. Az ilyen nagyobb gyakorlatoknál rendszeren az élelmezési főnök szerepét vette át és ez volt az ő háborús rendeltetése mozgósítás esetén.

— Joffre azt a javaslatot, hogy őt ilyen félelmesen felelősségteljes állásba kinevezzék, gondolkozva, habozással fogadta, ami tőle egészen természetes és tiszteletreméltó volt. Ingadozásának azzal vetettek véget, hogy Castelnau tábornokot, aki a francia vezérkar terveibe és elméleteibe be volt avatva, az ő személyes rendelkezésére bocsátották. Joffre tehát átvette ezzel a hatalmat, úgy, mint a francia vezérkar vezető elemeinek képviselője és mint az ő tanaiknak exponense...

— Joffre tábornokot ezek a tulajdonságai állandóan arra képesítették, hogy a folyvást változó francia kormányoknak igen értékes szolgáltatásokat teljesítsen, ő volt a megszemélyesített állandóság a változás világában és a pártatlanság a pártok világában. Jó köztársasági volt, szilárdan kialakult politikai nézetekkel, a nélkül azonban, hogy politizáló katona lett volna és hajlamos lett volna intrikákra. Senki sem vethette szemére, hogy bigott és viszont senki sem gyanúsíthatta meg azzal, hogy a szabad gondolkodó tábornokokat előnyben részesíti a katoöikusokkal szemben... Közel három esztendőn keresztül állott Joffre az egymást váltó kormányok alatt az ő posztján. Szolgált Caillaux alatt és Messimy alatt, szolgált Poincaré és Millerand alatt; szolgált Briand és Étienne alatt. Szolgálatban volt még Viviani és Messimy alatt is, amikor távoznia kellett helyéről.

A FRANCIA támadás valóban úgy következett be, amint azt Michel tábornok előre látta. A francia hadvezetőség, maga Joffre tábornok is, egymásután követtek el égbekiáltó hibákat. A francia hadsereg nem volt felszerelve valami fényesen a világháború kitörésekor. Színes ruhában, meglehetősen gyatra felszereléssel hajtották Joffre és alvezérei a francia katonák százezreit a németek verhetetlen ércfala elé. De a francia ármádia offenzív szellemmel, szinte vallásos fanatizmussal volt eltelve és gondolkodás nélkül rohant a halálba. A francia vezérkarnak egyik szigorú, de igazságos kritikusa, Jean Pierrefeu, aki az egész világháború alatt a hadikommunikéket szerkesztette, azt írja, hogy maga Joffre és vezértársai Bergsonnak, a filozófusnak „élan vital“ tanával voltak megméltelve, úgy gondolták, hogy a háború megnyeréséhez semmi más nem kell, mint hősiesség, offenzív szellem, hajthatatlan akarat, vagyis röviden pusztá akarása a győzelemnek, s akkor Franciaország minden bizonnyal győzni fog. Az élan vital hitétől eltelve, kellő védelmi előkészületek nélkül hajtották a francia fiatalság százezreit a német ágyuk torkába.

Joffre maga sem tudta, hogy a marnei csatát ki nyerte meg. Egy alkalommal, társaságban egy nő ezt az indiszkrét kérdést intézte a tábornokhoz „Ki nyerte meg a marnei csatát?” A tábornok így felelt; „Asszonyom, ez nehéz kérdés. Csak azt tudom, ki vesztette volna el, ha elvesztjük.” Joffre maga sem tudván miért, a gyorsan előrenyomuló németeket oldalba támadta. Tisztán intuícióból cselekedett, katonai zsenijének spontán erejével, mint Churchill mondja. A csatát megnyerte és sikerével megmentette Európát, — mondja ismét Winston Churchill, aki egyébként a Joffre működésétől mérsékelten van elragadtatva.

A marnei csata után Moltke bús rezignációval jelentette a császárnak; „Felség, a háborút elvesztettük.” A vezérkari főnök igazat mondott, de ennek az igazságnak konzekvenciáját csak ő vonhatta le önmagára nézve, a császár, a német hadvezetőség azonban nem. Mindkét fél el volt határozva a marnei csata után, hogy kierőszakolja a döntést, bármilyen áldozatok árán is, minden erejének megfeszítésével, ezért tartott a világháború négy és fél esztendeig. Nincs itt már többé stratégia, mert attól fogva, hogy a nyugati harctér megmerevült, csődöt mondott az egész hadtudomány. Miben nyilvánult meg a hadvezért genialitás attól az időtől fogva, hogy a frontok többé-kevésbé megszilárdultak s a mozgó harc álló harccá változott, ezt nehéz volna kimutatni. Minthogy a népek az összes erőket a csataterekre dobták, s az ipari technikának minden eszközét a háború szolgálatába állították, a harc a gépek háborújává alakult s egészen más alakot öltött tehát, mint amilyennek maguk a hadvezérek kezdetben gondolták. Nagylendületű offenzívát a nyugati harctéren nem tudott végrehajtani egyleg senki a hadviselő felek közül. A németek azt a stratégiai tanítást követve, hogy a gyengébb felet kell letaposni, 1915-ben briliáns sikereket értek el keleten. Közben a szövetségesek összes offenzívái összeomlottak nyugaton. Pedig a francia nemzet támadó lendülete nem csökkent: 1914-től 1917-ig a kooperáló francia és angol haderők éppen kétszer annyi embert veszítettek, mint a németek.

Az angolok lassan készülődtek fel, az őket jellemző flegmával. A nép feltétlenül lelkesedett, amit az mutat legjobban, hogy a Conscriptio Bill megszavazásáig három és fél millióra emelkedett az önként jelentkezők száma. Anglia azonban csak Sir Douglas Haig fővezérré való kinevezésétől kezdve számított, mint komoly és a franciákkal egyenrangú ellenfél. A tábornokot, akit a világháború legnagyobb angol katonájának tartanak, Churchill a következőképpen jellemzi:

— Sir Douglas Haig, az angol hadsereg legkiválóbb tisztje volt. Minden képesítést elért, minden tapasztalatot megszerzett, szolgált minden állásban, amire őt a főparancsnokság alkalmasnak minősítette. A lovas fegyvernemből került ki, nagy társadalmi rangja volt, a mellett független volt anyagilag; egész életét a katonai tudományoknak és a katonai gyakorlatnak szentelte. Volt ezred-segédtsiszt, játszott pólót, elvégezte a hadiiskolát és vezérkari főnök lett a búr háborúban a lovas hadosztálynál. A harcmezőn léptették elő és kitüntették. Később egy expedíciós hadtestet vezetett és parancsnok lett Indiában. Azután a

hadügyminisztériumban szolgált és Aldershotban két hadosztályt vezényelt, amelyek abban az időben az egyetlen szervezett brit hadtestet alkották. Ebből az állásból vezette az első hadsereghadtestet át Franciaországba. Mialatt a főparancsnokság Sir John French kezében volt, Ő minden csatában a főharcot vezette. Az yperni csatában, kétségbeejtő helyzetben a kimerült és kisszámú brit zászlóaljok és ütegek a visszavonulásnál hadtestparancsnokuk friss bátorságát látva, visszanyerték erejüket, amint ő lassan egész vezérkarának élén a menini tűz alatt tartott országúton az első vonalak felé lovagolt.

— Nem volt a hadseregben tiszta, aki képesítve lett volna annyi különböző állásra. Bajtársainak nagyrabecsüléséhez járult még saját egészséges önbizalma. Tudta, hogy ez a hely neki érdem és jog szerint jár. Tudta, hogy nem volt riválisa és hogy állását nem protekcióval és nem képességeinek túlbecsülésével nyerte el. Ez a megismerés megbecsülhetetlen volt. Határozott, kiegyensúlyozott jelleme képesítette őt arra, hogy nem csak a vereség okozta csapásokkal és az ellenséges kéztől eredő sikertelenségekkel vessen számot, hanem azokkal a komplikált és nem kevésbé bántó gondokkal is, amelyek a francia szövetséges és az angol kabinet közötti viszonylatokból adódtak. A hadsereg élén éppoly biztosan érezte magát, mint a parasztlegény a hazai rögön, amely nemzedékeken keresztül őseié volt, amelynek művelésére szentelte egész életét. Ámde a világháború nem ismert mestert, senki sem volt a szörnyű események újszerűségéhez hozzánőve. Emberkéz nem volt képes a vihart elhárítani, sem szem nem tudott a szétkorbácsolt felhőtornyokon áthatolni. Ennek az elbeszélésnek folyamán a jövő generáció érdekében valónak tartjuk, hogy lelkiismeretességgel vizsgálja meg a fontos tényeket és állapítsa meg az értékeket. Ha ezt megtettük, kiviláglik az a tény, hogy királyunknak nincs még egy másik alattvalója, aki a reá kimért szigorú vizsgálatoknak olyan nyugodt türelemmel s határozottsággal nézhetne eléjük, mint Sir Douglas Haig.

Az 1915-ik esztendő végeztével a központi hatalmak megduzzadt reményekkel néztek a jövő elé, a szövetségesek haditanácsait ugyanabban az időben a kapkodás, a határozatlanság jellemezi. A helyzet ennek az esztendőnek végén és a következő elején annyira nehéz, bonyolult, oly tragikusan komoly, hogy megegyezésről szó sem lehetett. A franciákat ismeretes hazafiságuk, elszántságuk, mindjobban felcsigázott elkeseredésük hajtotta a további ellenállásra. Az angolokban a nemzeti büszkeség olyan fokot ért el, mint száz esztendővel azelőtt a napóleoni háborúk idején. A németeket erejük öntudata ösztönözte további tettekre: győzniük kell, mert ezt kívánja a császár és a dinasztiaik presztízse, a birodalom érdeke, amelynek jövőjét egyetlen kártyára tették. A Habsburg-monarchiát másodrendű országgá süllyesztette volna, ha elfogadja 1915 elején Olaszország feltételeit. Tehát a célok, az indító okok, a helyzetek, a külső és belső faktorok úgy kuszálódtak össze, hogy a békés kivezető útnak ennek az esztendőnek végén még csak a leghalványabb reménye sem csillogott; mindkét fél harcolni akart tovább a végső győzelem reményében, minden erejének megfeszítésével.

A világháború 1915-től 1918-ig tartó stagnáló periódusának ese-

ményeit Churchill egyenként szemügyre veszi és valamennyit méltatja stratégiai és politikai szempontból. Ez a periódus Verdun ostromával kezdődik. A verduni csata a francia nemzeti heroizmusnak szinte utólérhetetlen példajaként van bejegyezve a világháború annaleiseibe. Itt alaposan megcáfolták a franciák azt a német részről eredő lelkicsinló felfogást, hogy az ő hadseregük operetthadsereg. Az emberi hősiességnek, a lelkesedésnek, a halált megvetésnek bámulatos példáit mutatta a francia hadsereg a verduni erődöknek hónapokig tartó ostroma alatt. Volt-e ennek az ostromnak német részről valami értelme? Churchill szerint volt is, nem is. Falkenhayn elérte, amit akart: felmorzsolta a francia hadsereg egy jelentékeny részét, de ugyanakkor olyan mulasztást is elkövetett, amelyet Németország nem tudott helyrehozni többé. Falkenhayn úgy gondolta, hogy Verdun lesz az az üllő, amelyen a francia ármádiát szétkalapálja. Tudta, hogy ezt a fontos vonalat a franciák nem riadva vissza semmiféle áldozattól, a végsőig fogják védeni és nem is számított arra, hogy az erődöket sikerül áttörni. Tervé csak az volt, hogy a franciáknak helyrehozhatatlan veszteségeket okozzon. A gyengén felszerelt erődrendszert, amelynek egységei még rendesen kiépített árkokkal sem voltak egybekötve, Falkenhayn kétezer erre a célra készített ágyúval kezdte lövetni és felvonultatta Németország legjobb pihent erőit. Joffre nem vesztette el nyugalmát, amikor a ostrom 1916 február 11-én megkezdődött. Castelnau és Petain tábornokok gyorsan rendbehozták az erődöket s maga a katonaság pedig Párizs kapuját páratlan energiával és halálmegvetéssel védte. A franciák négyszázhatvan ezer embert vesztek halottakban és sebesültekben, a németek kétszázhetvennyolcezer embert. Falkenhayn elérte félig-meddig mégis célját: a franciákat rengeteg ember feláldozására kényszerítette, de elmulasztott egy grandiózus tervet, amelynek végrehajtására a lehető legalkalmasabbak voltak a viszonyok. Ha 1916 elején ugyanis a legyengült Oroszország ellen fordul, meghódíthatta volna az egész Ukrajnát, tehát megszerezte volna Oroszország legtermékenyebb területeit, Rigától egész a Kaukázusig, amelyek azután dúsan táplálták volna a háborút. E helyett elpocsékolták a németek az időt Verdimmél, közben megengedték Ausztriának, hogy egy felesleges offenzívát kezdjen Olaszország ellen, mialatt tehát a központi hatalmak elkövették ezeket a kárhozatos mulasztásokat, felkészült Oroszország. Bruszilov nagyszerű nyári offenzívájának ez adja meg a magyarázatát.

Románia beavatkozását Churchill a központi hatalmak nagyszámú politikai baklövéséi közé iktatja. Ha Falkenhayn esztelen módon nem pocsékolja az időt és Németország erejét Verdimmél, Oroszország leveretése után Románia a központi hatalmak ölébe hullott volna. Amíg Károly király élt, Románia ellenállt az antant csábító kísérleteinek, mert az uralkodó lélekben Hohenzollem volt és német, s ragaszkodott a monarcháival fennálló szövetségi paktumhoz. Károly 1914 október 10-én meghalt, Bratianuék számára szabad volt az út. A központi hatalmak 1915 évi fényes győzelmei azonban meghiúsították az antant-diplomaták munkáját; Bratianuék tépelődtek s várták, míg az alkalmasabb időpont elkövetkezik. Ez az időpont Churchill

szerint 1916 június 4-e lett volna, a Bruszilov-féle offenzíva kezdete. Oroszország Romániával társulva, az osztrák-magyar frontot, amelyet számbelileg gyenge haderők védtek, könnyűszerrel felmorzsolhatta volna, s ilymódon Románia megbecsülhetetlen szolgálatokat tett volna a szövetségeseknek, kiket nyugaton egymásután értek a legnagyobb csapások. Románia azonban elkésett. Bruszilov támadásait a központi hatalmak megállították, s az akkor már meggyengült orosz haderők nem tudtak kiadós segítséget nyújtani Romániának. A Falkenhayn- és a József főherceg-féle ellentámadás a román hadat Erdélyből kisöpörte, majd magát az országot kétharmad részben meghódította. Románia ilyenformán szövetségeseinek semmit sem használt. Ennél a meglepő stratégiai megállapításnál csak az a meglepőbb, hogy az antant milyen gazdagon jutalmazta Romániának azokat a szolgálatait, amelyek zérussal voltak egyenlők.

Az 1917-ik esztendő elején a szövetségesek általános helyzete vigasztalan képet nyújt. Románia letiporva, az olasz offenzívák összeomlanak, Oroszország forradalom előtt, alkalmas lett volna az időpont mindkét fél számára a tisztességes béke megkötésére. A szövetségesekre nézve nagy szerencse volt, hogy Tirpitz admirális és a német hadvezetőség a császár és Bethmann Hollweg ellenkezései dacára kieroszakolta a korlátlan tengeralattjáró harc proklamálását. Itt is közrejátszott a történelmi véletlen. Ha az orosz forradalom előbb kitör, például decemberben, nincs korlátlan tengeralattjáró harc, minthogy pedig Franciaország nem tartott volna ki egy esztendőnél tovább, a világháború egyezményes békével, vagyis a németek győzelmével végződik. Franciaország valóban rosszul állt. Joffre tábornokot, akiről kitűnt, hogy nem a nagy Napóleon reinkarnációja, mint hálás honfitársai gondolták, 1916 decemberében eltávolították. Nivelle tábornok nagy offenzívája az Aisne mellett összeomlik s a francia hadseregben kezdtek terjedni a lázadás bacillusai. Szerencsére a sporadikus felkeléseket elfojtották és Pétain az új generalisszimusz helyreállította a rendet és fegyelmet.

Mi indíthatta az Egyesült-Államokat arra, hogy feladva a Monroe-elvet, a háromezer mérföldes tengeri úton milliós tömegeket hozzon át a vérbe és lángba borult Európába, ennek a kérdésnek Churchill igen vékony és nem kielégítő magyarázatát adja. Azt mondja, hogy az Egyesült-Államok népét a tengerjog megsértése indította beavatkozásra. A németek újoncok voltak a tengeren, nem ismerték a tengerjog szent voltát s azt hitték, hogy amint a front közelében levő városokban büntetlenül megölhetik — amint ezt Churchill hiszi — a harcban részt nem vevő civileket, nőket, gyermekeket, azonképpen elsüllyeszthetnek minden hajót a tengeren, tekintet nélkül arra, hogy az milyen nemzethez tartozik. Ez háborította fel az Egyesült-Államok kormányát és népét Churchill szerint. A korlátlan tengeralattjáró harc kétségkívül borzalmas terv volt, de a németeket menti az, hogy az antant blokádja miatt gyermekeik nem kaptak enni; az éhezők elke-seredett dühe mondotta ki a hadvezetőséggel a korlátlan tengeralattjáró háborút. Hogy mint hadieszköz, meggondolatlan volt, az más kérdés. A korlátlan tengeralattjáró harc valóban nem ért célt. A németeknek

mindössze kétszáz tengeralattjárójuk volt a korlátlan tengeralattjáró harc kezdetén, s ennyivel nem lehet elzárni a francia és angol kikötőket, amelyeket több mint háromezer járműegység védett a németek ellen. A tengerjog megsértésén kívül kétségkívül más okai is voltak Amerikának a beavatkozásra; ezek voltak többek közt az angolszász szolidaritás, amely igen szorossá fejlődött a háborút megelőző évtizedekben és az, hogy a gazdasági és pénzügyi kapcsolatok révén az Egyesült-Államoknak is érdeke volt, hogy az antant megnyerje a háborút. Amerika pénzzel, hadiszerral támogatta a szövetségeseket kezdettől fogva s a formális beavatkozás nem volt más, mint a háború folytatása a központi hatalmak ellen más eszközökkel.

A központi hatalmak most már nem győzhettek; csak egyezményes békére lehetett volna kilátásuk, ha a németek nem követnék el ismét igen nagy hibát az 1918-ik esztendő elején. Három esztendő múlva, az 1920 év végéig ötmillió kiképzett katonát tudott volna Amerika átszállítani az európai kontinensre. Foch marsall kinevezésével esztendőig tartó huzavona után végre megvalósult az antant vezető politikusainak az az óhajta, hogy úgy harcoljanak a központi hatalmak ellen, mint egy nemzet. A vad energiájú Clemenceau és Lloyd George, a fáradhatian szervező, biztosította azt, hogy Franciaországban és Angolországban minden emberi tevékenység a hadviselés érdekeit szolgálja. Magát Wilson elnököt Churchill nem próbálja meg alaposan, éles vonásokkal jellemezni. Az elnököt jól jellemezni valóban nehéz, szinte leheleden feladat. Baker emlékirataiból és House ezredes följegyzéseiből az tűnik ki, hogy az elnök jóakarató doktrinér volt, aki azt hitte, hogy nagyszerű apostoli küldetés van reá ruházva. Minthogy azonban nézeteit a béketárgyalásokon megvalósítani nem tudta, mert halvány sejtelve sem volt arról, hogy bizonyos elvekből hogyan lehet Európában praktikus valóság, ő lett minden idők egyik leggyászosabb emlékü álprófétája.

Németország leveretését Churchill stratégiai magyarázatai alapján a következő hibák idézték elő:

Az első nagy hiba az volt, hogy a németek bevonultak Belgiumba, nem törődve azzal, hogy azt Anglia casus belli-nek tekinti. A második nagy hiba volt a korlátlan tengeralattjáró harc proklamálása, tekintet nélkül arra, hogy az Egyesült-Államok nem lépnek-e be a hadviselők közé. A harmadik nagy hibát Ludendorff követte el 1918-ban, amikor az Oroszországban felszabadult több mint egymilliónyi haderőt döntő oífenzívára dobta be nyugaton. Ha a németek nem követik el az első hibát, Franciaországot és Oroszországot egy esztendő leforgása alatt legyűrik. A második hiba elkövetése nélkül Churchill szerint 1917-ben elfogadható békét kaptak volna; a harmadik hiba nélkül a Maas-folyó és a Rajna között átléphetetlen frontot alkottak volna és hosszú tusa után ki tudtak volna kényszeríteni elfogadható békefeltételeket. A nem sikerült offenzíva azonban annyi emberáldozatba került, hogy a német hadsereg összeomlott és a háború nem tartott 1919 év végéig, mint az antant hadvezetőség gondolta. Mindezeket a hibákat a német hadvezérek követték el. Minthogy a német vezérkar politizált is a háború folyamán, ez a testület képviselte az állami szuverenitást s sem a

császár, sem a parlament, Churchill szerint Németország katasztrófájáért felelősségre nem vonható.

Erre a három gyászos pontra visszavezetni a központi hatalmak gyászos összeomlását, kétségkívül igen megkapó. De be tudná-e Churchill vagy akárki más bizonyítani, hogy Anglia Belgium semlegességének megsértését nem használta pusztán ürügynek, hogy ezzel a saját régi megfontolt támadó szándékát leplezze. Angliában a német flottatörvény óta folyvást erősödött a német gyűlölet. Ha a németek nem sértik meg Belgium semlegességét, az angol kormány talált volna más okot a hadüzenetre. A korlátlan tengeralattjáró harc vészes következményeit valóban a német hadvezetőség rovására lehet írni. A birodalomnak az volt a nagy szerencsétlensége, hogy a világháborúban nem voltak politikusai csak hadvezérei. Lehetséges, hogy Ludendorff tavaszi nagy offenzívája hiba volt, de ha meggondoljuk, hogy Amerika milliósámmra zúdította át a friss erőket, feltételezhető-e, hogy az összeomlást Németország elkerülhette volna? A belső front idegzete mondta fel először a szolgálatot, Németországban meg nálunk is.

Ezek miatt a hibák miatt omlottak-e össze a központi hatalmak, miután négy és fél esztendőn keresztül az egész világ ellen aránytalan küzdelmet folytattak, arról sokat lehetne vitázni. Az ilyen utólagos megállapítások: ha ez nem így történt volna, akkor nem következett volna be ez vagy amaz az esemény, lehetnék nagyon érdekesek, de igen csekély az értékük. Ez a három stratégiai hiba a katasztrófális összeomlásnak felületes és szimpla magyarázata. Kétségbevonhatatlan bizonyossággal egy dolog determinálta a központi hatalmak bukását, az, hogy Anglia beavatkozott. A westfáliai békekötés óta az újkori emberiség három nagy világháborút élt át, mind a háromban sajátos következetességgel az a fél győzött, amely mellé Anglia szegődött. Mert a szigetország saját számbeli súlyával, hatalmas gazdasági erőforrásaival s összeköttetéseivel minden háborút eldönt. Így történt most is. A modern Európa harmadik nagy catalaunumi csatájában győzött a számok primitív törvénye: az a fél került ki diadalmasan, amelynek több volt az emberszáma, az élelmiszere és hadianyaga.

BALLA ANTAL

SZAKSZERVEZET ÉS SZOCIÁLIS ÁLLAM

A SZAKSZERVEZET kérdése az egész világon előtérbe került. A Szakszervezet hordozza ugyanis a munkásság feltörekvési mozgalmát, amelynek hatása alól ma már egy ország sem vonhatja ki magát. De ezenkívül a szindikális szervezkedés az egész államépület átalakítását készíti elő, aminek jeleit mindenütt, határozott menetét pedig Olaszországban és Spanyolországban tapasztalhatjuk. Nem olyan egyszerű társas közület tehát a szakszervezet, hogy az állam részéről elegendő volna azzal csak mint az egyesületek egy nemével rendészeti vonatkozásban foglalkozni. A szakszervezet problémája sokkal inkább politikai és szociálpolitikai, mint paragrafusokkal kimeríthető közigazgatási kérdés. Közvéleményünk, sajnos, a „szakszervezet“ szó hallatára mindjárt az októberi forradalom munkásfelvonulásaira, ha ugyan nem a vörös diktatúrára gondol, \$ attól a szakszervezeti törvénytől, amelyet a kormány tagjai már ismételten kilátásba helyeztek, szinte kizárólag megtorló rendszabályokat vár. Igen sok megnyilatkozás, amely a készülő szakszervezeti törvénnyel kapcsolatban elhangzott, azt az óhajtást fejezte ki, hogy a szakszervezeteket, ha nem lehet teljesen összetörni, legalább cselekvőképtelenségre kell kárhoztatni. Semmi kétség, hogy az a tisztult felfogás, amellyel a mai Magyarország szociális ügyeit a legfelsőbb fokon intézik, a szakszervezeti kérdésben is nagy mértékben érvényesülni fog, de annyi bizonyos, hogy egy ferde közvélemény egyrészt az állam vezetőit állítja szizifuszi feladat elé, másrészt megakadályozza éppen a konkrét kérdésben a helyes szociálpolitika megvalósítását. A nemzeti és keresztény alapon nyugvó társadalmi közösség politikája ugyanis éppen a maga mélységénél és súlyos anyagi követelményeinél fogva az eddiginél sokkal nagyobb szociális megértést, szociológiai képzettséget és etikai szemléletet igényel az egyének összességétől.

Hogy a kérdést helyesen megítélhessük, tisztában kell lennünk azzal, hogy a szindikális szervezkedés voltaképpen hivatási alapon történő rendi csoportosulás s mint ilyen nem egy, sőt homlokegyenest ellentétes a marxizmus mesterséges, osztályharcos szervezkedésével. A való helyzet azt mutatja ugyan, hogy a szakszervezetek nagy többségét külföldön is, nálunk is a szociáldemokrácia alakította, vagy szerezte meg a maga számára. Európa szervezett munkásai közül a legutolsó, 1926 évre szóló statisztika szerint közel tizenhárom millió tartozott az amsterdami internacionáléhoz, amivel szemben az utrechti keresztényszocialista internacionále alig három milliót számlált, a fasiszta munkások számát pedig vagy egy millióra tehetjük. A szociáldemo-

kráciának ez a túlsúlya azonban — nem tekintve, hogy csak pillanatnyi, tehát változásnak alávetett helyzet — nem jelent homogén erőt. Az egyes országos csoportok olyan mértékben színeződnek és távolodnak el Marx halott ideológiájától, amilyen mértékben országok szerint rendeltetésének tudatára ébred a szakszervezet s amilyen fokban közeledik az országló nemzet a keresztény és mert keresztény: a szociális államhoz.

A szakszervezkedés szükségszerű és elsősorban gazdasági mozgalom. Kiinduló pontja az volt, hogy a munkakínálat szabályozásával a munkásság befolyást nyerjen a munkapiacon a munkabér és a munkaidő megállapítására. Helyes és jogos törekvés, mert csak a munkabér és a munkaidő kedvező alakulása teszi lehetővé, hogy a munkás osztozzék a kultúra vívmányaiban, hogy az emberiség gazdasági és szellemi értékeiben való részesedéssel kijusson a proletariátusból. Ebben a tekintetben a szakszervezkedés nálunk is nagy eredményekre mutathat. Csak össze kell vetnünk a munkásság életviszonyait az ötven év előttiékkal. Így például 1875-ben a felsőmagyarországi gyárakban a munkabér havonta tizenöt forint volt, a munkaidő tizenhét-tizennyolc óra naponta. A gazdasági válság beköszöntésével 1880-ban ezek a munkabérek is körülbelül felére csökkentek. A belügyminisztérium egyik tisztviselője, Farkas Jenő orvos, a fővárosi munkásokról szólva, a század végén ekként írt: „Emberfeletti önmegtágadást és erélyt kellene feltételezni róluk, ha azt akarnók kívánni tőlük, hogy a társadalmi és állami rendnek békés tőrői legyenek “ A szegedi kenderfonó gyárban még 1911-ben is nyolc-tíz éves leányokat dolgoztattak, akiknek munkaideje napi tizenkét óra volt. A kilencszázas évek iparfelügyelői jelentései a munkaadóknak ma elképzelhetetlen visszaéléseiről számolnak be.

Ez a pár adat, amelyekhez hasonlókat minden ország gazdaságtörténetéből bőven felsorakoztathatnánk, sokban megmagyarázza, hogy a szakszervezet, amely a munkásság önvédelméből fakadt, a visszahatás hevében az örökös harcnak, a tőke és a munka harcának nagy vívója lett. Az lett, pedig a szakszervezet, lényege szerint, hivatási szervezet. Erre mutat az is, hogy a munkások a szakmaközösség alapján tömörülnek szindikátusba. Már most a hivatási gondolat magva az, hogy az ember valamely közösség szolgálatában és érdekében működést fejt ki, amelyet — bármily szerény legyen az — nélkülözhetedennek tart. Ez a felfogás egyrészt magával hozza a munkanemek rangkülönbségének helyes értékelését, másrészt az egyént az egész társadalom hasznos és felelősséget viselő alkotó elemének tekinti. Minthogy a társadalom célja a közjó biztosítása, vagyis a társadalom minden tagjának részeltetése az emberhez méltó élet eszközeiben, a hivatási gondolatban benne rejlik az a legfőbb elv, hogy akár egyén, akár társas közület cselekvésének végső fokban a közjó a zsinórmértéke. A szakszervezet sem az osztályharc eszköze tehát, hanem amikor a különböző foglalkozási csoportoknak egyenjogúságáért, szociális egyértékűségéért és szolidaritásáért küzd, a társadalmi közösségeszmét, ezt a nagyszerű keresztény gondolatot képviseli.

Nyomban felmerülhet az ellenvetés, hogy elméletben lehet ez a

szakszervezet rendeltetése, de realizálása csak gyéren tapasztalható a gyakorlatban, sőt csaknem mindig az ellenkezője történik. Ez az ellenvetés, minthogy igaz, súlyosan esik latba, de könnyű az elmélet és gyakorlat különbözőségének okát adni. Figyelman kívül hagyva a reakcióját annak a magatartásnak, amelyet a gazdasági liberalizmus tanúsított a szakszervezettel szemben, a főokot abban jelölhetjük meg, hogy a szakszervezet hivatási szervezet ugyan, de az egyazon foglalkozásban működőknek csak egyik kategóriáját, a munkásokat — többnyire a testi munkásokat — öleli fel. A munkaadók ezzel szemben és ezzel párhuzamosan külön szervezkednek. A két szervezet viszonyát pedig nem a hivatás azonosságának gondolata, hanem az osztályellentét szabja meg.

A hivatás vagy foglalkozás Duthoit lillei professzor kitűnő meghatározása szerint az a kötelék, amely bennünket mindazokhoz fűz, akik a gazdasági életben ugyanazt a munkát végzik, mint mi, vagy akik a munkamegosztás elve alapján a mienktől eltérő tevékenységet fejtenek ki, de együtt dolgoznak velünk ugyanazon eredményért. Annak ellenére, hogy a munkakör különböző és a termelés eredményében való részesedés foka is más, a foglalkozás mégis ölel fél olyan érdekeket, amelyek egyformán érintik a közös célú termelésben munkálkodókat. Vegyünk egy gépgyárat. A gyárosnak, a mérnököknek, a kereskedelmi tisztviselőknek és a munkásoknak közös az érdekük abban, hogy minél több gépet állítsanak elő s ezeket minél jobb áron értékesítsék. A munkások kenyerüket veszítik, ha pang, vagy leáll a gyár. A foglalkozás itt a gépgyártás, a hivatási érdek az üzem virágzása. De ellentétes érdekek is megnyilvánulnak a foglalkozásban. Elsősorban a munkabér meghatározása állítja szembe az alkalmazottakat a gyárossal. Magukban az ekként kialakuló csoportokban is merülnek fel ellentétes érdekek. A gépgyárosok egymással versenyeznek, de versenyeznek egymással a munkások is, hogy a gyárban alkalmaztassanak. A csoportoknak szindikátusba való kijegecesedése éppen arra irányul, hogy kiegyenlítse ezeket a csoport kebelében adódó érdekellentéteket. Egyik oldalon a gépgyárosok lépnek kartelbe, hogy kiküszöböljék a versenyt, a másik oldalon a munkások gátolják meg szervezkedésükkel, hogy valamelyikük alacsonyabb bérért, vagy kedvezőtlenebb munkafeltételek mellett álljon a gyár szolgálatába. A csoportérdekek tehát ilyen módon képviselőhöz jutottak, ámde magának a foglalkozásnak érdekei még nem nyertek intézményes védelmet az ellentétes csoportérdekekkel szemben. Ennek veszedelme annál nyilvánvalóbb, mert a munkások szakszervezetének csak az a szerep maradt, hogy kizáróan a munkabérrel és a munkafeltételek megjavításával foglalkozzék, vagyis éppen azokkal a kérdésekkel, amelyek a foglalkozás egységét megbontják. Ez a mai helyzet, mondhatni, törvényesíti azt az osztályharcos jelleget, amelyet a szociáldemokrata szakszervezetek magukra öltöttek.

A hivatási tudat erősödésével és a társadalmi ismeretek terjedésével, de különösen a gazdasági fejlődés nyomán mindinkább általánosodik azonban az a belátás, hogy meg kell teremteni a foglalkozás egységét, a tőke és a munka szerves együttműködését. Szükség van

erre gazdasági, szociális és erkölcsi szempontból egyaránt. A tőke és a munka ádáz harcát ugyanis nem bírja a végtelenségig sem az összemberiség, sem az egyes országok. Az emberiséget szaporodása minél nagyobb termelésre, az egyes országokat viszont a nemzetállam ma uralkodó eszméje miatt minél racionálisabb termelésre kényszeríti az önálló gazdasági terület kiépítésének szükségessége. Már pedig a tőke és a munka harca megbénítja a termelést és — minthogy a szükségletek kielégítéséről mindenképpen, a termelés szünetelése alatt is, gondoskodni kell — destruktív fogyasztással csökkenti a nemzet annyira szükséges és amúgy sem elegendő jószágkészletét.

Elejét kell tehát venni annak, hogy az egy termelési ágban működő különböző termelési tényezők, a tőke és a munka között az érdekellentét olyan belső harcban törjön ki, amely károsan befolyásolja a termelési ág hozadékát. Harc helyett a vállalkozóknak, a szellemi és a testi munkásoknak békés megegyezéssel kell olyan munkafeltételeket megállapítaniuk s olyan arányban részesülniük az üzem jövedelmében, hogy az — bár számoljon az okszerű gazdálkodás elvével — megfeleljen az igazságosság és méltányosság követelményeinek. Nem szabad felejtünk ugyanis, hogy a termelési tényezőknek a jövedelemben való részesedése, illetőleg ennek aránya nem állapítható meg valamilyen „gazdasági törvényszerűség“ alapján, hanem azt a közgazdaságtanból ismert bizonyos maximum és minimum között az emberi akarat szabadon határozza meg. Ez a tény magyarázza a bérharcot is: a vállalkozót rászorítani a jövedelemelosztási kulcs emelésére. A liberális gazdálkodási rendszerben nyers küzdelem ez a munkaadók és a munkavállalók között. Ne gondoljuk azonban, hogy ez a küzdelem csak a munkást érinti. Az igazi baj mélyebben lappang. A vállalkozók ugyanis, ha nem tudnak kitérni a munkabérek emelése elől, korántsem adják meg ezt az emelést a vállalkozói nyereség rovására, hanem vagy drágítják a termékek árát, vagy rontják azok minőségét s ekként hajtják be a fogyasztókra azt, amit a munkásokon elvesztettek. A munkások jogos kívánságai így váltanak ki olyan folyamatot, amely károsan hat ki a fogyasztásra s a fogyasztásban érdekelt minden egyént egyetemesen sújt. Ha tehát a közjót tartjuk szem előtt, akkor nyilvánvaló, hogy a nemzet egész gazdasági érdekeinek alá kell vetni az egyes termelési ágak érdekeit. A gazdasági érdekek ilyen hierarchikus rendje nélkül nem képzelhető el a szociális állam.

Arra vonatkozóan, hogy ilyen gazdasági hierarchiát milyen intézményekkel lehet biztosítani, több elméletet találunk. Ezek összeegyeztetésével a következő eszményt tűzhetjük ki: Az egy foglalkozásba tartozók, akiket az állami hatóság úgynevezett hivatási regiszterben tart nyilván, a területi (város, járás, bányavidék stb.) beosztás szerint paritásos bizottságot választanak, vagyis olyan bizottságot, amelyben a munkaadók és a munkások egyenlő számban szerepelnek. Ezek a paritásos bizottságok országos bizottságot választanak, ugyancsak az egyenlő képviselő elvének megfelelően, s ez az országos bizottság kötelező erővel szabályozza az illető foglalkozási ág ügyeit: a kollektív szerződéseket, a hivatási szabályzatot, a bértarifát és a munkafeltételeket. Az egész építmény betetőzője az országos bizottságok által

választott paritásos tanács, a munkaparlament, vagy munkaszénátus. Ez dolgozná ki a nemzeti termelésre vonatkozó szabályokat s ez bíraskodnék végrehajtó hatalommal és legfelső fokon akár az egyes bizottságok kebelében, akár az egyes bizottságok között felmerült konfliktusokban. A paritásos bizottságok élén az egész vonalon az állam által kinevezett egyének állnának. Ennek a rendszernek, amelyet általánosan korporatív rendszernek neveznek, erkölcsi, szociális és gazdasági téren egyaránt, de az állam szempontjából is megbecsülhetetlen előnyei vannak. A paritásos képviselő elve igen közel visz a tőke és a munka egyenjogúsításához, de ami még fontosabb, biztosítja a termelés tényezőinek harmonikus és a nemzet érdekeivel számoló működését. Az osztályharc, ha nem is tűnnék el teljesen, háttérbe szorulna magának a foglalkozási ágnak érdekével, közvetve pedig a társadalom közjával szemben. Bár a döntő irányítás az államhatalom kezében van, a termelő munka szabályozását az arra legilletékesebbek — mert a foglalkozásban benne élők — végeznék. Ezzel megszabadulna az állam olyan terhektől és kötelezettségektől, amelyeknek viselésére amúgy sem képes és nem is illetékes. Ez a korporatív rendszer vághatja útját egyedül a különben elkerülhetetlen etatizmusnak, az egész gazdasági élet bürokratizálásának.

Ide jutottunk el abból a ténymegállapításból, hogy az egymással szemben és párhuzamosan szervezett szindikátusok, a munkaadók és a munkásoké, nem oldják meg voltaképpen a rendeltetésüket. Csak alapját képezik annak a fejlődésnek, amelyet napjainkban megfigyelhetünk. Utalunk főként Olaszországra, ahol az 1926 április 3-i alaptörvény és az 1927 április 1-én kihirdetett „Carta del Lavoro“ továbbá Spanyolországra, ahol az 1926 november 26-i dekrétumtörvény felállította a korporációkat, mint államszerveket, illetőleg autonóm közjogi testületeket. Nem bocsátkozunk most annak taglalásába, hogy a végrehajtás milyen stádiumba jutott az említett két országban, de előnyösnek véljük megemlíteni azt a mérleget, amelyet az olasz nagyiparosok 1928 június 24-i országos értekezletén vontak meg. Belloni, az ipari munkaadók általános szövetségének elnöke, előadta többek között, hogy 1926 óta háromezernél több kollektív szerződést kötöttek a munkások szervezeteivel s a szerződések közül még egyet sem mondtak fel. A munkabíróságnak egyetlen alkalommal sem kellett még eljárnia, mert a munkaadók és munkások felmerült ellentéteit saját korporatív szerveik megoldották. „Dicsérettel emlékezem meg — úgymond — arról az együttműködési szellemről, amelyet a munkások szervezetei tanúsítanak. Bár tevékenyen védelmezik a munkások gazdasági és erkölcsi érdekeit, mindenkor figyelemmel vannak a termelés követelményeire. Az olasz iparosok, akik munkatársait látják a munkásokban, nyugodtan tekintenek a jövő elé.“

De nemcsak ott, ahol diktatúra valósította meg több-kevesebb hűséggel a keresztény szociáletika évtizedes eszményét, hanem más országokban is ebben az irányban halad a szakszervezeti mozgalom. Németországban a munkaközösség, a gazdasági demokrácia a szakszervezeték jelszava. Angliában a minap kötöttek békét a munkaadók a szakszervezetekkel, amelynek értelmében paritásos alapon fel-

állítják a gazdasági ügyek legfőbb intézésére a nemzeti munkatanácsot. Belgiumban és Franciaországban, a forradalmi szindikalizmus hazájában, szintén a békés együttműködés a cél. A felelős munkásvezérek mindenütt belátják, hogy a szocialisztikus állam- és társadalom- eszme, úgy amint eddig képviselték, utópia. A kollektív szerződés és az üzemi választmány rendszere már eddig is a marxizmus gyakorlati revízióját jelentette, de most már a programban is bevallják ezt. A német szociáldemokrata párt, hogy megtarthassa szakszervezeteit, 1925-ben Heidelbergben lényegesen módosította a klasszikusnak mondott erfurti programot, az angol szakszervezetek 1927 évi edinburghi kongresszusa pedig azt tűzte ki a mozgalom feladatául, hogy a munkásokat képessé tegye a vállalkozókkal való együttműködésre. Bár a súlyos gazdasági világválság a fő oka, de kétségkívül ennek a revíziós folyamatnak is nagy része van abban, hogy az amsterdami internacionále tagjainak száma 1921-től 1926-ig közel húszmillióról tizenhárommillióra apadt.

A szakszervezeti kérdésnek ilyen megvilágításából önként következik a helyes szakszervezeti politika ama feladata, hogy a szindikalizmust segítse korporativizmusba átfejlődni. Ha már most a hazai viszonyokat nézzük, nagy higgadtságra van szükség és lépésről-lépésre kell haladni, mert a munkásmozgalom nálunk sem számban, sem a munkások szociálpolitikai és gazdaságpolitikai iskolázottságában nem jutott az érettségnek arra a fokára, mint a nyugati államokban.

A hazai munkásmozgalom visszamaradottságát sokban az magyarázza, hogy nálunk a szervezkedés elég későn kezdődött. Az 1890 december 7—8-i szociáldemokrata pártkongresszus ajánlotta először határozati javaslatában a munkásoknak, hogy országos, vagy legalább helyi szakegyesületeket alakítsanak. Az országos szakszervezeti tanács azonban csak 1904-ben tudott megalakulni, úgyhogy az igazi szakszervezeti tevékenységet csak ettől az időponttól számíthatjuk. A visszamaradottság fő oka mégis azokban a sajátos körülményekben rejlik, amelyek a háború előtti liberális politikát, az általános szociális érzéketlenség korát jellemzik. Liberális politikánk, elveihez híven, semmit sem törődött a munkásszervezkedés fontos kérdésével. Nyomat sem találjuk az állami szociálpolitikának, aminőt Bismarck kezdeményezett. A polgári pártok szervező munkáját is hasztalan keresnők. A magyar szocialista munkásság, mondja egyhelyütt Szekfü Gyula, mind világnézetét, mind politikai és gazdasági rendszerét készen kapta fejlettebb kapitalista országoktól, belső fejlődése nincsen, a magyar szocializmus a marxizmusnak egyszerű fióklerakata, amint ez a rendszer Németországban Lassale irányának legyőzete után kialakult. Az is súlyosbította a helyzetet, hogy a munkásságnak a háború előtt legfőljebb ha fele volt magyar eredetű, a szakszervezetek pedig a más téren nem boldoguló zsidóság vezetése alá kerültek. Történt pedig mindez „az uralkodó társadalmi rétegek oly közönye és gúnyos ridegsége mellett, amely még sokkal nagyobb volt, mint egyéb kapitalista országokban“.

A történetírónak e megállapításai kellően magyarázzák, hogy miért nem mehetett végig a mi munkásmozgalmunk azon a fej-

lódésen, amelyet nyugaton megtalálunk. Ha meggondoljuk, hogy nálunk a háború előtt keresztényszocialista szervezkedés alig volt, még világosabb a kép. A liberális korszak helytelen politikája ugyanilyen élességgel ötlük szemünkbe, ha átolvassuk az évenként tartott szakszervezeti kongresszusok jegyzőkönyveit. Lehetetlen elzárkózunk a panaszok jogosságának elismerése és a hatósági intézkedések igazságtalanságának felismerése elől. Évekig heverték a különböző munkásszakszervezetek alapszabályai a belügyminisztériumban, míg azután jóváhagyatlanul érkeztek vissza. Az a tilalom — ma is érvényben van, de nem alkalmazzák, — hogy a szakszervezet sem közvetlenül, sem közvetve nem vehet részt a bérharcban, szabadszervezkedésre kényszerítette a munkásokat, aminek destruáló hatását nem szükséges fejtegetnünk. A szervezkedés első tíz esztendejében csak helyi szakegyesületek működtek, mert az országos szervezetek alapszabályait tíz éven keresztül nem hagyták jóvá. Pedig el kell ismernünk, hogy a magyar szakszervezetek fel sem vették címükbe a szocialista jelzõt s ismételten elítélték kongresszusaikon a forradalmi szindikalizmust. Számtalan határozatban leszögezték, hogy a sztrájkot nem tekintik célnak, hanem csak eszköznek a munkások înséges helyzetének megjavítására. Indítványozták a munkaadókkal paritásos munkaközvetítést s kezdettől fogva pártolták a kollektív szerződést, ami a gyakorlatban az osztályharc megtagadását jelenti. Igen jellemző különben az 1911 augusztus 13—15-i kongresszus egyik határozata, amely rámutat, hogy „ellenségeskedés helyett a köznek, a társadalomnak kell segítségére sietnie a szakszervezeteknek, mert ezek tulajdonkép a társadalom feladatait végzik el“. S hogy ez nem üres szólam, azt bizonyítják a szakszervezetek olyan nemű alkotásai, mint a betegsegélyezés és a munkanélküli segélyezés meghonosítása, a munkapiac szervezése, a tagok szakműveltségének emelése. Szinte hihetetlennek hangzik, hogy mindezt a tevékenységet az államhatalom teljes passzivitással, sőt ellenséges magatartással jutalmazta. Éppen ezért, ha tárgyilagosan gondolkodunk, nincs mit csodálni azon, hogy a munkások nem bizonyultak hősöknek s éppen fejletlenebb intelligenciájuk folytán egyre jobban hajlottak a forradalmi szellem csábítására. A magyar munkásság dicséretére válik azonban, hogy amikor adódott az alkalom, a munkásoknak mégis csak parányi töredékét tudták felforgató és romboló cselekvésre bírni. A genfi nemzetközi munkahivatal által a Teleki-kormány kérésére kiküldött tájékoztató bizottság, amely 1920-ban pártatlanul végezte feladatát, a többoldali adatokból megállapította, hogy a szervezett munkásoknak alig öt százaléka támogatta a kommunizmust. Csak sajnálatos, hogy a vörös uralom bukását követõ s talán elkerülhetetlen szociális reakció az imént már kijózanodott munkásságot megint csak nem engedte levegõhöz, ami azzal a szomorú eredménnyel járt, hogy a magyar munkásság legértékesebb tömege továbbra is megrekedt a marxizmus ideológiájánál s a nemzetben idegen testként szenvedte végig Trianon első küzdelmes éveit.

Nem mellõzhettük a fejlődésnek ezt a rövid vázolását, mert éppen napjainkban, amikor Vass József a maga valóban keresztény társadalom-

felfogásával és hatalmas törvényalkotásaival új korszakot nyit a magyar szociálpolitikában, misem szükségesebb, mint az, hogy a magyar munkásságot helyesen értékeljük és igazságosan bíráljuk meg. Ezek után könnyű felelnünk arra a kérdésre, hogy szükség van-e szakszervezeti törvényre. Szükség van, már csak azért is, mert a liberális korszak mulasztásából egyedül állunk ezen a téren az egész világon. Pap Dezső élesen mutatott rá az 1926 évi társadalompolitikai országos értekezleten, hogy: „A nem balkánállamok között Magyarország az egyetlen állam, amely a szakszervezeti kérdésekben és szakszervezeti politikában a balkánállamok színvonalán marad. Pedig az országnak nem érdeke, hogy minden civilizált ország szociálpolitikájának alapelvét, a munkások koalíciós jogának szabadságát a maga részéről semmibe vegye. De szükség van főként a szakszervezeti törvényre, hogy ezzel is elősegítsük megszületni azt a valóban keresztény Magyarországot, amelyben minden dolgozó megtalálja a maga munkájának méltányos ellenértékét s amelyben minden állampolgár a maga igazságos és legfőbb gyámolítóját szeretheti.

Egészen természetes, hogy törvényt nem lehet idegen országok törvényhozásából egyszerűen átírni, hanem az adott viszonyokkal számoló államférfiúi belátásnak kell a technikai részleteket megállapítania. Vannak azonban alapelvek, amelyek etikai jellegűek s így mindenütt és mindenképpen érvényesek. Vannak továbbá olyan gyakorlati tapasztalatok itthon és a külföldön, amelyeknek hasznosítása elől nem lehet kitérni. A legfőbb alapelv az, hogy a szakszervezeti politikát nem szabad az ellenszenvnek diktálnia, mert ez jogosulatlan és nem is bölcs dolog, hanem ellenkezően, oda kell hatni, hogy a törvény megkönnyítse a szakszervezetek működését s rávezesse őket az egészséges fejlődés útjára. Örömmel kell megállapítanunk, hogy a népjóléti kormányunk előtt ez a cél lebeg, mert a szakszervezetek kérdését nem abból a szempontból bírálja el, hogy mi módon szüntethetők meg s hogy azokat a társadalomgazdaság életéből mi módon lehetne kiküszöbölni, hanem abból a szempontból, hogy a munkavállalók gazdasági irányú szervezkedése valóban a munkavállalók érdekeit szolgálja, de ez a szindikális kapcsolat ne jelentse a megszűnését azoknak az összefüggéseknek, amelyek a munkást a nemzet egyeteméhez fűzik.

KISEBBSÉGI MAGYAR SORS

A KATHOLIKUS EGYHÁZ HELYZETE ROMÁNIÁBAN

NETZHAMMER érsek hosszú ideig volt a romániai római katolikus Egyház feje. így bőséges alkalmá volt megismerni azt a viszonyt, amely egyrészt a romániai görög keleti ortodox és a katolikus egyházak, másrészt a romániai katolikus egyház és a román állam között fennáll. Erre vonatkozó fejtegetései a Bécsben megjelenő „Schönere Zukunft“ című katolikus egyházi folyóirat folyó évi április 8-i számában láttak napvilágot. Illetékeségét ebben a kérdésben nem lehet kétségbe vonni.

E tanulmányban először is rámutat arra, hogy az utolsó évtizedekben a görög keleti románoknak a katolikus egyház kebelébe való visszatéréséről igen sok szó esett. A világháború után az erdélyi görög katolikus klérus főpapjai abban a hitben ringatóztak, hogy befolyásukkal sikerülni fog Bukarestben kedvező hangulatot teremteni a katolikus egyházzal való sokat emlegetett „únió“ iránt. „Ezeket a reménységeket — folytatja Netzhammer fejtegetéseit — az egyesültek Rómában is felkeltették. A győzelem friss mámorában íródtak le a Szentszéknek Romániával való első konkordátum-tervezetei, amelyeknek éle a Romániához került katolikus magyarság ellen volt fordítva, nevezetesen a nagyváradi és szatmári két magyar püspökség megsemmisítésére. A megkötésre kerülő konkordátumban a nagyváradi végleg áldozatul is fog esni.“

Az erdélyi magyar katolikusságot egy pár év előtt végtelenül fájdalomosan érintette a Szentszéknek az az intézkedése, amellyel a kolozsvári minorita szerzeteseknek nemcsak kolostorát és templomát adta oda az újonnan föllállított görög katolikus püspökségnek, hanem e magyar szerzetesrendnek 160 hold földbirtokát is. A Szentszék ez elhatározását az erdélyi magyar katolikus közvélemény nem tudta megérteni és e miatt még a legbuzgóbb magyar katolikusok sem bírtak benne megnyugodni, vagy vele megbékülni. Netzhammer érsek most idézett nyilatkozata világossá teszi, hogy mi bírta rá a Szentszékét ez elhatározására.

Az egykori bukaresti római katolikus érsek azt is megemlíti, hogy milyen gyanakvóan és vádlóan tekintettek mindenkire Rómában, aki e szép remények megvalósulásában kételkedett. „Ma azonban, Nagy-Románia tizedik évében — írja Netzhammer — maguk a görög katolikus románok is kénytelenek bevallani, hogy az akkori reményeknek a legcsekélyebb része sem teljesedett be.“ Ellenkezően, előhaladás helyett csak veszteségekről számolhatnak be. Bizonyítékul szolgál erre felekezeti iskoláik elvesztése. Kezdetben azt remélték a görög katolikus főpapok, hogy Bukarestben csakhamar négy görög katolikus templom lesz, ha másként nem, „hát a kormány fog számukra egynéhány ortodox templomot elrekvíratni... jelenleg a meglévő kis görög katolikus templomocska is bőven elég a bukaresti görög katolikus románok számára.“ E tanulmány írója nem habozik nyíltan megmondani, hogy ma Romániában az egyesülésre semmi kilátás sincs, eltekintve attól, hogy a románok közül senki sem akar görög katolikus lenni. A görög katolikus egyház ma a legnehezebb önvédelmi harcot kénytelen folytatni saját fennmara-

dásáért. Bizonyítéka ennek az a parlamenti incidens, amelyben a vallásügyi miniszter a szenátusban nyíltan felszólította a görög katolikus püspököket, hogy szakítsanak Rómával és térjenek vissza az ortodox egyházba.

Befejezésül e tanulmány rámutat arra is, hogy a román törvényhozás az uralkodó ortodox egyház szervezeteinek betetőzéséül a bukaresti ortodox metropolitát pátriárkái méltóságra emelte. „Vélekedhetik erről a pátriárkátusról mindenki úgy, amint akar, — írja Netzhammer — annyi azonban bizonyos, hogy Keleten a pátriárka egyszersmind nemzeti főnök is és hogy Romániára nézve a pátriárka első szimbóluma nemcsak az egyházi, hanem a nemzeti egységnek és összetartozandóságnak is. Az ortodox román pátriárkátus úgy, amint létrejött, a leghatározottabb ellensége a pápa egyházával való minden egyesülésnek.“

Hogy a görög keleti ortodox román egyház főpapjai minő gondolatokkal és érzelmekkel viseltetnek a görög katolikus egyház iránt, őszintén és a valóságnak megfelelően fejezte ki Bálán nagyszabedényi görög keleti ortodox metropolita az alkotmánytervezet szenátusi tárgyalása alkalmával.

„A román nép — mondotta Bálán metropolita — ridegen és következetesen visszautasította, hogy ortodox hitéhez nyúljanak. Visszautasította a katolicizmust is. Ha kétszáz év alatt a Rómával való egyesülés nem bírt a román nép leikébe hatolni, mondja meg őszintén — fordult Suciú balásfalvi görög katolikus érsek felé — több mint kétszáz éves propaganda után él-e a katolicizmus a görög katolikusok lelkében?... Én tudom, hogy nem él. Tudom, hogy az a nép, amely átment a pápista egyházba, ma is tökéletesen ugyanazokban a vallásos és egyházi tradíciókban él, mint élt 1700 (az únió) előtt s amelyben testvérei, akik nem hagyták el ortodox egyházukat, ma is élnek

Az ortodoxia viszonyát a katolicizmushoz és az államhoz igen találóan magyarázza meg Radulescu-Motru, a bukaresti egyetem filozófiai tanára a parasztpárti politikáról írt tanulmányában.

„Az ortodox kereszténység lelke az, amit a hagyomány ád. A többi egyházaké az, amit abba az egyházatyák belemagyaráztak. Az ortodoxia azt hiszi, hogy Krisztus halála után Krisztus tanítása nem fejlődött, hanem a hagyományokba foglaltan él annak következtében, hogy elhangzott és bevésődött a lelkekbe. Az ortodoxiát ez a változatlan hagyomány szilárd és minden szakadástól mentes egyházzá teszi, amely összeolvad annak a népnek leikével, amely elfogadja,— míg a katolicizmus az egyetemesség közös érzésébe vész, a protestantizmus pedig a hívők egyéniségéhez van kötve. Az ortodoxia hagyományokon alapulva, minden népnek hagyományaiban természetesen gyökeret talál, amelyeken századokról-századokra erősebb alapokra helyezkedhetik, míg a nyugati egyházak idegenek, sőt gyakran ellenségesek a népek hagyományaival szemben. Így lesz az orthodox egyház valóságosan állami intézménnyé, jobban megőrizve a nemzeti élet folytonosságát, mint bármelyik más egyház.“

Radulescu-Motru e fejtegetései kifejezik a teljes igazságot. Az ortodox egyházak a történelem folyamán valóban a legszorosabb kapcsolatban voltak az állammal. Az államfőnek voltak mindenütt alárendelve, akik közvetlenül folytak be az egyház kormányzatába. Ennek következtében az állam és a nemzet úgy összeforrott az ortodox egyházzal, hogy az egyház az államalkotó fajnak mintegy kiegészítő részévé lett. Ennélfogva az ortodoxia nem az egyén, hanem a faj vallása. Ez az oka, hogy az ortodox egyház ellenségesen áll szemben a maga államában minden olyan egyházzal, amely nem az államalkotó ortodox vallású nemzetnek az egyháza.

A román népnek ezt a vallásbeli egységét az a katolikus propaganda bontotta meg, amely 1700-ban az erdélyi románságot katolikusá tette. Egészen bizonyos, hogy ezt a régi egységet a katolikus egyház háttérbe szorítása nélkül nem lehet helyreállítani. Ez álláspontból világosan kitűnik az is, hogy az ortodoxia küzdelme sokkal erősebb és engesztelhetetlenebb

a görög katolikus, mint a római katolikus egyház ellen, mert a görög katolikus egyház hívei nemzetiségükre nézve románok s ennek következtében ez a szakadás a legfájdalmasabb s azért minekelőtt ezt is kell megszüntetni. A románság egyházi és politikai vezetőinek közvéleménye a görög katolikus egyházat olyan éknek tekinti, amelyet a román nép ellenségei annak idején azért vertek a román nép testébe, hogy megbontván vele vallásbeli egységét, szétrombolhassák nemzeti egységét is.

Mikor Netzhammer érsek nagy buzgóságot fejtett ki egy Bukarestben építendő görög katolikus templom érdekében, Bratianu Jonel, aki akkor miniszterelnök volt, fölkereste őt és a következő jellemző kijelentést tette: „Miattam ön építhet annyi latin szertartású katolikus templomot, amennyit akar és ott, ahol önnek tetszik. Görög katolikus templomra azonban országunkban nincs semmi szükség. Mi nem akarjuk, hogy nemzetünk testébe itt Bukarestben is éket verjenek. Elég nagy szerencsétlenség az is, hogy Erdélyben görög keleti ortodox és görög katolikus románok vannak.“

Az elméleti vitatkozás, amely a parlamentben, a két egyház főpapjai között, a sajtóban a teológusok, a bölcsezsékek és a hírlapírók között folyt le és folyik — az imperiumváltás után Erdélyben csakhamar templom-elvételekben és a görög katolikus hívők erőszakolt áttérítésében nyilvánult meg. E két egyház között fennálló ellentét valóságos 16. és 17. századbeli vallásos villongássá fajult. Ebben a görög katolikus egyház hátrányos helyzetbe került, amennyiben a görög keleti ortodox egyház államvallás lévén, a közigazgatási hatóságok a kormány hallgatólagos türelmére támaszkodva, az utóbbi egyházat támogatják.

Ha tekintetbe vesszük az úgynevezett „kultusztörvény“-nek azt a paragrafusát, amely elrendeli, hogy ha valamelyik egyházközség hívőinek egy része egy másik egyház kebelébe tér át, akkor az áttérőknek joguk van megfelelő arányrészben az általuk elhagyott egyházközség vagyonához is, — nem nehéz megérteni a görög katolikus főpapoknak azt a makacs ellenzését, amelyet a kultusztörvény ellen a szenátusban és egyházi sajtójukban kifejtettek. Aki ismeri az erdélyi görög katolikus román nép lelkivilágát és vallásos gondolkozásmódját, kénytelen igazat adni Bálán görög keleti metropolitának abban, hogy a görög katolikus román nép lelkében semmi, vagy legalább is édeskevés van az igazi katholicizmusból és ma is ugyanabban az ortodox vallásos hagyományban él, mint élt az 1700-i „vallásos unió“ előtt. Ez a nép, ha áttér a görög keleti ortodox egyházba, csak templomot cserél, de nem egyszermind vallásos meggyőződést is. Éppen ezért nem lehet hiúnak mondani az ortodoxiának azt a reményét, hogy egy pár évtized múlva nem lesz görög katolikus egyház Romániában.

A római katolikus egyháznak Romániában az ortodoxián kívül van még egy másik és talán hatalmasabb laikus ellensége is. Egy Joan G. Sabiu nevű vallásügyi főtisztviselő 1925-ben „A román egyház és új szervezete“ cím alatt egy tanulmányt írt, amelyben a következő sorok olvashatók:

„Miután megtörtént az egyházi vagyon szekularizálása, azóta a román állam sem megértést, sem szeretet nem tanúsít az egyház iránt. Cogalniceanu és Rosetti óta a mi politikusaink nem a keresztény egyház fiai. Felnevelkedve nyugati országokban, szabadgondolközők és forradalmárok körében, materialisták, pozitivisták, evolucionisták, szabadkőművesek stb. — csak nem keresztények. Ilyen államférfiak, akik teljesen idegenek az egyházzal szemben, vezetik az egyház ügyeit. Hogyan is kerülhetnék el az országban a vallásos élet csődjét, mikor az egyház minden ügye, egész élete a metropoliták kinevezésétől az utolsó keresztvés alkalmazásáig egy pár epikureista, vagy volterianus kezébe van letéve. Vallásos lealacsonyodásunk az egyház közigazgatási rabságba való döntésének az eredménye.“

A római katolikus egyház Romániában nemcsak az ortodoxiával áll szemben, hanem ezekkel az egyház-, sőt keresztényellenes szellemű román államférfiakkal is, akik büszkén vallják magukat a nagy francia forradalom eszméi megvalósítóinak, akik a római katolikus egyházban a francia forradalmi eszmék győzelmének legmakacsabb akadályát látva, azt, mint a középkori feudalklerikalizmus utolsó erősségét, minden eszközzel lerombolandónak tartják, vagy legalább is az ortodox görög keleti román egyház mintájára a román közigazgatás rabságába döntendőnek.

A magyar államban az egyházak nem voltak alárendelve az állami közigazgatásnak, hanem mintegy közjogi faktoroknak ismertetve el, bizonyos fokú, bár különböző terjedelmű autonómiával rendelkeztek. A román kormány nem akarja túrni ez autonómiákat, hanem a nem ortodox egyházakat is a román közigazgatás rabszolgaságába igyekszik hajtani. Azt a dogmai és egyházkormányzati ellentétességet, amelyik az ortodox görög keleti és a római katolikus egyház között fennáll, a román államférfiak arra használják, hogy a görög keleti orthodox egyházban segítőársat nyerjenek elsősorban a római katolikus, általában pedig a nem ortodox egyházak ellen.

Ez az ellenséges érzület az állami kormányzatban és törvényalkotásban egyes tényekben és a radikális liberalizmus frázisaiban beburkoltan nyilvánul meg. Az irodalomban és a köztanácskozásokban mint egyesek kezdeményezése és véleménye nyíltabban és határozottabban. Ez ellenséges érzület és támadás legélesebb alakban az „Erdélyi Katolikus Státus” ellen irányul, ami érthető, mivel az erdélyi katolikus püspöki egyházmegye ez autonómiája a legnagyobb akadálya annak, hogy az erdélyi római katolikus egyház is a román állami közigazgatás szolgaságába kerüljön.

Ennek a katolikusellenes irodalmi és közéleti hadjáratnak szellemi vezetője és tudományos irányítója Onisifor Ghibu kolozsvári román egyetemi tanár, aki a román imperium előtt a nagyszebeni görög keleti metropolia iskolai felügyelője volt. Álláspontját „A magyar katolicizmus és a román állam politikája” című könyvében fejtette ki. Szerinte „a vallás kérdése nemcsak az egyház problémája, hanem nemzeti, sőt annál is több, a szó szoros értelmében az állam problémája is.”

A római katolikus egyház helyzetét súlyosabbá teszi Romániában, hogy az egyház hívői nem románok, sőt kétharmadrészükben magyarok. Ez a körülmény teszi a római katolicizmust a szó szoros értelmében „román nemzeti és állami problémává”. A román közvélemény e miatt kettős ellenséget lát benne: vallásit és nemzetit. A római katolikuság nem olvad be a románságba, mert hívei nemzetiségükre idegenek — kétharmadrészben magyarok. E katolikus vallású idegeneknek, akár magyarok, akár nem, beolvadását megakadályozza az, hogy vallásuk nem azonos az államalkotó faj vallásával. Ennek következtében a román állam, a román nemzeti és társadalmi élet románosító törekvései kettős védelmi vonalba ütköznek. Az okoz legnagyobb fejtörést, hogy e kettős védelmi vonalat, mely ponton, hogyan és milyen eszközökkel lehet áttörni?

Romániában kerek számban 1,137.868 római katolikus él. Ebből 980.868 a magyar államtól Romániához csatolt területen lakik, akik nemzeti-ségüket tekintve, a következőképpen oszlanak meg:

<i>magyar</i>	<i>német</i>	<i>román</i>	<i>egyéb</i>	<i>összesen</i>
624.858	279.977	5.818	52.215	980.868

A római katolikus egyház a magyar államtól Romániához csatolt területen a következő püspöki egyházmegyékre oszlik: erdélyi, szatmári, nagyvárad, csanád-temesvári. E püspöki egyházmegyék közül a maga egész területével és népességével csak az erdélyi csatolt Romániához.

A másik háromnak csak püspöki székhelyei: Szatmárnémeti, Nagyvárad és Temesvár úgy területüknek, mint népességüknek kisebb részével.

Négy római katolikus püspök volt e négy püspöki egyházmegye élén. Közülök kettő elhunyt. Egy, a csanád-temesvári székhelyét a Szentszék jóváhagyásával áttette magyar területre, Szegedre. Ezidőszerint ezen területen csak egy római katolikus püspök van: az erdélyi.

Az erdélyi római katolikus püspökséget úgy történeti múltjánál, sajátos köz- és egyházjogi helyzeténél, valamint híveinek számánál fogva, úgy tekinthetjük, mint a Romániához csatolt területek katolikus egyházának reprezentánsát. E terület összes katolikusságának 40%-a, a magyar katolikusságnak pedig többsége e püspöki egyházmegye kötelékébe tartozik. Ennek következtében a romániai katolikusság érdekeinek védelmezésében is nekik jutott az oroszlánrész.

Az erdélyi római katolikus püspökség nemzetiségi statisztikája

<i>magyar</i>	<i>német</i>	<i>román</i>	<i>egyéb</i>	<i>összesen</i>
347.417	15.770	3-343	8.795	375.325

A más három püspökség nemzetiségi statisztikája

<i>magyar</i>	<i>német</i>	<i>román</i>	<i>egyéb</i>	<i>összesen</i>
295441	264.207	2.475	43.420	505,504

Az erdélyi püspöki egyházmegye területén kívül, a másik három római katolikus püspökségben 295441 magyar katolikus áll, mint nagyon erős kisebbség, szemben a gyenge többséget alkotó nemmagyar katolikussággal, amelynek erős, abszolút többségét a 264.207 főnyi német anyanyelvű katolikusok alkotják. E német katolikusoknak túlnyomó többsége a temesvári püspökség területén lakik. Azon a területen, amelyen a magyar anyanyelvű katolikusság csak gyenge kisebbség. Ez a püspöki megye hívei többsége nemzetiségének megfelelően máris átalakulóban van német jellegű püspökséggé, amelyben a magyar kisebbség vallásos érdekeinek védelme mellett egy-két évtized múlva aligha talál nemzeti érdekeinek védelmében is támogatást.

A 295.441 főnyi magyar katolikusság zöme a másik két püspökségnek, a nagyváradinak és a szatmárinak területén lakik. A püspöki szék mind a kettőben üresen áll, amely körülmény nagyon megkönnyíti, hogy a megkötendő konkordátumban a nagyváradi áldozatul essék. A konkordátum még nincs megkötve, de az érdekeit román sajtóban, mint bizonyos dolgot emlegetik, hogy a két püspökség egyesítése után a Szentszék „a román kormány óhajtságának megfelelően a szatmári püspöki széket olyan magyarul is tudó egyházi férfiúval tölti be, aki nem osztozik a szatmári káptalan sovén magyar felfogásában, mely mindenáron akadályozza az állítólag 45.000 főnyi elmagyarosított szatmári sváb visszanyerését”.

Arról, hogy az egyesített két püspökség területén élő magyar katolikusok e bekövetkezendő egyházi intézkedések esetén is elveszítsék nemzetiségüket, szó sem lehet. Annyi azonban valószínűnek látszik, hogy „a magyarul is tudó és a román kormány óhajtságának megfelelő” új szatmári püspöktől fenntartandó papnevelőintézetből kikerülő ifjú papságban a Királyhágón innen lakó magyar katolikusság nem számíthat támogatókra, vagy éppen frontharcosokra magyar nemzeti érdekeiért folytatandó küzdelmeiben.

Valószínű, hogy a romániai katolikusság körében a magyar nemzeti érdekek védelmének erős vára az erdélyi római katolikus püspöki egyházmegye marad egyedül addig, amíg a püspöki szék ott is meg nem üresedik.

A Romániához csatolt régi magyar területen a katolikus egyház és a magyarság egymáshoz való viszonya attól függ, hogy minő egyházkormányzati viszonyba fognak kerülni a még megmaradó magyar katolikus püspökségek a bukaresti érseki egyházmegyével? Az aláírásra váró konkordátum erre vonatkozó intézkedései ismeretlenek, de hogy a román kormány és közvélemény a romániai katolikus egyház fejének a bukaresti római katolikus érseket tekinti, nyilvánvaló jele az, hogy a román kormány őt bízta meg és nem az erdélyi püspököt a szenátusban a romániai katolikus egyház képviselőjével.

Netzhammer érsek előbb ismertetett tanulmánya komoly intés és figyelmeztető szó Róma számára. Illetékességét sem lehet elvitatni, mint valaki más laikus katolikusét, aki támaszkodva helyszínén szerzett tapasztalataira, rámutat arra, hogy minő életbevágó katolikus egyházi érdekek eshetnek áldozatul, ha Róma a „vallásos únió“-val való kecsesgetéstől megtévesztve, enged a román kormány azon kívánságainak, amelyeknek éle, mint Netzhammer érsek oly találóan írta, a Romániához került magyar katolikusság nemzeti érdekei ellen van irányítva.

JANCSÓ BENEDEK

A VALLÁSI KISEBBSÉGEK JOGAI¹

—Egy amerikai bizottság jelentése a romániai kisebbség helyzetéről—

AMINT a világháborúnak vége volt s Erdélyt megszállták a románok, az angol és amerikai protestánsok, feledve minden ellenséges indulatot, meleg érdeklődéssel fordultak idegen uralom alá került hitsorsosaik felé. 1920-ban járt az első amerikai unitárius bizottság Erdélyben s írta meg a tragikus sorsra jutott erdélyi kisebbségi felekezetek szenvedéseit s azóta újra és újra megjelentek s pártatlan jelentésekbe foglalva számoltak be küldőiknek tapasztalataikról.²

Az utolsó bizottságot 1927 tavaszán küldte Erdélybe a „Vallási Kisebbségek Jogait Védő Amerikai Bizottság“ s tagjai dr. H. A. Atkinson elnökle alatt egy római katolikus, egy református és egy unitárius lelkész volt, akikhez egy francia kálvinista pap csatlakozott. A bizottság június 12-én érkezett Bukarestbe s július végén távozott Romániából. Jelentését a fentebb idézett című könyvbe foglalta. A könyv „Tíz év elmúlása után“ ismereti a vallási kisebbségek helyzetét Romániában.

Egy bevezető fejezet után, — amelyre később tesztek megjegyzést, — egy pompás és sok belátással megírt fejezet következik. „A félelem pszichológiája“ címmel. A romániai kisebbségek sérelmeinek nagy része, írja, a románok félelmére vezethető vissza. Félnek a zsidóktól, mert közigazdaságilag jobban érvényesülnek; félnek a magyarok irrendentizmusától; a németség kultúrfőlényétől, a baptisták és szombatosok szektáriánizmusától. E félelem az oka az iskolák bezárásának, az agrárreformnak, a választási korrupciónak, a zsidó- és baptistaüldözésnek. Jellemző az a szemmel látható bizonyíték, amit idéznek. Román vidéken alig látható csendőr; a szász falvak piacán lézeng egy-egy; de minden magyar község bejáratánál áll két csendőr, kettő a piacon s kettő a község túlsó határán.

¹ Roumania ten years after. By a deputation from the American Committee on the Rights of Religious Minorities. (The Beacon Press, Inc. Boston.)

² Transylvania under the Rule of Roumania, 1920, — Transylvania in 1922. — The Religious Minorities in Transylvania, 1925.

A jelentés minden fejezete bőségesen foglalkozik az utolsó években felángolt zsidóüldözések folytán a zsidók helyzetével. Ellenben csak érintik a kisebbségek politikai, közigazgatási és igazságszolgáltatási sérelmeit, mivel, mint mondják, nem lévén a bizottság tagjai között jogtudó, e kérdésekre nem érzik magukat kompetenseknek. Mégis, rövid hatheti tartózkodás után is látják, hogy a tisztviselők korruptak, önkényeskedők és megvesztegethetek \$ „a legnagyobb forradalom az volna Romániában, ha kényszerítenék a tisztviselőket, hogy megtartsák a törvényeket“.

A bizottságot, érthetőleg, a kulturális, közoktatási és egyházi helyzet érdekelte.

Ahány bizottság Erdélyben járt, az első lépésre észrevette, hogy a kisebbségekkel való barbár bánásmód eredendő okozója a román nép reménytelen műveletlensége, amely legjobban, legfeltűnőbbben és legkárosabban az országot kormányzó tisztviselői kar működésében nyilvánkozik meg. Az 1924-i bizottság jelentése beszélt el, hogy tagjai meglepetve hallották a kolozsvári prefektus — főispán — szájából, hogy az abban a meggyőződésben volt, hogy Erdélyben más felekezet, mint a görög keleti nincs.

Az 1927-i bizottság megállapítja, hogy a régi Regát és Besszarábia áll a műveltség legalacsonyabb fokán, míg Erdély gazdag civilizációval dicsekedhetett a múltban. A bizottság azonban azt hiszi, hogy a mai román kormányok erőfeszítése, hogy kultúrát teremtsenek a román nép körében, eredménnyel fog jární. A bizottság sokat vár az új iskolai reformoktól és iskolaépítkezésektől, pedig egy kis utánjárással \$ a már eddig elért eredmények ismeretével rájöhettek volna, hogy a törvények sok rendelkezése végrehajthatatlan, az iskolák Potemkin-iskolák, amelyek tanító- és tanulóhiány folytán nemsokára összedűlnek s az oláh nép megmarad ősi tudatlanságában.

Azt azonban a bizottság is látja, hogy a kisebbségek érdekeit nem szolgálják az iskolai reformok; ellenkezőleg e törvények nyújtanak módot arra, hogy a kisebbségek kulturális intézményeinek hatósági üldözése a törvényesség örve alatt folyjon. „Közigazgatási nyomás, a nyilvánossági jog megvonása, a román nyelv követelése, az iskolai autonómia korlátozása, a sok beavatkozás, a tanterv megállapítása, a tanerők alkalmazása, a tanulók felvétele terén; az iskolák felügyelete ellenséges szellemben; a vizsgálatok méltánytalan szellemben való vezetése: — mindez a kisebbségi iskolák tönkretételét szolgálja. Az 1925-i törvények a kisebbségekkel szemben szűkkeblű nacionalista, elnyomó politikai eszközöket képeznek.“

A jelentés konstatálja, hogy a Kisebbségi Szerződés rendelkezésénél fogva, Románia köteles a kisebbségi oktatást elősegíteni és támogatni. Románia azonban még színleg sem tesz eleget e kötelezettségének. A jelentés nyolc pontban foglalja össze a kisebbségek szemmel látható iskolai sérelmeit:

1. A kormány a legtöbb helyen nem gondoskodik kisebbségi iskolákról.
2. Á kisebbségi állami iskolákban magyarul nem tudó regátbeli tanítókat alkalmaznak.
3. Nincsenek kisebbségi tanítóképző intézetek.
4. A kisebbségi iskolákban a román nyelv nemcsak kötelező, hanem teljesen kiszorítja az anyanyelven való oktatást.
5. Nincsenek zsidónyelvű parallel osztályok.
6. A középiskolákban nincsenek kisebbségi parallel osztályok.
7. Á kisebbségek ki vannak zárva az iskolai felügyelő tanácsokból.
8. A kisebbségi osztályokban nem képzett tanítókat alkalmaznak, úgy-hogy a tanítás alacsony nívójú.

Mindezt példákkal és esetekkel bőségesen illusztrálja a jelentés.

A mellett azonban, hogy állami kisebbségi iskolákban ez a helyzet, a román kormány nemhogy támogatná a kisebbségi felekezeti iskolákat, hanem minden módon pusztítja és sorvasztja a meglevőket. A földreform kíméletlen alkalmazásával megvonja fenntartási lehetőségüket, nem nyújt elegendő állami szubvenciót, üldözi a kisebbségi tanerőket, megvonja az iskolák nyilvánossági jogát, korlátokat szab a tanulók felvételénél s pártoskodó szigorúsággal jár el a kisebbségi tanulókkal szemben az érettségi „baccalaureátusi“ vizsgák alkalmával.

„A román közoktatási politika rögeszméje“, — írja a jelentés — „hogy hazaszeretetet vonakodó emberek millióinak torkába akar beleszorítani“ s e politika célja az, hogy „a magyar, német és orosz gyermekeket s általuk a jövő generációkat elrománosítsa.“

Éppen olyan szembetűnő az egyházak elnyomása, mint az iskolaké; azok is töméntelen nehézséggel küzdenek. A kormány megszorította az egyházak autonómiáját, gátolja egyesületi és iskolai tevékenységüket, szigorú felügyeletet gyakorol istentiszteletük felett. A bizottság egyik tagja fel-tűzött szuronyú zsandárt látott egy kisebbségi templomban. A másvallású kisebbségi gyermekeket ortodox istentiszteletre küldik s a nyugati egyházak tagjait kényszerítik, hogy ortodox templomok építési költségéhez járuljanak hozzá. Ingatlanaikat kisajátították, sőt egy pár templomukat is elfoglalták.

Mindabból, amit hat hét alatt látott és hallott a bizottság, a következő „konklúziót“ vonja le:

A kisebbségiek helyzete valamit javult tíz év óta, de a látszólag liberális alkotmány rendelkezései nem érvényesülnek az életben a végrehajtó közegek ellenséges magatartása folytán. „A kisebbségek erőszakos eloláhosítása, évszázados egyházaik és iskoláik tönkretétele tény s ha a román állam tovább halad ezen az úton, el fogja azoknak a bizalmát is veszteni, akik eddig barátai voltak.“

Amint e rövid ismertetésből látható, a könyv tele van a kisebbségek iránt való mély rokonszenvvel s azért habozva tesztek kritikai tollal megjegyzéseket rá.

Minden külföldön megjelenő, úgynevezett „részhajlatlan“ munkának, amely a mostani magyar kisebbségekkel foglalkozik, súlyos tévedése az, hogy összehasonlítást tesz a háború előtti magyar nemzetiségi politika és a háború utáni román, cseh és szerb elnyomás között. Legsúlyosabb e tévedés a Cabot könyvében,¹ de nem ment tőle Sir Róbert Donald „trianoni tragédiája“ sem.² „Ha a régi Magyarország védelmezte azt a jogát“, írja a mi könyvünk, „hogy a román többség fölött vaskézzel uralkodhatik, s csak azon föltétel mellett adott jogokat, ha magyarokká válnak (?), akkor nem lehet komoly szemrehányást tenni a jelenlegi román többségnek sem, ha ilyen jogot vindikál a magyar kisebbséggel szemben. Azonban a kisebbség tagjai román állampolgárokká válván, megilleti őket mindaz a jog és előny, amely a többi állampolgárokat; sem több, sem kevesebb. A kérdés tehát nem magasabb, vagy alacsonyabb kultúra kérdése, amelyet történeti tények döntenek el, amelyeknek igazsága nincsen általánosan elfogadott formában megállapítva. A kérdés az emberi jogok problémája.“

Ez a konklúzió nemcsak laza, de nem is igaz.

Az erdélyi kisebbségek kérdése igenis, kulturális kérdés is. Angolszászoktól igazán nem várja meg az ember, hogy magasabb, nyugateurópai

¹ J. M. Cabot: The Racial Conflict in Transylvania.

² Sir Róbert Donald: The Tragedy of Trianon.

kultúráknak, mint amilyen a magyar és a szász, balkáni civilizálatlanságba való fojtására védő szót találjanak. De a kérdés reális oldala nem ez.

A román elnyomást nem lehet a magyar nemzetiségi politikával összehasonlítani s annak tévedéseivel védelmezni. A háború előtti nemzetbégek jogalapja egészen más volt, mint a háború utáni kisebbségeké. Akkor az állami szuverenitás tizenkilencedik századi felfogása és a nagyhatalmi állás döntött, ma nemzetközi szerződés s azon alapuló nemzetközi kötelezettség. Nem isteni és emberi jogot kér az erdélyi magyar, hanem az 1919 december 9-i párizsi Kisebbségi Szerződés végrehajtását. Aki igazán együtt érez s védeni akarja az elnyomott kisebbségeket, ezt követelje s ne találjon mentséget az elnyomó számára.

Vannak más tévedések is, amelyek, jobb volna, ha nem volnának a könyvben.

Azt írják például, hogy „meggyőződésünk, hogy az önrendelkezési jogon alapuló igazi idealizmus vezetett Nagy-Románia alapításához“. Hiszen tudjuk, hogy Nagy-Románia esetében szó sem volt a népek megkérdezéséről. Hol volt önrendelkezési jognak nyoma Gyulafehérvárt, Csemoviczban vagy Kisenevben?

S végül a következő nagyon szomorú dolgot mondják:

A sok törvénytelenység, durva bánásmód és visszaélés eredménye Romániában az, hogy az átszatolt kisebbségek, amelyek hozzá voltak szokva a törvények becsületes végrehajtásához, nem sok bizalommal vannak az új kormányzathoz. „A helyzet tragédiája az“, írják Mello Franco tollával, „hogy a kisebbségek eloláhosításának jó alkalma, amelyre mód lett volna, ha jól bántak volna azokkal, akiknek érzését és érdekét meg kellett volna új hazájuk számára nyerni, elveszett.“

A mi egyetlen vigasztalásunk az, hogy ilyen alkalom az erdélyi magyarsággal szemben sohasem fordult elő és sohasem fog előfordulni, mert azok sohasem fognak oláhokká válni.

A jelentéshez a bizottság francia tagja rövid különvéleményt csatolt, ahogyan „francia szemmel“ látta a helyzetet. Körülbelül ugyanazt látta, kissé rózsaszínűbb szemüveggel nézve latin testvéreit.

SZÁSZ ZSOMBOR

FIGYELŐ

ANGOL ELLENSÉGEINK

A MAGYAR SZEMLE olvasói korábbi cikkeinkből már bölcsen tudják, Ahogy Angliában nemcsak barátai vannak a magyar ügynek (akikről sűrűn hallunk), hanem könyörtelen bírái és ellenségei is (akikről ritkán és kelletlenül veszünk tudomást). A Rothermere-akció egy tíz esztendeje szunynyadó leányzót ébresztett fel új életre: a magyarelles agitáció ősi képletei és kliséi, miket trianoni nyomorúságunk az enyészetbe sodort, ismét régi fényükben ragyognak. Ha egykor a nemzetek patriotizmusának története mellé meg fogják írni a nemzeti ‘ellenpropagandák’ történetét, elemeire bontva áll majd a világ előtt a háború előtti magyarelles izgatás. Bécsből indult ki s a legkörülményesebb utakon újból Bécsbe tért vissza, hogy az anyaföldből friss erőt merítsen. A nagyszláv propaganda minden árnyalata hathatósan táplálta, de Budapesttől Berlinig is mindenféle számtalan fészke volt e gyűlöletnek. Igen későn, a múlt század vége felé vert gyökeret ellenségeink munkája angolszász területen: a délszláv izgatás néhány ‘megértő’ elmére és tollra akadt Londonban. Ez a legtávolabbra vetődött mag bizonyult utóbb a legtermékenyebbnek: belőle sarjadt ki a háborús Northdiffe-propaganda s a trianoni szerződés egész gondolatköre.

Emlékezetünkbe kell idéznünk ezt a fejlődési folyamatot, hogy napjaink magyarelles izgatásának olyan figyelmet szenteljünk, aminőt megérdemel. A párizsi békemű megtaníthatott bennünket rá, hogy a legeggyűbb rágalmak a legnyíltabb fülekre találnak s hogy a tetszetős, ügyesen formált hazugság a szél szárnyán terjed, ragállyá válik s nemzeteket sodor a pusztulásba.

Az utóbbi hetekben két magyar tárgyú könyvet fogadott angol ellenségeink csoportja a már megszokott ingerlékenységgel és a még jobban ismert ellenvetésekkel, a több magyar szerző tollából eredő *Justice for Hungary*-t¹ és Sir Robert Donald kötetét, a „*The Tragedy of Trianon*“-t.²

A Times híres irodalmi melléklete — ez a minden magasztalást megérdemlő recenziós hetilap — a múlt hó elején³ terjedelmesebb cikket szentelt a trianoni kérdésnek. Kevés köszönet volt benne. Látszólag hűvös mértéktartással, amit talán tárgyilagosságnak is vehet a tájékozatlan angol olvasó, feltétlenül a trianoni béke pártjára kel, amely — mint jól tudjuk — súlyos faji igazságtalanságokat igazított helyre? A nemzetiségek önrendelkezésének elve, íme, ismét kiválóan működik. Egy esztendő előtt e lapokon kimutattuk,⁴ hogy ez az elv sérthetetlen, valahányszor ellenünk alkalmazható, de nyűgös ballasztá válik, mihelyt bennünket támogatna.

Az angol közvéleményt két publicisztikai közhellyel mindig hatalmába kerítheti a propaganda. Külső országok megítélésében döntő szerep jut az egészen határozatlan angol ‘szabadság’-fogalomnak, mely hazánkkal szem-

¹ London, Longmans, Green & Co. 21 s.

² London, Thomson Butterworth. 7 s 6 d.

³ Aug. 2, 558 l.

⁴ Magyar Szemle I, 76—79.

ben két ponton is pompás sikerrel alkalmazható. Az egyik pont a korábbi nemzetiségek elnyomásának vádja, a másik a magyar 'nemesi' földbirtokosság zsarnoki uralma a magyar paraszt felett. Kevés fáradsággal mindkét frázist vissza lehet vezetni bécsi eredeteikre, a múlt század derekára. £ frázisokkal szemben, melyek nemzetiségi részükben mindenkor tartalmatlanok voltak, szociális részükben régesrég tartalmukat veszítették, mintha minden adat és érv meddő volna, meddő maga a történelem tanulsága is. Hasztalan illeszkedett be hazánk egy század hatalmas fejlődésével a demokratikusnak hívtott európai államok sorába s valósított meg olyan társadalmi demokráciát, melynek megértésére idegen alig képes; a jobbágyfelszabadítástól a legutóbbi évek földbirtokreformjáig minden átalakulás hasztalan volt; a magyar történeti osztályok hasztalan szorultak a birtokról a megyeházára s onnan az államhivatalokba, — hasztalan, mert minderről nyugati ellenfeink tudomást nem vesznek. Az ő számukra ezen a földön még mindig egy „javíthatatlan nemesség“ uralkodik, a földművelő osztályt a „birtokos mágnások oligarchiája még mindig középkori állapotában tartja“.

£ szavakat már nem a Timesből idézzük, hanem Wickham Steednek ugyancsak a két idézett könyvről szóló bírálatából,¹ de idézhetnők számra más helyről is.² Ámulattal állunk meg a politikai gonosz indulat e tökéletes emlékműve előtt. Nemcsak az készlet ámulatra, hogy olyasvalaki ír a magyar agrártömegek elnyomatásáról, aki alighanem sosem látott egy húszholdas magyar parasztgazdát. Ami csodálatba ejt, az a képmutató frivolság, mely a finánc-tőke és az ipari tőke közt egyfelől s az agrár-tőke közt másfelől éles állametikai és szociáletikai határvonalat von s Európa nyugalmát egyenesen a magyar nagybirtok felosztásától teszi függővé.

A másik angol közhely, amelyet a Times is és persze Steed is ellenünk szegez, 'a háborús vétkesség' közhelye. Aki a világháború eredetét néhány uralkodónak, vezérkari tisztnek, vagy diplomatának szívében keresi s nem a nemzetek életének s létért való harcának mélységeiben, az az emberiség történetének legkínzóbb és legsúlyosabb kérdéseit még felvetni is képtelen. Wickham Steed (a Times-szel együtt) úgy látja, hogy a magyarságnak nincsen joga háborús vétlenségére hivatkozni; Tisza Istvánt két, 1914 júliusában írt levele alapján elmarasztalja;

Tisza — írja Steed — nagyobb és több volt, mint legtöbb magyar nemes-társa. De éppen számbavéve képességeit és némiképp tágabb látókörét, náluk is vétkesebb, mert öntestét szegezte szembe minden olyan eszmével, amely 'Magyarland'-ból olyan 'Hungary'-t formálhatott volna, ahol összes népei ellakhattak s megélhettek volna.

A Times még szemünkre veti, hogy magunk sem tudunk megegyezni benne, revíziót vagy restitúciót kérjünk-e; Steed „mind a kettőt az európai békével összeegyeztethetlenné ítéli“. Szerinte is van magyar kérdés: ez azonban belső, szodális kérdés. Ha a magyar tömegek megtalálják az utat, mely kivezeti őket mai elnyomatásukból, Közép-Európára új, jobb kor virrad fel.

Angol ellenfeink fegyvertárában meglelhetjük az egykori Károlyi- és Jászi-féle agitáció minden eszmei demét. Akinek még kétségei vannak, hol keresse 1918 novemberének geneziséét, az figyelje továbbra is feszülten a Rothermere-akdó nyugati reakcióját.

BALOGH JÓZSEF

¹ The Review of Reviews, 1928 szept. 15. No. 463, 65. 1.

² Utalunk utolsó ily tárgyú cikkünk idézeteire: Magyar Szemle III, 273.

JEGYZETEK A NEMZETI HADSEREG ÉS TÁRSADALOM PROBLÉMÁJÁHOZ

KORUNK HADERŐI — kevés kivétellel — néphadseregek. A legtöbb ország saját népét állítja fegyverbe nagy „tömeg”-ben és nem toboroz idegen zsoldosokat. A szerint, hogy milyen az illető ország alkotmánya, vagy életformája, lehet egy modern hadsereg csak dinasztikus (a volt monarchia), csak nemzeti (Franciaország), vagy a kettőnek kapcsolatán alapuló: nemzeti hadsereg nemzeti dinasziával (Olaszország).

Az újjáéledő Magyarországot leginkább ez utóbbi érdekelheti. Az elérendő ideális célt csak részben közelíthettük meg, de a beteljesedés feltételei majdnem adva voltak. És mégis mi történt?

A nemzeti hadsereggel két ízben járt úgy a magyar társadalom, mint gyermekek az olyan játékszerrel, amelyre ugyan régóta vágyva-vágytak, de mihelyt a kezükbe kerül, minden különösebb megatartás nélkül dobják sutba. A „nem akarok katonát látni” alig különbözik lényegében attól a közönytől, amellyel a nemzeti hadsereget megalakulásakor társadalmunk nagyrésze fogadta. Sokan, akik közel egy emberöltőt töltöttek el az érte való meddő küzdelemben, — akkor, amikor talán bölcsőbb és időszerűbb lett volna a közös hadsereg részére kért eszközök megadása — egy jó szót nem találtak sem az üdvözlésére, sem a mentségére, ha ez a kicsiny és járnai tanuló gyermek csetlett-botlott és néha fájdalmasan bukácsolt, hisz magamagát ütötte meg az ellenforradalom bizonytalan és csúsztató ösvényén..

Ezzel a látszólag kíméletlen ténymegállapítással szemben kissé erőtlenekek és naivak azok az argumentálások, amelyeket társaságban nem egyszerűen hallunk. Ezek leginkább külsőségekben (katonai ünnepeken való lelkes részvétel, véderőviták emelkedett hangja stb.) merülnek ki, azért azt hiszem, az ilyen ellenvetéseken egyszerűen napirendre térhetünk.

Az egyik külsőség a tömeglélek szükségletének természetes kielégítése. A másikban már van reális tartalom is, de a trianoni hadsereg sanyarú kenyerének megtagadása felérne a Linderék hazaárulásával, sőt a közelmúlt tanulságai után, azt felül is múltná. Szép parádékat nézni kellemes dolog, szép szónoklatokkal tapsvihart kelteni még a legszerényebb honatyának sem lehet kellemetlen érzés. Ha azonban a mélyére nézünk a hadsereg és társadalom viszonya alakulásának, akkor nem is erről van szó.

Arról a lélekről, amellyel a hét vezérek hazát, Hunyadi János, Corvin Mátyás, Zrínyi Miklós és a többiek halhatatlanságot szereztek. A magyar katona lelkéről van szó. A magyar katona tudja és érezze, hogy a „nemzeti” szó az ő szűkebb családját megjelölő „hadsereg” előtt nem díszítő jelző, hanem élő valóság. Egy test, egy lélek legyen a kettő, hadsereg és társadalom. És ha azt kérdezzük, vajjon mit tett társadalmunk, kínok között született talmi függetlenségünk óta, a magyar katonás lélek ápolására, tett-e valamit, amit joggal nevezhetnénk e téren „munkatöbblet”-nek, bizony nem mondhatunk mást: édes-keveset!

Még külsőségekben sem hódolt eléggé a magyar katonának! Hunyadi Jánosnak „egy” szerény szobra van. Nevét egy gyógyvíz népszerűsíti, — de legalább népszerűsíti — amelynek hatása igazán nem tartozik a vitézség attribútumaihoz. Görgey Arthurnak híres téli hadjáratát külföldi vezérek tanfolyamain tanították. A hálás magyar haza nem emelt neki szobrot,

és szóltanul tűrte, hogy a visegrádi remetén évtizedekig égjen a hazaárulás vádjának bélyege.

A technikai kérdésekről (a hadseregszervezés kötöttsége, ennek függvényei: kis létszám, nem kielégítő fizetés stb.) nem szólunk. Ezek megoldása különben is állami feladat és mi most a társadalom szívéhez apellálunk. A technikánál fontosabb a nemzetegység fegyelmzését szolgáló lélek nevelése. Ezt nem tiltja Trianon és ez az, amit a világ minden pénzén sem tudunk megvenni. De ha a lelket megöljük, ha a katonás szellemet fenntartani, újraéleszteni nem tudjuk, akkor még a legkezdetlegesebb önvédelmi harcra sem vagyunk eléggé vértelve.

Az európai (genfi) internacionalizmus természetes reakciója nálunk egy új életrekelte nacionalizmus, amelynek új nevet is adtunk. De elképzelhető-e egy „neonacionalizmus” az ősi magyar harcias erények és olyan nemzeti hadsereg nélkül, amelybe a „nacionalizmusban” egyesült magyar társadalom lehelt lelket?

A nagy háború előtt sok szó esett a porosz militarizmusról, amelynek szerintünk Németország nemzeti egységét és későbbi — Nagy Frigyesztől II. Vilmosig való — nagyságát köszönhette. Miért nem tetszett ez a fogalom Németország ellenségeinek? Mert a nemzeti érzés kohójában megedzett vasfegyelmet, rendet és munkaszeretetet jelentette, nem pedig pusztá számszerű militarizálást, hadseregfejlesztést. Porosz militarizmus abban az értelemben sohasem létezett, ahogyan azt Franciaországban megálmodtak és meg is valósították. Franciaország, amely lehangosabban dörögte a maga „Ceterum censeo”-ját, saját érdekeinek helyesnek vélt védelmében állandóan ébren tartotta a revanche gondolatát és egyáltalában nem idegenkedett a gyűlölt militarizmus számszerű utánzásától. Éppen a háború előtt emelte fél Franciaország a szolgálati idő tartamát, ugyanakkor, amikor Németország redukálta az újoncok számát. Így Franciaország több hadosztállyal kezdhette mozgósítását, mint a „militarista” német birodalom.

A háború alatt Anglia szintén programjává tette az „útált” militarizmust az általános védkötelezettség elrendelésével. Az már megint az angol államkormányzás művészetének érdeme, hogy „Versailles” után visszatért a zsoldos rendszerhez. (Ott az jó, ami nálunk rossz.)

A francia-német példa talán újság társadalmunk felvilágosodottabbjai előtt is. Nem a mindenáron való militarizmus igazolására említem ezt. Ha ideiktatom a fenti korrektívumokat, azért teszem ezt, hogy mindenki világosan láthassa: ki, kik és miért találták ki a „porosz militarizmus”, „osztrák szoldateszka”, „katonai túlkapások”, „katonai bornirtság” stb. szövegeket.

Itthon az a tábor bűnös ebben, amely kritikus időkben sohasem a nemzeti egység szent elvét szolgálja, hanem arra bomlasztólag hatva igyekszik a forradalom tüzeinél a maga nem is egészen sovány zsványpecsenyéjét megsütni. Az ilyen törekvéseknek útját csak az öntudatos nemzet (polgárság) állhatja el. Ismétlem, hiába teljesíti az állam a maga feladatát, vannak kérdések, amelyeknek megoldására csak a társadalom alkalmas.

Nem hiszem, hogy egy magasabbfokú nacionalista társadalomban példának okáért vállveregető leereszkedéssel beszélne „valami kis tisztecskérol”, „szegény ördögről”, „hja, hisz csak katona” stb. Saját magát tiszteli meg az a család, amely örömmel fogadja be a világháború dicsőséges magyar katonáját.

Értsük meg: a magyar harcosnak, ha békében is fáradságos munkája után pihenőt keres, ne a beszállásolási törvény rideg kényszerítő ereje adjon „szállást”, hanem a vele együtt érző magyar szívek melege „otthont”.

Mindenütt: kastélyban és parasztházban, iparos, kereskedő és munkás házában egyaránt.

Szóljak-e a sajtóról? A katona legtöbb újságunkban csak akkor szerepel, ha egy szélhámós ügynök, csaló, sikkasztó „megtévedt tisztról”¹⁴ (ha a sors különös kegyelme valaha tartalékos tiszti ranghoz juttatta), vagy egy a hadseregből már régen kiközösített főhadnagyról nagy hangon meg lehet állapítani, hogy összeütközésbe jutott a törvénnyel.

Néha szerepel a „garázda baka“, egy-egy „kardaffér“, máskor egy-egy jóindulatú tanács a magyar ifjúsághoz, lépjen katonai pályára, hisz azon a bizonyos „szamárlétra“ mindenki felmászik. Azután olvasunk kijelentéseket, amelyek talán szellemes aforizmának készültek, de a hatásuk remélhetőleg más. Így: „Még eldöntetlen kérdés az, vajjon a világháborúban a frontharcosok szenvedtek-e többet, vagy azok, akik a háború idején az íróasztalnál, itthon, szorgálták a hazát?“

De minék folytassam? Aki ilyen jelenségekben nem látja meg a részben öntudatlan, részben tudatos antimilitarizmust, az lelki vakságban szenved. Az antimilitarizmusnak ez a fajtája pedig olyan fényűzés, amelyet még erős nemzetek sem igen engedhetnek meg maguknak.

Gratz Gusztáv írja „Külpolitika és társadalom“ című cikkében (Magyar Szemle 6. száma): „Eredményes kormányzás manapság el sem képzelhető másként, mint kormányzottak és kormányzók bizonyos eszmei közössége alapján.“ Azután megállapítja, hogy ez egyaránt áll a bel- és külpolitikára, majd kifejti az alapvető különbséget a két politika lehetőségei között. Megadja, melyek a társadalom kötelességei, mi az, ami az eszmei közösséget külpolitikai kérdésekben kormányzók és kormányzottak között fenntarthatja s végül odajut következtetésének láncán: „szükséges, hogy magyarul egységesen érezzünk, beszéljünk és cselekedjünk és ezért gondosan kell ügyelni arra, hogy a kormány és társadalom között külpolitikai kérdésekben ék ne verődjék“.

Kell-e bizonyítanom, hogy a hadsereg léte a társadalmi rend szilárd alapja és a béke megbízható öre lehet, hát még ha éber lelkiismerettel örködünk azon, hogy a kormány (nemzeti hadsereg) és társadalom közé katonai kérdésekben ék ne verődjék?

Ha a tiszti és altiszti iskolánk növendékeinek statisztikájából kikeressük a családok foglalkozási adatait, feltűnően kevés szabadfoglalkozású (tehát teljesen független) családot találunk. Jól van-e ez így? Bizony nincs. Bár helyeseljük a közalkalmazottaknak adott kedvezményeket, az átöröklési teóriának Magyarországon, ahol mindenki jó katona tud lenni, ha jó magyar, nincs meg e téren a többségi joga. Az egyetemes hazafias társadalomból rekrutálódják hadseregünk és a tisztikar. Létesítsünk új alapítványokat a régiek helyett, amelyek devalválódtak.

Ha valaki hivatást érez, legyen katona, de ne a „szamárlétra“ teória alapján. Ez idejét múlt dolog. Ma már négy évfolyamos főiskolán nevelődik a tisztikar és utána állandó tanfolyamokon folytonos vizsgákkal selejtezik ki az oda nem valókat. De még a „létra“ teória is csak azt bizonyítja, hogy a katonai (esetleg még az egyházi) nevelés képes a maga külső és a belső fegyvelmező eszközeivel a közepesnél is gyengébb agyvelőből olyan értékeket fejleszteni, amelyek lehetővé tesznek valami megfelelő (eredményes) szakmunkát.

A nem hivatásos katonai szolgálatról se feledkezzünk meg. Ne higgyék a mai fiatal urak, hogy csak a hadseregnek van katonára szüksége, nekik sokkal inkább a katonás nevelésre.

Feledkezzék még végre a magyar a régmúlt időkről, amikor „kötéllel“ fogták a katonát, amikor a kunsági magyart talán cseh, osztrák, vagy „Gren-

zer“ előljárók kihozták érthetetlen idiómákkal, lássa meg, hogy tudatosan élheti — már amennyire — a maga nemzeti életét s lássa meg ebben az életben azt az óriási értéket, amelyet a nemzeti hadsereg képvisel.

Ennek a hadseregnek az ápolásán, támogatásán önfeláldozó szeretettel munkálkodjék minden igaz magyar, mert kétségtelen, hogy társadalom és hadsereg együtt, erős lélekkel csodára képesek!

HARDY KÁLMÁN

NEVELÉS ÉS EGÉSZSÉGÜGY A MAI KÍNÁBAN

C SUANG TZU halászott egy tó partján, mikor Csu állam fejedelme két magasrangú hivatalnokot küldött hozzá, kéretvén, hogy vegyen részt a kormányzásban. Csuang Tzu nyugodtan folytatta a halászást és a nélkül, hogy föltekintett volna, így válaszolt: „Úgy hallottam, hogy Csu államban van egy szent teknősbéka. Háromezer éve, hogy kimúlt és a herceg őseinek oltára előtt ládába bezárva őriztetni. Mit gondoltok, ha ez szabadon választhatna, hogy bezárva szentként őrizték, vagy hogy itt az iszapban mozgassa a farkát, melyiket választaná?“ „Kétségtelenül inkább az iszapban mozogna“, feleltek a kiküldöttek. „Akkor engedjétek meg, hogy én is ezt válasszam“, mondá Csuang Tzu.

Csuang Tzu Krisztus előtt a negyedik században élő filozófus és jellegzetesen kínai volt. Meséi, aforizmái az előttünk érthetetlen és ezért titokzatos kínai pszichológiát hozzánk közelebb hozzák, mint sok tudós értekezés. Ma, amikor Kínával kapcsolatban csak bomlásról, forrongásokról, a tömegkegyetlenség elvetemült példáiról hallunk, nehéz volna megérteni e Ms kép nélkül, hogy a romok mellett a rombolástól függetlenül és avval nem sokat törődve, csak a mindennapi élet apró problémáival küzdő társadalmi rétegek élnek. Csuang Tzu típusa jelképként vonul végig a kínai történelmen, melyben az egyéni függetlenségnek és a családi érdekeknek a köz- és államérdek alá való rendelése nagyobb ritkaság, mint más népfajnál. A közéletben szereplőket a tömeg sohasem becsülte Kínában annyira, mint más országokban, a katonasággal szemben pedig egyenesen utállattal viseltetett. A katona kínai neve „bing zsen“ csúfnévvé alakult át az idők folyamán s kevesen mernék ma kiejteni ezt a nevet egy katona jelenlétében. Ma a pekingi polgárok véleménye szerint Feng Yu Siang a legkevésbé gyűlölt csapatvezér s mikor egy állásnélküli, iskolát nem végzett unokája zsoldos katona lett az ő hadseregében, a vezér keserűen beszélt arról, hogy családjában katona is van. A nagy tömegek fölfogása kevésbé különbözik ettől. Ez teszi lehetővé azt, hogy a hatalmas kínai birodalomban a harcok színhelyétől aránylag kis távolságban már nyugodt polgári élet folyik, melynek legfontosabb problémája a kínai civilizáció alapjainak forradalomszerű megdöntése után új világnézet kialakulása a család, nevelés, munka fogalmainak megváltoztatásával.

Folyóiratunk múlt évi decemberi számában megjelent cikk¹ méltán mutat rá arra, hogy a jelenlegi végnélküli háborúskodást legalább részben az európai civilizáció benyomulása okozta. A nyugati hatalmak gazdasági összeköttetés — kínai elnevezés szerint kizsákmányolás — elérése kedvéért az európai civilizációra sötét árnyékot vető háborúk sorát kényszerítették Kínára. Fejlettebb kultúra jelszával kifogásolták a kormányzati rendszert, a kínai munkaszervezetet, a nevelést és Kung Fu Tze tanain fölépülő

¹ L. Domony Péter, A kínai birodalom bomlása, Magyar Szemle 1927, 4. sz.

családi életüket. Cserébe hozták az európai civilizáció előhírnökei ezúttal az ópium helyett a B. A. T. dohánytermelő társaság reklámjait, az európai szeszes italokat, a gyári típusú tömegmunkát. Államforma kialakulására az egyik európai a parlamentarizmust, a másik a kommunizmust importálta. Új világnézet teremtésében az egymással vetélkedő missziós társaságok idealista tagjai buzgólkodtak, akiknek törekvése meddő kellett hogy maradjon a Kínában élő európaiak túlnyomó többségének a Krisztusi tanokkal homlok-egyenest ellenkező élete miatt. Kevesen tudták csak fölfedezni az európai civilizáció igaz értékeit. Kína tragikuma, hogy azon az átalakuláson, amely Japánban egy félszázad alatt folyt le, egy pár év alatt kellett volna átesnie. Az így bekövetkezett helyzetnek a nyelvre, nevelésre, családi életre és vallásra való hatását próbálom itt pekingi tapasztalataim alapján röviden vázolni.

A kínai civilizációnak talán legkevésbé megdönthető alapja a nyelv. Az írott nyelv az ő több ezer éven át majdnem változatlanul fennmaradt ideogrammjával tette lehetővé számos történetíró véleménye szerint a hatalmas birodalom együtt tartását abban az időben, amikor a közlekedés a távoleső tartományok között kevesek kiváltsága volt. A beszélt nyelv évszázadok alatt sokat változik, még akkor is, ha fonetikus írásmódot használ, de még nagyobb változásokon megy keresztül az a nyelv, melynél ez a stabilizáló tényező is elesik, mert ideogramjai különböző kiejtés mellett is megtartják jelentésüket. Így alakult ki a kínai nyelv öt-hat fontosabb és számos jelentéktelen változata, melyek legalább is annyira különböznek egymástól, mint a német nyelv a dántól. A pekingi kereskedő Fukien tartományban csak úgy tudja megértetni magát, hogy leírja mondanivalóját, vagy ami igen gyakori, angolul tárgyal ügyfeleivel. Különösen a kantoni és amoyi déli nyelvek megtanulása olyan nehézséget okoz az északi kínainak, hogy inkább angolul tanul meg kereskedelmi ügyeinek elintézése céljából.

A népiskolai oktatásnak a forradalom óta való fejlődésével az északi hivatalos nyelv „kuan hua“, illetőleg ennek köznapi változata, a „pai hua“ a birodalomnak majdnem fele részében tért hódított. Ez a külföldön mandarinnak ismert nyelvjárás. Ha lehetséges volna a beszélt nyelvnek fonetikus jelekkel való leírása, úgy a „kuan hua“ elterjedése is könnyebben sikerülne. A fonetikus írásnak fő nehézsége a kínai nyelv egyik sajátosságában rejlik. Még a legegyszerűbb nyelv, a „kuan hua“ is négyfajta dallamban ejti ki a rendesen monoszillabikus szavakat. Felkiáltó, kérdő, meglepetésszerű, parancsoló árnyalatok a szavak jelentését lényegesen, szokszor nevetségesen megváltoztatják. Ezeknek írásban való kifejezése szinte lehetetlen. Az angolok, franciák és németek kísérleteket tettek úgynevezett romanizált szisztémák kifejlesztésével, ezek azonban egyáltalában nem terjedtek el a kínaiak között, sőt az idegenek kínai nyelvtanulásában is csak segédeszközként voltak fölhasználhatók. A pekingi kormány nevelésügyi bizottsága ideogrammok alkatrészeiből állított össze 39 hangnak, illetőleg szótagnak megfelelő fonetikus jelet és az ezek segítségével megalkotott Dju-yin-dzi-mu írást elemi iskolákban taníttatta. Korai volna még erről a rendszerről az eddigi vélemények alapján ítéletet mondani. Akadémikus érdekesség mellett azonban elsőrendű fontossággal bír ennek a kérdésnek a továbbfejlesztése az új Kína kialakulásánál. A mérnöki és orvostudományok kifejezései új fogalmakat jelentenek a kínai nyelvben. Egymással vetélkedő bizottságok dolgoznak Kínában északon és délen ezeknek az új kifejezéseknek és leírásuknak a megteremtésén és munkájuknak bevégtelensége adja részben a kínai nyelven való felsőbb oktatás sikertelenségének az okát. Nem lehetetlen, hogy végeredményben a kínai orvosi lapokban is egymás mellett láthatjuk majd, úgy mint Japánban, a régi ideogramokat, az új gyorsírásszerű fonetikus jeleket s ahol ez sem elég, latin kifejezéseket latin betűkkel.

A kínai gyermek nevelésének az alapja kevés kivétellel még a leggazdagabb családokban is, a kínai nyelv és az ősrégi klasszikusok tanulmányozása. Csak a klasszikusoknak a többi tárgyakhoz való aránya változott meg. A forradalom előtt nem tartották szükségesnek, hogy például akár a legmagasabb hivatalok jelöltjei is speciális jogi ismeretké! rendelkezzenek, elég volt az általános humanisztikus műveltség s az ennek alapján föltételezett emberismeret és bölcs ítélőképesség. A klasszikusok tanításában és értelmezésében öröklött konzervativizmus csirájában elfojtotta a kritikai készség megszületését. A legutolsó, Yüan-dinasztia idejében léptek föl először, eretnekként megbélyegzett, disszidens filozófusok, akik kétségbe vonták az abszolút tekintély fogalmát és az oknyomozás és kritika szellemét igyekeztek bevinni a történelmi kutatásokba és az irodalomba. Ezeknek az utóda, Liang Csi Csao, rendezte a felbecsülhetetlen értékű pekingi könyvtárt, történelmet tanít az amerikai boxerkártalanításból épített Tsing Hua egyetemen és előadásaival még a tolmács szintelenné tett fordításában is bámulatba ejti európai hallgatóit. A forradalom utáni szellemi átalakulást mi sem bizonyítja jobban, mint hogy az ezelőtt tíz évvel még újjítóként ismert Liang Csi Csao hangja ma már bátortalannak tűnik föl azzal összehasonlítva, amit az új nemzedék hirdetni mer és akar.

A szellemi átalakuláson kívül az európaiak által megváltoztatott élet-körülményekre való gyakorlati felkészülés követelményei voltak azok, melyek szükségessé tették a nevelési rendszer átalakítását. A kínai klasszikusok töredékes tanulmányozását a mai rendszer szerint csakhamar felváltja az az oktatás, melynek egyedüli célja a modern technikai és természettudományok elsajátítása, valamint a nyugati országok történelmének, irodalmának a megismertetése. Ennek a két ellenkező világnézeti rendszernek átmenetnélküli egymásután következése megoldhatatlan nehézségek elé állítja a fiatal kínait s az idegen is részvétellel kell hogy nézze az ebből származó mindennapos egyéni tragikumot, mely ismeretlen Európában. A benső családi élet ősi hagyományai kísérik a gyermeket nevelésén keresztül addig, amíg a modern tudományok elsajátításának szükségessége arra nem kényszeríti, hogy idegen országba, vagy idegenek által vezetett kínai iskolába menjen. Szomorú, hogy éppen a legértékesebb elem kerül külföldre. A szülők nem tudnak idegen nyelveket, de meg vannak győződve, hogy a fiúnak szüksége van arra, hogy az idegenek eszejárását és tudományát megismerje, hogy ezt hazatérése után Kína védelmében, éppen az idegenek ellen fel tudja használni; emellett azután nyugodtan élheti majd atyja és ősei módjára a hagyományos családi életet. Az ifjú maga is ezzel a hittel indul el, s ha Amerikába kerül, egyes egyetemeken, mint például a chicagói, st. louis-i, michigani, newyorki, kínai klubok várják, de legkésőbb a negyedik év végén már amerikai barátai is vannak, esetleg egy-két barátnője, kiket érdekel a kis kínai. Nevetnek szokásain, a családi élet-ről való fölfogásán. Lassanként veszi csak észre a már idősebb hallgató, hogy szüleinek életét nem kívánja többé és sem a pályájának irányításában, sem házasságában nem képes szülei kívánságához alkalmazkodni. A kínai klasszikusokra még emlékszik mechanikusan, a modern tudományokat elsajátította, de elvesztette a hazai művészet értékelését és a nyugatinak sem értette meg a lelkét.

A kínai deák sorsától itt is eltér a japánié. A japán is megy külföldre, de nem olyan korán, mint a kínai. Mikor speciális tanulmányait megkezdi az idegenben, már mélyebben belegyökerezett hazájának kultúrája. E mellett tudja azt, hogy ha megváltozna, az otthoni kijegecesedett rendszer mellett nem tudna új világnézetű környezetet teremteni, s ezért erősebben ragaszkodik az otthonihoz.

Ezeket a bajokat sok kínai nevelésügyi szakteknitely belátta már s ezért arra törekszenek, hogy az új nemzedék nevelését Kínában fejazzék be. A távol kelet egyik legkitűnőbb felső iskolája, a Rockefeller által létesített Peking Unió Medical College példája bizonyította be, hogy ez a helyes, célhoz vezető út. Ez az egyetem kevés számban, de csak a legkiválóbb képesítéssel nevel orvosokat, hogy ezek a jövő tanítómesterei lehessenek. Az egyetemről eddig kikerült orvosok többet tettek a fejlődés érdekében, mint azok, akik külföldről kerültek vissza, nyugati módon élnek és legtöbbször a tengerparti modern városokban telepedtek le,

A modern nevelésügynek a 400 milliós Kínában való megszervezése évszázadokra kiterjedhető feladat. Ennek a feladatnak a megoldásában jelenleg résztvesz ugyan a pekingi központi kormány is, a birodalom decentralizált és háborúkkal megosztott volta miatt azonban az egyes tartományokra hárul a főteher. A század elején ugyan kísérletet tettek a francia, majd a német oktatási rendszerek bevezetésével, de ezeket csakhamar elhagyták és jelenleg a közép- és felsőiskolai oktatásban az angol-amerikai rendszert fogadták el, az 1922 novemberi törvénnyel, mely több-kevesebb kínai jelleget biztosító módosítást tartalmaz. Újabban az idegen tanárok közül legszívesebben az amerikaiakat alkalmazzák. Az idegen tanároknak a kínai nevelésügyben való szerepét nem lehet lekicsinyelni: ezek azzal a munkával, melyet akár függetlenül, akár missziós társaságokkal együttműködve fejtenek ki, mintegy öntudatlanul jóvá akarják tenni a nyugati államoknak eddigi, Kínával szemben tanúsított kizsákmányoló politikáját. A legutolsó években, amikor az egyes kormányok nevelésügyi budgetjére igen gyakran rátette a kezét a katonaság, a tanulni akaró fiatalság jórésze nyerte idegenek által fenntartott iskolákban a kiképzését. Az idegen tőke nemcsak magánosok emberbaráti adományával és különböző egyházfelekezetek iskoláival segítette a nevelésügyet, hanem az Egyesült-Államok, nagylelkű határozata után, mely szerint a boxerindemnitás, a boxerlázadás miatt Kínától fizetett kártalanítás teljes összegét a kínai nevelésügyre fordítja, más államok is hozzájárultak hivatalosan ehhez a célhoz. Oroszország egészében visszafizette az indemnitást, Olaszország a befolyó összeg felérésevel, Anglia és Franciaország pedig esetről esetre meghatározott összeggel járulnak hozzá egyrészt a nevelésügy, másrészt a közegészségügy fejlesztéséhez, ügyelve arra, hogy a rendelkezésre bocsátott összeget csak teljesen megokolt és célszerű vállalkozásokra fordítsák. A történelem ironiája ez, hogy az igazságtalanul kivetett indemnitás szegyenpenze áldásos formában kerül vissza tulajdonosához akkor, amikor ez céltalan háborúval amúgy is elfecsérelte volna ezt az összeget.

A jelenlegi háborúk nem akaszthatják meg sokáig azt a fejlődést, melyet a nevelésügy terén az 1912-i forradalom óta 1926-ig láthattunk. Az 1922-i újjászervezés óta az elemi iskolai oktatás hat éves, ebből a felső két év speciális kiképzésre is fordítható iparostanoncok, kereskedősegédek részére. A középiskolai oktatás szintén hat évig tart. A középiskola elvégzése azonban nem jogosít egyes egyetemi fakultásokra való felvételre, ez csak az egyetem által rendezett amerikai kollégium típusú, egy-két éves előkészítő tanfolyam sikeres elvégzése útján történhet meg.

A legutolsó, 1923 évi statisztika szerint az állami elemi iskolákban 6,417.321, a missziós elemi iskolákban körülbelül félmillió tanuló volt. Ezenkívül a magán elemi iskolákban végzett tanulók száma 3—4 millióra tehető. Benoy Kumar Sarkar szerint¹ 1909/10-ben még csak 1,636.529 tanuló volt. Hozzávetőleges becslés szerint az egész kínai birodalomban

¹ Benoy Kumar Sarkar: The futurism of young Asia.

30 millióra tehető az iskolaköteles gyermekek száma és mint a fenti számokból kitűnik, ebből 30%-nál több alig részesülhet a legprimitívebb oktatásban. Ennek a problémának óriási voltáról nem kell egyebet mondanunk, minthogy körülbelül 600.000 elemi iskolai tanító alkalmazásával volna csak lehetséges az általános elemi iskolai oktatás megoldása. Az iskolák jelenleg igen gyakran elhagyott lakások, kiérdemesült buddhista templomok, volt hivatalok. A tanítók átlagos fizetése nem haladja meg az évi 160 mexikói dollárt (400 pengő).

A középiskolai oktatásnak a fejlesztéséhez már az idegen tőke is nagymértékben hozzájárult. Ennek ellenére a középiskolai tanulók száma, mint ezt a következő táblázatból láthatjuk, még ma is ijesztően kevés.

	1912	1926	1923
Középiskolák száma:	373	350	547
Tanulók „	52.100	60.924	103.385
Tanárok „	3.639	4.418	9.349

A felsőbb iskolák a következőképpen oszlanak meg. Van 78 állami és tartományi, 27 magán és 18 missziók által fenntartott iskola, ezek közül 33 jogakadémia, 8 tanárképző, 13 politechnikum, 7 külön orvosképző egyetem. A teljes egyetemek hivatalos száma 35, ezek közül azonban alig lehet kiemelni különböző becslés szerint 5—10-et, melyek az európai standardnak megfelelően egyetemnek volnának minősíthetők.

Az egyetemi hallgatók intelligenciája és tanulási készsége az idegen tanárok egyöntetű véleménye alapján elsőrangú. Hogy mit képes egy megfelelő szervezetű egyetem Kínában fölmutatni, arra példa a Peking Unió Medical College, melynek tagjai — javarészből kínaiak — az elmúlt évben 100-at meghaladó tudományos dolgozatot közöltek külföldi, elsősorban amerikai szaklapokban. Az egyetemek eloszlására jellemző, hogy csak Pekingben, a külön álló, angolnyelvű orvosi fakultástól eltekintve, három kitűnően megszervezett egyetem van. Teljesen kínai kézben van az állami egyetem és a metodista misszió által alapított, a dahlemi típushoz közel álló Yenching egyetem. Az amerikai boxerindemnitásból épített Tsing Hua egyetemen a tanítás még részben angol.

A nevelésügy megszervezésében magában is nagy föladatok várnak még Kínára, bár az út itt már némileg elő van készítve legalább technikai szempontból, bár a tanítandó életfelfogás dolgában igen nagy nehézségek vannak. Az új nemzedék Kuo-Min-Tang pártja hivatalos programja szerint nemzeti alapokra helyezkedett, meg akarta tisztítani Kínát az idegenektől és az idegen világnézettől, ugyanakkor pedig eldobta magától az ősi, Kung Fu Tze tanain fölépült világnézetet és úgy ennek, mint más vallásoknak a tanítását beszüntette iskoláikban. Igaz, Kung Fu Tze tanai amúgy sem jelentettek még kialakult vallásrendszert: egészséges, a mindennapi élet kötelességeit aprólékosan körülíró erkölcsi szabályok gyűjteményének tekinthetjük ezeket, melyek elsősorban a családi élet, ezenkívül pedig az állammal és a baráti körrel szemben való viselkedés becsületes mintaképet állítják ideálként a kínai elé. A halál és az ősök emlékének misztikuma, poétikusan kiszínezett babonák kölcsönöztek csak valamelyes vallási színezetet ennek a doktrinér erkölcsstannak. Az új Kína Kuo-Min-Tangjának ez sem kellett s elvetése után már csak kevés új eszme importálásához volt szükség, hogy a családi élet, fegyelem alapjait fölforgassa és egy néhány társadalmi reform bevezetésével elméleti kommunizmus helyett anarchiát hozzon létre.

A jelenlegi helyzet még nem teljesen reménytelen. A forradalmi eszmék még csak kevés helyen vertek mély gyökeret. A birodalom jó részében

még ma is látjuk a régi Kung Fu Tze, Lao Tze, vagy Buddhának emelt templomokat elszegényedett, de még kitartó papjaikkal. E különböző templomok között csak a művészettörténettel foglalkozó idegen lát különbséget, a kínai nem, kinek képzeletében Lao Tze, Buddha, tibeti istenek békés politeizmussá keveredtek össze. Van egy temploma, melyben ősei emlékének áldoz, egy másikban földi javakért könyörög, a harmadikban gyógyulást keres. A pekingi tatár város keleti falain kívül ma is áll egy népszerű, régi templom, hová a gyógyulást keresők tömege jár holdtölte körül. A különböző gyógyító szellemek között ott látunk egy ironikus, 300 éves bronzszobrot, egy szamar szobrát. A beteg megsimogatja a fájó testrészének megfelelő tagot a bronzszobron és tömjént égetve pár krajcár ajándékozása mellett áldoz a gyógyítás istenének. A háromszázéves szamárszobornak lekopott szemei élő tanúbizonyságai a szembajok évszázados nagymérvű elterjedtségének. A hangulatos templom öreg fákkal beárnyékolta udvarán a múlt évben megjelent az üdvhadsereg zenekara. A tömeg egy része köréjük csoportosult. A térítő prédikációt kíváncsiság nélkül, de türelmesen, mosolyogva hallgatták a templom papjai is. Nemsokára egyik vásári árus kezdte meg a mutatványait, a tömeg átcsoportosult hozzá és ugyanazzal a mosolygással nézte az újabb attrakciót.

Szomorú és nagy nehézségekkel bíró feladat a keresztény hittérítőé, ki mégis reméli, hogy a saját lelki világát át tudja ültetni ebbe az idegen talajba. Statisztikailag szép számban van már keresztény kínai, de Krisztus igazi követője kevés, pedig a missziós társaságok minden tőlük telhetőt megtettek. A szegényeket istápolták, iskolákat, kórházakat állítottak föl. A jövő mondhatja csak meg, hogy a misszionáriusoknak igazi magas céljuk mikor valósul meg, avagy egyelőre csak eszközük, a beteggyógyítás és közegészségügyi törekvéseik megszervezése fog átalakítólag hatni Kínára. A hatalmas fejlődést kiváltható fermentumot utóbbi törekvésük már megadta s ha az események ebben nem fogják meggátolni, a pekingi Országos Közegészségügyi Intézet nagyszabású programját legalább részben meg fogja valósítani. Ennek számításai szerint Kínában ezer emberből évenként 30 hal meg, míg nyugati országokban a halálozás átlaga csak félakkora, Newyorkban például csak 12 ezrelék. 15 ezreléket véve az általános halálozásnak, a Kína egész területére kiszámított halálozási többlet hatmillió, mely a közegészségügy megfelelő fejlettsége mellett megelőzhető volna. Ennek a valószínűség szerint megelőzhető halálozási többletnek 20%-a esik a csecsemőkori halálozásra, 25—40%-a fertőző gyomor- és bélmegbetegedésekre és ami Európában szinte hihetetlen, 15%-a himlőre. A himlőnek az aránylag legkönnyebben és legolcsóbban keresztülvihető megelőzésével évente 900.000 ember életét mentenék meg Kínában. Ezek a számok csak lehetőségekre mutatnak rá, de a közigazdászoknak még nem lehet okuk a félelemre, hogy a közegészségügy fejlődésével beálló népszaporulat még inkább fogja növelni a túlnépesedés problémájának a súlyosságát. A közegészségügy fejlődése a dolog természeténél fogva lassú, és ha mégis bekövetkezik, ennek a fejlődésnek európai tapasztalat szerint kísérető társa, az egyke, valószínűleg Kínában is ki fogja egyenlíteni a gazdaságilag nem kívánatos túlszaporodást.

A kínai családi élet természete egyelőre még elképzelhetlenné teszi az egykerendszer meghonosodását. A gyermekek eltartásának gondját még a nyomasztó gazdasági helyzet mellett is szívesen veszi magára a kínai. Hagyományos életcélja erős, tiszta családi élet fölépítése s ha magas kőfállal körülvett házának karminnal festett kapuja fölött még ma is ott álló fölírás: „ping an“ tényleg boldog békességet jelent, nem törődik azzal, hogy a jelenlegi átmeneti zűrzavarban melyik generális ragadja magához a hatalmat.

Nevezhetjük ezt a családi életet önzőnek, a külvilággal nem törődőnek, de mégis ez volt a maga elzárkózottságában is a kínai civilizáció alapja és fenntartója. Bizonyos, hogy ezt is kikezdték az új idők eszméi, itt is látjuk a bomlás nyomait s az itt megkezdődött újabb fejlődés ma még nem is sejtethető kimenetelétől függ az, hogy a kínai civilizációban fog-e maradni valami kínai.¹

TOMCSIK JÓZSEF

A PARLAMENTARIZMUS EURÓPÁBAN.

ANGLIÁBAN a 12. században a királyok fontosabb országos ügyekben tanácskozássra hívták össze az ország nagyjait. Ez a szokás a szigetországban fönmaradt, a századok folyamán a viszonyoknak megfelelően változott, míg végre a múlt században oly formát nyert, amelyet az egész világon a legtökéletesebbnek ismertek el, mert— úgy látszott — hogy a parlamenti rendszer mellett kiküszöbölhető a kormányzati intézkedésekből minden önkény és igazságtalanság, hiszen a nép képviselői hozzák a törvényeket s mindenkor a parlamenti többségnek, a nép képviselői többségének, tehát a nép többségének akarata érvényesül. Ezért az ideális népképviselési rendszerért a múlt században Európa egyes országaiban nagy küzdelmek folytak s ma már, még a múlt században önállósult balkáni államokban is az angol parlament szabályai szerint hozzák a törvényeket.

Hogy az angol talajból sarjadt alkotmány, az angol műveltségnek, vérmérsékletnek megfelelően szabályozott törvényhozási mód nem felelhet meg minden más kisebb műveltségű és más vérmérsékletű népnek, az magától értetődő.

Érdekes megjegyzések jelentek meg erről a L'Echo de Paris augusztus 4-i számában, melynek „társadalmi élet“ rovatában, Le parlementarisme en Europe címen a következőket olvassuk:

„Az alkotmányokat általában könnyen másolják, — írja lord Balfour — de nem egyúttal a vérmérsékletet is és ha megtörténik, hogy az oktrojált alkotmány és a természetes vérmérséklet nincsenek összhangban, nem vágnak össze, a legkellemetlenebb következmények származnak belőle. Ha a népeknek nincs meg a természetes hajlandóságuk a szabadság iránt, ha nem él bennük a törvényék természetes tisztelete és eltűrik a deloyalis játékokat, ha nem tudják, hogyan és mikor kell kompromisszumra lépni, ha nincs meg bennük a bizalmatlanság a szélsőséges konklúziókkal szemben, melyet sokan a logika hiányának szoktak tekinteni, ha a korrupció nem ellenkezik az ízlésükkel, ellentéteik túl számosak és túl mélyrehatóak, az angol parlamentáris intézmények nehezen, vagy egyáltalán nem valósíthatók meg náluk.“

Ezt az analízist, lord Balfour e finom és bölcs analízisét megerősítik Mussolini következő szavai: „A fasizmus nem kiviteli cikk. Nem foglalkozom annak a kérdésnek eldöntésével, hogy megfelel-e más népeknek is. Csak azt tudom, hogy ez megváltás Olaszországra.“

Másfelől egy szerb államférfid nem minden mélység nélkül mondta a legutóbb: Ha VII. Edward uralkodott volna Victoria királynő helyén és ugyanannyi ideig, valószínű, hogy a királyi hatalom szerepe nem gyöngült volna ennyire.

Parlamentarizmus valóban nincs Jugoszláviában, mivel ennek a királyságnak a felében a népakarat nem áll ellen a prefektusok szuggesztíójának. Ha a király úgy akarja, holnap a leghatalmasabb pártok eltűnnek, darabokra szakadnak egyetlen választási napon és ezért a pártok, amelyek tudják ezt, csak a legritkább esetben állanak ellen a királyi akaratnak. íme, ezért teheti meg Sándor király azt, hogy a miniszterelnökséget felajánlja olyan embernek, mint például Radics, egy olyan társaságban, amelynek a két szélső szárnya ellenségesen áll vele szemben.

¹ W. Lockhart: The medical missionary in China.

Mit kockáztat vele a király? Semmi egyebet, mint azt, hogy egy fanatikus alattvalója merényletet követ el ellene és minthogy személyes bátorsága nagy, vállalja ezt a kockázatot. Tudja, hogy olyan népnek a gyámja, amely még nem nagykorú a maga mai ensemble-jában, és hogy az ő állandó és határozott akarata nélkül a gyöngéket túl kegyetlenül szipolyoznák ki az erősek.

De soha nem él vissza azzal a hatalommal, amelyet a körülmények adnak meg neki. Ő tudja, hogy egy nép lesz, fejlődik, civilizálódik és a maga nyugodt és erőteljes bölcsességében keresteti vele az utat, körülbelül úgy, ahogy a járnai tanuló gyermekkel szokták.

Egyébként Balfour megragadó sorai a parlamentár izmusra annyira alkalmas angol népnek csak a jó tulajdonságait domborítják ki, amelyek — ámbár igazak, de teljesnek nem mondhatók. Minden éremnek két oldala van. A jugoszláv népnek — erőszakossága ellenére is — vannak olyan előnyös tulajdonságai, amelyek az angoltól hiányzanak. A kényelemtől megrontva, nyakig merülve az egoizmusba, olykor a képmutatásra hajlamosán, az angol békeidőben elvesztette azt az érzékét, amely az egyént az államnak feláldozza. Oly kevés az elszánt és engedelmes katonája, személyes értéke dacára is, hogy egy napon talán minden szép polgári erénye ártalmára lesz a nemzet üdvének.

Semmi sem abszolút ebben a világban és a rossz mindenütt belekeveredik a jóba.

(t.)

A TÖRTÉNETI KRITIKA ÉS A POLITIKA

A TUDOMÁNY és a politika útjai és céljai ellentétesek. A tudomány az igazságot keresi, a politika az ország sorsát akarja minden rendelkezésre álló eszközzel biztosítani. A tudomány nem riad vissza attól, hogy évtizedek, akár évszázadok megrögzött, téves ítéletét megdöntse, a politika csak a maga gyakorlati célját látja s e célja elérése érdekében az igazság erkölcsi követelményeit sokszor minden lelkiismereti aggodalmaskodás nélkül figyelmen kívül hagyja. A politikának a legújabb korban legfontosabb problémája az, hogy ki felelős az 1914—1918-as világháború megindításáért s míg a politikusok a dialektika, sőt a rabulisztika fegyvereivel igyekeznek a felelősséget az ellenségre hárítani, a történészek oknyomozó módszerrel: az akták, körülmények, s minden rendelkezésre álló dokumentum szigorú kritikájával nem az eleve megfogalmazott tétel igazolását, hanem a hiteles dokumentumok teljes gyűjteményéből önként következő igazságot keresik.

Az igazság keresése és kimondása nem hálás dolog. Legalább azt bizonyítja Georges Demartial francia történetíró esete, akit mint a Becsületrend tisztí fokozatának lovagját, e jogaitól öt évre megfosztottak, mert a világháború megindításáról objektív ítéletet mert mondani s bátran megírta, hogy e kérdésben Franciaország felelős. Demartial elítéltetése a francia történészek körében nagy megütközést keltett s az École Normale Supérieure ötven tagja a francia közoktatásügyi minisztériumhoz intézett memorandumában követeli, hogy Demartial ügye történészekből alakítandó zsűri elé bocsáttassák.

Az Echo de Paris augusztus 2-i számában foglalkozik a Demartial-üggyel, természetesen politikai szempontból. Nem minden tanulság nélküli ez a cikk, melynek lényegét a következőkben ismertetjük:

Az École Normale Supérieure már említett tagjai levélben felkérték Herriot minisztert, hogy szolgáltasson igazságot Georges Demartial kérvénye ügyében, aki „kvalifikált történészek zsűri“-jének összehívását sürgeti. Georges Demartial öt év tartamára megfosztották attól a jogától, hogy az „Officier de la Légion d'Honneur“ rendjelet viselhesse, mert több könyvet és egy haragos cikket írt a Victor Margueritte által szerkesztett folyóiratba és Franciaországot ezekben úgy állította be, mint amely a háború megindításáért felelős.

Ötven école-normalista egyetemi hallgató prókátorává lép fel ennek az úrnak a közoktatásügyi miniszter előtt. Íme, a levél lényege:

Amikor Németország a versailles-i békeszerződés 232. cikkelyében tartalmazott, tisztán a történészek rendjéből alakult ítélőszék elé akart fellebbezni, fellebbezését nem hallgatták meg.

Amikor Demartial a történész lelkiismerete szerint akarta tanulmányozni és megégtetni a háborús felelősség kérdését, kidobták a Légion d'Honneurból.

Kétségbe vonják talán az egyetem polgárainak azt a jogát, hogy politikai szerződésről ítéletet mondjanak? Ha mi ítéletet mondunk, nem teszünk egyebet, mint nyomtatékosan hangsúlyozzuk ehhez való jogainkat. Mindazonáltal a politika és a tudomány kevésbé van egymástól elválasztva, mint azt általában mondani szokták és e két terület kapcsolata nem annyira azáltal érthető meg, hogy a tudósoknak igényeik vannak a kormányzásra, mint inkább azáltal, hogy a politikusok törekszenek önmaguk igazolására. Egy politikai intézkedést nem ítéltünk meg úgy, mint valami nyers, köznapi eseményt, amikor maguk a politikusok is azt hiszik, hogy kötelezve vannak intézkedéseik igazolására. Ez tehát kétségtelenül a mi megítélésünk alá is esik és a mi feladatunk folytatni mesterségünket, melynek kötelessége üldözni a tévedést, bárhol forduljon is elő, a nélkül, hogy vizsgálódásainkban feltartóztatna bennünket akár embereknek méltósága, akár egyéb körülmények.

Megdöbentett bennünket, hogy ezt a szabad kutatást a becsülettel ellentétesnek nyilvánították, mert állítólag a haza érdekével ellentétbe jutott. Pedig ird úgy éreztük, hogy eléggé szolgáltuk hazánkat akkor, amikor igyekeztünk igazságosak lenni.

Annál inkább megdöbentett és megzavart hát bennünket, amikor megtudtuk, hogy ugyanez a Demartial évek óta hiába ösztökéli az összes francia történészeket téziseinek valamelyes megbeszélésére, ámbar ő ezeket komolyan bizonyította. Az a tény, hogy Demartial tételei ellentétben állanak azokkal a történeti dogmákkal, amelyek arra szolgáltak, hogy a háború utáni francia politikát igazolják, azt a gyanút kelti, hogy azok, akik e megbeszélések elől kitérnek, nem az igazság érdekéből térnek ki.

Összehasonlítva Demartial könyveinek minden külföldi tudomány által való fogadtatását a mi tudományunk nagy csendjével, attól kell tartanunk, hogy a mi tudományunk nem nagyon törekedett arra, hogy francia legyen.

Őn, miniszter úr, most megfoszt bennünket ettől a félelmünktől és fehérre mossa a mi mestereinket e gyanútól, ha elfogadja Demartial folyamodását, aki önt arra kéri, hogy az ő történészbecsületét vesse történészek vizsgálata alá, és általánosabban, hogy vegye kezébe a kezdeményezést és bocsássa tisztán tudományos vizsgálat alá a francia egyetem útján azokat a kérdéseket, amelyeket a nagy háború vetett fel, kérdéseket, amelyeket vakmerőség volna végképpen megoldani akarni, de amelyekben megérthetik az emberek egymást, még akkor is, ha csak arról lenne itt szó, hogy bizonyos elterjedt előítéletek leromboltassanak, olyan előítéletek, melyektől senki meg nem menekül, hacsak gondja nincsrá, hogy e kérdéseket a nagyvilág előtt tárgyalja.

E nyegle frazeológiából, írja az Echo de Paris, kiemeljük e szavakat: „Attól tartunk, hogy ez a tudomány nem nagyon törekedett arra, hogy francia legyen.“ Íme, ez jellemzi legjobban ezeket az urakat. Az ő levelük azt az aggodalmat kelti bennünk, hogy ők szintén nem nagyon igyekeztek azon, hogy franciák legyenek. De mi tudtuk eddig is, hogy a nemzetközi és pacifista iedológia már behatolt a Rue d'Ulmba... ezidőszert mi még óvakodunk ezt elhinni.

Íme az elmélet és a gyakorlat, a tudomány és élet, a történeti kritika és a politika örök harcának egy epizódja.

A tudományos igazság és a politikai cél útjai igen sokszor keresztezik egymást, de egyik sem tudja föltartóztatni a másikat abban, hogy egyenesen haladjon tovább a maga útján.

(TRZ)

A KÖZMUNKATANÁCS HATÁSKÖRE

“NÉHAI Zielinsky Szilárdnak, az első magyar mémökdoktornak, a magyar mérnöki világ eme markáns alakjának örökét nemrégiben vette át Rakovszky Iván nyugalmazott belügyminiszter. Az új elnök a Közmunkatanács április 17-i ülésén részletes programot adott, s szavaira felfigyelt az egész mérnöki kar, tervei elé a legnagyobb várakozással néz

a székesfőváros közönsége. Rakovszky Iván nehéz és felelősséggel teljes munkát vállalt, amikor a tanács elnöki székét elfoglalta. Ha a jelek nem csalnak, a fővárosban a középítkezéseknek egy olyan újabb mozgalmas korszaka előtt állunk, mint állottunk a múlt század végén. A főváros betöltötte, sőt itt-ott szétfeszítette a megalkotott kereteket, s most nemcsak régi szabályozási tervek keresztülvitele, nemcsak a város csinosítása s nem is csak egyes fontos középületek, vagy közművek létesítése van soron, hanem egy jövőendő emberöltőre érvényes új keretnek megalkotása. Az elkövetkező legközelebbi évek városszabályozási intézkedései mind messzemenő következményekkel terhesek. De bármennyire fontosak is a főváros időszerű kérdései, bármily örömmel hallottunk is az új elnök programjában a Tabán rendezéséről, az Erzsébet-sugárútról s az óbudai és Boráros-téri hidakról, legnagyobb figyelmet tagadhatatlanul azon kijelentései érdemelték, amelyek a Közmunkatanács hatáskörének kiterjesztésére vonalkoztak.

Az 1870 évi X. törvénycikk, mely a Fővárosi Közmunkák Tanácsát, mint állandó szervet életrehívta, annak a felismerésnek eredménye volt, hogy szükség van egy ilyen nagy város szabályozásának, forgalmának, közlekedésének központi irányítására, szükséges, hogy egy ilyen központi szerv a középítkezésekre vonatkozó szabályzatot megalkossa, s annak megtartásáról is gondoskodjék. Bármily kifogások emeltettek is egyidőben a Közmunkatanács működése ellen, az nyilvánvalóvá vált, hogy a tanácsra szükség van.

Azok az ügyek, amelyeket már meglévő szervek is elintézhetnének (például a szorosabban vett építésrendőri ügyek), nem adják a tanács feladatkörének lényegét, sőt ellenkezőleg kisebb jelentőségű ügyek mértéktelen felszaporodása okozta azt, hogy a tanács működése egyidőben túlságosan részletekbe vesző adminisztrációvá fajult. Ha, amint helyesebb volna, ezek a kérdések a kerületi mérnöki hivatalokra bíztnának, a tanács sokkal több erőt fordíthatna a messzetekintő nagy tervek megvalósítására.

Az idestova hatvan évvel ezelőtti felismerés, mely a tanácsot létrehozta, kell, hogy napjainkban további felismerésekre vezessen. Be kell látnunk, hogy nem elég, ha a főváros fejlődése van biztosítva nagyvonalú egységes program szerint, nem elég, ha a közmunkák keresztülvitelét irányító szabályzatok csak a főváros területére vonatkozó érvénnyel alkottatnak meg. Ebbe a körbe be kell vonnunk az egész országot, ha csak azt nem akarjuk, hogy az a kínzó, bántó ellentét, mely a főváros és a vidék között ma fennál, tovább is fennmaradjon, s mindaz, ami Budapesten bölcs és körültekintő ellenőrzés mellett, a nyugati városépítés tapasztalatainak felhasználásával történik, a magyar vidéken mint ugyanennek karikatúrája álljon előttünk s ha azt akarjuk, hogy végre-valahára megkezdődjék annak a vigasztalan képnek kikorrigálása, amely vidéki városaink, községeink, falvaink alakjában minden jóízű, rendszerető emberre a lehető legsivárabb benyomást gyakorolja. Tisztelet annak a pár, szórványos, többnyire véletlenül sikerült városképnek, mely kivételesen előfordul; nagy általánosságban azonban vidéki városaink, községeink, falvaink kiáltóan hangsúlyozzák az ellentétet a központosán vezetett főváros és az árván maradt vidék között. Akár vonaton, akár autón járja az ember a vidéket, lehetetlenség egy bizonyos nyomasztó érzéstől szabadulni, melyet — megengedem, egyes vidékek nyomorúsága is, de általában községeink, kisvárosaink rendetlensége, rendezetlensége, Istentől, embertől elhagyatottsága, kulturálatlansága, ízlésbeli eltévelyedései a szemlélőre gyakorolnak. Szép vidéken járász, örömmel élvezed azt a harmóniát, melyet a természet a dombok hajlatában, a messzire nyúló vetéstáblákban és faszorokban s a távol vonuló hegyek kékjében eléd tar: s ekkor feltűnik messziről a falu szélső házikója. Valami idillt remélsz,

mely alatt nem a vasárnapi falu ünneplős csendjét értem, de a természetben élő embertől azt várnád, hogy igénytelen alkotásaival valamiképpen tovább játssza azt a rendet és harmóniát, melyet maga körül lát. De e helyett düledező, piszkos kutak, sáros vályúk, idétlen betonhidak kínosan szerelt, és megrozsdásodott vaskorlátokkal, az útvonalra ferdén parcellázott telkeken ki s be ugráló, ferdén-sután álló házakat találsz. A mindenkori portól, vagy sártól eltekintve állandó szemét, rozoga kerítések, korhadt egészségtelen ólak tűnnek eléd. Agrárország lévén, nem tudjuk, hogy a cement-beton trágyatárolókkal óriási értékeket menthetnénk meg: ennek következtében egy-egy falusi udvar a maga egészében egy nagy trágyadombnak tűnik fel, melynek hulladékai s szerte-hordott szalmacsutakjai között maszatos gyermekek játszanak. Még rosszabb a kép, ha nagyobbfajta községbe érsz. Az ember torka elszorul, ha arra gondol, hogy vannak, akik egy életet élnek le ebben a környezetben. A főutca idétlen — bár csempékkel díszített! — polgári és kereskedőházai, a begyepesedett árkokban folydogáló szennyvizek, az elhanyagolt szemetes terek, a lázítóan rendetlen, piszkos, rossz karban levő középületek nem a valóságba, hanem inkább rossz álmokba illenek. Az az érzése az embernek, mintha minden egyes községháza, posta-, jegyzői hivatal, szövetkezeti épület, melyeket féltő gonddal s a példamutatás előrelátásával kellene megépíteni és épségben tartani, mind valami mindenről lemondó egykedvűséggel, valami defetista közönnyel állanának a köröskörül terjengő rendetlenség, szegénység és piszok közepette... vagy talán mint rongyaikat és sebeiket mutató koldusok görnyednek az út szélén egy kevés részvétet, valamicske figyelemét és alamizsnát remélve...

Ha ezeket a sorokat fővárosban élő ember olvassa, azt vélheti, hogy túlzás. Vidéken is járó-kelő olvasók azonban tudhatják, hogy mindez általánosságban nagyon is igaz.

Ha szükségesnek tartjuk, hogy egymillió embert magában foglaló főváros polgárai a középítkezésekben és közmunkákban bizonyos előrelátó szabályzatoknak rendeltessenek alá, hogy ezáltal a közrend, minden egyes polgár közös érdeke s a közös környezet szépsége valami módon biztosítsák, úgy azt hiszem, sokszorosan fontos, hogy ugyanilyen védőintézkedések bástyaival védjük meg az ország egész lakosságát magába foglaló vidéket is a rendetlenség, az egészségtelenség és piszok ellenében.

A vidék rendetlenségére nem lehet haragudni, az inkább szánalmat ébreszt. Ezek a kócos kis falvak, fésületlen, elhanyagolt községek és ízléstelenül cicomázott, csatornázatlan, vízvezeték nélküli kis városok nem szidást, hanem egy kis simogatást, nevelést, egy kis jótékony törődömséget érdemelnek. Országos érdekek fűződnek hozzá, hogy minekutána Budapesten a megengedhető küszöbmagasságok és építőszerkezetek a legnagyobb részletességgel körül vannak írva, most már haladéktalanul fordítsuk figyelmünket a vidék felé s emeljük ki abból az elhanyagoltságából, melyben ma leledzik, abba a kívánatos állapotba, ahogyan német, hollandi, dán, francia, amerikai falvak és községek láthatók, hogy vidéken élni, kisvárosban lakni ne lemondást, ne kinszenvedést, ne betegséget jelentsen, hanem a nagy városétól különböző, más, de talán békésebb, harmonikusabb örömet.

Az a szép program, melyet Rakovszky adott, reményeket ébreszt az emberben, hogy talán történni fog valami. Mindezek a kérdések persze nem a Fővárosi Közmunkák Tanácsát, hanem egy Országos Közmunkák Tanácsát illetnék, amely végre megalkotná Budapest Építésügyi Szabályzata után az Országos Építésügyi Szabályzatot. Erre már csak azért is égető szükség volna, mert az új szerkezetekkel a vidéken számtalan abúzus történhetik. Az Országos Közmunkák Tanácsa hatékonyan vehetné kezébe a vidék arcának megváltoztatását, aminthogy ennek keresztülvitelére számos

figyelemre méltó külföldi példa áll rendelkezésre, melyek közül e helyen a Poroszország újjáépítésénél kitűnően bevált „Praktische Baupflege“ rendszerét említjük meg,¹ Ez a rendszer egy félév alatt igen vitássá tenné azokat a véleményeket, amelyeket egyesek a Műegyetem túlprodukciójával táplálnak, aminthogy egy műszakilag ennyire árván hagyott országban ilyet állítani valóban csak a viszonyok félreértése mellett lehet. Azok a minimális befektetések, melyeket az országos közmunkák központi irányítása igényel, sokszorosan megtérülnek a racionálisabb építkezés, az anyagok és szerkezetek jobb felhasználása, a telkek és közterületek okosabb felosztása s mindezek nyomán a köztisztaság, közrend és közegészségügy felvirágzásában. Az új házhelyesek, a vidéki kórházak és egyéb egészségügyi építkezések, a vidéki középületek kérdései nem is oldhatók meg másképpen, mint nagy előre látással és gonddal megszervezett központi irányítás segítségével. Amikor tehát örömmel látjuk a fővárosi közmunkák terén egy új, remélhetőleg alkotásokban gazdag korszak kezdetének jeleit, egyben reméljük azt is, hogy végre sorra kerül a vidék, az ország egyik területe is, amelyet mai magárahagyottságából kiragadva, áldásos és emberöltőkre kiható intézkedések segítségével a fejlődés s a közjóit emelkedésének útjára indíthatunk.

PADÁNYI GULYÁS JENŐ

AZ ŐSZI ÜLÉSSZAK ELŐTT

A KÉPVISELŐHÁZ kapui még csak néhány hét múlva tárulnak fel a nyári szabadságról visszatérő honatyák előtt s a törvényhozás érdemleges őszi munkája a jövő hónap vége előtt alig veszi kezdetét, a magyar közélet porondja már a politika problémáitól s a politizálás szólamaitól visszhangzik. Nem sok ideig tartott a pihenés a magyar politika berkeiben s az a jótékony nyári szélcsönd, amely olyannyira kínzó és elviselhetetlen volt az időjárásban, de olyannyira kellemesen és megnyugtatóan hatott a közélet légkörében, most, augusztus utolsó napjaiban már lassan, lassan kezd elmuladozni. Egyelőre ugyan csak jóindulatú, langyos és termékeny déli szellőcskék borzolgatják a magyar élet napirenden lévő nagy kérdéseit, de a politikai légsúlymérő észrevehetően alászálló higanyoszlopa őszre, mikor majd teljes erővel megindul a zajlás a magyar politika vizein, már kevésbé csendes, kevésbé nyugodt és kevésbé kedvező széljárást jósol. Igaz ugyan, hogy egy-két jólismert magyar politikai bajkeverő még a kánikula kellős közepén is megkísérelte felzavarni a közélet nyugodt és harmonikus csendjét olyan problémák felvetésével, amelyek bár ezidőszerint senkit sem érdekelnek, de amelyek — ha az események fejlődése által egyszer mégis csak homloktérbe kerülnek — súlyos gondokat okozhatnak minden felelős államférfiúnak és nehéz napokat a magyar társadalomnak. A királykérdés unosuntalan feszegetése, akár van reá ok, akár nincsen, megbocsáthatatlan hiba bármelyik oldalról történik is az, ha ellenben éppen azok a politikai tényezők erőszakolják az időszerűség láthatára fölé, akik magukat az ősi jogfolytonosság egyedüli és kizárólagos képviselőinek tartják, voltaképpen a saját maguk vallotta elvekkel kerülnek ellentétbe. Mert az ősi jogfolytonosság elve azt követeli, hogy minden ilyen, a nemzet életére és az alkotmányosság fejlődésére sorsdöntő hatással levő közjogi kérdés az arra hivatott, törvényes szervek által megállapított időpontban, e törvényes szervek törvényes for-

¹ Alkalmilag erre vissza is térünk.

mák között létrejött akaratnyilvánításának megfelelően kerüljön eldöntésre. Minden olyan igyekezet, amely ezt a kérdést, annak időelőtti és elhamarkodott felvetésével, fantasztikus — bár legitimnek mondott, de a mai tényleges jogállapotot negligáló — megoldási módok hangoztatásával el akarja vonni annak törvényes fóruma elől, súlyos megsértése a jogfolytonosság \$ vele a legitimitás elvének. Az a két momentum, amelyre a királykérdés türelmetlen szószólói hivatkoznak: egy magasállású bírói személynek a bírói székből tett kijelentése s egy, a királykérdés ú. n. „szabadkirályválasztó“ megoldási módozata mellett exponált politikus felelős állásba való állítólagos kinevezése, nem ok arra, hogy ezt a sok-sok rejtett és előre nem fátható veszedelemmel fenyegető, bonyolult kérdést nyugalmi helyzetéből kimozdítsuk. Az illető bírói személy, ha nyilatkozata tényleg elhangzott és tényleg úgy hangzott el, ahogy azt a napilapok megírták, nem tartalmazott sem a kuruliszi szék méltóságához nem illő politikumot, sem pedig olyan jogi állásfoglalást, amely egy hajszálnyira is eltért volna a fennálló magyar törvények szellemétől és betűjétől. Ha már ez az áldatlan kérdés egy-egy politikai per útján közvetve, vagy közvetlenül az ítéelőbíró pódiuma elé kerül, a törvények erejét és az igazságszolgáltatás tekintélyét érvényesíteni hivatott bírótól azt kívánni, hogy jogi állásfoglalását és ennek keretei között ítéletének törvényes indokait ne a hatályban lévő jogszabályok fundamentumára, hanem bár tiszteletreméltó, de azért a mai tényleges joghelyzettel mégis ellentétes közjogi teóriákra építse fel, voltaképpen azt jelenti, hogy az igazságszolgáltatás az alkotmány gránitalapzatáról a politika ingoványaira szálljon le. Ez pedig az anarchiával egyenlő. Mert egy-két politikus talán — a közönséges emberektől eltérően — megengedheti magának azt a fényűzést, hogy érvényesség és hatályosság szempontjából válogasson a fennálló törvények között s a saját ízlésére bizza, hogy az egyik törvényt törvénynek, a másikat pedig levegőnek tartja, de a bíróra is ezt a módszert erőszakolni, kissé veszedelmes játék volna a legalitás és a legitimitás szellemével. A kérdéses politikusok mentségére legyen mondva, azt hisszük, hogy ezeknek a királykérdés körül fellángolt augusztusi polémiáknak az előidézésében nem annyira ők, mint a nyári eseménytelenség unalmas és egyhangú mozdulatlanságában szenzációkat hajszoló újságírók voltak a hibásak. Készséggel megértjük, hogy nem irigylésreméltó feladat szélvészt kelteni szélcsendes időben és „eseményekké“ felfűjni erre a szerepre nem aspiráló kérdéseket, de valahogy mégis azt várná az ember, hogy a magyar közélet érzékeny és sajtó problémái — amelyek annyi politikai ellentétnek, pártszenvédélynek, érzékenységnek és tömegindulatnak válhatnak a szülőökaivá — ne használtassanak fel ilyen könnyed zurnalisztikai kirándulások céljaira. Se a túlbuzgó riporterek, se pedig az általuk megszólaltatott, majdnem azt mondtuk: „beugratott“ tekintélyes közéleti férfiak által.

Ezeknek a királykérdés iránt olyannyira érzékeny és ideges közéleti férfiakkal, a megnyugtató végett megszólalt falusi magányában a kormányelnök is, aki ismételt, nyomatékosan és határozottan kijelentette, hogy a „kormány változatlanul azon az állásponton áll, hogy a királykérdést ma aktuálisnak nem tartja, annak megoldására ma előkészületet nem tesz, belátható időn belül nem is fog tenni és ennek folytán kizár mindenféle propagandát akár az egyik, akár a másik irányban“. Ezek a szavak sem félreértést, sem félremagyarázást nem tűrnek s ha még ezek után is akad napilap és akad politikus, aki a királykérdés suttymban való megoldásának az előkészítését, avagy ennek szándékát magyarázza bele a kormány egyes ténykedéseibe, attól méltán él lehet vitatni a jóhiszeműség és a tárgyilagosság jelzőit.

Nem lennének igazságosak a magyar politika különben valóban zavar-

talán és valóban eseménytelen nyári szélsőszélével szemben, ha nem ismerünk el, hogy e szélsőszél nyugalmát és mozdulatlanságát nemcsak ilyen, a fentiekben vázlatosan érintett s a komolyság és a megfontoltság igényére a legkevésbé sem számítottató problémák kavarták fel. Ellenkezően, augusztus második felében már mind határozottabb formában kezdtek napvilágot látni a kormány őszi programjának a körvonalai, azoknak a teendőknél a hosszú és tekintélyes sora, amelyekkel a kormány az október második felében összeülő törvényhozást foglalkoztatni kívánja. Maga a miniszterelnök tárta fel ezeket a problémákat egy újságíró előtt, aki őt falusi magányában felkereste és a kormány őszi munkatervéről megkérdezte. A miniszterelnök nyilatkozata szerint az őszi ülés legfontosabb feladata a közigazgatási reform tető alá hozása lesz, amelyre vonatkozó törvényjavaslatok már a képviselőház előtt fekszenek. E törvényjavaslatok változatlan — se helyen már tüzetesen ismertetett formában — kerülnek tárgyalás alá s ha azok letárgyalása programszerűen alakul, a magyar törvénytár talán még ebben az esztendőben egy alapvető alkotmányjogi jelentőségű reformművel lesz gazdagabb.

Ez a reformmű a magyar államélet egy régi és a viszonyok kényszere miatt meglehetősen elhanyagolt problémáját rendezi igen szerencsés kézzel. Féltő gonddal vigyázva a tisztasági tradíciók által életképeseknek és nagy jövőre hivatottaknak bizonyult intézmények egészségére, olyan intézkedéseket teremt, amelyek a vármegyei és a municipiális közigazgatás struktúráját és belső, szervezeti életműködését közelebb hozzák a mai modern, fejlett államélet, megnehezült társadalmi és közgazdasági viszonyok és változott szociális helyzet követelményeihez. E közigazgatási reformjavaslatok rendszerét a fővárosi törvény revíziója, illetve az új fővárosi törvény teszi teljessé, amely törvény egyszerűbbé, áttekinthetőbbé, mozgékonyabbá teszi a törvényhatóság magisztratúrális szervezetét és az autonómia elvének érintése nélkül, de az autonómia káros kinövéseinek a lenyesegetésével, biztosítja Budapest világvárosi igényeket támogató adminisztrációjának síma, szakszerű és felelősségteljes működését. A közigazgatási javaslatokon kívül még egy-két más alkotmányjogi természetű javaslat is sorra kerül az őszi ülésben: az egyesülési és gyülekezési jog kodifikálása, valamint az új sajtónovella. Ha figyelembe vesszük, hogy az előbbi javaslatok keretein belül a szakszervezetek régóta rendezést váró problémája is törvényes szabályozást nyer, megállapíthatjuk, hogy az őszi ülés a magyar alkotmányosság számos elvi jelentőségű kérdésében fog állást foglalni.

Közvetve, a minisztérium szervezeti felépítésén és a miniszteri hatáskörök differenciálódásán keresztül szintén érinti az ország alkotmányos berendezkedését az a reform is, amelyet a kormány az államigazgatás jelenlegi gazdasági és pénzügypolitikai irányítása körül tervez és az előjelek szerint még a parlament őszi ülésének megkezdése előtt keresztülvisz. A modern állam gazdaságpolitikai vezetése ma sokkal több, nagyobb és bonyolultabb problémák megoldását követeli a kormányoktól, mint akárcsak két-három évtizeddel ezelőtt is, a korlátlan, tiszta gazdasági liberalizmus elveinek uralma alatt. Ma az állam nem elégedhet meg azzal, hogy megteremtse a magángazdaságok zavartalan munkájához szükséges jogi, főként közbiztonsági előfeltételeket, különben nem avatkozik bele a közgazdaság életműködésébe. Ma, a modern élet gazdasági és szociális követelményeinek súlya alatt nemcsak, hogy szabályozza és biztosítja a magángazdaságok életét és munkáját, de azok alakulására és fejlődésére is döntő befolyást gyakorol. Szociális szempontokból, állampénzügyi szempontokból, állambiztonsági szempontokból, sőt külpolitikai szempontokból is, hiszen az államok között

folyó hatalmi tülekedés — amelyet a diplomácia nyelvén szervezett békének neveznek — ma főként gazdaságpolitikai harcmezőn, gazdaságpolitikai fegyverekkel folyik. Különösen velünk, magyarokkal szemben, akiket szomszédaink köztudomás szerint gazdaságpolitikai jellegű kényszerítő eszközökkel akarnak egy olyan államjogi rendszer keretei közé szorítani, amely a kettős monarchia feltámasztását jelentené számunkra, de e monarchia előnyei és haszna nélkül. Ilyen körülmények között, midőn a hivatalos gazdaságpolitika az állam hatalmi viszonyainak alakulására, nemkülönben a belső társadalmi béke biztosítására és a szociális egyensúly fenntartására oly döntő befolyást gyakorol, a hivatása magaslatán álló államkormányzat nem nélkülözheti a gazdasági és pénzügyi politika egységes, céltudatos és harmonikus irányítását. Ezért nemcsak szorosan vett gazdasági és pénzügypolitikai megfontolásokból, de a magasabb államrezon szempontjából is talpraesett gondolatnak tartjuk a kormánynak azt az elhatározását, hogy a meglévő három közgazdasági reszortminiszter mellé egy tárcanélküli „közgazdasági miniszteri“ állást szervez, amelynek az lesz a feladata, hogy az ország egységes közgazdasági irányítását s a magyar közgazdaság különböző tényezőinek együttműködését kezében tartsa. A miniszterelnök erélyesen megcáfolta bizonyos baloldali politikai köröknek e közgazdasági miniszteri állás felállításával kapcsolatban hangoztatott azt a beállítását, mintha a kormány ez új miniszteri állás megszervezésével megváltoztatná a felelős kormányzat mai alkotmányos rendszerét és a pénzügy-, kereskedelem- és földművelésügyi miniszterek fölé egy úgynevezett „főminiszteri“ állást kreálna, akinek az előbbieket hatáskör, működés és felelősség szempontjából alá volnának rendelve. A közgazdasági miniszternek a miniszterelnök szerint kizárólag az lesz a feladata, hogy azokat a kérdéseket intézze, amelyek mindhárom gazdasági reszortot egyaránt érdeklik, amelyek egy-egy reszort keretében eddig sem voltak megoldhatók és amelyek mindhárom reszort szerves együttműködését követelik. Egyszóval a kormány általános gazdaságpolitikai koncepcióinak az irányítása és azoknak az elveknek a megállapítása, amelyek alapján az egyes reszortminiszterek működni fognak, alkotja az új miniszter feladatát. Ez elvi megállapítások keretei között a minisztérium már részleteiben is megállapította az új tárcanélküli miniszter feladatát és hatáskörét, nemkülönben a többi gazdasági tárcaakkal való együttműködésének az irányelveit. Ezek szerint főképp a kereskedelmi szerződések ügye, az ezzel kapcsolatos vámpolitikai és tarifális kérdések s általában az egész külkereskedelmi politika intézménye tartozik az új miniszter hatáskörébe. Ezenfelül a hitelélet legfelsőbb irányítása, a kamatpolitika megállapítása, a mezőgazdasági és iparfejlesztési kérdések egységes vezetése és az összes állami üzemek racionalizálása. Az egyes termelőágak koncentrációja és ezzel kapcsolatban a kartelkérdés megoldása szintén az új miniszter feladatát alkotja, nem is szólva a közlekedési politika legfőbb irányításáról, ami az egyik legfontosabb teendője lesz.

Természetesen, mint minden ilyen elvi jelentőségű szervezeti reformnak, úgy a gazdasági minisztérium működésének sikere is a keresztülvitel módjától és erélyétől, de nemkülönben az arra hivatott személyek egyéni kapacitásától, főképpen pedig az együttműködésre hivatott miniszterek szerves és céltudatos kooperációjától függ. Ezen a téren igazán nincs okunk az aggodalomra s ha figyelembe vesszük, hogy az állam ez egységes gazdaságpolitikai irányításának a keresztülvitele azok által a személyek által történik, akik e reform szükségességét megállapították és annak terveit kidolgozták, meg lehetünk győződve arról, hogy e nagyjelentőségű reform üdvére szolgál az ország gazdaságpolitikai érdekeinek. Korai lenne még — mint azt a kormány ez intézkedésének egy-két időelőtti és túlbuzgó

kritikusa teszi — bármely hátrányos következményétől, a bürokratizmus túltengésétől, a gazdasági élet politikai, pártpolitikai ellenőrzés alá helyezésétől és más hasonló veszedelemtől félteni az országot. Itt csak olyan szervezeti rendszabályok foganatosításáról van szó, amelyeket a modem államélet megsúlyosbodott gazdaságpolitikai feladatai és e feladatoknak a közjó érdekében való megoldása nélkülözhetlenné tesznek és amelyeket legtöbb más nyugati ország — éppen a mieinkhez hasonló kényszerűségek által vezetettve — már hasonló, vagy más formában megvalósított. Mindenütt Európában és Európán kívül, ahol az államigazgatás gazdaságpolitikai tevékenységét egységes vezetés alá helyezték, csak az előnyeiket élvezik e rendszabálynak és annak nem a visszafejlesztésén, hanem a további kiépítésén és tökéletesítésén dolgoznak. Miért lenne ez egységes, céltudatos, organikus gazdaság- és pénzügypolitikai vezetés csak nálunk hátrányos és veszedelmes, ahol a mi speciális gazdaságpolitikai viszonyainknál fogva az egység, a tervszerűség és a köz szempontjainak kérlelhetetlen érvényesülése még fontosabb és nélkülözhetetlenebb követelménye a nemzet tervszerű közgazdasági erő kifejtésének, mint Európa bármely más országában?!

ANTAL ISTVÁN

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

AKELLOGG-PAKTUMOT augusztus 27-én tizenöt állam képviselői nagy ünnepek közepette aláírták Párizsban a Quai d'Orsay híres óratermében. Bármilyen legyen is a politikusnak, vagy történelemkritikusnak véleménye a „háborút, mint a nemzeti politika eszközét“ elítélő szerződésről s annak gyakorlati értékéről, mindenkinek el kell ismernie, hogy az amerikai államtitkár és a német birodalmi külügyminiszter részvételével lefolyt ünnepség korunkban mindenesetre jelentős történelmi cselekménynek számít.

Az Egyesült-Államok kormánya már néhány nappal az aláírás után felszólított negyvenkilenc további államot — köztük Magyarországot is — a csatlakozásra, míg Franciaország még két államhoz — Equadorhoz és Szovjetországhoz — intézett felszólítást, amelyeknek az Egyesült-Államokkal nincsen diplomáciai összeköttetésük. Kétségtelennek látszik, hogy az államok óriási többsége hamarosan csatlakozni fog, hiszen úgy látszik, még a moszkvai kormány is — bár eleinte duzzogott, hogy nem hívták meg eredeti aláírónak — hajlandó felhasználni az alkalmat, hogy a rezsimet otthon ezáltal némi tekintélytöbbletbe juttassa.

De vajjon békét jelent-e valóban a fenntartásokkal és egérukkal gondosan megspékelt szerződés, vagy ha a konkolyhintóknak hitelt adunk, már a mai helyzetben benne vannak-e újabb nagy háborúk magvai? Ha nem is benne, de körülötte megvannak \$ talán nem tévedünk, ha azt hisszük, hogy a békeakarás ez ünnepélyes megnyilvánulásának kétségtelen morális hatása mellett, a szerződés főjelentősége az amerikai elnökválasztásra gyakorlandó hatásában keresendő. Az uralmon levő republikánus párt az amerikai népben mélyen gyökerező szentimentális és elméleti pacifizmust akarja a maga számára kamatoztatni.

Azt a fenntartást, hogy a szerződés a védelmi háborút nem tiltja, például elsősorban éppen a washingtoni kormány igyekszik hasznosítani. Coolidge elnök kijelentette, hogy a nagy flottafejlesztési programot hamarosan a Szenátus elé fogja hozni. Célja úgy látszik az, hogy ezt az állítólag csupán

védelmi jellegű javaslatot, amelynek köntöse alól azonban feltűnően kilóg az imperialista lóláb, még a Kellogg-féle szerződés előtt fogadtassa el a törvényhozó testülettel s egész tekintélyét latba kívánja vetni a gyors elfogadás mellett. A józan önvédelmi gondoskodás mellett ez az erélyes akció kétségtelenül felelet akar lenni a francia-angol úgynevezett leszerelési megegyezésre, melynek létrejöttét Chamberlain angol külügyminiszter az alsóház ülésén, még megbetegedése előtt, mint a leszerelés útján tett jelentékeny lépést jelentette be. A megegyezés szövegét közölték a washingtoni tengeri leszerelési konferencia szignatáriusaival, nyilvánosságra hozatala tehát csak akkor lehetséges, ha a római, tokiói és washingtoni kormányok nyilatkoztak, illetve ha hozzájárultak. A jeges hallgatás, amellyel a Fehér Hár ezt a közlést fogadta s a tény, hogy Kellogg államtitkár, aki valaha londoni nagykövét volt, eredeti terve ellenére elkerülte a brit birodalom fővárosát, továbbá, hogy Mr. Bridgeman, az angol admirális első lordja lemondott s visszavonul a politikai élettől, azt mutatják, hogy a Párizs—londoni megállapodás mely a kis cirkálók kérdésében teljesen a washingtoni kormány által az az amerikai állápontra sérelmesnek tekintett angol felfogást juttatta érvényre, nagy elkedvetlenedést váltott ki túl az Óceánon. Tendenciózusan azt a hírt is terjesztették odaát, hogy a megegyezésnek titkos záradéka is van s hogy az egész az Egyesült-Államok ellen irányul angol-amerikai háború esetére. Vannak hatalmak, amelyeknek érdekük lehet szítani a London—Washington-ellentétet, mely a kínai kérdés kezelésében a legerősebb s erre a körülményre vezethető vissza ez a nyilvánvalóan hamis híresztelés is.

A zavarosban halászni akaróknak a távolkeleti politika örvényei kitűnő alkalmakat nyújtanak. Az Egyesült-Államok ugyanis egyrészt demokratikus doktrinérizmusból, másrészt üzleti pacifizmusból — a Wallstreet a City pozícióit Sanghai, Hongkong és Nankingban így foglalhatja el a legkönnyebben — rendkívül előzékeny és megértő politikát folytat a nankingi kormánnyal szemben, amelyet valószínűleg elismerni is hajlandó volna. Ez erős ellentétet hoz létre az angol-francia-japáni Kína politikával, mely a fennálló szerződések egyoldalú felbontását nem fogadja el, csak nehezen szánja rá magát fokozatos revízióra és az elismeréssé is tartózkodó. Viszont észrevétlenül közdebb hozza egymáshoz az ilyképpen sok tekintetben azonos eredetű szovjetpolitikát a leginrangizensebb kapitalista nagyhatalom, az Egyesült-Államok politikájához. Valószínű, hogy a gyermeteg amerikaiak még észre se vették ezt, míg a körmönfont agyú moszkvai vezetők már ügyesen kihasználnak minden alkalmat az Amerikával azonos állásfoglalásra. Washingtonnak így következetesen a kezére játszanak. A keleti kérdésben éppen úgy, mint a francia-angol megegyezés ellen, a leszerelési kérdésben.

Párizs és London újabb antantja részben természetes fejlődés eredménye, részben Chamberlainnak azon a személyes meggyőződésén alapszik, hogy neki ugyanazt a politikát kell követnie, mint egykori nagynevű elődjének, lord Castlereagh-nek, aki a bécsi kongresszus után mereven kitartott a háborúban győzelmes szövetség mellett. Ennek a politikai megegyezésnek tulajdonítható a két hatalomnak szófiai intervenciója is, mely a macedón bizottság feloszlatását és a vezérek elfogatását követelte a Liapcsev-kormánytól. Olaszország, amelynek balkánpolitikáját e lépés nyilvánvalóan keresztelte, nyomatékosan ki is jelentette, hogy helyteleníti ezt a beavatkozást Bulgária belügyeibe. Az egész francia-angol antant elleni sakkhúzásként pedig szövetségi ajánlatot tett Spanyolországnak, hogy így Franciaországnak Anglia által erősített középtengeri hegemoniáját ellensúlyozza; Albániában viszont hozzájárult ahhoz, hogy Achmed Zogu az összes albánok mbret-jévé, királyává proklamáltassa magát, ami a szomszéd államok területén élő

albánok feletti szuverenitás igényének ünnepélyes hangsúlyozásával, tehát azok enyhe bosszantásával egyértelmű.

A természet kedves, örök kontraszt-játéka mintha azt kívánná, hogy amikor a pacifizmus diadalát véli ülni, mindenünnen baljós előjelekkel mutasson rá arra, hogy érdekellentétek állandó fejlődése s esetleg veszélyt-hozó alakulása az emberi társadalmak történelmi fejlődésének legállandóbb, legbiztosabb eleme.

A Népszövetség évi közgyűlése két nagy „sztár“-jának — a súlyos betegség után üdülő Chamberlainnak és Stresemannak — távollétében a prognózis szerint nem ígérkezik nagyon érdekesnek, bár ezt, a tavalyi ülészek lefolyásából ítélve, nyilván sosem lehet előre tudni. A Kellogg-paktum aláírása bizonyára erős befolyással lesz a leszerelési kérdés tárgyalására a plénumban. Kérdőre fogják vonni a leszerelési konferenciát előkészítő bizottság tárgyalásait vezető hatalmakat, — azaz elsősorban Angliát és Franciaországot — vajjon mit tettek a tavalyi Assemblée ezirányú kívánságainak végrehajtása terén. A két állam megegyezése, mely — a kiszivárgott hírek szerint — a szárazföldi hadsereg kérdésében az eddigi brit álláspont feladásával, viszont teljesen a francia tézist honorálta, a kiképzett tartalékok kizárván a leszerelésből, valószínűleg némi kritikát fog kiváltani; az Assembléeban találkozhatnak ugyanis néha bátor emberek. Hiszen ez a megegyezés a leszerelés komoly tárgyalását szinte teljesen kizárja s az egész probléma kezelését a nagyhatalmak részéről tiszta gombjátékká süllyeszti: leszereljük-e, felfegyverkeznek-e? Az utolsó gomb s a legerősebb szava dönt.

Valószínűleg bírálják a közgyűlésen a szövetség tehetetlenségét a lengyel-litván konfliktus megoldásában. A kérdés ismét a Tanácsülés napirendjén van és a litvánok makacs passzív ellenállásán, melyet valószínűleg Moszkva — és talán valamilyen módon Berlin is — táplál, minden egyezkedési kísérlet csődöt mond. És több mint kétséges, vajjon a Tanács át fogja-e bírni vágni saját erőtlenségének gordiusi csomóját?

A kulisszák mögött természetesen szóba fog kerülni, ezúttal hivatalos formában a Rajnakiürités kérdése: Stresemann a Kellogg-paktum aláírása alkalmából felvetette ezt a kérdést Poincaréval szemben is. A francia miniszterelnök a sajtó ellenőrizhetetlen hírei szerint úgy precizizálta álláspontját, hogy a második zóna időelőtti kiürítéséről, 1930 január 1. előtt, hajlandó tárgyalni, a harmadik zónáról ellenben csak a német reparációs fizetések végleges rendezésével, a szövetségek közötti adósságok kérdésének megoldásával, tehát a német tartozások amerikai fundálásával junktimban hajlandó eszmecsere-t kezdeni. Ez tehát Amerikától függ s így ezzel az elnökválasztás lefolyását, az új elnök márciusi székfoglalását és kormánya megalakítását meg kell várni.

Annyit Stresemann azonban mindenesetre elért, hogy a nagyköveti konferencián képviselt hatalmak a népszövetségi közgyűlés ideje alatt Genfben hivatalos formában tárgyalni fogják az ezúttal a kancellár, Müller Hermáim vezetése alatt álló német delegációval a Rajnavidék második zónájával körülbelül egy évvel idő előtt történő kiürítését. A német nép és Stresemann presztízs-kérdést csinált ebből s a franciák igyekezni fognak annyit keresni a dolgon, amennyit lehetséges. Presztízsért fizetni kell, különösen ha nagyon nyíltan, temperamentummal keresik a kielégítését.

A Tanács azzal, hogy a magyar-román döntőbíróági pert a magyar kormány kérelme alapján és Apponyi Albert gróf fényes dialektikájának hatása alatt a következő, körülbelül szeptember közepén az új tagok megválasztása után összeülő 52. ülészekének napirendjére tűzte ki, ugyan újabb bizonyosságot tett arról, hogy ha akar, képes hivatásának magaslatára emelkedni és nagy nemzetközi kötelességének legalább formailag eleget tenni.

Remélni kell, hogy a kérdés érdemében is a felelősségérzetnek és pártatlanságnak ugyanezt a szellemét fogja mutatni és érvényre juttatni, mellyel nem ennek vagy annak a tagállamnak, hanem önmagának tartozik elsősorban.

A kérdés tárgyalásába új hang és modor vegyült azáltal, hogy a lemondott Titulescu külügyminiszter helyébe a valószínűleg nem kevésbé intranzigens, de civilizáltabb fellépésű Antóniadé követ lépett. Titulescu úgy látszik ebben a kérdésben s a júliusban perfektuált román kölcsön kérdésében nem volt Vintila Bratianuval egy véleményen, s minthogy a kabinetben, de az egész országban is nem jó szemmel nézték a tehetséges, de izgatott külügyminiszter szinte állandó távollétét székhelyétől, jobbnak látta visszavonulni, egyelőre azzal a programmal, hogy később, ősszel visszatér londoni posztjára.

A másik, sokkal jelentékenyebb változást a Balkánon a jugoszláv kormánykrízis megoldása hozta: hosszú vajúdas után a régi koalíciós pártokból alakult új kabinet, de ezúttal először a hármas királyság fennállása óta, nem az ókirályság államférfiai egyikének, hanem a felvett új nemzetek egyik képviselőjének, Korosec abbénak, a szlovén néppárt vezérének vezérése alatt.

A horvátok önérzetes ellenállása nem változott az új kormánnyal szemben sem. Radics István mártírhalála a belgrádi gyilkos golyó nyomán, kitörölhetetlenül emlékébe vésődött a büszke horvát népnek. A horvát-szerb parasztpárt egyelőre ragaszkodik ahhoz az elhatározásához, — amihez Radics végakarata is köti — hogy a szkupstina azonnali feloszlását kívánja, utána pedig az új összeülő parlamenttől a vidovdáni alkotmány revízióját; Pribicsevics a horvát autonómia kiegészítését, a horvát nemzeti parasztpárt, Radics örököse pedig a tiszta perszonális úniót akarják.

A belgrádi kormány egyelőre ratifikáltatta a nettunói egyezményeket a csonkaparlamenttel s ezzel, legalább külpolitikai szempontból rendezte az ország függő ügyeit. Ami az alkotmányválságot illeti, a két tábor egyelőre szemben áll egymással; a krízist valószínűleg halasztó és kifárasztó taktikával fogják kezelni s meg fogják kísérelni adott pillanatban a király személyes közbelépésével megoldani. Kérdés, a horvátok ellenállása a vezér halálával meddig fog tartani és nem fog-e erőtlenül összeomlani.

OTTLIK GYÖRGY

A MÁRMAROSI SKIZMA-PER 1913—1914-BEN¹

– Adatok azon vád megdöntésére, hogy Magyarország részes a háború előidőzésében –

Ezután Gerovszkiékát kerestem fel újra Csernovicban, elmondottam, mit tapasztaltam az áttérések körül, elmondtam a hívek óhajtásait. Ekkor közölte velem Gerovszki Alexi, hogy előkészítette részemre az utat Bobrinszkihoz. Én azután Königsbergen át Szentpétervárra utaztam. Itt Gerovszki Románt kerestem fel utasítás szerint, aki közölte velem, melyik szállóba szálljak s hogy a gróf gondoskodik rólam. Megérkezésemet követő napon felkerestem Bobrinszki grófot. Nagyon kedvesen fogadott. Hosszasan beszélgettünk az orosz öntudatról, az áttérésekről, a magyarországi ruténség dolgairól és arról, hogy ez a ruténség Oroszországhoz tartozik. Az orosz propaganda eszközeit fejtegette főleg. Elmondta, hogy bármily kicsiny rutén intelligencia megteremtése az első főfeladat. Beszélt arról, mily sikert értek el ezen az úton Galíciában és Bukovinában. Lehetséges lenne szerinte titkos orosz konviktusok felállítása Budapesten s mondotta, hogy erre a célra szívesen bocsát pénzt rendelkezésemre. Beszélt arról is, hogy Budapesten rutén egyetemi hallgatókból kört kell alakítani, ahol nagyorosz Öntudat kifejlesztése alkalmas módon megvalósítható.

Elmondta egyébként Bobrinszki, hogy a dolog politikai részének fejtegetésében nagyon óvatosnak kell lenni. Fődolog a pravoszláv vallás terjesztése, a politikai törekvések teljesülése később magától következik be úgyis, ám a sötét néptömegekben egyedül a vallás nyújt a politikai cél elérésére biztos alapot. Bővebb megbeszélések végett egyébként Gerovszki Románhoz utasított Bobrinszki gróf s lelkemre kötötte, hogy legközelebbi látogatásomkor már hozzak magammal néhány egyetemi hallgatót is. Agitációs célokra 1.000 K-t kaptam tőle, majd külön 1.000 K-t egy nevesebb védőügyvéd tiszteletdíjaként a skizma-per gyanúsítottjai érdekében. Bobrinszki közölte még, hogy pénz áll rendelkezésre oly célból is, hogy valamely magyar képviselő a skizma-mozgalom tárgyában interpelláljon. Kétheti szentpétervári tartózkodási költségeimet is kifizette Bobrinszki s különféle könyveket és röpiratokat bocsátott rendelkezésemre Magyarországon való terjesztés végett. Bobrinszkitól végül igazoló iratot kaptam. Ebben orosz titkos rendőrként voltam feltüntetve. Ez az igazolvány orosz területen részemre szemellátható figyelmességet és kivételes bánásmódot biztosított a rendőri hatóságok előtt. Hazatérőben beszóltam Csernovicba Gerovszkiékhoz, majd magyar területre megérkezve már várt egy 60 könyvet tartalmazó csomag, Bobrinszki gróf küldeménye. Ezután felkerestem Hodzsa Milán tót képviselőt, elmondtam neki a rutén nemzetiségi mozgalom programját. Hodzsa Milán nagy örömét fejezte ki a dolgon. Ezután két tót újságírót kerestem fel a lapalapítás dolgában.*^

A tanú elmondta még második oroszországi útjának részleteit, amikor

¹ Lásd a III. kötet 4. (12.) számában a 391. lapon.

a pánszláv propaganda különféle ügynökeivel érintkezett, Bobrinszki gróf és Gerovszki Román ajánlása és utasításai nyomán, bemutatta Bobrinszki gróf felhívását az orosz néphez, melyben a skizma-perben letartóztatott vádlottak javára adományokat kár. Különféle Okmányokat bocsátván a bíróság rendelkezésére állításainak bizonyítására, így folytatta vallomását:

„Bobrinszki hangsúlyozta előttem, hogy a pravoszlávia terjesztése azért fontos, mert az orosz vallás és az állam szerves egység. Szó volt arról, hogy görög keleti papokat kellene megnyerni a térítés céljaira. Ezeket Oroszországban görög katolikus papokká szentelnék föl s részükre feltétlenül biztosítanának annyi jövedelmet, amennyit elvesztenek a görög katolikus egyházból való kiválással. Kijelentette Bobrinszki, hogy Oroszország mindaddig nem demobilizál, míg a Kárpátok ormán nem leng az orosz zászló. Oroszországban szerzett értesüléseim szerint ott köztudat volt, hogy a gróf a pánorosz propagandára a pénzt nemcsak az elnöklete alatt álló egyesülettől, hanem magától az orosz államtól is kapja. Köztudomású volt a grófnak a szent szinódussal való szoros összeköttetése is. Az is tény, hogy a Gerovszkiakkal közvetlen összeköttetésben levő Pircsák és Palkaninec többször mondták nekem, hogy nincs már messze az orosz segítség ideje s földosztás is lesz akkor.“

Dulikovicsot és Bobrinszkit a bíróság szembesítette, természetesen eredménytelenül. A szembesítés során azonban a Kárpátokon lengő orosz zászlóról szóló kijelentést nem tagadta Bobrinszki, csak annyit mondott, hogy ez szónoki szólam...

Bobrinszki gróf ezután befejezte perbeli szereplését s szabadon távozhatott Magyarország területéről. A védői kar egyik tagja, valami Kiéin Artúr nevű látta őt vendégül. Rossz néven vegyük ezt egy magyar ügyvédőtől, mikor a magyar állam ügyésze sem tartotta szükségesnek, hogy mint pánszláv ügynökkel bánjon vele? Bobrinszki átlépte a magyar határt s hónapokkal később orosz kozákok jelentek meg Mámarosszigeten. A Kárpátok ormára csakugyan felszökött az orosz lobogó, hogy aztán a vörös szennybe zuhanjon. Bobrinszki grófot pedig a nagy szétszóródás idején láttuk ismét szerb szolgálatban, mint egy elrabolt magyar birtok zárgondnokát.

A főtárgyalás további folyamán sor került a Magyarországra csempészett különböző időszaki lapok, könyvek és röpiratok ismertetésére. Ez volt a főtárgyalásnak legfontosabb része, mert ezek a külföldről Magyarországra csempészett és a vádlottak terjesztette sajtótermékek teljes világgossággal árulták el az egész mozgalom célját s azt, hogy a vádlottak valamennyien államellenes összeesküvés részesei. Ezeknek a sajtótermékeknek tartalma fölöslegessé tett minden vitakozást. Már az a mód, ahogy ezek Magyarországra kerültek, világosan mutatta a mozgalom hátterében levőknek rosszhiszeműségét és felforgató politikai céljait. Ezek a nyomtatványok ugyanis részben „vetőmag“, „gazdasági eszközök“ és más hasonló ártalmatlan, megtévesztő tartalom-jelzéssel, postai csomagokban jutottak Magyarországra, részben az oroszországi búcsúkon megfordult magyarországi rutének hozták be titkon, mindig akként, hogy a csomagokat csak egyes beavatott emberekhez juttatták; ezeknek volt feladata a terjesztés, illetőleg a terjesztésre alkalmas megbízható emberek kiválogatása. E mellett a módszer mellett és a bűnügyi eljárás során a különféle sajtótermékek több ezer példánya került lefoglalás alá, jóllehet nyilvánvaló volt, hogy a forgalomba került sajtótermékek nagy részét a lefoglalás elől sikerült elrejteni és megsemmisíteni, amint nyilvánvalóan a terjesztett sajtótermékeknek és birtokosaiknak nagy részét ki sem lehetett deríteni. Kétségtelenül meg lehetett tehát állapítani, hogy ezekkel a sajtótermékekkel a ruténeklakta Sereg, Ugocsa és Mámaros vármegye el volt árasztva.

A „HOL KELL keresni az igazságot“ c. könyv tartalmát már ismertettük. Most ismertetni fogunk a lefoglalt nyomtatványokból még néhányat. Ezeknek a tartalma is világosan mutatja az egész skizma-mozgalom célkitűzéseit. E nyomtatványok szerint a mozgalom vallási jellegéről, annak ellenére sem lehet komolyan beszélni, hogy állandóan támadják a katolikus vallást és papságot, becsmérik a görög kath. únió lényét és dicsőítik a pravoszláviát. Íme néhány mutató a „Szózat az igazhitű keresztényekhez a régi és az új naptárról“ című röpiratból.

„A magyarok az orosz nemzetet meg akarják rontani, meg akarják magyarosítani, ezért rontják a hitet és az Egyházat... Az iskolákat is magyarosítják, hogy a gyermekek csak magyarul tanuljanak és felejtsek el orosz nyelvüket. A tanítók, papok és püspökök mindannyian meg vannak fizetve magyar pénzzel, nem Isten, hanem a magyar állam szolgálatában állnak, segítik megrontani Krisztus hitét, Isten egyházát, az orosz egyházat... Ti orosz földön laktok. Itt pihennek vértanúitok csontjai. Ne merjétek meghagyni a szent orosz földet az orosz nemzet ellenségeinek, a magyaroknak... Az új naptár behozatala csak egy eszköz azokból, amikkel a magyarok rontani és megsemmisíteni akarják az orosz nemzetet... Koldussá tették titeket, most hitetektől akarnak megfosztani, katolikusokká akarnak tenni, hogy aztán megmagyarosítsanak... Testvérek! Ne legyetek kishitűek, ne essetek kétségbe. Az orosz nemzet nagy és hatalmas, a ti pártotokon van. Isten velünk! Mi győzni fogunk... Minden igazhitű orosz embernek kötelessége életében egyszer Kiebbe elmennie. Kiebbe Körösmezőn és Csemovicon keresztül kell utaznotok s útleveleteket be kell mutatnotok az orosz konzulnak Csemovicban...“

Az „Orosz Igazság“ című csemovici hetilap az 1910—1912 években nagyobb számban volt elterjedve a rutén felvidéken. A Galíciában és Magyarországon élő rutének nyelvén, népies szellemben szerkesztették. Minden cikkéből kitűnt, hogy a galíciai, bukovinai és magyarországi rutének közt keletkezett mozgalom szítása volt a lap célja. Lássunk néhány mutatót.

„Firczak Gyula munkácsi püspök megígérte a magyaroknak, hogy 40 év alatt eltörli a föld színéről az orosz népet Magyarországon... A börtönökben már nincs hely a tolvajoknak, mind elfoglalták már az ártatlanul elítélt orosz parasztok ... Az orosz népet folyton üldözi a kormány Magyarországon ... Az orosz népet minden eszközzel igyekeznek magyarrá tenni... A pápa újból bebizonyította, hogy ellensége az orosz népnek a hajdúdorogi püspökség felállításával. ... Halljátok testvérek! Töletek függ, hogy az orosz földnek az a része, amelyet Bukovinának, Galiciának vagy magyar-orosz felvidéknek neveznek, orosz föld maradjon. Ideje, hogy harcba vonuljatok mindannyian a szent oroszországért. Szégyen és gyalázat ezen az orosz földön, ha ti, orosz muzsikok, akiket semmi erő sem képes megsemmisíteni, mert sokan vagytok, ha ti magatok nem álltok fel védelmezni az orosz becsületet, az orosz pravoszláv hitet és a saját orosz földeteket. Védelmezzétek az orosz faj dicsőségét, mert az ország dicsősége és tisztelete most a ti kezetekben van... Egy része az orosz népnek az ázsiai magyarok igája alatt szenved rettentő kínokat. Testvérek! Szakítsátok ki magatokat Róma gyámóságából. Bátran térjete át a pravoszláviára, ez a szabadulás útja részetekre... Mutassátok meg, hogy része vagytok a nagy szabad, 100 milliós orosz nemzetnek! ... A katolikusok és a katolikus papok kényszerítik Ausztriát arra, hogy Szerbiával háborút kezdjen. Ám nem fogjuk vérünket ontani a latin papok érdekeiért s nem fogjuk ontani pravoszláv szerb testvéreink vérének... Ausztria fenyegeti Szerbiát, de Oroszország összehozta hadseregét az osztrák határra... Bármilyen történjék, ne féljünk és reménykedjünk!... Ismét kiáltok hozzád orosz nép, te a magyarok igáját viselő testvér, kívánom

a mielőbbi teljes felszabadulást...” (Az 1911 és 1912 évben megjelent számokból.)

A „Harc a pravoszláv bitért Magyarországon” c. röpirat szerint az únió elfogadásával az unitus papok pénzért adták el hitüket és azokat a pravoszláv papokat, akik ezt nem tették, üldözték, börtönbe vetették és kínozták; a bittagadó papok elvették a rutén nép hitét és csalók módjára a latin tévhitet fogadtatták el.

A „Hit és Egyház” c. folyóirat szántén azt hangsúlyozza egyik cikkében, hogy az orosz néptől ellopták igaz hitéig ám az únió és a pápaság sötéttségén keresztül áttör az igazhitű tanítás világossága a magyar-orosz földön. A latin eretnekséget úgy hozták be a rutének közé, hogy az igazhitűek szent helyeit felgyújtották, templomaikat megszenteltelenítették; szerzeteseket öltek meg és apácákon erőszakot követtek el... Mi kötelesek vagyunk magunkat a jó törvényhez tartani, a latin hittel nem egyesülhetünk. A „latinok” áldásaitól fussunk, szokásaiktól irtózzunk. Igazhitű leányainkat hozzájuk feleségül ne adjuk, leányaikat el ne vegyük. Barátságot velők ne tartsunk, velük ne étkezzünk, mert nem igazhitűek, tisztátalanságban élnek...”

Miután ezek a sajtótermékek világosan megmagyarázták ruténeinknek, kik az ő ellenségei, kezükbe adták az Oroszországban készült imakönyveket, amelyekben ott volt az ima az orosz birodalom uralkodójáért, uralkodó családjáért, hadseregéért, ott volt a forró fohász, hogy oltalmazza Isten ezt a birodalmat és alázza meg minden ellenségét és engedje, hogy az oroszok cárja letiporja minden ellenfelét és ellenségét...

Amit a vádirat elmulasztott, hogy feltárja a vádlottak bűncselekményeinek teljes háttérét, hogy szemlélhetővé tegye a magyar állam biztonságát és területi épségét fenyegető veszedelmet, hogy rámutasson félreérthetetlenül a mozgalom külföldről irányított összeesküvés jellegére, azt kipótolni igyekezett az elsőfokú bíróság ítélete.

Az ítélet hangsúlyozza, hogy nem kíván átmenni a vád határain, de mivel a védelem az eszmék terjesztésének szabadságára hivatkozott, nem zárkozhatik el annak megállapításától, hogy ez a tömegmozgalom valóban a vallásszabadság keretei közt pusztán a görög keleti orosz vallás terjesztésére irányult-e. Majd így folytatja az ítélet megokolása:

„Annak a mozgalomnak, amely közvetlenül Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegye községekben lakó ruténeknak (kisoroszoknak) a görög keleti vallásra áttérítésére irányult, első nyilvánulásai 1903-ban jelentek meg a máramarosmegyei Iza és a beregmegyei Nagylucska községben. Mindkét községben a mozgalom keletkezésének oka az volt, hogy a Newyorkban 1899-ben orosz nyelven kiadott „Hol kell keresni az igazságot” című könyv tartalmát megismerték e két község lakosai. E könyv a görög keleti orosz vallás és az orosz birodalom dicsőítése mellett a görög katolikus papság és vallásfelekezet, valamint a magyar állam alkotmányos intézményei ellen gyűlölet felkeltésére alkalmas eszméket hirdetett. A könyvnek ez az iránya a község lakosaiban a görög katolikus papság és a görög katolikus hitfelekezet ellen ellenszenvet keltett, következményeiben pedig a görög katolikus vallás tömeges elhagyására indított és arra is vezetett, hogy egyeseket megfélemlítve, azokban a ruténeklakta területen a magyar uralom bekövetkező megszűnésének s a magyarországi rutének idegen uralom alá jutásának hitét felkeltette.”

Megállapítja az ítélet, hogy a mozgalom külföldi anyagi támogatásban részesült s méltatja a Gerovszki-testvérek tevékenységét, sőt Bobrinszki grófra is kitér, aki az ítélet szerint is tudott a mozgalom végső céljáról, pénzbőlileg támogatta a mozgalmat, közreműködött a Magyarországból

Oroszországba irányított rutén fiúk elhelyezésében orosz kolostorokban, közreműködött orosz rítus szerint való szertartó könyveknek Magyarország területére való irányításában. Részletesen foglalkozik az ítélet a vádlottaknak külföldi összekötetéseivel s hivatkozik egy lefoglalt levélre, amelyet Szentpétervárról bizonyos A. Vozneszenszki küldött Pircsák Illés vádlottnak. Ez a levél Pircsákot az orosz eszméknek Magyarországon való terjesztésére biztatja s a balkáni viszonyokra és a háborúra utalva kijelenti, hogy „a hatalmas szláv sas szétszaggatja láncait a Balkánon. Még egy láncot kell elszakítani. Ön tudja, melyik az; mert ezen van a sor!^K

Az ítélet megállapítja a vádlottak és tanúk vallomásai, valamint a lefoglalt sajtótermékek és levelek alapján, hogy az áttérés közvetlen célja nem volt más, mint megkönnyíteni azt a törekvést, amely szerint a magyarországi rutének lakta földnek az orosz cár kezére kell jutnia. A mozgalom vezetői, így Kabalyuk Sándor, valamint a Gerovszki-testvérek többször kijelentették, hogy az áttérés azért szükséges, mert a cár fel akarja szabadítani a magyarországi oroszokat. Ez a felszabadulás csak az áttérés után történhetik meg. A vádlottakat tehát a mozgalom fejlesztésében nem csupán a görög keleti orosz vallás terjesztésének célja vezette, hanem az a szándék is, hogy a vallás terjesztésével egyidejűleg a ruténeknél felkeltsék az orosz nemzeti érzést és a magyar uralom alól való eltávolodásnak vágyát s így elősegítsék az általuk idővel elérhetőnek vélt állapotnak bekövetkezését, hogy idegen uralom alá jusson Magyarországnak ruthének lakta területe. Így a rutének közt elterjedt az a hiedelem, hogy a görög keleti orosz vallás felvétele után az orosz cár ezt a területet el fogja foglalni.

MISKOLCZY ÁGOST

(Folytatjuk)

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLEMÉNYEI

A Szemle zárta: minden hó i-én délben. — írógépen irt cikkeket kérünk. — Előre meg nem beszélt kéziratokat csak akkor küldünk vissza, ha bélyeggel ellátott megcímzett borítékot mellékel a szerző. — A cikkeket házilag korrigáljuk; korrektúralevomtot csak kivételes esetekben adunk. — A gépirattól eltérő korrektúrák és utólagos rövidítések költségeivel a szerző számláját vagyunk kénytelenek megterhelni.

TÍZ ÉV A MAGYAR KISEBBSÉGI ÉLETBŐL

1918 októberéről eddig is megemlékeztünk, évről-évre, a gyászos fordulón, keserúséggel és bánattal, szégyennel és ökölbe szorított kezekkel, megsiratva az állam feldarabolását, a nemzet megalázását, a népszétszóródását, az utolsó vezetőnek tragikus halálát. Az évfordulón mindannyiszor újra leszámoltunk a bukáshoz vezető erőkkel, melyek a magyarság ellenálló erejét örölték meg, valamint azon, erőknek gyöngeségük és belső romlottságuk miatt alig nevezhető tényezőkkel, melyek a katasztrófa idején az ország vezetését kezükbe szerezvén, azt az ezeréves történet legmélyebb bukásába taszították.

A tizedik évfordulón mindezen érzések változatlan keserúséggel élnek a magyarságban, mely ma is a trianoni határokon át hallja a szomszédoknak ugyanazon tíz évet ünneplő zaját, a nélkül, hogy e hangok közt a jóvátételnek, a méltányosságnak, az ébredező igazságszolgáltatásnak hangját felfedezhetné. Trianon bűnét annak elkövetői ma sem érzik bűnnek, amelynek jóvátétele és kiengesztelése nélkül Európa lelkiismerete nem fog megnyugodhatni. Ebben a változatlan helyzetben érthető a keserúségnek is változatlan mértéke.

A Magyar Szemle most 1918 belső eseményeinek felidézése helyett a leszakított magyarság tíz esztendő alatt kifejlődött problémáira óhajtja olvasóinak figyelmét felhívni. Nektünk, trianoni Magyarország fiainak fájdalmas emlék a tíz esztendő előtti mélypont, melyre azóta lassan-lassan, de mégis csak felemelkedés következett: ilyen emelkedés dehogy is található a négy országban élő magyar kisebbség tízéves történetében. Egyhangú panasz, hatástalan jaj az, tíz esztendő alatt ugyanazon nyomasztó csöndben ugyanazon szenvedés: elnyomott népek régi története, új köntösben, a wilsoni elvek, a kisebbségvédelmi ideológia, az emberi testvériség, az örök béke nagy eszményeinek leple alatt.

És mégis: nemzeti jövőnk alakulását talán éppen e kisebbségi sorsban szenvedő testvéreink fogják meghatározni. A magyar jövő nincs beszorítva a trianoni határok közé, népünk egyharmada kívül szenved, él, gondolkodik, alkot, s mindaz, amit mi a határokon belül teszünk, hatásban aligha fog felérni azzal a munkával, amelyet kisebbségi testvéreink végeznek heroikus küzdelemben a jövő magyar lélek, annak anyagi és szellemi életfeltételei kialakítására.

Az ő csodálatos életerejüket szemlélve, szenvedéseiket, mély nem képes őket megtörni, egyfolytában szemünk előtt elvunultatva, az évforduló keserúségébe talán először vegyíthetjük jobb jövőnek még halovány előérzetét.

A MAGYARSÁG POLITIKAI ÉLETE CSEH URALOM ALATT

AMIKOR 1918 végén és az 1919 év első hónapjaiban a cseh csapatok — szinte minden ellentállás nélkül — előzönlítették a történelmi Magyarország húsz északi vármegyéjét, e területek lakosságát, de főként a magyarságot ez a fordulat egészen készületlenül találta, mert a nép hozzájárulása és megkérdezése nélkül következett be.

Az amerikai szlovákok 1918 május 30-án megállapodtak ugyan Masarykkal és az amerikai csehek néhány képviselőjével, mely szerint az alakítandó Csehszlovák Köztársasághoz fognak csatlakozni, ahol széleskörű autonómiával fognak bírní, de erről a pittsburgi szerződésről az óhazában élő szlovákok tudomással nem bírtak és az őket nem is kötelezhette. Amikor pedig 1918 október 30-án, két nappal a prágai forradalom után, a szlovák nemzeti mozgalom egyes vezetői összegyűltek Turócszentmártonban, hogy kimondják a szlovák népnek a csehszlovák államhoz való csatlakozását, ezeknek, a különben is egészen ötletszerűen összehívott egyéneknek, a néptől nem volt mandátumuk arra, hogy az ő sorsáról határozzanak. Nagy területek, például a Tátrától keletre fekvő megyék szlovák népét senki sem képviselte Turócszentmártonban és hogy a turócszentmártoni deklarációt mennyire nem tartotta az magára nézve kötelezőnek, az legjobban kitűnt a keleti szlovák köztársaságnak 1918 december 12-én Kassán bekövetkezett kikiáltásából, amelynek ugyan csak kérészetlet jutott osztályrészül, de mégis bizonyosága volt annak, hogy a népben más áramlatoknak is volt talajuk, mint a turócszentmártoninak.

Miként a szlovákok, úgy a ruszinok se nyilváníthatták ki szabad akaratukat. A saint-germaini kisebbségi szerződés bevezetésében az áll ugyan, hogy a Kárpátok déli lejtőjén élő ruszinok önként csatlakoztak a Csehszlovák Köztársasághoz, de ez az állítás nem felel meg a tényeknek. 1918 novemberében „az amerikai ruszinok nemzeti tanácsa“ kimondotta, hogy a ruszinlakta területek a csehszlovák államhoz fognak csatlakozni, az ungvári nemzeti tanács azonban Magyarországnál akart maradni, a huszti nemzeti tanács Ukrajnához kívánt csatlakozni és egyedül az eperjesi nemzeti tanács, ez is már csak a város megszállása után, nyilatkozott a Csehszlovák Köztársasághoz való csatlakozás mellett. Csak hónapok múlva, amikor Ungváron már cseh szuronyok uralkodtak, mondotta ki az új hatalom által megalakított „központi nemzeti tanács“ a csatlakozást.

A német lakosság kifejezetten is tiltakozott az ellen, hogy akarata

ellenére és megkérdése nélkül régi hazájától elszakítsák és az új államhoz csatolják. A felvidéki németek Késmárkon tartott nagygyűlésükön ünnepélyes formában hozták kifejezésre azt az akaratukat, hogy Magyarország polgárai kívánnak maradni és ennek megokolásaképpen arra a kitűnő bánásmódra hivatkoztak, amelyben a magyar uralom alatt ők és őseik mindenkor részesültek.

Ezek után el lehet képzelni, hogy az új helyzet milyen érzelmeket váltott ki a csehszlovák csapatok által megszállott területek egymillió lelket számláló magyarságából. A magyarság ezekben a nehéz napokban is megőrizte higgadságát és teljesítette azokat a kötelezettségeket, amelyeket az új állam jogrendje rótt reá, de szívében és lelkében az utolsó pillanatig bízott abban, hogy önrendelkezési jogát el fogják ismerni és remélte, hogy miként Karinthiában, Schleswigben és Felső-Sziléziában, úgy a régi Magyarország északi megyéiben is el fogják rendelni a népszavazást, és azokat a területeket fogják visszacsatolni Magyarországhoz, amelyek lakosságának túlnyomó része magyar.

Ezek a remények azonban hamarosan csalókáknak bizonyultak. 1920 június 4-én aláírták a trianoni szerződést, amely a tényleges állapotot a jog pecsétjével is ellátta. A Csehszlovák Köztársaság megszerezte a szuverenitást az általa megszállt területeken és azok lakossága jogilag is az ő alattvalójává vált. Legördült a függöny a tragédia első felvonása után és a csehszlovákiai magyarság megkezdte kisebb-ségi életének történetét.

A reményeknek és a csalódásoknak az a másfél éve, amely a Csehszlovák Köztársaság megalakulása és a trianoni szerződés aláírása között lefolyt, már megedzette a magyarságot azokra a küzdelmekre, amelyek a Csehszlovák Köztársaság kebelében reá vártak.

Az új állam hatóságai nem értették meg, vagy nem akarták megérteni azt a nagy fájdalmat, amelyet minden becsületes magyar ember a miatt érzett, hogy „históriai nevezetességű, szép hazáját elvesztette“ (ezek Masaryk szavai), hanem rebellisek módjára bánt a fájdalmukat méltósággal viselő magyarokkal. Pozsonyban, a város megszállása utáni napokban, a lakosság tiltakozó tüntetését a katonaság sortűzzel nyomta el, amelynek számos emberélet esett áldozatul és amidőn Kassán március 15-ét akarták megünnepelni, a hadsereg megint csak vérengzéssel akadályozta meg a néma tüntetést. Számos emberélet esett áldozatul azoknak a harcoknak is, amelyek a cseh csapatok és a magyar vörös csapatok között folytak. A bebörtönzések s internálások rendszere teljes erővel kezdetét vette. Kihirdették a statáriumot, életbe léptették a katonai diktatúrát, bevezették az előzetes cenzúrát és egymás után beszüntették a magyar lapokat, hogy ily módon megfélemlítsék a lakosságot és lehetetlenné tegyék a közvélemény megnyilatkozásait. A letartóztatások gyors egymásutánban követték egymást. Pozsonyban a magyarországi kommün dicstelen összeomlása után, hazájukból elmenekült „emigránsokból“ külön kémirodát szerveztek (ez volt az úgynevezett propagacsna kancellária), amely spiclikkel és agent provocateurökkel árasztotta el az országot. Ezek azután mindenféle álnevek és ürügyek alatt behatoltak a magyar családokba, az ott elejtett szavakat felfújták, vagy kiszínezték és tömegesen

börtönbe juttatták a jámbor polgárok százait. Nem egy esetben irtózatosan megkínózták áldozataikat és nem akadt hatóság, amely garázdálkodásaikat megtorolta volna. Az esetek túlnyomó részében a bíróságok persze kénytelenek voltak a letartóztatottakat felmenteni, vagy az eljárást még a főtárgyalás előtt megszüntetni, mert a propagacsná kancellária fogdmegejinek vádjai hazugságoknak bizonyultak, de azt a kárt, amit az ártatlanul bebörtönzöttek betegségük megrogálása, vagy keresetük elvesztése következtében szenvedtek, soha senki nem térítette meg nekik. Néhány esetben súlyos ítéletek is elhangzottak, sőt több ízben halálbüntetést is kiszabtak a katonai bíróságok és e korszak eljövendő történetírójának feladata lesz annak megállapítása, hogy ezeknek az ítéleteknek volt-e ténybeli alapjuk, vagy sem?

Mindjárt a csehszlovák állam megalakulása után kezdetét vette a magyarságnak és a magyar nyelvnek háttérbe szorítása is. Már ekkor elrendelték, hogy a Magyarországon megjelent könyveket csak előzetes cenzúra után szabad behozni az állam területére, a magyarországi lapok terjesztését pedig betiltották. A szlovenszkói teljhatalmú minisztérium a legszigorúbb büntetések terhe alatt, megtiltotta a nemzeti ünnepek megünneplését, valamint a magyar színek és magyar ruhák viselését. Mindjárt az első hónapokban beszüntették a pozsonyi egyetemen a magyar nyelvű előadásokat és a magyar iskolák túlnyomó részét bezárták. A katonaságot és a cseh szokolistákat a hatóságok nem akadályozták meg abban, hogy a magyar történelemre emlékeztető szobrokat és feliratokat vandál módon lerombolják. Egyesületeink egy nagy részét akkor oszlatták föl és gyűléseket tartani nem volt szabad. Azokat a tisztviselőket, akik a hűségüket nem akarták letenni, mert a békeszerződés még nem volt aláírva, minden további jogigényük elvesztésével elbocsátották állásaikból és tömegesen kiutasították őket. Azokat pedig, akik a hűségüket letették, később fokozatosan kiszorították a közhivatalokból. Számptalan család vesztette el ily módon a kenyerét és a magyar középosztály koldussá vált. A megyei és községi, valamint az egyházi és ügyvédi autonómiát felfüggesztették, nehogy ezek az önkormányzati intézmények az új rendszer ellen foglaljanak állást. A törvénytelenéseknek se vége, se hossza nem volt s ennek a rendszernek legfőbb képviselője Srobár Lőrinc, a szerény rózsahegy-i orvosból egyszerre Szlovenszko teljhatalmú diktátorává kinevezett politikus lett, akinek működésére ma is borzadással gondol vissza a csehszlovákiai magyarság. Valóságos önkényuralmat léptetett életbe, ami alatt az új rendszer teljesen berendezkedett. Prágában összeült a forradalmi nemzetgyűlés, ahol a magyar, német, ruszin és lengyel lakosság egyáltalában nem, a szlovák nép pedig csak néhány kinevezett emberrel volt képviselve. Ez a forradalmi nemzetgyűlés alkotta meg azután a köztársaság alkotmányát, amely a legmerevebb centralizmus elvein épült fel és ellensége úgy az autonómiának, mint a nemzeti kisebbségek individualitásának. Az új törvények megszüntették Szlovenszkon az évszázados vármegyei rendszert és hat nagymegyét alakítottak úgy, hogy a magyarságnak egyikben se legyen többsége. Az önkormányzatot megnyirbálták, az autonóm testületek hatásköréből minden politikumot kizártak

és felhatalmazták a kormányt arra, hogy a megyei képviselőtestületek tagjainak % részét kinevezzék. A városok és községek önkormányzatát is megcsonkították: Szlovenszko két legnagyobb városát, Pozsonyt és Kassát rendezett tanácsú várossá fokozták le, míg a rendezett tanácsú városokat nagyközségekké alakították át. Azokban a járásokban, ahol a lakosság 20%-át magyarok alkották, megengedték ugyan a magyarságnak, hogy a hatóságokkal anyanyelvén érintkezhesék, de mindjárt arról is gondoskodtak, hogy a járásokat akként osszák be, hogy a magyarság mentői kevesebb helyen érje el ezt a törvényes arányszámot. A katolikus püspököknek, az áldott emlékü Fischer-Colbrie kassai püspök kivételével, már régebben el kellett hagyniuk működésük színhelyét. Az evangélikus egyházra új alkotmányt kényszerítettek rá. A színmagyar református egyház alkotmányának jóváhagyását ellenben a mai napig megtagadták és minden elképzelhető módon zaklatták annak egyházi és világi vezetőségét. A túlnyomóan magyar ügyvédekéből álló ügyvédi kamarákat feloszlatták és Turócszentmártonban központi kamarát szerveztek, amelynek egész tisztikarát és választmányát nem a tagok választják, hanem a kormány nevezi ki. Ekkor szavazták meg a földreformot is, amelynek segítségével a magyar birtokosok földjeinek legnagyobb részét csekély kártalanítás ellenében lefoglalták és cseh, valamint szlovák telepesek leteleptetésére használták fel.

Amikor a forradalmi nemzetgyűlés ily módon a maga képeire formálta az egész állami szervezetet és az új választási törvény útján arról is gondoskodott, hogy a nemzeti kisebbségek ne kerüljenek be számarányuknak megfelelő képviselettel a parlamentbe, 1920 március havában végre kiírták a nemzetgyűlési választásokat, amelyekben azonban az ungvári választókerület nem vett részt.

A választások egészen készületlenül találták a magyarságot. A kivételes intézkedések, a katonai diktatúra és a rögtönítélő bírászkodás eddigelé minden szervezkedést és gyülekezést lehetetlenné tett. A forradalom előtti polgári pártokat az események fölmorzsolta és sok tekintetben fölöslegessé tették. Számottevő erők fölött csak a szociáldemokraták rendelkeztek, akiknek legnagyobb része azonban a cseh szociáldemokrata párt karjaiba vetette magát és a magyarság kisebbségi jogaiért vívott küzdelemben nem vett részt, sőt ellenséges viselkedésével számtalanszor hátráltatta és megbénította azt.

A legelső teendő tehát a magyar tömegek megszervezése volt, ami azonban az adott körülmények között éppenséggel nem volt könnyű feladat. Mivel Szlovenszko és Ruszinszko a múltban közjogi egységet sohasem alkotott, az ideszakadt magyarságban csak igen lassan alakult ki az összetartozandóságnak ez a tudata, amely Erdélyben már régen megvolt. A különböző vidékeknek vezetésre alkalmas férfiai, akik legnagyobbbrészt új emberek voltak, nem ismerték egymást és a nagy távolságok is megnehezítették az érintkezést, úgyhogy hosszabb időnek kellett eltelnie, amíg a személyes összeköttetés megteremtette a politikai együttműködés előfeltételeit.

A szervezkedés munkája nem egy központból indult meg. Pozsonyban és Kassán, Szlovenszko két legnagyobb városában a keresztényszocialista egyesületek indították meg a szervezkedést. E mozgalom

terjeszkedését előmozdította az, hogy programját a keresztény internacionále alapelvére építette fel és így nemcsak magyar, de szlovák, német és ruszin követőkre is számíthatott, mint szociális mozgalom pedig a munkásság körében is gyökeret tudott verni. Körülbelül ugyanabban az időben Komárom és Érsekújvár vidékén, valamint Gömörben a magyar kisgazdák is szervezkedni kezdtek s megvetették az alapját a magyar kisgazdapártnak, amely később a magyar nemzeti pártnak lett a magja. A Szepességen a magyarbarát németiség a Zipser Deutsche Partei körül csoportosult. Ruszinszkóban már a kommün alatt egy nemzeti szocialista párt alakult meg, amely később a keresztény szocialista párthoz csatlakozott. A szervezkedés tehát nem egységes haditerv, de vidéki központok szerint tagolva indult meg, amelynek azután az lett a következménye, hogy egy egységes magyar párt máig sem alakulhatott meg. Bartal Aurél, volt pozsonyi főispán és több társa, ugyan már akkor megkísérelték egy minden magyart átölelő magyar nemzeti párt megalakítását, azonban ezt a hatóságok nem engedték meg.

Ily körülmények között a magyarság igen nagy handicappal indult neki a választási küzdelemnek. A gyűlések megtartását a hatóságok számtalan esetben nem engedték meg, hasonlóképpen pártjaink helyi szervezeteinek megalakítását sem. Egy héttel a választások előtt, közéletünk 50—60 vezetőegységét letartóztatták. A statárium és a cenzúra még fennállott. Amikor néhány héttel a választások kiírása előtt Pozsonyban egy értekezlet a kivételes intézkedések megszüntetését követelte, a zsupán kijelentette, hogy e követelésnek már csak azért sem tehet eleget, mert „ezzel lehetővé tennék a magyar agitációt a szlovák lakosság között”. Pártjaink agitációját nagyon megnehezítette a választási törvénynek az a rendelkezése is, amely Szlovenszkón ezer aláírást követelt meg egy lista érvényességéhez. A rendelkezésre álló idő rövidege miatt pártjaink csak két kerületben jelölhettek: Kassán és Érsekújváron. A kassai választókerületben a keresztényszocialista párt nyújtott be jelölőlistát, amelyre a magyar kisgazdapárt és a Zipser Deutsche Partei jelöltjeit is felvették. Az érsekújvári kerületben a keresztényszocialista párt és a magyar kisgazda párt ellenben külön-külön listával vette fel a választási harcot.

Mindezen nehézségek ellenére a keresztényszocialista párt 139.355, a magyar kisgazdapárt pedig 26.520 szavazatot ért el a képviselőválasztásoknál. Jelöltjeik közül a következők kerültek be a parlamentbe: Lelley Jenő, a párt akkori elnöke, Jabloniczky János, Körmendy Ékes Lajos és Töbler János. Az utóbbit nemsokára azon az alapon, hogy illetősége nincs, megfosztották a mandátumától, mire Palkovich Viktor kutai esperes került a helyébe, akinek illetőségét később ugyancsak megsemmisítették. Ugyanez a sors érte Körmendy Ékes Lajost is, aki 1925-ben Magyarországra volt kénytelen költözködni. A szenátusba Kopemiczky Ferenc és Schmidt Károly jutott be a keresztényszocialista párt listáján. Az utóbbi mandátumát azonban a párt később kénytelen volt megtámadni, mert a német nacionalisták vizeire evezett, de a prágai választási bíróság elutasította a panaszt. A magyar kisgazdapárt listáján Füssy Kálmán, mint

képviselő, Hangos István, majd halála után Ficza József pedig mint szenátor került be a szenátusba. A keresztényszocialista párt listáján, de kisgazdapárti programmal megválasztott Szent-Iványi József, ezekkel együtt közös pártot alakított. Az így megválasztott magyar képviselők a parlamentben közös klubot alkottak, amely később tisztán technikai okokból, keresztényszocialista és magyar kisgazdapárti klubba szakadt szét, a közös klub-üléseket azonban a ciklus végéig megtartották. A képviselői klub nevében Körmeny Ékes Lajos dr., a képviselőház 1920 július 2-án tartott ülésén történelmi jelentőségű deklarációt olvasott fel, amelyben a szlovenszkói és ruszinszkói magyarság nevében ünnepélyesen állást foglalt az önmegrendelkezési jog mellett és tiltakozott az ellen, hogy a magyarságot a csehszlovák köztársaságba bekebelezték.

A magyar pártok egységes parlamenti fellépése és harmonikus együttműködése érdekében 1920 december 7-én, Rakovszky Iván, a későbbi magyar belügyminiszter elnöklésével tartott értekezleten megalakították a „Szlovenszkói és Ruszinszkói Szövetkezett Ellenzéki Pártok Szövetségét”. E pártszövetségben résztvett a keresztényszocialista párt, továbbá a magyar kisgazdapárt és a szepesi német párt. Később az úgynevezett magyar jogpárt is csatlakozott hozzá, amelynek az volt a feladata, hogy a többi pártokban elhelyezkedni nem tudó elemeket megszervezze, de nagyobb eredményeket elérni nem tudott és hamarosan megszűnt. Ruszinszkóban az ottani keresztényszocialista párt, valamint a magyar kisgazdapárt és a jogpárt a ruszinszkói politika vezetése céljából külön pártszövetséget alakított, amely, mint külön egység csatlakozott a nagy pártszövetséghez. Ekkor létesült a szlovenszkói és ruszinszkói ellenzéki pártok központi irodája is, amelynek élére, igen tág hatáskörrel, Petrogalli Oszkárt állították, aki 1925-ben bekövetkezett haláláig középpontja volt a magyarság politikai, kulturális és társadalmi mozgalmának. Az a három év, amíg ő vezette kisebbségi küzdelmünket, a nemzeti erők koncentrálásának felejthetetlen korszaka volt és nagy egyéniségének hiányát ma is állandóan érezzük és fájjaljuk.

A nemzeti erők koncentrálása nem volt könnyű feladat, mert a kivételes intézkedések egészen 1922-ig hatályban maradtak. A két magyarországi restaurációs kísérlet nem maradt visszahatás nélkül a csehszlovákiai magyarság helyzetére. Mind 1921 áprilisában, mind 1921 októberében a kormány számtalan retorziós intézkedést léptetett életbe a magyarság ellen s tömegesen internálta vezetőit. A lapok megrendszabályozása állandóan napirenden volt és egymásután tiltották be a különböző újságokat. Így az „Esti Újság”-ot, az „Eperjesi Lapok”-at, a „Szepesi Értesítő”-t, a „Szepesi Lapok”-at, a „Magyar Kalász”-tstb. Az általános politikai helyzet is igen kedvezőtlen volt. A csehszlovák állam ügyeit az 1920/26 években az öt nagy cseh pártból álló koalíció kormánya intézte, amely minden rendelkezésére álló eszközzel a cseh nemzeti állam kiépítésére törekedett. Ez a koalíciós kormány a ciklus elején majdnem $\frac{2}{3}$ többséggel rendelkezett a parlamentben és csak akkor gyengült meg egy kevéssé, amidőn a kommunisták kiváltak a szociáldemokrata pártból, majd a Hlinka vezetése

alatt álló szlovák néppárt kilépett a kormányból. A magyar politikusoknak őszinte törekvése volt megteremteni a szlovák néppárttal az együttműködést, de ez sem akkor, sem később nem sikerült. A szlovák néppárt állandóan magyarelles magatartást tanúsított és a hozzá közel álló Micsura Márton teljhatalmú miniszter, Srobár szellemében dolgozott tovább. A magyar képviselők egyedüli szövetségesei a német polgári pártok voltak, amelyek akkoriban a Deutscher Parlamentarischer Verbandban tömörültek a cseh nemzeti koalíciónak a németiség ellen irányzott támadásainak kivédése céljából. A hozzájuk fűzött remény azonban, sajnos, nem teljesedett be, mert a német politikában hamarosan érvényesült az az áramlat, amely a csehekkel való együttműködést tűzte ki céljaul.

A cseh nemzeti koalíció kormánya és a szlovenszkói teljhatalmú minisztérium a forradalmi nemzetgyűlés által megalkotott törvények segítségével teljes erővel hozzájárult a magyarság kulturális és gazdasági birtokállományának csökkentéséhez. Megkezdték a földbirtok-reform végrehajtását, amely a magyar birtokosoktól elvett földet cseh és szlovák telepesek kezére volt hivatva átjártatni. A szlovenszkói gazdasági élet „dezindusztriálása” címén a legtöbbszörre magyar kézen lévő gyárpar ellen kíméletlen hadjáratot indítottak, amelynek az lett a gyors következménye, hogy a magyar kormány által dédelgetett szlovenszkói ipar a legnagyobb válságba került és nemcsak a gyárosok nagy sora ment tönkre, de a munkások ezrei is elvesztették kenyerüket. A magyar illetőségi törvény félremagyarázása révén sok ezer embert, aki már 1910 előtt megszerezte az illetőséget és a békeszerződések alapján csehszlovák állampolgárrá vált, idegen alattvalóként kezeltek, sőt sokakat ki is utasítottak az állam területéről. Kezdetét vette az illetőségi téren uralkodó káosz, amely később valóságos európai botrányá nőtte ki magát. Ezzel párhuzamosan, a legkülönbözőbb ürügyek alatt, azokat a magyar tisztviselőket is elbocsátották állásukból, akik letették a hűségüket és az új államban is mintaszzerűen teljesítették hivatali kötelességüket. A régi nyugdíjasoknak egyáltalában nem adták meg nyugdíjukat, vagy nevetségesen csekély összegekkel szűrték ki a szemüket. A magyar képviselők hiába tiltakoztak ez állapotok ellen, a magyar sajtó hiába követeli állandóan a legkiáltóbb sérelmek megszüntetését, minden szavuk falrahányt borsónak bizonyult. A kormány a közvélemény elégedetlenségének elfojtása céljából megszavaztatta a „rendtörvényt”, amely drákói büntetésekkel akadályozza meg a szabad véleménynyilvánítást. A magyar iskolák bezárása tovább folyt és csakhamar megvalósult a kormánynak az a programja, amely a magyar középiskolai oktatás elsorvasztásához és a szakiskolai oktatás szinte teljes megszüntetéséhez vezetett.

Mikor 1923 őszén első ízben kiírták a községi, járási és megyei választásokat, politikai szervezeteink már teljesen kiépültek és pártjaink valóban szép eredményeket értek el. A megyei választásokon két nagymegye kivételével, közös listát állítottak fel és összesen 253.881 szavazatot kaptak, tehát 85.000 szavazattal többet, mint az 1920 évi parlamenti választások alkalmával. Kitént, hogy Szlovenszko lakos-

ságának többsége autonomista érzelmű. A mi pártjaink és az akkor még ellenzéken lévő szlovák néppárt ugyanis az összes szavazatok felénél is több szavazatot értek el. A kommunistákkal együtt pedig az ellenzék majdnem háromnegyed többséget szerzett. A megyei képviselőtestületekben mindazonáltal a kormány akarata érvényesült, mert mindenütt tíz-tizenegy darabontot nevezett ki, úgyhogy az ellenzék fényes győzelme dacára is, övé volt a többség.

Nemsokára, 1924 elején, Ruszinszkóban is első ízben kiírták a lakosság által már régóta követelt parlamenti választásokat. Az autonóm országgyűlés, a szojm megalakítására azonban sem akkor, sem később nem gondolt a kormány. A ruszinszkói választások eredménye is a lakosság nagyfokú elégedetlenségét tükröztette vissza. Kilenc mandátumból négy jutott a kommunistáknak, egy-egy a magyar pártok szövetségéből alakult „öslakos pártnak“ és a ruszin autonomisták földművesszövetségének, míg a legnagyobb terrortal dolgozó kormánypártok együttvéve csak három mandátumot tudtak szerezni. Az öslakosok listáján Egry Ferenc szenátor és Korláth Endre került be a prágai nemzetgyűlésbe, akik első beszédükben élesen tiltakoztak az ellen, hogy a kormány még mindig nem valószínűsítette meg Ruszinszko autonómiáját, amelyet a saint-germaini kisebbségi szerződés és a csehszlovák alkotmány egyaránt biztosított az ottani lakosságnak.

A kormány ellen indított küzdelemben, sajnos, árulói is akadtak a magyarságnak. 1923 elején, Csánki (Neumann) Aladár, a Károlyi-kormány bari főispánjának vezetése alatt megalakult a „Magyar Köztársasági Földműves Párt“, amely a kormány legmagasabb protektorátusa alatt a magyarság egységét akarta megbontani. E „Csánki-huszárok“ viselkedésére jellemző, hogy a Népszövetséghez memorandumot intéztek, amelyben tiltakoztak az ellen, hogy Apponyi Albert Genfben a kisebbségek védelmére kel. Prágába pedig küldöttséget menesztettek, amely „Éljen Hodzsa apánk!“ felkiáltással járta be a cseh főváros utcáit. Nem csoda, ha a magyarság utálattal fordult el a renegátoktól, akik a megyei és a ruszinszkói választásoknál mindössze egy-kétezer szavazatot tudtak összehozni. A megbontási kísérlet tehát csúfos kudarcba fullt és Csánki pártja az 1925 évi parlamenti választások alkalmával már listát sem tudott benyújtani, hanem a cseh agrárpártot támogatta, amelybe azután később be is olvadt.

Belső harcok is veszélyeztették a magyar front ellentálló erejét. Míg a vezetőférfiak túlnyomó része pártjaink szoros együttműködését kívánta, addig Lelei Jenő, a keresztényszocialista párt elnöke, állandóan a pártfenség dogmáját hangoztatta és a pártok közötti súrlódások napirenden voltak. Hosszas csatározások után, 1925 január 5-én, ünnepélyes formák között, létrejött ugyan az „érsékújvári egyezmény“, amely a közös küzdelem elvi és tárgyi előfeltételeit szabályozta, de a Treuga Dei csak rövid ideig tartott. Néhány nappal az érsékújvári egyezmény után, meghalt Petrogalli Oszkár, a magyar egység legfanatikusabb hirdetője, majd Lellei környezete az érsékújvári egyezmény alapján megalakított pártközi vezérlőbizottság új elnökét, Bittó Dénest, felfüggesztette a keresztényszocialista pártban

betöltött funkciója alól, úgyhogy az Érsekújvárt megteremtett egység hamarosan felborult. Szent-Ivány József, a magyar kisgazdapárt elnöke, az „egységes magyar párt” megalakítására hívta fel a magyar közvéleményt. A keresztényszocialista pártban viszont, ahol ezt a tervet nem tartották megértnek, teljes erővel kitört a harc Lellei megbuktatására, aki ellen a magyar sajtó azt a vádat emelte, hogy az érsekújvári egyezmény nyílt megszegésével tárgyalásokba bocsátkozott a kormánnyal. Lellei nemsokára kénytelen volt lemondani és helyébe Szüllő Gézát választották meg a párt elnökévé, akivel olyan férfiú kerül a csehszlovákiai magyar politika előterébe, aki a forradalom óta a magyar kisebbség érdekében kifejtett külföldi működésével már eddig is rendkívül hasznos szolgálatot tett az ügynek. Lelleinak a pártból való kizárása azután teljessé tette a keresztényszocialista párt ellenzékének győzelmét.

Ez volt a helyzet, amikor 1925 október 25-én kiírták az új parlamenti választásokat. A keresztényszocialista párt és a Szent-Ivány József vezetése alatt újonnan megalakított magyar nemzeti párt között 2 közös lista felállítása végett megindított tárgyalások meghíúsultak és erre a két párt önállóan vette fel a választási küzdelmet. A keresztényszocialista párt külön listát nyújtott be. A hivatalos listával szemben Lellei frakciója ellenlistát állított „Nyugatszlovenszkoí Keresztényszocialista Párt” névvel. A magyar nemzeti párt a szudétanémet Bund der Landwirte-vel és a német iparos párttal, valamint a szepesi német párttal szövetekezett és velük együtt közös listát állított, amelyet az ungvári választókerületben a keresztényszocialista párt is támogatott. A németekkel kötött paktumban a magyar nemzeti párt a szabad kéz jogát biztosította magának Szlovenszko és Ruszinszko autonómiája, valamint a kormányba való belépés kérdésében, úgyszintén az esetben, ha a keresztényszocialista párt is csatlakoznék e szövetséghez, az egyházpolitikai kérdésekben is.

Az 1925 november 15-én lezajlott választásokon a magyar nemzeti párt 109.468 szavazatot ért el és hat képviselőt, három szenátort hozott be a parlamentbe. Köztük Szent-Ivány Józsefet is. A keresztényszocialista párt 98.493 szavazatot ért el, amelyekkel négy képviselői és két szenátusi mandátumot szerzett, köztük a pártvezér: Szüllő Géza számára. Lellei Jenő frakciója mindössze 17.208 szavazatot kapott, megbukott és eltűnt a közélet színpadjáról.

A választások után Svehla Antal, a cseh agrárpárt vezére, megalakította második kormányát, amely még mindig a cseh nemzeti koalíció alapján állott. Az új kormány bemutatkozása alkalmával Szüllő Géza és Szent-Ivány József kifejtették pártjuk elvi álláspontját. Szüllő Géza kifejezetten fenntartotta a magyar képviselőknek 1920-ban Körmendy Ékes Lajos által előterjesztett deklarációját, amely szerint a magyarság ragaszkodik önrendelkezési jogához és kijelentette, hogy pártja a legelősebb közjogi ellenzéki álláspontot foglalja el a Szlovenszko teljes autonómiáját követeli. Szent-Ivány József, miután kijelentette, hogy „ezt az államot nem a mi akaratom, nem az itt élő népek egyetértő testvérülése hozta létre” realpolitikai programjának célját így jelölte meg: „Küzdelem a csehszlovák

nemzeti állam ellen és a nemzeti autonómia kiküzdésére Szlovenszko és Ruszinszko öslakosságával és a németekkel való egyetértésben“.

Minthogy az új parlamentben a cseh pártok többsége igen gyenge volt és azt is felette veszélyeztette a polgári és szocialista elemek közötti ellentét, a cseh nemzeti koalíció napjai meg voltak számlálva. Hattýudala a nyelvtörvény régóta sürgetett végrehajtási rendeletének kibocsátása volt, amely a nemzeti kisebbségektől számos olyan jogot is elvont, amely a nyelvtörvény értelmében kétségen kívül megillette volna. 1926 márciusában hivatalnokkormány lépett a cseh nemzeti koalíció helyébe, amelynek jelentékeny közeledést sikerült elérnie a cseh polgári pártok és az úgynevezett német aktivisták között. Legfontosabb programja az agrárvámok felemelése volt, amely alapon ad hoc létrejött az úgynevezett vámtöbbség, amellyel együtt a magyar nemzeti párt is megszavazta a vámtörvényt, míg a keresztényszocialista párt ellene szavazott. A magyar nemzeti párt szavazatainak némi ellenértékeképpen a cseh polgári pártok is elfogadták az új állampolgársági törvényt, a lex Dérért, amely azonban — mint végrehajtásánál csakhamar kiderült — nem volt alkalmas az illetőségi és állampolgárság téren uralkodó zűrzavar megszüntetésére.

A vámkérdés körül felmerült nézeteltérés a két pártunk között már a választások óta mutatkozó feszültséget fokozta, de hogy végzettsé ne válják, a vezetők megállapodtak, hogy a sűrlődés kiküszöbölése céljából pártközi bizottságot alakítanak, amely azonban csak igen rövid életű volt. Ugyanazon a napon, mikor ez a bizottság megalakult, Prágában létrejött a cseh-német polgári kormány, amelybe a német keresztényszocialista párton kívül a Bund der Landwirte is belépett, mégpedig a nélkül, hogy a magyar nemzeti párttal kötött megállapodása értelmében, az utóbbi hozzájárulását e lépéshez kikérte volna. Az új kormánnyal szemben a nemzeti párt várakozó álláspontra helyezkedett, míg a keresztényszocialista párt ezentúl is fenntartotta éles ellenzéki álláspontját. A magyar nemzeti párt további magatartását a kormány elé terjesztette \$ követeléseinek teljesítésétől tette függővé, melyek a földreformmal elkövetett visszaélések megszüntetésére, a magyar iskolaügy fejlesztésére és a magyar kultúra támogatására, az egyházak jogos követeléseinek teljesítésére, a nyelvi jogok biztosítására, az elbocsátott tisztviselők ügyének méltányos megoldására, a nyugdíjasok sérelmeinek orvoslására, több fontos gazdasági kérdésre és Ruszinszko autonómiájának megvalósítására irányultak.

Minthogy azonban a kormány jogos követeléseinek teljesítése helyett csak morzsákat akart juttatni a magyarságnak, a tárgyalásoknak, amelyek néhány hónapig húzódtak, meg kellett hiúsulniok. De különben is 1927 elején a kormány, számos olyan javaslatot terjesztett a parlament elé, amelyet becsületes magyar pártnak elfogadnia nem lehetett. A katonai létszámemelés és az új adótörvény ellen a nemzeti párt együtt szavazott a keresztényszocialistákkal és amikor 1927 május 27-én a prágai parlament elnökválasztásra gyűlt egybe, a két párt egyformán fehér lappal szavazott, hogy ily módon is kifejezze a Masarykban testet öltő kormányzati rendszer iránt bizalmatlanságát. A kormány ezután a nemzetgyűlés elé vitte a

közigazgatási reformot, amely a cseh bürokrácia hatalmat kiterjesztette és az önkormányzatot még jobban megcsonkította, úgyhogy a magyar nemzeti párt a keresztényszocialista párttal együtt megint csak a legelébben állást volt kénytelen foglalni a tervbevett új közigazgatási rendszer ellen. Ezzel a magyar nemzeti párt és a kormány, valamint a Bund der Landwirte között minden kötelék megszakadt és két pártunk ismét egymásra talált, a legelébb ellenzéki küzdelem jegyében.

E közeledés tisztán belpolitikai okokra vezethető vissza és így ellenfeleinknek az az állítása, hogy a magyar nemzeti párt a Rothermere-akció hatása alatt változtatta meg taktikáját, dajkamesénél egyébként nem tekinthető. A kormány mégis, megint csak az irredentizmusnak tíz esztendő alatt számtalanszor felhánytorgatott vádjával illeti pártjainkat és ismét azokat az eszközöket alkalmazza a magyarsággal szemben, amelyet az első években oly kíméletlenül használt. A le-tartóztatások ismét napirenden vannak. A cenzúra egymásután el-kobozza lapjainkat. Az illetőségi hajsza teljes erővel tovább folyik. A Magyarországon szerzett diplomák nosztrifikálásának tilalmát csak néhány héttel ezelőtt bocsátotta ki a kormány. A magyar színészet életerét most vágják el. Az állam fennállásának tizedik évében tehát semmivel sem javult meg a magyar kisebbség helyzete, sőt ellen-kezőleg: sérelmei napról-napra újakkal gyarapodnak.

A közös baj és nyomorúság pörölye azonban összekovácsolja a magyarságot. Az elmúlt év őszén lefolyt községi választások alkal-mával pártjaink vezetősége azt az elvi utasítást adta ki helyi szerve-zeteinek, hogy lehetőleg mindenütt közös listát állítsanak, vagy leg-alább is kapcsolják listáikat. A községi választások szép eredménye igazolta ennek a lépésnek helyességét. A külpolitikai kérdésekben a két párt teljesen szolidáris és közösen folytatja le népszövetségi és kisebbségi akcióit. Kulturális kérdésekben is együtt mennek és közös kultúrpolitikai programot dolgoztak ki a magyar társadalom egy-séges megszervezése céljából. A rendkívül fontos ifjúsági ügyeket is együttesen intézik. Gazdasági téren közös mezőgazdasági tanfolya-mokat rendeznek és közös szövetkezeteket alakítanak. A nagypolitiká-ban is megvan a legszorosabb együttműködés iránti készség és remél-ni lehet, hogy a két párt között tervezett munkaközösség nemsokára intézményes formában is meg fog valósulni.

Tíz év eseményeire visszapillantva arra az eredményre kell jut-nunk, hogy a magyar ellentállás akkor volt a legnagyobb és a jogain-kért vívott küzdelem akkor mutatta a legnagyobb lendületet, amikor egységesek voltunk, míg azokban az években, amikor pártellentétek és személyi súrlódások zavarták az egységet, önvédelmi harcunk veszített erejéből és alkotó munkánk sem tudott igazi eredményeket felmutatni. Sikereket csak úgy tudunk elérni, ha egységesek vagyunk!

FLACHBART ERNŐ

A MAGYARSÁG JOGVISZONYAI ÉS KULTURÁLIS ÉLETE CSEHSZLOVÁKIÁBAN

A TÜRÓCSZENTMÁRTONI határozat, valamint a november i-én kitört budapesti forradalom után az összes megyékben és városokban megalakultak a nemzeti tanácsok. Legtöbb helyen tót nemzeti tanács és magyar nemzeti tanács, melyek gyakran békésen működtek együtt, főtörekvésük lévén a nyugalom és rend megőrzése. A tót-ság 95 %-a nem is gondolt arra, hogy a csehekkel egy államot alkosson. Csak azokon a helyeken, ahol a cseh ágensek szabadabban működhet-tek, ahol a hatóságok ellenőrző tevékenysége meglazult, kezdtek a tót nemzeti tanácsok helyzetükkel visszaélni. Ez többnyire a tót többségű városokban és olyan területeken történt, ahol a megszállás cél-jából kivezényelt cseh csapatok már megjelentek. Ezek erőszakosan és gonosz kíméletlenséggel bántak a magyar lakossággal. Sok magyart ártatlanul agyon lőttek, minden városból, minden helységről túsokat szedtek s messze Cseh-Morvaországba, várbörtönökbe és megfertő-zött barakkokba vitték a magyarság intelligenciájának reprezentánsait.

Az ártatlanul letartóztatott magyarságot rendszerint Illavára, a fegyintézetbe, majd Brünn, Olmütz, Josefstadt, Theresienstadt börtö-neibe hurcolták. A megszálló csehek népjogellenesen tették mindezt, mert hiszen a békekötés nem volt még realizálva, fegyverszünet nem volt érvényben, a felsőmagyarországi lakosok jog szerint magyar állampol-gárok voltak és a letartóztatottak elleni vád emelése, mely rendszerint a cseh-tót állam elleni hűtlenséget variálta, a leggonoszabb, népjog-ellenes cselekedet volt, mert a megszálló seregek és hatalomnak nemzetközi jogszokás szerint nem szabad a megszállott terület lakóitól a hűség esküt követelni és kikényszeríteni, pláne, mikor a csehek a megszállást fegyverszünet dacára rendezték. Népjogellenes volt az a cseh módszer is, mellyel a megszállott területen fogságba jutott magyar katonákkal bániak, akiket a nemzetközi jog csúfjára haditörvényszékek elé állítottak, holott legfeljebb, mint hadifoglyok lettek volna keze-lendők. Népjogellenes volt az is, hogy a megszállott terület lakosságát a saját hazája elleni harcban való részvételre kényszerítették és hogy nem kímélték a felsőmagyarországi lakosság életét, magánvagyonát, családi életét, nyugalomát, vallási meggyőződését és egyházi szer-tartásait. A Wilson-féle teóriának egyik legsötétebb szégyenfoltja volt a cseh-tót nemzetegység hazugságára támaszkodó cseh megszállási akció Magyarországon.

Mikor a magyar bolseviki éra összeomlott, Srobár miniszter ren-deletet adott ki a külföldiek kiutasítására. Az augusztus 2-án kelt 4.397. számú rendelet szerint (1. §.) mindazok:

„Akik 1914 évi augusztus hó 1-én nem voltak a volt magyar királyságnak állampolgárai és ezenkívül nem bírtak a mostani Szlovenszko valamelyik községében (városában) községi illetőséggel, kötelesek a Csehszlovák Köztársaság területét legkésőbb folyó évi augusztus hó végéig elhagyni. Ezen határidőt a zsupán (Pozsonyban és Kassán a rendőrfőkapitány) 8 napra leszállíthatja és 8—8 nappal meghosszabbíthatja. Vagyis, amint ezt egy augusztus 25-én kiadott új rendelet magyarázta:

„Oly személyek, kik 1914 augusztus i-ig állampolgárai voltak ugyan a magyar királyságnak, de Szlovenszko mostani területén nem bírtak illetőséggel, a Csehszlovák Köztársaság területét a 4.397/919. számú rendelet értelmében kötelesek elhagyni.“ A határidő letelte után a kiutasítottakat szállító vonatok egymásután gördültek Magyarország felé. Az ügynevezett zsuppvonatokon elindított, nagyrészt tisztviselők és állami alkalmazottak ezen utazásuk alkalmával nehéz megpróbáltatásokon mentek keresztül. Minden városban apadt a magyarság száma és azok is menekültek, akiknek anyagi viszonyai más egzisztenciális lehetőségeket nyithattak meg számukra. Ez a menekülésszerű költözési láz végzetes hiba volt, mert a cseh-tót érdekeket szolgálta és mert gyengítette a magyar lakosság erejét, melyet a kiutasítások, letartóztatások, a renegátság amúgy is szemmel láthatólag apasztottak.

Valósággal világcsaló komédia volt az, hogy mikor a Srobár-féle kiutasítási rendelet értelmében a kiutasított magyaroknak szeptember i-én már a demarkációs vonalon kellett volna lenniök és mikor vonatvontat után szállította ki a bizonytalan jövőbe a kiutasított magyarokat, amikor kétségbeesett magyarok tömegesen kénytelenek voltak útlevélért, vagonokért, szállítási engedélyért lótni-futni, sokszor Pozsonyba is utazni, a cseh-tót köztársaság aláírta Saint Germain en Lay-ben szeptember 10-én a szövetséges és társult főhatalmakkal megkötött szerződést, az ügynevezett kisebbségi jogokat védő szerződést, melyben az új államalakulás kötelezte magát, hogy a kisebbségek jogait épségben tartja és a nagyhatalmak kisebbségvédelmi kompetenciáját elismeri. Ez a szerződés a kisebbségi jog forrása gyanánt szerepel, ha azonban tekintetbe vesszük azt, hogy a kisebbségi védelem minimumát foglalja magában és a valóságban a minimum érdekében sem szállnak síkra a védelmet elvállaló nagyhatalmak, akkor bátran elmondhatjuk, hogy a forrás egyelőre bedugult.

E kisebbségvédelmi ígéret őszinteségének megvilágítására szolgál a csehszlovákiai magyarság egész tízesztendősi élete.

Eleinte 1919/20-ban a 19.381/V. 1919. pozsonyi postaigazgatósági rendelet alapján telefonon csakis csehül, tótul és németül volt szabad beszélni. A magyarul beszélőket szétkapcsolták. A posta a magyar címzésű leveleket eleinte nem kézbesítette, visszaküldte, vagy pedig megsemmisítette. Hajszát indítottak azok ellen, akik nyilvánosan magyarul beszéltek. Zsupánok rendeletet adtak ki, mely szerint hivatalban magyarul beszélni nem szabad. A magyar nyelvnek eltiltásával együttesen történt a cégtáblák leverdesése, amit a hatóságok rendeletekben támogattak. Kelet-Szlovenszkon és Ruszinszkon színmagyar területeken rendeletileg megparancsolták a hatóságok, hogy a cég-

táblákon nemcsak a név, hanem az üzem minősége is kiírandó szláv nyelven. Csupán 5 napi határidőt adtak e változás keresztülvitelére. Büntetés 2.000 koronában, ismétlődés esetén 6 hónapi elzárásban lett megállapítva. A szlovenszkoí teljhatalmú miniszter, Srobár 3.285/1919. számú rendeletében 1919 májusában elrendelte, hogy az összes üzleti és nyilvános intézeti, egyesületi felirat főnyelve a cseh-tót legyen. A másnyelvű szövegnek kisebbnek kell lennie, rövidítéseket nem szabad a tótnyelvű szövegben használni.

Az 1920 február 29-i 122. számú nyelvtörvényt a német és magyar nemzet hozzájárulása és megkérdezése nélkül hozta a kinevezésen alapuló forradalmi nemzetgyűlés. A törvény, bár elismeri, miszerint az állampolgár érdekeről van szó, hogy az állami közigazgatás őt meghallgassa és vele a saját nyelvén beszéljen, de kimondja ugyanakkor, hogy nem mindenki követelheti azt, hogy vele az államnak mindegyik hivatalában és mindenütt az ő nyelvén lehessen tárgyalni. Ezt a kérést, úgy az indokolás, mint a törvény egy megfelelő nemzetiségi arányszámtól tette függővé a 2. §. 1. pontjában.

„Bíróságok, hivatalok és közszervek, amelyeknek működési köre oly járásra terjed ki, amelyben az utolsó népszámlálás szerint legalább 20% nem cseh-tót nyelvű állampolgár lakik, mindezen ügyekben, amelyeknek elintézése hozzájuk azon az alapon tartozik, hogy illetékességük arra a járásra vonatkozik,¹ kötelesek ezen kisebbségekhez tartozótól beadványokat elfogadni és ezen beadványok elintézését nemcsak cseh-tót, de a beadványi nyelven is kiadni.“

A nyelvtörvény 8. §-a szerint a kormánynak végrehajtási rendeletet kellett volna kibocsátania öt esztendőre terjedő átmeneti időre vonatkozólag. Ezt a kormány 1926-ig nem tette, hanem a legbrutálisabb csehesítést és tótosítást tovább is folytatta, sőt a nyelvtörvény minimális koncesszióit is negligálta.

Egy zsupáni rendelet 3.000 cseh korona büntetéssel fenyegette meg azokat, akik nyilvánosan magyarul beszélnek. De büntetendő cselekménynek stigmatizálta azt is, ha valakinek magán vagy üzleti nyomtatványai magyaryelvűek. Magyaryelvű levélpapíros, cégkártya, névjegy elkoboztatik és tulajdonosát 3.000 korona büntetés éri, amelyet, ha nem tud lefizetni, át lehet változtatni elzárásra is.

Hasonló módszerrel léptek fel a prágai kormányzatnak végrehajtó szervei az igazságügy terén. A törvényszékek és ítélőtáblák elnökei a népszámlálás megejtése után, a nélkül, hogy a népszámlálás eredménye jogerősen meg lett volna állapítva és hivatalosan kihirdetett volna, elrendelték a járásbíróági, törvényszéki területeken, ahol a magyar és német kisebbség számarányát 20%-nál kisebbnek találták, a felek magyar nyelvhasználatának beszüntetését. Erre volt szükséges a népszámlálási csalás. Hasztalan tiltakoztak ez ellen a magyarság és németség testületéi, hivatkozván arra, hogy a tolmácsolás megnehezíti az eljárást és ha a felek nem értik, hogy a bírák mit mondanak, ha nem értik a tanúvallomásokat, a jegyzőkönyveket, akkor ebből súlyos következmények háruulhatnak a felekre, ez mitsem használt és még ott is, ahol a magyarság arányszámát nem lehetett 20% alá szorítani, vagy nem engedték meg a magyar nyelvhasználatot, vagy pedig nagy nehézségeket gördítettek elébe. Vizsgálat tárgyává tette

a cseh járásbíró, vagy törvényszéki bíró, hogy vajjon az ügyvéd, vagy a fél magyar-e? Ha az illetőknek német vagy zsidó hangzású nevük volt, akkor a magyar beadványt nem fogadta el és a magyar nyelven való tárgyalást megtiltotta.

A magyarság elleni hatósági zaklató pereknek különlegességei a magyar himnusz, magyar ének, a Szent István-napi istentisztelet, a magyar színek és a magyar ruhaviselet miatt folytatott büntető hatósági eljárások. Az új államalakulás veszélyeztetését látják abban, ha valaki magyarul énekel, vagy magyar szabású ruhát visel, a magyar himnuszt pedig, mely áldást kér a magyarságra, valósággal rettegik.

A magyarság és németiség súlyos megbántását jelentették azok a cseh és tót vandálrombolások is, melyeknek a magyar műemlékek áldozatul estek. 1921 január 13-án a légionisták felrobbantották a dévényi Árpád-szobrot, február 3-án pedig a nyitrai zoborhegyi obeliszket. Az érzéseiben súlyosan megbántott magyarság tehetetlenül állt a hatósági protektorátus védelme alatt dolgozó vandalizmussal szemben. Szüllő Géza, magyar képviselő, Pozsony megye közgyűlésén szóvá tette a barbár rombolási merényleteket és figyelmeztette a kormányt, hogy a magyarság kulturális emlékeit legalább a múzeumok részére őrizték meg és ne engedje tönkretenni azokat. Ugyancsak figyelmeztették a kormányt a magyar lapok is, hogy az „ismeretlen tettesek” nem fognak visszariadni a pozsonyi Mária Terézia- és Petőfi-szobor lerombolásától sem. Ez a figyelmeztetés azonban rossz helyre volt intézve, mert a szoborrombolásokat maga a kormány rendezte és októberben Pozsonyban a légionisták világos nappal törték össze és döntötték le Fadrusz János világhíres szobrát, melyet teljesen szétkalapáltak és ugyancsak világos nappal szedték szét Petőfi Sándor szobrát is, tehát ismeretlen tettesekről szó sem lehetett, mint ezt a kormány hangoztatta. A szoborrombolást azután katonai segédlet mellett folytatták egész Felső-Magyarországon.

NÉPSZÁMLÁLÁS. A cseh-tót államalakulás alkotmánytörvényét kiegészítő nyelvtörvény fenti 2. §-a előírja, hogy abban az esetben, ha a legutolsó népszámlálás legalább is 20% nemcseh-tótnyelvű kisebbséget állapít meg egy járás területén, akkor a bíróságok, hatóságok és a köztársaság szervei kötelesek annak a járásnak területén hivatalos kiadványaiknál a kisebbségi nyelvet is használni és a beadványokat e nyelven is elfogadni. Az 1919-ik népszámlálás eredménye nem felelt meg a cseh államalakulás csehesítő vezetőinek, mert attól féltek, hogy a minimális 20%-ot, különösen Felső-Magyarországon, mindenütt ki lehet mutatni s a cseh államnyelvet visszaszorítja a magyar és német nyelv. Tehát olyan népszámlálási eredményre volt szükségük, mellyel a magyar és német létszámot tetemesen apaszthatnák és lehetőleg a legtöbb területen a 20% alá nyomhatnák, mert az 1919-i népszámláláskor kiderült, hogy az általuk tiszta tót megyéknek hirdetett területeken is jelentős magyar és német kisebbségek voltak. Már az 1919-i népszámlálást önkényesen és sokszor meghamisított számlálólapokkal hajtották végre és ennék dacára csak 56% cseh-tótot tudtak kimutatni egész Felső-Magyarországon és 12%

rutént, ellenben a magyarok, akiknek létszámát a zsidóknak a német rovatba való szorításával apasztották, 23 %-át tették ki a lakosságnak. A keleti és déli megyékben a magyar lélekszám 40 és 30% között mozgott, eltekintve attól, hogy a déli sáv majdnem tisztán magyar lakossággal bír. Az 1919-i népszámlálás ennek következtében nem felelt meg a cseh államalakítók intencióinak s ezért 1921 február 15-ére új népszámlálást rendeltek el. Úgy gondolták, hogy két esztendő alatt történt sok kiutasítás, a hivatalos nagy terror megtette hatását és a számbeli arányt tetemesen megmésította.

Az utasítások értelmében a magyar területeken a biztosoknak legfeljebb 14%-nyi magyarságot szabad kimutatniok, ami valóban a legképtelenebb eszközök igénybevitelével sem volt megvalósítható, ámbar a népszámláló biztosok mindent elkövettek a cél elérésére. A számlálási lapokat, melyeket a biztos ceruzával kitöltött és pedig úgy, hogy a megszámlált bele nem tekinthetett, a főbiztos átvizsgálta és kikorrigálta. A magyar és német területek elmagyarosodott vagy elnémetesedett cseh-tót területeknek tekintendők, melyeken a szláv-névű személyek cseh-tótoknak írandók be, azonkívül a 30 évnél idősebb magyarok is. A születési hely irányadó, Csehszlovák területeken születettek, cseh-tótok. Zsidó vallásnak és cigányok, cseh-tótok, ha azonban magyaroknak vagy németeknek vallják magukat, akkor zsidóknak vagy cigányoknak írandók be. Ha a megszámlált csehül vagy tótul is beszélt, szintén cseh-tótnak tekintetett. A hatóságok nagy propagandát folytattak és hihetetlen terrort fejtettek ki. A magyar és német lapokat a népszámlálás idejére betiltották.

1910-ben a mai elszakított területen 48% tót nemzetiségűvel szemben volt 52% más nemzetiségű. (Használati nyelv szerint 46:54.) 1921-ben 56.6% cseh-tót és 43.3% más nemzeteti lett kimutatva. Ha tekintetbe vesszük, hogy 56.6% egy fiktív nemzeti egységet reprezentál, mert hiszen két nemzet tagjaiból adódott össze és hogy e számból az 1918 után bevándorolt csehek le kell vonni és ezenkívül a magyarság rovására elkövetett erőszakos bejegyzéseket, ami együttesen 275.000 lelket tesz ki, akkor a tótság tényleges arányszáma csak 47%. Úgy az 1910-es népszámlálás, valamint az 1921-i népszámlálási eredmények részletezése bizonyítja, hogy a magyarság arányszáma a köztársaságban nem 5.6%, hanem 7.8%, az elszakított területen pedig nem 20.9%, hanem 30%, mely arányszámok a használati nyelv szempontjába való osztályozás esetén körülbelül 8.8%, illetőleg 34 %-ot mutatnának. Tehát a tótság az elszakított területen éppen olyan kisebbséget alkot, mint a magyarság. Hegemóniáról, előjogokról szó sem lehetne, csupán egymás mellé rendelt egyenlőjogú nemzetekről.

KÖZIGAZGATÁS, A cseh hegemonisták természetesen igyekeztek megszervezni hatalmi politikájuk elsőrendű végrehajtóját, mely a cseh-tót egységet megvalósítsa. Lelkiismeretnélküli, erőszakos, hatalmaskodó közigazgatási karra volt szükségük, melynél nem a szakismeret és a tudás volt fontos, hanem a kormányzat által előírt magyar- és nemetellenes, majd tótellenes gyűlölet és türelmetlenség.

Ennek a fokmérője volt az előléptetés irányadója. Aki minél erőszakosabb volt, az annál magasabb állásokat kapott a közigazgatásban.

A belgrádi fegyverszüneti egyezménynek második és harmadik szakasza szerint a kiürített területeken: „A polgári igazgatás a jelenlegi kormány kezében marad.“ A csehek ennek dacára egy még nem létező állam részére hűségesküt követeltek. A tisztviselők így két malomkő közé kerültek. A magyar kormány hivatkozott az egyezményre, a közigazgatási tisztviselők hivatkoztak a magyar kormány rendeleteire. A csehek megszállták a hivatalokat, a tisztviselőket, akik ez esküt le nem tették, eltávolították és behelyezték a cseh-morva tisztviselői karnak szeméjét, a fegyelmiig számtalanszor büntetettek, tót ügyvédi írnokokat, ügyvédgyakornokokat, falusi jegyzőket. Ezek képezték az új közigazgatási kar elitjét. A jegyzőkből alispánok lettek, az ügyvédi írnokokból főszolgabírák, félbemaradt megyei jogászokból megyei főjegyzők, polgármesterek. Falusi papokból, agitátor ügyvédek, vagy ügyvédjelöltekből lettek zsupánok.

Mínthogy a kormányzat ezen végrehajtó apparátusa azt érezte, hogy a talaj lábai alatt bizonytalan és hogy a cseh uralomnak nincsen ott jövője, Szlovenszkót és Ruszinszkót kizsákmányolandó gyarmatnak, — nem is gyarmatnak — hanem ellenséges területnek nézte. A visszaéléseknek, a korrupciónak, a sikkasztásoknak, a csalásoknak, a panamáknak áradata pusztította Felső-Magyarország területét, melynek úgy tót, mint magyar és német polgársága és népe mindenkor mintaképe volt a puritánságnak és a becsületességnek. Az új tisztviselők minden ténykedésükből, tollvonásükből üzletet csináltak. Eleinte csak azokra rohantak mohó kapzsiságukkal, akiket a cseh hegemonisztikus politika igyekezett elnyomni. A magyarság és németiség, valamint a magyarbarát tótok estek először áldozatul ennek a hadjáratnak. Amikor a zsarolók étvágya megnőtt, akkor sorra kerültek a „testvér“¹ tótok és a tót ipar és kereskedelem keserűséggel látta, hogy a magyar gazdasági élet szabadsága helyett beköszöntött a baksis és korrupció rendszere, mert a közigazgatás vezetőemberei mindenképp hasznot kértek. Élelmezési, marhakereskedelmi, szeszértékesítési, fa- és erdőkereskedelmi, földértékesítő, bankalapítási és átalakítási szövetkezetek és konzorciumok burjánzottak fel, melyekben mindenütt a közigazgatás és politika csehei és csehoiljei játszottak vezetőszerepet, akár mint csendes, de annál kapzsisabb, akár pedig mint nyílt társak.

Az új hivatalnoki kar életének megkönnyítésére és a lakosság panaszainak erőszakos elnyomására készültek a közigazgatási reformtörvények. A 126/1920. számú február 19-i közigazgatási reformtörvény csupán első etappe, átmenet az első centralizáció felé, mely az 1928-i, újabb közigazgatási reformban nyert autonómiaellenes befejezést, dacára annak, hogy az autonómia jelszava alatt sikerült azt létrehozni. Az első reform célja a magyar megyéknek tót megyék közötti felosztása volt, azonkívül a teljes unifikációnak előkészítése. A törvény a legtisztább centralizmust valósította meg olyképpen, hogy a hegemonista központi kormányzat eszközévé tette az alacsonyrendű közigazgatási autonómiákat, melyek a centrális hatalom enge-

défyé és ellenőrzése nélkül nemcsak hogy semmit sem tehetnek, de nem is beszélhetnek. Az 1928-i reform törölte a nagyzsupák szervezetét is, a megyei székhelyeket beszűntette és csupán a járási intézményt hagyta meg, azonkívül a tartománygyűlési jelleggel felruházott tartományi zsupatanácsot, mely természetesen más nevet nyert. Ennek az egész közigazgatási szervezetnek lényege tehát az, hogy az Önkormányzati cselekvési lehetőség majdnem zéróra redukáltam tt: az elszakított területek élén egy tartományi főnök áll, aki Prága parancsait teljesíti és sem a volt megyék, sem a községek lakosságának nem áll olyan fórum rendelkezésére, ahol a parancsokkal szemben felfogását kifejezhetné. Szlovenszko és Ruszinszko tulajdonképpen csak most váltak igazán a csehek által megszállott területekké.

A zsupatörvény kiegészítésével kiadattak a 100., 101., 102. számú kormányrendeletek, melyek 1922 szeptember 30-án jelenték meg. Az első rendelet megszüntette Pozsony, Kassa, Komárom, Selmec- és Bélabánya törvényhatósági jellegét s Pozsonyt és Kassát rendezett tanácsú városokká, a többieket pedig nagyközségekké fokozta le* Komárom nagyközséget a komáromi járáshoz csatolta, míg Selmecbánya egy újonnan alakított tót többségű járás székhelye lett. A rendelet a rendezett tanácsú városokat nagyközségekké alakította és a járásokba bekebelezte. Az 1922/243. számú és július 13-án kelt törvény, mely a városok új közigazgatási rendjét megszabja, világos bizonyítéka annak, hogy a városok autonómiai életét teljesen megszüntették. A zsupán áll teljhatalommal a városok és nagyközségek felett. A városok polgármesterét a képviselőtestület által választott öt jelölt közül a kormány választja. A kormány a polgármestert és helyettesét hivataluktól megfoszthatja és a zsupán nevezi ki a helyettes, Ő állapítja meg a polgármesteri fizetést. A városi főjegyző állami tisztviselő, aki fellebbezési joggal bír a képviselőtestülettel szemben, tehát valóságos ellenőr. A fellebbezett ügyekben a zsupán dönt, aki a képviselőtestületbe öt teljesjogú szakértőt nevez ki. A zsupánnak mindennemű jogorvoslati eszköz kizárásával joga van felosztatni a képviselőtestületet. A városok testületi tehát csak arról tanácskozhatnak, határozhatnak, amit a zsupán megenged. Teljes abszolutizmus és diktatúra jellemzi ezt a közigazgatási reformot.

A városvisszafejlesztésnek célja nem volt egyéb, mint a városi vezető magyar intelligenciát politikailag teljesen lefegyverezni. Egy más erőszakos rendelet is sértette a magyar városokat. A teljhatalmú miniszter elrendelte, hogy 1921 július 1-től a városi közigazgatás minden ágában a tót hivatalos államnyelv bevezetessék, tehát a magyar városokban az összes nyilvántartások, alapokmányok, iktatók és egyéb feljegyzések kizárólag cseh-tótul vezetendők és az egyes ügyosztályok, valamint az előadók egymás között és úgy feletteseikkel, mint alantasaikkal csak e nyelven érintkezhetnek. E rendelettel kapcsolatban az 1920 február 29-i nyelvtörvény alapján tót nyelvtanfolyamokat szervezett a miniszter. A tisztviselőknek a nyelvtörvény értelmében az államnyelvet el kellett sajátítaniok és egy bizottság előtt vizsgát tenniök.

Igen súlyos szociális probléma keletkezett a cseh kormányzat azon

eljárása következtében, hogy a magyar tisztviselőket elbocsátotta. Több mint hatezer elbocsátott magyar tisztviselő és majdnem ugyanannyi család vált kenyéértelenné, bele nem számítva, akiket a csehek kiűztek és kiutasítottak. A magyar pártok számtalanszor szóvá tették ezt a kérdést, mely a nyomorba taszított magyar közalkalmazottak nyugdíjának elsikkasztásával egyenlő. Nem takarékosági szempontok vezették a kormányt, hanem csakis a magyarság letérése, mert hiszen 1922-ben 352.356 állami alkalmazott volt az új államalakulásban a megyei és községi alkalmazottak és tanítók száma nélkül, tehát 954.367 főt tett ki az állam által eltartottak száma. Ez azt jelenti, hogy minden tizenegyedik embert az állam tartja el, évi kilenc milliárd korona kiadás-sal. Az állam az alkalmazottak szaporításában egyáltalában nem takarékoskodott, viszont a nyugdíjasok helyzetén álig enyhített és itt is nemzetiségi szempontokat érvényesített.

Az 1928-i közigazgatási reform, mely a zsuparendszert beszüntette, cseh hegemónisztikus szempontból azért vált szükségessé, mert a 126/1920 február 19-i törvény életbeléptetése után elrendelt községi és zsupaválasztások (1923 szeptember) a hegemónisztikus rendszer vereségét jelentették. Ugyanis Szlovenszko túlnyomó többsége a nemzed autonómia programjára szavazott. A kormány a zsupabizottságokban csak úgy tudott magának többséget szerezni, hogy e bizottságokba 67 tagot nevezett ki a törvény 12. §-a alapján. Az 1923-i választások után Prága elhatározta, hogy a megyerendszert végleg beszünteti, amihez az autonóm tót néppárt, behódolása után, nyújtott leginkább gégédkezett.

ISKOLAÜGY. A cseh-tót köztársaság alkotmánytörvényének 128—134. §-ai a nemzeti, vallási és faji kisebbségek védelmét hirdetik az 1919 szeptember 10-i és Saint Germain en Laye-ban kötött, a cseh-tót államot biztosító békeszerződés kikötései alapján. E szerződésnek 8. §-a szerint:

„Azok a cseh-tót állampolgárok, akik faji, vallási vagy nyelvi kisebbségekhez tartoznak, jogilag és ténylegesen ugyanazt a bánásmódot és ugyanazokat a biztosítékokat élvezik, mint a többi cseh-tót állampolgárok. Nevezetesen joguk van saját költségükön jótékonyági, vallási vagy szociális intézményeket, iskolákat és más nevelőintézeteket létesíteni, fenntartani és azokra felügyelni, azzal a joggal, hogy azokban saját nyelvüket szabadon használják és vallásukat szabadon gyakorolhatják/*

A 9. §. 2. szakasza szerint: „Azokban a városokban és kerületekben, ahol jelentékeny arányban laknak faji, vallási vagy nyelvi kisebbségekhez tartozó cseh-tót állampolgárok, ezeknek a kisebbségeknek méltányos részt kell biztosítani mindazoknak az összegeknek az élvezetéből és felhasználásából, amelyek a közvagyon terhére állami, községi, vagy más költségvetésekben nevelési, vallási vagy jótékonycélra fordítatnak/

A 14. §. kimondta, hogy a kisebbségekre vonatkozó rendelkezések nemzetközi érdekű kötelezettségek és a Nemzetek Szövetségének védelme alatt állnak. Az alkotmánylevélnék 130—2. §-ai és a fenti §-okkal egyeznek. A 134. §. pedig kimondja: „Minden fajtájú erőszakos elnemetlenítés tilos. Ezen alapelvek figyelembe nem vételét a törvény büntetendő cselekedetnek minősítheti.“

Az 1920 február 20-i cseh-tót nyelvtörvénynek 5. §-a kimondja, hogy a nemzeti kisebbségek részére felállított iskolákban a tanítás nyelve az illető kisebbség nyelve lesz és a részükre felállított kultúrintézmények e nyelven adminisztráltak. A törvénynek 8. §-a azonban kimondja, hogy a zavartalan közigazgatás érdekében a törvény hatályának első öt esztendejében rendeleti úton a törvénytől eltérő szükséges kivételek eszközölhetők. Az 1919 április 3-i iskolai törvény 1. §-a kimondja: „Egy nyilvános elemi népiskola minden községben felállít-

ható, amelyben három éves átalány szerint legalább 40 iskolaköteles gyermek van, ha a községben olyan tannyelvű nyilvános iskolanem létezik, mely a gyermekek tannyelvét képezi. Egy ilyen iskola tanítási nyelvének az illető gyermekek anyanyelvével kell megegyeznie.“ A 2. §. szerint, ha ezen iskolát legalább 400 gyermek látogatja, akkor ugyanolyan tannyelvű nyilvános polgári iskola állítható fel, mely leány- vagy fiúiskola, vagy pedig leány- és fiúiskola lehet. Ha az utóbbit legalább 300 fiú és leány látogat)“ akkor két iskolára osztandó. Az 5. §. alapján a közoktatásügyi miniszter az iskolanyitás engedélyét alacsonyabb tanulólétszámmal is megengedheti. A 6. §. szerint az iskolák költségeit az állam viseli. A 15. §. szerint a törvény Cseh-Morvaországban és Sziléziában rögtön életbe lép, míg Szlovenszkon egy későbbi rendelet fogja megállapítani a törvény életbelépésének időpontját.

Mindezeket a törvényben kimondott kisebbségi jogokat a kormány nemcsak nem tiszteli, hanem Felső-Magyarországon valóságos Joüturális devasztálást rendezett, amit végrehajtó közieinek kíméletlen magyarellenessége és gyűlölködő kijelentései még fokoztak.

A felsőmagyarországi tanügy elszlávosítását Stefinek Antal, tanügyi referens, intézte Pozsonyból, a „Slovensky Dennik“ volt szerkesztője, aki a „Huszadik Század“-nak is volt munkatársa és Masaryk iskolájának neveltje. Tanügyi politikáját nyíltan a következő kijelentésekben hirdette: „Az én elvem magyartalanítani és tótosítani!“ „Szlovenszko iskolái valamennyien tóttá legyenek.“ „Államunk érdeke határozottan követeli, hogy Szlovenszko iskolái mindenütt tótnyelvűek tegyenek.“ „A régi magyar állam sem túrt el ezerévi fennállása alatt egyetlen tótnyelvű iskolát sem, mi sem nevelhetünk idegen országnak ifjúságot.“ „A cseh-tót kettéválaszthatatlan nemzet mindenekelőtt a saját nemzeti művelődését fogja kiépíteni Magyarország minden gazembere (!) dacára.“ „A mi köztársaságunknak tízszer annyi tanult és magas műveltségű embere van, mint amennyit egész Magyaria Sionnal együtt fel tud mutatni.“ Az ő vezetése alatt jöttek létre az egyes iskolatípusokban a következő állapotok.

Népiskolák. A felsőmagyarországi népiskolai oktatás elszlávosítását a következő összeállítás mutatja:

	<i>Magyar</i>	<i>Cseh-tót</i>	<i>Német</i>	<i>Rutén</i>	<i>Népiskolák száma</i>
1913/14	3.915	344	22	44	4.303
1920/21	801	2.337	109	410	3.871
1921/22	842	2.483	120	415	3.903
1923/24	828	2.593	118	460	4.075
1925/26	806	2.600	114	475	4.087

Tehát az átalakulás után a cseh hivatalos statisztikai adatok szerint és az első tanévben 613 (1919/20:3.690) elemi népiskolával lett kevesebb, mint magyar éra idején és a köztársaság fennállásának nyolcadik évében inég mindig 216-tal kevesebb a népiskolák száma az elszakított területen, mint Nagy-Magyarország korában. Maga az állam leginkább cseh-tót állami iskolákról gondoskodott. Az 1925/26. tanévben 1.166 állami népiskola volt az elszakított területen s ebből 749 cseh-tót állami népiskola és csak 91 magyar, 26 német, 204 rutén, 17 cseh-tót-magyar. A magyar iskolák arányszáma az elszakított területhez való viszonylatban nemcsak a tényleges, hanem a hivatalos népszámlálási arányszámnak is alatta áll. Az Utóbbi szerint a magyarság arányszáma 21% és az anyanyelv szerinti nemzeti-ségi meghatározás alapján, mely tehát minimális, 30%, úgyhogy az utóbbit tekintetbe véve, az elszakított területen a magyarságot 1.226 népiskola illetné még. Ezzel szemben a cseh hegemonista kormányrendszer a törvényes magyar igényeknek csupán 65%-át elégítette ki, az állami népiskolákra vonatkozólag csak 27%-át.

Polgári iskolák. A magyar éra alatt Felső-Magyarországon volt 1913/14-ben 102 polgári iskola, melynek tanulói túlynomólag (66%) magyar anyanyelvűek voltak. A cseh-tót köztársaság polgári iskolái következőképpen tagozódnak:

	Iskolák száma	Az elszakított területen cseh-tól magyar német rutén vegyes					
		Tanulók	Tanulók	Tanulók	Tanulók	Tanulók	Tanulók
1920/21	1.767	121	86	20	3	3	9
1925/26	1.702	147	105	18	3	11	10

A magyar népiskolát végzett gyermekek legnagyobb része nemcsak a középiskolákból szorult ki, hanem a polgári iskolákból is, minthogy ezek megfelelő számmal nem állnak rendelkezésre. Az elemi iskolai tanulók létszámát arányalapul véve, 1925/26-ban 384.050 cseh-tól népiskolai tanuló mellett volt 105 cseh-tól polgári iskola, 98.697 magyar népiskolai tanuló mellett pedig 18 magyar polgári iskola, vagyis egy cseh-tól polgári iskolának 3.659 elemi iskolai tanuló szolgáltatta a tanulmányanyagot, míg egy magyar polgári iskolának 5.483, holott az iskolatörvény értelmében olyan községekben, ahol legalább 400 magyar anyanyelvű népiskolai tanuló van, magyar polgári iskola szervezendő. A kormányzat ennek dacára tiszta magyar községekben cseh-tól iskolákat szervez, míg a magyar igényeket téliessen mellőzi.

Középiszkolák. A magyar elemi népiskoláknak a cseh statisztika által kimutatott 98.697 főnyi gyermekerege elé a cseh hegemóniztikus kormányzat a továbbtanulás tekintetében nagy gátakat emelt. A magyar gyermekek nemcsak keresztül kell vergődnie az akadályok labirintusán, hanem keresztül is kell bújnia azon a keskeny nyíláson, melyet a cseh kormányzat a kevés magyar középiskola kapujának hagyott és mely előtt a tanulni vágyó magyar gyermekek ezrével tolonganak és 80%-nyi számmal sajnosan kint is rekednek. A békeidő 43 középiskolájából hagytak ugyan mutatoba hármát, de ezeknek befogadó-képességét a minimumra leszorították. Cseh-tól középiskolába magyar elemi iskolába járt tanulókat fel nem vesznek a cseh-tól nyelvben való járatlansága miatt. A magyar gyermekek legnagyobb részét ilyen módon a középiskolákból kiszorítják, hogy a műveltséget, a közéleti és állami állásokra való képesítést csakis az „államfenntartó” cseh-tótoknak biztosítsák. Számítások és statisztikai adatok alapján ki lehet mutatni, hogy csak 1894 magyar tanuló juthat a népiskola elvégzése után évenként magyar polgári és középiskolába. Ez borzalmas néppusztítást jelent. Mert ugyan mi történik a még fennmaradó (körülbelül 14.200) nagy magyar gyermekereggel, mely a népiskolát befejezi. Kisebb része mint cseh-tól, cseh-tól iskolában kénytelen idegen nyelven és idegen szellemben tovább tanulni, nagyobb része pedig otthon marad, mint háztartásbeli, cseléd, vagy pedig mint tanonc, napszámos és segédmunkás igyekszik magának életlehetőséget teremteni. Tehát 11% tanul tovább, míg 89% a továbbtanulás lehetőségétől meg van fosztva. Ez jellemzi leginkább a magyarság elnyomottságát.

A középiskolák száma a következő:

1921/22 középiskolák száma	266	elszakított területen	41,	magyar	5
1925/26 » »	287	» »	74	»	3

A magyar középiskolai osztályok száma 1920 óta 33-mai (28%) esett (121—88), tanulóiknak száma 1,842-vel (34%) (5439—3-597). A magyar középiskolák arányszáma 1.0%, az osztályoké 2.7%. Az anyanyelv szerinti arányszám alapján igényelnek 28—29 középiskolát 234, illetve 142 osztállyal. A hivatalos arányszám szerint pedig 16—18 középiskolát.

Még rosszabb a helyzet más középfokú iskolákban: tanár- és tanítóképző, felsőbb leányiskola, kereskedelmi iskola magyar tannyelvű egy sincsen.

Ipari és szakiskolák. A cseh uralom alatt csak egy magyar mezőgazdasági iskola van 2 osztállyal és 46 tanulóval, valamint 4 párhuzamos osztály egy gépipari iskolánál 140 tanulóval. A magyarságot megilletné 19 mezőgazdasági szakiskola, 56 mezőgazdasági népiskola, 20 ipari és szakiskola, 142 ipari szaktanfolyam.

Főiskolák. A majdnem másfélmilliónyi magyarságnak egyetlenegy egyeteme és főiskolája sincsen. Ennek a helyzetnek a magyarságra nézve eminens jelentőségét belátva, legalább magyar tanszékeket kértek a cseh kormánytól. Hasztalan volt minden kérelem. A csehek beszüntették a pozsonyi magyar egyetemet, a kassai jogakadémiát (alapítva 1863), az eperjesi jogakadémiát (alapítva a 16. sz.), a kassai gazdasági akadémiát, a Selmezbányai bányászati és erdészeti akadémiát, a kassai közigazgatási tanfolyamot, minden magyar teológiai intézetet és akadémiát. A bezárt főiskolák helyett újakat, még cseh-tótnyelvűeket sem létesítettek, csupán a pozsonyi egyetemet alakították át cseh-tóttá. A cseh statisztika szerint van 3.597 magyar középiskolai tanuló, azonban egy magyar főiskola sem. A csehesítés taktikája abban nyilvánul, hogy minél magasabb az iskolatípus, annál kevesebb a magyar iskola: népiskola 19.4%, polgári iskola 12%, középiskola 4%, szakiskola 0.4%, ipariskola 0.0%, főiskola 0.0%.

Óvodák. 1469 intézet közül csak 31 magyar és 95453 óvodás gyermek közül 4.369 (4,5%) magyar. A 31 magyar óvodát 3.748 gyermek látogatta. A magyar óvodákat a kormány évről-évre apasztja. 1921/22-ben még 58 magyar óvoda volt, 1925/26-ban csak 31, ami csupán 2%-a az összázszáznak.

EGYHÁZAK. Rómái katolikus egyház. A rómái katolikus egyház képviselői súlyos megpróbáltatásokon mentek keresztül a cseh megszállás napjaiban. A csehek kiutasították Batthyány Vilmos gróf nyitrai, Radnay Farkas besztercebányai, Balázs János rozsnýói püspököt. A szepesi püspököt helyettesítő Kheberich Márton püspöki helynököt lemondásra kényszerítették. Kiutasított Novák István eperjesi görög katolikus püspök is. Kormányutasítás betiltotta a magyar szentek napjait és azokat a naptárakból töröltették, tilos lett a Boldogságos Szűzet a magyar nemzet védőasszonyának nevezni és tilosak az úgynevezett Mária-énekek is. El van tiltva a magyar nyelv használata olyan papok részére, akik tótul is tudnak. A 200.000 kat. holdat meghaladó egyházi birtok lefoglaltatott. A nagy birtokállomány kezelésére cseheknek neveztek ki és egy központi igazgatóság kezeli „Szlovenszko katolikus egyházi fekvő birtokait“. Ennek a kezelésnek óriási költségei lettek. A papnevelő intézetek, emberbaráti és tanintézetek szintén feloszlattak. A magyar szerzetesek és apácák kiutasítottak. Az egyháznak a közoktatás terén biztosított jogait mellőzték és az összes rómái katolikus középiskolákat lefoglalták.

1921 februárjában három tót püspök neveztetett ki, azonban ezután is még jó ideig a pozsonyi egyházügyi referátum uralkodott egyházi ügyekben. Elrendelte a magyar eredetű és szalagú egyházi zászlók és jelvényeknek a körmenetekből és templomokból való eltávolítását. Fegyelmi eljárásokat indított „nem megbízható“ papok ellen, kiutasításokat rendelt el és sajtóhajszákat rendezett azok ellen, akikhez nem tudott közel férkőzni, mint például Fischer Colbric Ágost kassai püspök ellen.

A kormány e mellett behatóan foglalkozik az egyházmegyék határainak rendezési kérdésével. Az esztergomi, szepesi, rozsnýói, kassai, eperjesi, munkácsi egyházmegyék területe átterjed Csonka-Magyarországra. E kérdések rendezése után következnek a tót érsekiség felállításai. A vámkoalíció alapján létesült III. Svehla-kormány a tót néppárt autonómiai mozgalmának leszerelése céljából az egyházpolitika megváltoztatása tekintetében ígéreteket tett, melyeket Hodzsa közoktatásügyi miniszter programjában annak idején részletesebben kifejtett. Kilátásba helyezte, hogy a Vatikánnal való konfliktust meg egyezés alapján megszüntetik, az egyházmegyék határait véglegesen úgy rendezik, hogy azok az állami határokkal összeesnek. Ez a meg egyezés 1927 decemberében létre is jött az úgynevezett modus vivendi-ben, mely a Vatikán diplomáciai győzelmét jelenti, amennyiben a szent- szék a főpapság kinevezését magának továbbra is biztosította és az egyházi vagyon szekvesztrálása csak provizóriusnak nyilvánított.

Protestáns egyházak. Srobár tót teljhatalmú miniszter 1919 január 30-án az ágostai evangélikus egyház autonómiáját felfüggesztette és kimondotta azt, hogy a legfőbb felügyeleti jog a kormányt illeti meg és ezt ő fogja gyakorolni. Az összes választott egyházi, esperesi, kerületi

és egyetemes tisztviselők egyházi méltóságaitól megfosztanak és a funkciók gyakorlásától eltiltattak. Az ügyek vitelére egyházmegyei kerületi és egyetemes tanácsokat nevezett ki, melyekben egyetlen magyar vagy német tag nem volt. A nyugati kerületet Zoch Sámuel lelkész, később püspök, a keletit Jánoska György lelkész, aki szintén püspök lett, vezette.

Ezek igen erőszakos eszközökkel érvényesítették az egyházban a cseh-tót szellemet. A megbízhatatlannak tartott magyar lelkészeket felfüggesztették, sokszor letartóztatásukat előmozdították, a magyar-nyelvű istentiszteleteket betiltották, a magyar iskolákat bezárták, vagy eltótosították. A magyar egyházközségekbe cseh-tót szellemet igyekeztek plántálni, sőt például arra kényszerítették őket, hogy cseh légionárius alapra gyűjtéseket rendezzenek. Az államsegélyt a megbízhatósághoz kötötték. Magyar vidékekre tót segédlelkészeket helyeztek tótosítás céljából.

Az új egyházi alkotmányt és a szervezésre vonatkozó zsinati törvényeket a magyar és német evangélikusság nélkül a csehofil tót evangélikusok készítették és csak azután hívták egybe 1921 január 18-ára az alkotmányozó zsinatot Trencsénbe. A magyarság és németiség tiltakozott az autonómiai sérelmek ellen és követelték az eddigi rendeletek visszavonását és az egyházközségek megkérdezését az egyházi szervezés ügyében. A csehofil zsinat elutasította a magyar-német egyházkerületek alakítására vonatkozó indítványt. A két püspök által inaugurált rendszerben a főesperesek és egyházfelügyelők a hegemonsztikus cseh kormányzatnak exponensei. A magyar evangélikusság, melynek vezetője Szent-Ivány József, nyolc esztendőn keresztül hasztalan követeli a magyar egyházkerület engedélyezését.

A református egyházzal azonban más taktikát követett Prága. Minthogy ez a tiszta magyar egyház nem volt hasonló módon megközelíthető, a kiegészítés és mellőzés módszeréhez folyamodott. Megvonta az összes államsegélyeket és a református egyházközségek és lelkészek a legnagyobb nyomorba jutottak. A prágai kormány eredeti célja volt, hogy a kálvinista egyházközségeket beleolvasztja az evangélikus egyházba, hogy így a magyar egyházba is bevihesse a tótosítást. A cseh bevonulás után sok kálvinista lelkészt és tanítót elfogtak és Illavára, Theresienstadtba, Brünnbe hurcoltak. Az egyházat megbízhatatlannak tartották és ezért a közügyek intézéséből teljesen kizárták. A reformátusok arra az álláspontra helyezkedtek, hogy egyházközségeik a magyar evangélikus református egyház testéhez tartoznak és attól mindaddig el nem szakadnak, míg a békeszerződés ratifikálva nincsen. Passzív rezisztenciában maradtak és testületileg a megszálló hatalommal nem érintkeztek. A kormány végre követelte, hogy a szlovenszói református egyház önállóan megszerveztessék. Három feltételt szabott. 1. Az egyház önállóan és Magyarországtól függetlenül szervezkedik. 2. A funkcionáriusok leteszik a hűségüket. 3. A tót református egyházközségek külön főesperességet alkotnak. De a lelkésznevelést a luteránus teológiára bízta, a külföldi tanulmányokat megbízhatósági bizonyítványoktól tette függővé, a tót egyházak külön szervezését nem a tót gyülekezetek határozatai alap-

ján, az istentiszteleti nyelvet nem a gyülekezetek megkérdése után rendelte el, hanem önkényesen. Az egyházkerületek, mintán a lelkészek és gondnokok lettek a hűségüket, megalakultak, megválasztották püspökeiket és felügyelőiket. A kormány már előzőleg kiutasította Révész Károly evangélikus református püspököt. A tót egyházközségeket pedig az egyház és a gyülekezetek tiltakozása dacára, külön fősperességbe osztotta be. A református egyháznak ma is igen súlyos a helyzete, mert államsegélyi szempontból sem részesül egyenlő elbánásban.

SAJTÓ, EGYESÜLETEK, SZÍNÉSZET, KÖNYVTÁRAK, IRODALOM. Nehéz viszonyok között, kis anyagi eszközökkel, folytonos terror, hatósági zaklatás, elkobzás, beszüntetés, pénz- és szabadságvesztési büntetések dacára is megállotta helyét a csehek által elszakított területek magyar sajtója és habár az üldözések folyamán nagyrészt beszüntették, megmutatta, hogy a magyarság nemzeti önértékében, kitartásában, alkotóképességében és kulturáltságban jóval felette áll a tótságnak.

Hivatalos kimutatás szerint 1921-ben volt a cseh-tót államalakulásban 521 cseh és tót lap, német 589, magyar 96, rutén 14, orosz 8.

A kormány az előzetes cenzúrát 1922 június 26-án beszüntette és életbeléptette a régi osztrák bűnvádi perrendtartás alapján a lapelkobzási eljárást. A lapelkobzások száma igen magas, például 1922-ben csak a köztársaság területén 1.841 esetben fogatosítottak lapelkobzást. A kormány roppant nagy összegeket fordított a kormány-sajtóra és igyekezett a magyarság között kormánypénzen kitarított pszeudomagyar lapokat terjeszteni.

Az egyesületi élet szintén kétféle mérték alá esik: cseh- és csehbarát tót-e vagy pedig nem? A kormányzat még 1920 júniusában elrendelte valamennyi Szlovénországban működő egyesület alapszabályainak revízióját. Még mielőtt azonban a revízió eredményéről meggyőződést szerzett volna, a magyar egyesületek egész sorát feloszlatta. A feloszlátott egyesületek nagyrészt társasegyletek, közművelődési társulatok, múzeumegyletek, melyeknek célja részint társas összejövetel, részint közművelődés. Nem kímélték a keresztényszocialista egyesületeket, a magyar gazdasági egyesületeket, magyar földműves- és munkásegyleteket és tomaegyleteket sem. A kormány-sajtó sokáig lehetetlenné tette a szlovénországi és ruszinszói magyar színpártoló egyesület megalakítását is, mert azt a vádat hangoztatta, hogy irredenta célokat szolgál, ami éppen elégséges ürügy volt ahhoz, hogy az egyesület alakulása elé a kormány éveken át akadályokat gördítsen.

A felsőmagyarországi magyarság kulturális izolálását színházi téren is erőszakolta a kormány. Felső-Magyarország, melynek több állandó magyar színháza volt és amely több színkerületre volt osztva, melyek mindegyikében magyar színtársulat működött, a csehesítő kormány parancsszávara majdnem teljesen megfosztott a magyar színművészettől. A hatóságok rosszindulatú rendeletei, intézkedései

majdnem lehetetlenné teszik a Felső-Magyarországon még működő két társulat boldogulását.

A cseh-tót hatóságokat a magyar színművészet elleni drákói rendelkezésekre különösen az indította, hogy a városi lakosság elutasító magatartást mutatott a esdi társulatokkal szemben, míg a magyar és német társulatok előadásai alkalmával a színházak tömve voltak. Réá akarták kényszeríteni a közönséget, hogy látogassa a cseh színelőadásokat. Ezért például Iglón és Eperjesen, ahol a magyar előadások zsúfolt látogatottságnak örvendtek, azzal az indokollással tiltották be a magyar színelőadásokat, hogy ott nincsenek magyarok, tehát az előadások feleslegesek.

A 430/1919. számú törvény, mely a közkönyvtárakról szól, kimondja, hogy ezek a nemzeti kisebbségek számára is létesítendőek, ha az illető községben az utolsó népszámlálás szerint legalább 400, a kisebbséghez tartozó személy van, illetve, ha a községben nyilvános nemzed kisebbség létezik, vagyis az az összlakosságnak legalább is 10%-át eléri. Több község részére közös kisebbségi könyvtár létesíthető. Meglevő közkönyvtárakat kisebbségi szempontból ki kell egészíteni. Ennek dacára a magyar kisebbségeket a községi közkönyvtárak szervezésénél sehosem vették tekintetbe, ami annál érzékenyebben érintett, mert a kormány a magyar könyvek és sajtótermékek behozatalát betiltotta.

1921 áprilisában Szlovenszko teljhatalmú minisztere kiadta a rendeletet, mely szerint megtiltja azon magyar nyomdatermékek terjesztését, melyek 1918 október 28-a után Magyarországon jelentek meg, illetve ott megjelennek, vagy nyomatnak, valamint mindazokat a nyomdatermékeket, melyekről nem lehet biztosan megállapítani, hogy az említett nap előtt, vagy utána jelentek-e meg. Kivételesen, külön kérvényezés útján a minisztérium ad engedélyt. 1918 október 28 óta a cseh kormány ezt a rendeletet szigorúan végrehajtotta. A magyarországi sajtótermékeket már régóta kitiltották, elkobozták. A felsőmagyarországi magyar könyvtermelés nem erős és az ottani magyarság réá van utalva a magyarországi irodalmi termékekre. A prágai kormány a magyarságot a szó valóságos értelmében elszakította és elrekesztette kulturális életének forrásaitól. Ennek nem annyira az irredentizmustól való félelem az oka, mint inkább az a cél, hogy a magyarságot a cseh és tót irodalmi termékek elfogadására szorítsa, ami azonban nem sikerült, mert Felső-Magyarországon utóbb mégis igen intenzív magyar irodalmi élet alakult ki.

A ROMÁN URALOM BERENDEZKEDÉSE ERDÉLYBEN

A SZERZŐDÉS, amelyet 1916 nyarának kezdetén Bratianu az antant hatalmakkal kötött, a román hadsereg fegyveres segítségének jutalmául győzelem esetére biztosította Romániának az Osztrák-Magyar Monarchiából azt az egész területet, amelyet „nemzeti kiegészülési-nek szempontjából szükségesnek tartott bekebelezni. A bukaresti különbéke, amelyet a legyőzött Románia 1918 tavaszán a középponti hatalmakkal volt kénytelen kötni, ezt a szerződést megfosztotta érvényességétől s ennél fogva Románia az antant hatalmak győzelme esetén sem számíthatod: volna arra, hogy azt a területet, amelyet az 1916-i szerződésben kikötött, megkaphassa.

A bukaresti béke megkötése után, 1918 tavaszán, Take Jonescu párhíveivel, akik a bukaresti béke makacs ellenzői voltak, a középponti hatalmak kormányának beleegyezésével az Osztrák-Magyar Monarchia területén át Párizsba utazott. Itt nagyarányú propagandát fejtett ki abban az irányban, hogy az antant hatalmak kormányai előtt a bukaresti békét a németbarát Carp—Marghiloman-féle konzervatív párt alkotása gyanánt tüntesse fel, amelyet a román nemzet nemcsak a magáénak nem ismer él, hanem azt érvényesnek sohasem fogja tekinteni.

E nagyarányú propagandának volt köszönhető, hogy Wilson elnök 1918 szeptemberében Lansing külügyi államtitkár útján értesítette a párizsi román követséget, hogy a maga részéről hozzájárul az 1916-i szerződéshez és hogy nyomban a középponti hatalmak összeomlása után Románia washingtoni képviselőéhez intézett üzenetében kijelentette, hogy „rokonszenvez a mindenütt lakó románok nemzeti egyesülésének gondolatával és az Egyesült-Államok kormánya nem fogja elmulasztani, hogy alkalmas időben érvényesítse befolyását abban az irányban, hogy a román nép is hozzájusson az őt megillető nemzeti és területi jogaihoz“.

1918 október közepén, mikor nyilvánvalóvá lett, hogy a középponti hatalmak elveszítették a háborút, Bratianu környezetéből értesítették a magyarországi román nemzetiségi párt vezérférfiait nemcsak az antant hatalmakkal 1916-ban kötött szerződés tartalmáról, hanem arról is, hogy 1918 szeptemberében Wilson elnök hozzájárult e szerződéshez. A további lépésekhez bátorításul szolgált IV. Károly királynak 1918 október 16-án kelt kiáltványa, amelyben beleegyezését adta, hogy Ausztria olyan föderatív birodalomká alakuljon át, amelyben minden néptörzs saját települési területi önállamot alakít.

IV. Károly király e manifesztumának megjelenése után két nappal, 1918 október 18-án Vajda-Voevod Sándor, a magyar parlamentben, pártja nevében manifesztumot olvasott fel, amelyben lejelentette, hogy a magyarországi román nép, mint nemzet kíván élni azzal a jogával, hogy minden idegen befolyástól mentesen, önmaga határozassa meg állami elhelyezkedését.

Egy héttel később Károlyi és társai megalakították a „Magyar Nemzeti Tanács“-ot, amely 1918 október 31-én az utca segítségével kezébe vette az államhatalmat. Ez időponttól kezdve, a magyar állam területén egymásután alakultak meg a különböző Nemzeti Tanácsok. így alakult meg 1918 november 4-én Kolozsváron a magát középpontnak nevező „Román Nemzeti Tanács“ is, amely az ugyanott működő erdélyi „Magyar Nemzeti Tanács“-csal közösen vállalta magára Erdély egész területére vonatkozóan a rend és a közbiztonság fenntartását.

Ennek a „Román Nemzeti Tanács“-nak legelső teendője volt, hogy maga számára megfelelő fegyveres erő szervezéséről gondoskodjék. A fejvesztett akkori magyar hatóságok nemcsak nem ismerték fel, hogy mekkora veszedelem rejlik egy ilyen külön román haderő szervezésében, hanem még jóhiszeműen megalakulását elő is segítették. E román nemzetőrséget fegyverrel és zsolddal a magyar katonai hatóságok látták el. Mikor a nyugati frontról visszatérő román nemzetiségű katonáktól a budapesti magyar katonai hatóságok a „Magyar Nemzeti Tanács“ számára kívánták a szolgálati eskü letételét, ellene a budapesti „Román Nemzeti Tanács“ a magyar hadügyminiszternél tiltakozott, aki e tiltakozást nemcsak tudomásul vette, hanem el is rendelte, hogy a román nemzetiségű katonák ezentúl az esküt a „Román Nemzeti Tanács“-nak tegyék le és hogy illetményeiket az állami kincstár fizesse éppen úgy, mint azokét, akik a „Magyar Nemzeti Tanács“ rendelkezése alatt állanak.

Az aradi „Román Nemzeti Tanács“ 1918 november 9-én felszólította a magyar kormányt, hogy a románok által többségben lakott 26 vármegyében, — tehát a magyar állam egész keleti felében — a népek önrendelkezési jogának alapján adja át a „Román Nemzeti Tanács“-nak az imperiumot, mert ezen a területen a közrend, a vagyon- és személybiztonság másképpen nem tartható fenn. A Károlyi-kormány e felszólítást nem utasította vissza, hanem a benne foglalt kívánságok megvizsgálására késznek nyilatkozott Aradon a „Román Nemzeti Tanács“-csal eszmecserébe bocsátkozni.

A Károlyi-kormány képviselője, Jászi Oszkár nemzetiségi miniszter kijelentette, hogy a kormány hajlandó mindazon járások és városok területén átengedni az imperiumot, amelyekben a románok többségben vannak. A nemromán területen lakó román kisebbségeknek éppen úgy, mint a román területen lakó más kisebbségeknek jogait pedig az 1868-i „nemzetiségi törvény“ intézkedéseinek végrehajtásával kívánja biztosítani. A románok a magyar kormány ez ajánlatát visszautasították és eljárásukat november 20-án egy „A világ népei“-hez intézett kiáltványban igyekeztek megokolni.

Mikor 1918 november 7-e után Jasiban, az akkori román kor-

mány székhelyén, Wilson elnöknek Románia washingtoni követéhez intézett előbb ismertett üzenete ismeretessé lett, Románia városai-ban a háborús népgyűlések és tüntetések egymást érték. Egy ilyen tüntető népgyűlésen Averescu tábornok, az 1916/17 évi román háború fővezére kijelentette, hogy „a román nemzeti eszmény, amelyért a legközelebbi múltban annyi román vér folyt, közeledik a megvalósuláshoz“.

I. Ferdinánd király 1918 november 20-án megparancsolta a román kir. hadseregnek, hogy a „román nemzeti ideál megvalósítása“ érdekében foglalja el Bukovinát és Erdélyt. E királyi parancs után három nappal, Presan tábornok főparancsnoksága alatt, a román kir. hadsereg átlépte Erdély keleti és déli határait.

Mikor bizonyossá lett a román kir. hadsereg mozgósítása, a „Rómán Nemzeti Tanács“ 1918 december elsejére Gyulafehérvárra nagy román nemzeti gyűlést hívott Össze. E gyűlés célja az volt, hogy a népek önrendelkezési jogának alapján döntsön Erdély állami hovatartozásáról. E nemzetgyűlés közfelkiáltással ki is mondotta Erdélynek a magyar államtól való elszakadását és a román királysággal való végleges egyesülését, — de egyúttal Erdély nem román nemzetei számára biztosította a teljes nemzeti szabadságot is.

E határozat kimondása után 120 tagú Nagy Rómán Nemzeti Tanácsot választottak. Ennek megbízottaiból alakították meg a Magyarországtól elszakított területek igazgatását intéző „Kormányzó Tanács“-ot (Consiliu Dirigent) Nagyszeben székhellyel, amelynek elnöke a román nemzetiségi párt vezére, Mamu Gyula lett. Az egyes kormányzati ágak élére miniszteri hatáskörrel a Rómán Nemzeti Tanács vezető egyéniségeit állították. Feladata e szervezetnek az volt, hogy végrehajtsa azt a bonyolult műveletet, amely vele jár egy nagy országrésznek egy új államszerkezetbe való beillesztésével.

A román kir. hadsereg éppen a gyulafehérvári román nemzetgyűlés napján — december i-én — lépte át a belgrádi fegyverszüneti szerződésben megállapított demarkációs vonalat, a Maros folyót, és vonult be Marosvásárhelyre.

Abban a percben, amelyikben a román csapatok betették lábukat Erdélybe, ott az állapotok gyökeresen felfordultak. A kolozsvári „Magyar Nemzeti Tárnics“ nem volt többé ura a helyzetnek. A Károlyi-kormány, hogy végét vesse a fejtelenségnek, Erdély egész területére főkormánybiztosul Apáthy István egyetemi tanárt nevezte ki. Feladata az volt, hogy támaszkodva a belgrádi fegyverszünet határozmányaira, a megszálló román hadsereg főparancsnokságával való érintkezés útján hasson oda, hogy az meg ne sértse a magyarság kárára a belgrádi fegyverszüneti szerződés határozmányait s azonkívül a hatalomra jutott erdélyi románsággal is igyekezzék megértést keresni.

Marosvásárhely megszállása után a román hadsereg több ponton átkelt a Maroson. Miután a Károlyi-kormány nem volt tintában azzal, hogy a román hadsereg az antant hatalmak megbízásából lépté-e át a Maros folyót, vagy a maga elhatározásából, mint hódító hadsereg? — a hatalmak budapesti képviselőinél igyekezett tájéko-

zást szerezni. E tárgyalások irataiból kitűnik, hogy a román hadsereg az antant hatalmak akarata ellen, de a franciák pártfogása mellett, mint hódító hadsereg tört be Erdélybe. Oka e betérésnek azt volt, hogy a bukaresti békekötés után a román kormány nem hitte, hogy a párizsi békeszerződésekben megkapja azt az egész területet, amelyet neki az 1916-i szerződés biztosított. E terület fegyveres meghódításával olyan bevégzett helyzetet akart teremteni, amelyen a Párizsban tanácskozó nagyhatalmak fegyveres erőszak alkalmazása nélkül képtelenek legyenek változtatni.

A román kormány Erdély fegyveres elfoglalásának szükségességét a nagyhatalmak tanácsa előtt azzal igyekezett igazolni, hogy „a Maros-völgyéből és Kolozsvár vidékéről mindennap újabb és újabb riasztó hírek érkeznek arra vonatkozóan, hogy ott a románoknak, szemben a magyar erőszakosságokkal, sem élete, sem vagyona nincs biztosítva“. Ezt az igazolást a nagyhatalmak tanácsa elfogadta és nem tett semmi kifogást a román hadsereg további előnyomulása ellen.

1918 december 9-én a medgyesi értekezleten az erdélyi szászok is kimondták, hogy meghajolva a nagy világtörténeti események kényszere előtt, elszakadnak a magyar államtól és a román királysághoz kívánnak csatlakozni. December 22-ére az erdélyi magyarság Kolozsvárra nagy magyar nemzeti gyűlést hívott össze, hogy tiltakozzék az előbbi két gyűlés azon határozata ellen, amely a magyar nemzet megkérdése nélkül kimondta Erdélynek Romániával való egyesülését. Hogy e tervbevett tiltakozó gyűlést megakadályozza, vonult be december 24-én Kolozsvárra Gherescu tábornok vezetése alatt a román hadsereg egyik hadosztálya. A Károlyi-kormány rendeletéből a románok bevonulása előtt való napon a Kolozsváron levő — túlnyomó többségükben székely katonákból álló — csekély magyar haderő kivonult Erdélyből és az egykori történeti Erdély nyugati határvonalán Csucsá és Zám között foglalt állást.

Ilyen előzmények után és ilyen körülmények között kezdte meg a nagyszabású román kormányzó tanács a román kir. hadsereg leghatásosabb támogatása mellett a régi Erdély egész területén az imperium átvételét és az egész közigazgatás átszervezését.

A román kir. hadsereg Erdélyt olyan területnek tekintette, melyet a fegyver jogán vett birtokba. Hadi jogon azonnal kezébe vette a vasutakat, a posta, távírda és a telefon felett való felügyeletet. A forgalom lebonyolítására szigorú büntetéssel fenyegetve kényszerítette a személyzetet. A magyar csendőrséget lefegyverezte s a közrend fenntartását a hadiállapot kihirdetésével egyidejűen saját fegyveres erejére, illetőleg a román katonai csendőrségre bízta. Életbeléptette a legszigorúbb sajtó- és levélcenzurát. Az útlevelekényszert oly szigorúan kezelte, hogy igazolvány nélkül egyik községből a másikba sem lehetett menni. Megtiltott mindenféle gyülekezést és csoportosulást. Az összes társas-köröket bezáratta. A hadsereg számára nemcsak az állami és közraktárakban található hadfelszerelési tárgyak és élelmiszerkészletek lefoglalását kezdte meg, hanem a magánosoknál való legkíméletlenebb rekvirálást is elrendelte. A legcsekélyebb vétségre, vagy ellenszegülésre a legszigorúbb büntetéseket szabta ki és alkalmazta. A boto-

zást, amelyet a magyar állam polgárai még hírből sem ismertek, mindennapos büntetési eszközzé tette. Ily módon nemcsak a polgári szabadság, hanem a vagyon, a személy- és életbiztonság is teljesen illuzóriussá lett Erdély egész területén.

A megszálló hadsereg számbelileg gyenge lévén, Erdély egész területén elrendelték a sorozást. Kem bízva a magyarokban, a sorozási kényszert csak a románokra terjesztették ki. A román nemzeti tanácsok által szervezett nemzetőrséget rendes sorkatonasággá alakították át és így módon a román haderőt sikertől számbavehető módon megerősíteni.

Ezzel egyidejűen a nagyszebeni Kormányzó Tanács is megkezdte a polgári közigazgatás nacionalizálásnak nevezett átalakítását. Először csak a tisztán román, vagy túlnyomó többségükben román lakosságú területen. Itt a magyar tisztviselőket egyszerűen elkergették és helyükbe a törvénytől megkövetelt minősítéstől eltekintve, románokat tettek. A magyar területeken a közigazgatás átalakítását csak később, Kolozsvár megszállása után körülbelül egy hónappal, kezdték meg a következő módon:

A magyar vármegyék élére román prefektusokat neveztek ki. Ezek a magyar közigazgatási tisztviselőket felszólították, hogy miután az antant hatalmak Erdélyt Romániának ítélték és a román nemzet a gyulaféhevári gyűlésen kimondotta a román királysággal való egyesülést, ha hivatalukban meg akarnak maradni, tegyék le I. Ferdinándnak, Nagy-Románia királyának, a hűségüket. A magyar tisztviselők hazafias kötelességükkel ellenkezőnek ítélvén ez eskü letételét, megtagadták. A prefektusok az eskü megtagadásáért a hivatalvezető főbb tisztviselőket tették felelőssé, kiket több esetben börtönbe is zártak. Az esküt nem tett tisztviselők javadalmazását betiltották, sőt még a tisztviselői árubeszerzési csoportok készleteit is elrekvirálták és a pénzüzeteknek megtiltották, hogy az esküt nem tett tisztviselőknek hitel alakjában is segílyt nyújtsanak. Sok helyen még azt is megakadályozták, hogy kereskedelmi, ipari, mezőgazdasági vállalatoknál szokatlan és súlyos testi munkával keressék meg életfenntartásuk szegényes eszközeit. Ez intézkedéseknek nyilvánvaló célja az erdélyi magyar értelmiség tönkretétele volt, azért, hogy a román uralom alá került magyarságot megfosszák vezető értelmiségétől.

Ezzel kapcsolatosan a Kormányzó Tanács az esküt nem tett magyar tisztviselőknek nemcsak természetben élvezett hivatalos lakásukból való kilakoltatását rendelte el, hanem az újonnan kinevezett román tisztviselők számára magánlakásaikat is elrekviráltatta. Egy lépéssel tovább menve, elrendelte, hogy az esküt nem tett magyar tisztviselők, ha nincs helyi illetékességük, tartoznak születési helyükre költözni, azért, hogy a városokba beköltözni akaró románok lakást kaphassanak, e intézkedést a magyar iparosokra és kereskedőkre is kiterjesztették azért, hogy a beköltöző román iparosok és kereskedők a városi román elemet megerősíthessék. E műveletet a szerintük eredetileg román, de idők folytán elmagyarosított erdélyi városok visszaronánosításának nevezték.

A Kormányzó Tanács 1919 évi április 24-én 3.706. számú rende-

létével megindította a pénzüzetek, az ipari és kereskedelmi vállalatok racionalizálásnak nevezett elrománosítását is, amely abból állott, hogy a pénzüzetek, az ipari és kereskedelmi vállalatok kötelesek voltak román nemzetiségű — elsősorban politikai szerepet játszó, vagy főbb tisztviselői állásban levő egyéneket beválasztani igazgatóságaikba, a nekik juttatott ingyen részvények alapján, hogy azok többé-kevésbé busás jövedelmekhez jussanak és ily módon a kisebbségi pénzüzetek, ipari és kereskedelmi vállalatok román befolyás és ellenőrzés alá kerüljenek.

Az erdélyi magyar értelmiség és a kereskedői s iparososztály meggyengítését célzó ez intézkedések életbeléptetését nyomban követte az erdélyi magyarság harmadik és politikai tekintetben e két előbbinél fontosabb szerepet játszó társadalmi rétegződése, a földbirtokososztály ellen a földbirtokreformnak nevezett támadás, amelynek megvalósításához az úgynevezett kényszerbérletek életbeléptetésével fogtak.

Ez az eljárás valóban gyors és egyszerű volt. A község román papja, vagy a járási közigazgatás valamelyik jegyzői írnokból szolgabíróvá előléptetett vezető tisztviselője megjelent a községházában és csak úgy találomra kiosztotta a bérletbe kívánt földeket, miután Önkényesen maga szabta meg holdanként a bérösszeget, kijelentvén, hogy azt minden bérlő pontosan tartozik fizetni, de non a tulajdonosnak, hanem a román állampénztárnak. Ez volt a szabályos és némi törvényes formaságokkal összekapcsolt ritkább eljárás. Az általánosabb pedig az, hogy a felbujtott román parasztek a magyar birtokost egyszerűen elkergették s birtokának azt a részét, amely nekik megtetszett, elfoglalták. így indult meg Erdélyben az a radikális agrárreform, amelyet a gyulafehérvári román nemzeti gyűlés az igazságosság és a demokrácia nevében Erdély birtoktalan földművelő román parasztek népének megígért.

Az 1919 év kezdetével a román és a magyar haderő a Máramarossziget, Zilah, Csúcsa és a Zám között elhúzódozó vonalon nézett egymással farkasszemet. A kisebb-nagyobb összeütközések e két haderő között állandóan napirenden voltak. Komolyabb következménye volt a cigándi esetnek, mikor egy páncélos vonaton előtörő két század román katonát egy szakasz honvéd szétugrasztott. Ez incidens alkui-mul szolgált, hogy a kolozsvári román katonai parancsnokság Apáthy István főkormánybiztost elfogassa és Nagyszebenben haditörvényszék elé állíttassa. Apáthy elfogatása után semmiféle magyar hatóságnek sem volt többé Erdélyben semmi, még csak névszerint való szerepe sem.

Erdély román ökkupációja ezzel teljesen be volt fejezve. Betetőzte Vix francia alezredes március 20-i jegyzéke, amelyben új demarkációs vonalul, körülbelül a mostani Magyarország jelenlegi keleti határát tűzte ki és amely ürügyül szolgált a Károlyi-kormánynek arra, hogy a hatalmat, amelyet továbbra úgysem tudott volna megtartani, a kommunistáknak átadja.

Ami ezután következett Erdélyben, mint a román Kormányzó Tanács munkásságának látható eredménye, az erdélyi magyarságot

napról-napra jobban meggyőzte, hogy mindazok az ígéretek, amelyek a gyulafehérvári román nemzeti gyűlésen a többi erdélyi nemzetnek nyelvi és kulturális autonómiájára, politikai és nemzeti szabadságának biztosítására vonatkozóan elhangzottak, pusztán ígéretek és hogy számukra a román imperium alatt a polgári lét, a nemzeti fennmaradás és saját nemzeti művelődésüknek nemcsak továbbfejlesztése, hanem még egyszerű fenntartása is lehetetlenné van téve. Elvették a magyarságnak legfőbb tudományos iskoláját, a kolozsvári egyetemet, legelső művészeti intézetét, a kolozsvári magyar nemzeti színházat. Elrománosították az összes magyar tannyelvű állami iskolákat. Lehetetlenné tették, hogy még társadalmi alapítású tudományos, irodalmi és közművelődési intézetei és egyesületei is, mint az „Erdélyi Múzeum-Egyesület“, az „EMKE“ stb. működhessenek.

A román Kormányzó Tanács eredetileg mint ideiglenes közigazgatási szervezet alakult meg azzal a feladattal, hogy megkönnyítse az egyesülés adminisztratív természetű ügyeinek elintézését. E szerepével azonban nem elégedett meg, hanem valóságosan önálló külön erdélyi kormány akart lenni, amely a bukaresti középponti kormány minden érdemesebb hozzászólása nélkül rendelkezik e terület minden belső ügyében és azonfelül még a bukaresti középponti kormányzatban is az erdélyi miniszterek útján olyan nagyfokú befolyást biztosít magának, amely az állam egységével meg nem egyeztethető. E hatalomvágya és határt nem ismerő pazarlása volt az oka, hogy valamivel több, mint egyévi működése után, feloszlatták. Helyét a likvidáló-bizottságnak nevezett „államtitkárok tanácsa“ foglalta el, amelyben a román királyságbelieknek vezető szerepe már sokkal érezhetőbb volt, mint a „Kormányzó Tanácsiban.

Egy-két hónap múlva Erdély magyarsága egy évtized óta szenved román uralom alatt. Ez évtizednek legsötétebb és leggyötrelmesebb időszaka a Kormányzó Tanács uralmának ideje volt. Soha, még félig civilizált államban sem volt önkényesebb, durvább és erőszakosabb kormányzási módszer alkalmazásban, mint ekkor Erdélyben. Abban az időszakban, amikor a politikai és a közigazgatási hatalom majdnem kizárólagosan az erdélyi románok értelmiségének a kezében volt. A fékevesztett esztelen boszúnak, a féleszű nemzeti nagyotakarásnak, a durvaságnak, a korrupciónak nagyságát, párosulva az emberi jogoknak, és az erkölcs legegységesebb törvényeinek félredobásával, mint kormányzati és közigazgatási rendszert, józan ésszel még csak el sem képzelhette volna senki, ha nem látta és nem ismerte az erdélyi román Kormányzó Tanács működését, amelyről a legelfogulatlanabban ítélő ember is kénytelen megállapítani, hogy valóban szegényére válik annak az erdélyi román értelmiségnek, amely szemben a román királyságbeliekkel azzal dicsekszik, hogy nemcsak a nyugati kultúrának, hanem az erkölcsi fejlődésnek is magasabb fokán áll, mint a régi román királyság politikailag vezető értelmisége.

JANCSÓ BENEDEK

AZ ERDÉLYI MAGYARSÁG POLITIKAI KÜZDELMEI AZ EGYSÉGES MAGYAR PÁRT MEGALAKULÁSÁIG

KOLOZSVÁR megszállása után megszűnt minden lehetősége annak, hogy az erdélyi magyarság bárminő politikai tevékenységet fejtheszen ki, mert a román megszállással kapcsolatosan az egész Erdélyre elrendelt szigorított ostromállapot minden gyűlést, minden politikai vagy társadalmi munkálkodást lehetetlenné tett. Ettől eltekintve, egy másik nagy akadálya is volt a magyar politikai élet megnyilvánulásának. Az eddigi vezető magyar politikusok közül nem volt Erdélyben senki, aki a szervezkedésnek élére állhatott volna, vagy akinek nevéhez és tekintélyéhez kapcsolódhatott volna ez a szervezkedési munka. Apáthy István, akit az események e legszomorúbb időkben előtérbe sodortak, le volt tartóztatva.

Ez a magyarázata, hogy az erdélyi magyar politika ekkor és ezután is jó ideig negatívum volt: a körülmények által parancsolt passzivitás. Lassanként a magyarság politikai szervezkedése a mostoha viszonyok minden nehézsége ellenére is megindult. Először a tisztviselők magatartásában nyilvánult meg csaknem ösztönösen, minden tudatos szervezkedés nélkül. A magyar tisztviselők e magatartását román részről úgy igyekeztek feltüntetni, mintha azt Budapestről jövő külső hatások sugalmazták volna. Ez a megítélés téves, mert külső hatás nem érvényesült az eskü megtagadásában. Az akkori magyar köztársasági kormány bizalmas rendelete eltiltotta ugyan a magyar tisztviselőket az eskütételtől, de kényszer esetében mentesítette az eskü letételének következményeitől azokat, akik az esküt letették. A tisztviselők egyöntetű megállapodása kizártnak tekinthető azért is, mert az ostromállapot szigora lehetetlenné tett minden előzetes megbeszélést.

Ennek következtében a tisztviselők magatartása az eskütétel kérdésében nem is volt teljesen egyöntetű. A túlnyomó többség megtagadta az eskütételt, de egyes helyeken letették. Voltak olyan helyek is, ahol a megszálló sereg parancsnokainak felhívására eskütétel nélkül is megmaradtak hivatalukban. Később már egységes irányítás és vezetés alá került a magyar tisztviselők magatartása és önvédelmi mozgalma úgyannyira, hogy ezt tekinthetjük az erdélyi magyarság politikai szervezkedése első megnyilvánulási alakulatának.

A tisztviselői kérdés akkor került az erdélyi közönség érdeklődésének középpontjába, mikor Hatieganu Emil, a nagyszebeni Kormányzó Tanács tagja 1919 április havában a kolozsvári „Újság”-ban nyilatkozatot tett közzé a tisztviselők visszavételének lehetőségéről. A megindult tárgyalások nem vezettek eredményre, mert Hatieganu a visszavételnél csak egyéenként való elbírálást tartott lehetőnek,

a tisztviselők küldöttei ellenben ragaszkodtak az egységes visszavételhez. Az egységnek ez az egyöntetű hangoztatása már olyan politikai megnyilvánulás volt, amelyet az erdélyi magyar kisebbségi politika első tényének tekinthetünk és amely később vezetőgondolattá lett minden olyan kérdésben, amely a magyar kisebbség politikai életével valamelyes vonatkozásban állott.

Az Averescu-kormány a hivatalos lap (Monitorul Oficial) 1920 június 29-i számában felhívta a volt magyar tisztviselőket, hogyha július 29-ig kijelentik készségüket a hűségeskü letételére, a kormány szerzett jogait elismeri és biztosítja. A tisztviselők vezetősége a tisztviselők nagy többségének kívánságára kimondta a jelentkezést, ami meg is történt. Eredménye nem lett, de maga a jelentkezés ténye mutatja a tekintélyt, amelyet a magyar tisztviselőség vezetősége aránylag rövid idő alatt megszerzett.

A trianoni békeszerződés aláírásáig Erdélyben két parlamenti választás volt. Az első választás 1919 augusztus havában zajlott le. A magyar kisebbség távol maradt e választástól még ott is, ahol a választói névjegyzékek példátlan meghamisítása ellenére túlnyomó többségben volt.

A második választást 1920 május havában az Averescu-kormány vezette. Ennek kultuszminisztere, Goga Oktávián paktumot ajánlott az erdélyi magyarság vezetőinek. Nem fogadták el azzal a megokolással, hogy a békeszerződés még nincs aláírva és így Erdély Romániához való átcsatolása sem történt meg jogilag és amíg ez meg nem történik, becsület kérdése, hogy a magyarság megmaradjon a magyar haza iránt való hűségben. Goga tudomásul vette e nyilatkozatot, de már korábban érintkezésbe lépett Bernády György régebbi magyar politikussal, aki a parlamenti aktivitás megkezdését szükségesnek tartotta és ilyen értelemben röpiratot is adott ki. Bernády csakhamar meggyőződött, hogy vállalkozása lehetetlen és azért maga sem vállalt jelöltséget.

A békeszerződés aláírásával az addig tényleges helyzet jogi helyzetté vált és így megszűnt az erdélyi magyarság politikai szervezkedésének külső akadálya. Általánossá kezdett válni csakhamar az a meggyőződés, hogy az eddigi utat, magának az erdélyi magyarságnak érdekében nem lehet tovább követni. A Kolozsváron megjelenő „Ujság“ 1920 szeptember hó 20-án megjelent számában egyenes felhívást intézett hozzám, e sorok írójához, aki a tisztviselőmozgalom irányító vezetőség élén állottam, hogy vegyem kezembe a szervezkedés irányítását. De nemcsak ez a felhívás, hanem egy másik körülmény is kötelességünkké tette nemcsak nekem, hanem a tisztviselői mozgalom vezetőségének is, hogy e felhívás elől ne térjünk ki.

A román hatóságok már megelőzően tudomást szereztek arról, hogy úgy a tisztviselői mozgalom, mint az erdélyi magyarság eddigi politikai magatartása egységes irányítás eredménye. Mivel ez a vezetőség nem nyíltan szervezte meg magát, hanem bizalmasan — hiszen a román megszállás kezdetén másként nem is volt lehetséges, adva volt az államellenesség és a budapesti irányítástól való függés vádjának lehetősége. E vád már magában is szükségessé tette, a nyílt szervezet

megalakítását és hogy annak élére azok álljanak, akik eddig a tisztviselői mozgalom élén állottak.

A tisztviselői mozgalom vezetői azonban nem érezték magukat jogosítottnak, hogy a további lépésekről önmaguk határozzanak. Vártak egy olyan kedvező alkalomra, amely mellett nem feltűnő, hogy Erdély különböző részeiből a befolyásosabb egyéni súllyal és tekintéllyel bíró férfiak Kolozsváron megjelenhessenek. 1920 december hó első felében nyílt ilyen alkalom. E bizalmas értekezlet — amelyen csak a történeti Erdély vezető egyéniségei jelentek meg, mivel az úgynevezett magyarországi részekből az ottani szigorított ostromállapot miatt nem jöhettek el, egyhangúan megállapította a nyílt szervezkedés megindításának szükségességét.

Egy Erdélybe becsempészett angol lappéldányból ismeretessé lett már 1920 első hónapjaiban, hogy a Párizsban 1919 december 9-én megkötött kisebbségi szerződés kötelezte Romániát a kisebbségi jogok elismerésére és e jogok tiszteletben tartása nemzetközi védelem alá helyeztetett. A program: a kisebbségi jogok védelme és biztosítása politikai, közigazgatási, egyházi és oktatásügyi téren adva volt a kisebbségi szerződésben. A szervezkedés alakját illetően ez értekezleten három nézet vetődött fel. Egyik az volt, hogy csatlakozzunk az „Emberi Jogok Ligájához. Ez azonban nem látszott a politikai szervezkedés elfogadható formájának már csak azért sem, mert maga az „Emberi Jogok Ligája” is csak kialakulóban levő bizonytalan célú és körvonalú nemzetközi szervezet volt.

Többen voltak a politikai párt szervezkedésének hívei. A túlnyomó többség felfogása az volt, hogy a politikai pártba való szervezkedés az adott helyzetben (ostromállapot, korlátozott választói jog, célzatos kerületi beosztás, hiányos választói névjegyzék stb.) nem olyan, hogy a kisebbségi jogok sikeres védelmét biztosíthassa. Azonkívül a párt-szervezet keretében valószínűen a régi pártellenetek is ki fognak újulni az egység és az erdélyi magyarság rovására. Azonkívül a román politikai élet bizonytalansága, esetlegességei és meglepetései majdnem lehetetlenné teszik, hogy a magyarság mint politikai szervezet kellő befolyásra és súlyra teheszen szert a román parlamenti harcokban.

Az értekezlet, kiindulva abból a megállapításból, hogy a kisebbségi szerződés bármennyire óvatos a kisebbség fogalmának meghatározásában, mégis egy új közjogi személyiséget hívott életre a kisebbség fogalmában, mint a szerződésben megállapított kisebbségi jogok alanyát. Ebből logikailag és önként következik, hogy a kisebbségeknek, mint ilyeneknek joguk van szervezetüket megalakítani. E szervezetnek pedig legcélszerűbb formája a szövetség, amely mint pártokon felül álló szervezet magában foglalja az egész magyarságot és mint közjogi személy képviseli a kisebbséget az országban és a Nemzetek Szövetsége előtt. A szervezkedés megindítására, a szervezeti szabályok és a program tervezetének elkészítésével, valamint az országos szervező gyűlés előkészítő munkálatainak elvégzésével a magyarság eddigi kolozsvári vezetői nyertek megbízatást. A szervezet nevét, „Magyar Szövetség”, már az előkészítő gyűlés megállapította.

A román közönség az „Ellenzék” 1920 karácsonyi számában

megjelent beszámoló cikkből értesült a magyarság szervezkedésének megindulásáról. E cikk után következett a szervezet kolozsvári tagozatának megalakítása a hatóság engedélye alapján 1921 január 9-re összehívott alakuló közgyűléssel. A nyert hatósági engedély értelmében felelősséget kellett vállalni a gyűlés rendjéért. A résztvevők legnagyobb száma is — száz — megvolt állapítva, de a mindenféle társadalmi szervezet és osztály képviselőinek meghívása és megjelenése biztosította, hogy a gyűlés a magyarság egyetemét képviseli.

E gyűlésnek hatása nagy volt nem csupán a magyarságra, hanem a románokra is. A román lapok behatóan foglalkozva e gyűléssel, elismerték jelentőségét, méltányolták komoly lefolyását és örömeiket fejezték ki, hogy az erdélyi magyarságnak is megalakult olyan politikai szervezete, amely nyílt meghatalmazás alapján jogosult a magyarság politikai érdekeinek és törekvéseinek képviseletére. A magyarság a szervezkedés alap gondolatát — a kisebbségnek, mint közjogi személynek érdekei védelmét örömmel fogadta, a román sajtó nem támadta, sőt Petda tábornok kolozsvári hadtestparancsnok, az ostromállapot folytán az államhatalom helyi legfőbb képviselője, elismerte annak jogosságát e sorok írója előtt, amikor a gyűlés engedélyezését megköszönte.

Ezután a szervezőbizottság munkája indult meg részint a vidéki szervezkedés irányításával, részint a szervezeti szabályok és a program tervezetének előkészítésével. A vidéki szervezkedés munkája teljes egyöntetűséggel és eredményesen folyt. Sokkal súlyosabbak voltak a nehézségek a szervezet alakját, valamint a szervezet programjának alap gondolatát illetően. A szervezet formáját illetően már az előkészítő bizottság elfogadta a szövetségi formát. A parlamenti aktivitás hívei ennek ellenére is minduntalan visszatértek a politikai pártszervezet szükségességének hangoztatására, ha másként nem, legalább oly módon, hogy alakuljon egy vagy akár több politikai párt s a pártok tagjai a pártszervezet útján legyenek tagjai az egyetemes kisebbségi szervezetnek.

A többség ragaszkodott az egységes kisebbségi szervezethez és a parlamenti aktivitás kérdésével nem kívánt foglalkozni mindaddig, míg ez aktuális nem lesz és ekkor is a döntést az egyetemes szervezetre kívánta bízni általánosan kötelező erővel. E kérdésben igen erős harc volt a szervezőbizottság kebelében, sőt utóbb a lapokban is talán nagyobb szenvedéllyel és élesebb hangon, mint ezt a magyarság érdeke megkívánta volna.

Ami a program vezető gondolatát illeti, két vezető gondolat küzdött egymással. Egyik a kisebbség közjogi személyiségével logikus összhangban a kisebbségi autonómiát vette a program alap gondolatául, a másik, a pártszervezkedés hívd Erdély autonómiáját kívánták a program vezető gondolatává tenni. A pártszervezet hívd kész hdyzetet kívántak teremteni s rövid előkészítés után Bánfihimyadon megalakították a „Néppárt“-ot, amely kimondotta a parlamenti aktivitás felvételét és programjába iktatta, mint követményt Erdély autonómiáját.

A megalakult Néppárt sem ekkor, sem később nem ért d számbavehető eredményt, összesen két tagozata alakult meg. A magyarság

közvéleményében s politikai tájékozódásában zavart és sok félreértést okozott az, hogy egy egyetemes szervező munkásság középeit a kisebbség azon fáradozott, hogy ebben az elhatározóan fontos szervezeti kérdésben ő legyen egyedül a többség kizárásával hivatott dönteni. Ez a zavar és irányvesztettség meglehetősen élesen nyilatkozott meg a hírlapokban, nem egyszer a magyarság közvéleményére is megtévesztő hatással, sőt a szervezőbizottság e pártalakulást követő szervezőbizottsági ülésében is, ahol a többség heves vita után elítélte és helytelenítette a Néppárt megalakítását. Eredménye ennek a rosszáé határozatnak az lett, hogy a néppárti bizottsági tagok újult erővel fogtak össze és a legközelebbi ülésben, mint többség leszavazták a szövetségi eszme képviselőit. Ennek következménye gyanánt a már kezdetben mutatkozó személyi ellentétek élesen felújultak.

E sorok írója meg volt győződve, hogyha ez ellentét még jobban kiélesedik, akkor be fog következni a magyar kisebbség kettészakadása, ami lehetetlenné teszi az egységes szervezkedést, ami végtelenül káros lenne a magyarság érdekeire. Ezért felkérte Jósika Samu bárót a közbelépésre abban a reményben, hogy nagy politikai gyakorlata és tekintélye elég erős lesz az ellentétek kiegyenlítésére és az általános megnyugvás megteremtésére.

Ez időpontig Jósika Samu báró nem vett részt a magyar kisebbségi életben, de behatóan ismerte a szervezkedés részleteit és így eléggé tájékozva volt minden irányban. Egyelőre a hozzá intézett kérést tudomásul vette, de időt kért, hogy mielőtt véglegesen határozzon, magát az ellenkező oldalon is tájékozhassa. Rövid idő múlva közölte, hogy kész a bizottság ülésein, mint hallgató megjelenni és szükség esetén a vitás kérdésekre vonatkozó véleményét is előadni.

Első megjelenésétől fogva tulajdonképpen ő vezette a tárgyalásokat és érdeme, hogy a felmerült ellentétek fokozatosan elsimultak és a magyar kisebbség programja elkészült. E program alap gondolata a kisebbségi autonómia volt. Az aktivitás kérdését e program annak kimondásával juttatta nyugvópontra, hogy azt a Szövetség céljai egyik eszközének tartja és alkalmazásáról aktualitás esetén a szövetség nagygyűlése határoz,

A szervezkedő nagygyűlés 1921 július 7-re volt kitűzve. E gyűlést megelőzően egyik kolozsvári újságban egy vezércikk jelent meg, amely rendkívüli hevességgel támadta meg az egységes kisebbségi szervezet gondolatának képviselőit, valószínűen abban a reményben, hogy a parlamenti aktivitás gondolata a közgyűlésen mégis győzedelmeskedni fog. A szakadást Jósika Samu báró tapintatának és taktikai ügyességének ez alkalommal is sikerült elhárítania. Még a nagygyűlés napirendjét előkészítő értekezlet előtt alkalmat adott, hogy a kiküldöttek a felmerült ellentéteket megbeszéljék és annak alapján egyöntetű megállapodásra jussanak. Ennek a megállapodásnak volt az eredménye, hogy a nagygyűlés nemcsak imponáló méltósággal folyt le, hanem egyszersmind az erdélyi magyar kisebbség egységének is hatalmas megnyilvánulása volt. Így lett valósággá az egységes kisebbségi szervezet, a „Magyar Szövetség“, amelynek vezetőjévé Erdély magyarságának közbizalmából Jósika Samu báró lett.

A végleg megalakult Magyar Szövetség azonnal hozzáfogott szervezete kiépítéséhez és munkaprogramjának elkészítéséhez. Ezzel párhuzamosan lépéseket tett a román kormánynál a konkrét kisebbségi sérelmek orvoslása és a közszabadságok helyreállítása tárgyában.

A nagygyűlésen egységesen hozott határozatok azonban nem tudták a parlamenti aktivitást sürgetőket leszerelni, bár a nagygyűlés az annyira kívánatos egység megteremtése érdekében a tisztségek betöltésénél, valamint a Szövetség intézőbizottságában kellő arányú képviselőket biztosított számukra, sőt még a főtitkári állást is közülök töltötte be. A sajtóban újra sűrűbben hallatszottak az elégedetlenség hangjai és megindult a propaganda a Néppárt további szervezésére, főleg kolozsvári tagozatának megalakítására. Mielőtt ebben az irányban valami történhetett volna, egy nem várt incidens ürügyet adott a „Magyar Szövetség“ működésének felfüggesztésére és később feloszlására.

1921 október havában Mária román királyné meglátogatta Kolozsvárt, amely alkalommal tiszteletére a román színtársulat a magyaroktól elvett Nemzeti Színházban díszelőadást rendezett. Erre a díszelőadásra a Magyar Szövetség elnökét nem hívták meg, ami a magyar sajtóban élénk megbeszélés tárgya lett. Metes prefektus, hogy e hibát kiköszörölje, meghívót küldött Jósika Samu bárónak, aki azonban e meghívót, mivel nem az udvarmesteri hivatal küldötte, hanem a prefektus ceruzával írott névjegyen hívta meg, nem tekintette szabályszerű meghívónak és nem is ment el a díszelőadásra.

A román sajtó e távolmaradását tüntetésnek minősítette és Jósikát s vele együtt az egész magyar kisebbséget irredentizmussal vádolta. Jósika báró az udvarmestert hivatal útján fölvilágosította a királyné elmaradása körülményeiről és így annak személyes és udvariassági része elintéződött. Ez incidens után Metes prefektus felhívta a Magyar Szövetséget, hogy belügyminiszterileg jóváhagyott alapszabályait mutassa be. Miután mint politikai szervezetnek ilyen alapszabályai nem voltak, a prefektus, azokra a régi magyar belügyminiszteri rendeletekre, amelyek eltöltötták a nemzetiségi alapon való politikai egyesületek szervezését és egy román belügyminiszteri rendeletre való hivatkozással, az egyesületet föloszlatta, iratait lefoglaltatta, helyiségeit bezáratta és vezetői ellen eljárást indított.

A Magyar Szövetség vezetői, sőt az egész erdélyi magyar közvélemény, Metes prefektus e fellépését egyszerűen bosszúnak és megtorlásnak tulajdonította, azon kudarc miatt, amely őt a fennebb elbeszélt színházi díszelőadással kapcsolatosan érte.

Az újabb szervezkedés módozatainak megvitatását és dőkésztését lehetetlenné tette, hogy a Bratianu-kormány 1922 február havára elrendelte a parlamenti választásokat. A Magyar Szövetség vezetősége ekkor kérést adott be a román kormányhoz annak engedélyezése iránt, hogy adjon módot arra, hogy a magyar kisebbség dönthessen a parlamenti aktivitás kérdésében.

A kormány megengedte a Szövetség működését, de csak a választások idejére és vezetésére. A Néppárt vezetőségének bevonásával tartott gyűlés az aktivitás mellett döntött és a választások vezetésére

egy végrehajtóbizottságot szervezett. A választás a magyarságra kedvezően eredménnyel végződött, amennyiben csak egy kamarai képviselő és két szenátor jutott mandátumhoz. A többit már a választás előtt kizárták a küzdelemből, a legképtelenebb ürügyek alatt visszautasítva a jelöltekét. E sikertelenség ellenére is, a magyar választók egyöntetű magatartása bebizonyította, hogy azok a magyarok, akik a román liberális párt programjával jutottak be a parlamentbe, kívül állanak a magyar kisebbség keretén.

A választások lezajlása után a kormány bizalmasan tudtára adta a vezetőségnek, hogy mint egyesületet nem fogja elismerni, de mint politikai pártok egyesülése ellen nem fog kifogást tenni. Ezért 1922 augusztus 6-án tartott nagygyűlésében ilyen értelemben módosította szervezeti szabályzatát, újlag hangoztatva, hogy a magyar kisebbség közjogi személyiségét kívánja megtestesíteni. A kormány az így módosított szervezeti szabályzatot sem hagyta jóvá s ezzel a Magyar Szövetséget 1922 október havában végleg megszüntette.

Az új helyzet most a magyar kisebbség olyan megszervezését követelte, amely az adott viszonyok között lehetséges volt, vagyis a magyar kisebbségnek egységes párttá szervezését. Megindult az új szervezőmunka, mégpedig a Magyar Szövetség programja alapján és rövid idő múlva meg is alakult a Magyar Nemzeti Párt és annak megyei tagozata mindenütt, ahol a Magyar Szövetségnek tagozata volt.

De a Néppárttal együtt két magyar párt volt. A Magyar Nemzeti Párt vezetőségének legsürgősebb teendője az egész egyetemes magyar kisebbséget magában foglaló egységes magyar párt megalkotása volt, ezért ez egység megteremtése végeit egy bizottságot küldött ki. E bizottság munkássága sikeres volt és így már 1922 november 20-án a Néppárttal együttesen tartott nagygyűlésében kimondotta a két párt egyesülését egy egységes Magyar Pártban. Ez alakuló gyűlést 1922 december 27-én tartotta meg, elnökévé választván Jósika Samu bárót.

Ezzel az erdélyi magyar kisebbség szervezkedése befejezést nyert. Ami ezután történt és történik ma is, azt már az erdélyi Magyar Párt hozza létre.

GRANDPIERRE EMIL

A MAGYAR EGYHÁZAK HELYZETE A ROMÁN URALOM ALATT

A Z ERDÉLYI román Kormányzó Tanács törvényt helyettesítő A.I. számú dekrétumában kijelentette, hogy a magyar államból Romániához csatolt területen mindaddig, míg alkotmányos úton más intézkedés nem történik, a régi magyar törvények érvényben maradnak. Ezt az ígéretet teljesen értéktelenné tette az a körülmény, hogy a megszálló román hadsereg főparancsnoksága Erdély egész területére elrendelte az ostromállapotot, amelynek következménye volt, hogy a hadijog irányadóvá lett a magyar egyházak életének minden vonatkozásában is. E nagy szigorral végrehajtott utóbbi intézkedésnek volt következménye az a tömérdek durva üldözés, amelynek a magyar egyházak papjai és hívei a román megszállás első éveiben ki voltak téve.

A hadijog érvényesítése szemben az egyházakkal eddigelé teljesen ismeretlen volt Erdélyben és majdnem a kétségbeesésig megdöbbentette ez országgrész magyar értelmiségét, annyival inkább, mert az erdélyi magyar egyházakat ez intézkedés még tisztán vallásos és egyházkormányzati ügyekben is egészen elzárta nemcsak magyarországi, hanem nyugateurópai hitsorsosaitól is.

E területnek a magyar államból való kiszakítása együtt járt azzal is, hogy a Királyhágón innen eső résznek református magyarsága szintén kiszakadt abból a püspöki egyházmegyéből, amelyhez eddig tartozott. Azok a magyar ágostai evangélikusok, kik ezen a területen laktak, szintén főpásztori vezetés nélkül maradtak. Ez utóbbiak helyzetét súlyosabbá tette, hogy a román kormány őket mindenáron igyekezett beerőszakolni az erdélyi ágostai evangélikus szász püspöki egyházba. Hosszasabb időt vett igénybe, súlyos küzdelmekén és megpróbáltatásokon kellett keresztül mennie e protestáns magyarságnak, míg sikerült úgy a Királyhágón innen eső református, mint a romániai magyar ágostai evangélikus püspöki egyházmegyét megalapítani, hogy védőbástyái legyenek a protestantizmusnak s azzal együtt a magyar nemzeti érdekeknek is.

Az erdélyi magyar egyházak értelmiségét és papságát a mindennaposá lett hihetetlenül brutális erőszakosságok nem ejtették kétségbe. Igyekeztek megkeresni az önvédelem lehető eszközeit. A közös veszedelem összehozta őket. Az önvédelem érdekében egy felekezeti bizottságot alakítottak, amelynek rendeltetése az volt, hogy a védekezés módjaiban és eszközeiben egyetértéssel állapodjanak meg és egymást kölcsönösen segítsék.

A protestáns református és unitárius értelmiség köréből egy-néhányan a nyugati semleges országokba: Hollandia stb. utaztak,

hogy ott hitsorsosaikkal a világháború által megszakított régi érintkezést ismét felvegyék és a háborús viszontagságok s a román megszállás következtében anyagilag teljesen leromlott egyházközösségeik számára némi anyagi segítséget is szerezzenek. Ez országokban nemcsak megértéssel és rokonszenvel fogadták őket, hanem támogatásra is találtak abban, hogy volt ellenséges angliai és amerikai hitsorsosaikkal is, nem remélt kedvező körülmények között, vehessék fel az érintkezést.

Az erdélyi protestánsoknak, különösen az unitáriusoknak mostoha sorsa a legnagyobb érdeklődést az amerikai unitáriusok körében keltette, kik közül Storey, amerikai tanár, már 1919 február havában Kolozsvárra utazott. Storey tanár, visszatérve Amerikába, jelentésében megerősítette mindazt, amit ott az erdélyi küldöttek a protestáns egyházak szenvedéseiről elbeszéltek. Az érdeklődés általánosabbá lett és rövid idő múlva az első amerikai egyházi küldöttség is megjelent Erdélyben.

A katolikusok kedvezőtlenebb helyzetben voltak, mert a görög katolikus román klérus támogatásával működő hivatalos román propagandának sikerült a pápai diplomácia körében azt a téves reményt keltetni, hogyha a Szentszék a görög katolikus román klérus kívánásaival szemben az erdélyi magyar katolikus érdekek rovására előzékenyebben viselkedik, bizton számíthat arra, hogy útját fogja egyengetni a görög keleti románok Rómával való vallásos egyesülésének.

Mikor 1921-ben az Averescu-kormány az ostromállapotot megszüntette, a helyzet annyiban javult, hogy a személyes sérelmek, a letartóztatások és a durva bántalmazások megszűntek, vagy legalább ritkábbak lettek. A második amerikai bizottság, amelyik 1922-ben Erdélybe jött, az általános helyzetnek javulását jelentésében meg is állapította, — de a harmadik, amely két évvel később járt Erdélyben, már a helyzet rosszabbra való fordulásáról számolt be. A Bratianu-kormányzat nem személyes üldözésekkel, vagy tömeges brutalitások alkalmazásával terrorizálta a magyar egyházakat, hanem törvényhozási intézkedésekkel igyekezett őket meggyengíteni és az ellenállás eszközeitől megfosztottan a kormánypolitikának olyan eszközeivé tenni, mint a görög keleti román egyházat.

E törvényes intézkedések sorát az 1923-i alkotmánytörvény 22. §-a nyitja meg, amely az egyházak helyzetét a román államban a következőkben szabja meg:

„A lelkiismereti szabadság korlátlan. Az állam az összes vallásfelekezeteknek egyenlő szabadságot és védelmet biztosít, amennyiben gyakorlásuk nem ütközik a közrendbe, a jó erkölcsökbe és az állam törvényeibe. A görög keleti ortodox és a görög katolikus egyházak román egyházak. A görög keleti román egyház a románok nagy többségének vallása lévén, uralkodó egyház az államban, a görög katolikus egyháznak pedig elsőbbsége van a többi felekezetekkel szemben“

E §. második részének abból a megállapításából, hogy a görög keleti ortodox egyház Romániában uralkodó egyház, a görög katolikusnak pedig elsőbbsége van a többi egyházakkal szemben, nyilvánvalóan következik, hogy a román alkotmány nem tekinti a nemromán egy-

házakat a két román egyházzal egyenjogúaknak. E megkülönböztetésből az is következik, hogy Romániában az alkotmány értelmében két-féle egyház van: román nemzeti és kisebbségi. Román közjogi felfogás szerint a katolikus és a protestáns egyházak csak mint kultuszok bírnak jogokkal és szabadsággal, nem pedig mint olyan egyházi szervezetek, amelyeknek a vallás szabad gyakorlatán kívül joguk van a maguk híveinek közművelődési és társadalmi szükségletéről gondoskodva, iskolákat, közművelődési és közjótékonyági intézményeket is fenntartani.

A román alkotmány e §-a ellentétben van a kisebbségi szerződés azon pontjával, amely a vallásos kisebbségeknek biztosítja az iskola-fenntartás jogát is.

Az egyházak között fennálló jogi egyenlőtlenségnek bizonyítéka a román alkotmánytörvénynek az az intézkedése is, amelyik kimondja, hogy a két román egyháznak minden püspöke tagja a román szenátusnak, a többinek csak egy-egy püspöke, de csak abban az esetben, ha ez egyházak legalább 200.000 hívővel bírnak. A törvénynek e rendelkezése értelmében veszítette el szenátori székét az erdélyi unitárius egyház, amelynek püspöké úgy a magyar főrendiháznak, mint megelőzően a román szenátusnak is hivatalból tagja volt. Az alkotmánytörvény a romániai mohamedánok vallási főnökének is biztosítja a szenátori székét, holott a román államban élő mohamedánok száma meg sem közelíti a 200.000-t.

Az 1920-i amerikai protestáns egyházi bizottság, foglalkozván jelentésében az erdélyi magyar protestáns papok brutális üldöztetésének eseteivel, a következőket állapítja meg azoknak indító okáról:

„A protestáns egyházakat a román kormány a magyar nemzeti élet centrumainak tekinti s ennek következtében a román hatóságok gondosan figyelik őket s lehetőleg akadályozzák működésüket. Amit láttunk, elég volt, hogy meggyőzőn arról, hogy ez intézmények meggyöngyítését azért tartják szükségesnek, hogy mentői gyorsabban elrománosíthassák a magyar népet, ami, úgy látszik, kitűzött céljuk.“

A római katolikus egyházzal szemben az ellenséges érzület szélesebb és messzebbre visszamenő dogmai és egyházkormányzati ellentétességből fakad. A román kormány azt a dogmai és egyházkormányzati elveken felépülő ellentétességet, amely a görög keleti ortodox és a római katolikus egyházak között fennáll, arra használja, hogy az ortodox görög keleti egyházban segítő társat nyerjen a római katolikus egyház ellen, amelytől, tekintve az erdélyi románok egy részének vallásos únióját, a román nemzet egységét félti. A román nemzeti politika követelménye, hogy a román nemzeti egységnek a vallásos únió segítségével való felbontását nemcsak meg kell akadályozni, hanem amennyiben azt az erdélyi románok egy részének a római egyházzal való vallásos egyesülése megbontotta, helyre is kell állítani. Ez pedig a katolikus egyháznak háttérbe szorítása nélkül nem lehetséges.

Ehhez járul az is, hogy az összes romániai katolikuságnak több mint 50%-a magyar és e magyar katolikuságnak többsége olyan

püspöki egyházmegyében él, amelynek autonóm szervezete valóságos védőbástyája a magyarság nemzeti érdekeinek. Éppen ezért ez ellenséges érzület és támadás legelősebb alakban az erdélyi katolikus státus ellen irányul abban a meggyőződésben, hogy e püspöki egyházmegyének autonómiája a legnagyobb akadálya annak, hogy a magyar államból Romániához csatolt területen a katolikus egyház olyan készséges eszköze legyen a román közigazgatásnak, mint a görög keleti ortodox román egyház.

Az egyházak és a román állam között való viszonyt az úgynevezett egyházi (kultusz-) törvény volt hivatva rendezni. Az erre vonatkozó törvényjavaslatot a kormány még 1928 január havában a törvényhozás elé terjesztette, de törvényt csak 1928-ban lett.

E törvény 21. §-a állapítja meg az állam ellenőrző jogát szemben az egyházakkal. Az ellenőrzést az alkotmány rendelkezésének értelmében a vallásügyi (kultusz-) miniszter gyakorolja, akinek jogában áll az egyházi hatóságoktól minden szabályzat, rendelet vagy fontosabb irat felterjesztését megkövetelni. Viszont az egyházi hatóságok is tartoznak e kívánságot teljesíteni. Az állam ez ellenőrző jogából következik, hogy az egyházak főnökei (érsekek, püspökök, egyházfelügyelők stb.), akik saját szabályzataik értelmében törvényesen választottak meg, addig nem foglalhatják el állásukat, míg e választást a király jóvá nem hagyta és az új egyházfők a hűségesküt a királynak le nem teszik. A többi méltóságok és tisztviselők sem foglalhatják el állásukat, míg a köteles hűségesküt le nem teszik. Ez egyházi tisztviselőknek nemcsak alkalmazása, hanem elbocsátása is tudomására hozandó a vallásügyi miniszternek.

Új egyházkerület (felügyelőség) felállítása, címének vagy hatáskörének megváltoztatása csak akkor lehetséges, ha azt a parlament törvénybe iktatja. Az egyes egyházaknak igényük van államsegélyre is, de ez államsegélynek arányban kell állania az állam összes lakosságának és az illető egyház hívei számának arányával és vagyoni helyzetével, valamint tényleges szükségleteivel. Az államsegélyben részesülő egyházak kötelesek nyilvántartani bevételeiket és kiadásait jövedelmi forrásaik kitüntetésével és az erre vonatkozó kimutatást évenként ellenőrzés céljából a vallásügyi miniszterhez felterjeszteni.

Az országban levő egyházak egyike sem lehet függő viszonyban valamelyik külföldi hatósággal, kivéve a dogmatikai és kánonjogi elvek által megkövetelt viszonyt. Ez utóbbi kategóriákba eső egyházak és az állam között levő viszony konkordátumok útján szabályozandó. E konkordátumok akkor érvényesek, ha a parlament ratifikálja.

Ennek megfelelően egyetlen egyházi hatóságnak sem lehet jurisdikcionális joga külföldön és viszont egyetlen külföldi egyházhatóságnak sem Romániában. Külföldi államtól vagy kormánytól sem fogadhat el segélyt egyetlen romániai egyházhatóság sem, kivéve azt az esetet, ha a kormány ezt megengedi. Egyetlen egyházi hatóság sem küldhet külföldre semmi segélyt, ha erre a kormány engedélyt nem adott. Az egyházak papjainak, tisztviselőinek teljes jogú román állampolgároknak kell lenniök és olyanoknak, akik ellen bírói ítélet nem állapított meg a jó erkölcs és az állam biztonsága ellen elkövetett bűncselekményt.

E törvény 38. §-a minden, életének 18. évét betöltött állampolgárnak biztosítja azt a jogát, hogy bármelyik vallásra áttérhessen. Ha valamelyik egyházközség tagjainak többsége áttér egy másik egyházba, az egyházi vagy az áttértek és a visszamaradtak arányában osztandó meg.

A törvény ez intézkedését a görög katolikus egyház saját érdekei ellen irányoztattak tekintette. Ellene a leghevesebb harcot folytatta. E harc abból az elvből indult ki, hogy a törvény, amikor áttérés esetén az egyházközségi vagyont a hívők számának arányában kívánja megosztani, elismeri, hogy a vagyon a hívők és nem az egyházé. A törvény e §-a tehát kétségbe vonja az egyháznak, mint ilyennek jogi személyiségét. A 32. §. rendelkezésének értelmében a Romániában élő szerzetesrendek csak akkor tarthatják meg épületeiket és templomaikat, ha főnökeik és tagjaik román állampolgárok. A megszűnt rendek vagyona az állam tulajdonába megy át.

A vegyes házasságból született gyermekek az apa vallását követik. A törvénytelen gyermekek az anyjukét. Az elhagyott gyermekek pedig nevelőjükét. A lencsek a lencsházat fenntartókat. A megyei és állami lencsházákban a gyermekek ortodox vallásban nevelendők fel.

E törvényben durva sérelem nincs az egyházak jogai, vagy szabadsága ellen, de az államnak annyi jogot ad az egyház belső dolgaiba való beavatkozásra, hogy az egyházaknak arról az önállóságáról, amelyet a magyar uralom idejében élveztek, többé szó sem lehet. Az eddigi tapasztalatok alapján bizonyosra vehető, hogy a román kormány e jogával a visszaélésig menően fog élni.

Az egyházak legnagyobb sérelmét az okozza, hogy a román állam iskolafenntartó jogukat csak mint egyszerű ténytet veszi tudomásul, de jogelvé gyanánt nem ismeri el. Bizonyosága ennek, hogy e jogot a magánoktatási törvény keretében szabályozta. A törvény, mikor a nyilvánossági jog korlátlan megvonását biztosította a kormánynak, az egyházak iskolafenntartó jogát egyenesen illuzóriussá tette.

Ha a román törvényhozás az egyházak iskolafenntartó jogát elvileg el is ismerte volna, egy másik, szintén igen súlyos sérelmet alkotó törvénynek annak gyakorlását lehetetlenné tette. Lehetetlenné tette az agrártörvénynek azzal az intézkedésével, amely elrendelte az egyházi, iskolai és alapítványi birtokok kisajátítását, mert ezzel az egyházakat megfosztotta anyagi eszközeiknek azon legjelentékenyebb részeitől, amelyeknek segítségével közművelődési feladataikat teljesíthették volna.

E törvény intézkedései alapján kisajátítható az érseki egyházak birtokainak 200 holdon felüli része, a püspökök és a káptalanok birtokaiból a 100 holdon felüli. Az egyes városi és falusi egyházközségek birtokaiból mentesítve van papi javadalom címén 32 hold, a templom fenntartása címén 10, mint kántori illetmény 8, az iskola fenntartására pedig 16 hold. Az árvaházak és egyéb jótékonyági intézetek tulajdonából 30 hold. Mentések 5 holdig az iskolai oktatás céljaira szolgáló kertek.

Különösen sérelmes e törvénynek az az intézkedése, amellyel elrendeli, hogy azon kis egyházaknak, amelyekben a hívők száma 300 sincs és azon leányegyházaknak, amelyekben 100-nál kevesebben vannak, birtokaik teljesen kisajátíthatók. Miután azokon a területeken, amelyekben a magyarság a román többséggel vegyesen lakik, nagyszámú ilyen kis magyar egyházközség van és azok nagobbbrészükből ilyen alapítványi természetű földbirtokok jövedelméből tartják fenn magukat, birtokaik kisajátításával elveszítették fenntartásuk anyagi alapját és ennek következtében a csekélyszámú szegény állapotú hívők pap és tanító nélkül maradván, a túlnyomóan román környezetben egy-két nemzedék után elfeledik nyelvükkel együtt nemzeti öntudatukat és be fognak olvadni a román többségbe.

Az agrártörvénynek van egy szakasza, amely arról intézkedik, hogy ott, ahol az egyházi és iskolai birtokok terjedelme nem éri el a kisajátítás alól mentes birtokrész nagyságát, ott a többi kisajátított birtokból rendelkezésre álló területből kiegészítendő a hiányzó rész. Hogy a törvény e rendelkezését a magyar egyházak kárára miként hajtják végre, annak illusztrálására szolgáljon a következő néhány eset.

Az udvarhelymegyei református esperesség egyházközségeinek (40 anya- és 10 leányegyház 31.452 hívővel) 2.537 hold egyházi és iskolai birtokából 17 községben kisajátították 416 holdat, holott a

törvény rendelkezéseinek értelmében az udvarhelyi református esperesség egyházközségeinek földbirtokát még 2.171 holddal kellett volna kiegészíteni.

Ezzel ellentétben Nagyalambfalván, hol csak 91 görög keleti román van, a görög keleti egyháznak 25 holdat adtak, holott a törvény elrendeli, hogy ahol 300-nál kevesebb hívő van, az egyházközség összes földbirtoka kisajátítandó. A biharmegyei Berettyó-újfaluban a református egyházközségnek nem volt meg a törvényes kvótája. Kiegészítést kért, de nem kapott. Ellenben a 14 főnyi görög keleti románság számára ezután felállítandó egyházközségnek 50 holdat adtak. Ebből 10 holdat a leendő kántor számára attól a református egyháztól vettek el, amelynek magának sem volt meg a törvényben biztosított minimuma. Szamoskrassón — Szatmár megyében — a 829 főnyi református magyar egyházközség tulajdonában levő paplakást a görög katolikus lelkész számára elvették és a református papot az utcára tették.

Az ilyen és a hasonló példák számát százával lehetne szaporítani, sőt arra is több példa van, hogy nemcsak kisebb-nagyobb birtokrészeket és paplakásokat vettek el román egyházak és papok számára, hanem templomokat is a magyar egyházaktól.

JANCSÓ BENEDEK

A MAGYAR ISKOLÁK A ROMÁN URALOM ALATT

A ROMÁN Kormányzó Tanács vallás- és közoktatásügyi reszortfőnöke, Vasile Goldis, 1918 december 29-én kelt I. számú körrendeletében tudatta a magyar egyházak főhatóságaival, hogy egyházi és iskolai ügyekben ezentúl a román Kormányzó Tanács vallás- és közoktatásügyi reszortjához kell fordulniok. E rendelet kiadása után már kezdenek megjelenni az egyes állami iskolákban a Kormányzó Tanács felügyelői és főigazgatói, akik átveszik az iskolákat leltáraikkal együtt. Ez időponttól kezdve megszűnik ugyan minden hivatalos érintkezés a magyar kormánnyal, de az iskolák és tanítói személyzetük zavartalanul folytathatják tanítói munkásságukat és megkapják illetményeiket a Kormányzó Tanács utalványára egészen az iskolai év befejezéséig.

A valóságban az 1919/20. tanévvel kezdődik az elszakított Erdélyben a magyar iskolázás élet-halál harca az elnyomó román kormányzattal. Először az állami és a királyi katolikus iskolákat veszik el azon a címen, hogy a győztes román állam, a magyar állam jogutóda és így azt illeti meg a rendelkezés minden joga. A tanítói személyzetet felszólították eskütételre és pedig azzal a fenyegetéssel, hogy ha a kívánt esküt egy bizonyos időpontig le nem teszik, állásukból el fogják bocsátani. De a felekezeti iskolákat még nem bántják s ezért a magyar egyházak a végső áldozatra elszánva magukat, minden községben, hol valamikor felekezeti iskola volt, már az 1919/20. tanév elején megkezdik a felekezeti elemi iskolák felállítását. A nagyobb magyar közművelődési központokon az elrománosított állami közép- és polgári iskolák helyébe az esküt nem tett állami tanítószemélyzet alkalmazásával felekezeti magyar közép- és polgári iskolákat állítanak fel. Már ebben a tanévben — román hivatalos jelentés szerint — is 401 új felekezeti elemi, 33 polgári, 7 közép-, 7 felső kereskedelmi iskolát és 4 tanítóképzőt állítanak fel, sőt az elvesztett kolozsvári magyar egyetem némi pótlásául Kolozsváron egy akadémiai jelleggel bíró tanárképzőintézetet is.

A Kormányzó Tanács ez időpontban még nem viselkedett ellenségesen a magyar felekezeti oktatás fejlesztésével szemben, sőt Bransice Valér, a közoktatásügyi reszort főnöke, aki e kérdésben bizonyára a legkevésbé elfogult román politikus volt, azon kijelentés kíséretében, hogy a Kormányzó Tanács a kisebbségi oktatás kérdését úgyis az egyházak útján kívánja megoldani, azokat az állami iskolai épületeket, amelyeket a felekezetek engedték át a magyar államnak, az egyházaknak bérfizetés feltétele mellett, ideiglenesen visszaadta.

De az 1920/21. tanév kezdetével nyilvánvaló lett, hogy az iskolák államosítása Erdélyben is olyan kormányzati programmá lett, mint aminő a régi román királyságban, mely szerint magyar tannyelvű állami iskolákat, vagy legalább magyar párhuzamos osztályokat állít fel a kormány mindenütt, ahol a magyar tanulók elegendő száma ezt szükségessé teszi. Bennük alkalmazni fogja mindazokat a volt állami tanítókat és tanárokat, akik bár átléptek a felekezetek szolgálatába, de készek a tőlük megkívánt eszköz letételére, sőt a magyar uralom alatt eltöltött szolgálati éveiket is beszámítja.

Állami rendelkezésre csakhamar egymásután alakultak meg a magyar falvakban az állami iskolák. A román kormánynak 1921-ben közzétett hivatalos statisztikája szerint már ekkor 296 ilyen állami és 38 községi iskolája volt. A következő 1922. évben a román kormánynak a Nemzetek Szövetségének genfi főtűkarságához küldött jelentése szerint 472 állami és 45 községi magyar tanításnyelvű iskola volt. A magánoktatási törvényjavaslat indokolása — 1925-ben — 562 állami és 38 községi, tehát összesen 600 állami magyar tannyelvű iskoláról emlékszik meg.

E magyar tannyelvű állami iskolák szervezésének célja a magyar felekezeti iskolák letérése volt. Azzal, hogy átvette ez iskolákhoz a felekezeti szolgálatba átlépett volt magyar állami tanítókat, számos tanerőt vont el a felekezeti iskoláktól, amelyek közül ennek következtében több kénytelen volt kapuit bezárni. Hasonlóképpen több felekezeti iskola szűnt meg annak következtében, hogy a bérbeadott volt magyar állami iskolai épületeket visszavették.

A magyar lakosság e magyar tannyelvű állami iskolákkal szemben idegenül viselkedett. Gyermekeit nem volt hajlandó beírtni. Miután ez iskoláknál feltételül volt kikötve, hogy a tanító iskoláját benépesítse, mert ellenkező esetben állása megszűnik, a tanítók a román állami tanfelügyelők segítségét vették igénybe, akik persze hivatalos nyomással kényszerítik főként az alsóbbfokú hivatalnok, altiszt, nyugdíjas családokat állami iskolázásra. E rendelkezésekkel egyidejűen a felekezeti iskolák ellen is különféle zaklató intézkedéseket léptettek életbe. A felekezeteknek tudomásukra hozták, hogy egyik kisebbség vagy felekezet gyermekei nem járhatnak egy másik kisebbségnek, vagy felekezetnek iskolájába. így kezdődött meg az újonnan felállított felekezeti iskolák bezárása előbb lassú, de később egyre gyorsulóbb ütemben.

Az 1922/23. tanév fordulópontot jelent Románia kisebbségi iskolapolitikájában. Ez időpontig a román kormányok iskolapolitikája jóformán a hatalom kezelőinek egyéni felfogása szerint változott. A liberális párt kormányra jutásával alakult ki annak elnyomó és románosító jellege a maga egész kíméletlenségében és pedig e párt közoktatásügyi miniszterének, Angelescunak egyéniségéhez kapcsolódva.

Angelescu miniszter 1922-ben, a képviselőválasztások előtt, a hírlapok útján azt izente az erdélyi magyaroknak, hogy ő a magyar iskolákat nemcsak üldözni nem engedi, hanem ellenkezően, azon lesz, hogy a magyar felekezeti iskoláknak jobb dolguk legyen, mint

amilyen a magyar uralom alatt volt. Hogy ez ígérését miként váltotta be, jellemzésétl csak egy néhány intézkedésére szükséges rámutatni.

Elrendelte, hogy az 1923/24. tanévtől kezdve a magyar tanításhoz forduló állam iskolákban a román nyelv, irodalom, román történelem, földrajz és alkotmánytan román nyelven tanítandók. Ugyanez időponttól kezdve a szerzetesi, községi vagy társulati középiskolák első osztályában a tanítás nyelve kizárólag csak a román lehet. A magyar felekezeti iskolák más felekezeti tanulókat nem vehetnek fel. A 100.090. és 100.088/923. számú rendeletekkel pedig akként intézkedett, hogy a magyar felekezeti iskolákban is a román nyelvet, irodalmat, a román történelmet, földrajzot és alkotmánytant román nyelven kell tanítani. A tanügyi közigazgatás ellenőrző tisztviselőit a legkomolyabban utasította, hogy nemcsak az általa kiadott, hanem az eddigi összes rendeletek végrehajtását a legszigorúbban követelje meg a magyar felekezeti iskoláktól. Ha valahol azok végrehajtásában lányhaságot vagy éppen makacsságot tapasztalának, tegyenek javaslatot az illető iskola bezárására vagy nyilvánosságai jogának megvonására.

Az ilyen utasítások birtokában levő tanfelügyelők és főigazgatók egymással vetélkedtek a hibák és a mulasztások megállapításában és jelentéseik alapján megindult az iskolák bezárása, vagy nyilvánosságai jogának megvonása a legcsekélyebb ok, vagy éppen semmi komoly ok, sőt a legtöbbszor minden megokolás nélkül. Például szolgálhat erre a brassói tankerületi főigazgatóság 2.642/923. számú rendelete, amely a következőképpen hangzott:

„Tisztelettel értesítjük, hogy a miniszter úr 90.127/923. számú rendeletével akként intézkedett, hogy azonnal bezárassanak a következő községekből levő felekezeti iskolák: Eresztevény (és még más 14 község) stb. iskolái és az egyház-községeknek iskolafenntartó joga a felsorolt községekben elvételüké.”

Jellemző a román tanügyi közigazgatás jogi felfogására, hogy az egyházközségeknek még iskolafenntartó jogát is egy egyszerű miniszteri rendelettel elvehetőnek nyilvánítja, s utána, hogy önkényes intézkedéseit utólagosan törvénnyel szankcionálja, az doni oktatás rendezéséről és egységesítéséről törvényjavaslatot terjesztett a román parlament elé, amelyik 1924 július 26-án törvénnyé is lett.

E törvény hétszintű elemi iskola-típust állapított meg kettős: alsó és felső *tagozattal*. Az alsó tagozat négy évfolyamból áll, a felső csak háromból. Az alsóban a tanítás nyelve kisebbségi nyelv is lehet, de a román nyelvet, irodalmat, a román történelmet, földrajzot és alkotmánytant románul kell tanítani. A felső tagozat csakis román tanításhoz forduló lehet.

E törvény egyik §-a kimondja, hogy a „román származású állampolgárok” gyermekei bármilyen vallásfelekezethez is tartozzanak, csak román tanításhoz forduló iskolákban tanulhatnak. Hogy mi a „román származás” valóságos ismerető jele, annak Sem a törvényben, sem a törvény végrehajtási utasításaiban semmiféle nyoma sincs. Ennek következtében minden kisebbségi román állampolgár ki van téve, hogy akármelyik állami alkalmazott: a községi jegyző vagy akár a csendőrsparancsnok is kénye és kedve szerint gyermekét románként nyilváníthassa.

E törvény 159. §-a a hatásosabb románosítás érdekében egy román kulturális zóna létesítését is elrendeli Erdélyben egy körülbelül 1,289.024 főnyi túlnyomóan magyar nemzetiségű román állampolgár által lakott területen. Ezen a területen még erdélyi román sem nevezhető ki tanítónak, csak régi királyságbeli születésű román, aki 50%-kal magasabb fizetést kap, mint erdélyi származású román kartársai és 1—2 évvel előléptetési ideje is megrövidül. Akik pedig e kisebbségi, vagy vegyes lakosságú területeken végleg le akarnak telepedni, azok 10 hektár területű birtokot kapnak az állami tartalékföldekből.

Hogy e románosító kultúrözóna következtében a kisebbségi (elsősorban magyar) tanításhoz forduló iskolákban minő értéktelen tanítói munkásság folyik, két hivatalos jellegű nyilatkozat tesz tanúságot. Maros-Torda megye román kir. tanfelügyelője hivatalos jelentésében, amelyben tankerülete iskoláinak 1924/25 évi munkásságáról beszámol, azt írja, hogy az iskola szempontjából teljesen értéktelen volt annak a 120 magyarul egy szót sem tudó román királyságbeli fiatal tanítónak munkássága, akiket e megye magyar tanításhoz forduló állami iskoláinál alkalmaztak. A románul nem tudó lakossággal nem tudnak érint-

kezni. Társadalmilag a jegyzőre s a faluban elhelyezett csendőrökre szorítva „vergődnek, mint a szárazra dobott hal, semmi eredményt sem érve el még a legnagyobb buzgalom mellett sem“.

Ugyancsak e románosító kultúrznabeli hiábavaló tanítói munkásságot világosítja meg Csík megye hivatalos iskolatanácsának következő megállapítása is: „A kormány megszüntette a magyar tanításhelyet a vármegye területén az összes állami iskolában és bevezette a román tanításhelyet. A tanítók csak románul tudnak és nem ismerik a gyermek nyelvét, úgyhogy nem tudják megértetni magukat a tanulóval, akit tanítani akarnak s a tanulók nem értik meg, hogy a tanító mire akarja őket megtanítani. Ez az oka, hogy a gyermekek még a harmadik tanévben sem tudnak írni és olvasni “

Mindez az állami elemi oktatásra vonatkozik és csak melleleg érinti a felekezeti iskolákat. A felekezeti oktatást általában és annak az államhoz való viszonyát Angelescu közoktatásügyi miniszter, a parlamenthez 1925 első hónapjában beterjesztett magánoktatási törvényjavaslattal szabályozta. E törvény lényegében semmi egyéb, mint összefoglalása mindannak, amit megelőzően rendeleti úton ráerőszakolt, az egyházak iskolai autonómiáját tekintetbe sem véve, a felekezeti iskolákra.

Mikor az erdélyi Magyar Párt értesült e törvénytervezet elkészülteiről, 1924 december 14-én Brassóban tartott értekezletén a legnagyobb energiával tiltakozott ellene, mert intézkedéseit a legnagyobb mértékben ártalmasnak tartotta a kisebbségi felekezetek iskoláira. Magában a parlamentnek mindkét házában is kemény harcot folytattak a párt képviselői, amelyben hathatós küzdőtársaik akadtak az erdélyi szász-német kisebbség parlamenti tagjaiban, akik saját iskoláikra vonatkozóan éppen olyan veszedelmesnek ítélték e törvénytervezet intézkedéseit, mint a magyar párti képviselők.

A magyar egyházak tudomást szerezve e törvényjavaslat tartalmáról, mindent elkövettek, hogy Angelescu minisztert legalább a súlyosabb intézkedések enyhítésére bírják, aki azonban makacsul elzárkózott minden kívánság és kérelem elől. Ekkor a magyar egyházak 1925 május 14-én külön-külön tartott gyűléseiken elhatározták, hogy miután a minisztert nem sikerült intézkedéseinek megváltoztatására bírni, a Nemzetek Szövetségénél keresnek védelmet. E határozatot tett követte és a három egyházi főhatóság: katolikus, református és unitárius együttes panaszát be is adta a Nemzetek Szövetségének genfi főtitkárságához.

Az erdélyi magyar egyházak panaszát a Nemzetek Szövetsége kiadta a román kormánynak azzal a felhívással, hogy rávonatkozó észrevételeit közölje a főtitkári hivatallal. A román kormány 1925 december 1-én közölte terjedelmes észrevételeit a főtitkári hivatallal.

E válasz nem került a nagy nyilvánosság elé s e miatt csak szűkebb körben ismeretes, pedig a román kormány kisebbségi oktatásügyi politikáját hívebben semmi sem jellemezhetné, mint ez a válaszirat, amely a maga nemében remeke az ügyvédi rabulisztikának és a bizantinus furfangnak. A felekezetek panaszában felhozott sérelmeket egyszerűen letagadja. A védelemnek azt a legszejtesebb módját használja, hogy a magyar közoktatásügyi kormányok iskolapolitikáját vádolja a tények elferdítésének és a magyar oktatásügyi törvények, így az Apponyi-féle 1907-i szövegének meghamisítása segítségével.

Példa erre, amit Apponyi sokat emlegetett 1907-i iskolai törvényeiről mond: „Apponyi grófnak 1907-es törvényei szintén arra törekedtek} hogy az állami fizetésrendezés útján tönkre tegyék a román oktatást. Abban az esetben, ha a román iskolák elfogadták az állami pénzsegélyt, bármilyen csekély volt is, kötelesek voltak nemcsak Magyarország történetét, földrajzát és alkotmányát, hanem a számtant, az általános földrajzot és a történelmet is magyarul tanítani.“ Ezt az állítást Angelescu oktatásügyi törvénytervezeteinek indokolásaiban is állandóan meg szokta ismételni igazolásával tervbe vett románosító intézkedéseinek.

Elteltekintve attól, hogy a kisantant kormányok kisebbségellenes politikáját nem lehet és nem is szabad a régi magyar nemzetiségi politikával a kisebbségek kárára összehasonlítani, mert ma a kisebbségi jog nemzetközi szerződésen alapuló nemzetközi kötelezettség és jog, nem pedig az egyes államok belügyi kérdése, Angelescu egyenesen meghamisítva idézi az Apponyi-féle törvény szövegét. Ez a törvény csak azt mondja, hogy a szóbanforgó tárgyak a miniszter által jóváhagyott tanterv szerint tanítandók és non azt, hogy magyarul.

Hogy Apponyi törvényének e szakaszát soha senki sem magyarázta úgy, mint Angelescu, — teljesen megbízható tanú Onisifor Ghibu kolozsvári egyetemi tanár, az erdélyi görög keleti román érseki egyház volt iskolai felügyelője, aki „Viata si organizatia bisericeasca si scolara in Transilvania si Ungaria“ című 1915-ben Bukarestben megjelent könyvének 107. lapján a következően idézi e törvény hiteles szövegét: „Az állam segíyezi a felekezeti iskolákat, ha azok az általa kitűzött feltételeknek megfelelnek, azonban ez esetben őt tantárgynak (magyar nyelv, történelem, földrajz, alkotmánytan és számtan) tantervét az állam állapítja meg.“

Angelescu e válaszában ismételt hivatkozik állításainak támogatására, Onisifor Ghibu könyvére, tehát ismernie kellett Apponyi törvényének hiteles szövegét és mégis hamisan idézi. Hogy e törvényt, amíg érvényben volt, soha senki úgy nem magyarázta és nem is alkalmazta, mint a román kormány e válasziratában állítja, arra is teljesen megbízható tanú Onisifor Ghibu, aki „Anuarul Pedagogic“ című könyvének 167. lapján közölte az erdélyi görög keleti érseki egyházmegye által kiadott 1910 szeptember 30-i 11.410. számú körrendeletét, amely a szóbanforgó törvényre vonatkozóan utasításképpen a következőket rendeli: „A m felekezeti iskoláinkban legyenek azok államsegélyesek, vagy nemj az összes tantárgyakat kizárólag román nyelven kell tanítani, kivéve a magyar nyelvet, amelynek keretében számtani, történeti, alkotmányt ani és földrajzi dolgok is felvehetők. Mindaz, ami e tárgyakból magyarul tárgyalatok, csak azután kerül sorra, miután azt az illető tárgy tanítási óráján megtanulták. A számtani, történelmi, alkotmánytani és földrajzi órákon a tanítás kizárólag román nyelven folyik.“

Angelescu miniszter e válaszirata szerint magyar tannyelvű állami elemi iskola 762, polgári 22, középiskola 9 van, holott parlamenti beszédeiben és a kormány hivatalos statisztikai közleményeiben mindig csak 600-ról történt említés. A román szenátusban 1928 április 5-én egy román szenátor kétségbevonta, hogy volna 600 magyar tanításnyelvű román állami elemi iskola. Ekkor kénytelen volt bevallani, hogy valóban csak 360 ilyen iskola van, a többi 240 más kisebbségek nyelvét használja tanításnyelvül. A 22 magyar tannyelvű polgári iskolával és a 9 líceummal is egészen másként áll a helyzet, mint a román kormány közoktatásügyi minisztere állítja. Ezt az 1924/25. tanévről kiadott hivatalos jellegű „Középiskolai Évkönyv“ adatai bizonyítják. Ez Évkönyv a XI. lapon azt írja: 8 polgári iskola van magyar és 3 román-magyar tanítás nyelvű. Ugyanebben az Évkönyvben találjuk meg a középiskolákra vonatkozó adatokat, amelyek szerint Románia területén egyetlen magyar tanításnyelvű állami középiskola sincs, csupán Nagyváradon a román tanításnyelvű állami líceum mellett, egy teljes magyar tagozat.

Angelescu közoktatásügyi miniszter e válasziratában nyíltan és őszintén nemcsak azt mondja meg, hogy a magyar felekezeti iskoláknak nem adott semmi állami segélyt, hanem azt is, hogy azért nem

ád, mert azokat feleslegeseknek és olyanoknak tartja, amelyek aláássák az állam tekintélyét. Ha védekező módszerét e pontnál is következetesen akarta volna használni, meg kellett volna mondania, hogy a magyar kormányok közoktatásügyi miniszterei nem tartották a 2.820 román felekezeti elemi iskolát és a 6 középiskolát sem feleslegesnek, sem olyanoknak, amelyek az állam tekintélyét aláássák, hanem olyanoknak, amelyek érdemesek arra, hogy az államtól 2,426.860 korona évi segílyt kapjanak.

A magánoktatásról szóló törvény egyik szakasza megtagadja azt a jogot a felekezettől, hogy tanítóképzőintézeteket és akadémiai jellegű főiskolákat állíthassanak fel. A törvénynek ez intézkedését a román kormány válaszirata a következőképpen védelmezi: „Nem engedi újak felállítását, mert abban a véleményben van, hogy elegendők a már meglévők a felekezeti tanszemélyzet hiányainak kielégítésére és mert az állami tanítóképzőkben kisebbségi tagozatok állíttatnak fel, melyekben az oktatás az illető kisebbség nyelvén folyik.“

A való igazság ezzel szemben a következő: A román közoktatásügyi kormány, — illetőleg az erdélyi Kormányzó Tanács — a székelykeresztúri volt magyar állami tanítóképzőintézetet az 1920/21. tanév kezdetével mint magyar tanítá nyelvű román állami tanítóképzőintézetet nyitotta meg. E tanítóképző-intézet iskolai bizottságának 1926 február 22-én kiadott hivatalos jelentése szerint, maga a szóbanforgó válasziratot megszerkesztő Angelescu miniszter személyesen rendelte el, hogy 1924 júniusában a képesítővizsgálatok kizárólagosan csak román nyelven tartassanak meg és hogy e képzőintézet az 1925/26. tanévtől kezdve, mint román tannyelvű tanítóképző-intézet folytassa tovább tanítói munkásságát. Mikor a román kormány válaszirátát összeállította, akkor már a keresztúri állami tanítóképzőintézet teljesen el volt románosítva.

E törvényjavaslat kétféle magániskolát ismer: nyilvánossággal bíró magániskolát és olyat, amelynek nincs nyilvánossági joga, amely utóbbi államérvényes bizonyítványt nem is adhat tanítványainak. Ez utóbbi iskolák tanítványai, ha államérvényes bizonyítványt akarnak szerezni, kötelesek egy állami tanintézetben magánvizsgálatot tenni. A nyilvánossági jogot a törvény minden követelményének megfelelő magániskoláknak csakis a miniszter adja meg. Határidőt tűzött ki, amelynek leteltéig az összes magániskoláknak be kell nyújtaniok kérelmüket a nyilvánossági jog elnyeréséért. Azok az iskolák, amelyek a törvény életbeléptetésének időpontjában bírtak e joggal, azt meg is tarthatják addig, míg a miniszter dönt. Ez időpontig alig van iskola, amely megkapta volna a végleges döntést. Még ma is Damokles kardja függ tehát minden magyar felekezeti iskola felett. Annyi azonban bizonyosnak látszik, hogy egyetlen, 1918 után alakult felekezeti iskola sem fogja megkapni a nyilvánossági jogot, sőt olyan felekezeti középiskola sem, amelyik belesik a kulturális zónának abba a részébe, amely a mai Magyarországgal határos. Ezeket az iskolákat tartja Angelescu miniszter feleslegeseknek és olyanoknak, amelyek aláássák a román állam tekintélyét.

E magániskolái törvényt Jorga Miklós az általa szerkesztett „Neamul Romanesc“ című hetilap 1925 szeptember havi egyik számában jellemezte legtalálóbban. Jorga szerint a liberális politikai vezérek felekezeti és iskolai szempontból az állami hatalmat állították fel irányadóul. Megállapíthatóan csak egyetlen iskolát akartak: az államit kizárólagosan román tannyelvvel. Mikor látták} hogy ez kivihetetlen} arra törekedtek, hogy a nemromán tannyelvű iskolák számát mentül kevesebbre apasszák és ezeket illetően is azon voltak, hogy a nemzetiségeknek még csak jogi létezését se ismerjék el. Ezért e törvény egyetlen szót sem tartalmaz az ilyen jellegű iskolákra vonatkozóan, hanem hogy a való-ságot elpalástolhassa, „magániskolákról“ beszél

A román közoktatásügyi politika vezetői a hivatalos román köz-művelődési törekvések megvalósítandó céljául már kezdetben azt tűzték ki, hogy a magyar tanintézetek számát tömeges iskolaelvételek segítségével azért kell csökkenteni, hogy az erdélyi magyarság és az államalkotó román elem között az utóbbi számarányának megfelelően a helyes műveltségi arány helyreállíttassék. De Erdélyben a főiskolai képzettségű magyarok számaránya most, tíz év után is nagyobb, mint a románoké. Intézkedni kellett tehát, mégpedig a törvényalkotás segítségével, hogy a megfelelő arányszám itt is helyre-állíttassék. Ennek szolgálat eszközéül az úgynevezett baccalaureatusi törvény.

Kétségtelenül része volt e törvény megalkotásában az arra vonatkozó elhatározásnak is, hogy annak a szellemi proletariátusnak veszedelme delháritassék, amely a kellő előkészület és képezített tanárok nélkül hatra-vakra felállított román állami középiskolákból kikerülve, ostrom alá fogta a román főiskolák kapuit. De abból a gyakorlatból, amely állandósultnak vehető a baccalaureatusi vizsgálati törvény végrehajtásában, a legtárgyilagóssabban ítélő pedagógus is kénytelen megállapítani, hogy ez a magyar középiskolai tanulókkal szemben olyan rejtett „numerus clausus“-féle, amelynek rendeltetése megakadályozni, hogy a magyar abiturientiensek a román többséghez való számarányuknál nagyobb tömegben mehessenek főiskolai tanulmányokra.

Ha meg lehetne állapítani, hogy e vizsgálatokon a siker a tudástól függ és nem a szerencsétől vagy a vizsgáztató tanárok ötletességétől, akkor nem volna oka az erdélyi magyar szülőknek e vizsgálatok ellen panaszkodni, — de román részről is általános az a vélekedés, hogy e vizsgálatok sikerének nagyobb biztosítéka a véletlen és a szerencse, mint a tudás. Ha egy évtizedig e vizsgálatokon a tudás és a jókészsültség állandóan háttérbe szorítva marad a véletlen szerencsével és a vizsgáztató tanárok ötletességével szemben, akkor ez a román részről kívánt helyes számarány nemcsak meg fog valósulni Erdély főiskolai végzettségű értelmisége között, hanem a fiatalabb főiskolai végzettségű magyar értelmiség sorai annyira megritkulnak, hogy az erdélyi magyar nép a szó szoros értelmében, vezetők nélkül marad úgy politikailag, mint kultúráilag és mint pásztor nélkül való nyáj elszéledve, áldozatául fog esni a románosítás farkasainak.

Az az amerikai küldöttség, amely 1927 tavaszán a „Vallási kisebbségek jogait védő amerikai bizottság“ megbízásából bejárta Erdélyt, „Roumania ten years after“ címmel közelebbről kiadott jelentésében megállapítja, hogy a „közigazgatási nyomás, a nyilvánossági jog

megvonása, a román nyelv követelése, az iskolai autonómia korlátozása, a sok beavatkozás, a tanterv megállapítása, a tanerők alkalmazása, az iskolák ellenséges szellemű felügyelete, a vizsgálatok méltánytalan szellemben való vezetése — mind a kisebbségi iskolák tönkretételét szolgálja. Az 1925-i törvények a kisebbségekkel szemben szűkeklü nacionalista és elnyomó politikai eszközöket alkotnak“.

Hogy ez a kisebbségellenes román közoktatásügyi politika a magyar iskolázás tönkretételében az elmúlt tíz évben minő eredményt ért el, szembeszökően illusztrálja befejezésül a hivatalos román források alapján összeállított ez a kis statisztikai táblázat:

A magyar tannyelvű iskolák számában 1918-tól 1927-ig beállott változások:

	1918-ban			1927-ben		
	állami	felekezeti	összesen	állami	felekezeti	összesen
Főiskolai: egyetemi és akadémiai jellegű inté- zet	2	8	10	—	—	—
Középiskola: gimnázium és reáliskola	25	18	43	1	18	19
Polgári fiú- és leányiskola	53	52	105	3	34	37
Elemi iskola	1.497	1.088	2.585	360	830	1.190
Óvónőképző	—	4	4	—	1	1
Tanítóképző	9	13	22	—	4	4
Felsőkereskedelmi iskola	3	18	21	1	4	5
Felső ipariskola	11	—	11	—	—	—

BARABÁS ENDRE

AZ ERDÉLYI AGRÁRTÖRVÉNY ÉS VÉGREHAJTÁSA

ERDÉLYNEK azon a vidékem, ahol a román népelem a magyarral szemben számbeli többségben lakott, a magyarok politikai erejének legerősebb támasza a magyar nagy- és középbirtokososztály volt. Ennek ellensúlyozására tűzték ki a múlt század hetvenes éveinek kezdetével a román nemzetiségi politika vezetői célul egy erdélyi román középbirtokososztály megalkotását. E cél érdekében lett e vidékek magyar birtokososztályának meggyengítése az erdélyi román gazdasági és bankpolitikának vezető gondolatává. Mielőtt sikerült volna a magyar birtokososztály kisajátításával ezt a román középbirtokososztályt megalkotni, bekövetkezett az Osztrák-Magyar Monarchia összeomlása.

Ekkor a politikai hatalom e területen a román nemzetiségi politikusok kezébe került, akik az 1918 december elsején hozott gyulafehérvári határozatok 3. cikkének 5. pontjában kimondották, hogy Erdélyben radikális agrárreformot fognak végrehajtani. 1919 szeptember 10-én a nagyszebeni Kormányzó Tanács egy dekrétumot is hozott, amely a birtokok kényszerbérletbe adásával csak megindította e radikális reformot, de nem hajtotta végre. E feladat az 1921 július 23-i Argetoianu-féle törvénynek jutott osztályrészül.

Az erdélyi román nemzetiségi politika vezetői a vagyontalan, vagy a csekély vagyonú román értelmiség köréből származtak. Rájok nézve az agrárreform végrehajtása a vagyonosodás forrásul is kínálkozott, mert nyereséggel járó hitelműveletek nélkül nem lehetett végrehajtani. E végből alapították Kolozsváron a „Banca Agricola“-t. Az 1921-i Argetoianu-féle törvényt megalkotó Averescu-kormány e pénzügyre bízta az agrártörvény végrehajtásával járó összes hitelműveletek lebonyolítását. E nagy üzleti kilátással bíró bankban helyezkedett el az erdélyi román nemzeti párt vezető tagjainak igen jelentékeny része.

1921 végén a liberális párt jutott a kormányra. Az erdélyi román nemzeti párt a legélesebb politikai harcot folytatta ellene. Bratianu nem tért ki a harc elől. 1922 július 26-án a román parlamenttel az erdélyi agrártörvény állítólagos hiányainak pótlásául egy néhány szakaszból álló törvényt fogadtatott el, amely egyik pontjában elrendelte, hogy az erdélyi agrárreform végrehajtásához szükséges hitelműveletek lebonyolításával a „Banca Nationala“ bizatik meg és így az előző törvénynek az a rendelkezése, amely ezt a „Banca Agricola“-ra bízta, hatályon kívül helyezendő.

E törvényes intézkedéssel a román nemzeti párt vezető egyéniségei

előtt elzárta a gyors meggazdagodás útját. A „Banca Nationala“, mint állami bankjegykibocsátó intézet nemcsak középpontja és forrása Románia pénzügyi és hiteléletének, hanem a liberális kormányok alapítása lévén, a párt vezéregyéniségeinek kezében a leghatalmasabb eszköze is a román közgazdasági élet felett való kizárólagos uralom megszervezésének és megtartásának. Az eredeti román nemzeti cél rovására egyik főindítékul az agrárreform végrehajtásában így lett Romániában a minden másnál hatalmasabb pártpolitikai érdek is irányadóvá.

Az erdélyi román Kormányzó Tanács az 1919 szeptember 10-én kiadott agrárreform törvény megokolásául egy statisztikát állított össze, amely szerint az agrárreform végrehajtása előtt Erdélyben csak 209 román nemzetiségű földbirtokosnak volt 100 holdnál nagyobb földbirtoka összesen 150.067 hold terjedelemben. Ugyancsak román statisztikai adatok szerint (M. Constantinescu: L'évolution de la réforme agraire en Roumanie. 247.1.) Erdélyben a 100 holdnál nagyobb birtokok összes területe 1,904.635 hold volt, míg a 100 holdnál kisebb birtokosok kezén 4,303.562 hold volt. Erdélyben tehát a föld 70%-a kisbirtokosok kezében volt. Az a román vád, hogy a román parasztnak nem volt semmi földbirtoka, mert minden földbirtok egy néhány magyar mágnáscsalád kezében volt, nem felel meg az igazságnak. A valóság csak annyi, hogy a 100 holdnál nagyobb birtokok túlnyomó nagy többsége a magyarok kezében volt. Ennélfogva az agrártörvény rendeltetése az volt, hogy ezt a birtokot a magyarok kezéből kivegye és a románoknak adja.

Goga Oktavián 1920-ban a Kormányzó Tanácsban úgy nyilatkozott, hogy ők az agrártörvényt Erdély visszamarósnításának eszközül alkalmazzák. Dobrescu Aurél, a román kamara földbirtokreform bizottságának tagja, 1922-ben megjelent „Legea Agrara“ című könyvében megírta, hogy a földbirtokreformot azért kell végrehajtani, hogy ne legyen a román lakosság átlagos földkvótája fejenként egy, a magyaroké és szászoké pedig hat hold. A gyulafehérvári gyűlésen teljes egyenlőséget ígértek mindenkinek, de ez az egyenlőség csak akkor fogja kezdetét venni, ha majd egyszer mindenik nemzetnek földkvótája egyenlő lesz.

Az erdélyi agrártörvénynek a magyarságot legsúlyosabban érintő intézkedései a következők:

a) Az egyházi, iskolai és alapítványi birtokok kisajátításával lehetlenné tette a magyar vallásfelekezeteknek, hogy iskolafenntartó kötelességüket és közművelődési feladataikat teljesíthessék.

b) A községi és közbirtokossági vagyon kisajátításával elszegényítették a jómódú magyar községeket, amelyek kiadásait legnagyobb részben e községi és közbirtokossági vagyonok jövedelméből fedezték.

E vagyon kisajátításánál voltak legszembetűnőbb példái az egyenlőtlen elbánásnak. Legszembetűnőbb példa erre a csikvármegyei volt székelly határőrkatonák leszármazottjainak „Csik vármegye magánvagyoná“ név alatt kezelt 62.501 hold terjedelmű iskolai, közművelődési és jótékonyági alapja, amelyet a román állam, miután kisajátítására hiányzott a törvényes alap, egyszerűen azon a címen, hogy

állami eredetű, lefoglalt. Hasonló eredetű, jellegű és rendeltetésű volt a naszói II. és a karánsebesi I. román határőrezredék vagyona. Az előbbi 463.327, az utóbbi 253.000 hold volt. E vagytonokat, mivel román vagyonok voltak, meghagyták tulajdonosaik birtokában.

c) Igen jelentékeny kárt okozott a törvénynek az a rendelkezése, amelyik a kisajátítás alól mentes föld nagyságát hegyes vidéken 50, dombos vidéken 100 holdban szabta meg. Hogy melyik vidék minősíthető hegyes vagy dombos vidéknek, azt a román földművelésügyi közigazgatás tisztviselői, elsősorban a reform végrehajtásának vezetésével megbízott agronomok állapították meg. Miután a törvényben arra vonatkozóan, hogy mit lehet hegyes, vagy dombos vidéknek nevezni, semmi pozitív mérték nem volt megállapítva, saját belátásuk szerint jártak él az agronomok. Ez a rendelkezés bőséges alkalmat szolgáltatott a magyar kis- és középbirtokosok megkárosítására és a legdurvább visszaélésekre.

d) A törvény I. fejezetének 9. §-a azt rendeli, hogy a kisajátítás alól mentes terület leszállítható egészen 10 holdig mindazoknál a birtokosoknál, akiknek nem főfoglalkozásuk a földművés. Több ezerre rúg azon magyar kis- és középbirtokosoknak száma, akiknél birtokaiknak 10 holdon felül való részét ezen az alapon kisajátították. E kategóriába esték az értelmiséghez tartozó tisztviselők, ügyvédek, orvosok, tanárok, katonatisztek stb.

e) Az erdélyi agrártörvény 7 holdon felül kisajátítandónak minősítette mindazoknak a magyar telepeseknek birtokait, akiket e birtokokra 1885 után telepítettek. Bizonyos esetekben a kisajátítást végrehajtó agronom belátása alapján még ez a 7 hold is leszállítható 5 holdra, így fosztatott meg e rendelkezés értékűében mintegy 2.285 bántási telepes magyar gazda 15—20 holdas jól megművelt földjének átlagosan kétharmadától. A telepesek nem nyugodtak bele földjeik elvételébe. Orvoslásért a „Nemzetek Szövetségéhez” folyamodtak, amely panaszukat megokoltnak találván, a román kormányt, bár nem megfelelő összegig (700.000 aranyfrank), de mégis kárpótlásra ítélte.

f) Az erdélyi városokban a román elem, szemben a magyar és német nemzetiségű ősi városi lakossággal, törpe kisebbséget alkot, ezért e városok elrománosítása a román politikai gondoskodásnak nagy nehézséget okoz. Az agrártörvénynek van egy, e célt előmozdító intézkedése, amely kimondja, hogy a városi és községi építkezések előmozdítása érdekében kisajátíthatók a városokat, vagy községeket környező kerti, vagy mezőgazdasági művelés alatt álló területek egy bizonyos hosszúságú sugár körletén belül, sőt magában a városban, vagy a községben is a beépítetlenül álló területek.

Miután az ilyen telkeken a város szegényebb polgárai laknak, e kisajátítások 80%-a a szegény embereket sújtotta. Például szolgálhatnak erre a tisztán magyar lakosságú Udvarhely város külső részeiben történt kisajátítások. A tulajdonosok majdnem kivétel nélkül szegény emberek, mint özvegy Erdős Bálintné, akinek 1 hold 180 négyszögöles telkénél más vagyona nem volt, de volt négy gyermeke, vagy Bálint Ferenc, kinek 1.300 négyszögöles telke volt egyetlen vagyona.

Azt a kisajátítást, amely ezerével foszt meg ilyen kis egzisztenciákat szegényes életük fenntartásának egyetlen alapjától, igazán nem lehet úgy tüntetni fel, mint a szociális igazságosság, vagy a demokrácia igazolt és jogos követelményeinek kielégítését.

g) Legáltalánosabb és leglényegesebb sérelem, amely az erdélyi magyar birtokosokat érte, a kisajátított birtokok árának megállapítása volt. A törvény rendelkezései szerint egy hold föld kisajátítási ára nem lehet nagyobb, mint amennyi annak átlagos ára 1913 előtt volt. Ez átlagos ár abban az időben 600—1.000 aranykorona között változott. A kisajátítás árát a törvény csak folyó papírleiben állapította meg. Tegyük fel, hogy a leit sikerül a román kormánynak 3 centime-on stabilizálni. Ha valakinek 1.000 hold földjét a legmagasabb 1.000 leies áron kisajátították, kapott érte 1.000.000 lei névértékű 5%-os járadék kötvényt, amely 50 évig hozna neki évenként 50.000 papírlei kamatot, amelynek aranyértéke 1.500 arany lei. Igazán sovány kárpótlás egy ezer holdas erdélyi földbirtokért.

Az erdélyi magyar birtokosokra magánál a törvéynél is sérelme-
sebb volt végrehajtása, amely nélkülözött jóformán minden jogi és törvényes ellenőrzést. A törvény a végrehajtással a következő fórumokat bízta meg:

Elsőfokon a járási agrárbizottságot, amely áll egy bíróból, a birtokba helyezési központi pénztár egy megbízottjából és egy járási gazdasági tanácsosból (agronom). Ez utóbbinak utasítása volt, belátása szerint, minden határozatot megfellebbezni. Másodfokú hatóság volt a megyei agrárbizottság, amely állott egy bíróból, a birtokba helyezési pénztár egy megbízottjából és a megyei gazdasági tanácsosból (agronom). Ez utóbbi tartotta fenn a járási agronom fellebbezését s a maga részéről, mint fellebbező peres fél és tanácstag vett részt a saját fellebbezésére vonatkozó döntésben. Harmadik fokon a legfőbb „Agrár Tanács“ határozott, amelynek döntése ellen nem volt fellebbezés.

Titulescu, Románia képviselője, a „Nemzetek Szövetségé“nél több ízben dicsekedve hivatkozott arra, hogy a legfőbb „Agrár Tanács“ az ország legfőbb bíróságának tagjaiból van összeállítva, — tehát a kormánnyal szemben a legfüggetlenebb fórum. Ez állítás nem felel meg az igazságnak, mert a törvény akként intézkedik, hogy összesen 18 tagjának csak egyharmada bíró.

A végrehajtás törvényszerűségének e minden jogi ellenőrzés nélkül való hagyását súlyosabbá teszi az, hogy a törvény a legfőbb „Agrár Tanács“-ot a legkiterjedtebb jogkörrel ruházta fel a nélkül, hogy ennek gyakorlását megfelelő biztosítékokhoz kötötte volna. Így a 4. §. 2. és 3. pontjaiban körülírt birtokvásárlások eseteiben a vásár jóváhagyása a legfőbb „Agrár Tanács“-tól függ, de a vásárok érvényességét illetően nincs semmi zsinórmérték felállítva és így lesz általános szokás szerint a vevők nemzetisége döntő tényezővé.

Az agrártörvény végrehajtásában a legnagyobb befolyás és hatalom az úgynevezett agronomok kezeibe van letéve, akiket az erdélyi román nemzeti párt félhivatalos lapja, a „Románia“ a következőképpen jellemezett: „Az agronom az, aki a földbirtokos tönkremenésén

és a parasztság nyomorán nyereszkedik, aki a parasztságot kizsákmányolja azzal, hogy a földeket nem a jogosultak között osztja ki. „Ezek az agronomok okozták, hogy ma már Romániában is a nem hivatalos körökben általános az a vélemény, amelyet Kolozs megye prefektusa, Calutiu, hivatalos felelősségének tudatában, 1926 május havában, mikor megvizsgálta a megyéjében bejelentett agrárviisszaéléseket, a következő szavakkal fejezett ki: „Az egész Kolozs megye nem más, mint vérző agrársérelem. Számatalan igazságtalan kisajátítás történt, de a károsultak a törvény rendelkezésének ellenére sem kaptak semmi kárpótlást az állami tartalékföldekből.“

Az agrártörvénynek van egy szakasza, amely azt rendeli, hogy azok a területek, amelyek helyi igényjogosultak hiányában nem voltak kioszthatók, telepítési és más közhasznú célokra, mint állami tartalékföldek kezelendők. Ilyen állami tartalékföld Erdélyben 1925 kezdetén 925.350 hold volt. Ezeket a földeket potom áron azoknak adták bérbe, akik a kormányok politikai céljainak élelmes eszközei voltak. „Miniszterek alakítanak bérletársaságokat — mondotta a kamarában Maniu képviselő — vagy bérbeveszik önmaguk, míg a parasztok kapnak egy-egy kopár hegyoldalt.“ Ezeket a földeket azok kezelik bérben, akik tagjai az agrártörvény végrehajtásával kapcsolatosan keletkezett új középföldbirtokosságnak, amelyet a „Románia“ című hírlap (1925. dec. 11.) a következőképpen jellemezett:

„Ha majd egyszer az ország helyzete az új birtokrendszer szerint kialakult, biztosan meg lesz állapítható, hogy az összes kisajátított területnek még fele sem jutott a földművelők kezébe és hogy a kisajátítás egyáltalán nem célozta mentői nagyobb számú szegénysorsú paraszt földhözjuthatását, hanem arra törekedett, hogy egy kapitalista burzsoáziát teremtsen. Csak így magyarázható meg, hogy a földművelő parasztság helyébe új földbirtokososztály bukkan fel, amelynek tagjai ügyvédekből, orvosokból, tisztviselőkből, mérnökökből, tanárokból, tanítókból, papokból, gépészekből, gabonakereskedőkből, kupeczekből stb; újoncozódott. Olyan egyénekből, akiknek semmi közük sincs a földműveléshez, a falusi élethez vagy az állattenyésztéshez.“

Az agrártörvénynek 119. §-a megengedi, hogy a parasztok kapott földjeiket eladhassák a 120. §-nak azzal a korlátozásával, hogy az államnak e földekre elővételi joga van. Ha az állam nem él e jogával, akkor a paraszt eladhatja bármelyik olyan román állampolgárnak, aki földműveléssel foglalkozik. A parasztok bőségesen éltek e joggal s földjeiket a fennebb jellemzett új földbirtokososztálynak tagjai vásárolták meg, mert csak ezeknek volt pénzük.

A kormány, megdöbbenve a kiosztott földek e gyors elidegenítésétől, 1925-bői törvényt hozott, amelyben szigorúbb feltételekhez kötötte a később létre jövő eladásokat, de azért a megszorult paraszt mégis eladhatja földjét, ha azoknak a tisztviselőknak rokonai, barátai, vagy érdekei akarják megvásárolni, akiktől függ annak megállapítása, hogy az állam megveheti-e az eladásra kínált földet, vagy sem? Eltekintve mindezekről, a világnak egyetlen olyan gazdag állama sincs, amely megvásárolhatna minden olyan földet, amely az időnként előálló agrárválságok idején eladóvá lesz. Megveszik tehát e földeket a jövőben is, a fennebb jellemzett új földbirtokososztály tagjai.

Román hivatalos statisztikai adatok szerint 5,461.200 holdra rúgott Erdélyben a mezőgazdaságilag művelhető terület. Ebből tényleg kisajátítottak 2,746.800 holdat, amelyből erdő 1,186.500 hold, szántó, rét, legelő pedig 1,560.000 hold. Kiosztottak 253.000 hold szántót és kaszálót, 130.000 hold erdőt, legelőt és építkezési telket. 120.000 hold a községek birtokában maradt. 90,000 holdat kaptak az egyházak és iskolák; 80.000 holdat pedig a nyugati határ mentén román nemzetiségű lakosok betelepítésére tartottak fenn. A kiosztott földek e szerint a kisajátított területnek egyötödét sem alkotják. Felosztatlanul maradt 640.000 hold, 925.000 holdat pedig mint állami tartalékföldet kezelnek. A legérdekesebb az, hogy e statisztika alapján 500.000 holdról nem lehet megállapítani, hogy hova lett?

A román kormánynak idézett jelentése szerint (M. Constantinescu: L'évolution de la réforme agraire en Roumanie 1925, 247. és következő lap) összesen 530.694 földigénylő volt és ezek közül földet kapott 180.000 román és 88.000 más nemzetiségű. Összesen 268.000. Éppen fele az igényjogosultaknak. A kormány 1926 évi jelentése szerint 246.695 román kapott földbirtokot és 88.379 más nemzetiségű. Két hónappal ezelőtt a román kormány félhivatalos lapjaiban egy újabb statisztikai kimutatást tétetett közzé, amely szerint 490.528 igényjogosult volt, — tehát 40.000-rel kevesebb, mint az első kimutatás szerint — akik közül 363.664 román volt és 126.000 más nemzetiségű. Ezek közül földet kapott 227.943 román, 43.727 magyar, 18.475 német, 6.278 szász, 3.939 cigány és 8.341 más nemzetiségű, kik közül 184 zsidó volt, tehát mintegy 8.000-rel kevesebb, mint az 1926 évi kimutatás szerint.

Ezek, a részleteikben ellenmondó statisztikai kimutatások ad usum delphini rendszerint akkor jelennek meg, mikor az optáns kérdés a „Nemzetek Szövetsége“ előtt valamely alakban felvetődik. A kormányon kívül Romániában e statisztikai kimutatásokat senki sem veszi komolyan.

Titulescu, a román kormány képviselője, azt is szokta Genfben hangoztatni, hogy az agrártörvény intézkedéseit az állam minden polgárával szemben egyforma igazságossággal hajtották végre. Hogy ez az állítás nem felel meg az igazságnak, százával lehetne felhozni a legszembeszökőbb példákat, de csak egy pár esetet gondolunk szükségesnek felhozni az illusztráció kedvéért.

Boncnnyíresen — Szolnok-Doboka vármegyében — Pop Romulusnak 149 hold földjéből egyetlen holdat sem sajátítottak ki. Vajda-Voevod Sándor volt román miniszterelnöknek ugyancsak e vármegye területén levő 1.581 hold birtokából 384 holdat, meghagytak 1.197-et; testvérének, Vajda-Voevod Jánosnak 1.240 hold földjéből kisajátítottak 209 holdat, meghagytak 1.031-et.

Ezzel szemben a B. Thoroczky örökösöknek 699 hold birtokából kisajátítottak 337-et, meghagytak 362-t. özvegy Nagy Eleknének 141 holdjából kisajátítottak 91-et, meghagytak 50-et. László Gyulának 206 holdból elvettek 140-et, meghagytak 66-ot. László Gyula a megye egyik legkiválóbb mintagazdája volt, akinek a mezőgazdaság alkotta kizárólagos foglalkozását. Ezen a címen a legfőbb Agrár Tanácshoz folyamodott. Az eredmény az lett, hogy ez a legfelsőbb fórum 30 hold földet hagyott meg neki.

Román részről is elismerik, hogy az erdélyi agrártörvénynek szigorúbb rendelkezései vannak, mint a régi királyságbelinek, de azt mondják, hogy ezek a különbségek nem lényegesek és azokat a két terület eltérő gazdasági viszonyai tették szükségessé és így szó sem lehet arról a különböző eljárásról, amelyet magyar részről vitatnak. Ez állítással szemben a valóságban igen lényeges különbségek vannak, magában a két törvényben is, nemcsak a végrehajtásban.

A régi királyságban a kisajátítás alól mentes területkategóriák hektárban vannak megállapítva, Erdélyben holdban. Az erdélyi terület éppen $\frac{3}{4}$ -del kisebb, mint a régi királyságbeli. A régi király-

ságban, ha valakinek több helyen vők birtoka, minden egyes birtok külön részesült mentesítésben. Erdélyben ezzel ellentétesen a különböző birtokokra egyttvéve alkalmazták a törvényszerű minimumot.

Erdélyben az erdőket is kisajátították, míg a régi királyságban az 1924-i külön törvény szerint is csak akkor van helye a magánosok erdeinél a kisajátításnak, ha az állami erdők nem fedezik a lakosság faszükségletét, de a tulajdonosoknak minden egyes erdőből meg-hagyandó 100 hektár.

Legszembeötlőbb Erdély hátrányára a különbözőség a két törvény között a kisajátítási árak tekintetében. Míg Erdélyben a kártalanítás nem haladja meg a háború előtti évi haszonbérnek húszszorosát, a régi királyságban a sokkal drágább 1916-1920 között szokásos bérösszeg átlagának negyvenszerese.

A törvényhozásilag Erdély hátrányára megállapított különbséget a végrehajtás során kiadott rendeletek még nagyobbakká tették. Ezeket a rendeleteket teljesen felsorolni lehetetlen, mert azok többnyire a végrehajtó közegeknek adott bizalmas utasítások.

A törvény végrehajtása közben elkövetett visszaélések képzeletet felülmúlóan tömegesek. Leghívebben jellemezte e törvény végrehajtását Pop Ghica román nemzeti párti képviselő abban a beszédben, amelyet a kamarában 1928 február 8-án mondott:

„A gazdasági helyzet olyan rossz, hogy rosszabb nem lehet. Az agrár-reformot ideális célok hívták életre, de a törvény végrehajtása kompromittálta nemcsak a reformot, hanem annak ideális célját is. Annyi szabálytalanság fordult elő az agrárhivatalokban és bizottságokban, hogy nincsen Erdélyben falu, amelynek ne lenne meg a maga agrárbotránya. A paragrafusok szó szerint való alkalmazását a kijárók, a közvetítők s a korrupt tisztviselők működése váltotta fel és most a rászedett igényjogosultak Ponciustól Pilátusig szaladgálhatnak jogorvos-lásért.“

Ez az ítélet nem magyar, hanem román ítélet, de teljesen kifejezi azt az igazságot, amelyet mi is a magunkévá tehetünk. A végrehajtott agrárreform Erdélyben a magyar birtokosokat tönkretette, de nem járult semmivel sem egy tisztességes és életrevaló román középföld-birtokososztály kialakításához. A földművelő román parasztságot pedig sem ki nem elégítette, sem pedig gazdaságilag erősebbé nem tette.

LADIHAY GYÖRGY

AZ ERDÉLYI MAGYARSÁG PÉNZÜGYI, IPARI ÉS KERESKEDELMI ÁLLAPOTAI A ROMÁN URALOM ALATT

ANNAK AZ ÉLES harcnak, melyet a ma már névleg országos, de tényleg még mindig erdélyi jellegű román nemzeti párt folytat a kormányon lévő liberális párt ellen, gyökerében gazdasági rúgói vannak. Gazdasági szempontból ez a küzdelem visszahatás a liberális kormány törekvéseivel szemben, mely Erdély egész gazdasági életét Bukarestből akarja irányítani s a saját szempontjai szerint berendezni.

Ha az erdélyi románság sem volt képes az új imperium tíz esztendeje alatt elérni azt, hogy az Erdélyben követett gazdasági politika irányítására döntő befolyást gyakorolhasson s ha ennek elérése céljából rákényszerült a legélesebb politikai harcra, akkor természetes, hogy a politikai súlyban sokkal jelentéktelenebb kisebbségek s köztük az erdélyi magyarság, még kevésbé tudták saját szempontjait e gazdasági politika irányának megszabásánál érvényre juttatni.

Az erdélyi magyarság egész gazdasági helyzete s így pénzügyi, ipari és kereskedelmi állapotai is az ország általános gazdasági helyzetéhez képest alakultak és formálódtak ki. Következésképpen tehát megértésükhöz ismernünk kell, nagy vonásaiban bár, Románia legutolsó tíz évének gazdasági politikáját.

Romániában az imperiumváltás óta gazdasági válság s 1924 óta mesterségesen teremtett és fokozott pénzhiány és pénzdrágaság van. A gazdasági válság, az infláció s a pénzdrágaság szükségképpen következménye volt a háborúnak. Ezen a fázison átment mindegyik hadviselő állam. Másutt azonban, mikor a pénz sülyedése elérte a mélypontot, megállították a romboló folyamatot, rendes mederbe terelték a gazdasági vérkeringést, stabilizálták a pénzt s lehetővé tették a termelőmunka újrafelvételét. Bratianu Vintilla is akart stabilizálni, de aranyparitáson; ezért fel akarta emelni a lei értékét oda, ahonnan lecsúszott a háború értékpocsékolásai következtében. Mint-hogy pedig ez csak az elpusztított értékek helyreépítésével lett volna lehetséges, a terv egész generációknak rabszolgasorsra kényszerítését jelentette volna.

A pénz értékének emelésére ugyanis egyetlen eszköz volt: a pénzt ritkábbá tenni, hogy megdrágulhasson. A stabilizációs törvények szenátusi vitájában Bratianu Vintilla miniszterelnök erőtlen tiltakozásával szemben világosan bebizonyítottam, hogy hat év óta e cél szolgálatában állott a kormány egész pénzügyi politikája s annak összes exponensei a lei értékének emelését hirdették s igyekeztek megvalósítani. E deflációs politikával logikus kapcsolatban állott az az egyezmény, melyet 1925 május 25-én kötött Bratianu Vintilla a

Nemzeti Bankkal s amelyet most, a stabilizációs törvények kapcsán, kénytelen volt hatályon kívül helyezni. Ezen egyezmény megtiltotta a forgalomban lévő 22 milliárdnyi bankjegymennyiség szaporítását. A 22 milliárdból körülbelül 13 milliárddal az állam volt adója a jegybanknak, mintegy 8 milliárd pedig a magángazdaság kezén forgott. Az egyezmény koncepciója az volt, hogy az állam 15 év alatt kifizeti a Banca Nationalának 13 milliárdnyi adósságát, vagyis fokozatosan kivonja ezt az összeget a közforgalomból s minthogy a jegybanknak a bankjegymennyiséget emelnie nem szabad, e 15 éves szivattyúzás hatása alatt, a mind szűkebbé váló pénz mind drágább lesz, úgyhogy a tizenötödik évben az akkor már csak 9 milliárdnyi mennyiségben forgó lei közeli fog állani az aranyparitáshoz.

A terv matematikailag helyes volt, de az ország teherbíróképességét nem vette számításba. A pénz kisajtolása és ritkábbá tétele már két-három év alatt olyan gazdasági válságot idézett elő, mély alatt összeroppant minden termelési ágazat. Már az előző Averescu-kormány idejében is az ország összes gazdasági tényezői mind sürgetőbben követelték e deflációs politika felhagyását és a pénz értékének stabilizálását. Az Averescu-kormány szakférfit azalatt, míg ellenzéken voltak, maguk is a legerőteljesebből foglaltak állást a defláció ellen. E kormánynak a liberális gazdasági köröktől való függése azonban oly nagy volt, hogy előbb vallott álláspontjuk mellett nyilatkozni sem mertek kormányzásuk idejéből. A liberális pártnak 1927 nyarán a kormányra való visszatérésében mindenki a deflációs politika további megerősödését látta, amire utalt trónbeszédjük egyik kitétele is, melyet a felirati vitában nyomban élesen kifogásoltam.

A deflációs politika folyton katasztrofálisabbá váló következményei s a közvélemény mind erőteljesebb nyomása végül is meggyőzték magát Bratianu Vintillát, hogy eszméjével szakítania kell; a lei értékelésének tervét el kell ejtenie s meg kell valósítania annak legalább a jelenlegi 3 svájci centime-os kurzuson való stabilizációját annál inkább, mert ellenkező esetben az ország leromlott gazdasági helyzete és a folyton ismétlődő politikai megrázkódtatások miatt nem lesz képes a rendelkezésére álló eszközökkel e 3 centime-os kurzust sem tartani. Ekkor — 1927 végén — Bratianu Vintilla a liberális párt múltjában már többször kipróbált módszerrel, maga írta zászlajára az addig általa ellenzett stabilizáció és külföldi kölcsön jelszavát és az 1928 évi politikai kampányban a kormány e jelszóval indult meg.

Ehhez képest az 1928 júliusi ülésszakban elfogadott törvényjavaslatok ugyan csak általános jellegű felhatalmazást adnak a kormánynak külföldi kölcsön felvételére és a stabilizáció megvalósítására, tényleg azonban a miniszterelnöknek mindezeideig nem sikerült e cél biztosítására gyakorlati eredményeket elérnie s ezeket csak a most folyó tárgyalások útján igyekszik megszerezni, annál nagyobb igyekezettel, mert ellenkező esetben nem csekély nehézséget okozna a leit legalább a jelenlegi 3 centime-os kurzuson huzamosan megtartani.

Románia kormányainak a fentiekben vázolt pénzügyi politikája természetesen erősen érezte hatását a kamatlábak alakulásában is.

A román imperium első éveiben nagy ipari fellendülés volt Erdélyben, minthogy az imperiumváltozással felállított vámsorompók megszüntették az addig domináló osztrák és cseh nagyipar versenyét. Sorozatosan alakultak új iparvállalatok s a meglévők jelentékenyen kibővültek. Ezt a fejlődést a bankok erejükhöz képest, sőt erejükön túlmenően is, támogatták. Megtehették, mert magánadósaik az olcsóbbá vált pénzzel kifizették adósságaikat s a bankok készletei így kihelyezésre vártak. Az erdélyi pénzüzetek tehát lázas agilitással vették részt iparvállalatok alapításában és finanszírozásában, melyek az első években gyönyörűen jövedelmeztek s a lei további esésével szemben is, valorizált biztosítékot nyújtottak.

Mikor azonban Bratianu Vintilla deflációs politikája működésbe jött s a pénz mind ritkább kezdett lenni, az újonnan alakult, fejlődésben lévő iparvállalatok érezték meg legelőször a pénzhiányt s üzemük fenntartása érdekében elsősorban az őket alimentáló bankok készleteit vették igénybe. E készletek rövidesen kimerültek s pótlásukra új pénzforrások nem nyíltak meg. A Banca Nationala „plafon“-ját azaz hitelkeretét lezárta a fent ismertetett 1925 május 25-i egyezmény s a bukaresti nagybankok is fokozatosan kivonták Erdélyből tőkéiket, hogy saját, régi ügyfeleiket elláthassák. A nehézséggel küzdő ipari és kereskedelmi vállalatok alimentálására egyedüli pénzforrásként csak a takarékbetétek jelentkeztek. Megindult tehát a hajsza és a verseny a takarékbetétek után, mely 1926 őszén érte el tetőpontját, mikor már nagyobb intézetek is fizettek 24%-os betétkamatokat. Figyelembe véve, hogy ehhez még hozzájött 10%-os betétkamatadó fejében 2*4% és az intézeteknek átlagosan 7%-ot kitevő saját költsége, nyilvánvaló, hogy a bankok kénytelenek voltak az ily drágán szerzett pénzt 34—36%-ért, sőt a kisebbek még drágábban kihelyezni. E magas kamatokat természetesen egyetlen ipari és kereskedelmi vállalat sem bírta el. Hogy tartozásait visszafizethesse, leépített vagy likvidált, vagy megbukott és sok esetben magával rántotta a finanszírozó bankot is.

Közben a pénzhiány mind érezhetőbbé vált az azelőtt készpénzkészleteket felhalmozó földművelő közönség széles rétegeiben is. A kisgazda, hogy a magas adókat és a töméntelen taksákat kifizethesse, bankkölcsonre szorult. A bankokhoz lassan kezdett visszahívógni a leépített ipari kihelyezésekből befolyó pénz s ezt fokozatosan kisgazdák között helyezték ki, de minthogy ez még mindig horribilis magas betéti kamatokkal volt terhelve, természetesen csak drágán adhatták tovább.

A vállalkozási kedv teljes megszűnése s az a fenyegető veszedelem, hogy az elbírhatatlanul magas kamatok következtében az összes adósok fizetéképtelenné válnak, arra indította az erdélyi pénzüzetek vezetőit, hogy saját hatáskörükben igyekezzenek a kamatok leszorítását foganatba venni. A követendő eljárásra nézve 1927 április 24-én Kolozsvárt megállapodás jött létre a magyar és szász pénzüzetek szervezetei, a Bankszindikátus és a Revisionsverband között. S midőn 1927 év végén sikerült a tervbevett akcióhoz megnyerni a Banca Nationala támogatását is, legalább azon elvi deklaráció alakjában, hogy a kamatlábleszállítás miatt elvont betétek helyett a jegy-

bank az intézeteknek megfelelő hiteleket fog rendelkezésre bocsátani, az erdélyi bankok és 1928 elején a bukarestiek is, megkezdették és fokozatosan keresztül vitték előbb a betéti kamatoknak, majd ezt követően a kihelyezési kamatlábnak leszállítását, úgyhogy 1928 nyarán Erdélyben a betétkamatláb 10—12%, a kihelyezési kamatláb pedig 18—22% között mozgott. Ez természetesen még mindig túlságosan magas, de a tényleges stabilizáció megtörténteig e kamatlábnál a kölcsöndíjon felül az értékcsökkenési kockázat is bennefoglalatik s abban az esetben, ha a kormánynak az ősz folyamán a stabilizációt nem sikerül tető alá juttatnia, sajnos, előreláthatólag a kamatláb további emelkedésével kell számolnunk.

A fentiekben ismertetett problémák és nehézségek érthetővé teszik, hogy ma Erdélyben minden gazdasági ágazat a legsúlyosabb válsággal küzd. A falusi földművesközönség, mely a háború utolsó éveiben teljesen tehermentesítette magát, sőt jelentős készleteket thezaurált, fokozottan adósodik el, olyannyira, hogy a mezőgazdasági ingatlanok értéke az utóbbi években egyes vidékeken 60—80%-kal csökkent. A nagyipari vállalatok közül csak azok tudtak megmaradni, melyek saját tőkéjükkel dolgoztak, vagy sikerült üzemük részbeni leépítésével tartozásaikat kiegyenlíteniük. Ezeknek is küzdeniök kell azonban, éppúgy, mint a kisiparnak, az általános leszegényedés következtében a minimumra csökkent fogyasztás bénító hatásával, minthogy a közönség csak a legelemibb közszükségleti cikkek vásárlására képes. A kisiparosok krízise mind fenyegetőbbé válik. Egyik statisztika szerint a legutóbbi időben 500 önálló kisiparos adta vissza engedélyét és lett proletárrá.

A Pénzügyi Központ és a pénzügyintézetek ellenőrzésére vonatkozó 1916 évi magyar törvények hatása alatt már a háború folyamán önálló organizációkban szervezkedtek meg az erdélyi román és szász bankok, az előbbieket Solidaritatea, az utóbbiakat Revisionsverband név alatt megalkotva központi szervezetüket. Az erdélyi magyar intézetek ekkor még nem látták szükségét annak, hogy külön és önállóan szervezkedjenek, hanem egyes budapesti nagybankok érdekszférájába kapcsolódtak. Az imperiumváltozás váratlanul elszakítván e kapcsolatokat, már a román imperium első éveiben több kísérlet történt arra, hogy Erdély összes pénzügyintézetei közös szervezetben egyesítenek. Ennek azonban elháríthatlan akadályát képezte, hogy a Solidaritatea és főként a szász Revisionsverband nem volt hajlandó már meglévő, kiépített organizációját feladni. E két szervezet kötelékén kívül álló és majdnem kizárólagosan magyar jellegű intézetek számára nem maradt tehát egyéb hátra, mint az, hogy megalkossák a harmadik erdélyi bankszervezetet, mely 1922 decemberében Erdélyi Bankszindikátus név alatt tényleg megalakult s azóta a másik két szervezettel, de főként a szász Revisionsverbanddal karöltve, folyton izmosodó szervezettel dolgozik a magyar jellegű intézetek közös érdekeiért. Az alakulásnak az első időben sokat kellett küzdenie a bukaresti pénzügyi körök ellenszenvével, melynek leküzdésében azonban nagy segítségére volt az a körülmény, hogy hasonló jellegű kisebbségi szervezetek részére már a magyar imperium alatt is adva volt a működési lehetőség.

Az Erdélyi Bankszindikátusban jelenleg 107 részvénytársaság és 100 hitelszövetkezet, vagyis összesen 207 intézet van megszervezve, melyeknek működési köre kiterjed a Romániához csatolt egész területre, kivéve a Bánságot, melynek intézetei mindezekig nem csatlakoztak a meglévő három erdélyi bankszervezet egyikéhez sem.

Az Erdélyi Bankszindikátus évi jelentései pontosan feldolgozták a tagintézetek előző évi mérlegeinek főbb adatait. Ezek alapján megállapíthatjuk, hogy 1927 december 31-én a Bankszindikátusban szervezett 207 magyar jellegű intézetnek alaptőkéje összesen 430,733.650 lei volt, tartalékalapjaik 212,624.796 lei, összes saját tőkéik tehát 643,538.446 lei. Az intézetek 3 milliárd 430,820.693 lei takarékbetétet kezeltek, 659 millióval többet, mint az előző évben s váltó- és folyószámlahitelekben 4 milliárd 357,839.001 leit helyeztek ki, 724 millióval többet, mint az előző évben. Hitelezők és visszleszámitolás címén az intézetek mérlegeiben összesen mindössze 694,669.482 lei szerepel, mely összegnek legalább fele az intézetek által egymás között nyújtott hitelekben áll, úgyhogy legfeljebb 250—300 millió lehet az az összeg, melyet a Szindikátus tagintézetei a kötelékükön kívül álló tőkeforrásokból igénybe vehettek. Ebből a Banca Nationala visszleszámitolás! hitele 1927 végén mindössze 26 milliót tett ki. Fenti számok világosan mutatják, hogy Erdély magyar jellegű intézetei teljesen a saját maguk, illetve közönségük és ügyfeleik tőkeerejére vannak utalva. Hogy ennek dacára ezek az intézetek kizárólag etikai eszközökkel, vezetőik feltétlen becsületességével, szaktudásával és szorgalmával milyen előhaladást tettek, azt világosan mutatja, ha az 1927 évi mérlegek adatait az öt év előttiékkal hasonlítjuk össze, melyek millió leitekben a következő képet adják:

	1922	1927
Alaptőke	174	430
Tartalékok	54	212
Betétek	868	3.430
Hitelezők	397	694
Kihelyezett kölcsönök.	1.283	4.357

A fenti szám adatok mutatják, hogy a fejlődés a legutolsó öt év alatt a kihelyezett kölcsönöknél, a tartalékoknál és a betéteknél közel négyszeres, az alaptőkéknél, több mint kétszeres; ellenben a Szindikátus kötelékén kívül álló tőkeforrásokból az intézetek az egész öt év alatt alig tudtak jelentősen magasabb támogatást nyerni.

Még megemlítendő, hogy a Szindikátus bevezette tagintézeteire nézve a kötelező revíziót s jelentős részben ennek tulajdonítható, hogy a legutóbbi két év folyamán, mikor Erdély gócpontjaiban a pénzügyintézetek egész sorozata ment csődbe vagy vált fizetéseképtelenné, köztük olyan román intézetek is, melyek a hatósági köröknek s a hivatalos pénzügyi szerveknek legerőteljesebb támogatását élvezték, a Szindikátus tagintézetei közül egyetlenegy sem jutott fizetési nehézségekbe. A kötelezővé tett revíziót a Szindikátus vezetősége a legnagyobb eréllyel hajtja végre s mire néhány hónap múlva ez az akció befejezést nyer, a Szindikátus abban a helyzetben lesz, hogy a kötelékébe tartozó intézetek bonitásáért vállalhatja az erkölcsi felelősséget.

Terünk nem engedi meg, hogy ez alkalommal kimerítőbben foglalkozunk az erdélyi magyarság ipari és kereskedelmi állapotai-
val, melyeknek változatlanul súlyos helyzetét a fentiekben röviden már jeleztük.

Nem mulaszthatjuk el azonban megemlítem, hogy az ipari és speciálisan a kisipari érdekek képviselőjét ezidőszert Erdélyben az Arad székhellyel 1926-ban Zima Tibor volt országgyűlési képviselő elnöklété alatt megalakult Ipartestületek Országos Szövetsége látja el. E szövetség eredetileg nemzetiségi jelleg nélkül alakult egész Erdély területére és e jellegét az aránylag kevés számú román iparosnak a vezetőségben előtérbe való állításával is igyekezett kitüntetni, noha a dolog természete szerint a román kisiparosok kevésbé voltak ráutalva a Szövetség védelmére, mint kisebbségi társaik. A Szövetség

összetételében 1928 nyarán jelentős változást okozott az, hogy a német iparosok dr. Brandsch Rudolf országgyűlési képviselő elnöklete és dr. Beller Hans sváb képviselő tényleges vezetése alatt német nemzeti alapon külön szövetséggé tömörültek, mely a régi szervezettel fenn“ tartotta ugyan a barátságos összeköttetést, de ez az alakulás előreláthatólag jelentős hatással lesz az Iparos Szövetség jellegének végleges kialakulására.

A kereskedelem Erdélyben ma is még túlnyomóan kisebbségi kezekben van, bár ezeknek csak egyrésze kifejezetten magyar. A gazdasági válság szimptomái, a csődök, bukások és fizetésképtelenségek a kereskedői osztály körében végezték a legnagyobb pusztítást s ennek az osztálynak kellett legtöbbet szenvednie a régi királyságból átszivárgó közigazgatási rendszernek határozottan antikommerciális szellemétől. Mindezeknek hatása alatt az erdélyi kereskedők is elkerülhetlenül szükségesnek látták az Önálló szervezkedést s minthogy a Bukarestben székelő s fiókjával az egész országot behálózó Sfatul Negustoresc kereteiben nem látták érdekeiket megvédve, múlt 1927 év őszén Kun Richárd temesvári igazgató vezetése alatt külön szövetséget alkottak Nagyvárad székhellyel, Kereskedői Egyesületek Szövetsége név alatt, melynek megalakulását hivatalos körökben meglehetősen ellenszenvvel fogadták s ennél tulajdonítható, hogy a Szövetség első elnökévé Gh. León kolozsvári egyetemi tanárt és liberális képviselőt választották meg. A fiatal Szövetség jellege és működésének iránya még kialakulóban van.

Valamely országrész gazdasági helyzete szoros összefüggésben van az ottlakó népesség szaporaságával. Kedvező gazdasági viszonyok mellett a nép szaporasága sokkal erőteljesebb ütemű, míg súlyos gazdasági krízisek és nélkülözések akadályozó és hátráltató hatással vannak a lakosság szaporodására. Erdélyben az új imperium alatt még nem volt rendszeres népszámlálás. A múlt 1927 év elején az Averescu-kormány rendelt ugyan el egy népszámlálást, de annak adatait nem hozták nyilvánosságra, bizonyára azért, mert a kellő előkészítés nélkül összegyűjtött adatokat maga a kormány sem ítélte megbízhatónak. A Magyar Párt 1927-ben megkísérelte a magyar lakosság összeírását, de e munkálatok végrehajtását a kormányhatalom betiltotta. így magának az erdélyi magyarságnak különálló népmozgalmi adatai, sajnos, nem ismeretesek. Most, 1928 nyarán, azonban N. T. Ionescu belügyminiszteri osztálytanácsos egy füzetben Romániának 1926 évi népmozgalmi adatait, a születések, házasságkötések és halálozások számát ismerteti az anyakönyvi bejegyzések alapján s feldolgozza ezeket országrészenként is.

Ebből mindenekelőtt megállapíthatjuk, hogy amíg a régi királyságban a születések száma állandó növekedésben van, addig Erdélyben e tekintetben következetes visszafejlődés mutatkozik, az alábbiak szerint:

	<i>Régi királyság</i>	<i>Erdély</i>
1921	299.246	175.216
1922	309.615	174.195
1923	310.854	163.625
1924	319.653	166.651
1925	319.747	158.172
1926	330.606	158.878

Százalékokban kiszámítva 1.000 lakosra esett születés Erdélyben 29,9, Bukovinában 32,6, Besszarábiában 35,9 és a régi királyságban 40, az országos átlag 35,8, melyen az erdélyi 29,9 átlag mélyen alatta van. A helyzeten csak keveset javít az, hogy Erdélyben valamivel jobb a halálozás arányszáma, mint a régi királyságban.

N. T. Ionescu statisztikája továbbmenően levonásba helyezi a születésekből a halálozásokat s ezen az alapon a lakosságnak a születések többlete alapján való szaporodására nézve az alábbi tanulságos számokat nyeri:

	<i>Régi királyság</i>	<i>Erdély</i>
1921	132.742	37.664
1922	129.346	55.618
1923	123.867	50.628
1924	135.709	47.224
1925	152.913	43.373
1926	148.452	40.013

Mint a fenti számadatokból látható, a régi királyságban a lakosság szaporodási többlete évről-évre nagyobb, Erdélyben pedig évről-évre kisebb. Százalékokban kifejezve 1926 évben 1.000 lélekre esett szaporodási többlet Erdélyben 7,5, Bukovinában 11,2, Besszarábiában 14,6 és a régi királyságban 20. Az országos átlag 13*8, melyen Erdély átlaga mélyen alul van.

Még tanulságosabb, ha a fűzet nyomán megvizsgáljuk, hogy mely megyékben és városokban legkisebb, illetve melyekben nincsen szaporodási többlet. A megyékben mindenütt van valamelyes többlet, kivéve Krassó megyét, hol a halálozások száma fölülmúlja a születéseket. A városoknak azonban egész sorozatában találkozunk ezzel a szomorú jelenséggel. így nevezetesen nagyobb volt a halálozások száma a születéseknél, a törvényhatósági városok közül Temesváron, Aradon és Nagyváradon, a megyeszékhelyek közül Déván, Dicső-szentmártonban, Fogarason, Lúgoson, Csíkszeredában, Székelyudvarhelyen, Oravicán, Sepsiszentgyörgyön és Zilahon, a többi városok közül Belényesen, Brádon, Karánsebesen, Hátszegen, Vajdahunyadon, Vízaknán, Orsován, Resicán és Szászsebesen. Ezzel szemben az ország többi részében mindössze két város mutat szaporodáshiányt: Suceava Bukovinában és Comrat a régi királyságban.

N. T. Ionescu miniszteri tanácsos az erdélyi és bánáti városok e sajnálatos visszafejlődésére szükségesnek látja felhívni a közegészségügyi miniszter figyelmét. Azt hisszük, hogy az egészségügyi szempontok mellett, e városok lakosságának visszafejlődésénél igen jelentős szerepet játszottak a gazdasági szempontok is s ha rendelkezésünkre állnának a nemzetiségek szerinti statisztikai adatok, ezek előreláthatólag azt bizonyítanák, hogy a visszafejlődést főként az a súlyos gazdasági válság okozta, mely legérezhetőbben a városalkotó erdélyi kisebbségi lakosságot sújtotta.

AZ ERDÉLYI MAGYARSÁG HELYZETE NEMZETKÖZI VONATKOZÁSAIBAN

AZ 1918 ÉV utolsó napjaiban a Magyarországtól elszakított és Autóbb Romániához csatolt területek nagy része elveszítette minden összeköttetését az ország gazdasági, kulturális és politikai életével. E területek lakói az európai eseményekről is csak azt tudhatták meg, amit a megszálló csapatok parancsnokai a közönség tudó mására hozni jónak láttak. Még tökéletesebbé vált tájékoztatásunk, mikor Budapesten a proletárdiktatúra némitott el minden szabad szót és szakított meg minden komoly hírszolgálatot a nyugattal. Természetes tehát, hogy ekkor Erdély és a Bánság magyarságát a legképtelenebb hírek és tervek ejtették hol kétségbe, hol dőre illúziókba. Soha és sehol az optimizmus és pesszimizmus olyan szélsőségekhez nem juthatott, mint ezidőtájt a megszállt részekben élő magyarság között.

Akik azonban az utolsó háborús évek világpolitikai megnyilatkozásait ismerték, akik Wilson híres békefeltételeit emlékezetükben tartották, a fantasztikus hírek helyett inkább azt hitték: néhány kaotikus hónap után majd csak reáérnek a győztes hatalmak, hogy a mi ügyünkkel is komolyan foglalkozzanak és azt legalább megközelítőleg a hirdetett elveknek megfelelően oldják meg, vagyis Ausztria és Magyarország népeinek, — mélyeknek helyét e pontozatok szerint a nagyhatalmak a nemzetek között megoltalmazni és biztosítani kívánok, — lehetővé teszik az autonóm fejlődést.

Hogy ezt a jövőt mi erdélyi magyarok még abban az esetben is remélhetjük, ha új imperium alá jutunk, ebben a felfogásunkban megerősíthettek az 1918 december elsején meghozott gyulafehérvári határozatok.

Az 1919 év folyamán tapasztaltak azonban mindegyre világosabbá tették sivár jövőnk képét, melyre egyetlen új reménysugarat a Szövet-séges és Társult Főhatalmak és Románia között Párizsban 1919 évi december hó 9-én kötött szerződés juttatott.

Igaz, már nagyon az 1920 év közepénél tartottunk, mikor ezen szerződés tartalmáról pozitívumokat tudhattunk meg, az új imperium első másfél esztendeje gondoskodott arról, hogy teljes tájékoztatlan-ságban maradjunk és ezzel fokozódjék letargiánk, melybe a változott viszonyok dobtak.

Amikor azonban értesültünk arról, hogy Magyarország képviselői Trianonban aláírták azt a békeszerződést, mely bennünket nemzet-közijogilag a román állam polgáraivá tett, azonnal új utakat kerestünk, hogy ezeken haladva, biztosíthassuk legalább nemzeti sajátosságaink, nyelvünk, vallásunk, kultúránk fennmaradását.

Átéreztük, hogy ehhez elsősorban szervezkednünk kell, meg is alkottuk a Magyar Szövetséget, melynek kormányhatósági feloszlatása után két politikai pártban tömörültünk, melyekből 1922 év végén megalakult az egységes Magyar Párt.

Már ekkor éreztük: nem elég önmagunkra maradnunk, a magunk bajaiban és gondjainkban elmerülünk. Új nemzeti gondolatunk vitorláit ki kell feszítenünk a világeszmék áramlásainak. Ezért politikai életünk megindulásával egyidőben komolyan tanulmányoztuk a már font-
említett nemzetközi szerződést, amely bár a romániai magyarságot jogi személyiségnek el nem ismerte, de a nyelvi, faji és vallási kisebbségekhez tartozók ügyét nemzetközivé tette.

Amennyire csak az államhatalom korlátozó intézkedései megengedték, igyekeztünk bekapcsolódni abba az új eszmeáramlatba, mely Európaszerte a kisebbségvédelmi szerződések aláírásával megindult.

Hogy ez a bekapcsolódásunk minél tökéletesebb lehessen, napisajtónk mellett 1922 évben létrehoztuk „Magyar Kisebbség“ címen azt a politikai szemlényt, melynek hivatása lett egyrészt a kisebbségi sors adatainak összegyűjtése, másrészt az egyetemes kisebbségi gondolat kiépítése. Mert — amint ezen szemlének beköszöntő cikkében írtuk — „nemcsak ismernünk kell e szellemi mozgalom minden alakulását, hanem abban tevékeny részt is kell vennünk. Az erdélyi magyar kisebbség gondolkodóinak is hozzá kell szólni a vitához, mely már amúgy is túlságosan régen folyik nélkülük. A kisebbségi nemzet fogalma, az ebben sűrűsödő eszmei és erkölcsi erő az az archimedesi pont, ahonnan a hatalmi gondolkozást meggingathatlannak látszó sarkaiból ki lehet vetni. Mindenütt sürgölődnek e csavarmenetek kötelei körül a nagy nemzetek eszményekért küzdő fiai és tevékeny kisebbségi szellemek; csak a magyar kisebbségek, különösen az erdélyi magyar kisebbségek képviselői és szerepet kérői hiányoznak még. Kisebbségi nemzeti gondolatunk kifejezését, úgy ahogyan az törekvéseinkben, magatartásainkban és vitairatainkban megnyilatkozik, összhangosan bele kell helyezni az európai emberi közösségnek ama képébe, amelyet a fejlődés irányai a távol jövőben már kipun-
toznak, s amelyet a jövőbe néző szemek már lámák“.

Ezen célkitűzés helyessége mind világosabbá vált, amikor Európaszerte testületek, intézetek és nemzetközi szervezetek létesültek, illetőleg tökéletesültek, amelyek hivatásuknak ismerték, hogy a békeszerződésekben lefektetett kisebbségi jogtégeket a nemzetközi joggal szerves kapcsolatba hozzák és az egyelőre csak papírra irt jogoknak érvényre juttatását lehetőleg biztosítják.

E szervezetekkel összeköttetésünk csakhamar létre jött, minek termékenyítő hatását mihamarabb érezhettük.

Az a körülmény, hogy a román kormányzat a párizsi külön szerződésben vállalt kötelezettségeinek ellenére jogainkat mindegyre sértette és mi csakhamar egész kultúránkat veszélyeztetve láttuk, kényszerített, hogy komolyan tanulmányozzuk azokat a módokat is, melyekkel panaszainkat a Nemzetek Szövetsége elé juttathatjuk.

Erdélyi vonatkozású panaszok már 1925 év előtt is kerültek a

Nemzetek Szövetségéhez. Ezek a panaszok azonban Budapesten készültek, a magyar külügyminisztérium, a Nemzetek Szövetsége mellett működő Magyar Titkárság, a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége, a Bocskay Szövetség, a Magyar Székely Egyesület a Nemzetek Szövetsége támogatására adtak be ilyeneket. Mi azonban a magunk részéről csak 1924 év folyamán határoztuk el, hogy nemzetközi jogilag biztosított panasz jogunkkal élünk és a Nemzetek Szövetsége elé visszük az erdélyi és bánági telepések ügyét.

Ezt a petíciót mintegy hétszáz román állampolgár telepesgazda és a Magyar Párt elnöksége írta alá.

Ezzel a tényünkkel, — amelyre kisebbségi egyházaink panaszának beadása is következett, — érvényt szereztünk azon állandóan hirdetett felfogásunknak, hogy kisebbségi ügyeink immár nemcsak belügyi kérdést képeznek, hanem azoknak nemzetközi vonatkozásai és hatásai is vannak.

És valóban örömkre szolgált, hogy Románia külügyminisztere a törvényhozás termében elismerte, hogy ehhez a lépésünkhöz jogunk volt, hogy lépésünk jogszerűségét nemzetközi szerződés biztosítja.

A telepesek érdekében beadott petícióval ugyan csak hétszázezer aranyfrank kártérítési összeget szerezhettünk meg, ami nagyon csekély eredmény, ámde az a körülmény, hogy a Nemzetek Szövetsége ezt az ügyünket a Tanács 35. ülészakájának kilencedik nyilvános ülésének napirendjére tűzte és itt az előadó Mello Franco — a kisebbségeknek ez a nem túlságosan nagy barátja — is elismerte, hogy panaszunk nem volt alaptalan; megnyugtatót a felől, hogy ezt az utat máskor is igénybe vehetjük, ha belügyi kormányzatunk jogainkat súlyosan sérti és erre itthon orvoslást nem kapunk.

Igen hosszadalmas volna, ha annak részletezésébe bocsátkoznánk, miért nem vezetett sikerre a kisebbségi egyházak beadott petíciója. Az azonban kétségtelen, hogy ezzel a petíciónkkal is fejlesztettük ügyünk nemzetközi vonatkozásait és érvényesítettük azon jogunkat, hogy sérelmeinket a világ nagy nyilvánossága előtt föltárhadjuk.

Valódi és sikeres bekapcsolódásunk az egyetemes kisebbségi gondolatot szolgálók táborába a szervezett nemzetkisebbségek kongresszusai útján létesült. Ezeken, az elsőtől a most lefolyt negyedikig, tevékeny részt vettünk, kiküldötteink nemcsak mint szónokok és eladók szerepeltek Genfben, de itt szerezték meg azt a tág ismeretségi kört is, amely immár lehetővé teszi, hogy a világ legtekintélyesebb sajtóorgánumai is érdeklődéssel kísérik törekvéseinket és panaszainkat.

A külföldi szakkörökkel folytatott eszmecseréink juttattak azon elhatározáshoz, hogy a Magyar Kisebbség testvér lapjaként, francia-, német- és románnyelvű cikkekkel megjelenő folyóiratot is adjunk ki (*La voix des minoritás*), hogy ebben tájékoztassuk a magyar nyelvet nem ismerő külföldieket helyzetünkről és az egyetemes probléma egyes kérdéseiben felfogásainkról.

Ezek az eszmecseréink, valamint a Népszövetségi Ligák Uniójának brüsszeli kongresszusán történtek érlelték meg azt az elhatározásunkat is, hogy megalakítjuk a magunk ligaegyesületét, amely a Romániai Magyar Népliga Egyesület nevet nyerte, azonban jogi személyisége

kormányhatósági elismertetésből még nem részesült. Ennek dacára a legutóbb megtartott hágai kongresszuson egyesületünk már képviselve volt és ott a román liga kiküldöttei részéről ígéretet nyert, hogy elismertetését támogatják.

Az az érdeklődés, mely a Népszövetségi Ligák Uniója részéről a kisebbségi kérdések iránt megnyilatkozik, — hiszen tudjuk, hogy immár külön bulletinet is ad ki kizárólag e tárgykőről — kötelességünké teszi, hogy ezzel a tekintélyes szervezettel a legszorosabb összeköttetést kiépítsük. Éppen most foglalkozunk a gondolattal, hogy miután a kormány politikája, fájdalom ismét arra kényszerít, hogy az iskolaügyekben panaszt adjunk be a Nemzetek Szövetségéhez, ezt előbb a Népszövetségi Ligák Uniója elé terjesztjük, hogy ennek erkölcsi tekintélye is támogasson igazságunk kivívásánál.

Hogy a Népszövetségi Ligák Uniója előtt miképpen juthatunk kellő tekintélyhez, erre példaadó számunkra a Csehszlovákiai Magyar Népliga Egyesület. Helyzetünk nemzetközi vonatkozásaihoz tartozik nevezetesen az is, hogy úgy a csehszlovákiai, mint a jugoszláviai magyar kisebbséggel szerves kapcsolatba jutottunk, mi különösen azért fontos, mert a csehszlovákiai magyar kisebbség nemzetközi viszonylatait már tökéletesebben kiépíthette, mint ahogy azt mi eddig megtehettük.

Fájdalom, kevés olyan tudós él közöttünk, ki kellő szaktekintéllyel működhetnék a kisebbségi jogok rendszerének, mint immár a nemzetközi jog alkatrészének kiépítésén. Ezért örömmel üdvözlöttük a nemzetkisebbségek most lefolyt kongresszusán felvetett azt a tervet, hogy a megalkotandó „Kisebbségjogi Európai Társaság“ igyekezzék a nemzetkisebbségek szaktekintélyeit és tudósait a fajtöbbségi nemzetek azon szaktekintélyeivel és tudósaival munkaközösségben egyesíteni, akik szintén hivatásuknak tekintik a kisebbségi jogrendszer kifejlesztését és annak a nemzetközi jogba való tökéletes bekapcsolását.

Szívesen üdvözlöttük ezt az eszmét is, mint minden olyat, mely ügyünket nemzetközi vonatkozásaiban előbbre viszi, mert fájdalom, már megmásíthatatlan meggyőződésünké vált, hogy csak a nemzetközi felfogás tökéletes mellénkállása hozhat kedvező változást reánk, hozhatja meg számunkra legegységesebb jogaink tiszteletben tartását és kultúrfejlődésünk biztosítását.

JAKABFFY ELEMÉR

A MAGYARSÁG TÍZÉVES ÉLETE AZ S. H. S. KIRÁLYSÁGBAN

NEM ÜNNEPELÜNK, de sírunk — ez ma a jubiléus tizedik évben az S. H. S. államhoz csatolt „új területek“ közhangulata. „Mi mindannyian rettenetesen csalódtunk“ — jelenti ki maga Pribicevics Szvetozár, a délszlávok egyesülésének valaha legrajongóbb apostola. „A mi számunkra nem létezik a mai állam, mai berendezésében sem jogilag, de még kevésbé erkölcsi szempontból. Csak a szerbiánusok fizikai erőszakának a ténye áll fenn ma az ideáti területek és főleg a horvátok felett“, — ezeket pedig Radics utóda, Macsek hirdeti. Ugyancsak Macsek ünnepi helyzetrajza: „Ma, sajnos, sokkal rosszabb helyzetben vagyunk, mint azelőtt voltunk, — igen, a mai helyzet százszor rosszabb, mint a régi volt, nemcsak gazdaságilag, hanem minden más vonatkozásában is. Ha mi horvátok és szerbek előre tudtuk volna azt, hogy mi vár reánk, egyetlen újjunkat sem mozgattuk volna meg azért, hogy a Monarchiát megdöntsük“

Ha így beszélnek a horvátok, mennyivel több okuk lehet az elkeseredésre a jugoszláv megszállt területen lakó magyaroknak, akiknek a horvátokénál sokkal súlyosabb a helyzetük, nemcsak gazdasági, hanem minden más vonatkozásban is.

A Délvidék magyarsága az új délszláv állam délszlávágával szemben, 472.409 lélekszámával, alig 5 százalékot tesz ki. A „vajdasági“ arányszáma pedig az ottlakó nemzetiségekkel szemben, így alakul: szerb, sokác és bunyevác együtt 38%, magyarság 28%, németiség 24%, a fennmaradó 10% rutén, tót, oláh, zsidó. A tíz év alatt nem kevesebb, mint 15 ezer szerb tisztviselőcsaládot és több mint 10 ezer dobrovoljac családot telepített le a délvidéki magyarság közé a szerb államhatalom. Nagyobb tömbökben a magyarok a Tisza két partján, a baranyai háromszögben és Szlavóniában laknak. Ez a relatíve csekély számuk is vallási szempontból újra megoszlik: 51.762 a református, 22.153 az evangélikus magyar, míg a túlnyomó többség katolikus. A megoszlást fokozza még az a tény is, hogy a belgrádi kormány az új kerületi beosztásról szóló törvényével négy kerületre szabdalta fel a magyarlakta Délvidéket: a Tisza jobbpartját Belgrádhoz, a Tisza balpartját Szemendriához, Közép-, Észak-Bácskát és a Baranyát Újvidékhez, a muramenti részeket végül Marburghoz csatolta. Természetes, hogy így a földrajzi, vallási és közigazgatási megosztottság súlyos helyzeti teherként az ottani magyarság egységes boldogulásának, egységes politikai szerepének és általában egységes kisebbségi életének. Tíz év alatt nehéz fáradtság volt tehát ezt a mindenképpen izolált magyarságot nemcsak egységes nemzeti öntudatra rázni, hanem

a nemzeti kisebbségi gondolat egységes magaslátára is lendíteni. De ez ma nagyrészen sikerült.

Ám a magyarság odalenn nemcsak ezzel a helyzeti nehézséggel állt szemben, hanem, főleg a megszállás első éveiben, nem talált sem lelki megértésre, sem politikai segítségre sem a németeknél, sem a tótoknál, sem a sokác-bunyevácoknál, és legkevesebbé a szerbeknél, akikkel pedig mind századokon át, békésen együtt élt. A német-ség külön utakat választott, nem egyszer a magyarság hátrányára s nem nézve a múltat közös emlékeivel, és nem érezve a jelen kisebbségi végzet közös parancsszavát sem. Ez a helyzet azonban ma, tíz év után, csak a múlt feledésre ítélt, kellemetlen emléke. Ma már a német-ség minden harca a közös kisebbségi törekvések céltudatos küzdelme is, minden írásos szövetség nélkül. Ami a tótokat illeti, ők egyenes ellenségeivé vedlettek a magyarságnak. S talán ez nem is csoda. Hiszen a bácskai gazdag tótok Hodzsa Milán cseh-baxát, huszita lelkű, nagyszláv választói voltak már a magyar uralom idején is. A tót vitézkedést a magyarság ellen a petród „Jednota” nevű lap követte el elsősorban. Sokszor vérlázító hangnemben szúrt bele a megdőlt magyarság szívébe-lelkébe. Ma sem változott meg. Mindenesetre azonban sajtáságos volt a sokác-bunyevácok állásfoglalása a magyarsággal szemben. Az a bunyevác intelligencia, amdy a magyar uralom idején hangos negyvennyolcas hírében tetszelgett, titokban már 1918 október 16-án kimondja az elszakadást, mert egyszerre felfedezte alvó jugoszláv vérét, ma pedig már a horvát lelkét. Lapja, a szabadkai „Névén“, nem egy keserű vágást mért a magyarság becsületére. Maga a sokác-bunyevác nép azonban nem követte Ön-kinevezte vezérkarát ebben a hálátlan és magyarelles szerepében. Zombor vidékének sokácái és bunyevácái legalább, határozottan szimpatikus érzésekkel nézték a magyarság szomorú vergődését. Ma pedig vannak ezeken a délbácskai tájakon sokácok, akik a magyar jelöltek többségét hozták be egy-egy községi képviselőtestületbe. A délvidéki szerbek — nem is volt más várható tőlük — a paroxizmusig menő gyűlölettel üldöztek mindent, élőt és holtat egyaránt, ami a magyarságra emlékeztetett. Felcsaptak orjunásoknak, dobrovoljacoknak s ők fejtették ki a balkáni invázióval a magyarok ellen azt a hihetetlen fizikai és erkölcsi terrort, amdy a legmélyebb letargiába verte bele a magyarság amúgy is roskadt sorait. Az újvidéki „Zasztava“, Miletics Szvetozár és Tomics Jasa hajdani lapja, megvetést, a „Vidovdán“ gyűlöletet, a szabadkai „Princip“ pedig egyenesen kiirtást hirdetett a magyarság ellen. Csak egy-két mondatát idézzük: „A pánszlávizmusk, politikai és kulturális inváziójával, — amely a kisantant szervezetében testesül meg, — el kell érnie a magyar faj összeomlását. A magyar faj likvidálása a háború utáni és felébredt szlávsnak legelső feladata... Néhány évtized alatt, szisztematikus és agresszív szláv imperialista politikával el kell foglalni a kicsiny magyar oázist, a szulejmán-árpádi kultúrának ezt az egyetlen és utolsó európai tatár maradványát... Magyarországnak el kell tűnnie Európa térképéről... A kisebbségek nem gondja Európának, mert Európa csak a Racionális majoritások” megerősítése által tud kon-

szolidálódni. Ennek a folyamatnak viszont a konzekvenciája és kötelessége: asszimilálni a kisebbségeket és evolúció által egyáltalán eltüntetni őket az európai politika felszínéről. (Princip, 1922 szept. 23.)

De mindez még nem minden. A legfájdalmasabb Valóság az volt a magyarság számára, hogy úgynevezett „magyarok“ is végigostorozták görnyedt hátát. A bajai, pécs-baranyai Linder—Károlyi-féle „emigrációra“ gondolunk, amely a Bácsmezei Napló és a már kimúlt „Vajdaság“ hasábjain képtelen „fehér terror“, „mágnás kutya“ hírekkel gázolt bele sokáig az egyetemes magyar becsületbe. De nem kímélte ez a vörös „emigráció“ az ottani magyarság vezetőit sem, akiket az elkorhadt régi magyar „mungó és dzsentrí“ politika exponenseinek tüntetett fel, és akik nem illenek bele a történelmi erők által végleg megalkotott új, demokratikus délszláv országba.

A legsúlyosabb csapás a Délvidék magyarságát az iskolaügy terén érte. A belgrádi iskolapolitika ugyanis egyetlen minisztertanácsi határozattal, még 1919-ben, elvette az összes iskoláit az alsófokon éppúgy, mint a középfokon. Valamennyi felekezeti, községi, társulati, egyesületi iskoláit államosította, úgyhogy ma nincsen egyetlen önálló kisebbségi magyar iskola sem. Itt nem állt meg azonban a szerb iskolapolitika, mert tovább ment akkor, amikor a vidovdáni alkotmány 16. §-ával elvette a vallási és nemzetiségi kisebbségektől az iskolafenntartás és igazgatás jogát is, holott a saint-germaini kisebbségvédelmi szerződés 8. cikke ezt a jogot nekik kifejezetten biztosította. Különböztetendő e helyütt az a szomorúan érdekes tény, hogy a vidovdáni alkotmány csak egyetlen egyszer említi meg a „kisebbség“ szót akkor, amikor a kisebbségek számára a „törvény keretein belül könnyítéseket“ ígér az alsófokú oktatás anyanyelvi használata tekintetében. Ez alapon állnak fenn, — alkotmányjogilag szentesítve — az állami iskolák keretén belül, állami igazgatással az úgynevezett párhuzamos magyar tagozatok. Ma 191 ilyen párhuzamos magyar tagozatú elemi és 19 polgári iskola, továbbá 3 gimnáziumi középfokú iskola áll fenn. Ha ez a számszerű helyzet intézményes és meghatározott, végleges alapokon nyugodnék, a magyarság legalább valahogy látná szűkös iskolajövőjét. De az iskolák száma a tanulók váltakozó számától függ, a tanulók évenkénti számát viszont a „névvegyelemzési“ rendelet szorítja le az eleve előírt létszám alá (60 tanuló az doni iskolában, 30 a középfokú iskola alsó osztályai-ban). Ezzel a párhuzamos magyar tagozatok bármikor megszüntethetők. A névvegyelemzési rendelet (O. S. N. 14.449/1922. szept. 20.) praktikája abban áll, hogy a tanuló nemzeti hovatartozandóságát vagy az iskolahatóság állapítja meg, vagy a közigazgatási hatóság bizonylata. Ez a megállapítás pedig a szülők vezetéknévének a hangzása alapján történik: tehát minden német hangzású vezetéknév hordozóját németnek, minden szláv hangzású vezetéknév viselőjét szlávnak deklarálták, ha mindjárt a tanuló őszülei századok óta egyedül csak a magyar anyanyelvet beszélték is. Ez alapon aztán a hatóság a gyermeket vagy a német, vagy a szerb iskolába kényszerítette. Természetes, hogy ez a praktika, főleg a Délvidék nemzetiségileg is régóta vegyes világában, érzékenyen sújtotta az ottani magyarság iskolaügyét. Ezt a

rendeletét különben a „renacionalizálás“ új jogával magyarázták. Korosec megszüntette, de azért csak alkalmazták, ma pedig Groll miniszter ígéri a megszüntetését, de azért újra csak alkalmazzák. Talán felesleges még külön kiemelni, hogy ez a lehetetlen rendelkezés elkobozza a szülőnek azt a legprimitívabb és legtermészetesebb jogát, hogy ő maga választhatja meg gyermeke nemzeti hovatartozandóságát s azt az iskolát, amelyben gyermekét taníttatni kívánja. Ámde a párhuzamos, megmaradt magyar tagozatban sem érvényesülhet teljes jogában a magyar tanítási nyelv. Az úgynevezett „racionális tárgykört“, a földrajzot, a történelmet és a szerb nyelvet, az alsóbb elemi osztályokban is, kizárólag szerb nyelven kell tanítani. Az elemi iskola V. és VI. osztálya pedig már kizárólag és tisztára szerb tannyelvű. Ezenkívül is, a magyar gyermek egyszerre három alfabétumot kénytelen tanulni: a cirill írásmódot, a horvát írásmódot és végül a magyart. Ennek a pedagógiai abszurdumnak a következménye aztán, hogy a magyar gyermek sokszor magyarul is horvát helyesírással ír. De még ezzel sem teljes a kép: A mai napig sincsen egyetlenegy magyar tanítóképző, sem nők, sem férfiak számára, nincs tanárképző és sincsen óvónőkészítő sem. Magyar lektorátus csak ez év szeptemberétől van a zágrábi egyetemen. A magyarságnak különben ilyen képzőintézeteket létesítem törvény szerint sem áll jogában. Pedig a magyar iskolaügy léte — mai elégtelen formájában is akár — ezeken az intézeteken fordul meg. Hogy miért? Igen egyszerű. Évről-évre elhalnak, nyugdíjaztatnak, Dél-Szerbiába helyeztetnek át a magyar tanerők. S ha egy-egy évben csak 20 magyar tanerő dől ki a sorból, akármilyen ok következtében, úgy matematikai pontossággal kiszámítható, hogy a következő, esetleges tíz évben, egyáltalán nem lesz többé magyar tanerő. És nem biztat a jövő más tekintetben sem a magyar iskolaügy terén a javulás reményével. Az új iskolai törvényjavaslat ugyanis újból csak állami elemi oktatásról akar tudni, mint eddig, a középiskolai törvényjavaslat pedig csak az alsófokon óhajt engedélyezni járási, kerületi, egyesületi iskolatípust, de ezt is nyilvánossági jog nélkül. Ha még megemlítjük azokat az ellentmondó iskolarendeleleteket, amelyeket a folyton váltakozó kultuszokormányok kiadogatnak, úgy fájón kell megállapítanunk azt is, hogy a Délvidék magyarságának iskolaügye 10 év óta teljes jogi és pedagógiai bizonytalanságban sínylődik. A belgrádi iskolapolitika még azt sem viseli el, hogy a gimnázialis magyar ifjúság, legalább önképzőkörök keretén belül elmélyedhessen a magyar nyelv, az egyetemes magyar irodalom és kultúra tanulmányozásába. Rendelet tiltja a középiskolák ifjúságának, hogy „törzsi, nemzetiségi alapokon köröket alakítson“.

Nem sokkal jobb egyházi téren sem a magyarság helyzete. Túlnyomó többségben az ottani magyarság a katolikus egyház híve. Egyházjogilag ma négy ordináriátus alá tartoznak: az egész Bácska katolikusága a szabadkai apostoli adminisztratúra alá tartozik, az egész Bánság a nagybecskereki apostoli adminisztratúra juriszdkcióját tiszteli, Csonka-Baranya a horvát gyakovói püspökség alatt él s végül a Muravidéket a szlovén Laibachból kormányozzák. így a Magyar-

országtól elcsatolt katolikus egyházrészek ezideig csak az adminisztratív ideiglenes kánonjogi formájában élnek. A Vatikán a konkordátumban óhajtja az egyházmegyéek végleges megszervezését megvalósítani. Az „agrárreform“ elvette és felosztotta 518 holdig a katolikus egyház minden ősi birtokát s ezzel egyszerre megfosztotta a kultúrát szolgáló minden anyagi eszköztől. De elvette és felosztotta a patrónusok birtokait is, ezzel viszont a patronált katolikus egyházközségek vesztették el anyagi létalapjukat. Ezért újra, új alapon kellett megszervezni az önfenntartás elvén az egyházközségeket, ami, mert új adót jelentett, nem mindenütt ment simán és nehézség nélkül. Az állam elvéve a felekezeti katolikus iskolákat, az egyházi iskolaépületekre, sőt még a zárdákra is rátette a kezét, ami újból hosszú harcokat eredményezett. Az állam beleszól a hitoktatók kinevezésébe; a hittankönyveket is csak ő hagyhatja jóvá, végül betiltotta a középiskolai Mária-kongregációkat. Természetes, hogy az egyház túlkapásnak ítéli ezt a beleavatkozást és a jus praedicandi legsajátosabb jogával és missziójával ellenkezőnek tartja. De legerősebben fájlalja az ottani katolicizmus azt az állam által favorizált, szerb nacionalista pravoszlávizmust, amelyet Belgrád erős és kirívó támogatásban részesít a katolicizmussal szemben. Igen fájó sebe a délvidéki magyar katolikusságnak, hogy nincsen egyetlen magyar teológiája sem. A teológusai Horvátországban (Zágrábban, Gyakovón) kénytelenek tanulni, ahol azonban magyar szellemtől szó sem lehet. A Délvidék magyar katolikussága az egész jugoszláviai katolikusság integráns része, azért megvan az a vigasztalása, hogy legalább a vallását az egész jugoszláviai katolikus egyház védelmezi. Sajnos, a magyar katolikusság nemzetiségében a becskerekai adminisztratívánál több megértést lát, mint a szabadkai adminisztratívánál. Hogy Strossmayer utódjától, Aksamovicstól, hogy a laibachi hercegérsektől, a májusi deklaráció apostolától, Jeglicstől, a magyar katolikusok nem igen várhatnak a katolicitáson túl mást, az logikus, ha még oly lehangoló is. Annyi mégis tény, hogy a magyar templomokban a magyar szó háborítatlanul zeng, s a magyarság hitélete a „Katholikus Akció“ révén élénk és mozgalmas.

Egészen más a helyzete a csekélyszámú délvidéki református magyarságnak. Ők három kerület töredéke: a bánági, erősen szórványos gyülekezetek a Tiszántúli kerülethez tartoztak, a bácskaiak és baranyaiak s a szlavóniaiak a Dimamellékihez, a Muravidék a Dunántúlihoz. Szétszórtságuk Kevevárától Zágrábig, Szabadkától Belgrádig terjed. Mivel számuk csekély, egyházkerületet nem alkothatnak már csak anyagi okokból sem s így kénytelenek egyházmegyével beérni, amelynek azonban még ma sincs meg az alkotmánya, mert eddig alkotmányozó zsinatot sem tarthattak. Ma a presbiteriális elv gondos óvása mellett, ideiglenesen közgyűlés-presbiteriális az egyházi szervezetiük. Főesperes áll a megye élén négy alesperessel. De bár a református egyház is elvesztette összes iskoláit, s bár hitoktatásába az állam szintén beleszól, bár hívei nagyon szegények, bár 11 lelkészi állás betöltetlen s bár jogilag még befejezetlen a szervezetiük, mégis állandó lelkészi, presbiteri, ifjúsági konferenciák,

vasárnapi iskolák, biblia-körök, ifjúsági előadások által tartja a hitét, ezzel a nyelvét s magyar nyelvében a magyar fajiságát is.

Az evangélikus egyháznak még kevesebb a magyarsága. Ennek az egyháznak a szervezete a mai napig befejezetlen. Két püspökséget akar: egy tótot és egy német-magyar-vendet. Ez a három náció megérti egymást. A tótok pánszlávizmusával egy egyházi keretben azonban nem szívesen volnának. Talán nem lesz teljesen érdektelen, ha megjegyezzük azt a különös tény, hogy a szerb vallásügyi kormányzat egyáltalán nem ismerte és nem értette a különbséget a két evangéliumi egyház között, még a népszámlálás rubrikájában is csak „protestánsoknak” volt hajlandó jelezni mindkettőt. De az is tény, hogy a szerb vallásügyi kormányzat sehogy sem hajlandó megbékülni a két protestáns egyház autonómisztikus berendezésével.

Általános egyházi helyzet: az alkotmány 12. §-a értelmében nincs ugyan államvallás, csak bevett és elismert felekezetek vannak, a valóságban azonban a pravoszláv egyház a favorizált egyház. Interkonfessionális törvénye az államnak még nincs, csupán a javaslata kész öt év óta, amely ellen azonban már eleve is tiltakozik mind a három nyugati egyház, mert erősen készül beleavatkozni az egyházak leg-sajátosabb autonómiáiba.

Jellemeznünk kell ezek után a délvidéki magyarság közéleti történetét is. A megszállás kezdetén a katonai hatóságok a magyarság minden társadalmi, kulturális egyesületét, körét működésükben felfüggesztették. Csak 1921-ben, a megfelelő alapszabálmódosítások után kezdik a hatóságok helyi és egyéni intervenciókra, itt-ott a régi magyar egyesületek működését külön kegyként, vagy politikai jutalomként engedélyezni. De amíg ez megtörtént, több magyar kaszinó helyisége, felszerelése vándorolt át lefoglalás árán szerb egyesületek kezére (Versec, Fehértemplom, Szabadka). Ma már egymásután nyílnak meg a kisebb falvakban is a magyar olvasókörök és gazdakörök. Az egyesületi élet terén, bizonyos szempontból a Bácskában a szabadkai Népkör, a Bánságban a Bánáti Közművelődési Egylet fejtenek ki szellemileg vezető és irányító szerepet. Ma az újvidéki, még a magyar uralom alatt naggyá nőtt, százéves szerb „Matica”, a hatóságokkal közösen szeretne egy „vajdasági” egyesületközi szervezetet összehozni a közös „vajdasági” kultúra szolgálatára. De mert a látszat szerint, a „Narodna Obrana” jutna vezető hely ebben a szövetségben, a magyar egyesületek természetesen, nem vehetik szívesen ezt a szerb részről jött törekvést.

Magyar állandó színészetet a mai napig a szerb kormány nem hajlandó engedélyezni. A régi hat magyar színház helyett (Szabadka, Zombor, Zenta, Nagybecskerek, Fehértemplom, Újvidék) ma tehát egy sincs. Csak a műkedvelők iparkodnak ezen a nagy magyar kulturális hiányon lelkesen segíteni, akiknek sok akadályt — rendőrségi és miniszteriális cenzúrát — kell megúszniok esetenként.

Nagy kérdés: van-e tíz év óta „vajdasági magyar irodalom”? Sokat vitatták ezt a kérdést odalenn. A legtöbben azt felelték, hogy van, néhányan nemmel válaszoltak. A magunk részéről, akik figyelemmel és meleg szeretettel elolvassuk minden „vajdasági” magyar

írást, úgy látjuk, hogy van ott tényleg egy fesledező magyarnyelvű irodalom, de magyarlelkű irodalom még nincs. Szent a hitünk, hogy a délvidéki magyar kisebbség új sorsa egyenesen megköveteli a speciálisan magyarlelkű irodalmat, tárgyban, történelmi levegőben, tendenciában, helyi színezésben. Kisebbségi magyar irodalmat csak kisebbségi magyar pszichéből és pszichén lehet felépíteni. Úgy érezzük, hogy a becskerei „Fáklya“, az újvidéki „Revű“, a zentai „A mi világunk“ azért bukott meg, mert a kisebbségi magyart nem érdekli a dadaizmus, aktivizmus, főturizmus, zenitizmus és egyéb kiforratlanságok akkor, amikor a kisebbségi magyar lelke éhes-szomjas és fáj, vagy remélni akar. A délvidéki magyarság minden iparkodása azon van, hogy az újabb magyarországi írók és a régebbi magyar irodalmi nagyságok alkotásaihoz hozzájusson s e célból súlyos gazdasági helyzetében áldozatokat is tud hozni. Azért van ez így, mert ezekben az alkotásokban rátalál, nem párizsi kokottok érdektelen, légüres, messze rafinériáira, hanem a magyar testvér hozzá közel-lelkére. Úgy látszik, Kristály István máig az egyetlen, aki ott áll az eljövendő magyarlelkű délvidéki irodalom igaz útjelzőjénél.

A magyar sajtó számszerűleg és tartalmilag is, sok cenzúra, elkobzás, sajtóper, nyomdarombolás után, ma már elég szabad és tekintélyes. Legélénkebb a hangja a keresztényszellemű újvidéki „Délbácskának“, a Magyar Párt óvatos-lelkes lapja: a szabadkai „Hírlap“, a bánágiak mérsékelt és kisebb lapja, a becskerei „Torontál“. De ezenkívül is több helyi magyar lap szolgálja a kisebbségi magyar sors ügyét. A legnagyobb magyarnyelvű lap azonban a „Bácsmezei Napló“, amely ma a liberális-demokrata irány követője. Az egyes egyházaknak is megvan a hitéleti sajtója, — például a katolikus „Hitélet“, a református „Magvető“, az evangélikus „Vándorút“. A délvidéki magyar sajtónak mindenkor történelmi hála jár azért az áldozatos, bátor, tízévi munkájáért, amelyet a délvidéki magyarság talpraállítása, irányítása, védelmezése és lelkesítése tekintetében kifejtett.

Ezekben jellemeztük a délvidéki magyarságnak tízéves szellemi helyzetét. Ezek után áttérhetünk tízéves gazdasági helyzetének a megrajzolására.

A legsúlyosabban sújtotta a magyar birtokososztályt az agrár-reformnak nevezett földelvétele. Ez az erős magyar osztály úgyszólván teljesen megsemmisült. Azok, akik belőle a megszállás után odalent maradhattak, felosztott vagyonukért eddig kártalanításban nem részesültek, a nekik meghagyott 518, illetve 100 katasztrális hold viszont olyan adók alatt roskadozik, hogy a bukás réme állandóan a feje felett lebeg. Azok viszont, akik ebből a birtokososztályból kiutasítottak, vagy elmenekültek, nagyrészt, ha a Csonkaországban álláshoz nem jutottak, csak tengődnek. Az ottani magyar kis- és törpe-birtokososztályt a szerb agrárreform földelvételel nem sújtotta, csak elvétele, földbirtokuk tehát nagyjában megmaradt. Ellenben tönkre jutott a magyar földmunkásság és a gazdasági cselédség is teljesen, mert a földosztás magyar földigénylőt nem ismert el s így nem is juttatott földhöz. A nagybirtok felosztásával pedig elvesztették minden munkaalkalmukat. Természetes, hogy így tipikus proletárokká süllyed-

tek, vagy kivándorlás lett az osztályrészük. Érintetlenül, bár megfogyva, a magyarság szabad pályán mozgó intelligenciája maradt — orvosok, ügyvédek, papok, — s ezért ők ma a magyarság politikai és társadalmi vezetői csaknem kizárólag. Az új, tudatlan dobrovoljac telepesek pedig nem tudták és nem akarták kapott földjeiket racionális módon megművelni s ezzel a termelés 40—50%-kal esett, ami a kenyérmag drágaságát okozta az egész „Vajdaságban“, s ezzel megint csak a magyarság nyomora növekedett. A modem ártéri gátak teljes elhanyagolása, leromlása, a lecsapolási művek összeomlása egymás után három árvizet idézett elő a magyarlakta Baranyában s ugyancsak a vegyes Dél-Bánságban. Az árterületek ezért elmocsarasodtak, úgyhogy ma 120—180 ezer hold újra a vízimadarak tanyájává lett. S mindezeket tetézi a tulajdonjognak az a bizonytalansága, hogy a rendeleti és ideiglenes agrárreform ma tíz év után sincs még végleges törvénnyel szabályozva. S ha nem feledkezünk meg arról sem, hogy 50 kilométernyi zónában a magyar trianoni határtól a földvásárlás megkötött, — állítólag stratégiai okokból — akkor elgondolhatjuk, hogy tulajdonképpen a délvidéki magyarság megmaradt földbirtokának a sorsa felett is háromnegyed részben a belgrádi hatalom dönt.

Nem boldogabb a magyar ipar és kereskedelem sem. Az ipar-engedélyek ismételt revíziója sok „megbízhatatlan“ magyar ipar-engedélyének a megvonásával járt. De akinek mégis megmaradt az ipar-engedélye, alig jut munkához, hiszen a gazdavilág pénztelen. A magyar kereskedőnek hasonlóan súlyos a helyzete. Áruhitele nincs, s ha talál is hitelre, elviselhetetlenek a feltételei. Még az áruszállításnál is, magyar volta nem a legjobb ajánlólevele. A régi magyar nagyvállalatokat nacionalizálták, újabb vállalatokat pedig, a kereskedelmi miniszter rendelete értelmében, csak az esetben lehet alapítani, ha a részvények többsége szerb-szláv nemzeti kezekbe jut.

A „vajdasági“ gazdasági életre legsúlyosabban azonban a 28-féle adó nehezedik. A legutolsó tíz évben fizette Horvátország és Szlavónia az adók 20.9 %-át, Bosznia-Hercegovina 12.9%-át, a „Vajdaság“ 25.2%-át, Szlovénia 13 %-át, Dalmácia 2.9 %-át, Szerbia és Montenegró 23.9 %-át. Tehát a befolyt adónak több mint egynegyed részét a „Vajdaság“ fizette, jóllehet az államterületnek csak 7 %-át és a lakoságnak csak 11 %-át teszi ki a népessége. Az 1921-es népszámlálás alapján fejenként minden jugoszláv lakos a következő adóterhet viselte: Horvátország- és Szlavóniában 783, Bosznia- és Hercegovinában 694, a „Vajdaságban 1.846, Szlovéniában 1.336, Dalmáciában 454, Szerbia- és Montenegróban 559 dinárt.

A délvidéki magyarságnak politikai élete sem volt virágos a tíz év alatt. A választói névjegyzékekből való törlésük és kihagyásuk, uralopások, botozások, hídelzárások, internálások, börtönök jelzik a Magyar Párt mai három képviselőjének az útját a mostani vérrel áztatott Szkupstina radikális padsorai mögé. Legszerencsésebb politikai állásfoglalása azonban a magyarságnak az volt, hogy távortartotta magát mindig a délszláv törzsek alkotmánypolitikai harcaitól és csak a kisebbségi sors foglalta le minden törekvését. Ma viszont úgy látszik,

a Magyar Párt már odaért, hogy függetlenítheti magát minden országos szláv párt szövetségétől.

Az új közigazgatásban az új jegyzők, járási főnökök mind szerbek, sőt telített pártpolitikuskok, legnagyobb részükben teljesen kvalifikálatlanok. Kereskedősegédek, őrmesterek, politikus suszterek álltak a községek déré, akik sem törvényekhez, sem adminisztrációhoz nem értettek. A régi bírák nagy tömege eltávozott, az újak szerbek: fiatalok és tapasztalatlanok, \$ nem ismerik ki magukat a régi magyar jog- és törvényrendszerben, amely ma is érvényben van a csatolt Délvidéken, így azután előállnak azok a csodálatos esetek a judikatúra történetéből, hogy a felek ügyvédei maguk fogalmazzák meg a végzéseket és ítéleteket. Oly nagytömegű polgári per fekszik elintézetlenül esztendőkön át a bíróságok polcain, hogy . a választott bíróságok formáihoz kell folyamodniok a pereseknek, hogy a talán anyagi létüket jelentő ügyeiket valahogy döntéshez segítsék. Hogy ez a mód súlyos kiszállási és egyéb költségekkel jár, talán felesleges külön hangsúlyoznunk. Különben is, nehéz az élet az olyan államban, amelyben tízévi élet után, csak 1928 tavaszán szabályozzák az állampolgárság fundamentális kérdőit, azt is azonban a kisebbségek hátrányára.

Nagy vonalaiban, íme, a délvidéki magyarság tízéves kisebbségi élettörténete. Csak összefoglalt történet és csak a déli magyarság egyetemes életének a rajza. Azt a sok egyéni szenvedést azonban, amelyet a magyarok a bárdolatlan komesszárok, a bombával járó-kelő dobrovoljácok, a szerb fanatikus nacionalisták részéről egyenként is elszenvedtek tíz év alatt, nem részletezhetjük. Ez tán a jövő részletes történetírásának a feladata lehet.

S a jövő? A nagyszerb pártpolitika balkáni eszközei után ma egy új szerb harcmodor van kibontakozóban: a békés kultúrharc, az asszimilálás. Kosztics Mirko, egyetemi tanár ajánlja ezt az új, célravezetőbb módot. Szerinte: a szerb kultúra erejével, fölényével, áldásaival kell közelebb hozni a magyarokat a szerbekhez. Meg kell nyitni előttük a hivatalokat, be kell őket vonni a szerb társadalmi és szellemi előkelő helyekre, hogy itt érje és árassza el őket a szerb nadoális kultúra és gondolkodás expanziója. Úgy kell cselekedni, mondja, ahogy a magyarok cselekedtek annak idején, amikor kultúrájukkal asszimilálták a magyar állameszméhez a nemzetiségeket. Hogy ez sikerül-e? Mi nem hisszük. Először is a szerb élet egyáltalán non mentesíthető a nyers pártpolitikától, másodsor meg, szellemileg megnyerni népeket csak magasabb kultúrával lehet. Ezzel viszont a kultúra kezdetén álló szerbség hosszú időn át nem rendelkezhetik az ottani magyarság felett.

BERKES JÓZSEF

AZ ELSZAKÍTOTT NYUGATI RÉSZEK

A NYUGATI területrészeknek Ausztria részére történt odaitélésénél főleg az a szempont volt irányadó, hogy e területeken élő lakosság anyanyelve szerint túlnyomórészt német. A nyugati határvonal meghúzásánál tehát voltaképpen nyelvi elhatárolásra akartak törekedni. Pedig a nyugati részek lakossága, ha többségében a német nyelvet használja is, gondolkodásában, felfogásában, szokásaiban és érzéseiben nem vonható sem a német birodalmi németiséggel, sem az osztrák németiséggel egy fogalom alá. Ez a lakosság a német nyelvnek egy egészen sajátos és külön dialektusát beszélő fajtája, amely a környezetében élő magyar és horvát anyanyelvűekkel való keveredés, valamint a történelmi közösség folytán teljesen önálló néppé alakult ki s éppen olyan kevésbé tartja magát osztráknak, mint ahogyan a svájci német sem vallja magát birodalmi németnek.

A nyugati részek német anyanyelvű lakossága sohasem ismerte a nemzetiségi kérdést; itt az agitáció, bármennyire is igyekezett a kívülről jövő nagy német propaganda a nyugodtan élő és szorgalmasan dolgozó lakosság lelkivilágához közel férni, soha talajra nem talált. Ez a lakosság jóban és rosszban büszkén és következetesen vallotta magát mindig németnyelvű magyarnak. A nyugati területek lakossága teljesen a vidék alakulatához idomult és amint ez a rész geográfiai és geológiaiig is átmenetet alkot a síkságtól a hegyesvidék felé, beékelve mint „púposvilág” (Bucklige Welt), úgy a lakosság is mintegy átmenetszerű tulajdonságokat tüntet fel a magyarságból a németiség felé, amely dialektusában német, de érzésében magyar. Ezt a népet és ennek lelkivilágát külön tanulmányozni és megismerni kell, hogy meg lehessen érteni a nyelvi különbözőség ellenére is erős magyar felfogását és magyar érzéséhez való hűségét^ arra való büszkeségét. A magyar szabadságharcban és az azt követő időkben ez a vidék külön magyar nemzeti hősokeket termelt és a magyar hazá iránti lelkesedés és a Kossuth Lajoshoz való ragaszkodás annyi megható jelenetben nyilatkozott meg az abszolutizmus korszakában is, hogy erről ma, az osztrák megszállás alatt, ünnepélyes áhítattal beszélnek az öregek a fiataloknak. Ha klasszikus példát kellene felhozni arra, hogy a nyelvi elhatárolás az állami lét szempontjából egymagában nem lehet döntő momentum, úgy a nyugati lakosság német anyanyelvűsége a legjobb bizonyíték a mellett, hogy a nyelv azonosságánál mennyivel erősebbek az összetartozandóság szükségességének bizonyítására a lelki és gazdasági tényezők.

A nyugatmagyarországi határmegállapítás folyamán történt, hogy amikor az antant hatalmak képviselői bejárták az egyes községeket

és tájékozódtak a lakosság hangulata, panaszai és kívánságai felől, több helyen a kitanított és félrevezetett parasztemberek dialektusuktól szokatlanul elütő szalonkiejtéssel majdnem szóról-szóra mindig azt mondták: „Wir wurden unserer Muttersprache beraubt, sowohl in der Schule und Kirche, wie auch in der Verwaltung und Justiz“ És amikor az antant tiszták megkérdezték, hogy mondják meg, milyen nyelvtől fosztották meg őket és milyen más nyelven való beszélésre kényszerítették» akkor a meglepetés első pillanatában teljes őszinteséggel azt felelték, hogy a német nyelven kívül más nyelvet sohasem használtak és most sem használnak, az iskolákban is németül tanultak és gyermekeik is németül tanulnak, a szolgabíróval németül érintkeznek, a pap pedig németül prédikál nekik és németül temeti őket.

A nyelvvel és a nyelv miatt a nyugati részeken nem is volt soha baj. A lakosság saját érdekében minden kényszer nélkül tanult magyarul és gyermekeit szívesen küldte cserébe magyar vidékekre. Sőt előfordult az is, hogy a határon túlról tehetősebb emberek magyar iskolába küldték fiaikat, hogy a Dunántúl lakosságával való érintkezésükben a magyar nyelv ismerete előnyül szolgáljon nekik. A nyugati végeken mindenki nagyon jól tudta, hogy nyelvét szabadon használhatja és ahhoz ragaszkodhatik, viszont egzisztenciális tekintetben teljesen Magyarország gazdaságától függ és hogy mint határvidéki lakosság arra vannak hivatva, hogy a Magyarország és Ausztria közötti átmenetet a földrajzi fekvésnek megfelelően biztosítsák s az ebből származó összes előnyöket és hátrányokat a területhez való kötöttségből kifolyólag érvényesülési lehetőségeiknek kifejlesztésével viseljék.

A szétszakított három nyugati megyében, Moson, Sopron és Vas vármegyében, a speciális helyi viszonyoknak figyelembevételével alakult ki a lakosság élete és határozódtak meg az életviszonyok. Mindegyik megye maga is egy külön egységet alkotott, egy külön kis világot jelentett. Mindegyik megye lakossága a saját középpontja felé gravitált s az arra irányuló út- és vasúthálózatnak megfelelően alakította ki kereskedelmét és iparát. A három megyének erőszakos szétszakítása megszüntette az egyes részek közti szoros gazdasági kapcsolatokat s ezzel megbénította az egyes részek termelési viszonyait, kereskedelmét és iparát is. Az új határvonal elvágta a községeket földjeiktől; útvonalakat, gócpontokat a hozzájuk tartozó gazdasági területektől; gátakat, zsilipeket az árterülettől; közlegelőket, erdőket a használóiktól, minek következtében a gazdasági életnek károsodása egyre jelentékennyebbé válik.

Mosonban a nagy uradalmak racionális gazdálkodásának megbolygatása az uradalmak gabona-, takarmány- és állatfeleslegének eladása révén az egész környék lakosságára súlyos következményekkel járt. Az állattenyésztés a mosonmegyei elszakított részekéi annyira fejletlen, hogy a folytatatólagos állatszükséglet a lakosság saját szükséglete kielégítésével nincsen biztosítva. Pótlását a terület átadásáig sertésekben, szarvasmarhákban a fertőszentmiklósi, kapuvári és csórmai lovakban pedig a pápai és Csáktornyái vásárokon szereztek be, az anyaországtól elválasztva, az elszakított terület lakossága az állatbeszerzés e módjától is elesett.

A mosonmegyei Kisduna—Lajta ártér kettészakításával a régóta vajúdo és mindezideig még rendezést nem talált Lajtaszabályozás elé szintén akadályok gördültek. Az elszakított területek ugyanis olyan szoros vízleflyási kapcsolatban vannak a Magyarországnál megmaradt részekkel, hogy az elszakított részek mindennemű vízrendezési munkálatai csakis a magyarországi részek hozzájárulásával és beleegyezésével oldhatók meg.

Még bonyodalmasabb helyzetet teremtett azonban hidrográfiailag a Rába ártér, amely Sopron, Moson, Győr, Vas és Veszprém vármegyék egyes részeire terjed ki s azokat a területeket foglalja magában, amelyek a Rábaszabályozó Társulat által létesített védművekkel, mederszabályozásokkal a Rába, Marcal, Répce, Ikva s ezen folyók vízrendszeréhez tartozó kisebb mellékvizek ellen mentesítettek. A Rába ártér kötelékébe tartozik az egész Fertő-medence is, amelynek kérdése is csak úgy oldható meg, ha az itt jelentkező vizek Magyarország felé vezettnek le. A Rába ártérnek kerek 345.000 holdat kitevő területéből 85.000 hold került Ausztriához, tehát az ártérnek mintegy negyedrészre. Ezen elszakított területek összes belvizei, melyek mind a Hanság-csatorna felé tartanak, csak Csonka-Magyarországon át találhatóak leflyást. Az elszakított részek földrajzi fekvésüknél fogva tehát rá vannak utalva, hogy belvizeik levezetésére a magyar területeket igénybe vegyék, mert ezeknek hozzájárulása és beleegyezése nélkül sem eddig létesített munkálataikat fenntartani, sem újakkal kiegészíteni nem tudják. Az ebből eredő komplikált engedélyezési kérdések és súrlódások máris bénítólag hatnak az egész vidék mezőgazdaságára s a nehézségek még idővel fokozódni fognak.

Sopron vármegyében a trianoni határvonal a bőtermésű lapályt választotta el a gyöngye hozamú dombvidéktől. A Magyarországon megmaradt rész, az úgynevezett Rábaköz, adta az egész megyének a gabonaneműeket, innen hozták a tejet, a nyersterményeket, amelyeknek ellenében a főleg iparral foglalkozó német nyelvterületek a magyar vidék ipari és kereskedelmi szükségletéről gondoskodtak. Ezért a két vidék között állandó árucserre fejlődött ki, amelynek zavartalan lebonyolítását az új határvonal megakasztotta.

A Sopron megyéből Ausztriának eredetileg odaítélt három cukorgyár közül a nagycenti cukorgyár a népszavazás következtében Magyarországnál maradt, de a másik két gyár, a félszerfalvi (Hirm) és a cinálvi (Siegendorf) cukorgyár, el lett szakítva tőlünk, ami a levált részek répa-termelési viszonyainak megváltoztatását vonta maga után az ottani amúgy is szűkös gabonatermelés rovására. Ausztria ugyanis a répa-termelés tekintetében olyan kedvezőtlen helyzetben volt, hogy még az osztrák cukorgyárak, úgymint Hohenau, Dümkrut, Leopoldsdorf és Bruck a. L. szükségletét sem tudta a múltban a saját területén előteremteni, hanem kénytelen volt Nyugat-Magyarország északi részében bérleteket szerezni. Minthogy pedig Nyugat-Magyarország répa-termelése az ottani cukorgyárak ellátására sem volt elégséges, ezek magyar belterületeken biztosították szükségletüket. Az Ausztriához átkerült két cukorgyár teljesítőképessége a répaellátás elégtelensége miatt non használtatott ki teljesen s ezért üzemredukcióval a két

gyár üzemképességének biztosítására az elszakított részeken emelték a cukorrépatermelést, minek következtében a lakosság gabonaszükségletében számottevő hiány fedezéséről kell gondoskodni.

A sopronmegyei elszakított községek lakói voltak közvetítői a Sopronba irányuló marhakereskedésnek is. Sopronkeresztúron át bonyolódott le Kőszeg városa és a csepregi járás felől a soproni állatvásárookra való nagy felhajtás, amely Sopronnak Magyarországnál való megmaradása következtében magyar területre terelődött át és így az Ausztriához átkerült részek lakosságának érzékeny veszteségévé jár.

Vas vármegye 951.334 kat. hold területéből 305.054 kat. holdat vágott le Ausztria javára a trianoni határvonal, amelyből 105.906 kat. hold az erdőterület és csak 71.217 hold a bevetett terület. Ezek a száraz számok egymagukban is erősen megvilágítják azt a nehéz helyzetet, amely ezen a területrészen az elszakítás következtében előállott és ennek súlyosságát még fokozza az a körülmény, hogy a levált területen 200 község fekszik összesen 133.333 főnyi lakossággal. Míg Vas vármegyének keleti része bőtermésű sík vidék, addig az elszakított nyugati részek hegyekkel és erdőkkel vannak borítva, amely vidék csak úgy tudta sűrű lakosságát ellátni, hogy a keleti részét gazdag feleslegéből állandó kisegítést kapott. A magyar-osztrák határ-megállapítási munkálatokhoz a központi statisztikai hivatal összeállította az elszakított községek búza-, rozs-, árpa-, zab- és tengerifeleslegének vagy hiányának kimutatására vonatkozó adatokat az 1920 évi termés alapján s ekkor kiderült, hogy alig van egy néhány község, amely termésfölösleget tud produkálni.

A levált vasmegyei területen a községek igen gyakran 1—2 kilométer távolságra következnek egymásra. A községek sűrűsége miatt azok határa is igen kicsiny; átlag 9 négyzetkilométer esik egy helység területére. Ennek megfelelően az egy lélekre eső föld sem éri utól ezen a területen az országos átlagot, amely szerint egy lélekre körülbelül $4\frac{1}{2}$ hold föld jut, míg itt csak 1—2 hold esik egy lélekre. E nagy földínséghez képest viszont a lakosság száma igen sűrű s jóval felülmúlja az országos átlagot, úgyhogy a levált részekben egy négyzetkilométerre 77.8 lakos jut, míg az országos átlag szerint négyzetkilométerenként 54.10 lélek esik.

A Vas megyéből elszakított községek közül különösen Rohonc jutott nehéz sorsra. E község lakosságának körülbelül fele földművesekből, a másik fele kisiparosokból, kőművesekből és kereskedőkből áll. Mindegyik csoportra nézve az elcsatolás vitális érdekeket sértett meg. A földművesek kicsiny földjeik hozamából nem tudnak megélni s miután a hegyesvidék gabonatermesztésre nem alkalmas, szőlőművelésre adták magukat s ezenkívül foglalkozást nyújt még a népnek a hegységekben nagy mennyiségekben előforduló mészs- és épületkő fejtése. A község Österményei a saját élelmezésére nem elegendők. A 4.137 lelket számláló községnek gabona- és takarmányneműekben az évi hiánya 4.717 métermázsá és ellátatlanjainak száma 2.608 volt, akiket a magyar sárvári és kiscelli járások láttak el élelemmel. A község lakosságának a magyar belterületek terményeire való ráutaltságának

kölcsönhatásaként a rohonci iparosok gyártmányaikat többnyire cserébe a kapott élelemért szintén a magyar vidéken értékesítették. Ezen cserekereskedelemre alakult ki Rohoncnak egy specialitása, a csizmadiák ipara, akiknek körülbelül 30—50 a száma és akik gyártmányaikat a kőszegi, a szombathelyi és a körmendi vásárokon értékesítették. Ezek a csizmadiák, elvágva természetes piacuktól, a megszállás óta majdnem mind tönkrementek, mert Ausztria felé gyártmányaikkal nem konkurrálhattak és egykori magyarországi vevőik a magyar területek iparosainak gyártmányaival látták el magukat. A rohonciakhoz hasonló sorsra jutottak a pinkafői nagyszámú pokróckészítők is, akik szövetkezetben tömörülve, a magyar uralom idején még a közös hadseregnek is szállítottak és jelenleg az anyagi pusztulással küzdve, munka nélkül állanak, vagy önálló mesterségüket feladva, a Putsch-féle posztógyárban kénytelenek mint munkások dolgozni.

Vas vármegyében a trianoni határvonal az élelmezés és a közgazdaság összes ágaiban beállott nehéz helyzetet még tetézi azzal, hogy az elszakított nyugati részek összes főközlekedési vonalait és vasútjait is átmetszette. Ennélfogva a Vas vármegyétől levált terület, amelyet egyrészt Ausztriától magas hegységek választanak el s ezért közúti forgalma arra nem irányulhat, másrészt pedig az anyaországtól az új határvonal zár el, minden irányban izoláltan maradt, minthogy észak felé, ahol az Irottkö hegyláncolata állja útját, sem találhat összeköttetést az Ausztriának ítélt egyéb részekkel. A trianoni határvonal szétszakította a nyugati részekről kiinduló és Szombathely felé sugárszerűen összefutó összes közutakat és ennek a területnek a vasútjait, úgyhogy ennek következtében megbénult a hagyományos közlekedés és forgalom.

Látjuk tehát, hogy a trianoni határvonal kizárólag a német nyelvterület alapján, de természetesen a magyar és horvát nyelvszigetnek Ausztria javára történt betudásával, a három nyugati megyének szerves egységét, Összefüggő gazdasági komplexumát és vízrajzi rendszerét minden mellétekintet nélkül erőszakosan kettéválasztotta és az így előállott hosszú, keskeny sávot aztán a győztes ellenségek Ausztriának adták, amely e részeket „Burgenland“ néven tartománynak nevezte ki és önállóan berendezte. Az egész „Burgenlandi lakosságának a száma az 1920 évi december 31-én megejtett magyar népszámlálás adatai szerint 294.849 lélek és az 1923 évi március 7-én megejtett osztrák népszámlálás adatai szerint 286.299 lélek. Ez a lakosság azonban korántsem tiszta németnyelvű, mert még az osztrák hivatalos statisztika is elismeri, hogy Burgenlandban a németek között 16.000 magyar és 40.000 horvát él és hogy 5 színtiszta magyar község mellett 62 színtiszta horvát község is van.

A Burgenlandnak elnevezett hosszú, keskeny sávnak, amelynek életereit a lehetetlen határhúzás egyébként is elvágta, a velencei egyezmény értelmében 1921 évi december 14-én megejtett népszavazás életveszélyes döntést adott. A népszavazás eredményeként ugyanis Sopron városa és a közvetlen környékéhez tartozó nyolc község Magyarországnál maradt meg. Ez a népszavazási terület az önálló tartománynak elgondolt Burgenland testébe egy körülbelül 18 km. szélességű

és 14 km, hosszúságú éket vert, amely kettészakítja az Ausztriának juttatott terület északi és déli részét. Minthogy a népszavazási terület nyugati határa és a régi országhatár között Burgenland teste csak alig 3—4 km. szélességű, amelynek szűk, hegyes részén át sem országút, sem vasút nem vezet, a burgenlandi északi rész a déli résztől közlekedésileg teljesen el van zárva és így a két rész csak magyar területen, főleg Sopronon keresztül, tud egymással érintkezni. E betüremelés miatt az Ausztriának juttatott Burgenland geográfiaiig olyan szokatlan területi körülhatárolást mutat, hogy a terület tulajdonképpen államalaku-
latra és önállóságra nem is alkalmas, mert hiányzik belőle az életképeségnek első feltétele, hogy tudniillik az északi és déli részek között a forgalom, a közlekedés és az érintkezés le legyen bonyolítható a szomszédos állam határának átlépése nélkül. Ez a bevett ék nemcsak kiszemelt központos fekvésű fővárosától ütötte el Burgenlandot, hanem stratégiailag is igen kétesértékű határokhoz juttatta.

Burgenland megkonstruálásánál a lakosság önrendelkezési joga a soproni népszavazást kivéve, semmiféle vonatkozásban nem érvényesült. A nemzetiségi elv is csak annyiban, hogy Burgenlandban újabb nemzetiségi kisebbségek keletkeztek. A régi állapotban Magyarország mellett német és horvát kisebbség volt. Az új állapotban Ausztria mellett most magyar és horvát kisebbség van. Pedig a horvátokra nézve a nemzetiségi elv szempontjából nem jelenthet megoldást, hogy a soha nem kifogásolt magyar uralom alól a trianoni határhúzás folytán osztrák, tehát szintén idegen uralom alá kerültek. Nem is volt semmi szükség, hogy ezeket a horvát nyelvszigeteket Ausztriához csatolják, mert egészen az új határ mentén fekszenek s a határvonalat minden különösebb nehézség nélkül meg lehetett volna akként húzni, hogy a horvátság zöme Magyarországnál maradjon meg. Az etnográfiai viszonyok legalább is ezt parancsolták volna.

A közvetlen Sopron alatt fekvő Kópháza községnél kezdődő horvát nyelvsziget, mely a megye déli részéről csekély megszakítással még Vas vármegyére is átterjed, a nemzetiségi elv teljes félretételével nyomosabb indokok nélkül egyszerűen Ausztriának ítéltetett. E horvát nyelvszigettel határos a felsőpulyai magyar nyelvsziget is, ami még inkább Magyarország javára fordítja a helyzet jogosultságát. E kompakt nyelvkomplexum déli részén, ahol a nyelvsziget tömörsége Vas vármegye felé átmenetileg ritkulni kezd, két német község, Locsmád (Lutzmannsburg) és Répccemicske (Strebersdorf), van beékelve, amelyek észak és nyugat felé erős horvát és magyar lakosságú gyűrűvel vannak körülvéve s kelet felé a csepregi járás szintiszta magyar vidékével határosak. A két község német jellege kedvéért 10 horvát község és 2 magyar község, tehát összesen 12 nem német község ítéltetett Ausztriának, ami bizonyára nagyobb sérelme a nemzetiségi elvnek, mint hogyha a két német község a 12 nem német község kedvéért Magyarországnál hagyatott volna meg.

Hasonló igazságtalanság történt a Vas vármegyében elterülő horvát nyelvszigettel kapcsolatban, ahol ismét két német község: Rohonc (Rechnitz) és Városhodász (Markt-Hodis) kedvéért elszakított 17 nem németnyelvű község, amelyek nyugat felé fekszenek

e két német községtől, köztük a tiszta magyar Felsőőr, Alsóőr, örisziget, meg 14 horvát község; mindezek nemzetisége feláldoztatott két német község miatt. E horvát-magyar nyelvszigeten a nem német anyanyelvűek az összes lakosságnak 93.30%-át teszik ki.

A tekintélyes számú nemzetiségi kisebbségekkel szemben a németnyelvű lakosságot is csak a statisztika mutatja ki az anyanyelv alapján németeknek, mert érzés szerint a magyarsághoz való tartozásukat mindennél jobban dokumentálta az, hogy a területnek az osztrákok részéről történt átvétele alkalmával csak a „bodenständig“ lakosság maradt meg a helyén, amely tehát autochton voltánál fogva ingó és ingatlan vagyona miatt a területtel elválaszthatatlanul összeforrott, ellenben az intelligenciához tartozók közül, akik származás szerint ugyan a nyugati részek szülöttjei, de a magyar anyaállam területén találtak elhelyezkedésre, egyetlen egy sem jelentkezett a burgenlandi szolgálattételre. A magyar hivatalnoki kar úgyszólván kivétel nélkül Magyarországra jött, kitéve magát annak a veszélynek, hogy itt esetleg álláshoz sem jut. Osztrákokat ültettek a derék burgenlandiak nyakára s a kenyér miatt Burgenlandba átplántált osztrák hivatalnokok s ezzel együtt a kényszerűségből felállított új hivatalok száma oly nagy, hogy Burgenland a szó teljes értelmében agyon van bürokratizálva. Még a katonaság és a csendőrség is többnyire nem burgenlandiakból áll. A bürokratikus Burgenland élén a tartományi kormányzóság áll, melynek székhelye kezdetben Savanyúkúton (Sauerbrunn) volt s innen lett áthelyezve Sopronnak kikapcsolódása után Eisenstadt-Kismartonba, amely nehezen megközelíthető és vasúti mellékvonalon fekvő kis városkából Burgenland fővárosa lett. A tartományi kormányzóság és a tartománygyűlés munkáját a rendelkezésükre álló erős hivatalnoki apparátussal együtt a burgenlandiak szerint, akik nem szívesen viselik az önkormányzattal járó terheket, el tudná látni egyetlenegy magyar alispán.

Meg kell azonban adni, hogy a kormányzatban megvan az igyekezet, hogy a lakosság érdekeit minden téren kielégítse s az új tartományt szellem-kulturális és gazdasági tekintetben megtartsa azon a magas nívón, amelyre a magyar uralom emelte.

A burgenlandi nép egészséges, vallásos, erkölcsös, szorgalmas, becsületes, takarékos, értelmes, tanulni vágyó és magát művelni szerető. Egy szóval megtartotta mindazokat az erényeket és tulajdonságokat, amelyeknél fogva e föld és annak lakossága Magyarország egyik legértékesebb részét alkotta. Megnyilatkozásaiban nagyon óvatos s inkább az Istenre és a sorsra bízva a dolgok folyását, semhogy azok kialakulásába aktíve benyúljon. „Weiss dér Himmel, was geschieht“ — tudja az ég, mi történik — mondja s ennél többet életfilozófiájából hangosan nem árul el, de titokban elmélkedik és tudatában van annak, hogy a békeszerződések körül nincsen minden rendjén és hogy a mostani állapotok nem maradhatnak sokáig változatlanul.

MAGYARORSZÁG ÉS A NEMZETI KISEBBSÉGEK

NEM KÉTES, hogy a nemzetiségi kérdés Magyarországnak a világháborúban bekövetkezett feldarabolásához erősen hozzájárult. Ha azonban ez így van, akkor kétségtelen az is, hogy a Magyarország jövőjének biztosítására irányuló törekvések szempontjából is elsősorú fontosságú az, hogy a nemzetiségi kérdésben — vagy amint azt a mai terminológia nevezi, a nemzeti kisebbségek kérdésében — helyesen ismerjük fel és helyesen ítéljük meg azokat a követelményeket, amelyeket egyfelől a világ mai közfelfogása, másfelől Magyarország mai különös helyzete velünk szemben támaszt. Ha arra gondolunk, hogy kikerüljünk a Magyarország integritásának megbolygatása folytán bekövetkezett, minden téren szűk, összezugorodott és nem is egészen veszélytelen viszonyokból, vagy hogy csak meg is javítsuk azokat, akkor tisztában kell lennünk azzal, hogy azt egyedül a jószerecsére bízni balgaság volna. A mai korszellem mellett e téren csakis akkor várhatunk haladást, ha azt békés úton, az illető népek szabad akaratától, önrendelkezési joguk megfelelő érvényesítésétől reméljük. Ennek pedig első előfeltétele olyan viszonyok teremtése, amelyek a szóbanforgó, velünk egy évezreden át együtt élt népeknek, de talán másoknak is, vonzóvá tehetik a velünk való szabad egyesülést. Ennek azután beláthatlanul sok formája lehet a tisztán nemzetközietől kezdve a szilárd közjogiakig. Álmódunk sem szabad arról, hogy a világháború utáni esztendőket, amelyek mély nyomokat hagytak e népek ambícióiban és egész mentalitásában, valaha is lehetséges legyen emlékezetükből kitörülni. Bizonyos mértékben mi vagyunk kénytelenek arra, hogy a mi saját gondolkodásunkat hozzáalkalmazzuk a megváltozott viszonyokhoz és így keressük meg azokat az utakat, amelyek egyelőre legalább szellemileg közelebb hozhatnak bennünket egymáshoz. E tekintetben ragyogó példaként az angolszász fajnak politikai génusza áll előttünk. Bámulatos az a rugalmasság és alkalmazkodási képesség, amellyel az angolok államéletük legnehezebb válságait is békésen oldották meg, hozzásimulva több-kevesebb ellenállás után, de mindig idejekorán, ellenpartnereik kívánságaihoz és törekvéseihez. Ily alkalmazkodási képesség nélkül a nagy birodalom talán soha ki nem fejlődött, de mindenestre rég felbomlott volna. Mi is csak ennek a képességnek elsajátításával leszünk képesek az újjáépítés terén sikert érni.

A magyar nép abban a szerencsés helyzetben van, hogy akkor, amikor a nemzetiségi kérdéstről való felfogásait revízió alá veszi, nem kénytelen új orientációját idegenből kölcsön venni, mert azt leg-

jobban találja meg saját történetében. Csak vissza kell mennünk a magyar politikai génusz ősforrásaihoz. Ha felütjük a magyar törvénytárt, első helyen ott találjuk benne Szent István ezer évvel ezelőtt kelt intéseit, amelyeknek legrégebb szövege egy 12. századbeli admonti kódexben maradt ránk. Ebben a fiához intézett intésben, amelyet a magyar nemzet mindig törvényként tisztelt és törvényei sorába be is iktatott, találjuk a következő bölcs mondásokat: „Gyöngé és törékeny a csakis egy nyelvet beszélő és csakis egy szokást követő ország. Meghagyom azért, fiam, hogy jóakarattal adj nekik táplálást és tisztességes tartást, hadd éljenek nálad örömebb, hogysen másutt lakozzanak.“ Magyarország tehát már egy évezreddel a kisebbségi jogokat biztosító nemzetközi szerződések előtt törvényerejűnek tartotta azt az elvet, amely ma is a kisebbségi kérdéseknek alfája és ómegája: úgy kell velük bánni, hogy abban az országban, amelyben élnek, jobban érezzék magukat, mintha másutt élnének. De ez az intelem nem is maradt pusztán holt betű. Évszázadokon keresztül Magyarország nyitva tartotta kapuit a legkülönbözőbb nemzetek fiai előtt, nem bántva, sőt részben privilégiumokkal biztosítva nyelvük és szokásaik megtartását. Werbőczy 1514-ben kelt Hármaskönyve (III. 25.) már megemlíti, hogy Magyarországon élnek szászok, németek, csehek, tótok, oláhok, oroszok, rácok, szerbek, bolgárok, jászok, kunok. A magyar szabadságharcok vezérei sem feledkeztek meg ezeknek az idegen fajhoz tartozó polgároknak, az akkori nemzeti kisebbségeknek, érdekeiről. Bizonyosága ennek az 1606 évi bécsi békekötés, amelynek 15-ik cikke kimondja, hogy a létező kiváltságokat épségben kell tartani, hogy azokat az összes polgárok — „tam Hungari, quam Germani et Bohemi inhabitatores, indifferenter et aequali iure gaudeant, fruantur et utantur“ (úgy a magyarok, mint a németek és csehek megkülönböztetés nélkül és egyenlő joron élvezzék, használják és hasznosítsák). Alig találunk olyan országot, amelyben a nemzeti kisebbségek megbecsülése és védelme annyira dogmaként fogadtatott volna el, mint ahogyan ezt Magyarországon látjuk, amelyben annyira hiányzott volna az idegen fajbeliek beolvasztására vonatkozó minden törekvés. A magyar nemzet kisebbségi politikáját sok vád érte, amely a közelmúlt sokszor heves politikai küzdelmeinek egyes epizódjaiból meríti a maga érveit. De igazságos ítélethez egy nemzet politikai génuszáról csak úgy juthatunk el, ha az előtte lebegő általános politikai eszmék méltatásánál az illető nemzet egész múltját a maga teljes összefüggésében tartjuk szem előtt. Angliával szemben sem mondana ki helyes ítéletet az, aki ezt az ítéletet csak azokra a sokszor durva kiszólásokra, azokra a sokszor brutálisan nyers intézkedésekre alapítaná, amelyek az angol-ír ellentét történetében koronként előfordultak.

Viszont kétségtelen, hogy nem elégséges, ha nemzetiségi politikánk igazolásául csakis régmúlt idők szellemére hivatkozunk, amelytől a nemzet utólag talán eltért. Meg kell tehát vizsgálnunk azt a kérdést is, hogy mi volt Magyarország magatartása a kisebbségekkel szemben azokban az utolsó évtizedekben, amelyekre az említett vádak elsősorban vonatkoznak.

Az igazság az, hogy ez a kérdés forrongásban volt és hogy kezelésére nézve egységes elvek nem tudtak még kialakulni. Tisza Kálmánnak és Bánffy Dezsőnek az erdélyi szászok ellen irányuló politikája például éles ellentétben állt azoknak a többi kormányelnököknek politikájával, akik a szászokat minden tekintetben támogatni igyekeztek. Tisza Istvánnak a nemzetiségeknek engedmények útján való kielégítésére irányuló kísérletei szemben álltak a közvélemény egy részének a nemzetiségek beolvasztását követelő eszméivel. Véglegesen a helyzet nem tudott kiforrni, mert ezt a világháború megakadályozta. Hogy a kialakulás ily lassan ment végbe, abban nincsen is semmi, amin megütközni lehetne. Az angolok és írek közötti viszály kezdete a múlt század elejére tehető — a katolikusok emancipációja idejében már fennállt — végleges megoldást azonban csak 1922-ben nyert. Magyarországon a nemzetiségi ellentétek csak az 1848/49-i forradalom után domborodtak ki erősebben és voltaképpen e kérdés fejleményei csak 1867-ben vették kezdetüket. Ha Anglia egy teljesen hasonló problémának megoldására száz évet fordított, nem lehet rossz néven venni Magyarországtól, ha félannyi idő alatt nem tudta azt megoldani, Nincsen kizárva, hogy a dolgok rendes lefolyása esetében a magyar politikai géniusz megtalálta volna e kérdés elintézésének olyan módját, amely megfelelt volna úgy a nemzet régi, Szent Istvánra visszavezethető hagyományainak, mint a nemzeti kisebbségek kívánalmainak. Ha Angliát abban az időben, amikor az ír Home-rule körül folytak harcok, amelyek az ír önkormányzat elvetését eredményezték, az a sors érte volna, amely Magyarországot érte a világháború után, bizonyára az egész világ szűkkeblűnek tekintette volna. Magyarországot sem lehet elítélni olyan intézkedések alapján, amelyek talán csak egy folyamatban lévő harcban ideiglenesen szükségesnek vélt eszközök voltak.

A nemzetiségi harc Magyarországon az 1848/49 évi szabadságharcot megelőző időkben keletkezett, amikor az álkor erőre kapott nemzetiségi mozgalom Európaszerte befészkelte magát a szívekbe és az agyakba. Magával ragadta a délszlávokat és a tótokat is, mégpedig azonnal olyan alakban, amely az ország feldarabolását jelentette volna és amellyel szemben a magyarság kénytelen volt védekezni. A délszlávok körében az úgynevezett illír mozgalom alig titkolta az elszakadási vágyat, hogy aztán az összes délszlávok egyesülhessenek. A tótok költője pedig, Kollár Márton, szláv egységről beszélt, amelynek fejét Oroszország, törzsét Lengyelország, kezeit és karjait a csehek és tótok, lábait a szerbek alkotnák és amely aztán a szlávok kiterjesztését az Elba és Szajna partjaiig. Lehetetlenség lett volna, az ilyen törekvésekkel szemben nem védekezni és azon sem lehet csodálkozni, ha a megindult harcban a felhasznált fegyverek kiválasztásánál mindkét fél részéről inkább azok használhatóságát, mint azok jogosságát vették tekintetbe. Mindenesetre megállapítható, hogy az illírek és Kollár körének agitációja jóval megelőzte a szlávok elnyomásáról való panaszkodást. Igaz, hogy a magyar értelmiség egy részét szintén magával ragadta az Európaszerte megindult nemzetiségi mozgalom. Nem ismerte fel, hogy míg az olaszok vagy a németekre nézve ennél az

eszmének egyesítő és összefoglaló ereje volt, Magyarországon feszítő erejűnek kell bebizonyulnia. De a magyar törvénykönyvekbe ebből a túlzó szellemből semmi sem került bele, ami a nemzetiségeket bántotta volna, még akkor sem, amikor a szerbek külön vajdaság felállítását proklamálják és fegyveres erővel törnek Magyarország ellen és amikor a tótok Liptószentmiklóson autonómiát és külön tót nemzeti őrseget követelnek, amely kívánságokról még a tót mozgalom egy olyan lelkes védője, mint Scotus Viator is azt mondja, hogy azok merőben lehetetlenek és teljesíthetetlenek voltak. Magyarország védekezik ugyan, de nem gondol akkor sem a nemzetiségi mozgalom elfojtására. Kossuth Lajos a szabadságharc vége felé a nemzetiségi kérdésnek olyan megoldását készíti elő, amely a magyar nyelvet ugyan meghagyná államnyelvnek, de a községekben, vármegyékben és iskolákban megengedné az anyanyelv szabad használatát. Sőt később, az emigrációban odáig megy, hogy bizonyos körülmények között autonóm jogokat is hajlandó megadni a nemzetiségeknek. Ahol a magyar nacionalizmus legelső képviselője, Kossuth Lajos, ily lehetőségeket mérlegel, ott nem lehet állítani, hogy a nemzetiségi kérdés előbb-utóbb, ha a világháború erőszakos megoldása közbe nem jön, nem találhatott volna végül is oly megoldást, amely a nemzetiségeknek mindent megadott volna, amit kívántak, olyan megoldást, mind amilyent 1922-ben az ír kérdés talált.

Az 1867-es kiegyezés időszakának nagy államférfiai teljesen abban a gondolatkörben mozogtak, amely Szent István hagyományainak megfelel. Deák Ferenc 1867 március 7-én azt mondta: „A nemzetiségi törekvések korunkban éppoly korszerűeknek látszanak, mint egykor a vallási viszályok voltak; de remélem Istentől, hogy valamint elértük, vagy közel vagyunk ahhoz az időhöz, ahol az ember becsét nem a katekizmus szerint ítélik meg, úgy eljön az az idő is, midőn az ember becsét, értékét, alkalmas voltát nem a grammatika és a szótár szerint bírálják meg.”¹ 1872 január 23-án pedig kijelenti: „Ha mi a nemzetiségeket megnyerni akarjuk: ennek nem az az útja, hogy őket minden áron magyarosítsuk, hanem hogy velük a magyar viszonyokat megkedveltsük. (Általános helyeslés.) Mert kettő tisztán áll előttem: kiirtani akarni őket istentelen barbárság volna (Élénk helyeslés) még akkor is, ha nem volnának oly számosan, minélfogva őket megsemmisíteni lehetetlen. Ellenségeinkké tenni Őket: nem fekszik érdekünkben. (Élénk helyeslés.)”² Eötvös József báró ugyanakkor fejtette ki,³ hogy Magyarország részére az egyetlen lehetséges politika a nemzetiségekkel való teljes kibékülés, hogy az 1848-ban kimondott jogegyenlőség nem fér össze a nemzetiségek elnyomásával és hogy a nemzetiségeknek saját nyelvükben való kulturális haladása az egész ország érdekeire előnyös. Sőt még az ellenzék vezére, Tisza Kálmán is, hasonló álláspontra helyezkedett, amikor kijelentette: „El vagyunk határozva, hogy a nemzetiségeknek az egyenjogúság alapján mindent megadjunk, ami nem áll ellentétben az ország integri-

¹ Deák Ferenc Beszédei. Összegyűjtötte Kónyi Manó, IV. 369.

² Ugyanott, VI. 341.

³ Báró Eötvös József: A nemzetiségi kérdés.

tásával... Gondoskodni akarunk arról, hogy mindenkinek lehetőség nyújtassék arra, hogy gyermekeit saját nemzeti irányában neveltethesse.“ Ezek pedig nemcsak szórványos nyilatkozatok voltak, hanem olyanok, amelyeknek szelleme törvényekben is testet öltött: a horvátoknak nyújtott fehér lapon, a szerb és román nemzeti *egyház* jogainak olymértű biztosításában, amelyről Stratimirovics szerb és Babes román képviselők kijelentették, hogy a nemzetiségek ezzel a rendezéssel meg vannak elégedve és hogy érte köszönettel lesznek a hazának,¹ végül a nemzetiségi egyenjogúságról szóló törvényben, amely — ha a nemzetiségek a feljük nyújtott kezet elfogadják — alkalmas lett volna arra, hogy saját anyanyelvük, kultúrájuk, egész fajiságuk megtartása mellett virágozhassanak és boldogulhassanak. Ismét a nemzetiségek voltak azok, akik ezzel nem elégedtek meg, hanem a teljes autonómia azonnali megvalósítását akarták kierőszakolni. És a magyarság? A magyarság ezekre a messzemenő kívánságokra vonatkozólag sem helyezkedett arra az álláspontra, hogy ilyen követelésekről pedig beszélni sem lehet. Amikor Miletics 1866 december 15-én azt fejtegette, hogy Magyarország a létező alkotmány szerint is különböző nemzetiségeik föderációja, Deák Ferenc kimutatta ugyan, hogy ez az állítás a létező alkotmány szempontjából téves, azonban hozzátette: „Lehet, hogy lesznek idők, midőn mi itt, a nemzet képviselői, tovább is készek leszünk menni, mint betűjéhez az eddigi törvényeknek. Ez az idő elkövetkezhetik.“^a

Valószínűnek látszik, hogyha akkor a nemzetiségek legalább ideiglenesen ráhelyezkedtek volna a nemzetiségi törvény alapjára és azt mintegy Magna Chartá-juknak tekintették volna, az egész kérdés más fejlődést vett volna. Ennek azonban az ellenkezője történt. A nemzetiségek nemcsak elvetették ezt a törvényt, hanem a tótok adómehtagadással fenyegetőztek, a románok az ország határain túl vitték ügyüket, mindnyájan közös nemzetiségi párt megalkotásán fáradoztak, amely a legélesebb harcot üzenné a magyarságnak, támaszt kerestek az osztrák nemzetiségeknél és végül is kimondták a passzivitást, amelyben majdnem harminc évig meg is maradtak. A nemzetiségeknek ez a magatartása váltotta ki és táplálta állandóan azt az irányt, amely aztán már magyar részről sem tudott megmaradni azoknak az eszméknek keretében, amelyeket Deák, Eötvös és az 1867 évi Tisza Kálmán kijelöltek. A harc hevében kétségtelenül történtek kilengések, olyan cselekmények, amelyeket gróf Tisza István a „tyúkszemre taposás“ politikájának nevezett el. De igazságosan ezeket csak akkor lehet mérlegelni, ha szem előtt tartjuk, hogy itt harc folyt, mégpedig olyan harc, amelyet a magyarság még akkor is, amikor már javában folyt, nem elnyomni, de becsületes békével befejezni óhajtott és hogy ez a béke nem sikerült, azt teljesen elfogulatlanul a nemzetiségek rovására kell írunk.

Ez az áldatlan harc, amelynek egyéb káros mellékhatásai mellett az a hátránya is volt, hogy az egész új magyar nemzedék, amely e

¹ Deák Ferenc beszédei, V. 360.

² Deák Ferenc beszédei, IV. 133.

harc jelszavainak hatása alatt nőtt fel, elfordult azoktól az eszméktől, amelyeket a magyar politikai géniusz állandóan követett és kezdte meg nem érteni Szent István bölcs hagyományait, a világháborút közvetlenül megelőző időig tartott. Ez az idő oly hosszú volt, hogy a társadalom egy része ezt a helyzetet (amely még Tisza Kálmán szemében is valószínűleg csak átmeneti állapot volt, addig, amíg a nemzetiségekkel kiegyezést lehet létesíteni) már-már valami normális természetű, Magyarország nemzeti törekvései által szükségszerűen adott állapotnak kezdte tekinteni, amelynek megokolására elméletek és rendszerek állítottak fel. Bár akkor is voltak egyesek, akik a nemzetiségi politikában a régi magyar tradíciók irányában a korszellemnek megfelelő új utakat kerestek, mint például a függetlenségi párti Mocsáry Lajos, aki röpirataiban állást foglalt a mellett, hogy a nemzetiségeknek mint testületeknek is önálló jogokat (autonómiát) kell adni, de ezek a kiélesedett nemzetiségi harcban még részlegesen sem tudták eszméiket érvényesíteni. Ez a korszak volt a nemzetiségi kérdésnek kétségtelenül legsötétebb korszaka, amelyet a kölcsönös bizalmatlanság jellemezett. De ebben a korszakban is, legalább a magyar öntudat alján, ott lappangott a régi magyar türelmes szellem. A nemzetiségi törvény egyik-másik intézkedése nem volt végrehajtva, de a törvény legnagyobb része érvényben maradt. A horvát kiegyezést nem tágítottuk, de nem is vontunk vissza belőle semmit. A nemzetiségekhez tartozó gyermekeknek saját anyanyelvükön való oktatását nem tettük lehetetlenné, voltak német- és románnyelvű népiskoláink és gimnáziumaink (a tótok egy akut politikai konfliktus folyományaként lettek bezűntetve), sőt államilag támogattuk azok fenntartását. A nemzeti egyházak autonómiáját, amely bizonyos tekintetben nemzetiségi kulturális autonómia is volt, nem bántottuk. Saját tulajdonát, birtokát, szorgalmának gyümölcseit, a nemzetiségekhez tartozó polgárság éppen úgy élvezte, mint a magyarok. Magyar államférfi részéről sohasem hangzott el egyetlen szó sem, amely a nemzetiségeket kevésbé kívánatos állampolgárnak mondotta vagy megmagyarosításukat célul tűzte volna ki. Vájjon elmondhatják-e ezt magukról azok az államok is, amelyek annak idején, amikor egységes nemzeti államok voltak, annyi gáncsolni valót találtak a magyar nemzetiségi politikában, és amelyek most, amikor ők maguk váltak többnyelvű állammá, sokszorosan túllícitálnak mindent, ami e téren valamikor és valahol történt?

A világháborút megelőző időben a nemzetiségi küzdelmeknek ez az epizódja kimúlóban volt. A fejlődés olyan irányt vett, amely — ha a világháború közbe nem jön, — valószínűleg a jobb megértés egy új korszakát nyitotta volna meg. Ennek érdeme gróf Tisza Istváné. Voltak talán Tisza előtt is olyanok, akik a nemzetiségi kérdésben beállt helyzetet veszedelmesnek tartották. De csak Tisza Istvánban volt meg a bátorság, hogy ebből a helyes felfogásból a konzekvenciákat is levezesse, tekintet nélkül arra, hogy a magyar közvélemény egészen más jelszavak hatása alatt állt. Tárgyalásokat kezdett a nemzetiségekkel, — először a románokkal — hogy kívánságaikat kielégítse és azonnal bevezette a gyermekek anyanyelvén való vallásoktatást és írni-

olvasni tanítást az összes iskolákban,¹ tehát az államiakban is. A tárgyalások 1913-ban és 1914 elején folytak és bizonyos megállapodásokra is vezettek.² Nem egetverő változásokról volt szó, — de ilyenekre az ötven év óta kölcsönösen elmérgesedett hangulatban nem is lehetett gondolni. Jelentőségük abban állt, hogy irányváltozást jelentettek a nemzetiségi politikában. A kormányrúd más irányba fordult. Hogy aztán meddig lehetett volna ebben az irányban eljutni, — ki tudná azt ma megmondani? Hogy Tisza István őszintén akarta a megegyezést, az kétségtelen. Ezt befelé sem titkolta. „A magyar nemzet ügyét nem olyan külsőségekkel szolgáljuk, — írja egyik levelében — amelyek az egynyelvűségnek látszatát keltik fel, de gyengítik a hatóságoknak a népre való erkölcsi befolyását, hanem azzal, ha a magyar állami érdekék képviseletében eljáró hatóság igaz barátja és tanácsadója a gondjaira bízott népnek. Ez pedig csak akkor lehet, ha olyan nyelven beszél hozzá, amelyet megért.” Ebben a nyilatkozatban benn van a visszatérés ahhoz a bölcseséghez, amely a magyar politikában egy évezreden keresztül megnyilatkozott és amelytől eltérni, hacsak átmenetileg is és csak egy, a magyarságra rákényszerített védelmi harc folytán, veszedelmes volt. Mert sok igazság van az olasz állam-bölcs ama mondásában, hogy minden államot ugyanazokkal az eszközökkel kell fenntartani, amelyekkel azt megteremtették. Azt a magyar államot, amely idegen népfajok behívásával és az ezekkel való türelmes bánásmóddal igyekezett egy évezreden keresztül kétségbevonhatlan sikerekkel nyelvi egység helyett lelki közösséget teremteni, a nemzeti eszme ama más viszonyokra szabott, külföldről importált értelmezése, amely szerint az ország egynyelvűsége a mindenk felett elérendő ideál, nem erősíthette meg, hanem csak felrobbanhatta; de ez az eszme inkább csak a társadalom egy részének kellően át nem gondolt vágyakozása volt, amelyből a vezető államférfiak kevés kivételtől eltekintve nem ragadtatták el magukat sohasem teljesen.

Ezek után nyugodtan állíthatjuk, hogy a magyarság magatartása nemzeti kisebbségeivel szemben Magyarország egész ezeréves fennállása alatt sohasem volt türelmetlen — különösen ha a türelmetlenséget a kisebbségek elnyomatására jelenleg dívó módszerekhez is mérjük — és hogy az utolsó félszázadban sem a velük való rossz bánásmód volt az, amely őket elégedetlenné tette. Hogy Magyarország nemzeti kisebbségeit elnyomta volna, az legenda, amelyet a tényleg előfordult súrlódások és egyes túlzások és kilengések, amelyek a nemzetiségék által a magyarságra rákényszerített harcban előfordultak, nem igazolnak. Erre különben ma már koronatanúink vannak. Nem magyarok, de azok közül a testvérnépekből valók, amelyeknek „a magyar elnyomatás alól való felszabadítása” érdekében kellett Magyarországot feldarabolni. 1927 október havában Pribicevics Szvetozár, a Horvátországban élő szerbek vezére (tehát még csak nem is horvát), aki a háború előtt a délszlávok politikai egyesítésének fanatikus híve volt, a szkupstina nyílt ülésében ezeket mondta: „A mai rezsím odáig vitte a dolgokat, hogy a felszabadított területeken

¹ L. gróf Tisza István összes munkái, 4. sorozat, II. kötet, 162. oldal.

² Ugyanott, 156. oldal.

mindenki felkiált: Rosszabb a sorsunk, mint a magyar uralom idejében. (Radics István közbekiált: Ez úgy is van! Tiszta pokolban élünk!) Horvátország és Jugoszlávia egyéb, régebben Ausztriához vagy Magyarországhoz tartozott területei nem alkottak ugyan nemzeti államot, Horvátország mégis századokon át megtartotta közjogi önállósát. Ki kell mondanom, hogy akkoriban több politikai szabadságot és polgári jogot élveztünk, mint ma... Akkoriban nem éltünk annyira szabadság nélkül, mint ezt a mai szerbek maguknak elképzelik. A felszabadított területek lakossága a napot várta Belgrádtól, e helyett innét jéggel dobálják meg “¹ Egy hónappal később ugyanez a Pribicsevics azt mondja, hogy a régi horvát tartománygyűlésen uralkodó állapotokat akkoriban mindenki reakcionáriusoknak tartotta, de összehasonlítva azokat a szkupstinában uralkodó viszonyokkal, egyenesen a szabadelvűség mintaképeinek tetszenek.² 1928 januárjában a belügyi költségvetés tárgyalásánál Pribicsevics azt mondta: „A mi területeink annak idején nem is sejtették, hogy a Szerbiával való egyesülés után itt oly rezsím fog uralkodni, amelyet a régivel még csak össze sem lehet hasonlítani.“ Azt fejtegeti aztán, hogy a csendőrség terrorja elbírhatatlan, holott ez a régi monarchiában kiválóan működött; hogy a Jugoszláviához csatolt területek annak idején kitűnő közigazgatása ma „balkanizálva és macedonizálva“ van és hogy mindenütt oly korrupció uralkodik, amely annak idején elképzelhetetlen lett volna.³ 1928 június elején pedig Pribicsevics felkiáltott: „A magyarok mindig gavallérosan bántak velünk; most ennek az ellenkezője történik!“⁴ Radics István, a horvátok vezére, 1927 október végőit a szkupstinában arról panaszkodott, hogy a horvátok kémrendszernek vannak alávetve, el vannak nyomva, szerencsétlenség volt részükre az a sors, amely őket a szerbekhez láncolta. Különösen panaszkodott, hogy a zágrábi felsőbb bíróságot oly szerbekkel töltötték meg, akik mint bírák és mint emberek a legrosszabb hírben állnak. Budapest, — folytatta — ezt sohasem tette volna meg.⁵ 1928 februárjában azt jelentette ki, hogy a régi rezsím alatt a horvátok nem voltak annyira elnyomva, mint mostan, de mint szabad nép éltek az államban.⁶ Egy hónappal később pedig kijelentette: „A szerbek osztrák rabszolgalelkeknek neveznek bennünket. Ez természetesen nem igaz. Ha régebben voltak is kellemetlenségeink, egészben mégis rendet élveztünk és éreztük, hogy európai rendszerhez tartozunk. A kormányzás egész módja európai volt, — mi horvátok pedig európaiak vagyunk.“⁷ Pavelics horvát képviselő ugyanebben a vitában azt mondta, hogy a horvátok felszabadulása csak abban az alakban történt meg, hogy megszabadultak attól a jóléttől, amelyben a háború előtti időben éltek, megszabadultak marháiktól, pénzüktől, egész vagyonuktól.⁸

¹ Donau-Korrespondenz, V. 41.

² Ugyanott, V. 44.

³ Ugyanott, VI. 3.

⁴ Ugyanott, VI. 23.

⁶ Ugyanott, V. 43.

⁸ Ugyanott, VI. 7.

⁷ Ugyanott, V. 9.

⁸ Ugyanott.

Lehet mondani, hogy ezek a nyilatkozatok egy kiélesedett politikai harcban előfordult túlzások. De a szerb kormánypárton belül is hallatszottak hangok, amelyek elismerték, hogy a horvátoknak a régi rendszerben való elnyomatásáról szóló panaszok nem igazak. Milojevics volt szerb követ egy 1927 november havában tartott beszédében elismerte, hogy a régi monarchia civilizált állam volt, amely népeit nagy jótéteményekkel, magas kultúrával és gazdasági jóléttel ajándékozta meg; a szerbeknek igyekezniük kell ezt a példát követni.¹

Ami a tótokat illeti, azok nem titkolják, hogy a csehszlovák állam fenntartásában nincsenek érdekelve, ha az nem adja meg nekik a megígért autonómiát. „Ha egyszer megszűnünk tótok lenni, — mondja Hlinka lapja, a „Slovak“ — akkor mindegy nekünk, hogy magyarokká leszünk-e vagy csehekké.“

Ugyancsak a „Slovak“ 1927 március 8-án azt mondja: A „fordulat előtti időben (tudniillik a magyar uralom alatt) szintén történtek jogtalanságok a Felvidéken. Azonban egyet el kell ismerni. A bűnösöket minden adott esetben példásan megbüntették. Nem állíthatjuk ugyan ezt a mai viszonyokról. Ma nem avatkozik be az igazságszolgáltatás keze, hogy elégtételt szolgáltatson a bűnökért. A fordulat után (tudniillik a cseh uralom alatt) a Felvidék oly dolgoknak a színpada lett, amilyeneket azelőtt itt nem láttunk. Behurcolták hozzánk a szellemi dögvészt, amely elposványosította egész közéletünket.“

De az erdélyi románok is hasonlóan beszélnek: Vajda Sándor volt román miniszterelnök 1923-ban Buzauban beszédet tartott, ahol ezeket mondotta: „A múltban számunkra Románia a gyönyörű víziók, az ideális szabadság hazájaként tűnt fel. Azóta létrejött Nagy-Románia. Micsoda csalódás! Felébredtünk illúzióinkból s rájöttünk, hogy rabszolgákká lettünk. Magyarországon nem voltunk azok. Ott szabadon beszélhettünk az utcán, házainkban, a parlamentben. Ma azok, akik a román közélet legalávalóbb elemei, adnak nekünk leckét a hazafiságból. Magyarországon kezünkben volt a törvény pajzsa, ami minket románokat is védett. Ma úgy bánnak velünk, mint ellenségekkel, akik a törvényeken kívül állanak.“² 1923 március 16-án Vajda Sándor a bukaresti képviselőházban jelentette ki, hogy a román kormány olyan gúnyt űz a választásokkal, amilyenre a magyar kormányok alatt nem volt példa.³ 1925 május 25-én a közigazgatás egységesítéséről szóló törvény tárgyalásánál Vajda elmondja, hogy az erdélyi román parasztság és intelligencia miként hasonlítja össze a jelenlegi rezsimit a magyar uralommal. Neki azt mondták erről: „Ha akkoriban (tudniillik a magyar uralom alatt) a faluba jöttél, hogy beszámolót tarts, ünnepünk volt, diadalkaput emeltünk, amelyet a magyar zsandár nem bántott. Akkor tiszteletben tartották a nép akaratát s az emberek virágokkal és zeneszóval fogadhatták képviselőjüket. De most, a román időben, egy összejövetelet sem tarthatunk.“⁴

Ezek a vallomások egészen kétségtelenné teszik, hogy a nemzeti-

¹ Ugyanott, V. 44.

² Adeverul, 1923, nov. 13.

³ Desbaterile Deputatilor, 1922/23, No. 47, 1918. lap.

⁴ Desbat. Deput, 1924—25, No. 131, 3505—06. lap.

ségeknek Magyarország által való „elnyomatásáról“ szóló hírek hamisak. Pedig itt csupa oly nyilatkozatról van szó, amelyet az állítólag a magyar elnyomatástól felszabadult fajtestvérek tettek. Ha ezek is azt tartják, hogy régebben jobb dolguk volt, mint mostan, mit szólhatnak akkor az új államokba beleszorított nemzetiségi kisebbségek, amelyeknek sorsáról két oly kitűnő könyv tájékoztatja a világot, mint Szász Zsombor könyve a Romániában és Sir Robert Donald könyve a Csehszlovákiában élő nemzeti kisebbségek sorsáról.

A háború előtti Magyarországon a nemzetiségi kérdést nem a nemzetiségek elnyomása okozta, mert ha a harc hevében kilengések történtek is (és bizonyára nemcsak az egyik oldalon), végeredményben a magyar állam egész szerkezete, régi hagyományai, egyes politikai vezéreinek belátása és türelmessége lehetővé tette volna az olyan új elrendezést, amilyen a nemzeti öntudatukban megerősödött nemzetiségek kielégítésére szükségesnek mutatkozott volna. Ellenben okozta a nemzetiségi kérdést az a nemzeti eszme, amely a nemzetiségeket arra hajtotta, hogy követeléseket állítsanak fel, amelyek egy vegyes nemzetiségű államban egyáltalában nem valósíthatók meg. Szent István bölcsesége, hogy valamely állam többnyelvűsége annak esetleg éppen erősségét jelentheti. Deák Ferenc tanítása, hogy oly időre kell törekedni, amikor az emberi együttélésben a grammatika és szótár oly kevéssé fogja elválasztani az egyeseket, mint a katekizmus, amely körül pedig valamikor szintén harcok folytak, Magyarországon sohasem veszett ki, de a nemzetiségek más ideológiában éltek.

Most megkapták, amit óhajtottak, de úgy látszik, kezdenek rájönni arra, hogy az egynyelvűségen kívül vannak az emberek együttélésének, az egyes emberek boldogulásának, jólétének, megelégedettségének még egyéb és talán fontosabb előfeltételei is, amelyek közül talán a kulturális nivó azonosságát kell első helyen említeni. A meddig a tőlünk elszakadt, más fajhoz tartozó népek úgy találják, hogy a jelenlegi viszonyokban jobban érzik magukat, mint a régi viszonyok közepén, amelyek javíthatók és az ő szempontjukból javítandók is, addig Magyarországnak ebbe bele kell törődnie. De nincsen kizárva, — amint ezt az idézett nyilatkozatok is mutatják, hogy más belátás fog bennük felülkerekedni, nincsen kizárva az sem, hogy tényleg bekövetkezik az a Deák Ferenc által megjósolt idő, amikor az emberek be fogják látni azt, hogy az egynyelvű állam éppen úgy nem szükséges, amint ma az egyvallású államot sem; tartják az együttéléshez szükségesnek, és ha ez az idő bekövetkezik, akkor meg fog nyílni a lehetősége annak, hogy különböző egymásra utalt fajok ismét egy Szent István bölcs intése értelmében megkonstruált új alakulatban, — legyen az nemzetközi vagy közjogi jellegű — találkozhatnak. Ha azt látjuk, hogy a tótok között az a nézet kerekedik felül, hogy rájuk nézve az elcsehesítés éppen olyan kevéssé kívánatos, mint az elmagyarosodás, talán rá fognak jönni arra is, hogy az elcsehesítés veszedelme, — éppen a nyelvrokonságnál fogva — sokkal nagyobb rájuk nézve, mint az elmagyarosodás veszélye, amellyel különben is már ezer éven át sikeresen megbirkóztak. Ha Radics ama nyilatkozatait olvassuk, amelyekben röviddel halála előtt a horvátok politikai programját

összefoglalta és amelyek politikai testamentumának tekinthetők,¹ úgy nem látszik lehetetlennek, hogy a délen is a viszonyok úgy fognak alakulni, hogy a magyarok és a horvátok között évszázadokon keresztül fennállt, érdekközösségen alapuló együttműködése a változott viszonyoknak megfelelő alakban ismét fel fog éledni. Igaz, hogy Radics perszonális únióról beszél, — bár figyelemre méltó, hogy erről csak mint a Horvátország és Szerbia között lehetséges kapcsolat „maximumáról“ beszél. Ámde látjuk, hogy a szerbek azzal fenyegetik meg a horvátokat, hogy országukat „amputálni“ fogják, azaz kiengedik államkötelékükből a tiszta horvát vidékeket, körülbelül a Zágráb körül elterülő három vármegyét. Ha az ilyen fenyegetések megvalósulnának, nem nyílnék-e meg a mód a magyar-horvát kapcsolatnak is valamilyen alakban való felvételére? Lehetséges, hogy ilyen fejlemények nem fognak bekövetkezni. De azért igen rövidlátó volna az a magyar politika, amely ilyen lehetőségekkel nem számolna. Be kell rendezkednünk rájuk is, ha nem akarjuk, hogy esetleg készületlenül találjanak bennünket. Ez a berendezkedés pedig csak abban állhat, hogy revízió alá véve mindazt, amit a nemzeti kisebbségek kezelése dolgában a háború előtti időben vallottunk, előre készüljünk azoknak a kereteknek a megteremtésére, amelyeken belül a magyar nemzet Szent Istvántól kezdve Bocskay Istvánon és Deák Ferencen keresztül Tisza Istvánig igyekezett Magyarországból olyan államot teremteni, amelyet nem a nyelvi, de a lelki összetartozás kapcsolt egybe, az idegen fajok érdekeinek, — beleértve kulturális és nyelvi érdekeiket is, — teljes kielégítésével.

Ennek szükségességét a magyar közvélemény most kezdi belátni. Apponyi Albert gróf a Szent Imre Társulatban 1926 március 25-én tartott egyik fényes előadásában azt fejtegette, hogy a régi magyar nemzetiségi politikának lélektani alapjai megdőltek: „Ha hazánk területe, — folytatja, — nem valami hazárdos kaland folytán, melyre ösztökélni távol áll tőlem, de a dolgok természetes fejlődése folytán, melynek lehetőségeit mindig szem előtt kell tartanunk, részben vagy egészben helyreállana, úgy ezekkel a tényekkel számolnunk kellene.

¹ „Az elmúlt évek meggyőzték annak teljes lehetetlenségéről, hogy a horvátok a szerb pártokkal és a mérvadó szerb politikai körökkel becsületes megegyezésre juthassanak. A magam részéről meg vagyok győződve arról, hogy ez a jövőben is lehetetlen lesz. A horvát nép a szerb néptől alaptermészetében különbözik, de különbözők tradícióik is. Míg a horvátok egységes fajt alkotnak, amelyet története és kultúrája a nyugathoz köt, a szerbek a kelethez vannak láncolva. A horvátok az európai kultúrkörhöz tartoznak, a szerbek az orientális-byzantin kultúrához. Látva a szerbeknek azt a törekvését, hogy megtartsák az államban azt a hegemoniát, amely abban áll, hogy az SHS-államhoz tartozó egyéb népet az alacsonyabb rendű szerb közigazgatásnak rendeljék alá, magától értetődik, hogy nemcsak a horvátok, hanem a horvátországi szerbek is, akik az állami és közrend más előfeltételeihez voltak hozzászokva, nem tudták megegyezni a szerbiai szerbekkel. Ezért a jugoszláv állam jelenlegi alakjában, mint egységes állam, nem tartható fenn és szét kell esnie. A reorganizált jugoszláv államban a horvátok a Szerbiától való teljes elválasztást és egy teljesen független horvát állam létesítését kívánják, amely Szerbiával legfeljebb perszonális únióban állana. Horvátországnak saját parlamenttel, saját közigazgatással, saját hadsereggel stb. kell bírnia, szóval Horvátországból Írország példájára szabad államot kell alkotni. Horvátországnak Szerbiától való ezen elválasztása az egyetlen lehetőség a horvátoknak a régi Szerbiában élő szerbekkel való együttműködésére.“ (Radics nyilatkozata a „Telegrafon-Union“ 1928 július 28-i számában. L. Donau-Korrespondenz, VI. 33.)

Nem lehetne mereven elutasítani az egy fajtához tartozók bizonyos egységének elismerését — mely kerülő utakon némelyeknél előbb is érvényesült, — nem lehetne mereven elzárkózunk bizonyos területi önkormányzatok követelménye előtt sem, ott, ahol a geográfiai összefüggések erre alapot nyújtanak; nem lehetne ragaszkodunk az egységes magyar értelmiség fikciójához sem, amikor a nemzetiségi tudat magát a kultúra terén az egész vonalon kiélni kívánja. Erre neki minden alkalmat meg kell adni.“ Gróf Teleki Pál 1920 november 13-án lehetőknek mondotta a nemzetiségek jogainak biztosítását „az egyes vidékek jellegzetes települési és népkeverdési viszonyai tekintetbevételével községben, járásban és törvényhatóságban, részben ezeknek egészükben adott, részben azokon belül képviselőhöz jutott autonómiákkal is“. Bethlen István gróf több ízben nyilatkozott a nemzeti kisebbségek kérdéséről, teljesen a háború után kialakult új szellemben. Egy 1921 június elsején elmondott programszerű beszédben kijelentette, hogy „gondoskodunk kell arról, hogy bárki e hazában, ha nem is beszéli a magyar nyelvet, az ő oktatását a legalsótól a legfelső fokig anyanyelvén kapja meg. Régóta hiba volt ebben az országban, hogy ebben a tekintetben gondoskodás nem történt. A másik feladat pedig az, hogy ott, ahol a nemzetiségek tömör blokkokban laknak együtt, gondoskodás történjék arról, hogy az adminisztrációban nyelvük megfelelő érvényesülést nyerjen, hogy saját fajuk az adminisztrációban kellően képviselve legyen, mert csak ez fogja a nemzetiségeket tényleg megnyugtatni, ha ezt a maguk részéről elérik“. Andrassy Gyula gróf a „Magyarország“ 1928 évi április 8-i számában ezt mondta: „Általános nemzeti érdek és jövőnk szempontjából nagy súlyt kell arra helyezni, hogy minden kisebbséget kielégítsünk. Az egész világnak meg kell tudnia, hogy nemzetiségi politikánk gyökeresen megváltozott, hogy nálunk senki sem gondol a régi állapotok helyreállítására és amikor kifelé politikánk alaptétele az, hogy az elszakított magyar kisebbségek jogát védjük, ugyanakkor befelé politikánk vezetőgondolata a velünk együttélő kisebbségek jogainak megóvása és tiszteletbentartása. A kisebbségek kérdésében — nem lehet ezt eléggé hangoztatni — a régi mentalitással teljesen és tökéletesen szakítani kell. A régi politika csak a régi hatalmi viszonyok között volt folytatható, a mai viszonyok között ez a politika örület volna.“ Ez pedig nemcsak egynéhány kiváló magyar államférfiúnak nézete. A közelmúltban a napisajtóban, így ellenzéki lapban is, egész sora jelent meg a hasonló értelmű nyilatkozatoknak, Milotay István, Cserti János, Pongrácz Kálmán és Bajza József egyetemi tanár tollából. Ezt az eszmemenetet fejti ki Ottlik Lászlónak, a Magyar Szemle utolsó számában megjelent szép cikke is. Hogy pedig ezek az eszmék a köztudatba is átmennek, azt bizonyította a mostani képviselőház ülései során előfordult, magábanvéve jelentéktelen eset. Amikor az állatorvosi kar újjászervezéséről szóló javaslatot tárgyalták, felmerült az a kérdés, hogy meg kell-e kívánni az állatorvosoktól, kik nemzeti kisebbség által lakott vidéken működnek, hogy az illető nép nyelvét beszéljék. És nemcsak a kormánypárti Frűhwirth Mátyás, hanem az

ellenzéki Gaál Gaszton, sőt a függetlenségi párti Hegyemei Kiss Pál is, bátran a mellé az álláspont mellé álltak, hogy igenis ezt meg kell követelni tőlük.

Megvan különben a bizonyíték arra is, hogy itt nemcsak frázisokról van szó, de komoly akaratról. Magyarországnak ma is vannak kisebbségei, ezek közül legjelentékenyebb a több mint félmillió lelket számoló németek is. Egészen kétségtelen, hogy a német kisebbségi kérdés kezelésében néhány év óta teljesen más szellem mutatkozik, mint régebben. A németiség és a magyarság között megvan a teljes lelki összhang. Ha régebből azt hangoztatták nemzetiségeink, hogy Magyarországból keleti Svájcot kell csinálnunk, akkor bátran elmondhatjuk, hogy a magyarság és a magyarországi németiség között már létezik az a lelki közösség, amelynek különböző fajú polgárok között való fennforgása jellemzi a svájci köztársaság közviszonyait, mert ez a lényeg és nem a kantonális rendszer, amelyet a svájci jogfejlődés produkált és amelynek helyébe más jogfejlődés más formákat tud teremteni. A magyarságnak a hazai németiséggel való lelki összekapcsolódása igen jellemző tünet. Nincs talán egyetlen ország, amely azt mondhatná magáról, hogy annyira sikerült egy nemzeti kisebbséggel teljes lelkiközösséget teremtem. Ezt nemcsak én állapítom meg. Szabadjon e tekintetben idéznem Cserti János erdélyi publicistának a „Magyarság“ szeptember 18-i számában megjelent megállapítását, amely azt mondja: „Az európai kelet egyetlenegy államának van ma olyan kisebbsége, amely nemcsak száján hordozza, hanem szívének meleg húrjain pengeti el ezt a szót, hogy haza: a magyarországi németiség. S ha megtanulja a magyar nép, hogy ennek a vallomásnak éppen akkor örüljön a legjobban, ha az németül hangzik el, csak akkor szerezte meg magának azt a lelki anyagot, amellyel az új Kelet-Európa összeragasztásában vezetőszerepre vállalkozhatok.“

Természetesen azok a formák, amelyek a magyarságnak a német nemzeti kisebbséghez való viszonyát szabályozzák, nem volnának megfelelőek abban az esetben, ha bekövetkeznék az, hogy velünk szomszédos másfajú népek vagy néprészek is keresnék a Magyarországgal való együttműködést. E tekintetben, ismételjük, a megoldási módokatoknak egész serege kínálkozik, a tisztán nemzetköziektől egészen a közjogiakig. Hogy melyikét a sok módzatnak választjuk, az a gyakorlati exigenciák kérdése. Végeredményben csakis az együttélés során alakulhat ki valamely végleges viszony és minden pusztán nemzetközi viszony átalakulhat közjogivá, minden közjogi átalakulhat nemzetközivé. Magyarország egy ízben a legnehezebb kérdések egyikét, a horvát kérdést, úgy oldotta meg, hogy fehér lapot adott a horvátoknak, reájuk bízva, hogy miként akarják Magyarországhoz való viszonyukat rendezni. Ha az események úgy fordulnának, hogy a jövőben azok közül a népek közül, amelyekkel évszázadokon át együtt éltünk, bármelyik is oly célból kívánná igénybevenni minden nemzetnek elidegemthetlen önrendelkezési jogát, hogy ismét Magyarországhoz közeledik, akkor a magyar nemzet kétségkívül másodsor is követni fogja Deák Ferenc bölcs példáját és szintén fehér lapot fog nekik átnyújtani, hogy ők állapítsák meg azokat

a módokat, amelyek mellett a magyarsággal való, hosszú ideig annyira bevált együttműködés újra felvehető legyen.

Akár el fog következni ez az idő, akár nem: át kell formálni az egész magyarság gondolkodását abban az irányban, amelyben a fent idézett kiváló magyar államférfiak gondolkodása is átformálódott. Ha ez az átformálódás nem sikerülne, ha nem tudnánk visszatérni, zavaros idők után, arra az útra, amelyet a magyar génusz e téren évszázadokig sikerrel követett, akkor le kellene mondanunk a jövőnkbe vetett minden reményről. A nemzet ezeréves génusza ettől meg fog óvni bennünket.

GRATZ GUSZTÁV

TRIANONI KISEBBSÉGEK.

— *Kisebbségjogi összefoglalás* —

A TRIANONI béke, tudjuk, közel három és félmillió magyart, több mint másfél millió tótot, egy milliónál több németet, közel félmillió rutént és együttvéve körülbelül ugyanennyi horvátot,¹ sokácot, bunyevácot, vendet idegen uralom alá juttatott: kereken hétmillió hű fiát az ezeréves magyar hazának. A gazdasági és szellemi kultúra jóval alacsonyabb fokán álló anyanemzetéhez csatoltak együttvéve valamivel több, mint három millió magyarországi oláhot és szerbet. Anyanemzetéhez csatolható cseh Magyarországon nem találtatván, kereken három és félmillió nemcsehnyelvű népességet juttattak a Nagyhatalmak cseh imperium alá. Az autonóm társországokbeli horvátok és szlovének hozzászámításával közel kilencmillió lélek került a kis nemzeteket „felszabadító” jóvoltából — idegen imperium alá. Ezekről az ezeréves Magyarország testéből kitépett „trianoni kisebbségekről”, jogi és tényleges helyzetükről szeretnék széles ecsetvonásokkal, csak néhány nyers színfoltban képet adni.

Hiába hangoztatta a magyar béke delegáció a békekonferencia előtt, hogy „nem veheti magára a felelősséget azért, hogy magyarjku honfitársait, továbbá a szlovákokat, a ruténeket, a szászokat és azokat a többi nemzetiségeket, amelyek a magyar hazához és Szent István Koronájához mindig hívek voltak, az elnyomatásnak és az üldözésnek kiszolgáltassa”.² Hiába mutatott rá a béke delegáció arra, hogy a béke tervezet szerint létesülő új államoknak sokkal kedvezőtlenebb lesz a nemzetiségi struktúrája, mint aminő Magyarországé volt.³ Hiába

¹ A fenti adatoknál nem vettük figyelembe Horvát-Szlavonországok népességét. (1910 évi adatok szerint 1,638.354 horvát (62·5%), 644.599 szerb (24·6%), 134.078 német (5·1%), 105.948 magyar (4·1%), 99.119 sokác, bunyevác, tót és rutén (4·2%).

A szorosabb értelemben vett Nagy-Magyarországtól elcsatolt területek pontos és részletes adatait lásd Buday László: Magyarország Küzdelmes Évei. Budapest 1923. 18. lapján.

² A Magyar Békétárgyalások. II. kötet 79. lap.

³ U. o. 64. lap.

Az utódállamok kedvezőtlenebb nemzetiségi összetételét az alábbi adatok mutatják: A régi Magyarország 18 millió lakosa közül kereken 10 millió (54·5%) volt a magyar. Csehszlovákia 13 millió lakosa közül csak 6 millió (45·9%) a cseh; Románia 16 millió lakosa közül 10 millió (65·9%) a román, e mellett azonban Erdélyben a lakosságnak közel a fele nyelvi kisebbséghez tartozik (túlnyomórészt magyarok és németek); a S. H. S. Királyság 13 millió lakosa közül mindössze 5 millió (38%) a szerb. (Kovács A.: Three Nationality States instead of One. 1921.). Azoknak a tábláknak a részletadatai, amelyeknek alapján e tájékoztató főszámokat közöljük, a határok végleges megállapítása és az elcsatolt területek népességének a községig lemenő pontossággal történt kiszámítása óta némileg eltolódhattak, de az arány többség és kisebbségek között nagyjában ugyanaz maradt. A három utódállam közül Románia az egyetlen, amelyben a románok abszolút többségben vannak; itt is kedvezőbb volna a nemzetiségi megoszlás Erdély nélkül. A románok arányszáma 65 százalékról 75 százalékra emelkednék. A Magyarországtól elcsatolt terület nélkül, Cseh-Morvaországban és Sziléziában a csehek és a S. H. S. királyságban a horvátokkal együtt, a szerbek is abszolút többségben volnának, ma csak relatív többségük van.

vetette fel a magyar delegáció a békekonferencia előtt azt a kérdést: „nem sokkal helyesebb volna-e az ezeréves Magyarország keretein belül meghagyni a nemzetiségeket és azoknak széleskörű autonómiát biztosítani, mintsem magyarokból és más magyarországi nemzeti-ségekből alkotni új elnyomott nemzetiségeket“.¹

A Millerand-féle kísérőlevél és a Szövetséges és Társult Hatalmak válasza egy-egy lakonikus mondattal intézte el az érvek egész sorával alátámasztott magyar jegyzékeket, amelyek a kisebbségi kérdéssé átkeresztelt nemzetiségi kérdésre, továbbá az ezzel szervesen összefüggő népszavazásra és a határok kérdésére vonatkoztak.⁸

A területi változásoknak és a kisebbségi problémának egybekapcsolásából születtek meg a párizskörnyéki úgynevezett kisebbségvédelmi szerződések, köztük időrendben elsőnek (1919 június 28) a Lengyelországgal kötött kisebbségi szerződés. Ennek a tervezetét részletes kísérőlevéllel juttatta el a békekonferencia elnöke, Millerand Paderewski lengyel miniszterelnökhöz, kifejtvén a kisebbségvédelmi klauzulának nemzetközi jogi és politikai jelentőségét. Clemenceau levele különösen azt emeli ki, hogy a Szövetséges és Társult Hatalmak „nem vonhatják ki magukat ama kötelezettség teljesítése alól, amely lehető legtartósabb és a lehető legünnepélyesebb formában biztosítékokat nyújt bizonyos alapvető jogok tekintetében arra, hogy (a Lengyelországnak juttatott területnek) lakossága a szükséges védelemben fog részesülni tekintet nélkül a lengyel alkotmány szervezetében bekövetkehető változásokra“.³ A Paderewskihez intézett levél hivatkozik arra is, hogy a Szövetséges és Társult Hatalmak a jelentékeny, új területekhez juttatott többi államokkal is hasonló szerződéseket fognak kötni. A trianoni határok kényszerzubbonyába szorított Magyarország szomszédai kénytelen-kelletlen alá is írták és ratifikálták a hatalmas területnyereségükre utaló és az új területük tulajdonjogára betáblázott kisebbségvédelmi szerződéseket. Ez más szóval azt jelenti, hogy Magyarország területi megcsonkításának nemzetközi politikai és jogi ellentétele a Magyarországtól elszakított kisebbségek szellemi és gazdasági kultúrájának csonkítatlan biztosítása. Magyarország területi integritásának megbontását a szomszéd államok az uralmuk alá jutott kisebbségek gazdasági és kulturális integritásának biztosításával kötelesek legalább némiképpen kiegyenlíteni. Hasikerül kimutatni azt, hogy ezek az államok az uralmuk alá jutott kisebbségekkel jogilag és ténylegesen nem úgy bánnak, mint aminő bánásmódra őket a Szövetséges és Társult Főhatalmakkal kötött kisebbségvédelmi szerződések

¹ U. o.

² U. o. XXII. és XXIII. sz. jegyzékek.

³ H. W. V. Temperley: A History of Peace Conference of Paris. Vol. V. p. 434.

⁴ A Szövetséges és Társult Főhatalmak a S. H. S. királlyal és Csehszlovákiával külön-külön 1919 szeptember hó 10-én Saint Germain en Laye-ben, Romániával 1919 évi december hó 9-én Párizsban kötötték meg az úgynevezett Kisebbségi Szerződéseket. Ezeknek szövegét lásd Baranyai Zoltán: „A Kisebbségi Jogok Védelmének Kézikönyvé“-ben (1925. II. kiadás), ugyanott báró Wlassics Gyulának, a kisebbségi jog magyarországi nagymesterének bevezető tanulmányát a kisebbségi jogvédelemről (5—19. oldal), Danilovics cikkét, amelyekben a szerződések tömör és világos magyarázatát adja (191—208. oldal); végül Baranyai Zoltán tanulságos és érdekes fejtegetéseit a kisebbségi kérdés történetéről és legújabb fejleményeiről. A kötet végén (288—318. lap) a folyóiratokat is felölelő bibliográfia.

kötelezik, akkor egyúttal kimutattuk azt is, hogy szomszédaink megszegték azt a kikötést, azt a feltételt, amely alatt a régi Magyarország területének kétharmadát nekik ajándékozta az antant. Az „ajándékozási“ szerződésnek be nem tartása elegendő jogcím a jogügylet felbontására. E bontó feltétel fennforgásának megállapítása és az ezzel járó politikai és jogi következmények levonásának szorgalmazása a Nemzetek Szövetségének a tiszte és feladata, hiszen az ő oltalma alá helyeztetett mind a három kisebbségi szerződés.

A velünk szomszédos utódállamok arra kötelezték magukat, hogy a kisebbségi szerződésekben foglalt rendelkezéseket „alaptörvényekül“ ismerik el. Ebből a kötelezettségből önként következik mindenképp az, hogy az S. H. S. királyságnak, Romániának és Csehszlovákiának¹ írott alkotmánya lévén — a szóbanforgó kisebbségvédelmi rendelkezéseket magába az alkotmánylevelbe, illetőleg ennek kiegészítéseként úgynevezett alkotmánytörvénybe kellett volna beiktatni.

A SZERB-HORVÁT-SZLOVÉN KIRÁLYSÁG alkotmánya (1921 július 28) a kisebbségi szerződés rendelkezéseit nem foglalja magában; alkotmánymódosító, vagy kiegészítő törvény alakjában sem. Ez azt jelenti, hogy az S. H. S. állam írott alkotmánya szerint nincsen alkotmányjogi garancia arra, hogy a törvényhozás csak a nemzetgyűlés előzetes feloszlata után, illetőleg csak $\frac{3}{5}$ szótöbbséggel hozhatna olyan törvényt, amely megváltoztatja a kisebbségi szerződés klauzuláit.² Az tagadhatatlan, hogy az S. H. S. alkotmányban vannak oly rendelkezések, amelyek némileg hasonlítanak az S. H. S. kisebbségi szerződésben foglaltakhoz. De csak hasonlítanak. Lényeges elvi eltérés a kettő között az, hogy az S. H. S. alkotmány a polgári alapjogok körülírását nem vetíti — hogy úgy mondjam — kisebbségjogi síkba is. Pedig itt ez a fontos! A sajtószabadságnak (Alkotm. 13. cikk), az egyesülési és gyülekezési szabadságnak (14. cikk) deklarálása közvetve természetesen magában foglalja azt a jogot is, hogy a sajtótermékek kisebbségi nyelven is megjelenhessenek, hogy nyilvános gyűlések szónokai ezt a nyelvet is akadálytalanul használhassák. Az alkotmány betűje azonban — eltérően a kisebbségi szerződéstől (7. cikk) nem szól arról, hogy „egyetlen egy szerb-horvát-szlovén állampolgár sem korlátozható abban, hogy bármely nyelvet szabadon használhasson a sajtóban, vagy a nyilvános gyűléseken“. Az alkotmány hiányzó betűjétől a törvény kétértelmű és a rendelet tiltó betűin át a végrehajtó közeg önkényes eljárásához visz az út a nemzetközi szerződésben „védett“ kisebbségektől a déli végek elnyomott magyarjaihoz, svábjaihoz. ..

Valamivel beszédesebb a szerb alkotmánylevel az iskolakérdésben. Nincs köszönet a háromszavas alap gondolatban: „Az oktatás állami.“

¹ Az Ausztriához „Burgenland“ néven csatolt terület (221.000 német, 45.000 horvát és 25.000 magyar) kisebbségjogi és politikai vonatkozásainak taglalását szándékosan mellőzzük, mert a burgenlandi kérdésnek a főkomponensei nem annyira a kisebbségi probléma körébe tartoznak, hanem inkább a magyar-osztrák-német kapcsolatok politikai és etikai szemszögéből ítélendők meg.

² Az S. H. S. alkotmány 126. cikke szerint az alkotmánymódosításnak ez a két féle alternatív módja lehetséges a szerint, hogy a királytól, vagy magától a nemzetgyűléstől ered-e az alkotmánymódosító, illetve kiegészítő javaslat.

(16. cikk.) Szomorúan stílszerű sírfelirata a Magyarországtól elcsatolt déli vármegyékben fennállott több mint hatszáz felekezeti elemi iskolának!¹ A felekezeti iskolákat — Nagy-Magyarországon ezeken volt az oktatásügy súlypontja — nyilvánossági jellegüktől megfosztja, magániskolákká degradálja a szerb alkotmány és engedélyezésük feltételeinek megállapítását „külön“ törvényre bízva, megfélemlítve arról, hogy a kisebbségi szerződés kifejezetten elismerte a vallási és nyelvi kisebbségek iskolaállítási jogát, ideértve az anyanyelv szabad használatát is. (8. cikk.) Ennek a szerződésnek 9. cikkével némi rokonságot mutat az alkotmánynak az a rendelkezése, amely szerint „más fajhoz tartozó és más nyelvet beszélő kisebbségek elemi oktatásban anyanyelvükön részesülnek, mégpedig a törvényben előírt kedvezményekkel“. Nincs helyünk arra, hogy e „kedvezményeket“ jogkritikailag boncoljuk. A tényleges helyzetet jellemzi azon jelenség, amelyet a kisebbségek akasztófahumora „névvegyelemzés“-nek nevezett el. E származáskutató eljárásnak munkásai: a szerb iskolaigazgatók. Kisebbségi tanítási nyelvű párhuzamos osztályok létesítése — a fennálló rendeletek szerint — legalább 30 kisebbségi iskolaköteles jelentkezésétől függ, a valóságban pedig attól, vajjon az iskolaigazgató nem talál-e például harminc jelentkező magyar gyermek között legalább egy olyat (ha negyvenen jelentkeztek, legalább tizenegyet), akit véletlenül Rácznak hívnak. Világos, hogy ez a kis „rác“ nem lehet magyar, még abban az esetben sem, ha történetesen csak magyarul tud. Nemrégiben a belgrádi közoktatásügyi minisztérium rendelete betiltotta ezt a kitűnően bevált beiskolázási rendszert, pedig ez igen üdvösnek bizonyult államháztartási és takarékosági szempontból is, hiszen számos magyar kisebbségi iskola, illetőleg párhuzamos osztály fenntartását feleslegessé teszi a jelentkezett magyar iskolásgyermekeknek a szerb és néha a német iskolába történt hatósági átutalása révén. A minisztérium legújabb rendelete szerint „az elemi iskolák négy alsó osztályába kizárólag a szülők kívánsága szerint kell beírni a tanköteleseket“.² Ezzel a rendelettel a „névvegyelemzés“ tántoríthatatlan hívei, a szerb iskolaigazgatók, hadilábon állanak.

A kisebbségi szerződés a szerb uralom alá jutott vallási és nyelvi kisebbségeknek középiskolák fenntartását is biztosítja. A belgrádi szkupstina előtt új középiskolai törvényjavaslat fekszik, amely egyetlen szóval sem említi kisebbségi középiskolát, sőt felekezeti középiskoláról sem akar tudni. A jelenleg fennálló állami középiskolai magyar és német tagozatok existenciája törvénnyel biztosítva nincsen és teljesen a végrehajtó hatalom kegyeitől függ. A középiskolai javaslat szerint középiskolai tanulók „intellektuális, morális, esztétikai és higiénikus tökéletesítésük céljából egyesületeket alkothatnak, de semmi esetre sem néptörzsi vagy vallási alapon“. (68. cikk.) Magyar vagy német ifjúsági önképzőkörök, valláserkölcsei egyesületek, például Mária-kongregációk alakítása ellen irányul ez a cikk. Célja: az eddigi tény-

¹ Magyar Kisebbség. Nemzetpolitikai Szemle 1928 szeptember 1. (17. szám) 649. lap.

² Berkes József: Szerbia közoktatásügye. (Az elszakított magyarság közoktatásügye. Szerkesztette és bevezetéssel ellátta: Komis Gyula.) Budapest, 1927. 132 lap.

leges s csak rendeletekre támaszkodó állapotnak a törvényesítése. Ez a legalizálás mindenesetre illegális a kisebbségi szerződés szempontjából.¹

„Ami a szerb és általában az idegen uralom alá jutott magyar, német stb. kisebbségek gazdasági helyzetét illeti, az „agrárreform“ szociális varázsköntösébe bujtatott jogfosztásokat kell kiemelnünk, — nem szólva az ipar, kereskedelem, az adó- és hitelügy stb. terén is mutatkozó súlyos anomáliákról. Jellemző hézaga valamennyi kisebbségi szerződésnek, hogy — eltérően az emberi jogok felsorolásának amerikai és francia klasszikus mintáitól — csak az élet és a személyes szabadság védelmét biztosítják, a tulajdon szentségét nem. Az utódállamok úgynevezett földreformjai ennek a hiánynak ellenére is beleütköznek a kisebbségi szerződésekbe, nevezetesen abba az alapon doltszerű rendelkezésébe, amely az S. H. S. kisebbségi szerződésben a következőképpen hangzik: „azok a szerb-horvát-szlovén állampolgárok, akik faji, vallási vagy nyelvi kisebbségekhez tartoznak, jogilag és ténylegesen ugyanazt a bánásmódot és ugyanazokat a biztosítékokat élvezik, mint a többi szerb-horvát-szlovén állampolgárok“. Nyilvánvalóan nem fér össze ezzel a cikkel az az eljárás, — hogy csak egy példát említsünk a jugoszláviai földreform végrehajtása köréből — amidőn a szerb hatóságok a nyelvi kisebbséghez tartozás megtagadásától tették számos esetben függővé az igényjogosultak földhözjuttatását. Általában nem fér össze ezzel a cikkel olyan törvény, rendelet, hatósági intézkedés, — nehéz volna valamennyit felsorolni — amely gátat vet annak, hogy a kisebbségek ugyanolyan jogi és tényleges feltételek mellett és körülmények között ápolhassák, fejleszthessék szellemi és gazdasági kultúrájukat, mint a többség.

ROMÁNIA meghatalmazottja a kisebbségi szerződés megkötésénél (Párizs, 1919 december 9) nem olyan nagynevű politikus volt, mint Nagy-Szerbia atyja: Pasics. A román király Constantin Coanda tábornok, hadtestparancsnok, királyi hadsegéd, volt miniszterelnököt jelölte ki e feladatra, amelyre más regátbeli politikus — úgy látszik — nem vállalkozott. Az indokolásszem bevezetés szerint „ama szerződések értelmében, amelyeket a Szövetséges és Társult Főhatalmak aláírásukkal elláttak, a Román Királyság nagy területi gyarapodáshoz jutott, illetőleg fog jutni“.² Ennek fejében Románia „saját akaratából a szabadság és az igazságosság határozott biztosítékait óhajtja megadni mind a régi Román királyság minden lakójának, mind pedig az újonnan hozzácsatolt területek lakóinak és pedig fajra, nyelvre vagy vallásra való tekintet nélkül“.

Mindenekelőtt meg kell állapítanunk, hogy Románia ezt a „saját akaratából“ kötött kisebbségi szerződést alkotmánylevelébe nem vette föl. Maga Bratianu miniszterelnök volt a leginkább ellene, azt mondván, hogy a „kisebbségi nyelvek használatát nem az alkotmányban, hanem külön törvényben kell rendezni“. Legjellemzőbb Dissescu

¹ Gáj József: A jugoszláv vallási és nemzeti kisebbségek és az új középiskolai törvényjavaslat. Magyar Kisebbség 1927 március 15. (6. szám) 198—204. lap.

² Már megtörtént a trianoni szerződéssel.

szenátornak, az alkotmányjavaslat előadójának az a kijelentése, amely szerint a kisebbségi jogoknak külön beiktatása az alkotmányba ennek 5. cikke folytán vált feleslegessé. Ez a cikk így hangzik: „A románok faji, nyelvi és vallási különbségre való tekintet nélkül élvezik a lelkiismereti szabadságot, a tanszabadságot, a sajtószabadságot, a gyülekezési szabadságot, az egyesülési szabadságot, valamint a törvények által megállapított összes szabadságokat és jogokat.“ Dissescu szenátor szerint ebben a cikkben „biztosítva vannak a kisebbségek olykép, hogy maguk is többségek(?)“¹ Szójátékos rabulisztika ez vagy kegyetlen iróniába burkolt cinikus bevallása a valóságnak?

Éles jogászai logikával mutatja ki Balogh Arthur, a politikának volt kolozsvári professzora, ma a kisebbségi jogok úttörő művelője, hogy a kisebbségi szerződésnek Romániában mégis törvényereje van; annak ellenére, hogy — a ratifikálástól (Monitorul Oficial 1920 augusztus 30, Nr. 140) eltekintve — a szerződésben foglalt rendelkezések végrehajtását célzó törvény nem alkotott, sőt rokontárgyú törvények megszövegezésénél is a szerződés figyelembevételét következetesen mellőzik. A román alkotmánynak a nemzetközi szerződések kötelező erejére vonatkozó cikkéből (88.) vezeti le Balogh professzor a kisebbségi szerződésnek elméletileg kötelező közjogi erejét.² E megállapítását azonban ő maga is főleg csak arra használja, hogy rámutasson arra a mély jogi szakadékra, amely a kisebbségi szerződés és a román törvények és rendeletek között tátong. Ezt a szakadékot Románia kisebbségi politikának nevezett romboló munkája a kisebbségek szellemi és gazdasági kultúrájának romjaival hordja tele.³

A párizsi kisebbségi szerződés szerint minden román állampolgár faji, nyelvi vagy vallási különbség nélkül a törvény előtt egyenlő és ugyanazokat a polgári és politikai jogokat élvezi. (8. cikk.) Törvényellenes letartóztatások, házkutatások, kiutasítások, választási terror, magyar szavazatoknak hihetetlen kicsinyes ürügyekkel történő visszautasítása, választási urnák feltörése stb., stb. csak csonka tartalomjegyzékszerű felsorolását adják annak, miként valósítják meg a románok az életben ezt a jogegyenlőséget.

„A vallási, hitbéli vagy felekezeti különbség egyetlen román állampolgárra se lehet hátrányos nyilvános állások, hivatalok és méltóságok elnyerése tekintetében“ — mondja továbbá a szerződés. A román nyelvi vizsgán elbuktatott, állásukból elbocsátott katolikus és protestáns állami tisztviselők, tanárok ezrei, akik részben a csonka hazába „repatriáltak“, részben odahaza Erdélyországban a legnagyobb nyomorúságban tengődve, a kisebbségi sors keserves kálváriáját járják, — élő illusztrációi e rendelkezés végrehajtásának. A magyar és német többségű városok önkormányzatának teljes megsemmisítése az önkormányzati testületekből is majdnem teljesen kiszorította a magyar és német tisztviselőleletet.

¹ Balogh A.—Szeghő I.: Románia új alkotmánya. 8. lap és 15. lap.

² Balogh: Les Droits des Minorités et la Défense de ces Droits en Roumanie. (Revue de Droit International. 1925. p. 168—169.

³ Az erdélyi kisebbségek jogi és tényleges helyzetének e vázlatát túlterheltnök a „Gyulafehérvári Határozatok“ méltatásával. Erről v. ö. Szász Zsombor: „Erdély Romániában“ című kiváló munkáját. 15. lap skk.

A kisebbségeknek a párizsi szerződésben (9. cikk) biztosított iskolaállítási jogát a román tanügyi hatóságok olyképp respektálják, hogy a kisebbségi nyelvű felekezeti iskolákat sorra bezárják. Az erdélyi kisebbségek, élükön a szám szerint legnagyobb magyarsággal, szizifuszi munkát végeznek, hogy — ugyanakkor, amidőn felekezeti iskoláik fenntartására szolgált földbirtokuk az agrárreformnak nevezett földrablás áldozatául esett, az új rezsimnek bolsevista ízű gazdasági politikájától egyelőre még megkímélt utolsó anyagi erőik megfeszítésével pótolják a bezárt iskolákat. Ennek ellenére a magyar iskolák száma mégis apad, jelélül annak, hogy még az összeomlás óta újonnan létesített felekezeti iskolák működését is számos esetben lehetetlenné tette a román tanügyi kormányzat. A magyar kisebbségi iskolaügy megbénításának, elsorvasztásának egyik kedvelt eszköze a nyilvánossági jognak, vagyis: az államérvényes bizonyítványok kiállítására vonatkozó jognak megtagadása. Kétséget nem szenvedhet, hogy az egyenlő elbánásnak és az egyenlő biztosítékok nyújtásának a kisebbségi szerződésben (9. cikk) körülírt elvével nem fér össze a nyilvánossági jog törvényes feltételeinek kisebbségellenes célzatú kiforgatása. Pleonasztikus pongyolasággá hangzik a pedáns jogász fölében az a fordulat, hogy a párizsi szerződés jogilag és ténylegesen is egyenlő elbánást biztosít a kisebbségeknek a többséggel, pedig a valóságban e köré a pont köré halmozódik Erdélyben és a többi elcsatolt területen is a kisebbségek legtöbb kulturális és gazdasági sérelme. E kétféle sérelmek összefoglaló példája a kisebbségi iskolák nyilvánossági jogának a kezelése. Ez nemcsak kulturális, hanem kenyérkérdés is, hiszen a nyilvánossági jogot nélkülöző magániskoláknak látogatása és elvégzése anyagi egzisztencia teremtésére irányuló célok nélkül olyan kulturális fényűzés, amelyet az elcsatolt területek vagyonos őslakosságának felső tízezei közül is alig néhányan engedhetnek meg maguknak ma — az utódállambeli vagyondézmák és agrárreformok után. Elvárhatjuk-e egy szegény erdélyi protestáns vagy katolikus magyar munkástól, iparostól, vagyona utolsó roncsait felélő volt tisztviselőtől, földbirtokostól, hogy olyan magyar iskolába adja gyermekét, amelynek bizonyítványa még csak román vasúti bakterségre sem képesít, olyan államban, amelyben „a vallási, hitbeli, vagy felekezeti különbség egyetlenegy román állampolgárra sem lehet hátrányos a különböző foglalkozások és iparok gyakorlása tekintetében“. (Párizsi szerződés: S. cikk.)

Az a lelkiismeretlen játék, amelyet Románia a kisebbségi iskolák nyilvánossági jogának megvonásával folytat, végső fokon: a kisebbségek kulturális atomizálására, gazdasági és szociális szétmállasztására irányul a nyilvánossági jognak fukarul mért, határidőre árult állami monopóliumán keresztül. Az erdélyi kisebbségi iskolák nyilvánossági jogának kérdésében gazdasági, kulturális és kisebbségi nemzetpolitikai szempontok és érdekek összeshövdnek az elszakított erdélyi magyarság fiatal nemzedékének a Trianon okozta gazdasági bomlás következményeivel súlyosbított problémájává. Ez a kérdés a külföldi diplomák nosztrifikálásának kérdésével együtt az erdélyi s általában az elszakított magyarság s a többi trianoni kisebbségek egyik legégetőbb problémája.

Az erdélyi kisebbségi oktatásügy másik súlyos baja: a beiskolázás kérdése. Ezzel kapcsolatban Erdélyben hasonló kisebbségellenes rendszert találunk, — végrehajtásában talán még brutálisabbat — mint aminő az S. H. S. uralom alá jutott kisebbségek kulturális helyzetének ismertetésében jellemzett „névvegyelemzési“ eljárás. A román uralom alatt ennek a kisebbségsorvasztó módszernek „jogi“ alapja az állami elemi oktatásról (1924 július hó 6), valamint a magánoktatásról (1925 december hó 22) szóló törvény. Az előbbi törvény értelmében „a román származású állampolgárok, akik anyanyelvüket elfeledték, kötelesek gyermekeiket csakis román tannyelvű nyilvános vagy magániskolában taníttatni“ (8. §.). A magániskolák tanításnyelvére vonatkozó rendelkezés szerint a tanítás nyelve csakis román lehet olyan magániskolában, amelyben román származású szülők gyermekei is járnak, egyébként a tannyelvet az iskolafenntartók határozhatják meg, az iskolába azonban csak azonos anyanyelvű tanulók vehetők fel. A zsidók magániskoláiban a tanítás nyelve vagy a román, vagy a héber nyelv. Az elismert római katolikus szerzetesrendek és iskolakongregációk által vezetett magániskolák tanítási nyelve csakis a román lehet).¹

Főlöszlegesen mondanunk, hogy a magyar vagy német kisebbséghez, vagy a román többséghez tartozás eldöntését nem a szülők nyilatkozatára bizzák, hanem hogy ezt a kérdést teljes önkényességgel a hatóságok döntenek el. A név nem magyar hangzása mellett fontos szerepe jut a vallásnak is. Ha a hatósági inkvizíció valószínűsíteni tudja, hogy a magyar iskolába jelentkező gyermek ősei között görög keleti vallású akad, vagy fordítva: ha a szülők nem tudják ennek ellenkezőjét beigazolni, — a gyermekeket irgalmatlanul román származásának minősíti a hatóság. Méltó párja ennek a „kulturális kényszerorozásának az, hogy erdélyi magyar zsidó gyermekek, akik más nyelven nem is tudnak, a románnyelvű kényszeroktatástól csak a hébernyelvű tanítás árán menekülhetnek meg.

A román kormány kisebbségirtó fegyvertárát teljessé teszi a „kultúrzoná“-nak nevezett „kulturpolitikai“ berendezés. „Kultúr-zóna“ román „művelődés“ politikai nyelven olyan területet jelent, amelyen a nyelvi kisebbségek számszerűen többségben vannak. Tehát olyan területet, amelyen — a kisebbségi szerződés szerint (10. cikk) „nem románnyelvű román állampolgárok jelentékeny arányban laknak“, miért is „a román kormánynak a közoktatásügy terén megfelelő könnyítéseket kell engedélyezni a végből, hogy ily román állampolgárok gyermekeit az elemi iskolákban saját nyelvükön

¹ Barabás Endre: Románia Közoktatásügye. (Komis Gyula: Az elszakított magyarság közoktatásügye című gyűjteményes munkának egy része.) 31. és 45. lap gondos kritikai ismertetését adja az elemi oktatásügynek. Ugyanebben a munkában (50—130-ig) található Jancsó Benedeknek, az erdélyi kérdés nagytudású nesztórának, két pompás tanulmánya a romániai középoktatásról és a főiskolai oktatásról. Mind a három tanulmány figyelemmel van a regátbeli román oktatásügy fejlődésére is és összehasonlító fejlődéstörténeti alapon tárgyalja az erdélyi magyar kisebbség oktatásügyi helyzetét.

² Pl. a Székelyföld, ahol a lakosság 79%-a magyar, 19%-a román. V. ö. Barabás: Az erdélyi kultúrzonák. Magyar Szemle. 1928. II. 154. l. skk.

tanítsák“.¹ Ennek — ugyebár, az volna az első feltételes hogy a tanító bírja az illető kisebbségi nyelvet. Pedig úgy látszik nem így van, mert hiszen különben Aciu Alexandria román szenátor nem panaszkodott volna arról, hogy a kultúrzóna iskoláiba „olyan embereket küldenek, akik csakis román nyelven értenek, akiknek semmi kapcsolatuk nincs a tanulók szüleivel, mert nem is ismerik ezek nyelvét“.² Így fest a gyakorlatban az állami oktatásról szóló törvény az a rendelkezése, amely szerint 50 %-os fizetési pótlékot, „kiküldetési jutalmat“ kap az a tanító, aki nem a kultúrzóna területéről való, de ott tanít. Sőt ugyanott ingyen földhöz is juthat az ilyen derék regátbeli román tanító, ha a kultúrzóna valamelyik községében végleg letelepedik. „1—10 hektár kiterjedésű telepítési földrészt kaphat a rendelkezésre állókból“ (159. §.) — mondja szó szerinti fordításban a törvény.³ Az erdélyi kultúrzóna fogalmát így lehetne meghatározni: „Magyar és német többségű erdélyi terület; iskoláit elárasztják regátbeli román tanítókkal, akik egy betűt sem tudnak magyarul és ezért a különleges pedagógiai képzésükért fizetési pótlékot és ingyen földet kapnak.“

Arról, hogy a „telepítési földrésznek ki ne fogyjanak, bőven gondoskodott az erdélyi „agrárreform“, amely ezen a ponton szorosan hozzákapcsolja a román kisebbségi kultúrpolitikát a telepítési és általában gazdasági politikához. Ahhoz az „egyenlőtlen elbánás“ elvén nyugvó, kisebbségtipró gazdasági politikához, ahhoz a földreformhoz, amellyel egy erdélyi szász képviselő szerint „kezdétét vette az erdélyi nemromán népek tragédiájának utolsó felvonása“⁴ ...

A CSEH-SZLOVÁK⁵ KÖZTÁRSASÁG elnökét a Szövetséges és Társult Főhatalmakkal kötött kisebbségi szerződés tárgyalásánál a cseh politikának két jellegzetes alakja, a cseh nacionalista Kramár, akkor miniszterelnök és a köztársaság külügyminisztere, a szocialista Benes képviselték. A szerződés bevezetése szerint Szlovákország népe önként határozta el Csehország, Morvaország és Szilézia népeivel az egyesülést s ehhez az únióhoz a Kárpátoktól délre lakó rutén nép is csatlakozott. Messzire vezetne ennek az „önkéntes“ csatlakozásnak körülményeit közelebbről vizsgálni, csak annyit jegyzünk meg itt, hogy a ma Szlovákországnak és Ruthénföldnek nevezett területen kerek egymillió magyar is él. Ezek talán még sem csatlakoztak önkéntesen Cseh-Szlovákiához, az ott élő németeknél, sőt a tótok és rutének túlnyomó többségénél

¹ A Székelyföld esetében ezenfelül olyan területről van szó, ahol az ottani székely közületeknek autonómiáját iskolai és egyházi ügyekben a párizsi szerződés is elismeri. (ír. cikk.)

² Barabás i. m. 36. 1.

³ Az állami elemi oktatásról. 1924 július 26. 159. §. Dr. Papp János: Törvények és Rendeletek Tára. I. kötet.

⁴ Idézve Szász Zsombor: „Erdély Romániában“ (135.1.) című munkája nyomán.

⁵ Eddig is mindenütt ezt a kötőjeles írásmódot használtuk. A kisebbségi és a trianoni szerződés hiteles szövege szerint ez a helyes, nemzetközileg elfogadott, írásmód. Érdekes, hogy a csehek irredenta és tót szeparatiztikus tüntetést látnak ennek az ártatlan kötőjelnek a használatában és az 1923 évi cseh rendtörvénybe ütköző „bűncselekmény“-nek minősítik. (Hassing: Die Tschechoslowakei. S. 473). Annak a „kiterjesztő“ törvényt magyarázatnak az alapján, amellyel ezt a törvényt derék magyar levante-oktatóinkra alkalmazzák a csehek, a Nagy hatalmak alattvalóit is porbe foghatnák, amiért kötőjellel látták el Cseh-Szlovákiát.

is¹ kétségbevonjuk ezt mindaddig, amíg az ellenpróba, a Millerand-féle Kísérőlevél szerint „felesleges“ népszavazás az ellenkezőjét nem bizonyítaná.

A kisebbségi szerződések az oltalmuk alatt álló személyek körét tekintve — egy népszövetségi szakértő felosztása szerint² — kétirányú védelmet nyújtanak: 1. Az élet és a szabadság teljes védelmét, a szabad vallásgyakorlatot biztosítják az ország minden lakosának születésére, állampolgárságára, nyelvi, faji, vagy vallási hovatartozására való tekintet nélkül. (Tágabb értelemben vett kisebbségi védelem.) 2. Az illető ország minden állampolgárának faji, nyelvi, vallási különbség nélkül biztosítják e szerződések a törvényelőtti egyenlőséget, a polgári és politikai jogegyenlőséget, bármely nyelv szabad használatát a magán-, vagy üzleti forgalomban, a vallási életben, a sajtó útján történő, vagy bármilyen közzététel terén, vagy nyilvános gyűléseken; ezenfelül a kisebbséghez tartozó állampolgároknak jogilag és ténylegesen ugyanazt a bánásmódot biztosítják, mint aminőt a többi állampolgárok élveznek. így nevezetesen az oktatásügy terén. (Szűkebb értelemben vett kisebbségi védelem.) Az első csoportban említett jogok az általános emberi jogok fogalmi körébe tartoznak, a második csoport az állampolgári szabadságjogokat foglalja magában kisebbségi síkra vetített privilégium alakjában.³ Világos, hogy a 20. században az első csoport minden féligmeddig civilizált államban magától értetődő jogokra vonatkozik, tehát a második csoportba foglalt állampolgári szabadságjogokon van a hangsúly.

Hogy ezt a megkülönböztetést a tágabb és szűkebb értelemben vett kisebbségi védelem között éppen Cseh-Szlovákiával kapcsolatban tartottuk szükségesnek szöbáhozni, annak az az oka, hogy különösen Cseh-Szlovákiában mutatkozik kirívóan a szűkebb és tulajdonképpeni értelemben vett kisebbségi védelemre igényjogosultak körének összehurcolása. Az egyik fegyver — a többi utódállamok is éltek ezzel — a népszámlálás⁴ tendenciózus végrehajtása; a másik, amely jogi intézményszerűen Cseh-Szlovákiának dicstelen monopóliuma: az állampolgársági⁵ kérdés kezelése. A trianoni szerződés állampolgársági rendelkezései kétségtelenül kissé bonyolulttá tették ezt a kérdést, azáltal, hogy — a magyar béke delegáció javaslatait mellőzve — a községi illetőségre s nem a lakóhelyre építették fel a területelcsatolással kapcsolatos állampolgárságváltozást. Mindazonáltal a magyar községi törvény gyakorlatilag legfontosabb szakasza, amely a községi illetőség ügynevezett automatikus megszerzéséről szól, valamint az idevonatkozó háború előtti magyar joggyakorlat lojális alkalmazása lehetővé tette volna a gyakorlatban felmerülő kérdések helyes megoldását. Cseh-Szlovákiában azonban a Prágai Legfelsőbb Közigazgatási Bíróság-

¹ V. ö. Steier Lajos: „A túrócszentmártoni deklaráció“ és a „cseh területi igények“ címmel a Magyar Szemle hasábjain megjelent két alapos tanulmányát.

² Rosting: The protection of Minorities by the League of Nations. 1923. (The American Journal of International Law. 1923. skl.)

³ V. ö. Ottlik László: Magyar nemzet — Cseh birodalom. Magyar Szemle 1928. II. kötet, 2. szám. 119. 1. (lent) sk.

⁴ Rakovszky Iván: La minorité Magyare dans la Slovaquie. 1921. 11. lap.

⁵ V. ö. Körmeny-Ékes Lajos érdekes cikkét a Magyar Szemle legutóbbi számában.

nak 1923-ban hozott döntése alapján olyan joggyakorlatot honosítottak meg, amely nevekben kifejezve azt jelenti, hogy a felvidéki magyarság közéletének olyan kiválóságait, mint Szinyei-Merse István, Körmeny-Ékes Lajos és másokat, sok buzgó lelkes harcosát a magyar ügynek, a cseh-szlovákiai magyar kisebbség köréből kizárták. A kisebbségi sérelmek bátor hirdetőinek sora egyre ritkul... Egyre nő a cseh-szlovák állampolgárságuktól jogtalanul megfosztott és a Felvidékről kiüldözött magyar közéleti férfiak, politikusok, törvényhozók száma, a kenyerüket vesztett, kiutasított hontalanok hada.¹

Valóságos varázsvessző az állampolgársági kérdés Cseh-Szlovákiában, amelynek érintésétől évszázadokon át ott élő családok leszármazottjai máról-holnapra hontalanokká válnak, magyar kisebbségi követelések, panaszok a panasztevő ajkára fagynak. Iskolapolitikai téren is hasznos fegyver a községi illetőségi és az állampolgársági kérdés állandó feszegetése, mert hiszen mi sem könnyebb, mint kimutatni a magyar tanárokról, tanítókról, hogy nem cseh-szlovák állampolgárok, hogy tehát nincs joguk ottani magyar iskolánál tanítani. De alkalmas lehet ez a jogi „Damokles kard“ arra is, hogy az ottrekedt magyar tisztviselő kenyerét féltve, hatósági nyomás alatt „cseh-szlovák“ tanítási nyelvű iskolában írassa be gyermekét; hogy ne merjen a magyar kisebbségnek olyan mozgalmaihoz csatlakozni, amelyek a kisebbségi szerződés adta jogon (8. cikk) magyar kisebbségi iskolák engedélyezését szorgalmazzák az elcsehesített iskolák helyébe.

Neves cseh jogászok könyvei és jogi értekezései több helyütt akaratlanul is elárulják, hogy Cseh-Szlovákia csak a külföldnek szánt szemfényvesztő jogi dekórumnak tekinti a kisebbségi védelmet, befelé még elméletileg is negálja azt. A brünni Masaryk-Egyetem közjogi tanára, F. Weyr, csehnyelvű közjogában nem rejti véka alá azt a véleményét, hogy a kisebbségi szerződésnek alapvető rendelkezése, amely szerint semminemű cseh-szlovák törvény, rendelet, vagy hivatalos intézkedés nem lehet ellentétben és nem hatályos a kisebbségi szerződés rendelkezéseivel szemben, — „elméletileg hibás és gyakorlatilag nem érvényesülő“ megkötése a cseh-szlovák nemzet törvényhozói szuverenitásának, a kisebbségi szerződés ezért — Weyr szerint — legfeljebb erkölcsileg kötelező a törvényhozás tagjaira. A vállalt nemzetközi kötelezettség belső kisebbségjogi beváltása tekintetében azt az elasztikus fordulatot használja, hogy a cseh-szlovák alkotmányban a kisebbségek védelmére vonatkozóan foglalt rendelkezések „lényegükben“ megegyeznek a kisebbségi szerződéssel. Példaképpen csak egy lényeges eltérésre mutatunk rá. A kisebbségi szerződés (8. cikk) nem köti feltételhez a kisebbségeknek azt a jogát, hogy saját költségükön iskolákat létesítsenek és azokban anyanyelvüket használhassák. A cseh-szlovák alkotmány ezt a jogot oda módosítja, hogy „amennyiben“ a törvény megengedi magániskolák létesítését, a kisebbségek is létesíthetnek ilyent. Iskolapéldája ez a feltételes privilégiumnak, más szóval: a fából vaskarikának.

¹ V. Ö. L. P. Mair: The Protection of Minorities. London 1928. p. 225. A külföld is kezd már fölfigyelni a „demokratikus“ Cseh-Szlovákia kisebbségirtó mesterkedéseire.

Egy másik esdi tudós: A. Hobza, aki elismert nemzetközi jogász, mulatságosan elmés magyarázatot talált erre a — törvényhozók többségének kegyétől függő, feltételes kisebbségi védelemre. A vallási kisebbségekkel kapcsolatban tárgyalja a kérdést és következőképpen okoskodik: a kisebbségi védelem maximuma az egyenlőség kisebbség és többség között. Ami a többségnek tiltva van, az természetesen tilos a kisebbségnek is, mert hiszen különben csorba esnék az egyenlőség elvén, több joga volna a kisebbségnek, mint a többségnek. Körmönfont logikájával ahhoz a végeredményhez jut a kiváló cseh tudós, hogy senkin a kerek cseh-szlovák világon nem esik sérelem, illetőleg mindenkin egyforma sérelem esik akkor, ha a cseh-szlovák törvényhozás eltörli a felekezeti iskolai rendszert, s ezzel együtt a magániskoláit is. Az igazán szót sem érdemel, hogy ezzel együtt eltörli a vallási kisebbségeknek azt a jogát, hogy iskoláik tanítási nyelvét maguk állapítsák meg. Hogy mindez nem száraz elméleti fantazmagória, hanem a cseh-szlovák kisebbségi iskolaügyet fenyegető praktikus veszély, az kitűnik abból is, hogy már az alkotmány tárgyalásakor is oly szövegben állapodott meg az akkor még kisebbségi képviselők nélkül ülésező alkotmányozó nemzetgyűlés, amely szöveg alkotmányjogi szempontból minden pillanatban lehetővé teszi a felekezeti iskolarendszer teljes eltörlését. Ha ez bekövetkezik, akkor a szegény cseh gyermekek ezentúl csak az egyre szaporodó cseh tanítási nyelvű állami iskolákba járhatnak, a magyar gyermekek abban a mértékben szorulnak majd ki a csekély számú és egyre fogyó, papíron magyar tanítási nyelvű, állami iskolákból, aminő arányban a cseh tanügyi hatóság ezeket az iskolákat is beszűnteti.

Az állami oktatás terén uralkodó helyzetet legjobban a tótok iskolai viszonyaival szemléltethetjük. A cseh-szlovák kisebbségi szerződésnek egyik nevezetessége, hogy egyik rendelkezése alapján kétségtelenül nemzetközileg védett nyelvi kisebbségnek minősíthetők a tótok is. A szerződés 9. cikke szerint:

„Olyan városokban és kerületekben, ahol nem cseh nyelvű cseh-szlovák állampolgárok jelentékeny arányban laknak, a cseh-szlovák kormány a közoktatásügy terén megfelelő könnyítéseket fog engedélyezni a végből, hogy ily cseh-szlovák állampolgárok gyermekeit saját nyelvükön tanítsák. Ez a rendelkezés nem akadályozza a cseh-szlovák kormányt abban, hogy a c s e h nyelv oktatását kötelezővé ne tegye.“

Kétség nem fér ahhoz, hogy a felvidéki tótok „nemcsehnyelvű“¹ cseh-szlovák állampolgárok. Ergo: joguk van a tótoknak olyan kerületekben és városokban, ahol a jelentékeny arányban laknak, követelni, hogy gyermekeiket saját nyelvükön (vagyis: tót nyelven) tanítsák. A tényleges helyzet — a tót néppárt lapja, a „Slovák“, szerint — az, hogy „az elemi iskola első osztályától kezdve, a cseh nyelvvel gyötrik“ a kis tót nebulókat; hogy a tótoknak „egyetlen gimnáziumuk, egyetlen polgári iskolájuk, egyetlen tanítóképzőjük sincsen“, mivel „a professzorok 80—90%-a cseh és a tankönyvek túlnyomórésztben

¹ Szláv nyelvtudósok szerint a cseh és a tót két különböző nyelv. A „cseh-szlovák“ nyelv az 1920 február 29-i nyelvtörvénynek a jogi alkotása. Egy előző törvényben (1919 március 13-i 139. sz.) még azt olvassuk, hogy a törvények és rendeletek hiteles szövege a cseh, amelyet hivatalos tót fordításban is közzé kell tenni.

csehek... az olvasókönyvekben olyan kifejezések vannak, amelyeket a tót tanulók nem értenek meg, azok sem, akik az egész tót irodalmát áttanulmányozták”.¹ Ezt azok a tótok panaszzolják, akiknek a pittsburgi szerződés többek között iskolaügyi téren teljes autonómiát: saját iskolákat ígért.

Míg a csehek kisebbségi iskola- és általában kultúrpolitikáját az „egyenlősítésre“ (értsd: csehesítésre) irányzott törekvés jellemzi, gazdasági téren az egyenlőségnek, az egyenlő bánásmódnak nyomát hiába keressük. Az úgynevezett banktörvényektől, amelyek alkalmas eszközei a kisebbségi pénzüzetek prágai gyámság alá helyezésének, elsorvasztásának, az úgynevezett földreformig, cseh légionáriusoknak a színmagyar Csallóközbe telepítéséig és „maradékbirtokok“ cseh kézre juttatásáig olyan helyeken, ahol nagy az őslakó nincstelenek száma, Szlovákország és a Ruténföld őslakossága jogos igényeinek következetes semmibevevésével találkozunk az egész vonalon. Gazdasági téren különösen kirívóan kidomborodik a cseh kormányzatnak az a felfogása, hogy a Magyarországtól átcsatolt terület kontinentális kolóniája Csehországnak, kisebbségek lakta gyarmat, ahol az őslakosság fogalmi köre azonos a kisebbségekével, Szlovénzián éppúgy, mint a Ruténföldön.

A Ruténföld kérdésének külön fejezetet szentelt a kisebbségi szerződés: a „Kárpátoktól délre fekvő terület népének“ törvényhozási és adminisztratív autonómiát ígér azzal, hogy a hivatalnokokat „e terület lakói közül“ kell választani. A kisebbségi szerződésnek ez a része több-kevesebb megszorító módosítással belekerült Cseh-Szlovákia alkotmánylevelébe is. De ott aztán mindjárt meg is akadt. Gyakorlati meg nem valósításának tízesztendő jubileumához közeledik.² Az autonóm rutén területnek végleges határa a mai Szlovákia felé még ma sincsen megállapítva; az ideiglenes demarkációs vonal — cseh népszámlálási adatok szerint — kerekén nyolcvanezer rutént rekesztett ki belőle. A Ruténföld jelenlegi ideiglenes területén — ugyancsak cseh adatok szerint — 370.000 rutén és 100.000 magyar él. A nyugati határ kitolása után a keletiszlovéniai rutén települési területtel együtt, nagyszámú keleti tótnak az autonóm rutén területbe való belefoglalása is elkerülhetetlenné válnék.

A ruténföldi autonómia alanyának a kisebbségi szerződésadta körülírását nehéz volna beskatulyázni a Renner-féle nemzetiségi autonómiák két fő fajának valamelyikébe: nem épül fel sem tisztán a területi, sem pedig kizárólag a perszonális (nemzeti) autonómia elvén. A saint-germaini szerződés az autonómiát a Kárpátoktól délre fekvő terület népének biztosítja. E területet ugyan a ruténeknek nevezi a kisebbségi szerződés; ennek az elnevezésnek, a jogos rutén igények sérelme nélkül, nem igen lehet más jelentőséget tulajdonítani, mint amely a „maxima pars pro toto“ megjelölésből folyik. A Ruténföld szigorúan néprajzi elhatárolása, egy pusztán ruténklakta autonóm egységnek, zárt nyelvterületnek a kihatása, — ha egyáltalában lehetséges — gazdasági abszurdum volna, már csak az autonóm törvény-

¹ Pechány Adolf: A Felvidék Közoktatásügye. 1927. 212. sk. lap.

² Árky Ákos: Ruszinszki küzdelme az autonómiáért. 1918—1928. 55. 1.

hozás és adminisztráció, valamint az oktatásügy költségeinek előteremtése szempontjából is. A gazdasági szempont parancsolóan beleszól az elméleti elképzelésekbe is. A Ruténföld esetében ez a gazdasági tényező nem keresztezi a rutén nemzeti érdeket, sőt egyenesen kedvez annak, hiszen az északkeleti rutén hegyvidéknek gazdasági szempontokból szükséges kiegészítése a tőle nyugatra eső kelet-szlovéniai terület hozzácsatolása révén egyúttal megszüntetné a rutének települési területének mai mesterséges kettészakítottságát is. Érthető tehát, hogy a kárpátaljai ruténség egyik fő panasza éppen gazdasági és néprajzi települési területek mesterséges kettészeltésére vonatkozik. Igaz, hogy az egyesítés folytán, a rutén autonóm terület többnyelvűsége erősebben kidomborodnék. Autonómiája tehát csak a többnyelvű (rutén, tót, magyar és német) lakosság sejtyszerűen szervezett közös önkormányzatának, az — egymásba illeszkedő helyi autonómiákból kiinduló — együttműködésnek elvére támaszkodhatnék. E terület népességének közös gazdasági és különböző kulturális, nyelvi érdekei és kívánságai azok a főtényezők, amelyekből azok eredőjeként az autonómia méltányos és igazságos rendje kialakulhatna. A gazdasági és kulturális érdekeknek szintézise a kisebbségi problémák megoldásának új elméleti és gyakorlati kategóriája felé mutat, amely talán nem is új, hanem a gazdasági szempontot is jelentőségéhez mérten mérlegelő kombinációja a csupán zárt nyelvterületekre alkalmazható egynyelvű területi önkormányzatnak és a vegyesnyelvű területeken élő népesség gazdasági összetartozása felett elsikló perszonális nemzeti autonómia-rendszerek.

Az, hogy e fejtegetésekre a cseh-szlovák kisebbségi szerződésnek a trianoni kisebbségek egyikére vonatkozó rendelkezései adtak alkalmat, bizonyosága annak, hogy e szerződések tagadhatatlan hiányságai mellett is, egynémely vonatkozásban, alkalmas kiindulásul szolgálhatnak a kisebbségi probléma igazságos megoldásához. Jelenlegi alakjukban a politikai kompromisszumok többi szülötteinek gyöngéivel közös főhibájuk a kisebbségi szerződéseknek az, hogy a legtöbb kérdésben félúton megállanak; irtóznak a megoldás útjainak, módjainak szabatos lerögzítésétől, a kisebbségi jogok világos körülírásától. Mindazonáltal van a kisebbségi szerződéseknek egy erős „archimedesi“ pontja, az, amelyik jogilag és ténylegesen ugyanazt a bánásmódot és ugyanazokat a biztosítékokat garantálja a kisebbségeknek, mint aminőket a többség élvez. Ennek az alapvető kisebbségvédelmi tételnek a gondolati magvát más szavakkal akként fejezném ki, hogy: a gazdasági és szellemi kultúra fejlesztésének ugyanazokat a lehetőségeit kell biztosítani a kisebbségek részére, mint amilyenek nyitva állanak a többség előtt. Ebben benne foglaltatik az is, hogy gazdasági téren az egyenlőség, nyelvi, kulturális téren a nemzeti sajátosságokból fakadó különbözőség megóvásának feltételeit, az általános kulturális fejlődésnek és haladásnak ezt a nagy erőforrását, kell a kisebbségek részére biztosítani. Amidőn a kisebbségi szerződések az „egyenlő bánásmód és ugyanazon biztosítékok“ egyik példájaként azt a jogot garantálják a kisebbségeknek, hogy iskolákat alapíthassanak és azokban saját nyelvüket használhassák, — erre a kulturális külön-

bözősége utalnak. Ez a különbözőség kizárja az erőszakos beolvasztást, a nyelvi és kulturális uniformizálást, de a szószerinti értelemben vett egyenlő elbánás elvébe torkollik, amidőn például a kisebbségi iskolák nyilvánossági joga kerül szóba, mert ez a kenyertadó, vagy legalább is kenyérkeresetre képesítő — szinte ironia számba megy ma ez a jelző — bizonyítvány, diploma révén már gazdasági kérdés is.

A szomszéd államokkal kötött kisebbségi szerződések tehát, még mai hiányos alakjukban is — a kisebbségvédelem nemzetközi jogi eljárási szabályainak hatályosabbá tétele mellett¹ — útját állhatnának annak, hogy a Magyarországtól elcsatolt területek kisebbségeit az utódállamok tervszerűen elnemzetlenítsék, gazdaságilag elzüllesszék. Ennek elengedhetetlen feltétele volna azonban az is, hogy az utódállamok e szerződések rendelkezéseit recipiálják és tényleg végre is hatják.

Az utódállamok uralma alatt élő kisebbségek jogi és tényleges helyzete, a fejlődési tendenciák tengelyébe állítva — a paragrafusok és a statisztikai számoszlopok csalóka kódén keresztül is — mást mutat: meredek lejtőt juttat eszünkbe, felső peremén a kisebbségi szerződésekkel, amelyek még nem eresztették elég mély gyökeret a nemzetközi bíraskodás szilárd talajába ahhoz, hogy a kisebbségek védelme tekintetében vállalt nemzetközi kötelezettségek megszegésének eredményesen gátat vethessen; hogy orvosolhassák a szuverenitás kopott köntösébe takaródzó belső jogszabályokkal és a még rajtuk is átgázoló önkényes végrehajtásukkal okozott kisebbségi sérelmeket. A lejtőn nincs megállás. Az utódállamok impériuma alatt álló trianoni kisebbségek menthetetlenül belezuhannak az elnemzetlenítés és a gazdasági pusztulás mélységébe, hacsak hitük, kitartásuk, élni akarásuk rá nem vezeti őket az eredményes védekezés útjára.

KÉSMÁRKY GYÖRGY

¹ A kisebbségi szerződések részletes kritikája nem fér e rövid vázlat keretébe. Összefoglalóan csak annyit, hogy különösen az alaki jognak, az eljárási szabályoknak kiépítése és a hágai Állandó Nemzetközi Bíróság intézményes és kötelező bekapcsolása révén a kisebbségvédelmi eljárás nemzetközi súlypontjának jogi fórum elé juttatása az a főkövetelés, amelynek politikusaink és jogtudósaink közül legillusztráltabb szószólói: gróf Apponyi Albert, báró Wlassics Gyula, Magyar Gyéza.

AZ ELSZAKÍTOTT MAGYAR IFJÚSÁG TÍZ ESZTENDEJE

A MAGYARSÁG szétszakításának következményei fájdalmasan észlelhetők négyfelé tagolt ifjúságának különböző irányú fejlődésében. Tíz év távlatából azonban mégis meg lehet állapítani, hogy bármennyire különbözők voltak is a viszonyok, melyek között ez az ifjúság felnőtt és felnőtté, a benne rejlő nemzeti és faji erők, a rája ható koreszmék mégis egységessé kovácsolták és nincs messze az idő, amikor a mesterséges határok ellenére az erőszakolt bifurkáció megszűnik és ez az ifjúság négy határon át kezét nyújt egymásnak. Nemrégiben a Prágai Magyar Hírlap hasábjain a felvidéki magyar ifjúság egyik reprezentáns képviselője — a Magyar Szemle ifjúsági ankétjával foglalkozva — meglepetve állapította meg, mennyire hasonlatos a csonkaországi ifjúság lelki berendezése a felvidékihez.

Nem is annyira a határok vágnak szakadékot ezen ifjúság között, mint inkább a különböző korosztályok különböző élményei. Lelki fejlődésüket vizsgálva, megfigyelésünket arra a mindenkori csoportra terjesztjük ki, mely éppen hogy elhagyta a középiskola padjait, de még nincs diploma a kezében, mely új életfeladatok elé állítja. Az ilyen értelemben felfogott magyar ifjúságnak utolsó közös élménye a tíz év előtti összeomlás volt, melyre a különböző körülmények között különböző módon reagált. Szellemi fejlődése az összeomlásig közös volt: háborús iskolai nevelés súlyos hiányokkal, a végső győzedelmebe vetett hit, egy nagy, önálló Magyarország álma. Az összeomlás után ezt a nemzedéket a csonka országban ideiglenesen elfogta a forradalmak láza, új szabadságok, helyesebben szabadosságok mákonya, majd a nemzeti konszolidáció idején a jövőtlen sors kétségbeesése. Az elszakított területeken ez az ifjúság kisebbségi sorsra degradálva nem tudta magát már beletalálni új helyzetébe. Magyar középiskolai képzettséggel, az új helyzetet átmenetinek képzelve és remélve, nem tanulta az államnyelvet, tovább járta a magyarországi egyetemeket, nem jelentkezett katonai szolgálatra és elvágta maga előtt a visszatérés útját. Szaporította a megkisebbedett országban a szellemi proletárok ijesztő seregét. Ha pedig magyar diplomával a kezében mégis visszatért, nem talált elhelyezkedést a könnyörtelen erőszakkal berendezkedő új államokban és összeolvadt azokkal, akik otthon maradtak, nem tanultak tovább, hanem szabad pályákon, újságoknál, politikai pártirodákban, bankoknál kerestek elhelyezkedést. Ezt az ifjúságot még csekély kivétellel ideiglenesen eltölti az elfojtott irredentizmus szelleme, mely romantikus, ártatlan formákban nyer kifejezést. Így a pozsonyi ifjúság Turul dinen lapot indít, melynek minden sorát

lelkes márciusi szellem és az abszolutizmus alatt írott Jókai-regények és Tompa-allegóriák hangulata hatja át. A kis folyóiratot a felnőttek is könnyes szemmel olvassák (ugyanakkor a bécsi emigráció sajtókiadványai eladatlanul hevernek az újságáros polcokon), míg a cseh rendőrség, melynek nincs érzéke a romantika iránt és mindenütt államfelforgató veszélyt szimatol, be nem tiltja. Ekkor még ez az ifjúság nem adja fel a harcot: irodalmi önképzőköröket szervez és ezek keretén belül ápolja a nemzeti szellemet, mely semmiben sem különbözik a háború előtti iskolai önképzőkörök hazafias szellemétől. Lassanként azonban a vezetők kifáradnak a sok üldöztetésbe, mely a hatóságok részéről éri őket, a legártatlanabb megmozdulásért börtönnel és a megélhetés megvonásával sújtván le és lassanként nincs már, aki és ami ezt az ifjúságot összetartsa. Reményeik szűnőben, az évek elmúlnak felettük, a megélhetés gondja szorongat: egy tragikus, meddő, donquijoti nemzedék, mely régi eszmevilágban él és az újba nem tudja beletalálni magát. Egy része Magyarországra vagy külföldre emigrál, más része kis állásokban, mely igényeinek nem felel meg, elégedetlenül él és nem találja meg többé a kapcsolatot a felnövekvő ifjabb nemzedékkel, melynek egészen más az eszmevilága.

Az elszakított Felvidéken a csehek iskolapolitikája kíméletlenül a magyarok ellen irányul. Mindössze két magyar középiskolát engedélyez, a komáromit és a beregszászit és egynéhány tót középiskola mellett, szintiszta magyar vidékeken, kihalásra ítélt magyar párhuzamos osztályokat. A középfokú oktatást államosítja és magyar tanárokat az állam szempontjából megbízható egyéneket alkalmaz, nagybárá tótokat vagy emigrált magyar forradalmárokat, a csekélyszámú átvett régi tanárt pedig a legsúlyosabb felügyelet alá állítja és a legkisebb elszólásért állásvesztéssel sújtja. Mindenütt bevezeti az államnyelv kötelező oktatását és „megbízható“ magyar történeti és irodalmi tankönyveket szerkesztőt, melyek szerint Szent István az első tót király, Rákóczi a legnagyobb tót szabadsághős és Petőfi renegát tót költő. Erdélyben a helyzet látszólag jobb, mert az autonóm egyházak továbbra is kezükben tarthatják a közoktatást. Ez az autonómia azonban csak látszatautonómia a tanügyi hatóságok állandó kíméletlen nyomása következtében. Az államnyelv tanítása itt még nagyobb mértékben kötelező, az ellenőrzés még kicsinyesebb, a tanár a tanterv és az előírások eszközévé válik és nem lehet az ifjúság nevelője. Délvidéken egyáltalán nem marad önálló magyar középiskola, a megmaradt kevés számú magyar ifjúság szétoszlik.

Mindezek a körülmények átalakító hatással vannak ennek az ifjú nemzedéknek a lelki fejlődésére. Az iskola meg sem kísérli nevelését a kezébe venni, mert a magyar ifjúsággal való minden külön foglalkozás (önképzőkör, kongregáció, bibliakör, cserkészlet) már eleve felkelti az irredentizmus gyanúját. Az iskola egyszerű anyagközlővé válik, de az az ismeretanyag, amit az ifjú az iskolában hall, merőben különbözik attól, amire a szülői háznál oktatják. Az iskola és a szülői ház közötti éles ellentét mélyen belerajzolódik a lelkébe, meginog a bizalom a felnőttekben és korán megtanulja az önálló véleményalkotást. Az az új nemzeti oktatás, mely idegenfajú nemzeti nagyságok tiszteletét

akarja szívébe oltani, akiknek nevét a szülői házban csak gyűlölettel vagy megvetéssel hallja emlegetni, hatástalan marad, az új nemzeti ünnepeken, melyek egyúttal saját nemzetének gyásznapjai, nem tud lelkesedni. De a magyar haza fogalma is, mely egykor egy volt az egységes magyar állam fogalmával, idegen marad számára, mert sohasem válhatott közvetlen élményévé. Csak egy erős élménye van; faji, nemzetiségi hovatarozandóságának élménye, mert ezért attól a perctől kezdve, hogy átlépi az iskola kapuját állandóan szenvednie kell. Az új állam számára nem egyéb, mint egy szükségszerű, alkalmi adminisztratív alakulat, melyhez semmiféle érzelmi mozzanat, sem szeretet, sem gyűlölet nem fűzi. Hazát nem ismer, annál inkább ragaszkodik a szülőföldjéhez és a fajtájához. Mivel a városok lassanként polyglottá válnak, figyelme ráterelődik a falura és a magyar parasztra, akiben a faji erők ősforrását sejti meg.

Ez az újszerű lelki beállítást új életkörülményeiből természetesen következett. Nem is az elszakított magyar ifjúságnak egyéni fejlődése ez ugyanezt az utat tette meg a német ifjúság is a bismarcki állam-eszmétől a Volkstum eszméjéig. A magyar ifjúság, mely legönállóbban a Felvidéken fejlődött (mert iskola és család ott hanyagolták el legjobban), ezt a hasonlóságot hamar észre is vette és utóbb metódusában és eszközei megválogatásában sokat vett át a német Jugendbewegungtól. Az idősebb magyar nemzedékkel azonban csakhamar éles ellentétbe került. Ez az idősebb nemzedék, még teljesen benne él az egységes magyar állam eszméjében és nehezen tudja megérteni az ifjúság új szempontjait. Könnyen hajlandó a régi állameszmétől a népeszméhez való fordulását hazafiatlanságnak, új nemzeti eszmékért való lelkesedését, mely nem ismer osztálytagolást, szociális radikalizmusnak bélyegezni. Hogy még sem került harcra a sor a két nemzedék között, az elsősorban — ez is az új kor sajátos jelensége — a fiúk nemzedékének volt köszönhető, mely non harcolni, hanem megérteni kíván.

Ez az ifjúság külsőleg már teljesen izolálódott a magyarországitól. Csak egy kis töredéke volt az, mely a középiskola elvégzése után magyar egyetemre ment és ezzel teljesen elszakadt. Ez az ifjúság már leszámolt az új helyzettel és életboldogulását az új államok keretei között keresvén, a kolozsvári, bukaresti oláh, a pozsonyi, prágai cseh, vagy a brünni, prágai német egyetemekre iratkozott be, már a középiskolákban elsajátítván az államnyelvet. Legfőként természetesen a szabad pályák (orvos, mérnök, ügyvéd) felé orientálódik, mert a tisztviselői pálya még mindig kilátástalan számára. Ez okozza egyúttal sokkal erősebb bekapcsolódását is a gazdasági és ipari életbe. Egészséges életösztöne irányítja, mert a hajótörött idősebb nemzedéktől alig kap célkitűzést, ami azonban nem jelenti azt, mintha az idősebb nemzedék érzéketlenül állna az ifjabbal szemben. Nagyon is belátja ma már, mennyire fontos annak egészséges fejlődése az egész magyarság számára. Mivel azonban szellemileg teljesen önállósodott és idegen-szerűvé vált, legalább gazdasági téren igyekszik rajta segíteni. A kisebbségi magyar egyetemi ifjúságnak az anyagi helyzete rendkívül súlyos. Az idegen egyetemeknek semmiféle kedvezményében nem részesül.

Az idegen városokban (kivételesen csak Kolozsvár és Pozsony) semmiféle kereseti lehetősége nincsen. Hazulról rendszeresen a legkisebb támogatásra sem számíthat. Erdélyben az egyházak igyekeznek segíteni a helyzetükön kollégiumi lakással, ösztöndíjjal. A felvidéki ifjúság azonban éveken át teljesen elhagyatva küszködött Prágában és Brünnben, az államnyelvet is alig bírva, a nyomorúsággal. Csak pár évvel ezelőtt mozdult meg a magyar társadalom és megindította az akadémikus menza-mozgalmat, mely meglepő szép eredménnyel járt és lehetővé teszi több mint félszáz magyar egyetemi hallgató ellátását. A pártok és társadalmi egyesületek vezető emberei pedig megalkották az Ifjúsági Tanácsot, melynek hivatása a menza-mozgalmat tovább kifejleszteni és az ifjúság minden egyéb mozgalmát támogatásába venni.

A társadalom e figyelmét az ifjúság évek nehéz és önálló szervező munkájával érdemelte ki, s a társadalom támogatása tulajdonképpen csak akkor kezdődött, amikor az ifjúság kész szervezetei már a legfőbb munkát elvégezték. A Prágában tanuló magyar egyetemi hallgatók 1923-ban megalkották a Magyar Akadémikusok Keresztény Körét (MAKK), hogy a Prágában idegenül ödöngő magyar fiúkat összefogják. Sem pénz, sem helyiség nem állt rendelkezésére, mégis mindjárt kezdő programjában a legmesszebbmenő szempontokat tűzte ki maga elé: a magyar ifjúság szociális felségítését, önképző nemzeti munkát, kulturális feladatokat stb. A keresztény jelző a címben nem jelentett antiszemitizmust, de mégis magyarázatra szorul. A cseh törvény a zsidóságot külön nemzetiségnek nyilvánította és az üldözött magyarsággal szemben — hogy magának megnyerje — sok előnyben részesítette. A felvidéki zsidóság számos tagja ennek ellenére hű maradt ugyan a magyarsághoz, melynek kultúrájában felnevelkedett és társadalmi pozícióra tett szert, mégis a magyarság és a zsidóság között mind élesebb elkülönülés állott be, melyet a politikai pártharcok még csak elmélyítettek. A felnövekvő magyar ifjúság így kezdte lassan megszökni azt, hogy a zsidóságot külön nemzetiségnek tekintse, melynek csak egy kisebb hányada járja a magyar középiskolai tagozatokat. Prágát azonkívül elárasztották olyan zsidóvallású csonkaországi egyetemi hallgatók, akik a numerus clausus miatt a hazai egyetemekről kiszorultak. Ezekből az elkeseredés sokat szélső cionista szervezetek karjaiba kergetett. A felvidéki magyar ifjúságnak, mely harcot indított nemzetiségének megőrzéséért, ezzel a magyarnyelvű zsidó ifjúsággal nem lehetett semmi közössége, de programjához híven szeretettel fogadott be minden zsidó vallású ifjút, aki magyarnak vallotta magát és együtt kívánt dolgozni vele.

A keresztény jelzőnek tehát nem volt ugyanaz a jelentősége, mint a hazai fajvédő és ébredő egyesületeknél, de nem volt felekezeti jellege sem. Ez az ifjúság már nem részesült az iskola és így közvetve az állam részéről vallásos nevelésben s a vallás magánügy lett, a családi nevelésnek függvénye. A MAKK keresztényvolta tehát elsősorban a nemzetiiséget jelezte, mint ennek az ifjúságnak főprogramját. Ez a programra nem jelentett harcot senki ellen sem, mert ennek a nemzedéknek legfőbb jelszava: a megértés. Megértés az uralkodó (és elnyomó) nemzetiséggel szemben, mellyel sok megaláztatás ellenére is keresi

a kapcsolatot, a nélkül, hogy saját nemzetiségi programjából bármit is feladjon, megértés az apák nemzedékével szemben, melynek pedig kisebbségi sorsát köszönhette és melytől egész újszerű élménykincse elválasztotta, megértés a felekezetekkel és politikai pártokkal szemben, melynek harcaitól magát tudatosan távol tartotta. Az ifjúságnak ez a megérteni akarása keltette a kívülállóknak a legtöbb félreértést. A magyar politikai pártok, melyek be akarták vonni saját harcaikba, hazafiatlansággal vádolták, a csehek irredentizmussal, a magyarok opportuzizmussal, a zsidók antiszemizmussal. De az ifjúság nem engedte magát megingatni és bámulatos bizottsággal — persze azért nem minden eltévelyedés nélkül — ment a maga útján.

A prágai MAKK csakhamar megkezdte a szervezés munkáját és megalkotta brünni és pozsonyi szerveit, majd egy-két év leforgása alatt a magyar vidéki városok helyi bizottságait. így nőtt ki belőle a magyar ifjúság egyetemes organizációja. Kitűzött feladata kettős volt: kulturális és anyagi. Az utóbbihoz — mint fentebb láttuk — sikerrel vette igénybe a magyar társadalom támogatását. Az előbbit könyvtárak felállításával és kulturális estélyek megrendezésével kívánta elérni. Ehhez készséggel nyújtottak segédkezet a felvidéki magyar írók és a MAKK-nak jelentős érdemei vannak abban, hogy a felvidéki irodalom nem szakadt szét, mert itt is a megértés vezette. Estélyein együttesen léptette fel a legkülönbözőbb irányú költőket. A közönség pedig csakhamar megszerette a MAKK-estélyeket és tömegesen látogatta. Előkészítvén a talajt, megkísérelte a MAKK a felvidéki irodalom izolációját megtörni és vendégszereplésre kimagasló magyar írókat megnyerni.

E téren keltette talán a legnagyobb ellenérzést, mert ez az ifjú nemzedék három írói eszményképet állított fel magának: Ady Endrét, Móricz Zsigmondot és Szabó Dezsőt. Ösztönösen úgy érezte, hogy ez a három író áll legközelebb ahhoz az eszmekörhöz, melyet nem tőlük vett át, hanem tőlük függetlenül magának kiküzdött; a magyar faj szeretete, egy új magyar életforma kialakításának vágya, szakítás a régi magyar ideológiával, mely szerintük a magyar katasztrófát előidézte. Többszörösen megvádolták ezért, hogy elhanyagolják a klasszikus magyar irodalom mestereit és forradalmi tendenciákat mutat, de az ifjúság joggal hivatkozott rá, hogy a fenti írói triumvirátusban nem emberi, talán még csak írói eszményeket sem lát, melyeket vakon követni kíván, hanem csak annyiban vallja őket magáéinak, amennyiben eszmevilágukban találkoznak. így történt, hogy az első magyar író, akit a MAKK a Felvidékre meghívott, Móricz Zsigmond volt, aki az ifjúság díszkíséretével bejárta a felvidéki magyar városokat és előadásokat tartott. Ez az útja valóságos diadalút volt és előadásain a magyar ifjúság lelkes agitációja következtében a magyar társadalomnak az a konzervatív rétege is megjelent, mely még a háború előtti időből megőrizte irányával szemben való ellenszenvét.

Orgánumul az ifjúság ideiglenesen egy kis ifjúsági lapot választott, mely az összeomlás óta Losoncon jelenik meg *Mi Lapunk* címen, egy áldozatkész és megértő magyar tanár szerkesztésében. Az ifjúság agitációjának sikerült a legnevesebb felvidéki, majd kiváló magyar

írókat is munkatársakul megnyerni és a diáklapból jó folyóiratot teremteni. Persze sok éretlen, kiforratlan szempont is nyomdafestéket talált itt és méltán idézett elő ellenérzést, mégis méltatlan volt az a harc, melyet a felnőttek egy időben e lap ellen indítottak. Most már a napilapok is állandó figyelemmel kísérik az ifjúság mozgalmát és hasábjaikon tág teret biztosítanak neki. Végre ez évben az ifjúság megindította saját lapját *Vetés* címen, melyben programszerűen foglalja össze törekvéseit. Legjellemzőbb talán az a könyvtárjegyzék, melyet követésre ajánl és amelyben Mécs László, Bartók Béla, Kodály Zoltán, Szekfü Gyula művei, Gragger Róbert és Vargha Gyula népköltési gyűjteményei mellett megtaláljuk Jászi Oszkár és Szabó Ervin műveit az *Ethnographia* és *Magyar Szemle* mellett a *Nyugatot* és a *kolozsvári Korunkat*.

A MAKK keretén belül egy harcos kis baráti kör alakult, nagobbára régi cserkészekből, *Szent György Kör* címen. Ez a csoport mintegy az egyetemes szervezet szellemi előgárdája. A magyar cserkészcsapatok révén fenntartja az egyetemi ifjúság kapcsolatát a középiskolai és az iparos ifjúsággal és így gondoskodik megfelelő és állandó utánpótlásról. Cserkészszellemben él, nyáron táborokat rendez és a cserkészlet nemzetközi keretén belül évek folyamán kialakít egy sajátos magyar cserkészletet, mely lényegesen különbözik — nem formáiban, hanem főtendenciáiban — a magyarországitól. Legfőbb érdeme, hogy megszervezi a falubarát- és a regőscserkész-mozgalmat. Abból a helyes szempontból indul ki, hogy a városok lassanként elvesznek az idegen beözönlés következtében a magyarság számára és a magyarságnak csak egy erőforrása marad — az eddig annyira elhanyagolt magyar falu. A magyar faluban még ősi álomban szunnyadnak a faji erők, a népi kultúra ereje, mely elrejtőzik a népművészet és a népköltészet alkotásaiban. A magyar falut összekapcsolni a városi magyar ifjúsággal, a szunnyadó népi erőket felébreszteni és a nemzetiségért folytatott harcban felhasználni, ez a legfőbb törekvése. Ebben ismét találkozik a német *Jugendbewegung*-gal, melynek expanzív csoportjai nemcsak a német birodalom földjét járják faluról-falura szakadatlanul, hanem vállalkozó kedvükben és faji öntudatukban felkeresik a besszarábiai, oroszországi, balkáni német településeket is, hogy a kapcsolatot helyreállítsák. A *Szent György Kör* is a magyar fiúcserekszetet használta fel erre a célra és szerény kezdeményezés után ma már szervezett fiúcsoporthoz járják be évről-évre a magyar falvakat, összegyűjtik a falusi ifjúságot táború köré, megtanítják mesékre és népi dalokra, könyveket osztogatnak ki köztük, s ennek fejében összegyűjtik a népművészet szétszórt kincseit, naplókba feljegyzik a hallott dalokat, meséket és népszokásokat. Évről-évre közös táborba gyűlnek össze, hogy a további célkitűzéseket és munkaprogramot megbeszéljék. Öntudatos, határozott, építő nemzedék ez, melynek alkotásai mellett könnyen meg lehet bocsátani, ha ifjúi hevében néha kisiklik.

Az erdélyi ifjúság szellemi fejlődése nem mutat ilyen önálló irányt, mégis ott is, bár más formában hasonló kezdeményezések észlelhetők. Az erdélyi szellemiség kezdettől fogva nagy hatással volt a felvidéki ifjúságra és az Erdélyi Helikon megteremtése sok rokonvonalat mutat

a felvidéki ifjúság irodalmi törekvéseivel. Az erdélyi egyetemi ifjúság összefogását éveken át megakadályozta egy helytelen politika, mely ezt az ifjúságot tömegesen elvonta hivatása színhelyéről és a visszatérést számára lehetetlenné tette. Ennek most szerencsére végeszakadt és talán van rá kilátás, hogy az erdélyi ifjúság is hasonló önállósággal megszerveződik. Eddig Erdélyben az ifjúsági szervezés súlypontja a középiskolai ifjúságra esett és felekezetek szerint tagozódott. Mind a katolikus ifjúságnak, mind a protestánsnak megvan a maga ifjúsági lapja (Jó Barát — Ifjú Erdély) és különösen a protestáns ifjúság bibliaköreiben majdnem ugyanolyan törekvéseknek él, mint a felvidéki cserkészet. Diákkongresszusokat tartanak, táborozásokat ülnek és különösen teológusaik készülnek népnevelő munkájukra. Ösztöndíjak lehetővé teszik, hogy az ifjúság vezető eleme kikerüljön külföldi egyetemekre és így szélesebb szempontokra tegyen szert. Így a különböző fejlődési körülmények ellenére meglepő a szellemi hasonlósága felvidéki testvérével.

Mindez szimbolikusan jutott kifejezésre az ez évben Budapesten tartott Ady-émlékünnepélyen, mely az egyetemes magyar ifjúság demonstratív kézfogásának készült. Résztvettek rajta a felvidéki és erdélyi diákszervezetek és a csonkaországi diákság személyszerinti képviselői. Adynak, egy letűnő magyar nemzedék elsiratójának, a nagy katasztrófa megjósolójának sírjánál találkozott először a szétszóródott magyar ifjúság, hogy a romokon új életbe kezdjen. Nem kell gyanakvó szemmel nézni rája, ha még annyira idegenszerűnek tetszik is egy régibb nemzedék előtt, melynek a háború és a szétszakadás nem vált életalkotó élményévé. Ez az ifjúság tudatában van hivatásának és nem riad vissza a küzdelmektől.

FARKAS GYULA

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLEMÉNYEI

A Szemle zárta: minden hó 1-én délben. — írógépen írt cikkeket kérünk. — Előre meg nem beszélt kéziratokat csak akkor küldünk vissza, ha bélyeggel ellátott megcímzett borítékot mellékel a szerző. — A cikkeket házilag korrigáljuk; korrektúralevonatot csak kivételes esetekben adunk. — A gépirattól eltérő korrektúrák és utólagos rövidítések költségeivel a szerző számláját vagyunk kénytelenek megterhelni.

MAGYAR SZEMLE

1928 NOVEMBER

IV. KÖTET, 3. (15.) SZÁM

A MAGYAR MINISZTERIÁLIS REFORM

SOKAK SZERINT elmúlt az az idő, mikor államok alkotnak nemzetet, ma a nemzetek csinálják meg államukat.

Nézetem szerint e tétel alól is vannak kivételek, ilyen, hogy messzire ne menjünk, a mai magyar állam is.

A történelmi magyar állam kitermelte a magyar nemzetet, az európai „rohadt sarkakból“ felkerekedett történelmi orkán szétdarabolta az államtestet, maradt az állam, csonkult a nemzet. A szét hullott nemzettöredékek összeforrasztása a forradalmakban átvészelt magyar államnak természetes célkitűzése. Államunknak tehát tekintet nélkül arra, hogy Barker cambridgei egyetemi tanár híres tétele szerint már elmúlt az ideje annak, hogy államok alkossanak nemzeteket, igenis az a feladata, hogy miután már egyszer jogarával nemzeté szentelte a magyarság társadalmát, most a 20. században ismét lehetővé tegye, hogy a régi Magyarország helyén kialakult Új-Hungáriában nemzetegységben, tehát a hagyománynak, kultúrának és gazdasági érdekek közösségében élhessen minden magyar. Államnak és nemzetnek egymásra kell találniok, mert különváltan mindkettő sorvadásnak indul.

Vágyódnia kell nemzetünknek a magyar államiság után. Érezzék át a nemzetegésztől elsodort nemzettöredékek, hogy nyereségre, újabb értékre fognak szert tenni, ha az ősi kultúra szellemétől áthatott magyar állam életformájába jutva élhetik nemzeti életüket. Tápot adunk a számunkra kedvező centripetalis erők kifejlődésének, ha vonzóvá tesszük a magyar államélet struktúráját. A magyar állam szerkezete bár megcsonkult, de az állami főhatalom gyakorlására hivatott központi hatóságok épek. Sőt az államszervezet fenntartásának terheit viselő elszegényedett adózók szerint az állami igazgatás nemcsak, hogy ép, de hipertrófiában szenved. A trianoni élet nyüge alatt görnyedező magyar családfő elől a napi gondok szürkésege eltakarja annak felismerését, hogy nem az állam a túldimenzionált alakulat, hanem gyenge annak fenntartója, a társadalom. Az aránytalanság megszüntetésének két módja lehetséges: államunk arányosítása a magyarság jelenlegi életkereteihez, ami az állam elsorvasztását, az „Abbau“-t, az igények leszállítását, de a nemzet igényeinek lefokozását is jelenti, jelenti az állandósítását a mának, lerögzítését a jelennek, trianoni helyzetünknek. A másik lehetőség a társadalom életerejének fokozása, küzdőképességének fejlesztése a szociális és kultúrpolitikának bevált módszereivel, tehát a társadalomnak adaptálása a magyarság mai államához. Az előbbi a radikalizmus eljárása lenne,

az utóbbi a konzervatív nemzetpolitika célkitűzése. Mai államunk — elismerem — nem a mai magyar társadalomnak állama, hanem a magyar nemzeté. De ha azt akarjuk, hogy országunk társadalmá ismét egy lehessen nemzetünkkel, — nemcsak a fogalmaknak, hanem a tényeknek síkjában is — fenn kell tartanunk állami életünknek jelenlegi kereteit, a nemzeti arányoknak és jelentőségnek államát, még akkor is, ha átmenetileg terhes is legyengült társadalmunkra.

Fejlett államiság azonban nemcsak annak okán történelmi szükség-szerűség, hogy nemzeti gondolat által elektrizált mágnesként vonzza azt, ami elszakadt, lényegében azonban idetartozik, — de szükség van reá azért is, hogy kiegyensúlyozza a tőkés gazdálkodás rendszerében jelentkező társadalmi antagonizmust. Bár a modern gazdálkodás tárgyilagosságot elöl világot a tőkének és a munkának egymásra-utaltsága és hogy a kettőnek összműködése nagyszerű perspektívákat nyitna meg a már önmagát marcangoló emberiség előtt, a tények világa azt mutatja, hogy társadalomgazdasági rendszerünkben rejlő ellentétek feszítőereje növekvőben van és bár az ipari viták száma csökken, de jelentőségük a társadalom egyetemére állandóan növekszik. Minthogy a modern társadalmi életben megnyilatkozó tömegerek küzdelme alapjaiban támadja meg a társadalmi szerkezetet, tehát életérdekeiben fenyegeti az államot, nemzetet egyaránt, az állam irányítóinak ügyelniük kell, hogy az állami gépezet együtt tökéletesedjék a kapitalizmus fejlődésével.

Értsünk szót: az állami gépezet működésének nem lehet a célja sem a társadalom termelő funkcióinak átvállalása, sem a kapitalizmusnak megsemmisítése. Mert botor ember, ki azt hiszi, hogy állami paranccsal új társadalomgazdasági rendszereket teremtem és a nem tetszőket megsemmisíteni lehet. Az élet vájja a maga útját. Aki az adottságokkal és a lehetőségekkel számol, antikapitalista legfeljebb érzelmeiben lehet, de tetteivel és gondolataival a kapitalizmusnak kifejlesztésén kell munkálkodnia, mert az utóbbi nemzeti vagyonosodást, erőgyűjtést, hatalmat jelent. De miként az államnak nem lehet hivatása a termelő feladatoknak közvetlen ellátása vagy utópikus elgondolások megvalósításának kierőszakolása, annyira elsőrendű feladata a közjó, a család, az ember megvédése a kapitalista életkörnyezetben. Az állam célja tehát a kapitalizmus tökéletesítése és nem annak megsemmisítése. A nemzet-, család- és embervédő államnak bele kell avatkoznia a gazdasági élet viszonyaiba, a piacok szervezésébe, a forgalom irányításába, a munkaviszonyba, a jövedelemelosztásba. Godwin és Bentham ideje, akik szerint minden kormányzás rossz, régen lejárt. Carlyletől kezdve Sismondin, John Stuart Miilen, Cairnesen keresztül a mi Prohászka Ottokárunkig a társadalom-bölcseleőknek és gazdaságpolitikusoknak sokasága hirdeti, hogy a termelés célja az ember, akinek egyéniségét, lelki, szellemi és testi egyéniségét, az állam hivatott megvédeni a géppel, a gyárral, a lelket őrlő, szellemet sorvasztó, testet bénító ipari mechanizmussal szemben. Az idők és felfogások változásának jele, hogy az angol liberálisok egyik tekintélye, Maynard Keynes tanár, a berlini egyetemen tartott előadássorozatában meghirdette a laissez faire-nek, a liberalizmus

gazdaságpolitikai felfogásának csődjét és maga is szükségesnek tartja az agenda-nak és a non agenda-nak, tehát annak megállapítását, hogy a gazdasági fejlődés feltételeinek sérelme nélkül, milyen gazdaságpolitikai feladatokat kell az államnak hatáskörébe utalni és melyeket kell fenntartani a magángazdálkodás számára. A dolgok természetes rendjéről, a praestabilita harmóniáról, a köz- és magánérdek természetes összhangjáról szóló tanok ma már az idejét múlt dogmák lomtárába valók. A gazdasági élet mechanizmusa által ütött sebekből patakzó vér állami beavatkozás után kiált, embervédelmet és rajta keresztül nemzetvédelmet követel.

A magyar államnak fejlettségét az említett okokon felül az adott világgazdasági helyzet is megköveteli. Tapasztalati tény, mely bővebb bizonyítást nem igényel, hogy új merkantilizmusnak korszakában élünk, a világpiacon a nemzetek gyakorta gazdasági egységként lépnek fel, gazdasági autarkiák felé iparkodnak. Hogy a mai elszegényedett Európában egészséges-e ez a folyamat, arról valóban sokat lehetne szólni. A tény az, hogy merkantilizmusban élünk, ezzel számolnunk kell és le kell vonnunk azt a következtetést, hogy miként Magyarország nem termelhet szociálista elvek szerint, midőn a civilizált világban a tőkés gazdálkodás rendszere uralkodik, nem folytathatunk szabadkereskedelmi politikát sem akkor, midőn termelvényeink elől szinte az egész világ elzárkózik. Akarva, nem akarva az utódállamok vámpolitikája és az Európában általánosan érvényesülő védvamos irányzat hazánkat belekényszerítette abba a merkantilista rendszerbe, melyben jelenleg élni szeretnénk. A merkantilizmusnak, mint nem társadalomgazdasági, hanem pár excellence nemzetgazdasági rendszernek velejárója az állami gazdaságpolitika, tehát az állam politikai célkitűzéseinek érvényesülése, gyakorta a magángazdasági szempontok rovására. A merkantilizmus reánk kényszerített adottság, vele együtt el kell fogadnunk tehát az állami beavatkozást.

Kifejtett gondolataimat összefűzve meg kell állapítanom, hogy a magyar állam fejlettsége és az államhatalom rendszerének kiépítése indokolt, mert ez a politikai erőmű hajtja a nemzetet az Új-Hungária felé,¹ ennek hivatása ellensúlyozni a társadalomból feltörő dekomponáló erőket, végül mint politikai szervezetnek kötelessége a magyar termelvényeknek piacot biztosítani kül- és belföldön egyaránt.

A megjelölt szempontok aktív gazdaságpolitikai tevékenységre kell, hogy késztessek a magyar államot. Céltudatos, nagyvonalú, a nemzet erőtartalékaival és aspirációival számoló gazdaságpolitikát kíván a társadalom az államhatalom letéteményeseitől. Állami gazdaságpolitikánál az észszerű modus procedendi: a) a gazdaságpolitikai célkitűzés, b) az ennek elérését valószínűsítő eszközök megjelölése, c) a beavatkozás ütemének megállapítása és d) a politikát végrehajtó intézmények megszervezése. Modern államszervezetben az állami főhatalmat országos ügyekben a központi kormányzat szervei, a minisztériumok gyakorolják. A gazdasági élet viszonyaiba való beavatkozásra illetékes minisztériumok szellemi irányításától, munkájuk

¹ Lásd Ottlik László ilyen című tanulmányát a Magyar Szemle f. évi szeptemberi számában.

minőségétől és ütemétől, belső szervezetétől és annak működésétől függ, hogy minő hatásfokkal és ütemben fog érvényesülni a kormányzat gazdaságpolitikája a való élet viszonyaiban. Mert a legszebb gazdaságpolitikai elgondolás is délibáb csupán, ha annak valóráváltásán megfelelő hatalmi szerv nem munkálkodik. Most, amikor a közgazdasági miniszter állásának megszervezésével kormányzatunk beigazolni kívánja, hogy átfogó, határozott, egységes gazdaságpolitikai terv szerint törekszik a magyar gazdasági élet fejlődését irányítani, felmerül a kérdés, hogy vájjon a központi kormányzati hatóságok belső szervezete megfelel-e a korszerű követelményeknek?

Az állam életében is hasonló jelenségeket látunk, mint a gazdálkodás világában. Wales aknáinak egyrésze bezárul, mert nem bírja a versenyt a Ruhr-vidéknek modem bányászatával. Bajok vannak Lancashire-ben, mert Lombardia nem egy emberöltő előtt konstruált, hanem a legmodernebb textilgépekkel dolgozik. Itália fehérszene kiszorítja a brit koksztot. A kifejlesztett, racionalizált, modem üzem típusa mindenütt diadalmaskodik a régi műhelyek felett. A legridegebben le kell vonnunk hát a következtetést, hogy ott, ahol szervezetekről, mechanizmusról van szó, csak a fokozott ütemben dolgozó racionalizált üzem versenyképes. A gazdasági életben ez feltétlen igazság. De vájjon nem vonatkozik-e ez az állítás az államszervezetre is? Vájjon pusztán annak következtében, hogy egy adott államszervezet működési monopóliumot élvez egy államterületen, kivonhatja-e magát ama követelmény alól, hogy fejlődjék és legyen szervezete legalább is annyira racionális, mint azé a gazdasági berendezésé, melybe beavatkozik és amelynek működését irányítani kívánja? Az állam nem élhet vissza polgárainak és a gazdasági életnek rovására monopol helyzetével, hanem szervezetét tökéletesítenie kell legalább olyan ütemben és abban a mértékben, mint ahogyan a gazdasági élet fejlődik és racionalizálódik. Minthogy pedig az állami gazdaságpolitika irányítói és egyzersmind végrehajtói a központi kormányhatóságok, a minisztériumok, lehetetlenség, hogy a stationárius miniszteriális szervezet hasznosan tudjon a gazdasági élet dinamikus folyamatába beavatkozni. A közhatósági beavatkozás tehát csak akkor lesz hasznos, ha az állam együttfejlődik és tökéletesül a gazdasági szervezettel. Ezek a szempontok megkövetelik: a minisztériumok működésének racionalizálását, eljárásuk ütemének a gazdasági élet üteméhez való kifejlesztését, a közszolgálat szellemének és a gazdasági életbe beavatkozó tisztviselői kar ismereteinek egészséges és a kormányzati célok érdekébe vágó kifejlesztését.

Az állam központi szervezetének tökéletesítése nemcsak az általa befolyásolt gazdasági életnek, hanem az államnak önmagának is legfőbb érdeke. Egy angol gazdaságpolitikuskának találó megjegyzése, hogy a laissez faire elvének érvényesülését és a manchesterizmusnak kialakulását részben az állami bürokrata tájékozatlansága idézte elő. Az iparost, a kereskedőt felháborította, hogy életérdekeivel összefüggő üzletvitelébe döntő módon olyanok avatkoznak be, akik előtt a termelés feltételei, módszerei, a piaci, a pénzügyi és hitelviszonyok.

vagy teljesen ismeretlenek, vagy azokról csupán ködös, kizárólag elméleti vonatkozású, adott esetek gyors és teljes tisztázásához használhatatlan fogalmaik vannak. Bár az angol gazdaságpolitikusként állítása túlzottnak is minősíthető, ha a magyar miniszteriális karnak számos kitűnő szakértőjére gondolunk, annyi bizonyos, hogy az államszervezet működésének sebessége, az ütemnek a gazdasági élet üteméhez képest lassú volta, az irracionális miniszteriális ügyvitel és nem egyszer megnyilatkozó kontárság az állam szerete, megbecsülése helyett az államhatalom tekintélyének, a közszolgálat megbecsülésének csökkentéséhez, végül államellenes szemléletre vezet. Működésének ütemében fokozni, reformálni kell tehát a magyar miniszteriális közszolgálatot, hogy sikerrel birkózhassék meg azokkal a nehézségekkel, melyeket a trianoni helyzet súlya, a kapitalizmusban kifejlődött tömeg-erők feszítőereje és a neomerkantilizmus rendszere reáharít.

A miniszteriális szervezet reformjának alapkérdése, mely a gazdaságpolitikai megfontolásokkal kapcsolatban elsősorban felmerül, hogy vajjon céltudatos gazdaságpolitikát kifejthet-e a kormány akkor, ha különböző minisztériumok irányítják a mezőgazdasági, az ipar- és kereskedelmi, pénzügyi és munkaügyi politikát. A kínosan racionális gondolkodó erre a kérdésre határozott nemmel felel és a megjelölt politikumoknak egységes irányítása céljából a pénzügyi, kereskedelemügyi, földművelésügyi minisztériumoknak egységes szervezetbe olvasztását sürgeti. Ez a lehetőség Kolumbusz-tojásszerű megoldásnak látszik, de csak futólagos szemléletre; mélyebb vizsgálódás ellenkező eredményre vezet. Olaszországban a fasiszta kormányzat valóban végrehajtotta a földművelési, ipar- és kereskedelmi, továbbá a munkaügyi minisztériumoknak egységesítését. És ott mit tapasztalunk? Olyan mammutszervezet kelt életre, hogy azt szervezetileg egységesíteni átmenetileg sem volt lehetséges, tehát születésének pillanatában a minisztériumot igazgatóságokra kellett — a régi miniszteriális tagozódásnak megfelelőleg — széttagolni. És a szervezeti megosztás végigvonult a vezetői, fogalmazói, számviteli és kezelői szolgálaton, végül az iktatóknak és irattáraknak is megfelelő elkülönítésére vezetett. A reform eredménye tehát az volt, hogy három miniszter és ugyanannyi államtitkár helyett van egy miniszter, egy államtitkár és a három igazgatóságnak egy-egy vezérigazgatója. Világos, hogy ez nem organikus szervezeti reform. Az utóbbi a különböző igazgatási ágazatoknak egy intézménybe való szerves beolvasztását jelenti. Lehetséges ez? Sehol, ilyesmit sehol sem mertek volna megkísérelni. Először a mammutszervezet belső bonyolultságánál és nagyságánál fogva elviselhetetlenül nehézkes lenne, tehát működésének üteme még a jelenlegi minisztériumokénál is lassúbb; másodszor a politikailag felelős miniszter minden fontosabb ügyről tájékoztatni kívánná magát, ami az időbeli korlátok miatt lassítaná az osztály-, csoport- és főcsoportvezetők munkáját, késleltetné az ügyek végső elintézését, a kiadványozást; harmadszor megfelelő, a nemzet számára valóban hasznos minisztert erre az állásra ugyancsak bajos lenne találni, mert ha oda pénzügyi politikus kerül, finánc-szemponjtjaival megöli az ipar- és agrárpolitikai elgondolásokat, ha az munkaügyi politikusként érvényesül, az állam

pénzügyek szenvednek, ha pedig iparpolitikus, antiszociális magatartásával a társadalom békéjét veszélyeztetheti. A pénzügyi, kereskedelmi, ipari, mezőgazdasági, munkaügyi politikában a gazdálkodás mai bonyolult összetétele mellett gyakorta oly ellentétes szempontok és erők érvényesülnek, hogy azok aligha fognak egészséges összhangban egy, még oly világos és gyors felfogású, tárgyilagos, higgadt és tiszta ítéletű miniszter személyében kiegyenlítődni. Az állam mezőgazdasági, ipari, vagy munkaügyi politikájában annyi köz- és magánérdek nyilatkozik meg, hogy mindegyik egész embert, a tudás és a jellem nehéz vértetével felfegyverzett, határozott irányt követő minisztert követel. Ezeknek a férfiaknak eszmecseréje kell, hogy eredményezze azt az egészséges kompromisszumos megoldást, mely megfelel a nemzet magasabb érdekeinek. Ezért helyes eljárás, hogy kormányzatunk nem olvasztotta össze bizonytalan értékű ötvözetbe a különböző magyar minisztériumoknak szerkezetét, hanem e helyett a közgazdasági miniszter állásának szervezésével lehetővé tette, hogy a minisztertanácsot a reszortminiszterek routine-munkájával járó napi gondok alól mentesített felelős miniszter, mint a kormány hivatalos gazdaságpolitikusa tájékoztassa a több tárcát felölelő átfogó problémákról. Természetesen ez az intézkedés sem jelent miniszteriális reformot, hiszen központi kormányhatóságaink továbbra is megmaradnak irracionális összefüggéseikben. Az észszerű, racionális megfontolásnak hódolva azonban most már több, mint időszerű pontosan elhatárolni az ügyköröket, tehát a tudományos üzemvezetés elveinek megfelelően megállapítani az állami funkcióknak felosztását a kormányhatóságok között, tehát azt, hogy minő munkafeladatot kell a különböző állami gépezeteknek megoldaniok. Mert tapasztalati tény, hogy a munkafeladatok pontos körülhatárolásának elmulasztása minden szervezetben a munka ütemének csökkentését, szervezeti ellentéteket, a termelés költségeinek emelkedését, a munkateljesítmény csökkenését és végül számos feladat megoldásának halogatását vonja maga után. Az üzemszervezésnek, a tudományos művezetésnek elvei az államszervezetre is vonatkoznak.

A központi kormányhatóságok ügykörének pontos és félreértéseket eleve kizáró elhatárolásán kívül, gyökeres belszervezeti reformra van szükség személyi és tárgyi vonatkozásban egyaránt. Minthogy a magyar miniszteriális szervezet megfigyelésén kívül módomban volt az angol, az olasz, a német, a belga, az osztrák és a cseh minisztériumoknak szerkezetét, éppen az előrebocsátott szempontok szerint, a helyszínen a legbelsőtanulmányozni, úgy vélem, javaslataim között megfontolásra érdemes is akad. A személyi természetű reform a miniszteriális közszolgálat szellemének javítását, a „right man on the right place“ (alkalmas embert megfelelő helyre!) elvnek érvényesítését és a tisztviselők szakképzettségének fejlesztését célozná. A miniszteriális tisztviselői kar színvonala elsősorban a kiválogatástól, a „szelekció“-tól függ. Ezért ha azt akarjuk, hogy valóban szakképzett tisztviselők avatkozzanak a gazdasági folyamatba, még nem elégséges, ha arra az álláspontra helyezkedünk, hogy csak bizonyos évszámú külszolgálat után lehetséges a miniszteriális szolgálatba való felvétel,

hanem a versenyvizsgálatnak rendszerével kell biztosítanunk, hogy csak valóban a lehető legképzettebb és legalkalmasabb közszolgálati tisztviselők léphessenek be a minisztériumok fogalmazási karába. Angliában és Franciaországban a versenyvizsgálat rendszere teljesen bevált. A protekció rákfenéjének kiirtása céljából az angol versenyvizsgálatnál az írásbeliségen van a hangsúly. A dolgozatokat három nyugdíjazott vezető tisztviselő és egyetemi tanár minősíti, akiknek nincsen tudomásuk sem egymásról, sem a dolgozat szerzőjéről. Ez a rendszer hatékony védelmét jelenti a tehetségnek és a rátermettségnek, tehát jelentős előnyét a közszolgálatnak. Fontos az előléptetések kérdése is, mert nincs még egy olyan mozzanat, ami annyira megfertőzné a miniszteriális munka szellemét, mint az előléptetések során felmerülő jelenségek. Mr. Philips, az angol munkaügyi minisztériumi igazgatás vezetője nem győzte eléggé hangsúlyozni előttem, hogy az automatikus és a rangsort pontosan betartó előléptetéseknel tökéletesebb rendszer nincs. Ez a legtökéletesebb megelőzést jelenti a politikai befolyás és protekció érvényesítésének, az intrikák és denunciálások útján kivívott érvényesülésnek, tehát kiirtását a közszolgálat három métegyéneke: a protekciónak, intrikának és denunciálásnak. A fokozatos rangszerinti előléptetésnek rendkívül nagy hátránya, hogy a kiváló, nagyteljesítményű tisztviselő, a rendszer merev alkalmazásának esetében, osztozni kénytelen a középszerűség tömegeinek sorsában. De ennél vannak korrekatívumai: elsősorban a mai katonai törzstiszti vizsgáknak megfelelő tanácsosi minősítő vizsga, amit a VI. fizetési osztályba való kinevezés feltételévé lenne ajánlatos megtenni, továbbá a vezérkari tiszti tanfolyamnak és vizsgának megfelelő osztályvezetői képesítő vizsga, mely nélkül osztály- vagy csoportvezetői megbízásban senki sem részesülhet. Ezzel a vizsgarendszerrel ki tudnék küszöbölni a rangsorszerinti előléptetések hátrányait, reá lehetne kényszeríteni a tisztviselői kart, hogy egyetemi tanulmányainak elvégzése után is alaposan elmélyüljön a közszolgálat és a gazdasági élet érdekeit munkáló szakismeretekben végül biztosíthatjuk, hogy a gazdasági viszonyokba beavatkozó kormányhatóságokat a tisztviselők szellemi elitje fogja irányítani. Érdekes, hogy míg katonai vonatkozásban a közérdeknek megfelelő kiválasztást már évszázadok óta intézményesen biztosítják és jelentős kérdések megoldását csak magas képzettségű vezérkari tisztekre bizzák, addig a polgári közszolgálatban az elite érvényesülést és ezáltal azt, hogy csak a gazdasági életben jártas és alapos szaktudással rendelkező osztályvezetők irányítsák a közérdek megvédését célzó állami beavatkozást, valóban misem biztosítja. A vázolt vizsgarendszer ellenére még mindig égető kérdés, hogy miként lehessen jóvátenni a rangszerinti előléptetések igazságtalanságait, melyeket a társaiknál két-háromszor többe dolgozó, kiváló tisztviselők akkor szenvedőd; el, mikor még koruk következtében osztályvezetői állásra nem tehetnek szert. Az első korrekatívum természetesen az, hogy gyorsabb előmenetelben részesülhet az a tisztviselő, aki az osztályvezetői vizsgát sikerrel kiállotta, a második kitüntetéseknek adományozása, ami az angol közszolgálatnak kedvelt sajátossága. Angliában a kitűnő tisztviselői szolgálat jutal-

mazására három rendjelet alapítottak: az „Order of the British Empire“-t, az „Order of the Bath“-t és az „Imperial Service Order“-t, az utóbbit bármilyen rangú tisztviselő megkapja, aki legalább 25 évet szolgált.

A fokozott munkateljesítmények államfői kitüntetéssel jutalmazása tényleg a legnemesebb eljárás azokban a közületekben, ahol a tisztviselők javadalmazása lehetővé teszi az anyagiaktól elvonatkoztatott gondtalan megélhetést. A kitüntetések adományozása emelkedett szemléletre vall, mert az önfeláldozó munkát ideális és nem anyagi értékkel tiszteli meg. Sajnos azonban hazánkban, ahol — minden idealizmus mellett — a többletmunkának egyik legfőbb célja több, jobb, nyugodtabb, gondtalanabb megélhetést biztosítani a családnak, a gyermekeknek, igenis anyagiakkal is kell jutalmazni az értékes és rendkívüli munkateljesítményt. De minthogy a pénzbeli jutalmak fertőzik meg a legvisszataszítóbb módon közszolgálatunk szellemét, ez a jutalmazás legyen nyílt; — miniszteri napiparancs hirdesse, hogy ennek a tisztviselőnek ennyit meg ennyit adott az állam, nagy munkateljesítményéért. Ne kelljen a tisztviselőnek szégyenkeznie és titkolózni amiatt, hogy jutalomban részesítették, ne fertőzzék meg a miniszteriális levegőt azok a fantasztikus számok, melyeket minden alap nélkül suttognak magas tisztviselők jutalmazásával kapcsolatban.

A megjelölt eljárásokkal megtisztított miniszteriális közszellem előfeltétele annak, hogy magas színvonalra emelkedjék a tisztviselői karnak szakképzettsége, ami mind az államnak, mind a gazdasági életnek fontos érdeke. A vázolt vizsgarendszer már egymagában véve hatékony eszköz ennek a célnak a szolgálatában, de e mellett a miniszteriális munkaütem irányítóinak, az elnöki osztályok vezetőinek gondoskodniuk kellene arról, hogy a minisztériumokban a hivatalos időn kívül ingyenes nyelvtanfolyamok szereztessenek, amelyeknek hallgatására kötelezni is lehetne a tisztviselőket, mert külföldi nyelvek ismerete nélkül a szakismereteket bővíteni, külföldi újításokat megfigyelni, tanulmányutakat tenni és külföldi hivatalos tárgyalásokat folytatni nem lehet. Tanfolyam szereztessék német mintára, a minisztériumnak minden elfogadott törényjavaslatával kapcsolatban, hogy a tisztviselői kar megismerje annak a reformnak jelentőségét és lényegét, melyeknek adminisztrálása a minisztériumnak újabb feladata. Legalább havonként egyszer osztályvezetői értekezleten kell megvitatni a minisztériumok politikáját, hogy a szolgálatot irányító szellemi ditek gondolatcseréje új megoldásokat érlelhessen ki. A tisztviselő egyéniségének, öntudatának és felelősségérzetének növelése végett pontosan körül kell határolni a tisztviselőknek feladatkörét, hogy mindegyikük büszke legyen arra, hogy ő a magyar államnak szőlészeti, méhészeti, juhtenyésztési, gépipari, szénbányászati, árutőzsdei, epidemológiai, bányanyugbérbiztosítási stb. szakértője. Lehetővé kellene tenni továbbá, hogy kisebb jelentőségű ügyekben a miniszteriális szakelődő önmaga is kiadványozhasson, mert a kiadványozási jognak gyakorlása a felelősségérzet hatékony fejlesztője. A közszolgálati szellem megtisztítása, az egészséges szelekció biztosítása,

a szakértelem fejlesztése és a felelősségérzetnek tudatos kialakítása a vázolt eljárásokkal, a miniszteriális személyi reformnak a végső célhoz vezető legbiztosabb útja.

A miniszteriális belső szervezeti reformnak alapkövetelménye az ügyvitel gyorsítása, a munkafeladatok legteljesebb és legpontosabb körülhatárolásával és a munkafolyamat megrövidítésével. Tapasztalati tény, hogy még a leghelyesebb állami akaratelhatározások is gyakorta csak hosszú utánjárás árán, időszerűtlenül, megkésve jönnek napvilágra. A politikai vezetőknek sok nehézséget okoz, hogy gyors és célszerű elhatározásaik gyakorta egy heti késedelemmel jutnak el a címzetthez. A gazdasági életnek mai gyors üteme mellett a legcélszerűbb állami beavatkozás is hibásnak bizonyulhat, ha hosszabb ideig tart az állami parancsnak útrabocsátása, mint annak kiérlelése. Ezen változtatni kell! Részletekről nem írok, a helyzet beható ismertetése és a reformgondolatnak megalapozása cikkem kereteit szétfeszítené, azért pusztán javaslat taimra szorítokozom: i. Az általános és elnöki iktatók helyett német-cseh rendszer szerint működő iratelosztó létesüljön. 2. Az ügyvitel csomópontjai az osztályirodák legyenek: ezekben kell összpontosítani az illető osztály működésével összefüggő ügyviteli feladatokat: az ügydarabok iktatását, elosztását — angol rendszer szerint — közvetlenül a szakelőadók között, kiadványok tisztázását, összeolvasását, expedialását, annak megtörténtével az ügyiratnak két esztendeig tartó megőrzését az osztályirodában, utóbb a minisztérium központi irattárába való továbbítását. Az osztályirodák nyilvántartásaiknál kizárólag — az angol, a német és a cseh igazgatásban a háború utáni már bevezetett és bevált — kartotékrendszert alkalmazzák. Az ügyosztály szeme előtt dolgozó, vele összefüggő osztályirodák a végzett számítások szerint átlagban négy nappal megrövidítenék az ügymenet idejét, ami mozgékonyrá, rugalmassá, elevenné és ezáltal rokonszenvenné tenné az állam központi gépezetét. Arra az ellenvetésre pedig, hogy a miniszteriális kezelési teendők decentralizálása a jelenleginél több munkaerőt igényel, azt válaszolom, hogy az értelmes munka, az akták ide-oda tologatásával járó feles nyilvántartási munka kiküszöbölése, és annak a lélekörülő munkabeosztásnak megszüntetése, hogy vannak emberek, akik éveken keresztül csak összeolvasnak, csak kopogtatnak, csak nyilvántartanak, a kezelői munkának változatossá tétele lehetővé fogja tenni az osztályiroda-rendszernek létszámszaporítás nélkül keresztülvitt megvalósítását.

A központi kormányzatoknak átfogó reformjával, a szolgálatnak személyi és tárgyi értelemben vett átszervezésével kell államunk számára lehetővé tenni, hogy a nemzet nagy céljainak és az embervédelemnek érdekében helyesen és időszerűen avatkozzék a gazdasági élet menetébe. Igenis, jobb igazgatást kérünk, de nem d'Argenson marquis értelmében, aki szerint „pour gouverner mieux il faudrait gouverner moins“, hanem annak a hangsúlyozásával, hogy pour gouverner moins, il faudrait vivre mieux. A „tökéletesebb kormányzást? Kevesebb igazgatást!“ formula helyébe álljon tételtem: Kevesebb igazgatást? — jobb társadalmat!

KOVRIG BÉLA

A MAGYAR PROTESTANTIZMUS ÚTJAI

BÉKÉS, nyugodt, „konszolidált“ időkben — ami ugyan rendszertanilag nagyon relatív fogalom — a történelmileg kristályosult vallások és vallásos közösségek élete és munkája nem szokott kelteni különösebb érdeklődést. Még a saját átlagos híveik nagy tömegében sem, annál kevésbé kívülálló szemlélőkben — olyanokban, akiket a vallások és vallásos közösségek élete és működése nem speciális hitéleti, hanem általános közéleti szempontból foglalkoztat inkább. De mihelyt az emberi együttélés szilárdaknak hitt alapjait földrengés rázza meg, örökké tartóknak vélt évszázados keretek hullanak szét, és a nagy összeomlás megtörténte után évekig és évtizedekig gyötrelmes nehézségek közt folyik az újjáépítés a még sokszor meg-megremegő talajon: a figyelem, mégpedig nemcsak a hívőké, azonnal fokozott mértékben fordul a vallás és közösségei felé. Ennek nem csupán az az általános emberi lélektani oka van, hogy a bizonytalan földi helyzetbe jutott ember természetes lelki reflexmozdulattal igyekszik az örökkévalóságba behorgonyozni létét. Oka ennek — legalább is a köz dolgain gondolkozni szerető ember részéről, akár „vallásos“ ő, a szó megszokott értelmében, akár nem az — az a szociológiai szükségérzet is, hogy a földrengéses társadalom egész alapszerkezetét vizsgálat alá vegye a megbízhatóság szempontjából. Ebbe az alapszerkezetbe pedig nagyon mélyen belészövődnek a vallás egyéni és közösségi funkciói és szervei is.

Egy vízvezeték vagy egy villanytelep szerkezete, amíg kifogástalanul működik, kizárólag csak a szakembereket érdekli; de ha a szerkezet egyszer fölmondja a szolgálatot s ennek következtében egyszerre tömegek maradnak szomjan és sötétségben, igazán nem lehet rossz néven venni, ha még a sarki hordár is technikusként csap föl s nemcsak megfeddi és megbírálja, de tanácsokkal is igyekszik ellátni a felelős szakembereket, hogy a bajon, mely az ő baja is, annyi tízezrek között, miként segítsenek. Ezért csak egészen természetes, hogy mai nehéz magyar életünkben is úgy előtérbe kerültek a vallások és egyházak problémái, mint még talán soha a reformáció kora óta. És azon sincs semmiféle csodálni vagy megütközni való, hogy ezekkel a problémákkal ma minálunk legegényibb, legeredetibb módon és legtöbb feltűnést keltve éppen nem a „szakemberek“: lelkészek és teológusok foglalkoznak. Ennek úgy a vallás, mint az egyetemes magyar közélet szempontjából csak örülni lehet. Jaj volna annak a vallásnak, amelyik még az ilyen időkben is csak a papjait és céhbéli írástudóit, farizeusait, zelotáit érdekelné! Másfelől, minél inkább fordul a vallás

felé válságos időkben a közfigyelem, annál valószínűbb, hogy a vallás és annak közösségi élete, a szokatlan kritikák tisztító kereszttüzében megifjodva és megacélozódva, jobban fogja ezután betölteni szerepét az egyetemes nemzetéletben, mint ahogyan eddig tette.

Ezért esik — és ezért jó, hogy esik — manapság nagyon sok szó a magyar protestantizmusról is, oly helyeken, ahol az eddig szokatlan volt és olyan egyének részéről, akiknek normálisabb körülmények között alighanem sohasem jutott volna eszükbe ily irányú érdeklődés és foglalkozás.

Bármily exotikus, szög feje mellé ütő s nem egyszer bántóan felületes vagy éppen igazságtalan e hozzászólások egyike-másika, a magyar protestantizmus fenntartás nélkül csak örülhet nekik és csak köszönettel tartozhatik értük. Hiszen kivétel nélkül valamennyi azt mutatja, hogy a mai magyar élet a protestantizmustól még vár valamit, mégpedig — hiába csak negyedrészes csonkaországi magyarság vallja vallásának! — rendszerint nagy dolgokat vár. Vannak, akik azt várják tőle, hogy az ország és a nemzet jobb jövője érdekében mielőbb — tűnjék el s adja át helyét a magyarság nagy többsége keresztyén lelki formájának. Vannak, akik egészen ellenkezőleg, szintén egyetemes állami, nemzeti s faji érdekből, azt a jövendőt szánják neki, hogy jusson teljes diadalra Magyarországon nemcsak szellemével és nemcsak egyházpolitikailag, de ha lehet, még statisztikailag is. E két egyformán bizarr szélsőség között pedig a kevésbé szélsőséges nézetek és jótanácsok egész sora helyezkedik el a magyar protestantizmus útjait illetőleg.

Foglaljuk őket össze röviden legfőbb típusaik szerint, hogy elmondhassuk róluk — semmi esetre sem a felekezeti pártember elfogultságával, de nem is a teológus-„szakember“ fölényével — a magunk szerény egyéni véleményét, amely talán másokét is tisztázódnival segíti.

AZ ELSŐ TÍPUSBA azoknak a felfogása tartozik, akik szerint a magyar protestantizmusnak minden körülmények között a politikai, társadalmi és művelődési progresszivitás és az ezzel válthatatlan kapcsolatban állónak hitt liberalizmus vonalán kell elhelyezkednie. Ez a felfogás, a maga sokféle árnyalatával, mindenesetre egy többszázados hagyományra támaszkodik. Szerinte a protestantizmus a keresztyén vallás életében lényegileg a szabadvizsgálódás, általában a szabadság elvét képviseli, az egyéniség és az alanyiség jogainak előharcosa s a történelemben mindig az individualista és szubjektivista jellegű és célú szabadságmozgalmakat támogatta a vallás szellemi és erkölcsi tekintélyével. Ezeketől tehát a jövőben sem szakadhat el. Mérsékelt vagy épp a konzervatívizmus felé hajló liberálisok és radikális progresszívek egyaránt hangoztatják ezt. Sőt alapjában még az a törekvés is idetartozik, amelyik — a világháború és a forradalmak előtt és alatt különösen érdekes jelenségekben nyilvánulva, ma azonban egészen visszahúzódva — a szociáldemokrácia számára igyekeznék megnyerni a magyar protestantizmus támogatását. Mert a szocializmus céljai közé a liberalizmus semmiféle formájában és fogalmazásában nem tartozik ugyan oda, de eszközül mindenféle liberális és progresszív törekvést annál inkább ki szokott használni, akkor sem vetve meg

azokat, hogyha a tőle egyébként „magánügyeként kezelt s valójában, az uralkodó elmélet és gyakorlat szerint, még sokkal lejjebb értékelt vallásos élet terén jelentkeznek is.

Ez a felfogás joggal hivatkozhatik arra, hogy különösen a magyar nemzetélet múlt századi liberális átalakulásában, majd ennek a liberalizmusnak a fénykorában a protestantizmus a népességi számarányát jóval meghaladó jelentőségű szerepet vitt. A magyar politikát és közművelődést ekkoriban egészen átította a protestáns szellemiség. Lehetetlen, — mondják — hogy a protestantizmus a jövő magyar életnek másféle fejlődési, illetőleg visszafejlődési vonalát támogassa, mint azt, amelyre ez a múltja kötelezi.

Teljesen igazat kellene adnunk ennek a felfogásnak, hogyha elfogadhatnák azt az alaptételét, hogy a protestantizmus lényege szerint nem más, mint szabadságmozgalom. De szerintünk éppen ez nem áll. A protestantizmus csak formailag, történelmi eredete szerint szabadságmozgalom. Az örök lényege éppen ellenkezőleg teljes kötöttség a keresztyén vallás nagy, kijelentett isteni tekintélyeihez. Ezeknek a tekintélyeknek a számát — szemben a középkori keresztyén felfogással — csak azért redukálta a protestantizmus, hogy az elvetett tekintélyek súlyával is a meghagyottakét fokozza: az Igének és az azt átvilágító Szentléleknek, Krisztusnak és az ő Testének, a láthatatlan egy, közönséges (= katolikus) Anyaszentegyháznak, mindezekben pedig a teremtő, megváltó és megszentelő Istennek s az Ő örök törvényeinek a tekintélyét.

A protestantizmusnak tehát nem a „szabadvizsgálgóság“, a „szabadgondolkodás“, a „vallási haladás és liberalizmus“, hanem ez a tekintélyi kötöttség a lényege. A szabadság az ő számára nem cél, csak eszköz. Bizonyos, hogy ehhez az abszolút kötöttséghez csak más egyéb, a protestantizmustól alsóbbrendűeknek és éppen ezért szükségtelemeknek tekintett vallási kötöttségek alól való felszabadulás útján lehetett eljutni. Innen van, hogy a protestantizmus a (nem akármilyen, hanem) „lelkiismereti szabadságra“ eleitől fogva olyan nagy súlyt helyezett és helyez ma is. És innen van nem protestánsok részéről az a csaknem leküzdhetetlen optikai csalódás, hogy ők a némely vallási tekintélyektől elszakadt protestantizmusban elejétől fogva egy minden isteni tekintélytől elszakadt s az egyéni emberi ész és a szubjektív vallási érzésvilág féktelen önbálványozásában kimerülő forradalmi eszmemozgalmat látnak.

De egy cseppel sem kisebb azoknak az optikai csalódása, akiknek szemében a protestantizmus lelki szabadságtörekvései eszközből céllá, formából lényeggé lettek. Az ilyenek száma a protestáns egyházakon belül és kívül egyformán nagy. Naggyá tette a felvilágosodás racionalisztikus kora és szelleme, amely ugyan egyáltalán nem protestáns, sőt még csak nem is vallásos forrásokból fakadt és táplálkozott, de a protestantizmussal — főként egyházpolitikai okokból — mégis nagyon benső szövetségre lépett. Ez a szövetség történelmileg kikerülhetetlen volt, de a protestantizmusra nézve átmeneti hasznok és előnyök után végül mégis erősen passzív mérlegeredménnyel zárult. Ennek az eredménynek végsőleg leszűrődött redukciója a „protestan-

tizmus-liberalizmus“ egyenlet, amely a liberalizmus mérsékeltebb és haladóbb formái számára még ma is a keresztyén vallási alátámasztás egy nemét biztosítja, a protestantizmust ellenben éppen vallási lényegétől üresíti meg.

Amíg ez a lényeg tisztán áll szemünk előtt, addig nem fogadhatjuk el azt a követelést, hogy a protestantizmusnak akár Magyarországon, akár egyebütt, feladata és kötelessége minden néven nevezendő liberalizmust és progresszivitást támogatnia. Az a kérdés, mit akar szabaddá tenni a liberalizmus és milyen irányban történik ez a progresszió. Az olyan liberalizmushoz vagy épp radikalizmushoz, amelynek kimondott célja vagy szükségszerű és előrelátható következménye nem az Isten fönnsége alatt meghajtó szellemi és erkölcsi élet folytonos értékgyarapodása a magyar nemzettestben, a magyar protestantizmus sohasem nyújthat segédkezet. És az olyan progressziót, amely megtévesztően szőtt leplei alatt tulajdonképpen az animalitás felé való regressziót jelent, a magyar protestantizmus sohasem segítheti a magyar nemzet nyakára ülni s még alkalmilag sem szövetkezhetik vagy kacérkodhatik vele, ha nem akar árulójává lenni önnön lényegének.

Az a liberális progresszió, amely a magyar nemzeti és államéletet 1790-től 1895-ig betöltötte, legkiválóbb képviselőiből oly magasrendű és keresztyéni szempontból kifogástalan szellemi és erkölcsi értékkel, bírt, hogy a protestantizmusnak nem volt oka iránta bizalmatlannak lennie. Más kérdés azután, hogy a saját lényege alapján még akkor is indokolt volt-e részéről az, hogy a magyar liberalizmus egész rendszerének (például iskolapolitikájának) jóformán fenntartás nélkül két emberöltőre a karjaiba vetette magát. Az meg már szerintem nem is kérdés, hogy a fin de siècle elkövetkezével eredeti értékes tartalmából mind jobban kivetkőző liberalizmussal és az annak sarkába lépő radikális „progresszióval“ szemben a protestantizmusnak csak egyféle magatartása lehet: kritikai. Ez a kritika pedig akkor sem szünetelhet, — sőt akkor kell legéberebbnek lennie — amikor a liberális-radikális progresszió, különösen az egyházpolitikai téren hirdetett elveivel és kifejtett magatartásával, a protestantizmusnak átmenetileg akár kedvezni látszik is.

A LIBERALIZMUS — legalább is abban a klasszikus formájában, amelyből a protestantizmussal Magyarországon szövetkezett — egészben véve inkább a múlté már, mint a jelené; jövőt pedig (ez nem értékítélet!) éppen csak radikális-progresszív átalakulásában, hogy ne mondjuk: elfajzásában, remélhet. Vele átlósan szemben áll egy teljesen „modem“, mert egészen a mának égető szükségleteiből és lelki vívódásaiból kialakult társadalmi, politikai és művelődési irány: a fajvédelem, amelynek Európában Németországon kívül Magyarországon van ma a legtemperamentumosabb irodalmi és politikai képviselője és legtöbb társadalmi rezonanciája.

Rendkívül nevezetes, hogy a magyar protestantizmus szövetségére a fajvédelem is számít s azt évről-évre feltűnőbb megnyilatkozásban akarja megszerezni magának. Már a faj védelem régebbi, antiszemita jobbszárnya is mindjárt 1919 óta figyelemreméltó kísérleteket tett

s átmenetileg bizonyos eredményeket ért is el ebben az irányban. De néhány év óta valósággal vehemens kísérleteket tesz erre nézve a fajvédelem kialakulóban levő balszárnya, amely germánban és szlávban a zsidóval egyenrangú, ha ugyan valamivel még annál nem is veszedelmesebb ellenségét látja a magyar fajiságnak s türelmetlenül invitálja a maga oldalára a magyar protestantizmust, elsősorban a kálvinizmust, amelyet szerinte a „sváb-tót klerikális reakció“ egyszerre fenyeget megfojtással tiszta magyar fajiságában is, meg vallásában is.¹

A fajvédelem arra szeret hivatkozni, hogy a történelmi magyar faj ma előttünk álló legértékesebb vonásainak kitermelésében a protestantizmusnak, kivált kálvini formájának különlegesen nagy része volt s a mellett e fajiságnak öntudatra juttatásában és — különösen a habsburgi egyház- és állampolitikával szemben — a megvédelmezésében is. Csak múltja legértékesebb hagyományaihoz marad tehát szerinte hű a magyar protestantizmus, ha ma is fenntartás nélkül azok oldalára áll, akik előtt a magyar fajiságnak kíméletlen megvédése, korlátlan kifejlődésének és föltétlen szuverenitásának biztosítása a *salus rei publicae* és a *suprema lex*.

Erre az igényre nagyon egyszerű a felelet. A protestantizmus keresztyén vallás, tehát nem faji vallás. Ha hozott valami újat a keresztyénség a világba, hát akkor a vallásnak a fajiságtól s általában minden konkrét etnikumtól és politikumtól való radikális elvi függetlenítését hozta. Hatásai, eredményei közé a keresztyénségnek kétségtelenül minden időkbén odatartozott — s természetszerűleg oda is kell, hogy tartozzék — az őt elfogadott fajok és népek történelmi arculatának és jellemének megformálása vagy kiteljesítése, nemzeti életének erkölcsi megalapozása és lelki-testi higiéniájának üdvös szabályozása is. De célul mindezt sohasem tűzheti maga elé, egyszerűen azért, mert nem jöhet ellenkezésbe a Jézus Krisztus határozott parancsával: „Keressétek először Istennek országát és az ő igazságát; és ezek mind megadatnak néktek!“

A magyar protestáns keresztyénségnek is megvoltak a maga nem kicsinyelhető hatásai és eredményei a magyar nép fajiságának kifejlesztése, történelmi jellemének kidomborítása és tudatra emelése terén. Vegyük akár a szigorú 16—17. századi protestáns erkölcsiség testileg-lelkileg nevelő higiéniikus hatását (beleértve a protestáns lelkész! család nagyon értékes szerepét a faji eugenika és szelekció terén!), akár a nemzeti nyelv, iskola és irodalom protestáns kultúráját; akár az egyházi élet formáiban lassan kifejlődő sajátosan magyar és józanon demokratikus szellemet; akár az elemi erővel feltörő nemzeti aspirációknak a vallás és az egyház szentséges védelme alá helyezését — mindezek által a protestantizmus a magyarságnak úgyis mint fajnak, úgyis mint nemzetnek eltagadhatatlanul hatalmas fejlesztője lett. De éppen azáltal lett azzá, hogy sohasem akart az lenni. A protestantizmus — csak úgy, mint bármely más valódi keresztyénség — a magyarságot nem a földi létre akarta alkalmassá tenni, hanem a meny-

¹ Lásd Szabó Dezső idevágó írásait, még inkább a következő füzetet: dr. Dajka András: A Gellért-hegy és a magyar örökélet. Budapest 1927.

nyeire. Örökkévalóságomjat oltott a magyar lélekbe s azt, amennyire e földön egyáltalán lehetséges, ki is elégítette. Minden más hatása csakis ebből a szomjúságból és ennek kielégítéséből érthető, mint következmény, mint az okkal és főkozattal szerves kapcsolatban álló, de mégis csak melléktermék. Ha a protestantizmus azzal a célkitűzéssel jött volna, hogy a magyart fajilag tökéletessé, politikailag szabaddá, művelté vagy demokratikussá teszi s e céljának eszközeként alakított volna ki valamiféle „fajvédő“ vallást: ma éppúgy nem volna nyoma sem már, mint más hasonló, az emberi szellem törvényeivel ellenkező kísérleteknek (például a Julianus Aposztata mondvacsinált új pogány-ságának!).

Már pedig a faj védelem számára a faj a célok célja, a vallás pusztán alárendelt eszközszámba megy. És mi sem mutatja jobban, mint a különböző fajvédelmi elméletnek a vallás és a keresztyénség kérdésében elejétől fogva elfoglalt különleges álláspontja. Már a fajvédelem jobbszárnyán is, ahol az antiszemita eszmék uralkodik, egészen merész átértékelési hajlam nyilvánul meg a keresztyénség egyes alaptényeivel és alaptanításaival szemben (gondoljunk legmagasabb fokon a H. St. Chamberlain elméletére Jézus árja voltáról és legalsóbb fokon a hírhedt Dinter-féle „Die Sünde wider das Blut“ álkeresztyén faji teozófiára stb.). A fajvédelem balszárnájának lehangosabb képviselői pedig már nem is leplezik, hogy önekik a vallás pusztán csak az elérhető legnagyobb faji tökéletesség céljának fontos, de teljesen alárendelt eszköze — s hogy ilyenül a keresztyénségnél alapjában véve sokkal szívesebben látnának valami megreformált turáni pogány hitet és kultuszt és igen jó néven vennék a kálvinizmustól (mint különben is „magyar vallástól“), ha valami ilyené próbálna átfejlődni lehetőleg mielőbb.

Öntudatos protestantizmus mindaddig, amíg öntudatos keresztyénség marad, nem adhatja oda magát a fajvédelmi eszmék és törekvések kritikátlan szolgálatába. Vállalja a fajvédelem programjából mindazt, ami a bibliai keresztyénséggel összefér s a mi keresztyéni, azaz krisztusi munka, szolgálat és áldozat útján a nemzet fizikumában és pszichikumában megvalósítható. De a fajvédelemtől a protestantizmus sem vallást, sem hazafiságot nem tanulhat — mert évszázadok óta mindkét tekintetben sokkal kipróbáltabb mesterekhez van alkalma iskolába járni.

A FAJVÉDELEM a maga elszánt, non ritkán forradalmi lendületével ultranacionalista ellenképe és ellenszere akar lenni az esetenként szintén forradalmi ütemű liberális-radikális progresszióknak, amelyet a nemzeti eszméhez hol vékonyabb, hol vastagabb, de rendszerint eléggé gyors tempóban szétmálló szálak kötnek. Van azonban a mai magyar közéletnek egy másik antiliberalis és antiradikális szelleme és iránya is, melynek különböző tünetkezéseit a „romantikus konzervativizmus“ név alatt tudom leginkább összefogni. Ez szintén nacionalista alapon áll, de internacionális kitekintéssel és bekeretezéssel; szintén alapos változást és megfordulást akar létrehozni a nemzet életégésében, de egész szellemének megfelelően nem forradalmi,

hanem evolúciós úton. Ez ma a harmadik olyan frontja a magyar közfelfogásnak, amelyen a protestantizmustól várnak valamit s amellyel a magyar protestantizmusnak szembe kell néznie.

A romantikus konzervativizmus a maga legfőbb társadalmi, politikai és művelődési ideáljait a keresztyén középkorból meríti. Ez nem azt jelenti természetesen, mintha a középkort egyszerűen, sőt több mint egyszerűen reprezentálni akarná. A középkor óta létrejött magyar, európai és világfejlődésnek számos jelentős eredményét elfogadja, részint, mert azok már többé ki nem iktatható és vissza nem csökkenthető erők és ténylegességek, részint, mert egyiküket-másikat még egyenesen kívánatosnak és a saját céljára kitűnően felhasználhatónak is tartja. Ideáljai annyiban középkoriak, amennyiben a keresztyén egyházi és állami rend és tekintély középkori teológiájával és filozófiájával vannak benső összefüggésben: tartalmukat, fényüket és energiájukat egyképpen onnan merítik. Társadalmi téren a rendiségnek egy, a modern élettechnikához képest természetesen átalakult formája; a politikában az egyház tekintélyével alátámasztott monarchizmus és legitimizmus, amely mellett a különben is nagyon erős revízió alá eső parlamenti alkotmányosság csak igen másodrendű tényező; a kultúrában az egységes és zárt vallásos-egyházi tekintély elsőbbségének biztosítása; mindezekben és mindezek által egy rendben, fegyelemben, patriarchális szellemben megújuló nemzeti élet, a keresztyén gondolat nagy, ősi nemzetköziségébe beágyazva.

A magyar protestantizmus iránt már most ennek a romantikus konzervativizmusnak legszélsőbb képviselői — rendszerint kimondottan egyházi emberek — örökletesen bizalmatlanok, mert egy már említett optikai csalódással az örök forradalom kovászát látják benne s e miatt végképpen nem tartják alkalmasnak a nemzeti élet új rendje kiépítésére és a nemzeti életérdek hangsúlyozásával olykor nem is haboznak nyíltan kimondani reá a „non licet esse vos“ kategorikus ítéletét. Mások — alighanem a nagy többség és leginkább nem egyházi emberek — nem mennek el ideig s elismerik, hogy a protestantizmusban is vannak olyan vallási és erkölcsi értékek, amelyek alkalmasok egy konzervatív nemzeti átépítésbe való beleilleszkedésre — de azt mindenesetre szükségesnek tartják, hogy a protestantizmus a katholicizmus primátusát Magyarország újjáépítésében fenntartás nélkül elismerje, annak készséggel deferáljon s ahhoz minél szorosabban simuljon. Ennek a követelménynek egyébként bőségesen vannak hívei a konzervatív gondolkozású magyar protestánsok között is, természetesen nem annyira a lelkészek, hanem inkább az úgynevezett „világiak“ között. Ezek a magyar protestáns konzervatívok — legtöbbször a történelmi középosztályból kikerülve — őszinte, lelkes és cselekvő hívei, megannyi csalódás után is, a „keresztény-keresztyén nemzeti egység“ eszméjének s úgyis mint politikusok, úgyis mint protestánsok, a katholicizmussal és annak politikai képviselésével szemben a legmesszebb menő tapintatra és önmegtágadásra is készek, a radikális laicizmus és a vörös nemzetköziség veszedelmének közös és egységes kivédhetése érdekében.

De a magyar protestantizmus egésze ezen a konzervatív fronton

sem érzi otthon magát. Nem is érezheti, mert annak alapvető koncepciói az ő szellemétől idegenek. Nem mintha a rendnek, a fegyelem* nek, a tekintélynek, a nemzeti erőnek és egységnek, a keresztyén eszme primátusának és hatalmas erőket rejtő nemzetközi katholicitásnak a protestantizmus ellensége volna. Mindezekről úgy történelmi, mint dogmatikus bevezetéssel és érveléssel egytől-egyig ki lehet mutatni elfogulatlan elmék számára, hogy a protestáns koncepciókból is következnek. Csakhogy a maguk módján következnek. Van protestáns konzervativizmus is, mert—amint már rámutattunk—a protestantizmus is ismer abszolút, objektív vallási tekintélyeket. De ezek a tekintélyek a protestantizmus számára nem intézményi, hanem kizárólag szellemi és (transzcendentális értelemben) személyes természetűek. Ezért a protestáns szellemű konzervativizmus gondolati és megvalósulási formái még a legmesszebbmenő kölcsönös megértés és közeledés esetén sem lehetnek a katolikus szellemű konzervativizmusával azonosak. A középkori alapgondolat az egyház nemzetközi tekintélyét az államé és a nemzeté fölé rendeli s ez utóbbit az előbbiből származtatja és vele szentesítetteti. Ezzel szemben mindig eltérő konstruktív elvet fog belevinni a nemzetépítésbe az a protestáns alapgondolat^ amely a látható, földi egyház és az államhatalom viszonyát mellérendeltségnek fogja föl s a kettő fölött intézményes nemzetközi hatalmat sem szellemi, sem egyéb vonatkozásban nem hajlandó elismerni, csak az élő Isten felségjogainak, Krisztus királyságának látja mindkettőt egyformán — ha nem is egyféle értelemben — alávetve.

Ezzel az is együttjár, hogy protestáns alapon nem képzelhető el olyan konzervatív törekvés, amelynek végső célja egy vagy több nemzeti vagy nemzetfölötti intézménynek a megerősítésében áll. Protestáns alapon az emberi, tehát a nemzeti fejlődésnek is csak egy végcélja lehet — amelyben aztán tetszés szerint láthat ki-ki szélső konzervativizmust vagy szélső radikalizmust — az Istennel megteljesedett, Krisztus-arcú személyiség és az ilyen személyiségeknek a földet az éggel egybekapcsoló szabad és széttéphetetlen testvérközössége: az idők végén megvalósuló Istenországa.

Amikor a magyar protestantizmus ezért a végcélért imádkozik és dolgozik: a maga módján a konzervativizmus minden értékes építő törekvését is szolgálja nemzetünk életében — a nélkül, hogy nemcsak mélyen megalázó (ez elvégre még kicsi baj volna!), de lényegéből kivetkeztető helyzetekbe kellene sodródnia.

DE HÁT VÉGTÉRE IS — ha sem itt, sem ott, sem amott —hol, melyik fejlődési vonalon és melyik harci fronton akar hát elhelyezkedni a magyar protestantizmus a magyar nemzet közéletében?

Félreérthetetlenül megfelelek erre az önként adódó kérdésre. Nézetem szerint sehol. Sehol sem akar és nem is kell sehol „elhelyezkednie“. Történelmi rendeltetését ennek a nemzetnek az életében egyáltalában nem akkor tölti be, hogyha erőnek erejével „csatlakozni“ akar ide vagy oda, hanem akkor, hogyha megáll a maga lábán, halad a maga Ösvényén és szolgál a nemzetnek a maga sajátos szelleme minél erőteljesebb, minél építőbb kifejtésével.

Ez pedig be fog következni akkor, hogyha a magyar protestantizmus belső életében föltétlenül uralkodóvá és semmi vitát nem tűró magátólértetődősséggé válik az a meggyőződés, hogy a protestantizmus vallás és keresztyénség. Tehát nem fogcsattogató antiklerikalizmus és nem ökölrázó kurucmagyarkodás, nem némi vallásos mázzal bekent „szabadgondolkodás“, de nem is egy önlelkétől idegen mintát szemérmesen és ügyetlenül majmoló „konstruktív irányzat“, hanem vallás a szó legmélyebb, leglelkibb, tehát legkeresztyénibb értelméből.

Ennek a meggyőződésnek a magyar protestantizmus kebelében egyetemes uralomra jutása és belőle minden következménynek levonása természetesen elsősorban ötle magától, az ő magábaszállásától és folyvást fokozódó lelki elmélyülésétől függ. Függ azonban másoktól, rajta kívül álló tényezőktől is. Hiába akarja a magyar protestantizmus a lelki elmélyülés és a pozitív, építő munka útjait járni, ha az egyházpolitikai és felekezeti viszonyokban rejülő kényszerűség újra meg újra olyan magatartást kíván tőle, amelyet aztán nagyon könnyű, de éppen nem méltányos dolog a protestantizmus „lényegéből“ következő negációnak, sérelmi politizálásnak, terméketlen féltékenységnek és idegességnek bélyegezni. Meg kell gondolni, hogy az ilyen külszint mutató magatartásban a protestantizmusnak nem telik gyönyörűsége. És érdemes volna egyszer, hacsak kísérletképpen is, megszüntetni ennek a magatartásnak nem magában a protestantizmusban, hanem az egyházpolitikai és felekezeti viszonyokban rejülő okait. Mert akkor, az okozat megszűnéséből vagy további fennállásából kétségbevonhatatlan következtetéseket lehetne levonni a magyar protestantizmusnak vagy javára, vagy terhére. Ez pedig igen jó előkészítés volna egy négy- százados nagy magyar testvérpör eldőltenek.

Természetesen az a körülmény, hogy kívülálló okok és tényezők esetenként többé-kevésbé megzavarják pozitív belső élete hiánytalan kifejtésében s a látszólagos negáció magatartására kényszerítik, még éppen nem menti föl a magyar protestantizmust az előbb mondott főkötelessége alól. Azzal az önmegtagadással, amelyhez fönnállásának négy százada alatt meglehetősen hozzászókatott, sajátos lelkiségének azzal az erőösszeszedésével, mely történelmének sorsdöntő fordulatain eleddig sohasem maradt el, tartozik ma is hiánynélkül kifejtteni önmagából speciális vallási, tehát keresztyéni értékeit. Tartozik a saját érdekében, de tartozik a magyar nemzet érdekében is. Abból a protestantizmusból ugyanis, amelyik elsősorban és alapvetőleg vallás és keresztyénség, egészségesen és termékenyítőn árad ki a protestáns-keresztyén szellemű társadalmi, politikai, művelődési munka is. Megfordítva ez sohasem képzelhető. Protestáns — vallásos, keresztyéni értelemben — még soha senkit nem tett s ezután sem fog tenni az, hogyha valamely, a protestantizmussal rokonszenvező s annak érdekeit szolgálni vélő akár progresszív, akár konzervatív társadalmi vagy politikai tevékenységben részt vesz, vagy esetleg a nemzeti és emberi műveltségnek a protestantizmussal kapcsolatba hozható elemeit magára szedte — de különben közel sem járt a hitbéli megigazulásnak és életbeli átalakulásnak a protestantizmus kínálta spirituális forrásaihoz. Ellenben, aki már ezekből a forrásokból ivott s hozzájuk

folyvást visszatér, tehát a szó legmélyebben vallásos értelmében protestáns keresztyén: annak ennél fogva megvan a lehetősége arra, hogy nagyon jó alkateleme s esetleg cselekvő tényezője legyen a magyar nemzetélet kívánatos, építő irányú társadalmi, politikai, művelődési fejlődésének is. A komolyan és mélyen protestáns keresztyén ember a társadalomban az önzetlen szeretetszolgálat szellemét és a kapitalista és szocialista világrend ellentétes féligazságainak egy legmagasabb szintézisben való feloldását: az Istentulajdon elvét fogja képviselni. A politikában a szellem és a személyiség isteni eredetű jogainak lesz rettenthetetlen védelmezője s az e jogokból fakadó kötelességteljesítésnek példaadó előharcosa. A művelődésbe bele fogja vinni vallása többévszázados kulturális munkájának azt a nemes és maradandó értékű lendületét, színét és zamatját, amely nélkül (a magyar kultúrpolitika mai legmagasabb vezetőtényezőinek elfogulatlan ítélete szerint is) sajnosan megszegényednék egész nemzeti művelődésünk. Mindezekben és mindezekkel pedig a komolyan és mélyen protestáns keresztyén magyar ember öntudatos nemzeti szolgálatot is végez, mert a nemzetéletet isteni adottságnak tekinti, amelynek folytonos szolgálata nélkül a krisztusi testvérszeretetet és önfeláldozás gyakorlásának egyik legtermészetesebb és legdicsőbb alkalmától fosztaná meg magát.

Hogy ezt a szentséges szolgálatot négy századon át végezte és végezhette: abban a magyar protestantizmus, amennyiben komolyan és mélyen keresztyén, nem egy, a múltból ereklyeként átöröklött dicsekvési tárgyat lát, hanem terhes, de áldott elkötelezettséget a jelenre és jövőre nézve. Ezt az elkötelezettséget Isten kezéből mindennap alázatosan újra elfogadni s csöndben és áhítatosan hordozni, akár keresztet, akár pálmát jelent: magyar nemzeti szempontból ez a magyar protestantizmus egyetlen igaz útja.

RÉVÉSZ IMRE

A FÖLDREFORM BEFEJEZÉSE

A FÖLD BIRTOKRENDEZÉS befejezését szabályozó törvény parlamenti, főleg felsőházi tárgyalásánál a magyar birtokosztály végre megnyilatkozhatott törvényhozói minőségben a földreform kérdéséhez, melynek 1920-ban való törvényes elintézésakor politikailag némaságra volt kárhozthatva. Ez teszi érthetővé a vita heves hangját, melyet a törvényjavaslat magában talán non is tett indokoltta, hiszen pénzügyi megoldásával betetőzi a földosztást s különben is bizonyára lépés volt a liquidáció felé, bár csupán a felsőház tette végső lépéssé.

A földelaprózódás békében is állandóan folyamatban volt, túlnyomó részben magántevékenység útján. A háború alatt széles körök meggyőződése volt, — melynek egyik híres beszédében a lelkek nagy alakítója is kifejezést adott — hogy a háború befejeztével a földhözuttatásnak nagy mértékben, tervszerűen kell megindulnia. Akkor még a háborús érdekek megjutalmazása volt a gondolat előterében, de természetesen, mihelyt a földosztás lehetősége elvileg nem tagadtatott, e félreértést okozó szó alapján reményeket s vágyakat ébresztett a falvakban, melyeket ébren tartani, fokozni s követeléssé növelni egyes politikai irányzatok nem voltak restek. Ekkor, s még az 1918-i forradalom legelején is a meglevő kisbirtokosztály erősítése volt a bevallott cél; dunántúli polgárok mondták nekem akkor, hogy földolog, hogy csak az kapjon földet, akinek van. De már ekkor párhuzamosan folyt a földnélküliek egyre fokozódó rohama, mely bolsevizmus és ellenforradalom után az 1920-i törvényben, ha nem is arattott diadalt, de valóságban túlsúlyra jutott. Elsősorban nem a meglevő kisbirtokosztály fejlesztése, hanem új kisbirtokosztály teremtése lett a törvény célja s közvetlen eredménye. Vájjon előrelátta-e a kisbirtokos-mozgalom nagytehetségű vezére, hogy végeredményben a szétosztott földek nagy része mégis csak a szívéhez közelálló telkesgazdáknak kezébe fog kerülni? Ez megédesíthette volna neki a törvény alkotásánál szükséges megalkuvások okozta keserűséget.

Az 1920-i törvény az ellentétes irányzatok hatása alatt lényegesen kerettörvényvé vált s az általa alkotott Országos Földbirtokrendező Bíróság kezébe tette le a hatalmat, hogy e keretet tartalommal töltsen meg, amit éppen csak bizonyos sorrendi útmutatásokkal korlátozott. A törvény a földbirtok helyesebb elosztásáról nyerte címét; amit eredményezett, a termelés szempontjából nem helyesebb, mert a nagybirtok terméshatékai magasabbak, mint a kis birtokéi; népesedési szempontból is aligha helyesebb, hiszen a kisbirtokos szaporasága csekélyebb, mint a mezőgazdasági munkásé vagy gazdasági cselédé; de

helyes, sőt az adott pillanatban múlhatatlanul szükséges volt a társadalmi béke kedvéért, ami legfőbb tartalma és célja minden kormányzati tevékenységnek s ami felette áll termelési és népesedési kérdéseknek is.

Ez az elsőrendű feladat a minden lehetőséget nyitva tartó törvény alapján az OFB. kezébe volt letéve. Hogy a földreformtörvény végrehajtása híjával volt az egységes irányzatnak, ami annyi érdekelten az igazságtalanság érzetét keltette, annak talán éppen az az oka, hogy az OFB. községenként változóan, a kis helyi viszonyok figyelembevételével óhajtott a társadalmi békét szolgálni. Ezért még az egységesítést célzó novella megalkotása után sem érte el a világos elvi utat, mely talán ugyanannyi megnyugvást okozott volna, mint a helyi békítés s kikerülte volna az annyit hangoztatott önkény látszatát. Lehet ezenfelül, hogy az OFB. némely ítélete egyeseknek indokolatlanul okozott kárt s fájdalmat, s bizonyosan az OFB. sem tarthat számot nagyobb tökéletességre, mint bármely más emberi intézmény. De mindezek ellenére az igazság az, hogy az OFB. felette nehéz hivatását bölcs mértékletességgel teljesítette s megmentette a magyar birtokososztályt, melyet a törvény alapján megsemmisíthetett volna, csak a birtoktípusok s az igényjogosultak megállapításánál kellett volna túloznia. A történelem igazságot fog szolgáltatni ennél az intézménynek, mely dacolva a minden oldalról tornyosuló népszerűtlenséggel, előmozdította — igaz, az idők múlásának és a föld értékcsökkenésének segítségével — a falu társadalmi békéjét a nélkül, hogy az ország társadalmi szerkezete megváltozott volna, vagy hogy megzavarta volna a termelés rendjét. Bizonyára helytelen az olyan törvény, mely korlátlan hatalmat ad bárkinek valamely társadalmi osztály vagyona felett s az ily törvény végleges, félreértést nem tűró hatálytalanítása felette indokolt; ezért a felsőházi szónokokkal, kik ezt követelték, a közvélemény teljesen egyetértett, sikerüket örömmel üdvözölte; de talán kár volt, hogy a törvény felett érzett harag kiéleződött ama hatóság ellen, mely a — jogelvig helytelenül — reábizott hatalommal alig élt.

Míg a felsőházi vita első része tehát a múlt végleges lezárásával foglalkozott, másik része a jövő birtokpolitikájának volt szentelve. Itt nagy elvi ellentét mutatkozott, mely a legmélyebb politikai problémákat érinti. Felette igazságtalan volna az ellenkező nézeteket egyrészt központosító hatalmi vágyra, másrészt önző osztályérdekre visszavezetni. Minden oldalról a közérdek volt a gondolatok középpontjában, s csupán az annak elérésére alkalmas eszközök felett tértek el messze az alapfelfogások.

A vita tárgya az volt, vájjon a földreformtörvény likvidálása a további földreform befejezését jelentheti-e, s amennyiben további birtokosztás szükséges és várható, azt a szabadságra bízjuk-e, vagy kormányintézkedésre?

A kritikusok — vagyis a cselekvő birtokpolitika ellenzői — a megtörtént földreformot kizárólag a forradalom szülöttjének tekintik, melyet a forradalom után való osztályuralom nevelt nagyra; a régi birtokeloszlást nagyjában az országra nézve kedvezőnek tartják, s ez

szerintük a falu népére sem volt hátrányos; legfeljebb a házhelyek juttatása látszik előttük indokoltnak. Hivatkoznak arra, hogy a föld-reform által senki sem lett boldogabb, sőt a földhöz juttatónak nagy része gondterheltebb, mint addig volt. A zűrzavaros idők kényszerében megállapított földosztás ezenfelül még megrendítene a magántulajdon szentségébe vetett hitet, hiszen a más birtokáról az igénylők mint jogos követelésükről beszéltek; szerfelett megnövelte a tulajdon bizonytalansága folytán a függést a kormányhatalomtól, melynek egyre terjedő s egyre cselekvőbb hatalma aggályokat keltő. A forradalmi hangulat elült, a kárt, amit okozzon, jóvátenni nem igen lehet, de most legyen végre mindenki ura önmagának s vagyonának, a kormányhatalom pedig térjen vissza abba a mederbe, mely őt megilleti. Véleményük szerint a közérdek jó sorsát általában jobban biztosítja a szabadság, mint a kormánytevékenység; az adott esetben pedig a szabad kézből való parcellázás inkább túl sok lesz, mint túl kevés.

Az ellenkező nézet — melyet e sorok írója is vall — elismeri, hogy az egyszerre nagy mértékben történő földosztás, melyhez minden egyéb előfeltétel hiányzik — csupán a más földje van meg, — nagy termelési s erkölcsi baj forrása lehet, s mi még szerencséseknek mondhatjuk magunkat, hogy nagyobb kárunk nem keletkezett. Az ilyen forradalomban kirobbanó társadalmi harc ezenfelül szükségszerűen túlzásokkal telt s doktrinér megoldást keres oly helyeken is, ahol erre semmi alapos ok nem forog fenn.

De abban eltér a nézetünk, mintha a birtokmegosztás Magyarországon statikai állapotba jutott volna, s mintha a további elaprózódásnak dinamikai folyamata feltartóztatható lenne. Ez lehet sajnálatos vagy örvendetes, mindenesetre súlyos kockázattal jár a termelés és a politikailag vezető osztály műveltsége szempontjából, ha nem igen lassan s céltudatosan vezetetik, ha akár az önkéntes parcellázások hirtelen nagy tömege arra nem készült kezekbe juttatja a földet — mint az elmúlt földreformban — vagy a parcellázások csekélyége folytán helyenként oly vérbőség keletkezik, mely a társadalmi békét veszélyezteti.

A földosztás háborúk és forradalmak ismert következménye — de fennáll a veszély, hogy amennyiben nem egyengetjük útját nyugalmas időkben, forradalmak okává lehet, amint arra rég- s közelmúlt időkben elegendő a történelmi példa. Hiú dolog volna most arról vitatkozni, vajjon az októberi forradalom számos oka között nem szerepel-e talán évtizedek elmulasztott birtokpolitikája, melynek szükségességét a nagy Darányi Ignác oly világosan látta, de róla a magyar politikai közvéleményt meggyőzni nem tudta; s ha szerepelt, szerepelt volna-e akkor is, ha telepítési törvények segítségével minden eladásra kerülő nagybirtok birtokpolitikai célokra használtatott volna fel, a helyett, hogy akár nagybirtok maradt más kezén, vagy felosztatott olyanok között, kik a közvetítőnek a legnagyobb hasznot adhatták; s szerepelt volna-e akkor is, ha a rendkívüli terjedelmű birtokok örökösödési adóját természetben rótták volna le az örökösök s így újabb terület állott volna rendelkezésre terjeszkedni nem tudó, de szaporodó községek lakosainak telepítésére; s végre szerepelt volna-e ha az a sok bérbé

adott birtok részben vagy egészben kisbérletekké alakítottatott volna át, hogy legalább ez tegye jóvá azt az eléggé el nem ítélt kárt, melyet a nagybirtokos és kisbirtokos barátságos együttélésének a bérbeadás folytán való megszakítása okoz, minthogy ezzel megszűnik utolsó maradéka is ama patriarchális viszonyoknak, melyek egykor a nagybirtok jogosultságát biztosította s melynek hatása a vele együtt élő, bajban rendelkezésére álló birtokossal szemben a nép lelkében ma is fennáll.

A birtokok aprózódása a nagybirtokok fokozatos csökkenése által az elnéptelenedés eseteit kivéve, — oly általános a történelemben, hogy majdnem törvényszerűnek mondható; a népesedés növekedése, a politikai jogok kiterjesztése, az írni-olvasni tudás terjedése, a földjáradék csökkenése, a bérmunka, a nagybirtok régi kötelezettségeinek megváltása adóval, s még sok más egyéb lehet e jelenség oka. De vájjon a szabadság e folyamat útját úgy egyengeti-e, hogy az a lehető társadalmi békéhez vezetve megakadályozza, hogy új földosztás új forradalom oka legyen? A múltra hivatkozhatunk, melynek szabad birtokforgalma nem tudta a földet azok kezébe juttatni, ahová már akkor is, mely belátású politikusok véleménye szerint, jobb lett volna jutnia. De amint kár volt, — s kár ma is — hogy 1.000—2.000 holdig nem alapíthat mindenki hitbizományt, hogy ezzel az állandóságot biztosítsa az idők változásában, úgy nagyon sokan — s éppen konzervatívok — sajnálatosnak tartották a múltban is, hogy cselekvő birtokpolitikával nem teremtődött egyre szélesebb s szélesebb kisbirtokos-és kisbérlelőosztály. Nem hiszem, hogy valamely forradalom ne vetné fel a földosztás gondolatát mindaddig, míg a különbségek fennmaradnak, de abban hiszek, hogy a helyes földbirtokpolitika megakadályozhatja, hogy e különbségek forradalomra vezessenek. De annak céltudatos politikának kell lennie: a szabad birtokforgalom, mely kisbirtokok összevásárlását is lehetővé teszi, még el is távolíthat a kívánt céltől. Hiszen a szabadság nem ismer célt, csak okot; lehetőségeket ad, de nem biztosítja a megoldásoknak a nemzetre legkedvezőbbjét; az a természetes egyensúly, melyről a szabadság hívei, mint a szabadság törvényéről ábrándoznak, a történelem tanúsága szerint éppen csak ábránd. Igen, ahol a szabad fizikai vagy anyagi területen nagy mozgási tere van mindenkinek, ott a szabadság konstruktív elv lehet; ahol azonban csupán célszerű beosztás teszi lehetővé az életet, ott romboló hatású lehet a szabadság s mély értelme van annak, hogy a méhek és hangyák szervezett társadalomban találják csak meg megélhetésük biztosítékát.

A harc az ellentétes nézetek között békével végződött, mélyben a kormány az elmúlt földreform végleges befejezését a kívánt értelemben hajtja végre, de a földbirtokpolitika irányításáról nem mond le. S így az elvi magaslaton mozgó példaadó parlamenti küzdelemben nincs legyőzött — s győző is csak egy: a nemzet érdeke.

A NEMZET EGÉSZSÉGE

AMENNYIRE az írott történelmet ismerjük, nagy háborúk után mindig fokozott figyelemmel fordultak az emberek azon tényező felé, amelyik elsősorban dönti el nemcsak a fegyveres összecsapások, hanem a békés versenyben egymással szemben álló nemzetek sorsát. Az emberi palánta — melyet Mars fiai sárba tápodnak — a háború forgószele után újult erővel igyekszik a növekedésre, a gyarapodásra. Természetes, hogy míg régebben közvetlen beavatkozást ezen a téren nem láttunk és inkább békés külpolitika bevezetésével, a megélhetési viszonyok javításával, a termelés fokozásával törekedtek a nemzeti életerő gyarapítására, addig most tervszerű lázas munka indult meg a sebek orvoslására, a nemzeti sejtélesztés serkentésére.

Alig van érdekesebb látvány, mint az a lázas és szerteágazó tevékenység, amelyet minden európai, sőt minden művelt állam kormánya ezen a téren kifejt. Az egyszerű egészségügy-rendészeti intézkedésektől a faj biológia bonyolult kérdéseiig, a táplálkozás, lakás és munka elsőrendű egészségügyi szükségleteinek kielégítésétől a tudományos vizsgálatok és mélyreható átfogó megoldások szövedékéig alig van olyan köz- és magánéleti jelenség, amelynek egészségügyi vonatkozásait kiemelni és hasznosítani ne törekednének.

Ebben a versenyfutásban természetesen a magyarok sem maradhatnak el. Hiszen a középső Duna medencéjének sorsa elsősorban mégis csak attól függ, hogy melyik nemzet fog rendelkezni a legszámosabb és legjobb emberanyaggal ezeknek a kereteknek a kitöltésére. Ha a magyarság fokozza életképességét, vitalitási indexe növekszik, úgy a tények logikája javunkra dönti el a kérdést; ha nem tudunk észrevehető eredményeket felmutatni a következő években, akkor rendkívül nehézé válik a szomszédos államok magyarelles beolvasztó politikájának ellensúlyozása. Ugyanolyan aggodalommal kell néznünk a statisztika rideg számoszlopait, mint a franciáknak, akik közül a legjobbak jól tudják, hogy hasztalan volt a máméi csata, a Párizs-környéki békék fényes diplomáciai győzelme, ha a faj propagatív ereje kimerült, ha a születések száma állandóan alatta marad a halálásoknak és a mérleg egyensúlya csupán idegen nemzetiségű egyének betelepítésével, a színesek felhasználásával, szóval a nemzeti jelleg fenntartása szempontjából nemcsak aggályos, hanem egyenesen veszedelmes eszközökkel tartható fenn.

Valamely nemzet egészségi állapotára legjellemzőbb a születések, halálások, különösen csecsemőhalálások száma, valamint az úgynevezett vitális index magassága.

A háborút közvetlen követő évek Csonka-Magyarország népese-
 dési adataira vonatkozólag nem lehetnek teljesen irányadók. A szüle-
 tések elmaradása, majd egy évben rohamos szökkenése, a háborúból
 súlyos betegségekkel, elsősorban gümőkórral hazakerült fiatalabb
 férfiak halálózása, majd a súlyos betegek rohamos és rövid idő alatt
 bekövetkezett elpusztulása következtében a statisztikai adatoknak a
 természetes fejlődésnél kedvezőbb alakulása egyaránt megteveszti
 a felületes szemlélőt.

Körülbelül 1923-tól kezdődőleg azonban már normálisnak tekint-
 hetjük a helyzetet abból a nézőpontból, hogy ennek a területnek lakos-
 sága valamelyes egyensúlyi helyzetbe került és az életmód, betegségek,
 gazdasági viszonyok komponense állandó vagy legalább állandósuló
 tényezőnek tekinthető.

Nézzük tehát, hogy alakult a helyzet az utóbbi években.

Év	éveszületés	1.000 lélekre esett			gümőkór- halálózás	100 élve szüle- tetre esett 1 éven alul elhalt
		halálózás	szaporodás			
1923	29'2	19'5	9'7	3'1	18'4	
1924	26'8	20'3	6'5	3'2	19'3	
1925	28'3	17'1	11'2	2'6	16'8	
1926	27'3	16'6	10'7	2'4	16'7	
1927	25'2	17'6	7'6	2'3	18'5 ¹	

Amint látjuk, állandóan csökken az éveszületések száma, amely
 az elmúlt években csupán egyszer tükröztet vissza. Csökkenő
 irányzatú a halálózások száma is, az utolsó év kivételével, amelyre
 vonatkozólag alább magyarázatot adunk. Az öt év átlagából nehéz
 azonban törvényszerűséget megállapítani a szaporodásra vonatkozólag.
 Nagy ingadozások vannak. Az 1924 évi, szinte katasztrófális év után
 határozott javulás, azután kis csökkenés; tavaly azután — a járványokra
 tekintettel — ismét csökkenés, amely azonban az idei évre ismét elő-
 nyösen változott. Állandó a javulás legsúlyosabb nemzeti betegsége-
 günknek: a gümőkórnak halálózási arányában és ugyancsak szembe-
 szökő állandó, előnyös változást látunk a csecsemőhalálózás terén is,
 ismét leszámítva a tavalyi évet, melynek kanyaró-, vörheny- és roncsoló
 toroklobhalálózása az influenzajárvány nélkül is hátrányosan befolyá-
 solta a nemzet reménységének: a csecsemők hadának életképességét.

Alig van nehezebb feladat, mint ezeknek az egyszerű számada-
 toknak elemzése. A szorosán vett egészségügyi viszonyokon felül
 annyi anyagi és szellemi, gazdasági és társadalmi rúgó működik közre
 nemcsak a szaporodás, hanem a megbetegedés és halálózás eredményei-
 ben is, hogy azok egy-egy szűkebb körben részletes vizsgálat tárgyává
 tehetők, az ország egész lakosságára vonatkozólag azonban inkább a
 megfigyelések általánosítására és bizonyos deduktív következtetésekre
 vagyunk utalva. így például a születések számának állandó csökkenése
 — amely különben világljelenség — minden valószínűség szerint a
 gazdasági zavarokra, a megélhetés nehézségére és bizonyos fokig a
 szülőknél a nagyobb műveltségéből eredő igényteljességére vezethető
 vissza elsősorban.

¹ Statisztikai Havi Közlemények. XXX. évf. 10—12. sz. 490. old

A halálozás csökkenő irányzata elsősorban szintén gazdasági tényezőkön alapul; a forradalmak utáni első évek elmúltával annyira-amennyire helyreállott a termelési rend és így valamelyest javult az élelmezés; talán nem tévedünk, ha az előnyös változást bizonyos fokig a most megindult egészségügyi nevelés és az egészségügyi igazgatás helyreállításának számlájára is írjuk. A gümőkórhalálozás¹ csökkenése talán elsősorban arra vezethető vissza, hogy ez a szörnyű betegség otthonossá válván nálunk, nemzetünk lassan átvészeli rajta; a kórokozó csirák csaknem valamennyiünkben megvannak, azonban aránylag kevés emberben lép már fel teljes erővel a kór. Ezt a nézetemet arra is alapítom, hogy, sajnos, az utóbbi években állam és társadalom — egyes, minden dicséretreméltó törekvéseket nem számítva — nem fejtett ki oly nagyarányú működést a gümőkór leküzdésére, amelynek okvetlenül nyomot kellene hagynia a statisztikai számoszlopokban; az utóbbi években épült kislakások, házhelyrendezés stb. pedig inkább szaporították a gümőkór elterjedésére szolgáló alkalmakat, mint csökkentették volna a kór hatóerejét. A csecsemőhalálozás terén már feltétlenül felismerhetjük a javító tényezőt: az Országos Stefánia Szövetség megelőző működését. Ott, ahol ez a Szövetség szervezettel bír és a megelőzés elvét következetesen keresztülviszi, európai viszonylatban is jónak mondható eredményeket látunk, míg azokban a helységekben, ahol hasonló gondoskodás nem történik, az országos átlagnál jóval rosszabb a csecsemőhalálozási arányszám.²

Összefoglalva ezeket az adatokat, megállapíthatjuk, hogy aggodalomra egyelőre nincs ok, de vigyázatra annál inkább. A születések számának fokozatos csökkenésével szemben tehetetlenek vagyunk; ez a kormányzat és társadalmi mozgalmak küzdőterén kívülálló, ezeknek a tényezőknek hatalmából kisikló okoktól függ. A nélkül, hogy nálunk „Birth-control” mozgalom jogosultságát vagy akárcsak megengedhetőségét is vallanám, fel kell vetnem a kérdést, hogy akkor, mikor a szülők nagyrésze az újszülöttekről gondoskodásra merőben képtelen, legelső célkitűzésnek kell-e lennie a születések számát illetőleg a nagymérvű emelkedésnek és nem inkább az eugenetika elveinek érvényesítésére, a lehető legjobb emberanyag előállítására és gondozására kellene-e törekvéseinket összpontosítanunk. Éppen ezért nézetem szerint szaporodásunkat a nagyon helyes, üdvös egyke- és egyseellenes mozgalmak mellett is szolgálja a házasságok orvosi vizsgálata és mindaz, ami a halálozást, különösen a csecsemőhalálozást csökkenti.

A nemzetek életerejét a modern statisztikusok egy képlettel fejezik ki, melyet vitális indexnek neveznek. Ez úgy áll elő, hogy a születési arányszámot 100-zal kell szorozni és az így nyert szorzatot a halálozási arányszámmal elosztani.³ Minél jobban haladja túl az arányszám a 100-at, annál kedvezőbbnek mondható az illető nép vagy faj életerejéje.

¹ 1923-ban 25.215, 1924-ben 26.724, de 1925-ben 21.223, 1926-ban 20.345, 1927-ben 19.694. Id. h. Johan szerint (Népegészségügy, 1928. évf. 607. oldal) 1927-ben 19.977 ember halt meg tuberkulózisban.

² Lásd: Az Országos Stefánia Szövetség 10 éves működése című műben a 121—122. oldal kimutatásait.

³ Gortvay: Szociálbiológiai nézőpontok a magyar egészségügyi igazgatásban. (Népegészségügy, 1927. évf. 98. oldal.)

Csonka-Magyarország vitális indexe 171.1 és vannak megyék, amelyek ebben a tekintetben Európában a legjobbak közé tartoznak. (Győr vármegye 225.5, Szabolcs 191.3, Vas 204.6.)

Ha tehát nemzetünk életerejét ápolni és növelni akarjuk, elsősorban a halálozás arányszámát kell leszorítanunk és az élőkét az emberi test zavaraitól: a megbetegedésektől lehetőleg távol kell tartani. Ez olyan kormányzati program, amelyre mindenkinek törekednie kell, amelynek teljes sikerét azonban ezen a földön, míg ember, szenvedés és küzdelem lesz — elérni nem lehet.

Kétségtelen, hogy a megbetegedés és halál távoltartása volt eddig is egészségügyi politikánk alapja. Ezt a célt azonban eddig főleg és elsősorban azzal akarták elérni, hogy a beteg ember gyógyítását, újból munkaképessé tételét helyezték előtérbe, és arra törekedtek, hogy a fertőző betegségek megfékezése által azok továbbterjedését, egyik embernek a másik által, egyéb élőlények vagy élettelen tárgyak által továbbfertőzését lehetetlenné tegyék.

Az eddigi közegészségügyi politika tehát egyrészt rendészeti, főleg járványrendészeti intézkedéseket tartalmazott, másrészt arra törekedett, hogy elegendő számú gyógyító intézet és gyógyítószemélyzet álljon rendelkezésre.

Kétségtelen, hogy ezen a téren a magyar egészségügyi kormányzat szép eredményeket ért el, azonban a dolog természete szerint ezekkel az eszközökkel a közegészségügyi problémák gyökeres megoldását elérnie nem sikerülhetett.

Ha figyelembe vesszük, hogy a bejelentési kényszer és ellenőrzés tekintetében talán a mi egészségügyi közigazgatásunk a legfejlettebb, ez dolgozik a legtöbb jelentéssel és úrlappal, ha nem tévesztjük szem elől azt, hogy nálunk van a legtagozottabb, egész a községekig lemenő egészségügyi közigazgatás (Poroszországban például a járáson alul hatósági jellegű orvos egyáltalában nincs), akkor csodálkozunk kell azon, hogy 1876 óta nem sikerült a fertőző betegségek leküzdése. Meg kell döbennünk arra, hogy teljesen tehetetlenek vagyunk a vörhenyvel, úgyszintén a hasihagymázzal szemben, amelyek a művelt államok halálozási statisztikájában már nagyon kevéssé szerepelnek és lépten-nyomon olvasunk az újságokban kanyarójárványokról, amelyek iskoláztatások eredményeit még városokban, sőt a fővárosban is kétségesekké teszik. Mi megértjük, de külföldi szakértő aligha érti meg azt, hogy az 1927 évi rossz eredményeket, elsősorban a csecsemő-halálozás emelkedését, 527 kanyaró, 548 vörheny, 1.011 roncsoló toroklob-haláleset okozta, nem beszélve azokról az utóbajokról, amelyek a nem halállal végződött vörhenyeseteknél felléptek és a gyermekek egész dandárját teheték évekre, esetleg egész életükre kisebb értékűvé.

Gyönyörű klinikáink és a vidéken is sok helyen meglepően szép kórházaink nemcsak az emberek ezreinek adják vissza évente az egészséget, hanem egyszersmind az orvostudománynak, sőt az egészségügyi műveltségnek is fellegrárai. Aránylag nem régen egy egészségügyi szakértő még azt mondta, hogy Magyarország közegészségügye kórházkérdés. Nyilvánvalóan úgy gondolta, hogy kellő számú kórházzal nemcsak a betegeket gyógyíthatjuk meg, hanem a betegeken keresztül

hozzátartozóikat is megtaníthatjuk az egészséges életre. így magyarázható, hogy csonka országunk — a határon levő nagy kórházak — (Arad, Kassa, Nagyvárad) elcsatolása ellenére — 30438 kórházi ágygyal rendelkezik,¹ ami, európai átlagban is számottevő eredmény, hiszen nálunk 279 emberre esik egy kórházi ágy, míg az annyira művelt Hollandiában 330-ra, a közegészségügy terén rohamléptekben haladó Csehszlovákiában 370-re² és a közegészségügyi haladás élén haladó Nagy-Britanniábanis jóval többre. Amint a népjóléti miniszter az 1925/26 évi költségvetés tárgyalása során tartott beszédében nagyon helyesen állapította meg, kórházakkal, ágyakkal meglehetősen el van látva a közegészségügy és újabb kórházak felállítására nem is lenne szükség, ha a kórházak egyenletesebben oszolnának meg a csonka ország területén.³

Számokban alig kifejezhető az az összeg, amibe gyógyítóintézeteink felállítása és fenntartása kerül; ennek ellenére újabban nemcsak az eddig elhanyagolt Nagy Magyar Alföld kórházszükségletének kielégítésére történnek erőfeszítések, hanem mind erősebbé válik az a törekvés is, hogy esetleg egyoldalúan informált szakkörök unszolására további több ezer kórházi ágy befogadóképességű gyógyítóintézetek létesüljenek.

A gyógyítóintézetek mellett feltétlenül szükséges volt megfelelő gyógyítószemélyzet szervezése, úgy a kórházi, mint a kórházakon kívüli gyógyítófeladatok ellátására. 1921-ben a csonka országban 4489 orvos működött, 1925-ben már 5.760,⁴ s ez a szám azóta legalább 1000-rel emelkedett, míg tehát 1925-ben már 1452 főre jutott egy orvos, addig ez az arányszám is javult, ami kétségtelenül a gyógyítófeladatok megoldhatóságát jelenti még abban az esetben is, ha figyelembe vesszük is az orvosok egészségtelen eloszlását és városokban tömörülését.

Mindezen tényezők ellenére, amint láttuk, országunk egészségügyi helyzetét nem tekinthetjük rózsásnak, ha óvakodunk is a vészharang megkongatásától. Hiába van költséges, tagozott, rengeteg munkát kifejtő egészségügyi közigazgatásunk, kiváló képzettségű, nagy létszámú orvosi karunk, elegendő és magas színvonalú gyógyítóintézetünk, még a fertőzőbetegségek kérdését sem tudjuk megnyugtatóan elintézni, arról pedig, hogy messzeható, átgondolt és gyökeres reformokkal erősítsük nemzetünk életerejét, egyelőre még csak néhány lelkes tisztviselő és szakértő beszél.

Miért?

Minden érzékenységet kímélve és minden jószándékot, érdemet teljes mértékben elismerve, azzal kell válaszolnunk erre a kérdésre, hogy azért, mert Magyarország túlkésőn és nem teljes következetességgel hajolt át a közegészségügyi politika helyesebb és újabb irányára.

A magyar közegészségügy irányítói a legújabb időkig orvosok, főleg gyógyítóorvosok voltak. Amily jogosult volt az orvosoknak,

¹ Scholtz K.: Magyarország egészségügyének mai állása. (Népegészségügy, 1927. évf. 75. oldal.)

³ Johan: Id. h. 604. oldal.

³ Vass J. beszéde a nemzetgyűlés 1925 február 17-i ülésén. Napló 31. oldal.

⁴ Scholtz: Id. m. 72. oldal.

valamint más, főleg műszaki szakértőknek panasza régebben a „jogásztúltengéssel“ szemben, és amilyen helyrehozhatatlan károkat okoztak néha a hatóságok az orvosi szakvélemény mellőzése által, épp annyira befolyásolta egészségügyi politikánk irányát a gyógyítóorvosok lelki összetétele és gondolkozása.

Az az orvosnemzedék, amely közegészségügyi törvény megalkotásakor, több mint félévszázaddal ezelőtt lépett be az életbe, a laboratóriumi higiéné virágkorát élte át. Koch világraszóló felfedezései korszakalkotó jelentőséggel bírtak és eddig non is sejtett perspektivákat nyitottak meg, Virchow sejtpatológiai elmélete az akkor racionalista gondolkodáson felnőtt embereknek fogantatót adott minden betegség pozitív formában való érzékeléséhez, hiszen lényege az volt, hogy minden betegségnek sejttanilag kimutatható, boncolókéssel feltárható elváltozás felel meg. Ilyen körülmények között természetes, hogy úgy ez a nemzedék, mint az őket érdemük szerint tisztelő tanítványok a gyógyításra helyezték a súlyt; szinte nem is látták határát a laboratóriumi vizsgálatok és kórbonctan fejlődési lehetőségeinek. Azt remélhették, hogy ezen a téren határtalan a haladás.

Így alakult ki az az orvosi gondolkodás és az az orvosképzés, mely, ha nem is teljesen, de bizonyos fokig háttérbe szorítja a nemzeti társadalom szempontjából mégis csak elsőrangú fontossággal bíró biológiai, fiziológiai és közegészségtani mozzanatok. A gyógyítás, ha nem is öncéllá, de a legfontosabb mozzanattá vált. Jó gyógyítóorvosnak lenni — ez lett mindenkinek ambíciója. Nem a betegség kezdeti elemeinek felismerése, hanem a kifejlődött betegség diagnosztizálása a tanulmányok tárgya. A gyógyítás, elsősorban a sebészi beavatkozás nemcsak sikert, nemcsak belső kielégülést, hanem egyszersmind anyagi és társadalmi emelkedést, magas életszínvonalat is jelent. Ezért törekszik a mai napig az orvosfiatalság szakorvosi, főleg sebészi pályára:¹ ha évek hosszú során át a szó szorosán vett értelmében nyomorog is, ezt vállalja abban a reményben, hogy hátha éppen ő lesz az a nagy gyógyítóorvos, aki oly sok jót tehet és e mellett fényes pályát futhat be és a többi szellemi foglalkozásnál magasabb életszínvonalat érhet el.

Az orvosok tehát a gyógyítóintézeteket és az orvosok számának szaporítását sürgették. Ez a törekvés megfelelt államunk jellegének is. A magyar közigazgatási tudomány nagymestere: Concha, Politikájában szépén fejti ki azt, hogy arisztokratikus, kis létszámú felsőbb osztályok által vezetett államokban a gyógyítás mozzanata lép előtérbe,² mert a tehetős felsőbb osztályok tagjai saját maguk számára egészséges környezetről önerejükből is tudnak gondoskodni, míg a demokratikus államok inkább a megelőzés elvére, az egészséges életet lehetővé tevő berendezések, közművek létesítésére törekszenek. Az egyoldalú gyógyítópolitika annál inkább érvényesülhetett, mert nálunk, ha az igazgatásban háttérbe is szorult az orvosszakértő, viszont hiányzott a politikusokban az érdeklődés a közegészségügyi problémák iránt; a kor-

¹ Lásd Gerlóczy cikkét: A magyar orvos gondjai. (Népegészségügy, 1925. évf. 600. oldal.)

² Politika. II. 397.

mányzati síkon tehát mégis csak a néhány politikai és társadalmi súllyal bíró, összeköttetésekkel rendelkező orvostanár véleménye érvényesült.

A kórházak és gyógyítóorvosok azonban tehetetlenek voltak a szegénységgel, a tudatlansággal, a földelentes szobával, a nem szellőztetett lakással, az egyoldalú táplálkozással vagy éppen táplálékhiánnyal, a rossz alföldi települési rendszer okozta egészségügyi ártalmakkal szemben. Budapest gyönyörű klinikáinak és magasfokú orvosi kultúrájának szomszédságában a Duna-Tisza-közti tanyák vidékén ijesztő állapotok vannak még ma is. Kiskunfélegyháza tanyai lakossága között 100 élveszülettre 35.7 a csecsemőhalálozási arányszám; a babona, az orvos- és bábahiány évente doberdói veszteségeket okoz megtépzott nemzetünknek.¹

Becsületükre válik a magyar orvosoknak, hogy némileg egyoldalú képzettségük és az elmúlt korszak bakteriológiai iránya ellenére, a társadalmi tényezők fontosságát felismerték és olyan prófétai lelkű előfutárok akadtak közöttük, mint Fodor. Csak az a kár, hogy a felismerés nem volt tudatos, az előfutárok kellő visszhangra nem találtak és főleg nem tudták a közvéleményt felrázni.

Az általános elszegényedés és az orvosi kar számbeli szaporodása azután nálunk is csaknem azt a helyzetet teremtette, amelynek oly pregnáns kifejezését látjuk nem egy külföldi államban. A közönség közismert metszetek és szépirodalmi hagyományok alapján addig nézte merőben altruista, emberi szükségletekkel nem bíró, angyszerű lénynek az orvost, míg megfeledezett arról, hogy az orvosnak is ennie, laknia, művelődnie, öregkoráról gondoskodnia kell. A közönségnek ez a szűkkeblűsége, másrészt elszegényedése azután bizonyos reakciót váltott ki különösen abból a fiatalabb nemzedékből, amely diplomához vagy szakorvosi jelleghez sokszor csak heroikus önfegyelmzés útján jutott és amelyet individualista, egyes megbetegedési esetekre irányított nevelése átfogóbb szempontokkal szemben úgyis némileg idegessé tesz. Amikor tehát beállott az a helyzet, hogy a közönség túlnyomó nagyrésze önerejéből gyógyíttatásáról gondoskodni többé nem tudott és amikor megrendült a bizalom az orvostudomány mindenható gyógyítóképeségében is, az orvosok egy része a betegségek megelőzésének elvét nem karolta fel oly szeretettel, mint amilyen például, minden kritikán felül teljesítette gyógyítóműködését.

Külföldről jött hatások, különösen a szociálpolitikának az utóbbi két évtizedben történt rohamos fejlődése érlelték ki azt a gondolatot, hogy tisztán vagy akár csak főleg gyógyítással egyetlen nemzet egészsége sem Őrizhető meg; a konzerváláshoz, főleg azonban a fejlesztéshez a megelőzés elvének széleskörű alkalmazása, sőt előtérbe helyezése szükséges.

A megelőzés az az eljárás, amely más téreken is a legnagyobb eredményekkel járt. Ma már nem is vitás például a büntetőjogi megelőzés elsőbbsége a természetesen teljesen nem mellőzhető megtor-

¹ Lásd Fekete S.: A tanyai csecsemővédelemről. Népegészségügy, 1928. évf. 2. old.

lással szemben. Megelőzés lényegileg a földművelésügyi politikának is az alapja: megakadályozása az árvizeknek, a föld kiszikkadásának, a futóhomok pusztításának, csökkentése a széljárások erejének. Éppen ilyen szerepet játszik a megelőzés a nemzet egészségi életében is: jó lakás, megfelelő termelési rend révén jó táplálkozás biztosítása; gondoskodás az ivóvízről, a talajt szennyező anyagok eltávolításáról, a munkaközben bekövetkező egészségügyi ártalmak kizárásáról. A megelőzés hatását legjobban érzékeltette az az amerikai egészségügyi szakértő, aki átlapozván költségvetésünket, azt ajánlotta, hogy a kórházi költségekből bizonyos hányadot vonjunk el egészségügyi nevelés, valamint kezdő állapotú betegek gyógyítására szolgáló diszpenzerek céljaira; ha ezt az eljárást néhány éven át ismételjük, tapasztalni fogjuk a kórházi ápolási napok számának csökkenését, a kórházak kisebb igénybevételét. Ugyancsak a megelőzés hasznait mutatja a Stefánia Szövetség már érintett megelőző anya- és csecsemővédelmi tevékenysége.

A megelőzés elvének óriási lökést ad az a körülmény, hogy mind szélesebb társadalmi rétegek kénytelenek egészségügyi ellátásuknak kollektív módon biztosítására, a különböző társadalmi biztosító intézetek felhasználására. Valószínűleg csak rövid idő kérdése az, hogy a betegség esetére biztosításba is bevonassanak a mezőgazdasági munkások, cselédek és a kiscgazdák. Ezeknek a biztosítóintézeteknek azonban elsősorú fontosságú érdeke az, hogy a kórházi ápolási költségeket, a táppénzek címén kifizetett összegeket lehetőleg csökkentsék és orvosaik felesleges, elkerülhető igénybevételét megakadályozzák. Elő kell tehát mozdítaniok — úgy, amint ezt az amerikai magánbiztosító társaságok is teszik — a tagjaik egészségi állapotának, illetőleg egészséges voltának megőrzését, állandó orvosi vizsgálatok, egészségügyi nevelés, mindennemű ártalmak elhárításában közreműködés által. Sok vita folyt azon a téren, hogy a megelőzés fontosabb-e vagy a gyógyítás és hogy a két mozzanat elválasztható-e egymástól. Orvosi részről arra történik állandóan utalás, hogy az orvos akkor, amikor gyógyít, megelőzést is fejt ki, mert megakadályozza a betegség továbbterjedését; a műtét megakadályozza esetleg valamely testi hibának vagy bajnak elhatalmasodását. Ez azonban individuális, tehát orvosi beállítása a kérdésnek. Az orvosi megelőzés mellett és azon túl ott van a társadalmi megelőzés: mindazoknak a berendezéseknek közerővel létesítése, amelyek az egészség védelmét és erősítését szolgálják, olyan viszonyok teremtése, melyekben egészséges élet lehetséges. A csatornázástól és vízvezetéktől az egészséges vásárcsarnokokon keresztül egész a játszóterekig és nyilvános parkokig, megfelelő lakáspolitikától és a közlekedés biztosításától a gyári munka védelmére szolgáló törvényes rendszabályokig és műszaki berendezésekig a társadalmi és gazdasági politika széles skálája hangoztatja a megelőzés dallamát, amely ebben a vonatkozásban és ebben az értelemben az orvosi megelőzés és gyógyítás fölött áll, minthogy az utóbbiak csak egyik, bárha nagyon értékes akkordként csendülnek ki az összhangból.

Eltekintve attól, hogy a régi gyógyító politika, amint láttuk, nagy egészségügyi problémáink megoldására egymagában nem is volt

alkalmas, márcsak azért is fenntartás nélkül kell a megelőzés elvéhez csatlakoznunk, mert szűkre szabott költségvetési kereteink közepett* gazdasági válsággal küzdő társadalmunkban a megelőzés közgazdaságilag indokoltabb — hiszen erők megőrzését és nem új erők igénybevételét jelenti és e mellett olcsóbb. Ugyanabból az összegből például, amibe egyetlen költséges tudószanatórium felállítása kerül, a gondozóintézetek egész sorozata állítható és tartható fenn, a propaganda és tanítás számtalan eszköze vehető igénybe az egészséges embereknek a gümőkórtól való tartózkodására és kezdő állapotú gümőkóros betegeknek életszínvonal-emelés és gyógykezelés útján megmentésére. Ezzel szemben a költséges szanatórium ápoltságainak nagyrésze nemzetközi tapasztalatok szerint régi környezetében csakhamar visszaesik bajába.

A költséges megelőző berendezések (vízvezeték, csatornázás stb.) létesítése elől egyéb köztisztasági, életigényi nézőpontokból sem lehet kitérni. A megelőzés legfontosabb feladatát pedig: az embereknek a fennforgó viszonyok között lehetséges egészséges életre nevelését, kioktatását aránylag igen kis összeggel meg lehet oldani.

Természetes, hogy túlzásoktól minden irányban tartózkodnunk kell. A beteg emberről gondoskodás is szükségszerűség és közfeladat. Akkor azonban, amikor egészségügyi célokra társadalmi jótékonyági fedezet alig áll rendelkezésre, az állam és a többi közületek pedig erre a célra csak igen kis összeget fordíthatnak, arra kell törekednünk, hogy azt a lehető leggyümölcsözőbben költsük el. Bármennyire embertelennek lássák is, Magyarország mai helyzetében fajbiológiai szempontból is többet ér tízszer vagy húszszor annyi ember egészségének megvédése, mint egy, saját egészségéről gondoskodni nem tudó, értéktelenebb törpe minoritás időleges megsegítése.

Ebből a nagy nemzetmentő munkából mindenkinek ki kell vennie részét. Ne csak az az egy-két politikus foglalkozzék egészségügyi kérdésekkel, akik hivatásszerűleg kötelezve vannak erre, vagy az egészségügyi kormányzat kormánykerékét igazgatják a nagyközönség által nem is sejtett nehézségek közepett, ne csak egy-két napilap szenteljen állandó rovatot az egészségnek, hanem minden politikus és minden újságíró tartsa kötelességének azt, hogy a gazdasági és szellemi fejlődésnek ezt az alapfeltételét megfelelően méltassa.

Az egészség elsősorban nevelés, etatizált társadalmunkban pedig nagy mértékben igazgatás kérdése is. Az iskolai és iskolán kívüli munka példaadással és felvilágosítással, a fogékony elmék meggyőzésével többet tehet, mint az összes többi tényezők együttvéve. A pedagógusok ne lássanak ebben az oktatás sikerét veszélyeztető mellékfeladatot, hanem eszméljenek arra, hogy a felelősség súlya elsősorban az ő vállalkon van. A közigazgatási tisztviselő intézkedéseivel, a kezéből lévő óriási hatalommal szegődjék az egészségügyi célok szolgálatába; ha ezt teszi, néhány év alatt már jelentős sikereket érhetünk el. Már az, ha az érvényben lévő építési szabályrendeleteket végrehajtánák és az érvényben lévő köpködési tilalmak ellen vétőket megbüntetnék, óriási mértékben vinné előre az ügyet. A közigazgatás mentségére felhozzhatjuk azonban azt, hogy még mindig nélkülözi a teljesen hivatásának élő, megfelelő szociális és közigazgatási képzettséggel bíró szakértőt;

tiszti orvosaink — Budapest székesfőváros kivételével, de ideértve a központi kormányhatóság tisztviselőinek egy részét is — még mindig gyógyítóműködést fejtenek ki, orvosi magánygyakorlatot folytatnak, amelynek eltörlése nélkül Concha szerint¹ jó egészségügyi igazgatásról beszélni sem lehet.

Biztató, hogy az orvosok egy része, kapcsolatban az orvostudományok és az orvosi hivatás szinte forradalomszerű átalakulásával, mind erősebben kutatja a társadalmi élet és az egészség összefüggéseit és mind nagyobb határozottsággal vonja le kutatásainak következtetéseit. Ez a mozzanat természetesen mély nyomot hagy a gyógyítóorvosok gondolkozásában is és remélhető, hogy ez az egészségügyi szempontból a jövőben is nélkülözhetetlen érdemes kar teljes egészében kapcsolódik bele ebbe az új áramlatba is. Az az öröm, amelyet éppen orvosi körökben a társadalomegészségügyi törekvések központjának: a Népegészségügyi Múzeumnak Társadalomegészségügyi Intézeté átalakulása keltett, az az érdeklődés, amellyel a legutóbbi társadalomegészségügyi kongresszusok, valamint a társadalombiztosítás ügye iránt a magyar orvosok tanúsítanak, biztos zálogát adja annak, hogy a nemzet egészsége a jövőben céltudatosabb és erőteljesebb gondozásra fog találni.

WEIS ISTVÁN

¹ Politika. II. 428.

A RÁKBETEGSÉGRŐL

A szenvedő és küzdő emberi életnek legsötétebb, legsivárabb problémái közé tartozik a rákbetegség. Olyan régi, mint az orvosi tudomány maga, s végeredményében ma is még csaknem annyira megoldatlan, mint volt évezredek előtt. Az a körülmény, hogy a sebészet az ő diadalútjában, melyet az utolsó ötven év alatt megfutott, hozzá mert nyúlni és kivételes esetekben sikert, végleges gyógyulást is elért, még nem változtat semmit a kérdés elvi jelentőségén: a gyógyulás reményét csak egészen kezdeti formáknál adhatjuk betegeinknek. Ha a kór, amint mondani szokás, már „belevette magát“ a szervezetbe, akkor könyörtelenül megfűtja a maga útját, s tehetetlenül kell néznünk, mint végzi romboló munkáját — akárhányszor oly emberfeletti kínok között, hogy környezet és orvos egyaránt kívánják: csak minél előbb legyen már itt a vég!

Mi hát a rák, tudományos nevén: carcinoma?

Az állati testet alkotó sejteket, melyeknek miriádjai az úgynevezett szöveteket (és ezek viszont a szerveket) képezik, többféle csoportba szoktuk osztani: hám-, kötőszöveti, izom-, idegsejtek, stb. Elsőknek rendeltetése először az, hogy oly szövetekké tömörüljenek, melyek vagy a test legkülső védőrétegét alkotják (a bőr felhámja a haj-, szőr- és körömképletekkel), vagy pedig a külvilággal közlekedő úgynevezett üreges szerveket bélelik ki (száj, gyomor-bélcsatorna, légzőszervek, stb.). Második hatalmas csoportja a hámeredésű szerveknek: a mirigyek. Kezdve a legnagyobb mirigyünkön, a májon, folytatva a vesékkal, pajzsmiriggyel és annyi sok mással, végezve a bőrben levő legapróbb faggyúmirigyekkel, valamennyi hámeredetű.¹ Mindegyiknek megvan természetesen egy kötőszöveti váza, de a szerepükre nézve döntő fontosságú alkotórész, amely speciális élettani rendeltetésüket megszabja, hámsejtekből áll. És végül: az egész központi idegrendszer, az agy- és gerincvelő, a legkorábbi embrionális életben hasonlóképpen a külső hámlemezről fűződik le, de egészen sajátlagos fejlődési vonalat fut meg, aztán bizonyos értelemben eltávolodik e hatalmas családtól.

Egészen fölösleges volna további részletezésbe bocsátkoznunk, bár természetesen a kérdés a fenti felsorolással még távolról sincs kimerítve. Általános ismertetéseknél elkerülhetetlen, hogy bizonyos

¹ Az úgynevezett „nyirokmirigyek“, melyek a nyakon, a lágyékhajlatban, a tüdők gyökerei körül és sok más helyen vannak elhelyezve, s melyek bizonyos betegségeknel (például tuberkulózis, sebfertőzés stb.) oly fontos szerepet játszanak, nem hámeredésűek s nem is mirigyek. A modern orvosi tudomány el is hagyta ezt az értelemzavaró elnevezést, s a „nyirokcsomó“ megjelölést használja helyette.

egyszerű sémákat állítsunk fel; így a mi szempontunkból elegendő lesz annak megállapítása, hogy hámsejtek alatt nemcsak a bőrüket fedő felhámot értjük, hanem egy nagy fejlődéstani sejtípust, amely a maga rendkívül gazdag sokféleségéből, a legkülönbözőbb életműködések teljesítésére, a szerveknek egész sorozatát építi föl.

És most egy másik, elvi jelentőségében végtelenül fontos tényezővel kell megismerkednünk, mielőtt tulajdonképpeni kérdésünkre választ adnánk: az egyes szövetféleségek között fennálló egyensúllyal. Ennek megértésére legegyszerűbb egy példából kiindulnunk, példának okáért a bőrből. Már említettük, hogy bőrüket egész terjedelmében a felhám borítja, körülbelül úgy, mint az úttestet a kövezet, csakhogy több réteg felhámsejt egymás fölött. (A bőr mirigyek szerveitől és a különböző hámképletektől, mint a szőrök, haj, köröm, most eltekintünk.) Mikroszkópi metszeteken szép éles vonalban látszik a határ, hogy hol ér véget a bőrnek kötőszöveti, úgy-’nevezett irharétege, s hol kezdődnek a hámsejtek. Mint minden élő sejtben, úgy a szövetekben is egy bizonyos terjeszkedési törekvés, bizonyos feszülés, aktív életenergia van, s két, különböző sejtekből alkotott szövetféleségnek határán ez a kölcsönös feszülés egymással egyensúlyban áll. Hogy ez nem egyszerű föltevés, azt nagyon könnyen lehet bebizonyítani, csak oly esetekre kell gondolnunk, mikor ez az egyensúly kibillen, s valamelyik szövetfajta túlsúlyra jut a másik fölött. Hogy eredeti példánknál maradjunk: bizonyára mindenki hallott már a „vadhúsáról. Ott szokott képződni, ahol egy seb nem akar begyógyulni, „nem tud rá bőr nőni“. Lényegileg a folyamat abban áll, hogy egy bőrseb már jóformán a gyógyulás határán van, a bőrnek kötőszöveti irharétege élénken sarjadzik, de bizonyos körülmények folytán a felhámréteg, melynek a sebszélek felől kellene a központ felé újraképződnie, nem tud lépést tartani az irha sarjadzásával. Nincs tehát, ami ez utóbbinak gátat vessen, a sarjadzó szövet belső, potenciális feszülése nem talál ellenállást és ezért túlbujánszik. S ez addig tart, amíg sikerül az illető területet behámosítanunk, mire helyreáll az egyensúly, a hámréteg ellennyomása újból normális viszonyokat teremt.

És mi történik akkor, ha ez a határmenti egyensúly nem a hámréteg, hanem a kötőszöveti elemek rovására bomlik meg? Szükségszerűleg a hámsejtek törnek be a mélybe, ott egyre jobban szaporodnak, s előttünk áll egy igen érdekes kép: azon a ponton, ahol a kötőszövet feszülése megszűnt, mintha Ostromló“ sereg tódulna be a bezúzott várkapun! Az áttörési helytől minden irányban csak úgy burjánognak a hámsejtoszlopok le a mélybe, a kötőszöveti elemek közé, azokat széttolva, talán szét is roncsosítva; s ez a pillanat a rák kezdeté.

Rák alatt olyan daganatot értünk, mely korlátlanul szaporodó, a környező szövetek rovására jóformán határ nélkül növekvő hámsejtekből áll.¹ Létrejöttének egyik alapvető feltétele az, hogy a hámsejtek és az egyéb szövetféleségek közti egyensúly ez utóbbiak rovására megbomoljon; e perctől kezdve a szervezet hiába igyekszik

¹ A fenti meghatározás természetesen nem meríti ki a carcinoma lényegét, de e helyütt szándékosan nem akarok bővebb részletezésbe bocsátkozni.

a hámsejtek rohamának gátat vetni (mert, mint alább látni fogjuk, e törekvés megvan): hacsak nagyon gyors és nagyon gyökeres orvosi segítség nem érkezik, a beteg fölött ketté van törve a pálcá.

A ráksejteket tehát maga a szervezet termeli, s így jóformán önmaga ássa meg saját sírját. Mert az a kérdés, vajjon nincs-e a carcinomának speciális bacillusa vagy más élősdije, már végérvényesen eldől: nincs. Igen sok, egymástól nagyon különböző tényező válthatja ki a hámsejtek oly mérvű szaporodását, hogy az végül is féktelenné válik; viszont mindaddig, míg a környező szövetek dacolni tudnak ezzel a rohammal, nincs semmi baj, de ha ez az ellenállás egyetlen helyen bár megtörik, a romboló folyamat megindul. Ezúttal a gyermekek eszik meg Kronost: a milliányi apró sejt tönkreteszi az egész szervezetet. A rákfejlődésnek e mozzanata, a szövetközi egyensúly megbomlása, még teljesen ismeretlen előttünk. Tudjuk, hogy itt van, de hogy mi okozza, minő tényezőkre vezetendő vissza, e tekintetben csaknem teljes sötétségben mozgunk. Hipotézisek, elméletek egész sorát állították fel, hiszen talán itt lehetne a szörnyű probléma nyitját megtalálni, de éppen a magyarázási kísérletek nagy száma mutatja, hogy a megfejtés még egyiknek sem sikerült. Így tehát számunkra sem marad más hátra, mint napirendre térni a próbálkozások fölött, s az egyensúlymegbomlást mint adott tényezőt elfogadva, áttérni a ráksejtek közelebbi sajátságainak vizsgálására.

Már említettük, hogy a ráknak, mint minden rosszindulatú daganatnak, egyik alapvető tulajdonsága a csaknem korlátlan növekedés. Ez oly gyorsasággal történik, hogy a daganatot tápláló (mert hisz nekik is szükségük van vérre, hogy sajátos életfolyamatukhoz anyagot, energiaforrást kapjanak) vérerek nem tudnak megfelelő módon kifejlődni, s a daganat központi, az egészséges szövetektől legtávolabb eső részei elhalnak. (Így jön létre a felületi rákoknál az úgynevezett carcinomás fekély.) Kétségtelen, hogy e rendkívül gyors növekedés a ráksejteknek rendkívül élénk fejlődő, szaporodó képességétől származik; ezért helytelen kifejezés, ha p. o. valamely fekélynek „rákos elfajulásáról“ beszélünk. Az elfajulás (degeneráció) az életenergiának, a vitalitásnak bizonyos csökkenését jelenti, nem pedig annak fokozását, mint jelen példánknál. A rosszindulatú daganatok sejtjei vitalitásukban oly hatványozottságot érhetnek el, aminőre a kifejlett, érett szervezetben példa nincs, s aminővel csak az embrionális életben találkozunk. Éppen a hámeredésű ráksejtek igazolják e tétel helyességét a legszebben: megtörténik, hogy oly szervben, melynek hámsejtjei az eredeti embrionális formától már messze eltávolodtak és különleges alakulatot vettek fel, kifejlődik cardnoma, amelynek sejtjei a primitív embrionális típust mutatják. Erre később még részletesebben visszatérünk.

Mi váltja ki a sejtek életképességének ezt a hallatlan fokozását, úgyszólván megifjodását? Kétségtelen, hogy ez a kérdés tulajdonképpen a rákprobléma gyújtópontjában áll. Lehet, sőt valószínű, hogy egyedül ez a potenciálódás nem elégséges a carcinoma kiindulásához, mint ahogy nem elégséges a szövetközi egyensúly megbomlása sem; de ha e két tényező összetalálkozik, a kór számára nyitva áll a kapu.

Láttuk, hogy utóbbinak feltételeit nem ismerjük, — de vájjon hogyan vagyunk a sejt vitalitás fokozódásával? Vájjon itt is a sötétben tapogatózunk? A válasz: nem!

A rák keletkezésének kóroktanában ma már meglehetősen egységesen alakult ki az a nézet, hogy mindenütt, ahol hámsejtektől borított területet (legyen az bőr, nyálkahártya vagy mirigy) tartós inger, tartós izgalom ér, főleg ha ez az izgalom a hámsejteket roncsolja s így a szervezetet azoknak újrapótlására készíti, a rák fejlődésére meg van adva a lehetőség. Vegyünk ismét egy egyszerű, hétköznapi példát. Már régi időkben feltűnt, hogy az ajkrák mily aránytalanul gyakoribb az alsó ajkon, s főleg munkás, napszámos embereknél, kik munkájukban is, jóformán állandóan pipáznak. A pipa csutorájának éveken át tartó, kífokú dörzsölése az alsó ajak ugyanez helyén szerepel itt mint kórokozó tényező. (Hányszor látták a carcinomát pontosan egy kihullott alsó metszőfoggal szemben levő pontján az alsó ajaknak! A beteg bevallotta, hogy mindig azon a helyen lógott a pipája, mert ott volt a legkényelmesebb!) A nyelv rákja csaknem, mindig egy félig letört fog csonkjának megfelelően lép föl, igazolva azt, hogy az állandó apró izgalom, inzultus, amit az éles fogdarab okoz, végül is kirobbantotta a hámsejtek korlátlan szaporodását.

E példákat szaporítani lehetne. Angliában lettek először figyelmessé arra, hogy a kéményseprőknél, a korom és szurok állandó izgalma következtében, mily gyakori a bőrrák; még nagyobb bizonyító erővel bír az a tény, hogy vitorlás hajók matrózainál, kik folyton durva hajókötelekkel dolgoznak, relatíve mily sokszor lép föl egy egyébként egészen szokatlan helyen a carcinoma: a tenyéren, S nemcsak a foglalkozás válthatja ki az állandóan megismétlődő bőrvagy nyálkahártyaizgalmat: ugyanezt a szerepet játszhatja valamely kóros folyamat is. így a bőr tuberkulózisa (bőrfarkas) nem egyszer kiindulópontja bőrráknak s ugyanezen alapon fejlődik ki olykor a gyomorfekélyből a gyomorrák, vagy az epeköveknek éveken át tartó irritálása következtében az epehólyag carcinomája. A szerep mindenütt ugyanaz, csak a szereplő tényezők változnak.

A rák eredete nem mindig olyan világos, mint azt előbb láttuk. Vannak oly carcinomák, melyeknek kiindulásánál hiába keressük a hámsejteket bántó apró izgalmat. Ilyenek a női petefészkeknek rákos daganatai, vagy a nyakon fellépő carcinomák, miknek kiindulópontja a messze embrionális életben keresendő. Taglalásuk nagyon meghaladná egy általános ismeretterjesztő cikk kereteit, s így elégedjünk meg rövid főlemlítésünkkel; kóroktanuk egészen homályos, s erős bizonyítékai a Cohnheim-féle elméletnek, mely szerint a rák kiindulópontját az embrionális életben elvetődött, lappangó csirasejtek alkotják. E csirák évtizedeken át szunnyadnak, míg egyszerre valamely ok következtében szaporodásnak indulnak, és pedig azzal a hatalmas potenciális energiával, amely éppen az embrionális és a ráksejteket jellemzi.

A Cohnheim-elméletre tényleg szükségünk van bizonyos carcinomák magyarázásánál, de viszont a túlnyomóan nagyobbik csoportnál nemcsak szükségtelen, hanem erőltetett is volna alkalmazása. Ezeknél, mint láttuk, az állandó hámsejtizgalom a félreismerhetetlen

kóroktani tényező, melynek fontosságát és döntő szerepét megerősít tették azon kísérletek, melyek a ráknak mesterséges előidőzését célozták és érték el.

Állatkísérletek egész sora bizonyította be, hogy a hámrétegnek folytonos izgatása, bántalmazása, s ezáltal mindig új meg új hámsejtek termelésének kényszere végül azt a fokot érheti el, melynél ez utóbbi átsap a korlátlan méretekbe; akár erőművi ez az inzultus (példának okáért a kísérleti állat bőrének egy helyén a felhámnak minden nap megismétlődő levakarása), akár vegyi (skarlátvörös befecskendezése a felhámréteg alá), akár pedig bizonyos élősdieknek (p. o. spiropteráknak) beoltása a bőrbe. Hogy az így előidézett kóros folyamat tényleg rák és nem egyszerű hámsejtszaporulat, azt bizonyítja az, hogy magán viseli a carcinomának minden alapvető sajátosságát, főleg azt a kettőt, amelynek megismerése a legközelebbi feladatunk: tudniillik átültethető és metasztázisokat okozhat. Mert hiszen egyszerű hámsejtmegszaporodást, a hámterületek megvastagodását oly helyeken, melyek állandó irritációnak vannak kitéve, mindennap látunk (a munkások kérges tenyere vagy az ú. n. tyúkszem); csakhogy ezeknél a sejteknek egyszerű számbeli megsokasodásán kívül éppen az a robbanásszerű mélybetörés hiányzik. A rosszindulatúság jellegét, az embrionális hatványozott szaporodóképességet már idegen területeken, idegen szövetfélésekben fejtik ki a carcinomasejtek. S itt jut érvényre az a két tulajdonság is, melyről imént említést tettem.

Első az átültethetőség. A fogalommal magával minden művelt ember tisztában van, hisz mindenki hallott vagy olvasott már bőrátültetésről vagy bizonyos mirigyek szerveknek átplántálásáról egyik állatból a másikba, stb. A laikus közönség azt is tudja, hogy az ilyen beavatkozások annál nagyobb sikerrel kecsegtetnek, minél közelebb áll a két állatfaj egymáshoz, sőt ugyanazon fajon belül is minél közelebb áll vérségileg a két egyed. Az átültetésnek lényege és elvi kritériuma abban áll, hogy a transzplántált szerv (vagy szervdarab) a maga teljességében belekapcsolódik az új házigazda életfunkcióiba, de megtartja a maga sajátos működését is, azaz példának okáért az átültetett pajzsmirigy szépen termeli tovább az ő thyreoidinjét. Sokáig hiába próbálkoztak emberi rákdarabkáknak állatokba való átültetésével — pedig egy betegséget kísérletileg és alaposan tanulmányozni csak akkor tudunk, ha az minden tekintetben és minden fázisában kezeink között van, egyszóval ha állatokra átvihető. E század első éveiben végre megtörtént ez a lépés is: rákos szövetdarabkákat fehér egerek hasába varrtak be, teljes sikerrel. Nagy diadal volt: megnyílt a súlyos betegség kísérleti vizsgálásának lehetősége, s ennek technikai oldala lassanként oda tökéletesedett, hogy ma már igazi ráknak csak azt tekintjük, ami tényleg átültethető. Ez a körülmény bizonyítja ugyanis a carcinoma-sejtek életenergiájának embrionális felfokozottságát: könnyen megérthető, hogy minél érettebb fejlettségi fokon, a differenciáltságnak minél egyénibb magaslatán van valamely sejt vagy sejtcsoport, annál jobban sínyli meg alapkörnyezetének minden változását vagy éppen abból való kitépetését és idegen talajba való ültetését. Hány közismert példa van erre az állat- és növényvilágban! Milyen óriási a hulló-

fajoknál egyes szerveiknek az utánpótlási képessége (gyík!), s regenerációra milyen abszolút képtelen p. o. a legdifferenciáltabb élő szövetféleség, amit ismerünk: az emberi agyvelő! Milyen egyszerű a fűzfának, a növényvilág eme szegény plebejusának továbbtenyésztése: elég egy levágott vesszőt a földbe dugni s az gyökeret hajt: vagy a kifejlett fűzfatorzs összes ágait könyörtelenül levágják, „lekarózzák“ s kinő minden újra. Ezzel szemben milyen kényes és mennyire csak zsenge korban keresztülvihető munka egy diófának vagy egy platánnak átültetése — s milyen hamar pusztulnak el ezek, ha lombjuktól megfosztódnak! Ez is természettudományi alaptétel, melyet itt megismertünk s melyet (természetesen itt csak általánosságban) így önthetünk formába: minél közelebb áll egy sejt vagy sejtszövet az egyéni életben az embrionális állapothoz, vagy a faj életében a kezdetleges lények fejlődési fokához, annál nagyobb az életenergiája.

A háms sejteket átültetni még emberről emberre sem lehet, csak ugyanazon egyénnél sikerülhet ez a transzplantáció, példának okáért karról arcra vagy combról máshova. Viszont a ráksejtek állapotokra is átültetheti — emberről emberre még inkább, mint ezt alább látni fogjuk. És hogy a mesterségesen előidézett kóros hámképletek tényleg cardnomák, azt bizonyítja, hogy ezen átültetési eljárás egyik állatról a másikra (itt persze ember nem jöhet számításba) éppen úgy sikerül. A háms sejtek a folytonosan megismétlődő izgalom folytán visszanyerték embrionális potenciározottságukat, s úgyszólván mint az elvetett magvak nőnek ki az új táptalajon.

Hasonlóképpen az életképességnek embrionális hatványozottságán alapszik a fentebb említett alapvető sajátságok másodika is: a metasztázisok képzése. A szó görög s „áttétel“-nek fordították le. Jelenti azt a kórtani folyamatot, hogy valamely körülírt, egy helyhez kötött kóros elváltozásból apró részecskék leválnak, a nyirok- vagy vérkeringés által elsodródnak távolabb fekvő testrészeibe, ott megakadnak s az elsődleges megbetegedéshez hasonlót idéznek elő. Ismét a vetőmag példája áll előttünk, mely a testben bárhova eljuthat s ott úgyszólván megtelepszik és Hfejlődik a termékeny talajban. Ezek az elsodort részecskék lehetnek a kórokozó baktériumok (ilyen pl. az úgynevezett galoppozó tüdővész, mikor egy elsődleges, akárhányszor rejtett tuberkulózisos gócból ezernyi bacillus szóródik szét a tüdőben és vezet halálhoz), vagy pedig lehetnek a daganatnak levált sejtjei, melyék az eredeti daganathoz hasonlót hoznak létre. Ez a hasonlóság, illetve azonosság éppen a feltétlen bizonyíték a mellett, hogy metasztázisról van szó és nem a véletlen esélyek összetalálkozásáról.

Rák és rák között ugyanis lényeges különbség lehet. Mint ahogy a szervezetben van elszarusodó laphám (bőr), hengeralakú hám (légcső), speciális nedveket elválasztó mirigyhám (a májban p. o. epét és epefestenyét, az emlőben tejet termel stb.) és annyi más példár a ráksejtek bizonyos értelemben megtartják annak a hámféleségnek sajátos működését, amelyből kiindultak, és pedig tüntet nélkül arra, hogy elsődleges rákról van-e szó, vagy pedig áttételről.

A bőrből kiinduló carcinoma rendszerint elszarusodó laphámrák szokott lenni, s ezt találjuk a metasztázisoknál is, melyek p. o. a környező nyirokcsomókban lépnek föl, ahol elsődleges rák nem is képzelhető el, hiszen hámsejtalkatrészek hiányoznak. A májrák sejtjeiben ott találjuk az epefestenyrgöket, csak úgy, mint az ép májban s ugyanez áll azokat az áttételi góccokat illetőleg, amelyek pl. egy-két háticsigolya testében lépnék föl. E példákat tetszés szerint szaporíthatnák, de — úgy vélem — egészen fölösleges: a metasztázisoknak és az elsődleges daganatnak biológiai összetartozósága feltétlenül biztos.

Még egy nagyon érdekes körülményre akarom olvasóim figyelmét felhívni, melyet már futólag érintettünk és amely élesen világítja meg azt az állítást, hogy a ráksejtek vitalitásukban mennyire közelednek az embrionális állapothoz. Ez a tüdőben előforduló, de tulajdonképpen a hörgőkből kiindult primár carcinomákra vonatkozik.

A hörgőket úgynevezett hengerhám borítja, mely alakjára nézve a bőr laphámjától lényegesen különbözik s azonkívül belső felületén finom csillószőröcskéekkel van borítva. (Ez utóbbiak arra szolgálnak, hogy a belélekzett korom- és porrészecskéket a csillószőrök mozgása kiszállítja a gégéig s innen egyszerű köhintéssel eltávolíthatók. Ezért van az, hogy ha sokáig ülünk füstös, kormos levegőben, a köpetünkben még harmadnap is fekete pontok találhatóak.) Ez a hengerhám azonban fejlődéstanilag a bőr laphámjából származtatható le s csak később (az embrionális életnek egy későbbi szakában) alakul át, rendeltetésének megfelelően, végleges hengerhámmá. De a belőle kiinduló rák laphámrák szokott lenni, mégpedig akárhányszor oly jellegzetesen elszarusodó laphámcarcinoma, mintha közvetlenül a bőrben keletkezett volna s a tüdőben csak áttétellel volna dolgunk. De nem így van, hanem egyszerűen az embrionális típus ébredt föl a hörgőcske hámsejtjeiben, amint azok korlátlanul, rosszindulatúan kezdtek el szaporodni.

Azt hiszem, a rák morfológiai, alaktani megismertetését ezzel befejezhetjük. Természetes dolog, hogy a kérdés a fentiekkel kimerítve még nincs, de további részletezés csak zavarólag hatna. E rövid ismertetésnek célja volt az olvasónak elmagyarázni és vele megértetni, hogy a rák egy daganat, melynek eredete a hámsejtek féktelen szaporodására és a szövetközi egyensúly megbomlására vezetendő vissza; növekvése rendszeren oly rohamos, hogy megfelelő vér- és nedvkeringés híján központi részei elhalnak, szétesnek, s így a carcinomás fekély alakul ki.

De miért halálos ez a baj? Mi okozza azt, hogy egy sejt-komplexum, melyet a szervezet akárhányszor nagyon ártatlan, csak éppen igen sűrűn megismétlődő külső inger következtében termel ki, oly feltétlen biztossággal öljön? A rák távolról sem szokott olyan nagyságot elérni, mint nem egy jóindulatú daganat; ilyent már operáltak ki a teljes sikerrel 20—30 kilósat is. Egy áttételi gócról ugyan elképzelhető, hogy véletlenül oly helyen lép föl, ahol aránylag már kisméretű növekedésével életbevágóan fontos szervet vagy szervrészletet roncsol szét (p. o. az agyvelőben vagy szívben), de az ilyen eshetőséggel számolni mégis csak kalandos spekuláció volna. A tény az, hogy az a sajátságos gyengeség, vérszegénység, piszkos-szürke arcszín

(a félelmes „cachexia“), lesóványodás, étvágytalanság a carcinomának eléggé korai tünetei közé tartoznak; minden megfontolás arra készített, minden jel arra vallott, hogy sajátlagos mérges anyagot kell feltételeznünk, mely a rákkal egyidőben, talán a rákban magában (de talán máshol a szervezetben?) áll elő. Mi ez az anyag, azt non tudjuk. Sajnos, még kimutatni sem sikerült — pedig óriási lépést jelentene a carcinomák korai diagnózisa felé, ha lehetőleg kezdeti stádiumban tudnók ezt az anyagot, ezt az igazi „matéria peccans“-t a vérben vagy a vizeletben vagy egyebütt kimutatni.

Az út ismét az elméletekhez és hipotézisekhez vezet. Elképzelhető volna az is, hogy ez a feltételezett mérge a tulajdonképpeni kiindulópont, mely a szövetközi egyensúlyt a hámelemek javára bontja meg s így kedvező talajt teremt a rákképződésre; lehetséges, hogy az embrionális hevességű sejtburjánzás s az ennek folytán megbomlott sejtközi, úgynevezett intermediar anyagsere a hibás, de e tételek vizsgálata vagy akár csak egyszerű rövid ismertetése is messze meghaladná e cikk határait. Maradjunk meg az ismert tények és a mindennapi életet közvetlenül érdeklő kérdések keretei között. Hisz fontos két probléma vár még taglalásra: a rák ragályos volta és örökölhetősége!

Az első szorosan fonódik össze azzal a kérdéssel, amelyet egyébként már elintéztünk tekinthetünk: van-e a carcinomának saját külön baktériuma, úgymint példának okáért a tuberkulózisnak vagy hastífusznak? Egyszóval: fertőző betegség-e a rák? A választ már fennebb hallottuk: nem! Láttuk, hogy a szakadatlan hámsejtképződésnek egészen heterogén ingerei között ott szerepelhetnek bizonyos élősdiek is, de ezeknek szerepe semmiben sem különbözik egyéb ingerekétől. Olyan baktérium vagy élőski, amely elengedhetetlen feltétele volna a rák keletkezésének, s amely minden körülmények között ezt a betegséget idézné elő, nincsen. A ragályosság kérdése lényegileg az átültethetőség kérdésével azonos, csak hogy jelen esetben nem egy szupponált bacillus átültetéséről van szó, hanem a carcinomasejtekről közvetlenül. Ha sikerül a transzplantáció emberről állatra, annál könnyebben eshetik meg két ember között, ha a körülmények oly szerencsétlenül alakulnak, hogy példának okáért egy rákbeteg carcinomás sebváladéka, melyben nagy számmal vannak szabadon úszkáló, embrionálisán hatványozott életenergiájú hámsejtek, egy egészséges egyén megsérült bőrével vagy nyákhártyájával jut érintkezésbe. (Sértetlen, ép bőr vagy nyákhártya teljes védelmet nyújtanak.) A dolog természetéből folyik, hogy ez a helyzet ritkán van megadva, s mindkét részről hallatlan gondatlanságot, nemtörődömséget tételez föl; leginkább képzelhető el (és aránylag leggyakrabban fordult is elő) házastársak között, a nőnek még kezdeti, lappangó rákjánál. Az átültethetőségből, a ragályozás ezen formájából mindenesetre azt a következtetést kell levonnunk, hogy rákos vagy rákgyanús betegekkel való érintkezésnél a legnagyobb figyelmet és óvatosságot fejtjük ki (evőeszközök, poharak, törülköző, csók stb.), szem előtt tartva természetesen azt, hogy kizárólag a közvetlen átvitel lehetséges.

Sokkal régebben és talán sokkal mélyebben foglalkoztatta a laikus közvéleményt is az örökölhetőség kérdése. A köztudatban mélyen

gyökerezik a hit, hogy a carcinoma örökölhető; az orvosi gyakorlatban csaknem mindennapi jelenség, hogy egy-egy beteg, előadva kórelőzményeit, aggódó pesszimizmussal teszi hozzá: a családban fölmenők-nél előfordult a rák, s nagyon félek, hogy nálam is ez kezdődik.

A probléma nem egyszerű, mint ahogy egyáltalában nem az a betegségek örökölhetőségének kérdése. Mindenekelőtt nagyon éles különbséget kell tölünk öröklött és veleszületett bajok között, s így látjuk, hogy az a két hatalmas társadalmi jelentőségű kór, melynek örökölhetősége még 30 év előtt jóformán dogma volt, tudniillik a tuberkulózis és a szifilis, nagyon sok esetben lehet veleszületett, de sohasem öröklött. Mindig az anya szervezetében fertőződik a magzat, a méhen belüli élet folyamán; az apai betegség csak oly módon „örökölhető“, hogy előbb inficiálódik az anya s csak általa a gyermek. Ezért van az, hogy szifilises apának, amennyiben baja látszólag gyógyult és nem fertőzőképes, makkegészséges gyermekei szülehetnek.¹

Másként áll a dolog úgynevezett alkati tulajdonságokkal és azokkal a betegségekkel, melyeknek külső okait nem ismerjük és melyeket a meglehetősen homályosan ismert alkati tényezőkre vezetünk vissza (példának okáért az epilepszia, az elmebajok egyrésze, a vérzékenység stb.). Ezeknél az öröklékenységek éppúgy elsőrangú szerepe van, mint bizonyos jellegzetes testi tulajdonságoknál (hajszín, szemölcsök, „anyajegyek“). De most már tudjuk, hogyha a (viszonylagosan jóval kisebb jelentőségű) Cohnheim-féle elmélettől (embriónálisán levált, lappangó sejtek) eltekintünk, a rákot e csoportba beleerőltetnünk nem lehet, hisz legtöbb esetben kimutathatjuk azt az okot, amely eróművi vagy vegyi vagy egyéb izgalom folytán a betegséget kiobbantotta. Ez az alkalmi vagy kiváltó ok, az ú. n. kondicionális tényező, aminek az örökléshez semmi köze nincs. A másik, a szövetközi egyensúly zavara, lehet testalkati, konstitucionális, s mint ilyen, lehet öröklékeny. Egyszóval: a rákos hajlam — mint minden betegség iránti fogékonyság — lehet öröklődő (nem szűkésképpen az, de ennek tárgyalása nem tartozik ide), viszont a betegség, a carcinoma nön az.

KÖRÜLBELÜL ennyi az, amit az emberiség egyik legfélelmetesebb betegségéről olvasóimnak elmondani szándékoztam. De e sötét kép után, amelyet festeni kénytelen voltam, még tartozom valamivel: a gyógyulás lehetőségeinek fölemlítésével — úgyszólván a kór horoszkópjának föllállításával. Igazán oly tehetetlenek vagyunk vele szemben, hogy a diagnózis a halálos ítélettel egyenlő? Nem!

A vezetőszeret természetesen itt is az orvosi tudomány legdiadalmasabb ágát, a sebészetet illeti. Ha idejében történik a betegség fölismerése, akkor a gyökeres sebészi beavatkozás, melynél a jelszó: mélyen az egészséges szövetrészekig kiirtani mindent! — teljes siker-

¹ A tuberkulózissal annyiban komplikáltabb a dolog, mert az apa és gyermek együttélése folytán a születés utáni, kora csecsemőkori fertőzés veszélye sokkal nagyobb és sokkal gyakoribb, s azért is esik az apai tüdővész az egyén sorsának elbírálásánál sokkal súlyosabban a latba. Azonkívül a tuberkulózisnál igen fontos szerepe van a hajlamosságnak, az általános testalkatnak (diszpozíció és konstitúció), s ez mindkettő öröklékeny!

hez vezethet. A „kellő idő“ itt azt jelenti: amíg metasztázisok még nincsenek. Ha a carcinoma még teljesen körülírt, lokalizált, s a környező nyirokcsomókban (ahol először szoktak fellépni) áttételi góccok még nincsenek, a műtét nemcsak ideiglenes, hanem végérvényes gyógyulást is hozhat. Ezért van oly szerencsés statisztikája a felületi rákoknak (ajak-, bőr-, sokszor a mellrák), mert idejében, a legkezdeti stádiumban vehetők észre és operálhatók meg. Sajnos, ha már a metasztázis-képződés megindult, az esélyek lényegesen romlottak. Bármily alapos legyen is a sebész munkája, bármily gondosan takarítsa is ki az összes nyirokcsomókat („mirigyek“), semmi biztosítéka nem lehet, hogy valamennyit sikerült eltávolítania. A fentiek után most már meg fogjuk érteni, hogyha csak egyetlen egy marad is vissza, amelyben 3—4 ráksejt már megtelepült, a recidíva innen kiindulhat, s minden törekvés hiábavaló lehet esetleg.

Szándékosan használtam a szót: kiindulhat, mert nem feltétlenül bizonyos, hogy kiindul. A szervezet nem áll teljesen védtelenül a hámsejtek beözönlésével szemben. Éppen a metasztázisok gondos és türelmes szövettani, mikroszkópos vizsgálata igazolja, hogy az élő szervezetben megvan a törekvés a megbomlott szövetközi egyensúly helyreállítására. Az elsődleges rák helyén ettől már elkésett, de az áttételi sejtcsoportok körül akárhányszor ott látunk frissen képződött erős heges kötőszöveti gyűrűket, középen nem egyszer már tönkrement cardinomasejtekkel. A kötőszöveti túltermelés mintha válasz volna a hámsejtek potenciális fokozottságára, hogy az előbbi jusson túlsúlyra, s a vészthozó sejtszigetet a szó szoros értelmében megfojtsa. Ez nem hipotézis, hanem száz és száz esetben bebizonyított tény. A szomorú a dologban csak az, hogy ebben a küzdelemben végül is a hámsejtek győztesek, oly óriási számban szoktak az áttételi góccok (főleg a nyirokcsomókban) megjelenni. Nagy lépés volna, ha oly eljárást találnánk, amely a kötőszövet reaktív védekezését támogatni tudná.

Némi segítségünkre van ez irányban a modem sugárkezelés (Röntgen, rádium, mezotórium). Hatásuknak lényege nem a kötőszövet energiájának emelése, hanem a hámsejtekének csökkentése, illetve azok pusztítása. Szerencsés körülmény, hogy az embrionális típusú hámsejtek sokkal érzékenyebbek, a sugárkezeléssel szemben, mint az érett sejtek. Természetes, hogy a carcinoma gyógyítása elsősorban sebészi feladat, és sem a röntgenezés, sem a rádium vagy mezotórium nem vehetik föl vele a versenyt. Viszont ezeknek is fontos szerep jut egyrészt a műtétek után, éppen azért, hogy a szabad szemmel még nem látható, de esetleg már meglevő apró áttételek tönkretételében a szervezetnek segítségére legyenek, másrészt pedig azon szomorú esetekben, mikor az orvosnak nem a beteg megmentése, hanem csak ápolása és szenvedéseinek enyhítése jut osztályrészül.

SZÖLLŐSY LAJOS

SZOMSZÉDAINK

ROMÁN-MAGYAR KULTURÁLIS MEGÉRTÉS ÉS A PEN-KLUB ERDÉLYBEN

HÁROM ÉV előtt a román írók is megalakították Bukarestben a maguk Pen-klubját, nyilvánvaló jelétül, hogy be akarnak kapcsolódni abba a nemzetközi irodalmi szervezkedésbe, amely, angol elgondolás szerint, az irodalomnak egységesítő erejével a humanizmus gondolatának szolgálatába akarja állítani a művelt emberiség szellemi munkásait. A román Pen-klub megalakításával kapcsolatosan felvetődött az erdélyi magyar írók körében is az a gondolat, nem kellene-e nekik valamely formában résztvenni ebben a nemzetközi irodalmi szervezkedésben? A kérdés csak az volt: minő módon? Úgy-e, mint a román írók Pen-klubjának tagjai, vagy mint erdélyi írók, önálló Pen-kiubot alakítva?

E tervezgetés két évvel ezelőtt az „Erdélyi Helikon“ egyik gyűlésén eszmecsere tárgyává is lett, de határozatot nem hoztak, mert nem voltak tisztában azzal, hogy a Pen-klub nemzetközi szervezete az egyes államok íróinak nyelvre való különbözőségtől eltekintett egyesülésén épül-e fel, vagy pedig az egyes államokon belül a más nyelvű kisebbségek írói is megalakíthatják a maguk Pen-klubját? A Pen-klub oslói kongresszusa ezt a kétséget eloszlatta, amennyiben határozatilag mondotta ki, hogy az egyes államok másnyelvű kisebbségeinek írói is megalakíthatják a maguk külön Pen-klubját és az a saját államuk többségi íróinak Pen-klubjával teljesen egyenjogú tagja lesz a Pen-klubok nemzetközi szövetségének.

A román Pen-klub tagjai közül néhányan mindjárt a megalakulás után érezni kezdték, hogy szervezetük hiányos a romániai kisebbségek, főleg a magyar és német kisebbségek írói nélkül. Csak a tornán többség szellemi képviselőinek egyesülése a bukaresti Pen-klub, úgy amint megalakult és nem egyszersmind a román állam egyetemes kultúrája reprezentánsainak is. A román állam kulturális életének nemcsak a román, hanem a magyar és a német kisebbség irodalma is kiegészítő része azon kölcsönhatás következtében, amely eredménye az egy államban való élésnek.

A román Pen-klub tagjai közül e meggyőződésnek kifejezést többen adtak, de leghatározottabban Nichifor Crainic, aki abból a gondolatból indult ki, hogyha egyáltalán lehetséges oly egyesülés, amelyben a román és a kisebbségi írók találkozhatnak, bizonyára a Pen-klub az, amelynek legfőbb célja: helyreállítása annak a szellemi közösségnek, amelyet a világháború által felkeltett nemzeti és faji gyűlölködés szétrombolt. Egyenesen felszólította a kisebbségi irodalmak képviselőit, hogy fogjanak kezét a román irodalom képviselőivel azon módozatok megkeresése céljából, amelyek lehetővé tennék, hogy a Pen-klubban egyesülve, közös munkássággal igyekezzenek az irodalom és a művészet segítségével megteremteni azt a lelki együttérzést, amely nélkül a különböző nyelvű és fajú népeknek egy állam keretében békességesen megélni lehetetlen.

Nichifor Crainic felhívása nem maradt visszhang nélkül. Legelőször a „Bukarester Tagblatt“-bán, ahol Nichifor Crainic felhívása is megjelent,

H. Zillich, a „Klingsor“ című szász-német folyóirat szerkesztője válaszolt. E válaszában kijelentette, hogy a szász-német írók, mint külön alosztály szívesen csatlakoznak a Pen-klub román szekciójához, de mielőtt ezt megtennék, határozott nyilatkozatot kének a román Pen-klub tagjaitól: osztotnak-e abban a politikai felfogásban és helyeslik-e azt a kormányzati módszert, amely a kisebbségeknek nyelvi, művelődési élete és fejlődése elé az államhatalom összes segédeszközeinek felhasználásával akadályokat gördít?

A magyar írók részéről hasonló szellemben válaszoltak Kuncz Aladár, az „Erdélyi Helikon“ augusztusi számában, Ligeti Ernő a „Keleti Újság“-ban (IX. 24). Válaszuk gondolatmenete ugyanaz, ami a szász Zilliché volt. A kisebbségi írók képviselőik útján szívesen csatlakoznak a Pen-klub bukaresti tagozatához, de előbb a következőkre vonatkozóan szeretnének őszinte és határozott választ kapni.

A Pen-klubnak úgy, ahogy a nyugati államokban szellemi élete kialakult, alapvető programpontja, hogy a kisebbségi népek nyelvi és műveltségi fejlődése szemben a többségi népekével, a teljes egyenjogúság alapján álljon. Ez elvi állásponttal homlokegyenest ellenkezik a kisebbségi iskolák hivatalos hatalommal való elnyomása és üldözése. A Pen-klub nem ismer külön adóval sújtott színházat és nem hajlandó elfogadni az adóztatásban, a termelés fejlesztésében, a közigazgatásban, az igazságszolgáltatásban kétféle mértéket: egyet a többségié, másikat a kisebbségié számára. A román Pen-klub tagjainak, az elvi álláspontnak megfelelően határozottan közre kell működniük abban, hogy a kisebbségek megélhetésének, anyanyelvük és műveltségük fejlődésének védelmére a kisebbségi jogok, amelyek azonosak az általános emberi jogokkal is, egyenlő arányban biztosítsanak. Ezt kívánja nemcsak a román állam jól felfogott érdeke, hanem egyszersmind ez a feltétele és alapelve minden nemzetközi szellemi egyesülésnek is.

Ha a kisebbségi irodalom képviselői e feltételek tisztába hozása nélkül lépnek be a többségi társai gyanánt egy nemzetközi irodalmi csoportosulásba, akkor egy bizonyos antagonizmust visznek magukkal oda, vagy pedig védekezés nélkül szolgáltatják ki magukat annak a kormányzati politikának, amely lényében és egész szellemi irányzatában ellensége a kisebbségek kulturális törekvéseinek. A kisebbségi irodalom képviselői becsületes és őszinte szívvel nem foghatnak kezét a többségi irodalom képviselőivel mindaddig, míg biztosítékot nem nyernek arra vonatkozóan, hogy a többségi irodalom képviselői semmi olyan politikai irányzatot, vagy kormányzati tényt nem tartanak helyesnek, amely ellenkezik a Pen-klubnak azzal az alapelvvel, amely azt követeli, hogy a kisebbségi népek nyelvi és műveltségi fejlődése, szemben a többségi népekével, minden államban a teljes egyenjogúság alapján biztosítsák.

Nichifor Crainic e kívánalmak jogosultságát viszonzásában a maga egészében elismeri. Megvalósulását azonban csak úgy tudja elgondolni, ha a kisebbségi írók belépve a román Pen-klubba, ott a személyes érintkezés segítségével, a többségi kultúra megismerésével és a kisebbségi kultúrák megismertetésével lehetővé teszik egymás megértését és azt a kölcsönös megbecsülést, amely e megértésen alapul. A politikai megértésnek előzetes feltétele a kulturális megértés. Ennek legbiztosabb útja, ha a többségi és kisebbségi írók egymás irodalmát és működési törekvéseit kölcsönösen megismerik és megismertetik a maguk népével. Ha az irodalom, a művészet és egyáltalán a művelődés eredményei közös munkásság segítségével úgy a többségi, mint a kisebbségi nemzeteknek közös tulajdonává lesznek. Ily módon jut el mind a két fél a közös kultúra segítségével az egyoldalú és elfogult nacionalizmus álláspontjáról a kölcsönös megértést és megbecsülést lehetővé tevő humanizmusig. Amit a kizárólagosan politikai érdekeket

és szempontokat szem előtt tartó nemzetiségi küzdelmek elrontottak, azt ez a nemesebb értelemben felfogott humanizmus fogja meggyógyítani.

Romániában úgy magyar, mint román részről többen vannak, akik azt hiszik, hogy az a viszony, amely a román kormányok hibás kisebbségi politikája következtében a román állam és a kisebbségek között állandósultnak tekinthető, sem a román államnak, sem a kisebbségeknek javára nem szolgálhat. Meg kell tehát keresni azokat az eszközöket, amelyeknek segítségével ezt a viszonyt kedvezőbbé lehet tenni. Igen sokan e két nemzet kultúrájának munkásai, tudósai, írói, művészei, sőt politikusai közül is, azok, akik hívei a radikális politikai irányzatoknak, akik a szélsőséges demokráciában látják minden politikai és társadalmi baj egyetlenes gyógyszerét, meg vannak győződve, hogy e célhoz az egymás kultúrájának kölcsönös megismerésén keresztül vezet az út. Ez a gondolat alkotja vezérfonalát annak az eszmecserének is, amely a Pen-klub keretében kifejtendő közös munkásság szükségessége és lehető voltáról folyt a román és az erdélyi kisebbségi írók között.

Tagadhatatlan, hogy két olyan nemzet között, amelyeknek vezető társadalmi rétegei egymás kultúráját kölcsönösen ismerik és becsülik, az érintkezés formái sokkal kellemesebbek és az együttműködés lehetősége biztosabbnak látszó, mint két olyan nemzet között, amelyek egymás kultúrájával szemben ismeretlenül és idegenül állanak, sőt e tájékozatlanság következtében egymást kölcsönösen lenézik. A reális politikai gondolkozás szempontjából egyenesen hibás volna azt hinni, hogy két nemzet között az egymás kultúrájának kölcsönös ismerete és megbecsülése egymagában lehetővé tenné a politikai viszony megjavulását az esetben is, ha e két nemzet egymással egy államban úgy áll szemközt, mint államalkotó többség és másodrendű állampolgári sors viselésére ítélt kisebbség.

A világháború előtt a kisebbségi, helyesebben az akkori politikai műnyelven nemzetiségi kérdést az tette a nemzetközi politika egyik legveszedelmesebb kérdésévé, hogy a francia forradalom fokozatosan érvényesülő eszméinek hatása következtében az utolsó száz év alatt minden nemzet demokratizálódva, átalakult egységes nemzeti állammá, vagy legalább igyekezett azzá lenni. Az egységes nemzeti állam fogalma pedig kizárja, hogy benne a kisebbségek közjogilag elismerve, általános polgári jogokon kívül, külön nemzeti jogokkal is bírjanak. Az egységes nemzeti állam fogalmából ki van rekesztve mindenféle területi, népi, vagy akárcsak kulturális autonómia is. Az egységes nemzeti állam fogalmilag minden tekintetben egy és oszthatatlan.

Azért nem tudtuk mi is megoldani a magunk nemzetiségi kérdését, mert ez az egyetlen európai politikai áramlat sodra minket is kényszerített az egységes magyar nemzeti állam megvalósítására. Ez volt célja a 19. század magyar politikai és nemzeti törekvéseinek. Ez volt a magyar nemzet három nemzedékének aranyos álma és nemzeti eszményképe.

A világháború és az azt követő békeszerződések által teremtett új államjogi átalakulás ezt a politikai vezérgondolatot nemcsak nem változtatta meg, hanem ellenkezően, még megerősítette. Csehország kicsinyben éppen olyan nemzetiségi mozaik állam, mint a hajdani osztrák császárság. Románia és Jugoszlávia csak néhány percentes arányban kevésbé nemzetiségi államok, mint a Trianon előtti magyar állam volt. A magyar állam törvénykönyve, sőt maga a magyar politikai gondolkozás is elismerte egy bizonyos fokig a nemzetiségeket, mint politikai és jogi tényezőket s ennek következményeként a nemzetiségek egyenjogúságát is. Viszont, az utódállamok törvénykönyveiben, sőt államférfiainak politikai gondolkozásában ennek nyoma sincs. Ez az oka, hogy ma ez államokban a többségi nemzetek és a kisebbségek, bár a párizsi békeszerződések a kisebbségi jogoknak egy bizonyos

minimumát nemzetközileg biztosították, úgy állanak egymással szemben, mint elnyomók és elnyomottak,

A magyarországi Turócbesztercén nyaraló Masaryk 1897-ben a nála tisztelgő főiskolai tót ifjúság képviselőinek azt a tanácsot adta, hogy behatóan tanulmányozzák a magyar politikát, jogtudományt és a filozófiát, mert a magyar elnyomásnak gyökerei bizonyára a magyar tudományosság e szakaszaiba ereszkednek. Íme, Masaryk is, csak más szavakkal, de lényegében a magyar kultúra megismerését ajánlja a tőle tanácsot és politikai irányítást kérő tót nemzetiségi ifjúságnak. A különbség csak az, hogy ő e tanács követését nem a kibékülés, hanem a sikeresebb harc érdekében ajánlja. A reális politika szempontjából ez is valóságos értéke annak, ha a kisebbséget alkotó nép igyekezik megismerni az államalkotó többség kultúráját.

Kétségtelen bizonyosságú ténynek fogadható el, hogy a Trianon előtti magyar állam nemzetiségi politikusainak legerősebb fegyvereit a magyar kultúrának, a magyar jogi és politikai gondolkodásnak és a magyar közállapotoknak alapos ismerete szolgáltatta. Viszont, az utódállamokban a magyar kisebbség politikai vezetőinek legnagyobb gyengeségét védekező harcukban az okozta, hogy nem ismerték eléggé saját államuk többségi nemzetének sem nyelvét, sem kultúráját. Ismeretlenek voltak előttük azoknak a népi, szellemi, erkölcsi, politikai, társadalmi és gazdasági erőknél forrásai, amelyeknek ismerete alapján tisztába jöhettek volna a védekezés célszerű és hatásos eszközeivel.

Az idegen uralom alá került magyar kisebbség értelmiségének ifjabb nemzedéke éppen az elnemzetietlenítést erőszakoló közoktatásügyi politika hatása következtében meg fogja gyorsan ismerni a maga államalkotó többségi nemzetének kultúráját, valószínűen olyan alaposan, mint ismerték a magyar kultúrát a Trianon előtti magyar állam nemzetiségi értelmiségének tagjai és ez ismereteiket éppen úgy fel fogják használni kisebbségi jogaik védelmére, mint felhasználta annak idején a magyar állam nemzetiségeinek értelmisége. A valóságban csak nagyon kevés túlzás van abban a paradoxonnak látszó mondásban, hogy a magyar kisebbségek védőfegyvereinek legsúlyosabbjait azokban a cseh, román és szerb állami iskolákban kovácsolják, amelyekbe egy elnemzetietlenítést célzó politikai törekvés érdekében a magyar kisebbség ifjúságát belekényszerítik.

De az idegen elnyomás ellen való védekezés kötelességét mi, Csonka-Magyarország polgárai, nem bízhatjuk egyedül idegen uralom alatt szenvedő testvéreinkre. A vértagadással határos lenne összedugott kézzel nézni élethalál harcukat azzal a túlnyomó erővel, amely ellen küzdeniök történelmi sorsuk. Nekünk is segítségükre kell sietnünk és résztvennünk e harcban, mégpedig azokkal a fegyverekkel, amelyekkel ők küzdenek. A csonka-magyarországi magyar értelmiséget is terheli azon többségi nemzetek kultúrája megismerésének kötelezettsége, amelyeknek elnyomó uralma alatt él két és fél millió olyan magyar testvére, akiknek magyarságát semmi módon sem lehet elvitatni.

E kötelességünket ma még, rosszabbul teljesítjük, mint teljesítettük Trianon előtt. Harmincöt évvel ezelőtt, 1893-ban „A dako-romanizmus és a magyar kultúrpolitika“ címmel egy tanulmányt írtam, amelynek „A főiskolák és a tudomány szerepe“ című utolsó fejezetében rámutattam a magyar közoktatásügyi politikának arra a nagy mulasztására, amellyel elhanyagolta nemzetiségeinek s a velük rokon szomszéd nemzetek kultúrájának annyira szükséges tanulmányát. Pusztában elhangzó kiáltás volt.

Tizenegy évvel később — 1907-ben — valószínűen a nélkül, hogy e tanulmányomat még csak látta is volna, egyik legnagyobb természettudó-

sunk, Than Károly, a „Budapesti Szemle“-ben „Kultúránk és a természet-búvárkodás“ című tanulmányában a következő sorokat írta: „Romániában, sőt a kisebb Balkánállamokban: Szerbiában és Bulgáriában is a tudományos törekvéseknek olyan jelei mutatkoznak, amelyek, ha az utóbbi idők aránya szerint növekednek, utolérhetnek, sőt, ha ezen ügy különös gondozását elhanyagolnék, idővel túl is tehetnek rajtunk. £ kérdés pedig, nézetem szerint, egyik legfontosabb tényezője nemzeti önállóságunknak, sőt életképes fennmaradásunknak is.“

Ez is pusztában elhangzó kiáltás maradt. Majdnem két évtizeddel később e folyóirat szerkesztője „Világtörténet és a magyar történet“ címmel a „Klebensberg Emlékkönyv“-ben megjelent tanulmányában — bizonyára a nélkül, hogy csak látta volna is, amit én 35 és Than Károly 21 évvel ezelőtt írtunk — a következőket írta: „Mindnyájan tudjuk személyes érintkezésből úgy, mint az irodalmat figyelemmel kísérve, hogy a cseh, oláh és a szerb történetkutatóknak igen nagy száma ismeri a magyar nyelvet s ezen ismerete segítségével hazai tudományunk termékeit részletesen és szívesen felhasználja, természetesen saját céljai szerint... A magyar történetkutatás eredményei ily módon kerülnek ellenséges megvilágításban, ellenséges célok szolgálatában a nyugati hatalmasok elé... amíg a cseh, román, szerb kultúra és történet a legtöbb magyar kutató és publicista számára talán még inkább terra incognita, mint akár Japán vagy Kína viszonyai.“

Az idézett sorok írója ezen úgy vél segíthetni, ha a hazai egyetemeken előkészítenének néhány fiatalembert arra, hogy a cseh, román és szerb nyelvet és tudományt elsajátítsák és azután őket alaposabb tudományos kiképzésük végett elküldenék a bukaresti, prágai, vagy akár az üszkübi szerb egyetemre is. „Ily módon nevelődnék egy tudományos gárda, amely sikeresebben tudná használni Önvédelmünkre a tudomány fegyvereit, mint tudjuk mi, a jelen nemzedék.“

Valószínű, hogy ez is pusztában elhangzó kiáltás marad. De amit a közoktatásügyi politika elmulasztott és elmulaszt, legalább részben pótolhatja az irodalom.¹

A régiebb nemzedékből van még néhány olyan tudós, író és publicista, akik a nemzetiségi kérdéssel foglalkozva, megismerték a cseh, szerb és román tudományos, irodalmi és művészeti törekvéseket, szóval ismerői nemcsak a cseh, szerb és román politikai törekvéseknek, hanem e nemzetek kulturális életének is. Az ő kötelességük az irodalomban a fennebb jelzett irányban legalább részben pótolni azt, amit a magyar közoktatásügyi politika eddig elmulasztott és a jövőben is el fog esetleg mulasztani. Azt sem szabad szem elől téveszteni, hogy az idegen uralom alatt szenvedő magyar kisebbség főiskolai hallgatóinak soraiban többen vannak, kik a cseh, szerb és román egyetemeken igen alapos és figyelmet érdemlő jártasságot szereztek saját államuk többségi nemzetének tudományosságában. Egy kis érdeklődéssel, biztató szóval és morális támogatással ezekből meglehetne egy évtizeden belül szervezni azt a tudományos gárdát, amely e folyóirat szerkesztőjének idézett szavai szerint „sikeresebben tudná használni önvédelmünkre a tudomány fegyverét“, mint mi „a régebbi“ és a jelen nemzedék.

JANCSÓ BENEDEK

¹ A jelenlegi közoktatási kormány éppen most fáradozik e hiányok pótlásán, amennyiben most van folyamatban a budapesti egyetem bölcsészeti karán egy horvát-szerb-bizánci és egy oláh-lengyel történeti tanszék felállítása, amely tanszékek központjaivá kell, hogy legyenek a főt követelt kiképzésnek.

A MODERN SZERB IRODALOM

A SZERBSÉG öt századon át sínylődött a török félhold uralma alatt. A szomorú emlékü Rigómezőn vesztette el középkori önálló állatni életét, a földbirtokait, az egyháza nemzeti függetlenségét, a nemzeti gondolkodását, sőt nagyrészen a nemzeti öntudatát is. A török éra alatt csupán a kalugyerei maradhattak meg háborítatlanul: ők tartották egyedül ébren, legalább valamennyire, a szerb nép pravoszláv vallásának formális örökségét. Imi és olvasni is csak a szerb kalugyerek közül tudtak néhányan. Amit írtak, az többnyire csak másolás s az is ó-szláv, vagy orosz nyelven. Amit pedig másoltak, az tisztára orosz teológia és görög kánon volt. A szerb nép így az öt század alatt a török rajah szellemi sötétségébe merült el. Nemzeti gondolkozásról és szerb nemzeti irodalomról tehát a török szolgaság századai alatt nem beszélhetünk.

Mindaz, ami a szerb kultúra nevét ma megérdemli, Magyarországon született meg és fejlődött két századon át. A 17. század folyamán Magyarországra királyi vendégekként emigrált szerbek körében születik meg nemcsak minden szerb műveltség, hanem a tulajdonképeni értelemben vett szerb irodalom is. Bécs, majd Buda, aztán Újvidék a szerb irodalom központjai, ahonnan végleg csak a 19. század alkonyán vándorol át a szerb Parnasszus Belgrádba. Eppen ezért ezt a kétszázados szerb irodalmat, mert teljesen az akkori német és magyar irodalomnak haladt a nyomdokán, ugyanaz az irányzat és tartalom jellemzi, mint az akkori magyar és német irodalmakat, vagyis romantizmus, jozefinisztikus racionalizmus, majd pedig realizmus.

A balkáni szerb nép a 19. század folyamán azonban fokozatosan hódítja vissza önálló államiságát. Ámde ezeknek a felszabadító felkeléseknek zavaros és véres ideje természetesen nem lehetett alkalmas talaj arra, hogy belőle megszülessék egyúttal a szerb irodalom is. Hiszen ezekben az analfabéta időkben, odalenn a Balkánon, maga Mihajló fejedelem sem tud írni és olvasni. így a hajdani belgrádi pasalikban, az államalkotás vajúdo napjaiban, nem állt készen az a szellemileg eleve felszántott televény, amelyen minden irodalom mindenkor kivirágzik.

A mai modern szerb irodalom első indításait Doszitej Obradovics, bánási volt kalugyer vitte magával a szabaddá lett Belgrádba, kívülről, Magyarországról, illetve Németország egyetemeiről, „ő az, aki összetöri a kultúrálatlan keleti tradíciókat és közvetlenül a nyugati racionalisztikus és humanista műveltség iskoláiba jár. A bizánci szellem és az orosz teológia általa veszít tért a szerbekenél s ő vele lép be a szetb nép a nyugateurópai nemzetek társaságába“, írja Jovan Szkerlics, a modern szerb irodalomtörténet megalkotója. A szerb állam feltámadásával a 19. század folyamán Belgrádba özönlik a délmagyarországi művelt szerbség, Belgrádiról viszont Bécsbe, Lipcsébe, Prágába, Pétervárra és Moszkvába siet a felszabadult szerbiai ifjúság, hogy onnan hozza haza a haladás és műveltség eszméit. De ez a nagy és mohó, Nyugatról hozott tanulás láthatólag és érezhetőleg csak a 19. század utolsó évtizedében bontakozik Szerbiában. A modern szerb irodalom azonban, a magyarországi szerb irodalom épülve, Szerbiában csak a 20. században születik meg.

A modern szerbiai szerb irodalom, mert túlságosan, vagy sokat tanult a külföldtől, még ma sem viseli magán a szerb nemzeti önállóság és fajiság minden jegyét. Ma sem fejtette még ki önmagából a speciális szerb nemzeti lelkeséget. A szerb irodalmi nyelv megalkotásán kívül egyéb szláv-

szerb tételt alig írhatunk a javára. Olyan irodalmi abszolút értéket pedig, amely világirodalmi viszonylatban számottevő volna, ma is még várunk kell a szerb irodalom részéről. Hogy ennek a szerbek által is elismert ténynek mi az oka? Talán nem járunk messze a történelmi igazságtól akkor, ha rámutatunk arra, hogy a szerb írók ma is kizárólag idegen iskolákat járnak. Innen szedik nemcsak a sugallatokat, de az eszméket, a gondolatokat és a formákat is. A maguk népi költészetétől eltértek, azt elhanyagolták, holott a 19. század harmincas éveiben a szerb népköltészet európai dicsőségnek örvendett. Maga Goethe, munkáiban többször magasztalja, Walter Scott sokat fordít a szerb népdalokból, Grimm a „leggyönyörűbb daloknak“ hirdette, Lamartine pedig a „legcsodásabb dunai virágoknak“ mondotta a szerb népköltészet alkotásait. Az ötvenes években Danicsics Juro így látja az igazi szerb nemzeti irodalom megszületését: „A népi alkotások a mag. Ebből a magból kell a mi szerb irodalmunknak kicsiráznia, csak ez lehet az igazi szerb irodalom.“ De hiába való volt ennek az igazságnak a követelése, a 20. század szerb írói cserben hagyták a szerb népies és színes romantikát s idegen világba futottak új költészet után. Ezért ma sem találhatták meg a szerb irodalomnak igaz és ősi forrását.

A 20. század elején azonban kihalt a szerb írók legnagyobb része. Tíz év alatt szinte fátumszerűen, egymásután dőlnek ki azok a szerb írók, akiknek még némi köze volt a Dél-Magyarországon nevelkedett szerb irodalomhoz és a régi tradíciókhoz. Velük sírba száll végleg a szerb romantikus hajlandóságú irányzat is és meghal a realizmus is. 1910 óta egymásra következnek a legújabb szerb költők, akik annyira sem voltak szerb szellemű nemzeti művészek, mint az elődeik, ők többé nem tanulnak sem Magyarországon, sem Németországban, hanem már egyedül Párizsban, amiért is a „párizsiak“ nevével emlegeti őket a szerb irodalom, ők már nem hisznek semmiféle irodalmi iskolákban, dogmákban, formákban, nem hisznek és nem fogadnak el semmiféle szilárd elveket sem: a legszuverénebb francia individualizmusnak hódolnak. Pesszimisták és sötétek, a halál, a temető, a Nirvána az ő affektált franciás költészetük örökösen visszatérő tárgya. Ebből az importált szajnamenti sötétségből felrázza őket azonban villámként Obrenovics Sándor király politikai meggyilkolása és a Karagyorgyék trónfoglalása. Az egyéni pesszimizmus helyébe ekkor az egész nemzet politikai optimizmusa lép s a szerb irodalom, amely ebből a nagyszerb politikából előlép, az összes szerbek egyesülésének lelkes propaganda-irodalmává válik. 1912-ben 199 politikai szerb lap sarkalja Szerbiát a további nemzeti felszabadítás nagy feladatára és húsz irodalmi folyóirat hirdeti ugyanezt a politikai feladatot az irodalom köntöskében. Ha meggondoljuk, hogy az akkori szerb irodalmi egyesületeknek 11.000 tagja volt, ha tudjuk, hogy egy-egy nevesebb és kedveltebb nagyszerb íróknak a könyve ugyanekkor 30—40 ezer példányban jelent meg, ha tudjuk végül azt is, hogy az irodalmi folyóiratoknak ez időben 3—4.000 az előfizetője, úgy előttünk áll századunk első évtizedeinek az a szerb irodalma, amely valóban és gyökerében politikai szerb irodalommal változott. Persze az irodalomban mindenkor több volt ekkor a politikai szóvirág, mint a tiszta irodalom művészete.

A szerb irodalmat az 1901-ben alapított Knizsevní Glasznik (Irodalmi Híradó) fogja át és irányítja. Első szerkesztője Bogdán Popovics. A Glasznik az első modem szerbiai irodalmi folyóirat. A nyugati irodalom eszméinek, felfogásának, értékeinek és értékelésének a hirdetője, ámde mindenkor a szerb nemzeti aspirációkkal és eszközökkel átítatva. Növeli és neveli tehát a nyugati irodalmi ízlést, kritikáival pedig a Nyugat divatos eszmeáramlataira tereli a szerb írók és közönség szeméit, vágyait szüntelenül.

Mindenek előtt azonban és mindig a szerbség felszabadító politikai misziójának a profétája marad.

Az úgynevezett balkáni háborúk győzelmei (1912—1913) csak növelik és szítják ezt a szerb irodalmi politikai lendületet. A világháború, amely kitörésében többet köszön a szerb politikai irodalom eme lendületének, csaknem teljesen elhallgattatta a szerb irodalom múzsáját. A háborús számkivetés alatt, Korfu szigetén egyetlen szerb irodalmi szócső hangzik csupán, amelynek Zabavnik a neve. Ennek a cikkei, irodalom helyeit, még inkább harsogják a szerbség politikai aspirációit, amelyek most a jugoszlavizmus és szerbizmus politikai problémáiban szólalnak meg.

A világháború befejezése újra a szerb aspirációk győzelmét jelenti, mint 1804 óta szakadatlanul. Valóra váltak a szerb álmok álmai is. Győzelmi mámor árasztja el az egész szerb közéletet. De csodák csodája, csak a szerb irodalmat nem. A szerb írókat, főképen a győzelem nyomán, a legteljesebb kapkodás, az új célt és feladatokat nem látó irány nélkülség zavarja össze. Ha eddig is idegenből hoztak Öntudatos kritika nélkül nyugati gondolatot és formát, úgy ma még inkább vonatkozik rájuk ez a megállapítás. S ha ma röviden akamók összefoglalni a háború utáni szerb irodalom jellemzését, akkor ezeket kellene megállapítanunk: A mai szerb írók általános jellemzője: a szkepticizmus, az élet minden értékével szemben, a peszsimizmus, az élet minden vonatkozásával szemben, a cinizmus az élet minden jelenségével szemben. A váratlan nemzeti győzelem megszilárdításának konstruktív terveiről, eszméiről, a mai szerb irodalom vajmi keveset gondolkodik és énekel. Hogy a mai szerb irodalom cinizmusának csak egy szellemes példáját idézzük, megemlítsük Dukics Ante írónak „Egy számár naplójából” című könyvéből ezeket:

„A világ csodál minket, s mi is csodáljuk a világot, — s miért ne? — Kevés szóval sokat mondani, és sok szóval semmit, erre csak a futurista képes. Az öregeknek kétségkívül nálunknál nagyobb volt a tehetsége, annyira, hogy mi kommentár nélkül meg sem igen értjük őket, — és ezért szálljon dicsőség és tisztelet mindnyájukra, — de mi fiatalok nagyon magasan állunk felettük, — velünk szemben (mindenki így tudja) még a tolmács sem segít semmit.“

A mai szerb irodalom további jellemzője a töredékesség, a fragmentáris sajátosság minden egységesség és átfogó gondolat hiányával úgy a problémák, mint a látókör tekintetében. Különösen 1922-ben és 1923-ban volt zavaros a modem szerb írók alkotásainak a hangja. Ekkor tombolt a leghevesebben a szerb írók termékeiben a futurizmus, az aktivizmus, az expresszionizmus, az impresszionizmus, sőt a dadaizmus is, amely a belgrádi írónál egyenesen a ködös zenitizmus abszurdumáig röppent. A mai szerb irodalmat általában inkább az elszabadult szerb temperamentumban kell keresni, mint a szerb észben, lélekben, vagy faji értékben. Az esztétika, vagy főleg az etika, mintha minden megállapodott elveiben felborult volna ma a szerb írók alkotásaiban. Elveszett az eredetiség, a szerb egyéniség is, de ugyanúgy elveszítette a szerb irodalom minden kapcsolatát is a mai új szerb lélekkel és annak minden égő feladatával. Minden irodalmi alkotásnak központja az egoizmus. A mai szerb író azonban nem a szerb élet sűrített központja, hanem a világmindenség elvont központjában csillog öntelten, hangos szóval, de kevés indokolással.

A legtermékenyebb számszerűt a mai szerb irodalomban a lírai költészet, de amilyen termékeny, épp annyira hiányzik belőle is az eredetiség és főleg az őszinteség. Eredendő bűne, hogy abszolút függvénye, sőt egyenes kópiája a mai francia költészetnek és pedig a kifejezésekben éppúgy, mint a gondolatokban is. Sokszor egyszerű és szolgai fordítása a legdivatosabb

francia lírának. Szerb lélek, szerb szellem, szerb jellem ritkán szólal meg benne. Nevesebb mai szerb lírikusok: Bójics Drainac, Sztefanovics Rokics, Ducics J., Cmyanszki. Különbözik ez évben jelent meg „A modern szerb líra anthológiája” Bogdán Popovics szerkesztésében.

A szláv népek epikus népek. így a szerbek is. Ezért természetes, hogy elbeszélések és novellák terén alkotják ma a szerb írók a szerb irodalom legjavát. Munkásságuk azonban itt is magán viseli a fragmentarizmus bélyegét. Egy-egy kisebb területet, egy-egy jelentéktelenebb típust ragadnak ki a szerb élet egészéből s ezt illusztrálják minden különösebb nemzeti mélység, vagy egyetemesebb balkáni meglátás nélkül. Onnan van ez, hogy nem a maguk szláv-szerbes epicizmusára építenek, hanem példaképpül veszik a mai francia hasonló irodalom felszínességét és szellemeskedő könnyedségét. Az az egynéhány mélyebb járatú novella és elbeszélés, amelyről tudunk, nem változtatható általános ítéletünkön. A mai legjobb novellisták: Andrics, Ante Dukics, Nasztazjevics, Sztankovics.

Nagy baja a mai szerb irodalomnak az, hogy csaknem egészen hiányzik belőle a nagyobb lélekzetű regény. Pedig a regény az epikus szláv léleknek igazi otthona. Legújabbán Boriszav Sztankovicsnak jelent meg egy nagyobbvonalú regénye, „Tisztátalan vér” címen, amelyben a szerző gazdag színezéssel eseteli a balkáni lélek török-görög-szláv keverékének érdekes problémáját. Balkáni problémátikus regény, eredeti szerb és a Balkánnak igazi vadvirága. Umberto Urbano, aki egyébként is állandó fordítója a jugoszláv irodalomnak, „Sangue impuro” címmel olaszra fordította ezt az új balkánregényt és a dicséretet egész áradatával magasztalta. Sajátságos az is, hogy a mai Belgrádnak, amely ma rohamosan fejlődik az új élet városává, nincsen még meg a maga helyi, nagyobb szabású regénye.

Amint az epika a szláv lélek jellegzetessége, úgy viszont a dráma egyáltalában nem sajátossága a szláv fajiságnak. Maguk a legnagyobb orosz írók állapítják meg a szláv fajnak ezt a negatív sajátosságát. A modern szerb irodalomnak sincs meg tehát az étekesebb drámai alkotása. Bár 1925-ben tíz eredeti szerb drámát hozott színre a belgrádi nemzeti színház, nagyobb irodalmi értéke és súlya egyiknek sem volt. Valamennyinek a problémája bizarr és mesterséges, a szerb élet és lélek minden spontán tragikum nélkül. A szerb drámaírás példaképe ugyancsak a francia drámaírás s ezért ebből a szempontból is érthető, hogy a modern szerb irodalom miért nem termi meg az igazi szerb drámát. Talán Krlezsát említhetjük meg, mint erősebb tollú drámaírót.

Van azonban a szerb irodalomnak egy műfaja, amely talán a novelláknál is dúsabban termő: a szerb műkritika. Íróknak és közönségnek egyaránt kedvence. Sokszor szellemes, sokszor mélyebb is, a legtöbbször impresszionista és lírai: de mindig fragmentáris, mint a mai egész szerb irodalom is. A modern szerb irodalomban ugyanis, különösen a háború befejezése óta, nem jelent meg egyetlen nagyobb szabású irodalmi alkotás az irodalomtörténet köréből, tehát sem portré, sem monográfia, sem biográfia, sem nyugati irodalmi nagyságokról, sem a szerb irodalomtörténet mezejéről. Egyébként is a mai szerb kritikai műfaj efemer jellegét a türelmetlen, a lesújtó, a fölényeskedő kritizálgatás mutatja. Ugyannyira, hogy ma már a legnagyobb tekintélynek örvendő Knizsevni Glasznik „teremtő, alkotó kritika” után kiált. Értékesebb mai szerb kritikusok: Bogdán Popovics, Pavle Popovics, Prodanovics, Izidora Szekulics, Vrhovac, Sztájics.

Talán a műkritikánál is, amelyet szívesen olvas a közönség, kapósabbak a bőségesen megjelenő memoárok. Ezek voltaképpen nem jelentenek tiszta irodalmiságot, épp azért a legolvasottabbak. Különösen azok a memoá-

rok fogynak, amelyek a háborúban szerepelt politikai és katonai személyek tolla alól kerülnek ki. A közelmúlt személyiségei, tettei, szavai ezekben a memoároknak hősi pózzal tüntetnek az olvasó előtt, mintha íróik mind a nemzet felszabadítói és a jugoszláv állam megmentői lettek volna. Sok intimitás, sok intrika és sok botrány kerül így felszínre történelmi ruházatban. Csak néhányat említünk fel a sok memoár közül. Milán Gyorgyevits: Szrbija i Jugoszloveni, Jovan Tomics: Jugoszlavija u emigraciji, Nikola Pasics emlékiratai, Scotus Viator: Szarajevó, Cedomir Pepovics: Crna Kuka, Sztanoje Sztanojevic: Ubisztvo Franja Ferdinanda. 1925-ben indította meg egyébként az említett Sztanoje Sztanojevic belgrádi egyetemi tanár, hatalmas nemzeti enciklopédiáját „Narodna Enciklopedija Szrba, Hrvata i Szlovenaca“ címmel, amely előreláthatólag 22 kötetből fog állni. Ez a délszláv enciklopédia össze akarja foglalni mindazt, amit a délszláv törzsek írói, költői, politikusai, államférfiai, katonái, valaha véghez vittek a nemzeti egység megeremtése céljából.

Megemlíthetők még a jelenlegi nevesebb irodalmi folyóiratok is. Kétségtelen, hogy ezek között a legtekintélyesebb a nemrég 25 éves jubileumát megült és már említett Knizsevi Glasnik. Azután a „Misao“ (Gondolat), a „Letopis“ (Évkönyv) s a „Knizsevn Szever“ (Irodalmi Észak). Azok a legnevezetesebb egyesületek pedig, amelyek ma a szerb irodalmat képviselik, a belgrádi Akadémián kívül, a Szrpszka Knizseva Zadrug (Szerb Irodalmi Társaság), a Matica Szrpszka és a Proszveta (Közművelődés).

A szerb irodalom komoly képviselői látják és felpanaszolják, hogy a szerb irodalom még nem termette meg a szerb lélek sajátos mélységeiből fakadó nemzeti jellegű és önálló szerb irodalmat. Legutóbb is a szerb folyóiratok lelkes és okos cikkekben követelik, hogy vissza kell térni az eredeti és dúsgazdag szerb népköltészethez, amelyet valaha egész Európa is megcsodált. Itt kell megkeresni a cikkírók szerint azokat a nemzeti szerb vonásokat, igazságokat, gondolatokat és eszméket, amelyekből megszülethetnék az igazi szerb irodalom. A cikkek hangsúlyozzák, hogy a szerb irodalomnak létjogosultsága a világirodalomban csak akkor lehet, ha önmagát adja és nemcsak utánozza a nyugati irodalmakat, mint ahogy eddig tette. Viszont azok a szerb filozófiai írók, akik a legújabb idők hírnökei, az orosz irodalomba mélyednek el és ott keresik a szlávoknak azt a külön lelkiességét, amely az európai általános kultúrának speciális szláv értékeket szállított. Mint ilyen értékeket kiemelik a szlávoknak szintetikus erejét, a szlávok szociális és etikai lelkű természetrajzát és a szlávoknak kozmikus vágyait. De különben is, amióta az orosz emigráció nagy része Jugoszláviában talált menedékre, és amióta az európai orosz emigráció újságíróinak és íróinak Belgrád lett a hivatalos központja és amióta az orosz írók is nagy számban jelennek meg a szerb irodalom színterén; azóta az orosz vonás egyre láthatóbbá válik a szerb irodalom arculatán. Turgenyev, Tolsztoj, Lermontov, Gorkij, Arcübasev, Mereskovszkij sohasem voltak annyira olvasottak, a szerb irodalom fordításaiban, mint éppen az utolsó esztendőben. Hogy az orosz irodalomnak ez a lelkes kutatása és olvasása nem lesz-e ugyanazzal a hatással a speciális szerb irodalomra, mint amilyen volt a nyugati irodalmak tanulmányozása, hogy elhalványult a balkáni szerb jelleg, azt még előre látni kissé korai volna.

Végül meg kell állapítanunk azt is, hogy a német irányzat ma a szerb irodalomban csaknem egészen elaludt. Ezzel szemben viszont a francia hatás napról-napra erősödik. Nemcsak hogy alapja a mai szerb irodalomnak, de úgy hisszük, hogy ezentúl szisztematikusan is honfoglalóvá lesz a szerbek között. Belgrádban nemcsak hogy fennáll a francia tanszék, nemcsak hogy minden középiskolában intenzíven tanítanak franciául, hanem

Belgrádban francia irodalmi intézetet is alapítottak, ahol a francia irodalom és műveltség terjesztéséről maguk a franciák gondoskodnak úgy erkölcsileg, mint anyagilag is. De minden vidéki városban is megszervezték a Cercle Français-eket, amelyeknek szintén az a feladata, hogy országszerte a francia irodalom és kultúra nagyságának legyenek az örökéggő tűzhelyei.

Azok a mai szerb írók, akik még Nagy-Magyarország területén tanultak és nőttek fel, még nem felejtették el a magyar irodalmat. Manojlović Todor Ady-fordításai ma is megjelennek az előkelőbb szerb folyóiratok hasábjain.

A Pen-klub gondoskodni akar arról, hogy magyar írók is megjelenhessenek a szerb irodalom fórumán és viszont szerb írók a magyar irodalom előtt. Kállay Miklósnak legutóbb hosszú tanulmánya látott napvilágot a Knizsevní Glasznik lapjain. A Bácsmezei Napló állandó, vasárnapi irodalmi mellékleteiben ezért is szólaltatja meg a délvidéki magyarság előtt a szerb írók alkotásait.

BERKES JÓZSEF

MAGYARY GÉZA†

(1864—1928)

FIGYELŐ

A Magyar Szemle fennállása óta a halál most nyúlt be először sorainkba és ragadta el onnan váratlanul a Magyar Szemle Társaság alelnökét, szerkesztőbizottságunk szeretetreméltó és munkás tagját, akinek megalakulásunktól mindvégig igen sokat köszönünk. Kedves emlékét szeretettel fogjuk ápolni, amint azt az itt következő két megemlékezés, az egyik tanári kollégájától, a másik volt tanítványától, élénk állítja.

IN MEMORIAM MAGYARY GÉZA

BE-BENÉZEK elárvult dolgozószobájába az egyetemen és ugyanaz a kegyeletes érzés fog el, mint a firenzei San Marco-kolostor celláiban. Az is, mint emezek, aszkéta-lélek műhelye. ÁmMagyary Géza szobájában nem Savonarolanak, a sötét rajongónak szelleme csap meg, hanem a szelídlelkű fiesolei baráté, aki nevében viselte lelkét, mert boldog is volt, angyali is. Míg Fra Angelico leheletfinomságú freskókkal ékesítette a kolostor rideg falait, addig Magyary Géza cellájában nehéz jogi problémákról írt könyveket, amelyekben, ha van is művészet, de az a finoman elemző logika művészete. Mily különbség a két férfiú munkája között és mégis mennyire egy lélek az, amely a kettőt áthatja! Az egyiknek a munkája átszellemült művészet, a másiké átszellemült tudomány. Magyarynak egész élete munkájában ugyanaz a bensőséges, áhitatos odaadás tükröződik, ugyanaz a teljes, szinte extatikus átolvadás tárgyába, és a mellett a léleknek ugyanaz a derűje és magából fakadó boldogsága, amely a san-marcói barát Szűz Máriait és angyali seregeit olyan meghatóakká teszi. És ugyanaz a rajongás, amelyet a barát képei mutatnak az égi hazáért, tölti el Magyaryt földi hazája iránt. A hazaszeretet magas őrtornyáról kémlelte, hol lehet rá szükség; s ahol ráváró feladatot látott, nyomban rávetette magát teljes erejével. Mindenütt ott volt, ahol a tudományos munkát kellett menteni vagy támogatni, ő, aki minden szerepléstől irtózott, odaállott nemzetközi fórumok elé a nemzeti kisebbségek védelmére, idegenbe szakadt magyar véreinkért. Látta, hogy az ország szerencsétlen helyzetén a komoly munka mellett csak a nemzetközi igazságosság érvényre jutása segíthet. Ezért lett előhaladott korban nemzetközi jogásszá és vált apostolává a nemzetközi bírászkodásnak.

Eseményekben szegény élete gazdag volt eredményekben. A hazai perjogot tökéletes tudományos rendszerré dolgozta ki és megkoronázta a nemzetközi bírászkodás elméletével, mely külföldön is megalapozta hírét. De nunkáin fölül még más gazdag örökséget is hagyott ránk: egy nagy lélek serkentő emlékét. A legnemesebb emberek közül való volt: puritán, keresztényien megbocsátó, segítségre kész.

„Mi dolgunk a világon? Küzdeni
Erőnk szerint a legnemesbbekért.“

A nagy költő intelmét Magyary Géza csak abban nem tartotta meg, hogy erején felül küzdött. Nem a lélek ereje hagyta cserben, hanem a testé.

Elment, pótolhatatlan ürességet hagyva maga után a nemzeti munka terén. A veszteséget, melyet halálával szenvedtünk, csak az az erő pótolhatja, amelyet nemes emlékeiből meríthetünk.

SZLADITS KÁROLY

MAGYARY GÉZA EMLÉKEZETE

FEKETE zászlók lengtek az Egyetemen és szomorúan jelentették, hogy Magyary Géza meghalt.

Az élet álom... és az ő élete valóban álomszerűen szép és ideálisan nemes volt. A realitás zaja nem ért el hozzá, akinek lelkét az igazság tisztult szeretete töltötte be, akinek törekeny külsején a megértő jóság bája rezgett, akinek munkásságát kemény parancssal irányította köteleességérzetének mindig élő szava.

Tudós volt és tápár. Tanult és tanított. A tudomány önzetlen szolgálata, az alázatos önismeret és tanítványai iránt érzett rajongó szeretete a legnagyobb tanítómesterekhez tette őt hasonlatossá. Amikor maga köré gyűjtötte tanítványait, valóban az „övéi“ közt volt. És ilyenkor olyan volt, — ő hozzá méltó e hasonlat — mint a jó atya; adott, adott, mindig nagy lélekkel és bőkezűen osztogatta tudása érett gyümölcseit. Mily megértéssel figyelte a fiatalok első lépéseit a tudomány nehéz útján, mennyi jóakarattal tudta felénk nyújtani segítő kezét, mily csalhatatlan volt pillantása, mellyel tanítványai munkásságának útját megjelölte és mily szerető volt ítéleteiben és feddéseiben! Igen, a bonus páter familias volt ő és ezért tanítványai gyermeki ragaszkodással szerették.

Előadásainak mindegyike a logikus gondolkozás ragyogó kis aranylánca volt és ezzel kötötte le mindvégig hallgatósága odaadó figyelmét. Gyakorlatain tisztult elméletei világánál boncolgatta a jogélet bonyolult kérdéseit és az abszolút igazság keresését minden tanítványának legszemélyesebb ügyévé, legigazibb ambíciójává tudta tenni. Hatása környezetére szinte csodálatos volt, mert mindabban, amit tanítványaitól megkívánt, ő maga volt a legfelelőbb példa.

Komoly hazafias érzését, lelkének ezt a legmélyebb értékét meg sem kísérelte a tetszetős szólamok aprópénzére váltani, de egész egyénisége oly ragyogó példája volt az igazi honfinak, hogy környezetében és vele érintkezve mindnyájan jobb magyarok lettünk.

A mai világ ezer zavara és visszássága közt igazán álomszerűen valószínűtlen és szép volt Magyary Géza élete és jelleme. Tanítványainak gyásza, Önmagunknak siratása. Mert elhagyott minket egy kiváló magyar, nagy tudós, ideális tanár és az ifjúságnak egy igaz barátja.

IFJ. JAMBREKOVICH LÁSZLÓ

EGYETEMI KÉRDÉSEK

NEMZETI műveltségünk legmagasabbrendű intézményes biztosítékai, az egyetemek, az utóbbi hónapokban parlamenti felszólalások és sajtóközlemények útján tagadhatatlanul sokat foglalkoztatták a közvéleményt. Sajnos, inkább negatív, mint pozitív értelemben. Mélységesen elszomorító, hogy ugyanakkor, amikor külföldi ellenségeink zenebohócok díszdoktorrá avatásának a világsajtóba ügyesen becsempészett hírével igyekeztek

egyetemünk hitelét rontani, idehaza is megindultak a sorozatos támadások a budapesti egyetem ellen. A parlament politikai küzdelmekről izzó levegőjében napokon át jóformán ellenmondás nélkül tombolt az alantas gyanúsításokkal fűszerezett felelőtlen tekintélyrombolás. Mintha azok, akik minden alkalommal szívesen hivatkoznak külpolitikailag káros következményekre, megfeledeztek volna arról, hogy nemzeti kultúrfölényünk legszilárdabb védőbástyáinak aláaknázásával minő értékes, jól felhasználható fegyvert adtak kárörömrre kész ellenségeink kezébe. Mintha nem gondolták volna meg, minő romboló hatása lehet a tanári tekintély tapsokkal kísért megtépázásának az amúgy is fölzaklatott, még mindig szélsőségekre hajló, hinni és bízni nehezen tudó ifjúságra, melynek lelki konszolidációja csak a tekintélytiszteltre való nevelés útján érhető el. Mily nehéz és kilátástalan azonban ez a vállalkozás akkor, amikor az ifjúságnak látnia és hallania kell, miként szólítják a lelkiismeretlenség és fogyatékos kötelelességteljesítés gyanújával terheltén a vádlottak padjára azokat a professzorokat, akikre példakép gyanánt kellene tekintenie. Még ha voltak is egyes ilyen hibák, — melyeket meggyőződésem szerint csakis belső, nem pedig erőszakos külső kezeléssel lehet eredményesen orvosolni — a nagyon is általánosan tartott vád méltatlanul érte a professzori kar zömét, mely odaadással él hivatásának s melynek sorában nagy számmal foglalnak helyet olyanok, akik tudományszakukban európai tekintélyt képviselnek s büszkeségei lennének bármelyik külföldi nagy egyetemnek. A tájékozatlan magyar közvélemény, mely a tanári kar tagjainak tudományos munkásságát és jelentőségét nem ismeri (erről a parlamenti krónikák nem beszélnek!), annál könnyebben hajlik azonban kártékony általánosításokra, természetesen mohón szívta magába az elhangzott vádak miázmáit s ma már széles körökben hódított teret az a meggyőződés, hogy az egyetemi oktatás körül komoly, orvoslásra váró bajok vannak. Elérkezett az ideje tehát, hogy ezeknek a vádaknak egyszer komolyan a szemébe nézzünk s ha bajok vannak, azok gyökerére rávilágítsunk.

A tétel igazságát, hogy a mai magyar helyzet mindenkitől fokozott, a legnagyobb áldozatokra is kész munkateljesítményt kíván, senki sem vonhatja kétségbe. A fokozott munkateljesítménynek azonban megvannak nem csak a személyi, hanem a nélkülözhetetlen tárgyi föltételei is. Az egyetemek életében ezek a tárgyi föltételek az intézeti, laboratóriumi és könyvtári fölszerelés teljességét jelentik. Az e téren mutatkozó hiányok nemcsak a tanítás eredményességét veszélyeztetik, hanem a tanárok kutató munkáját is hátráltatják. A helyesen fejlesztett intézet és könyvtár nemcsak a hallgatóság tudományos képzésének igényeit elégíti ki, hanem egyben a vezető tánárt foglalkoztató problémakörökhöz igazodva, hű tükörképe az ő kutató egyéniségének. Régebben megfelelő intézeti javadalom hiányában a tanárok személyes könyvszükségletükről magánkönyvtáraik fejlesztése útján tudtak gondoskodni. Ma, mikor a tanári szobákba is beférközött a megélhetés gondja, ez úgyszólván teljesen lehetetlenné vált. A tanárok legnagyobb része kutató munkájában ma kizárólag az intézeti és közkönyvtárakra van utalva. Ebben a helyzetben természetes, hogy az itt mutatkozó hiányok a tanárok tudományos munkásságát is megbénítják.

Az egyes egyetemi intézetek javadalma a háborús összeomlás óta oly szűk keretek között mozog, hogy belőle az eredményes tanításnak sokszor még legegyszerűbb igényei sem elégíthetők ki. Ez állítás igazolására ez alkalommal csak a budapesti egyetem bölcsészeti karán uralkodó állapotokra kívánnék röviden rávilágítani, meg vagyok azonban győződve, hogy a helyzet a többi karokon sem lényegesen kedvezőbb. Intézeti könyvtárainkban a legfontosabb tudományos folyóiratok utolsó 10 évfolyama csaknem kivétel nélkül hiányzik s így tanárok és ifjúság a szakirodalom vérkeringésének ütőereitől el varnak

vágyva. A könyvbeszerzések sem tarthattak lépést a tudományok nagyarányú fejlődésével. A részletkérdések irodalmáról nem is szólva, az utolsó években sokszor még a nélkülözhetetlen, általános jellegű kézikönyvek megvételéről is le kellett mondanunk. A főként a német könyvpiacra uralkodó magas árviszonyok következtében az intézeti könyvtárak évi gyarapodása szükség-szerűleg rendkívül szűk keretek között mozgott. Csak ez a szomorú kényszerhelyzet teszi érthetővé, hogy a Történelmi Szeminárium könyvtárából E. Meyer, Beloch, Srbik, Seeck, Sombart, Dopsch és Redlich alapvető műveinek egész sora mindmáig hiányzik s hogy a görög filológiai tanítás mindennapi kenyerét, a görög feliratok monumentális kiadását (Inscriptiones Graecae) az intézet könyvtárában hiába keressük. A természettudományi intézetekben nemcsak a könyvtár, hanem a tudományos műszerek hiányossága is gátlón befolyásolja a tanítás eredményességét. A kísérleti fizikai intézetnek például nincsen egyetlen szpektroszkópja sem, úgyhogy a gyakorlatozó hallgatók szpektrumot nem is láthatnak. Hasonlóképpen kínos hiány mutatkozik árammérő eszközökben, aminek következtében a hallgatóknak sokszor hetekig kell várniok, míg a lefoglalt árammérő felszabadul. Mindaddig, míg a kristályok belső szerkezetét ábrázoló megértető modellek nélkülözhetetlen gyűjteményének beszerzése nem válik lehetségessé, az ásvány- és kristálytan egyik legfontosabb fejezete karunkon eredményesen nem adható elő. Az intézeteknek modern vetítőkészülékekkel való felszerelése is elodázhatatlan követelmény.

A tudományos eszközök terén mutatkozó hiányokhoz, mint következményeiben ugyancsak súlyos kísérő jelenség járul a bölcsészeti épületekben jelentkező mind fenyegetőbbé váló helyszűke. A legnagyobb baj, hogy számos, nemzeti szempontból is fontos tanszéknek nincs megfelelő szemináriumi helyisége, némelyik szeminárium pedig oly szűk, hogy a munkára jelentkező hallgatóknak alig a felét tudja befogadni. A modern értelemben vett, a hallgatókkal való közvetlen érintkezésen fölépülő tudósképzés, melynek súlypontját a munkára serkentő és nevelő gyakorlatok teszik, megfelelően felszerelt szemináriumi helyiségek nélkül csak elméleti követelmény maradhat. A helyszűke következtében a meglévő könyvtári anyag elhelyezése is leküzdhetetlen nehézségekbe ütközik. A könyvek egy része szűk, sivár berendezésű tanári szobákban raktárszerűen felhalmozva, nehezen hozzáférhetően porlad. Tantermeink méretei még a mai lecsökkenteti, de az előadásokat szorgalmasan látogató hallgatóság számára nyáknak sem felelnek meg. A tanárok nagy része ma zsúfolt termekben, állva szorongó hallgatóság előtt ad elő, ami nemcsak az előadások figyelmes követését teszi lehetetlenné, hanem egészségügyileg is káros. Nem egyszer történt meg, hogy a tűrhetetlen hőség és rossz levegő következtében a gyengébb szervezetű hallgatók alétan hagyták el a tantermet. Mióta a gólyavárat az egyetemi nyomda foglalta le, nincsen a bölcsészeti karon olyan auditorium maximum, mely az általánosan kötelező kollégiumok egész hallgatóságát be tudná fogadni. A helyszűke karunk tanítási rendjének egyik legégetőbb problémája, melyen azonban a jelenlegi helyzetben a legnagyobb jóakarattal is csak részben lehet segíteni. A végleges, megnyugtató megoldást csak a természettudományi intézeteknek a Lágymányosra való tervbevetett kitelepítése hozhatja meg. Az így felszabadult épületrészekben majd nemcsak új tágas tantermeket nyerünk, hanem a szellemtudományi intézetek és szemináriumok is méltó otthonra találnak.

A helykérdés orvoslása terén tehát egyelőre szükségmegoldásokkal kell beérnünk. Az intézetek és szemináriumok tudományos felszerelésének kiegészítése azonban elodázhatatlan követelmény. Lelkiismeretlenség és igazságtalanság volna, ha az egész államháztartásra nehezedő kényszerű

takarékosság utolsó tíz esztendejében felgyülemlett hiányokért bárki is azt a kultuszkormányt tenné felelőssé, mely tudománypártolásra való készségének annyi fölemelő bizonyosságát adta. Éppen ezért remélnünk kell, hogy ismert erélyével és leleményességével egyetemünk belső fölszerelésének mostohaságán is mielőbb segíteni fog, annyival is inkább, mert a hangoztatott békebeli munkateljesítménynek a békebeli munkaeszközök elengedhetetlen föltételei. Meg vagyunk győződve róla, hogy törekvéseiben e tájékoztató sorok után a nemzeti közvélemény is teljes erővel fogja támogatni.

Ez a nemzeti közvélemény teljes joggal várja el az egyetemi professzortól, hogy az ország mai súlyos helyzetében ne csak tanító, hanem nevelő munkát is végezzenek s a katedráról leszállva, megértő szeretettel keressék a lelki kontaktust az ifjúsággal, melynek a magyar jelen ezernyi bizonytalansága s a nélkülözések ködén átvigyorgó kísértések közepett nagy szüksége van a megértő és szerető kéz vezérletére, a higgadt tanácsadásra és szüntelenül éber fegyelmezésre. Teljesen tévesen ítélik meg a helyzetet azok, akik azt hiszik, hogy azok a professzorok, akik időt és idegeket nem kímélve, gúnyolódást és gyanúsításokat elviselve önfeláldozóan dolgoznak a jövő aktív magyar lelkiségének kifermálásán, az olcsó népszerűségeket keresik. Ezt a dicsőséget bizonyára szívesen engedik át a politikusoknak. Az ellen azonban, hogy a politika útja legmagasabb kultúrintézményeink, egyetemeink tekintélyének legázoúsán át vezessen, valamennyiünknek a leg-határozottabban föl kell emelnünk tiltakozó szavunkat.

HEKLER ANTAL

AMERIKAI SZEMLÉK

SZÁZ ÉS SZÁZ magazin, amelyek nemcsak egyszerű szemlék, de való-
 S ságos képeskönyvek. Ezer és ezer színesen megírt aktuális cikk, amelyek mindig többet mondanak, mint amit a címük jelez. Művészi illusztrációk, gazdag irodalmi és könyvrovatok: ez az amerikai folyóirat. És mindez remek kiállításban, potom pénzért.

Itt minden társadalmi rétegnek megvan a maga tíz-húsz heti vagy havi szemléje. Kedve szerint válogathat közöttük. Megtalál bennük mindent, amire éppen kíváncsi. Zogu albán király ősi és hősi családfájának érdekesítő összeállításától kezdve II. Vilmos doorni rovargyűjteményének még érdekesítőbb ismertetéséig pompás tálalásban terítékre kerül minden úgynevezett „eredeti“ probléma. Nagyrészt mi, európai országok vagyunk az anyagforrások, amelyek — úgy látszik — nagy népszerűség közepett ontjuk a jenki világ számára, általunk eddig kellőleg nem méltányolt „kin-cseink“ tömegét.

És mindez a világ legtermészetesebb hangján, újságírói raffineriával megírva, tényleg azt a látszatot kelti, mintha a legfrissebb európai király családfájánál és a doorni száműzött császár pompás dncérjeinél már alig volna más probléma, amely az amerikai Citizenent érdekelhetné. A dolog tényleg úgy áll, hogy az ilyen, könnyű fajsúlyú apróságoknak van a legnagyobb publicitásuk. A dolgozó jenki, a businessman ugyanis nem ér rá naponként holmi hosszú elme-futtatásokat olvasni, számára teljesen elegendő, hogyha azalatt a pár perc alatt, amíg lunche-ol vagy az autójával várakozik valakire, öt-tíz perc alatt öt-tíz centért átfuthatja ezeket a weekly magazinokat.

Azonban a tartalmasabb és magasabb színvonalú revüirodalomért sem kell a szomszédba menni. Akad ebből a fajtából is szépszámmal.

Különösen a havi magazinok közül, amelyeknek tartalma ügyesen megírt színes cikkeknek kitűnő sorozata. Látszik rajtuk, hogy az egyes Magazinok valóságos versengést folytatnak azért, hogy a legaktuálisabb és legérdekesebb problémák feltalálásával az olvasópublikum mind szélesebb rétegeit magukhoz csalogassák. Hogy olykor-olykor kissé felületesek és felszínesek ezek a cikkek, ez Amerikában, ennek az országnak lázas ütemű, folyton rohanó miljöjében könnyen megbocsátható. Ezeket a hiányokat változatos tartalmuk teljesen pótolni tudja.

Az őszi szezon általában tartalmas számai közül természetesen az elnök-választással foglalkozik a legtöbb. Így az „ATLANTIC MONTHLY“ is, amely „Studies in temperament“ címmel a két jelölt személyes erényeiről és fogyatkozásairól ad érdekes képet. Kettőjük közül Hoover a képzetesebb, simább modorú és érzékenyebb. Quaker és klubember. Igazi jenkitípus, aki éveket töltött Európában és kitűnő összeköttetésekkel rendelkezik. Racionális kalkulátor. A kilowattok és lóerők embere, akinek egyik legfantasztikusabb gondolata: az öt órai munkaidő bevezetése. Saját személyében feltétlen tisztakezű, csak emberismerete kissé hézagos. Túlságosan idealista munkatársai megválasztásánál, akiknek hibáit azután rendszerint az ő számlájára írják. Smith ezzel szemben maga a megtestesült kedélyesség. Mindenkiel barátságos, szereti a tréfát, általában kiegyensúlyozott, humorral átítatott lélek. Nem oly halkszavú, mint ellenjelöltje, néha talán túlságosan is hangos, de mindenesetre remek szónok. És egyike az Unió legkitűnőbb adminisztrátorjainak. Göröngyös utakat kellett bejárnia, míg New-York állam kormányzói székébe, Albaniba jutott. Az emberek ma Amerikában mind több szelvényt vágnak és mind több autót vezetnek és a politikusok is egyre több hatalomra akarnak szert tenni. Smith nem szerelmese a hatalomnak. Egy ember, aki csak „élni“ tud vele, de nem visszaélni...

A „CENTURY“ az annyit vitatott prohibíció problémáját feszegeti, „Neither Wet nor Dry“ című cikkében. Kétségbe vonja, hogy a mai állapot még sokáig fenntartható. Nemcsak egészségügyi, de praktikussági szempontból is arra a következtetésre jut, hogy még a nevezetes 18-ik módosítás után sem alkalmazható ez a rendelkezés. A szesztilalom betartása ma már a vidéken éppen olyan illuzórius, mint a városokban, ahol a szalonokban és klubokban több likórt fogyasztanak, mint azelőtt. Megállapítja, hogy a végrehajtása rengeteg pénzbe kerül és az eredmény nagyon kétséges. A statisztika sem mond mást. És az európaiak szempontjából is felette kényelmetlen. Udvariatlanságnak tartja idegen országok lakosaira ilyen tilalmi rendszabályokat ráoktrojálni. Közli Yimmy Walker newyorki polgármester nyilatkozatát, aki szerint az „Unió területén könnyebb szeszhez hozzájutni, mint például Kanadában“.

Egy másik cikkében az olasz kormány három tagjának és Róma kormányzójának kicserélésével foglalkozik. Szerinte Fedelének azért kellett távoznia, mert Mussolini a filozófus Gentile és a történész Fedele után végre egy általános tudós (?) kultuszminiszterségét óhajtotta. Potenziani kormányzónak viszont egy titokzatos párbaj-ügy törte ki a nyakat. Még Gasparri vatikáni államtitkárt is belekeverték ebbe az ügybe, aki állítólag a városi kormányzó nem egészen korrekt adminisztrációjáról tett volna elítélő nyilatkozatot. A bíboros ezt azonban megcáfolta. Az ügynek mégis egy sereg párbaj lett a vége, amelyek során Potenziani egyik ellenfelét megölte.

Valamennyi folyóirat közül — mint mindig — most is a „CURRENT HISTORY“ közli a legérdekesebb külpolitikai vonatkozású cikkeket. Henry de Jouvenel francia szenátor és Friedrich Rosen, Németország egyik, 1921-ben rövid ideig külügyminiszterséget is viselt, legkitűnőbb diplomatája

csatáznak a „világháború felelőssége” körül. A jól ismert régi szólamokkal és közismert érvekkel. Jouvenel mindent II. Vilmosnak tulajdonít és annak a kardcsörtető hangulatnak, amely 1914 júliusának utolsó napjaiban a Monarchia és Belgrád között minden békés kibontakozásnak a lehetőségét megíúsította, mert Berchtold szerint „már késő volt”. Rosen persze bizonyítani igyekszik, hogy 1870/71-i évi háború, a francia revanche-gondolat, pánszláv izgatás is volt a világon és hogy a Triple Alliance sem a legártatlanabb gyermekek közül való volt. Kedves fejezete e cikknek, amikor Jouvenel nem tudja megérteni, hogyha már gróf Tisza olyan „korrekt” módon opponált állandóan a koronatanácsokon, akkor miért nem tartott Magyarország szigorú semlegességet vagy miért nem küzdött az antant oldalán? Sajnos, Rosen válaszában e tekintetben nem tudott kielégítő felelettel szolgálni a francia szenátor kissé fogyatékos közjogi ismereteire.

Ugyancsak kitűnő cikk foglalkozik az angol munkáspárt új programjával. Ralston Hayden, a Michigan-egyetem politikanára ismerteti a Labour Party legújabb közrebocsátott pamfletjét, amelyben Ramsay MacDonald, Nagy-Britannia volt miniszterelnöke kapitalizmusnak a szocializmus területén való oly eredményes térhódításáról elmélkedik. Erősen kritizálja a kapitalista köröket, amelyek az olcsó termelést a munkások életstandardjának leszállításával, a munkások bőrén, az olcsó munkabérekkel akarják elérni. Ismerteti a Labour Party hatvanhárom programpontját, amelyek között ott szerepel; a Trade Unió Act visszavonása, a heti 48 órás munkaidő törvénybeiktatása, a Factory Act és a Bánya-szabályzatok reformja, az öregségi, özvegyeségi és árvasági biztosítás, a mezőgazdasági munkások munkaidejének és bérének szabályozása, munkásházak építése és nem utolsósorban annak lehetővé tétele, hogy a munkások gyermekei is megszerezhesék az egyetemi képeket az állam pénzügyi támogatásával, egyetemi munkásosztályok nyújtásával. Minderre fedezetül az örökösödési illetékek felemelését ajánlja. Sötét színekkel festi, le továbbá az angol munkanélküliség rettenetes méreteit. Ma 1,247.000 a munkanélküli Angliában, közel 200.000-rel több, mint egy évvel ezelőtt. A Baldwin-kormány ezen úgy akart segíteni, hogy a Domíniumoknál igyekezett elhelyezési lehetőségeket teremteni számukra. Sajnos, ez az igyekezet a legtöbb helyen hajótörést szenvedett, mert mint Bruce, Ausztrália miniszterelnöke is írta: „A Domínium nem volt elkészülve arra, hogy a londoni kabinet ezt a nagy problémát nem tudja önmaga megoldani s hogy az ily rettenetes méreteket ölthet.”

A „HARPERS MAGAZINE” hasábjain Silas Bent „International Window Smashing” című cikke érdemel külön említést. Az amerikai újságok külügyi vonatkozásaira és a hatalommal való gyöngéd összeköttetéseire vetíti rá éles reflektorát. Azokra az összeköttetésekre, amelyeknek révén a jelenlegi amerikai napisajtó a Coolidge-Kellogg-Hoover-triásznak valószínű politikai footballjátéka. Az Associated Press, United Press és az egyre fejlődő Hearst-konzern kisdéd játékeinál talán már csak az a nagy titkolódzás feltűnőbb, amellyel a tengerészeti program bármily irányú kommentálását, csakúgy mint a gyakori matrólázadásokat mint meg nem történteket következetesen elsülyeszti. Általában ezek a lapok mindenről hallgatnak, ami a legtávolabbról is kellemetlenül érintheti a washingtoni kormányt. Így sem a Haiti belügyeibe való erőszakos beavatkozásról, sem a mexikói lehetetlen állapotokról nincs e lapoknak híryanaga. Mexikót különben is teljesen balkánmódra kezdik kezelni, mióta nemcsak az elnököket, hanem már az elnökjelölteket is meggyilkolják. Pedig Mexikó a főfészke a bolsevizmusnak Közép-Amerikában. És az amerikai semmitől sem retteg úgy, mint éppen a bolsevizmustól. Az úgynevezett „Commer-

cialized Press“ persze hallgat a „szép szóra“, ami a Magazine sprint könnyen érthető, „ha tekintetbe vesszük, hogy egy lap átlagos évi kábelköltsége közel félmillió dollár s hogy egy szó távirati díja Tokióból vagy Dél-Amerikából 25—35 centbe kerül“.

Ugyancsak kényes problémával foglalkozik a „THE NATION“ is. „The Protestant Menace“ kissé banális cikkének a címe, amelyben az elnökválasztási hadjáratral kapcsolatosan a protestáns „veszedelemre“ hívja fel olvasói figyelmét. A katolikus „veszedelem“ után tehát egy újabb „veszedeleménél áll szemben Amerika; különösen a metodisták és presbiteriánusok jól megszervezett összefogásán sopánkodik azzal a mottóval, hogy: „az elnyomás mindig a hatalmasabb (tehát Amerikában: a protestáns) egyháztól indult ki“. Szerinte a protestáns Hoover, győzelme esetén csak protestánsokkal fogja benépesíteni az állami hivatalokat. Ezzel szemben a katolikus Smith van olyan jó politikus, hogy a vallási kérdést nem engedí behatolni a politika berkeibe. Érdekes, hogy még mindig akadnak orgánumok, amelyek katolikus-protestáns veszedelmekről cikkeznek, holott talán a Nation tudja a legjobban, hogy az egyházi és politikai tendenciákat éppen Amerikában lehet a legkevésbé összeházasítani. Az elmúlt száz esztendő is ezt bizonyítja.

Valamennyi magazin közül az „OUTLOOK“ közli a legrészletesebb statisztikákat. „Rating the Presidents“ című ügyesen összeállított cikkéből megtudjuk többek között, hogy az Uniónak eddig 18 republikánuspartí és 11 demokratapárti elnöke volt.

Szerinte mindkét pártnak megvan a maga „nagy“ elnökeiből álló szentháromsága. A republikánusoké: Washington-Lincoln-Roosevelt; a demokratáké: Jefferson-Queveland-Wilson. Azt is elárulja e kis ismertetés, hogy a legutolsó négy választás aránylag igen csendes volt. Sem az 1912 évi Roosevelt-Taft-Wilson, sem az 1916 évi Wilson-Hughes, de az 1920-as Harding-Cox és a legutóbbi Coolidge-Davis (1924) elnökválasztás sem volt oly zajos, mint a mostani küzdelem, amely még leginkább az 1896 évi Hayes-Tilden választásra emlékeztet, amely az utolsó harminc esztendő egyik legkeményebb erőpróbája volt. Végül arról is informál az Outlook, hogy a Lincoln óta választott elnökök közül mindössze négyen: Hayes, Garfield, Harrison és Mc. Kinley ültek megelőzőleg a szenátusban. Cleveland, Roosevelt, Wilson és Coolidge elnökké választásuk előtt egyes államok kormányzói voltak.

Az elnökjelölteken kívül azonban az alelnökjelöltek is szóhoz jutnak. A „REVIEW OF REVIEWS“ „Our next Vice-President“ című cikkét a két alelnökjelölt személyének szenteli. Hooverék alelnökjelöltje: Curtis szenátor, Kansas államból. Anyja egy indián herceg leánya volt s így indián vér van a családjában, minek révén különösen a déli részeken igen nagy népszerűségnek örvend. 1892 óta képviselő, 1907 óta szenátor. Alapos ismerője a kongresszus gépezetének, amelyben, megválasztása esetén, egyúttal a szenátus elnöke volna. A demokratapárt alelnökjelöltje: Robinson szenátor Arkansas államból. 1903-ban küldték először a kongresszusba. 1913-ban Arkansas állam kormányzója lett, majd szenátor. Kitűnő parlamenti debatter, aki Woodrow Wilsonnak legszűkebb baráti környezetéhez tartozott. Smith elnökké választása esetén övé a szenátus elnöki méltósága.

Mint minden független magazin, így a Review of Reviews is prohibíció-ellenes és csaknem minden számában nagy buzgalommal döngeti a szesztilalom egylőre még jól bezárt kapuit. Allításainak igazolásául külföldi példára hivatkozik, a finnországi prohibíció teljes csődjére. Mint ismeretes, az európai országok közül Finnország volt az első, amely a szesztilalmat bevezette, de a hihetetlen méretű csempésztést nem tudván

megakadályozni, máris annak eltörlésével foglalkozik. Jellemző adat, hogy míg a prohibido bevezetése előtt 1926-ban 4446 embert csuktak le részegség miatt, addig a szesztilalom első évében 18.598 volt a részegség miatt letartóztatottak száma.

Az elnökválasztás és prohibíció kétségkívül aktuális problémái mellett a „SCRIBNER'S MAGAZINE“ hasábjain Thomas Jefferson Wertenbaker, a Princeton-egyetem professzora viszont arról értekezik, hogy az amerikai kultúra tulajdonképpen, ha frissebb keletű is, mint az európai, de nem marad sokkal mögötte annak. Megvédi Amerikát a folyton hangoztatott gépszerűség és léleknélküliség szerinte alaptalan vádja ellen. Állításai igazolására felhossa, hogy nemcsak Anglia, Franciaország és Németország vezet a tudományos élet terén, ma már az Uniót is éppen ilyen joggal megilleti az első hely. Szerinte az U. S. A. az utolsó évszázadban legalább harminc világhírű tudóst, feltalálót és igazán nagy embert vallhat a magáénak. Azt hiszem, e cikkekre könnyű volna az európai válasz, amely bizonyára megmagyarázza majd, hogy ha akármilyen nagyra is becsüli Európa az újvilág úttörő szerepét, — különösen a technikai haladás terén — azért Edison mégsem Shakespeare és Lindbergh sem Goethe. Egyelőre még Dantenak sem akadt párja. És Beethovenek sem igen szaladgálnak a felhőkarcok között.

A híres Kellogg-paktumról és a tengerészeti leszerelés kérdéséről sem feledkeznek meg. A „TIME“ például a Tengerészeti Államtitkárság kínos napjainak ismertetésére szentel egynéhány igen élvezetes hasábot. A nagyhatalmak tengerészeti programja ugyanis alaposan összekuszálta az európai és amerikai úgynevezett diplomácia harmonikus szálait. Különösen az Unió flottaprogramjának kipattanása keltett lesújtó meglepetést nemcsak Párizsban és Tokióban, de különösen a londoni Downing Streeten, amelynek gazdája már jóelőre diplomáciai betegség címén Dél-Amerikába vitorlázott. A helyzet tényleg kínos, mert a kongresszus már elfogadta ezt az úgynevezett tengeri „fel“-szerelési programot és most már sem Coolidge-nek, sem Kelloggnak nem áll többé módjában, hogy az angol és francia nagykövetek bár udvarias, de határozott tiltakozó jegyzékének megfeleljen. Az Unió úgy látszik ezzel a flottatervvel akarja bebizonyítani, hogy mégis csak függetleníteni tudja magát az európai flottakoncerttől és hogy már azzal sem sokat törődik, ha egyidejűleg a londoni és párizsi kabinetek is a saját útjaikat járják. Éppen ezért a londoni tengerészeti programú időelőtti nyilvánossághozatala már nem is keltett valami túlságos nagy feltűnést. Hogy az admirálisoknak nehéz napjaik lehettek, azt Chamberlain diplomáciai betegszabadsága bizonyítja a legjobban. A Kellogg-békepaktum aláírását is azért rendezték úgy látszik olyan nagy görögtűzzel, hogy ideig-óráig eltereljék a figyelmet a flottaprogram körüli kisedő játékokról, amelyek azonban a Time szerint a washingtoni kormánynak is igen nehéz napokat okoztak.

Flottapikantériával szolgál végül a „WORLD'S WORK“ is. Igaz, hogy nem aktuális pikantériával, de mindenesetre kevésbé ismert, igen érdekes világháborús adalékkal. Lord Beaverbrook „Political Batdes of the World War“ című cikkében az angol admirális egyik igen különös fejezetéről rántja le a leplet. Pompás tollal ismerteti az 1915 évi Churchill-Fisher-féle csetepatét, amely végül is a liberális kabinet bukását okozta. Fisher tengeragnak ugyanis rögeszméje volt, hogy a németeket az angol flottának nem a nyút tengeren, hanem a Baltiöbölből a pomerániai tengerparton kell megtámadni s mint egykor az oroszok, a hétéves háború folyamán Nagy Frigvest meglepték, azonképpen kell az angol flottának is Pomeránián át szárazföldi partraszállással kétségbeejteni Tirpitz vezérkarát. Churchill

ezt a tervet teljesen elhibázottnak tartotta és erősen állást foglalt ellene, minek ellensúlyozására azonnal elrendelte a Dardanella-expedíció útnak indítását. Így azután a Baltiterv sohasem került kivitelre. Fishernek végül is távoznia kellett s már csak skóciai birtokán volt alkalma ahhoz, hogy a

CZAKÓ ISTVÁN

Churchill-Kitchener-politika baklövéseit diadalmasan, de hatalom nélkül elkönnyelhesse. Az események ugyanis Fishert igazolták. A Góliáth csata-cirkáló elsüllyesztése, a Lusitania megtorpedózása, majd a Dardanella-akció sikertelensége is Fisher népszerűségét növelték. Az eseményeket azonban már nem tudta megállítani. A Bonar Law-kabinet reorganizációja s az úgynevezett „Tengerészeti Tanács“ felállítása sem adott új irányt az angol flotta szerepének. A koalíciós kabinet, különösen Asquith és Churchill persze szentül meg voltak győződve, hogy a Fishermentes angol flotta Trafalgar óta legnagyobb haditetteit és győzelmeit aratta. Sovány vigasztalás volt Fisher számára, hogy ezek a trafalgarai „győzelmek“ inkább a német tengerészet győzelmei voltak.

Boston, 1928 október.

CZAKÓ ISTVÁN

A KATHOLICIZMUS ROMÁNIÁBAN

A MAGYAR SZEMLE legutóbbi számában, az erdélyi kérdés legnagyobb ismerőjének, Jancsó Benedeknek kitűnő tollából, egy érdekes cikket közölt a katolikus egyház jelen helyzetéről és jövő kilátásairól az ortodox Romániában. Jancsó cikkének adatait legnagyobb részt Netzhammer volt bukaresti érseknek, aki német származása miatt a háború után lemondani kényszerült, egyik tanulmányából merítette. Érthető tehát, hogy Jancsó nemcsak adataiban megbízható, hanem a román lélek alapos ismeretére is támaszkodik. Megállapításaihoz nem is lehet szava a kritikának, csupán néhány gondolattal kívánjuk továbbfűzni az általa elmondottakat.

Jancsó igen szellemesen mutat reá arra a különböző elbánásra, amelyben a latin és görög szertartású katolikusok Nagy-Romániában részesülnek. Az elbánásban való különbség az államhatalom részéről itt kétségkívül a latin rítus javára mutatkozik. Ennek hívői csaknem teljes egészükben a nemzeti kisebbségek (magyar, német) soraiból kerülnek ki, a latin szertartás tehát már a nacionalisztikus szempontok miatt sem gyakorol vonzóerőt a román népre, ettől a rítustól nem kell félteni a román ortodox vallásnak politikai szempontból is olyan fontos pozícióját. A görög szertartású katolikusok Romániában a kevés számú székelyföldi és néhány máramaros-és ugocsamegyei rutén egyházközséget kivéve valamennyien románok.

A román vallási únió egész története azt bizonyítja, hogy annak gyökere és egyben indító oka a politikumban keresendő. A Balkánfélsziget ortodox népei az évszázados török iga alatt, amióta a keleti egyház végvára, Bizánc összeomlott, elszigetelten minden kívülről jövő éltető szellemi impulzus és anyagi segítség nélkül éltek. Amikor az ellenreformáció megerősödése során Róma ismét felvehette a hittedesítés expanzív munkáját is, figyelmét nem kis mértékben Kelet-Európa ortodox hitű keresztényei felé is fordította. Ezt a térítő munkát az egész 17. század folyamán apostoli buzgósággal, számtalan veszély és hányattatás közt végezték a Propaganda Kongregáció misszionáriusai, akik legnagyobb részben jezsuiták és Szent Ferenc három rendjének követői közül kerültek ki, nemzetiségre nézve pedig nagyobb részben olaszok, kisebb részben pedig spanyolok és franciák voltak. A politikailag elnyomott és vallásilag elszigetelt keleteurópai ortodoxia ekkor korántsem

állt ellen Róma térítő szavának azzal a sokszor gyűlöletig fokozódó makacssággal, amellyel a római pápa únióra hívó szavát később a 19. században rendszerint fogadta. Az ortodoxia végvárai ekkor teológiai és nemzeti egyházi szempontokból a kolostorok voltak, amelyek tradíciója messze évszázadokra nyúlt vissza és legtöbbször a nemzeti múlt legendás emlékeivel fonódott egybe. Ezek a kolostorok, amelyek bizonyos önállóságot, mondhatni nemzeti jellegű autonómiát a török birodalomban is megőriztek, a 17. század folyamán többé-kevésbé élénk kapcsolatokat tartottak Rómával. A Propaganda Kongregáció most napfényre került irataiból világosan látjuk, hogy az Athosz hegyén lévő kolostorok (Georg Hofmann: Rom und Athos-Klöster, Róma, 1926) egészen 1738-ig kapcsolatban állottak Rómával, annak támogatását többször igénybe is vették, s nemcsak szerzeteseik közül tértek át többen a pápa hűségére, hanem egyik-másik kolostor főnöke — igaz, hogy maradandó eredmény nélkül — a pápának hűségnyilatkozatot is tett. Ugyanezt a jelenséget látjuk a pathmoszi Szent János kolostor és a sinaihegyi monostorok ortodox hitű szerzeteseinél is, akik ugyanezen idő tájban hasonló módon kapcsolatban álltak Rómával és élvezték annak különféle támogatását (Georg Hofman: Sinai und Rom, Róma 1927; Georg Hofman: Pathmos und Rom, Róma, 1928). Nagyobb eredményt azonban ez a katolikus térítő akció csak a rutének között ért el, akik úgy Lengyelországban, mint a Szent István koronájához tartozó területeken már a 17. század végén és a 18. század letelején tömegesen felvették az unitus vallást.

Oroszországban azonban az únió gondolata ekkor sem tudott tért nyerni. Sőt a Nagy Péter személyében testet öltött orosz imperializmus a maga kifelé ható nacionalizmusával a 18. század elején már tökéletesen veszélyeztetni látszott minden törekvést az únió felé. Oroszország a maga politikai hatalmának és előretörésének a legfőbb eszközét a balkáni kis nemzetek ortodox vallási öntudatának emelésében látta. A görög szerzetesek a 18. század harmadik évtizedétől kezdve már nem tekintenek többé Róma felé, a vallási egység gondolata Moszkva és Szentpétervár felé irányítja tekintetüket, aminthogy az orosz fegyver ereje lobbantja fel előttük először a nemzeti önállóság reményét is. Az ortodoxiára támaszkodó orosz imperialista politikát jól látták már ekkor Bécsben is. Ennek ellensúlyozására támogatta a bécsi udvar a 18. század egész folyamán a Magyarország területén élő keleti vallású nemzetiségek únióját. Ez a politika, amely a vallás színébe öltözött nagyszláv propagandának kívánt útjába állni, a 18. század folyamán különösen az erdélyi románok közt mutatott fel eredményeket. Másfél század folyamán az erdélyi románságnak körülbelül a fele az únióra tért. Papjaik pedig a nyugati kultúra közvetítői és tanulságuk erejénél fogva a román nemzeti öntudat felébresztői lettek az aldunai fejedelemségek akkor még török uralom alatt élő kultúrátlan és nemzeti öntudatában is visszamaradt román tömegeivel szemben. A román nép ezt a vallásilag is kettős arcát — amely politikájának Janus arcával tökéletes párhuzamban haladt, — a Szentpétervár felé tekintő ortodoxiát és az inkább politikai okossággal, mint a hit erejével Rómára tekintő unitus vallást megőrizte a 19. század egész folyamán.

A világháború a román nép nemzeti álmainak maximumát valósította meg. A politikai egységnek ezzel a maximumával nem haladt azonban együtt a román ortodox államvallás megerősödése. A cári Oroszország tökéletes összeomlása maga alá temette az orosz ortodoxiát. Ha ott a hívők milliói ma is őrzik szívükben a vallásos hitet, maga az orosz ortodox vallás szervezete teljesen felbomlott és alkotó elemeire oszolva vagy szektákba csoportosulva tengődik tovább minden politikai erő és expanzivitás nélkül. Az orosz ortodox vallásnak ez a széthullása természetszerűleg visszahatótt

a többi államok ortodoxiájára is. Nem kivétel ez alól Románia sem. A hit egységének itt különösen hangsúlyozandó politikai jelentőségén kívül a román ortodox teológia tradíciói is Oroszországban gyökereztek, ma ezek vértelenül tengődnek tovább. A román nemzet politikai egységének megteremtése és az a körülmény, hogy a Monarchia és Oroszország megsemmisülése után nem kell többé nyugat és kelet felé néző politikát folytatnia, szinte magától értetődővé tette volna, hogy a román nemzet vallási egységével is erősítse a nemzeti egységét. Mégis az ortodoxiának, dacára jelenlegi túlnyomó politikai befolyásának, nincs meg az elegendő szellemi tőkéje és expanzív ereje ehhez. Az egész román nemzetnek az únióra való térése pedig, — amely a Rómában nevelkedett Radu Demeternek egyik álma volt — nem rokonszenves az ókirályságbeli pápaellenes tradíciókban felnőtt tömegek előtt. A román államvallásnak ezt az elszigetelt és szellemi adottságát tekintve, bizonytalan helyzetét elismerik maguk a románok is. Azt mondják, hogy az ő ortodoxiájuknak, amely a cárizmus bukásával elvesztette kapcsolatát a bizánci cezaropapisztikus tradícióval, szellemi kapcsolatot kell valamerre teremtenie. A legermészetesebb kapcsolatnak, mely a szerb vagy a bolgár ortodoxiával teremtené szorosabb közösséget, a politikai érdekek gyűlöletté fajuló divergenciája mond ellent. Marad tehát a protestantizmus, vagy a katolicizmus. A keresztény egységet protestáns égisz alatt létrehozni kívánó stockholmi és lausannei konferenciák nem is készlekedtek nagy előzékenységgel egyengetni a keletiek útját a protestáns-keresztény egység felé. A protestantizmus individualizmusa azonban lelkiileg vajmi kevés vonzóerőt gyakorol a nemzeti tradícióban annyira egységes román népielekre. A német protestáns államegyház összeomlása és az anglikanizmus válsága sem teszik különösebben kívánatosá az erőteljesebb protestáns orientációt. Róma felé egy gondolat teszi nemcsak különösen könnyűvé, de egyenesen kívánatosá a román nép útját. A román nemzeti Öntudat a rómaiság gondolatából, az ahhoz való közvetlen tartozás és az attól való leszármazás tudatából táplálkozik, ma még jobban, mint bármikor. Ennek a lelki kapcsolatnak, amely szinte a logikai kényszerűség erejével hat, csupán a nagy tömegek két évszázad óta mesterségesen táplált Rómaellenes gyűlöletét és az ókirályságbeli, ma Nagy-Romániában vezető intellektuális osztályok francia forradalmi tradíciókon nagyra nőtt radikális, liberális felfogását állíthatni szembe. A mérleg ma még áll. Románia egyházpolitikája ma még külsőségeiben és erőszakos tényeiben görcsösen ragaszkodik az ortodoxiához és jóindulatú figyelemmel kíséri a protestáns keresztény úniós törekvéseket is. De nem szűnt meg tekintetét Róma felé fordítani. Ide nemcsak a rómaiság gondolatereje készíti, hanem a politikai okosság is tekintetet parancsol a tekintélyében és politikai erejében ma soha nem látott hatalommal rendelkező katolicizmus iránt. Románia tudja is ezt kellőképpen méltányolni — és a maga javára felhasználni. Amíg odahaza az államhatalom inkább visszaszorítja, mint támogatja a görög katolikus vallást, addig Rómában román görög katolikus nemzeti templomot tart fenn, amely tényleges lelki szükségletet ugyan vajmi keveset elégít ki, mert román görög katolikusok ugyancsak kevesen vannak az Örök Városban. Ellenben a Rómában tanuló román ortodox diákok félretéve minden radikalizmusukat, vagy vallási elfogultságukat, ott énekelnek minden vasárnap nemzeti templomukban. Néhány év óta pedig Stoudion címmel egy tudományos folyóirat is jelenik meg Rómában, amely az únió gondolatának történetével és teológiai problémáival foglalkozik. Címlapján az olasz és francia szöveg mellett, románnyelvű programot is ad, hasábjain pedig különösen behatóan foglalkozik román unitus és ortodox problémákkal. A latin szertartású magyar katolikusok szempontjából pedig érdekes és a

tromán egyházi fejlődést ismerve, egészen meglepő az a körülmény, hogy a quirináli román követ, Ghika herceg fia néhány év előtt a latin rítusra tért, s ma mint latin szertartású pap tevékenykedik — egyelőre még Párizs külvárosában. Róla azonban alighanem hallani fogunk még az erdélyi katolikusok pasztorációjában is.

Ilyen körülmények között nem lehet még határozott prognózist alkotni a román ortodoxia jövőjéről és Románia vallási fejlődéséről. Róma vagy Bizánc! Ebben a kérdésben még nem döntött Románia, mely az önző népek ösztönös politikai intuíciójával és racionalizmusával ilyen kérdésekben is egyedül a nemzeti öncélúság szavára és arancsára halhat.

SZAMOSVÖLGYI GÁBOR

AMERIKAI KÖNYVEK TANULSÁGA

HA KÉT komoly ember beszélget, olyanok, akik szeretik az elvont köz-helyeket, előbb-utóbb felmerül ez a beszéd tárgy: Európa jövője. (A jövőről beszélgetni sokkal könnyebb, mint a múltról: sokkal kevesebb pozitív ismeretet követel meg s ez magyarázza meg talán Keyserling gróf népszerűségét.) Az esetek kilencven százalékában a beszélgetés a következőképp alakul: hát igen, haladunk az amerikai felé. A tőke összpontosulása gazdasági téren, a Pénz és az Eredmény vallása a világnézet frontjain, — és minden más, mozi, sportok, élettempó, az új generáció növekvő ostobasága: megannyi jele a fejlődés irányának. Az utóbb említett jelre vonatkozólag egy nagy francia lap a múlt nyáron körkérdést rendezett, hogy mi az oka a „kretinizmus“ térfoglalásának a francia ifjúság körében; számos neves író, többek közt Francis de Miomandre, tiltakozott a probléma illetően megfogalmazása ellen: mert szerintük az, amit némely elmaradt öreg könyvmoly iskolás humanizmusában kretinségnek néz, voltaképpen a legegészségesebb fejlődés, melynek folyamán Franciaország az Egyesült-Államok nivójára fog emelkedni.

Mihozánk az Amerika-hullám még csak most van útban; nyugaton sokkal erősebben érezhető. Nem érezni talán Olaszországban, hol az európai-# ság legfőbb pozitívuma eszmél most önmagára, és nem érezni Angliában, mert ott eléggé ismerik, önmagukról, az angolszász szellem kétélű áldásait. De például Berlin legfőbb ambíciója, hogy a megtévesztésig olyan legyen, mint mondjuk Indianapolis vagy Kansas City, esetleg, ha minden jól megy, mint Csikágó. Párizs is erre törekszik. De míg Berlinben az amerikai otthon érzi magát, Párizsban kevésbé. Nem mintha zavarba hozná, hogy a gót templomok évszázadoktól fekete falaikkal olyan magától érthetődőséggel állnak az utcákon, mint valami metróállomás, hirdelve a múltak jelenvalóságát, hanem mert úgy látják, hogy Párizs egyelőre még igen primitív fokon áll, a vonatok miniatűrök, a forgalom elenyésző és a házak valósággal liliputiak.

Európa Amerika felé halad; nem is halad, hanem rohan, az élettempónak megfelelően, amerikai autón, amerikai jazz-zenére, az amerikai dollár-mitológia mágneses vonzása felé és még a szépségideál is görli-izálódik, amint német könyvekben olvasható.

És Amerika? Amerika először is Amerika, tehát nincs szüksége rá, hogy elamerikaisodjék. Az amerikai átlagember (és egy civilizációnak sem sikerült még az átlagembereknek ekkora többségét kitermelnie) ül „on the top of the world“, a világ tetején, amint egy népszerű jazz-szöveg zengi. Ül és elégedett. Az övé a dollár és az egész világ hűbérese, illetve

ami sokkal több, az adása. Az övé a világ legtökéletesebb alkotmánya, mely magának az észnek és a természetnek a követelményein épül fel. Ő véd mindent a föld hátán, ami szép és jó; a Szabadságot, melynek szobra ott állt Amerika küszöbén, 14 pontban kiterjesztette az elmaradott világra. Aki ennél többet akar, bombavető anarchista. Az egyik új amerikai regény Zenith városában játszódik. Igen találó névadás. Azt fejezi ki, hogy minden amerikai város zenitnek tudja magát, az emberi haladás ragyogó sarkpontján.

És mégis: a végeláthatatlan Megelégedés tengeréből itt-ott szirtek ütődnek ki, nagyon kevesen ugyan és nagyon elszórtan, kicsi és hegyes szirtek mégis, melyek veszélyeztetik a hajózást. Egy élelmes telekspekuláns Newyork egy részét művészvárossá építette ki; így keletkezett Greenwich Viliágé, a félelmes erkölcsű amerikai Montpamasse, ahol egy új generáció nőtt fel, az első amerikai literátor-nemzedék. Ez az új nemzedék most keresi a hangját, mely egy új, még meg sem született Amerika hangja lenne.

Az új Amerika talán Henry James-szel kezdődött, a legfinomabb amerikai íróval, aki 1916-ban, közvetlenül a halála előtt angol állampolgárrá lett, részben, hogy dokumentálja hódolatát fájának igazán ősi tradíciói iránt, részben pedig, mert nem akart mint amerikai meghalni. Azután jött az amerikai hadüzenet, a reklámnak, a propagandaművészetnek ez a rekordteljesítménye, mellyel egy békés nagy népet belekergettek egy számára idegen és józan pillanataiban gyűlöletes kalandba; az amerikai ifjúság a saját testén élte át a beteg Európa minden lázát és legkivált a békekötés utáni évek rettenetes kiábrándulását, amikor érezték, hogy hazugság volt mind a nagy jelszó, amelyért fiatal vérüket tengerentúli árkokba öntötték. Hozzájárult mindehhez az a történelmi szükségszerűség, hogy az amerikai lakosság nem angolszász és nem protestáns elemei lassan-lassan kezdenek szöhozjutásra érni: németek, írek, olaszok, katolikusok. Hiszen tudvalevő, hogy az Egyesült-Államok lakosságának mindössze 22%-a angol származású.

Az új írónemzedék egyelőre lázasan keresi a formát, megpróbálkozik minden modernséggel, melynek ideát már kissé divatjamúlt íze van. Sinclair Lewis a karikatúrealizmussal, a dolgok ad absurdum vitelével, Sherwood Anderson Knut Hamsun elmerengésével siratja Amerika elmúlt ifjúságát, Thecdore Dreiser a francia naturalizmus legszélesebb adatbőségével és szenvtelenségével, John Dós Passos lazán összefüggő pillanatfelvételekkel próbálja megérzékíteni a nagyváros zürzavarát, E. Rice fegyvere a német expresszionista drámatechnika. És megannyi mások; ahány író, annyi irány, de mind kontinentális és nem angol irányok. Az új generáció első általános ismertető jele egy intenzív Európa felé fordulás, ugyanakkor, mikor Európá Amerikát kívánna majmolni.

Amennyire eltérnek egymástól ezek az írók formaakarájukban, annyira hasonlítanak egymásra mondanivalójuk által. Tendenciájukat néhány könyv futó ismertetése minden elvont megfogalmazásnál jobban érezteti.

Sherwood Anderson egyik utolsó regénye a Dark Laughter (Sötét Kacaj). Egy újságíró megszökik a felesége, a régi élete, rendes amerikai önmaga elől. Egyszerűen eltűnik, álnevet választ és végigbarangolja a Mississipi partját. „A nagy folyó“ most (hogy a vasút kiszorította a hajóforgalmat), magányosan és üresen, valami furcsa módon olyan, mintha egy elveszett folyó volna. Talán a középső Államok elvesztett ifjúságának lett a képe-mása. A hős, életét egészen élőiről kezdve, lépve amerikai gátlásait egy nagy szerelemben visszatartál elvesztett ifjúságához.

Theodore Dreiser roppant sikert ért könyve, az Amerikai Tragédia unalmas, mint az amerikai élet. A hétköznapi kicsiségek végeláthatatlan áradatából egyszer csak felmered egy gyilkosság, nagy, amerikai szenzáció. A gépies életben fel nem használható életenergiák explodáltak.

John Dos Passos Manhattan Transfer-je (magyarul most jelent meg Nagyváros címe) Newyork szimfóniája kíván lenni. A rohanva váltakozó éles pillanatképeket egy vezérmotívum zenéje kíséri végig: csak el, el ebből a szörnnyű városkatlanból; a munkanélküli és a trösztvezér ebben a titkos vágyban találkoznak. A hős végül itt is megszökik; hová? „nem tudom..., lég messze“... mondja a regény végszavaként.

E. Rice drámája, *The Adding Machine*, a számológép, átjött Európába is, sőt Párizsban adták. A szereplőknek nincs nevük, csak számuk, hisz úgymint mind egyformák, amerikai polgárok. Egy ilyen ember a rengeteg közül, Mr. Zero, megölte a főnökét, mikor az huszonöt évi szolgálat után elbocsátotta a többtermelés nevében, mert beszerzett helyette egy számológépet. Mr. Zérót a törvényszék egyhangúan bűnösnek mondja ki, mikor védekezésében azzal a képtelen követeléssel áll elő: Uraim, képzeljék magukat az én helyzetembe. Mr. Zérót kivégzik; de az amerikai a túlvilágon is amerikai marad. (Talán ezért nem akart Henry James mint amerikai meghalni.) Mr. Zero nem érzi jól magát a mennyországban, mert ott csupa „lógós“ van. Egy külön helyiséget rendeznek be neki, ahol egy számológépet kezel legközelebbi testetöltéséig. Addigra a technika már annyit fejlődött, hogy lábujjának egy mozdulatával egy-egy egész bánya forgalmát el tudja könyvelni.

Az új írók közül kétségkívül Sinclair Lewis a legjelentékenyebb. *Main Street*-jével és *Babbitt*-jével ő érte el a legnagyobb sikert. Mindkét könyve fogalomná vált az amerikai köztudatban; kénytelenek voltak elismerni, hogy minden amerikai városban van egy *Main Street*, Fő-utca és hogy ezek a Fő-utcák mindenütt teljesen egyformák, az Atlantitól a Csendes-óceánig és mindenütt ugyanazok az emberek lakják. A babbittizmusról pedig úgy beszélnek, mint azelőtt Európában az oblomovizmusról és valóban Babbitt ugyanannyira képviseli az amerikai nemzeti betegséget, mint amennyire Obломov képviselte volt az orosz.

Babbitt egy öregedő, jómódú amerikai, aki ráébred, hogy egész élete milyen mérhetetlenül üres volt. Amint hálószobája éppen olyan, mint a város többi „standard“ hálószobái, szerelme, házassága, sorsa is épp olyan volt, éppoly standardizált, mint polgártársaié; hiszen neki is, a többieknek is az a morális alapelv diktálta tetteit, hogy olyannak kell lennie, mint a többiek, erkölcsi ideálja neki is a „regulát guy“, a rendes ember volt. Most megpróbálja, elkésve, megvalósítani saját, individuális életét. A város növekvő idegenkedéssel nézi Babbitt furcsa viselkedését: könyveket olvas, barátnője van, délelőtt moziba megy, igazat ad az éhbéres, sztrájkoló telefonos kiasszonyoknak. Kliensei lassanként elhagyják, már-már a klubjából is kizárják, amikor feleségének betegsége visszatéríti a helyes útra, hogy menthetetlenül Babbitt maradjon.

Számunkra, kikben Amerika neve felhőkarcoló, világvárosok, zsúfolt magasvasutak asszociációját kelti fel, rendkívül különösen hangzik, hogy Sinclair Lewis támadása elsősorban az amerikai élet vidékiessége, kisvárosiassága ellen irányul: az emberek mindent tudnak egymásról, a quaker-időkből maradt álszenteskedéssel ellenőrzik egymás erkölcsi viselkedését és szomszédaikat a legtolakodóbb módokon térítgetik a jó útra, — és nincs egy fia gondolatuk sem, ami túlmenne városuk gyárkéményekkel körülpalánkolt határán. Úgy látszik az amerikai nagyvárosok olyanok, mint valami túlságosan jól fejlődött gyermek, anyák és nagyanyák öröme: szellemi fejletlensége groteszk ellentétben áll testének méreteivel. Így látja A. Halfeld is, most megjelent kiváló könyvében: Amerika und dér Amerikanismus. Megállapítja, hogy az amerikai városoknak még csak egy rendes korzójuk sincs, se semmiféle nyilvános helyiségük, ahol a város, mint város élhetne. Csak a kozmopolita Newyork, az angol városi tradíciókat őrző Boston és a

politikusok számára fenntartott Washington nevezhető nagyvárosnak, „a többi mind vidéki város marad, akár két millió lakosa van, akár húszezer“.

Ez a kisvárosi szellem, mely talán az amerikai gazdasági rend elgépíesítő hatásából fakad, kiközösítés terhe alatt eltilt mindent, ami nem standard, ami felülemelkedik az átlagon. Az élet zordonabb és örömtelenebb, mint a puritán ősök korában volt, számológépek, dollárcsináló gépek, fajfenntartó gépek, mindig ugyanazokat a frázisokat hadaró gramofónok élete, szürke szemükbe a szépségnek még csak az álma sem hull, mert hiszen nem tudják, hogy nem is élnek.

Sinclair Lewis és a fiatal írók lázadása a konvencionizmus ellen, az egyéniség, az intellektus, az életvágy lázadása, tulajdonképpen romantikus lázadás, az európai romantika valamennyi fázisával rokon, de legkivált Ibsennel és Nietzschevel. Ezért tűnik fel nekünk sokszor kissé elavultnak forradalmi eszméjük és ezért vagyunk nagyon szkeptikusak minden ajánlott megoldásukkal szemben. Miféleképpen ezek a dolgok már másfél-száz évesek.

De Amerika csak most érett meg a romantikára. Minden igazi romantika beteg társadalomból fakad, és Greenwich Village-é igazi romantika, nem sablon, sőt éppen reakció és gyilkos támadás a holywoodi tucattermelés moziromantikája ellen, az anyai szeretettől és ártatlan görblőkről szóló gramofónballadák romantikája és az egész borzalmas angolszász szentimentalizmus ellen. Az új romantika szülőoka és támadási célja: Amerika betegsége.

Mert hogy Amerikával baj van, azt csak a standardpolgár nem veszi észre. Az amerikai a 18. század fehér ragyogású elveinek égisze alatt él, a szabadságot és a demokráciát emlegeti nemcsak a népgyűléseken, de saját lelkiismerete előtt is, — pedig ezek az eszmék a valóságban már semm sem jelentenek és Amerika egy nagy öncsalásban él, mely példátlan a világtörténelemben. Demokrácia ugyan van még; európai szemmel nézve sokkal erősebb, semmint Sinclair Lewisék kritikája mondaná: a Main Street hősnője például egy orvos felesége, szerelmes egy szabóinasba és a kisváros lakói, mikor a házasság intézménye ellen való vétségén felháborodnak, szociális fonáságát észre sem veszik. Minálunk fordítva volna. De a fejlődésnek minden egyes mozzanata antidemokratikus; egy köztisztellel körülbástyázott pénzfeudalizmus van kialakulóban, vezető családokkal, melyek hatalomban és zárkózottságban messze felülműlják az ó-világ arisztokráciáját. Egy új udvari osztály van talán születőben, melynek mondják, H. E. Fosdick, a Rockefellerek házikáplánja, a Richelieuje. Ez a kiválasztódás örvendetes, mert idővel kultúraépítő lehet; egyelőre azonban mérhetetlenül visszás a demokrata elvek alatta a sznobizmusnak az a primér, gátat nem ismerő ösereje, mellyel az amerikai a pénzes embert tiszteli, zseninek tartja, könnyezve emlegeti a nevét, ha történetesen egy városkából való vele, kézsorítsától extázisba hull: a moziban sokszor láttuk ezt és nem is mindig mint mulatságos motívumot. És a szabadság eszméje, mellyel Isten választott amerikai népe meg fogja váltani a világot? Gondoljunk a prohibícióra, az alkoholtalalomra; nincs semmiféle keleti zsarnok a történelem ritkaságboltjában, aki tolakodóbban bele mert volna avatkozni alattvalói sorsába, mint az amerikai nagytőke, mely nem tudja látni, hogy a munkás szórakozás ürügye alatt másnapi munkaképességét csökkentse. Jól mondja Halfeld, ez a munkás magánéletének a taylorizálása, minden eddiginél súlyosabb rabszolgaság.

A taylorizált élet pokolptomácaaként tátongó kielégületlenséget hagy az átlagamerikaiban is, aki sosem ér rá, hogy életének igazi értékéről mérleget készítsen. Ezt az ürrézt nem tudja alkoholba fojtani, sem szerelembe, mert azt is a „blue laws“, a puritán szellem mulatságos prohibíciós törvényei

gátolják. Nem vigasztalja a vallás sem; az amerikai ugyan nagyon vallásos, ha szomszédja erkölcséről van szó, pénzt is áldoz egyháza céljaira, megfogadva a transzparens hirdetések tanácsát: „Invest your money in God“, fektesd a pénzedet Istenbe. A templomba is elmegy rekord-bibliaolvasásra, amikor egyfolytában felolvassák az egész bibliát, hogy ki tudja tovább hallgatni s a győztes nevét és időteljesítményét aztán a helyi lapok közlik; vagy ha a pap azt ígéri, hogy amennyiben nem sikerülne bebizonyítania, hogy a biblia Isten szava, a hívők előtt megeszi új szalmakalapját. De ebből a vallásosságból hiányzik minden belső átélés és ezért minden vigasztalás is.

A kielégületlen ember beteg utakon keres enyhülést: a mozi- és a tánc-őrület még a legjózanabb; de nyomukba jön a véres szenzációk vágya, a rablógyilkosok nemzeti hőskökké válnak és a „bűnhullám“ egyre terjed, belső prairie-k tüze. Az amerikai angolt fajtestvérétől nyugtalansága választja el. Chesterton Amerika reprezentánsát abban a hölgyben látja, aki elment lady Asquith előadására és utána visszakerete a pénzét; mert nem elégitette ki a várakozását, jöllehet ő lázbetegen is eljött, hogy meghallgassa. Ez a nyugtalanság, mely a lázbetegyet kikergeti ágyából előadást hallgatni, hogy végül is elégedetlenül távozzék: ez Amerika.

Az amerikai lélek vészesen bűgő földalatti tárnáiba próbálnak behatolni az új amerikai írók az önkritika hidegfényű Davy-lámpájával és az eltemetett aknák rabjait újra felvezetni a napvilágra. Vájjon sikerülhet-e nekik? Kétségtelen, hogy egyelőre csak elszigetelt intellektuelek, akiknek alig van közösségük az amerikai nép egészével és mozgalmuk ma klikknél és divatnál alig több. De mégis sikerük mutatja, hogy olvassák őket; és minden szellemtörténeti fordulat kezdete az irodalomban van. Még annyi minden csodálatos dolog történhet az amerikai néppel, hisz eddig még semmi sem történt vele, csak meggazdagodott. Űde primitívségével, mely oly széppé teszi a fiúk és az asszonyok arcát, és oly vonzóvá a mozifilmeket, mesébe illő jóhiszeműségével, mely oly kellemessé teszi a velük való érintkezést, az amerikai nép fiatal nép, ha van egyáltalán valami értelme az ilyen kifejezésnek.

Biztató jelenség az is, hogy az amerikai, dollárhit és eredményvallás felszíne alatt, félig magatudatlanul, még mindig a 18. század jámborságával tiszteli a tűzpróbás kulturális értékeket. Napilapjaink nemrégiben híril hozták, hogy Gene Tunney, a boxbajnok, a Yale-egyetemen felolvasást tartott Shakespeare-ről. Tudnunk kell, hogy Amerikában mindenkivel felolvasást tartatnak, aki valamelyest nevezetes: mert azalatt nyugodtan kell ülnie és kényelmesen meg lehet nézni. Paródiaszerű, hogy a nehézsúlyú férfiú éppen Shakespeare-ről beszélt. De az érem másik oldala az, hogy Tunney, aki beszélhetett volna például a boxolásról, mégis szebbnek találta Shakespeare-ről beszélni. Tulajdonképpen itt az történet, hogy az amerikai sportszellem groteszk, nehézsúlyú módon meghajolt Shakespeare és a tragikus kultúra génusza előtt. Shakespeare Amerikában is Shakespeare, sőt szimbolikus értékben sokkal fontosabb, mint Angliában. Babbitt is azt kívánja, hogy a halála előtt egyszer átmelessen Európába: hogy egyszer jól leihassa magát és hogy megnézzé Shakespeare szülőhelyét.

Lehet, hogy a növekvő átlagosodás, a nagy amerikai társadalomgép elnyeli majd Moloch-szájába ezeket az elszigetelt formakeresőket; de Besenyei is, Baróti Szabó is elszigetelt formakeresők voltak, jámbor „szándékukban“ reménytelen magányosok — és mégis Széchenyihez és Vörösmartyhoz vezettek. Lehet, hogy Sinclair Lewis és társai egy új Amerika Pilgrim Father-jai, „zarándok ősök“, egy új szellemiség pionírjai, a reménytelen prairie-ken át.

NAGYVÁROSI MAGYARSÁG

MIKSZÁTH még joggal írhatta, hogy a budapesti magyar ember fél-lábbal mindig otthon van a pátriájában, a „hazai“ levegő és gondolkozásmód él körülötte, ha évtizedekig ki sem mozdul a fővárosból.

Nagyvárosi magyarság valóban nem volt még Mikszáth javakorában. Magyarország egyetlen nagyvárosának, Budapestnek törzsökös régi lakosai a svábok közül kerültek ki leginkább; a nagyvárossá duzzasztó bevándorlók már magyarok voltak, de hazagondolók és hazavágyók mindvégig. Csendes kis falusi ház kevéske kerttel, ez lebegett szemük előtt pesti küzdéseik alatt s a vágy rendszerint teljesült is. Budapesti születésű felnőtt magyar ritkaságszámba ment Budapesten, a város lelke nélkülözötte az igazi urbanitást. A falu és a kisváros költözött fel a maga agráréletszemléletével Budapestre.

Közben azonban a bevándoroltaknak gyermekeik születtek Budapesten. Ezek már nem mélázhattak el „otthon“-hagyott nádfedeles kis házikókon, kisvárosi zsalugáteres ablakokon és leánderes udvarokon, sem pedig hazaváró kúriákon. Nekik Budapest lett a „hazájuk“ s velük a nagyvárosi magyar végre megszületett.

Erről a nagyvárosi magyarságról még most sem vesz komoly tudomást a magyar közgondolkodás, publicisztika vagy irodalom. A vidékről felkerült magyarok: rendőrök, postások, villamosvasutasok, szolgák, munkások itt született és itt felnőtt gyermekeiből új és művelt lakosságréteg alakult ki, melyet nem ismernek még a hivatalokba és egyéb állásokba felszámazott vidéki urak. A falu és a kisváros ideplántálódott szegényeinek gyermekei ezek, idegyökeresedve teljesen. Budapest vált „falujokká“, ennek azonban nem adhatnak sem jelleget, sem magyar ízt. Jövevények a saját városukban, bennük élt a szülők távlatnélkülisége és falatokkal való megelégedése. Ha pár évtizeddel előbb nő világvárossá Budapest, akkor magukévá tehetik, így azonban nem volt idejük megerősödéssre és az örökölt jobbágyi lélekterhek levetkezésére, máig is bizonytalan a helyük s városuk vezetésében való szerepük.

Ennek a nagyvárosi magyarságnak az első nemzedéke most van az élet derekán. Városáért és önmagáért már alig fog tenni valamit. Élete legtevékenyebb korszakában érték Budapestet a legsúlyosabb vádak, nem tudta ezek ellen megvédeni soha. A bűnös Budapest bűnösei pedig nem budapesti születésű, hanem igenis vidéki születésű és vidéken nevelkedett budapesti emberek voltak; a bűn azonban nem a vidéké, hanem Budapesté egyedül, noha Budapesten éppen a törzsökös budapestieknek nincs úgyszólván semmi szerepük. Nézzünk körül budapesti ismerőseink sorában: kiderül, hogy mindenki vidéki. Korholják a „pesti“ lelket, a „pesti“ nyelvet s általában az egész „pestiességet“, melyeknek legtöbbszörre vidéken született, nőtt emberek a kitalálói és hordozói; az igazi nagyvárosi magyarságnak ezekhez vajmi kevés köze van.

Valaha egy budapesti születésű író megalakította Budapest barátainak az egyesületét. Budapest barátai azonban nehezen egyesültek és semmit nem cselekedtek, Budapestnek nincsenek igaz barátai és csak idegondoló szerelmesei. Budapesten budapesti az ember, de fenntartva és mindig hangsúlyozva igazi, tősgyökeres vidékiségét, mely magyarság szempontjából magasabb fémjelzési fok.

Pedig a nagyvárosi magyarság első nemzedéke nem csekély tömörségben szintiszta magyar. Hangja és érvényesülési technikája még nincsen, hiszen az apák szolgál- vagy altisztmúltja közel van, de a hiányzó magyar

nagyvárosiasság bennük van meg félénk kibontakozásaiban. A második nemzedék, mely most kerül lassanként felnőtt sorba, már öntudatosan, de nem kételkedően nagyvárosi lesz; lelkében helyi hagyományok fognak már élni és Budapest történetlen modem kövei bepatinázódnak önkénytelenül is előtte.

A második nagyvárosi magyar nemzedék Budapest Mikszáth-raj zolta beszálló magyarjainak gyermekeivel is gyarapodik. A kúriától és kisvárosi úriháztól már ezek is elszakadtak, szülei Budapest-lenézését már nem öröklik. Merik majd Budapestet szülőföldjüknek nevezni) poétikusnak tartani kabaréz nélkül és lesz bátorságuk öntudatosan szeretni is ezt a várost. Merik majd vallani, hogy igenis az aszfalton, a nagyváros zaja és kövei között is van magasrendű, szép magyar élet. Lesz bátorságuk hirdetni, hogy az igaz magyar lélek határai nem érnek véget a faluval vagy városossá dagadt faluszerű helyekkel.

Az évszázados urbanitas értékeire és finomságaira, melyeknek oly megragadó jelenségeivel találkozunk nyugaton, természetesen egyhamar nem jut el a nagyvárosi magyarság. Kezdetnek azonban az is elég, ha szereti nagyvárosiasságát, ha jól érzi magát benne és folytonos fejlesztésén buzgóí“ kodik. E szeretetnek egy kedves külső jele már mutatkozik Budapesten, szobrokkal kezdik díszíteni a kisebb parkokat; nagyvárosi magyar ötlete, ki otthon érzi magát itt s az otthon apró ékítéseire is tud gondolni.

A nagyvárosi magyarságnak nincsenek elkülönülő, még kevésbbé ellenséges szándékai a többi magyarsággal szemben. Nyugodt önérzettel látja, hogy a budapesti élet (az ország egynyolcad részének élete) csakolyan egyenlő rangú és értékű része a magyar életnek, mint a karcagi, debreceni, vagy kecskeméti; bünt és alsóbbrendű nemzeti érzést azonban nem vállal. A városiasság igazi tartalma éppen a mindenki méltánylása és mindenki egységes figyelmű kezelése. Ezen a területen külön hivatása van a nagyvárosi magyarságnak, az érintkezés közvetlenségére és demokratikusságára kell ránevelnie az egész magyar társadalmat. A régi magyar patriarchális érintkezési hangból, mely lefelé néha jogosulatlanul atyáskodó, máskor pedig a megyei igazgatásból ismert hetykeségű volt, kiestünk. Patriarchális kedélyesség nincs többé; részben sohasem ismert szervilizmus, részben a vigécség és külvárosiasság valami furcsa keveréke lépett helyébe. Az új magyar érintkezési forma a nagyvárosi magyarságból fog kisarjadni, ennek az érintkezési szükségletei és megszólításformái járnak legközelebb a helyes úthoz.

A városiasság külső kultúrjeleire is ez a nagyvárosi magyarság vezet rá a falut. A nagyvárosi igényesség jobb életformákat tár fel, melyeket érdemes követni. A faluból rekrutálódott nagyvárosi magyarság szereti a falut, de nem lerongyoltalak, egészségtelennek és tisztátalannak kívánja látni örökké. Igényességet óhajt a falutól a falu népe érdekében. Az elhanyagolt falutól ugyanúgy irtózik, mint a vad és piszkos külvárosoktól.

A mai nagyvárosi magyar tudja már, hogy nemcsak a földbe, hanem a kövekbe is lehet gyökeredzői; Járt külföldön, látta nagyvárosiak beleszerelmesedését eltéphetetlen gyökerekkel körülfont köveikbe. Az ősök nagy mulasztását, a városoktól való irtózást helyrehozta már; egyre sűrűbben adja magát-nagyvárosias foglalkozásokra s az új patríciusok ősei már itt járnak közöttünk. Lehetnek-e milliós városnak patríciusai? Hamburgnak vannak. Budapestnek is lesznek a már meglévő egy-kettőn kívül sokan.

Második nagyvárosa Budapesten kívül sokáig nem lesz még a magyarságnak, valódi nagyváros értelmében véve a nagyvárost, nemcsak a statisztika százezerlakosos határszámát tekintve. A nagyvárosi magyarság egyetlen telephelyének versenytárs nélkül kell fejlődnie. A sorompóba lépő második nemzedék kötelessége lesz városa számára a maga soraiból vezetőket állítani;

az első nemzedék félénkségét és örökölt bénultságát nem szabad követnie. Budapest nem a budapestieké, hanem az országé. Annyira azonban mégis közülük van a mindig Budapesten élt, nagyvárosinak született magyaroknak ehhez a városhoz, hogy ne szoruljanak ki belőle egészen.

A nagyvárosi magyarság ne túrje, hogy nagyvárosát világos érdekei ellen vezetik; a falu atavisztikus felvetődései kiáltanak parkok után. A nagyvárosi magyarság kisvárosi őseinek hagyományai szerint nézze meg a garast és vegye számon, miért kerül a községesített villamos ugyanannyiba, mint a régebbi magántársaság villamosa, mely még üzleti hasznot is hozott. A nagyvárosi magyarság ne nézze ölhetett kézzel, hogy nincsen lakása a saját szülővárosában.

Akarjon ez a nagyvárosi magyarság. Parancsoljon. Ne nézze el, hogy a kormány beavatkozása nélkül semmibe sem veszik. A falu és kisváros nagy erényei ne senyvedjenek el benne.

Az urbanitas a város dolgaival való szeretettel teli törődést jelenti, ezt még meg kell tanulnia az új nagyvárosi magyarságnak. Valaha, az alakulás zavaros korszakaiban törzsfőnökök irányították az egyetlen magyar nagyvárost; ma itt áll a nagyváros magyarsága nagyvárosi neveltséggel, készen és éretten immár. Tegyen. Cselekedjék. Éreztesse önmagát városában. Legyen büszke a várossal való törődésére. Építse fel a nagyvárosi magyarság kultuszát, segítse a maga íróit, tudósait, művészeit. Debrecen segít valakit, mert debreceni; Budapest senkit sem segít azért, mert budapesti. A vidéki városok érdeklődnek egyetemeik iránt, Budapest nem is tudja, hogy ilyene is van. A mai Budapest még rideg saját tehetséges embereivel szemben, figyelme csak a külföldiek iránt van.

Hisszük, hogy az új nagyvárosi magyarság egységes erős fellépése ha nincs is még meg, de meglesz. Egyszer mégis birtokába fogja venni szülőföldjét gondolatban, s külső formáiban is.

KILIÁN ZOLTÁN

A BARLANGLAKÁSTÓL A VÁROSKÉPIG

NEMRÉGIBEN került nyilvánosságra a magyarországi lakóházak statisztikája, melyben sok érdekes adat között is feltűnést kelthetett az a tény, hogy a csonka ország összesen 1,175.000 lakóháza közül (melyekből 1,115.000 földszintes!) mindössze 23.000 van egészen alapincézve, viszont 983.000 lakóháznak egyáltalában nincs pincéje. Megtudjuk továbbá azt is, hogy a népszámlálás adatai szerint 344 földalatti lakás van az országban, ezek közül 120 barlanglakás Pest megyére esik, utána Debrecen vezet 93 barlanglakással.

Kévéssel fenti adatok publikálása előtt érkezett hozzánk egy igen érdekes német könyv, amely „Probleme des Bauens“ címmel a kislakásépítés legkülönbözőbb kérdéseivel foglalkozik s a Bund Deutscher Architekten egy speciális bizottságának tanulmányait is magában foglalva, sok érdekes képpel illusztrálva, igazán tanulságos eredményeket gyűjt össze. Ez a német könyv is a lakásprobléma súlyosságát vallja. Nem kevesebb, mint 230.000 lakás létesítésével véli megoldhatónak a mai lakásínséget s ugyanakkor, mikor mi 344 barlanglakást tartunk nyilván, a fentemlített könyv egyik cikkírója, Alexander Kiéin német építész, hosszú tanulmányt szentel a kislakás beosztása és berendezése pszichológiai következményeinek. Példákkal és ellenpéldákkal mutatja ki, hogyan kellemes és megnyugtató az emberi kedélyvilágra a bútorok elhelyezése, azok kontúrjainak kialakulása. A fényforrásokra, ablakok elrendezésére különös tekintettel van s hang-

súlyozza, mily fontos a kisgyermek pszichéje szempontjából, hogy számukra még a legkisebb (egy szoba, lakókonyhás, „Kleinstwohnung“) lakásban is egy külön birodalmat jelképező zug, játéksarok biztosítsák!

Hogy az építészeti környezet az ember lelkivilágára mily nagy hatással lehet, azt önmagán is ki-ki megállapíthatja. Nem kell túlságosan finnyás ízléssel bírnia s nem kell az ízléstelenség Iskolája borzalomkamrájába lépnie az embernek, hogy azt a szorongó és nyomasztó érzést megismerje, amelyet számtalanszor átéltünk egyes nyárspolgári félszegséggel bebútorozott szobákba, fojtogatóan sivár hivatali, sőt iskolai helyiségekbe s ízléstelen gazdag emberek lélek nélkül csillogó termeibe lépve. De akik erről a rossz benyomásokról tudatosan számot képesek adni, kevesen vannak azokhoz a tömegekhez képest, melyek tudat alatt, látszólag megszokva, de voltaképpen naponta újra felsebezve szenvednek a környezet bántó hatásai miatt. Hogy a rendetlen, sivár, vagy ízléstelen építészeti környezet mily idegesítően hat a szemlélőre, azt orvosok is megállapították. Érdekes volna utána nyomozni, hogy a mi fővárosunk közismerten ideges közönsége mily mértékben szenved tudatosan és tudat alatt Budapest építészeti és városépítészeti rendtelenségeitől? A naponta újra látott és újra átélt rossz benyomások kétségtelenül igen erős behatással vannak egy város pszichéjének kialakulására.

Nem arról van tehát szó, hogy a lakástalanok, vagy az egészségtelen, rossz, piszkos lakású emberek, vagy pláne azok, akik az ország 344 földalatti lakása egyikében ember vagy állat mivoltuk felett töprenghetnek, szükségszerűen rosszkedvűek, ingerlékenyek és elkeseredettek — ez a körülmény, minthogy a megfelelő lakás elsőrendű életszükséglet, természetesnek mondható. Eppen ezeken az elsőrendű szükségleteken túl támaszt az ember az építészeti környezettel szemben olyan, mondjuk szekunder követelményeket, melyeket a hozzáértő tudatosan és esztétikai igényei mértékében, a hozzá nem értő pedig tudat alatt, kielégítettség és megnyugvás, illetve ki nem elégítettség és nyugtalanság alakjában él át.

HA A VÁROST a polgárság lakásának tekintjük, úgy fővárosunkat sokszor elég rosszul berendezett lakásnak kell tartanunk, amelyben már az előszobaajtónál igen kellemetlen benyomások fogadnak: akár keleti, akár nyugati pályaudvarunkon érkezik az ember, már is suta és formátlan építészeti terek veszik körül. A nyugati pályaudvar érkezési oldala akkor sem volt szép, mikor még a Váci-út felé nyitva volt. A Berliini-tér ugyanis nélkülöz minden nyugvópontot, ahol az ember szeme megpihenhet, s ahonnan a tájékozódás meginduljon. Pár éve ezt a zűrzavart az úgynevezett Westend-épülettel koronázták be. Bizonyára sokan álltak már ez előtt a csúnya épület előtt, azon gondolkozva, vajjon micsoda indokolással adták meg felépítéséhez az engedélyt illetékes hatóságok? Maga az épület is ízléstelen, de még fájdalmasabb az a hatás, amelyet azon a helyen, városépítészetileg kelt. A pályaudvaron érkezők nem nagyvárosban, hanem valami harmadrendű gyárváros raktáruddvarán képzelhetik magukat. Ezt a zűrzavaros hatást még fokozza a Berliini-tér átláthatatlan forgalma. Hasonló ehhez az a kép, amely a keleti pályaudvarról kilépő elé tárul, bár a Baross-tér már biztosított valami kevés levegőt s újabb időben a forgalom is rendeződött, maga a pályaudvar azonban javíthatatlanul félrebillent a Rákóczi-út tengelyéből. A Rákóczi-út, melyen az érkező idegen először végighajtat, sajnos, egyike legkevésbé reprezentatív utainknak. Az egy Népszínházon kívül semmiféle különálló, vagy monumentálisabb középület nem hoz változatosságot az egyhangú üzletsorba (a Rókus-kórház lebontásáig a Blaha Lujza-tér, mint tér, nem jöhet számításba). S mégis, a Rákóczi-út nem unalmas, ellenkezőleg

egyike legnyugtalanabb, legidegesítőbb hatású városrészünknek, azzá teszi a reklámoknak az az ízléstelen összevisszasága, mely nemcsak ennek az útvonalnak, de a főváros legtöbb üzleti utcájának távolról sem a pezsdülő forgalmú világváros, mint inkább egy kétségbeesett végeladás, általános hanyatt-homlok kiárusítás jellegét kölcsönzi. Kévs nagyvárosban élnek annyira vissza a reklám kedvéért a városképpel, mint éppen Budapesten. A rohamosan fejlődő forgalom okozta, hogy Calvin-terünk is hovatovább egyike lesz a város legellenszenvesebb pontjainak. Sürgős rendezésre szorul! De hosszadalmas volna s nem is célja e soroknak, Budapest valamennyi kellemetlen szakaszán végigvezetni az olvasót/ Csak éppen megemlítjük az Erzsébetvárosnak a Király-utca, Erzsébet-körút és Rákóczi-út által határolt darabját, mely olyan látványokban részesíti az arra járó-kelőt s olyan naponta megújuló gyötrelemben az ottan lakót, amilyenben csak egy rendezetlen nagyvárosi kereskedőnegyed a maga nyomasztóan zűrzavaros, rosszlevegőjű, szűk, szemetes és egészségtelen építkezésével szolgálhat. A fővárosnak ez a különösen siralmas negyede szerencsére illetékes körök figyelmét is magára vonta.¹ Kévsbbé érhető, hogy mennyire ellenszenves és bosszantó városépítészeti szempontból súlyos összegekkel reklámozott fürdőink és gyógyforrásaink egynémelyikének környezete. A Lukács-fürdő parkja előtti építőanyag-telepet s az ott füstölő, tolató, csikorgó vonatokat már a M. Sz. hasábjain is szóvátette Vámosy Zoltán cikke. De vájjon meddig fogja a publikum a népszerű Hungária-forrás vizét egy idétlen tűzfal tövében inni, egy rendetlen és ócska épület lábánál — egyébként pedig az Erzsébet-hídfő, a Gellért-szobor s a Közmunkák Tanácsa közvetlen közelében. A Rudas-fürdő melléképületei, beleértve a Fővárosi Ásványvízüzem hombárját is, kínos ellentétben állanak ezzel a különben poétikus kis városrészrel s a híd túlsó oldalán levő bájos kicsiny parkkal. Ezek a példák csak azt kívánják illusztrálni, hogy a városképekben eredetileg elkövetett hibák később csak áldozattal, néha sehogysem hozhatók helyre s éppen ezért kellene kettőzött figyelmet fordítani azokra az épületekre, melyek a későbbi városképre majdan jellemzők és elhatározó fontosságúak lesznek.

De azt mondhatná valaki, bent a városban már nehéz segíteni s ezek a bajok minden gyorsan fejlődő nagyvárosban feltalálhatók. Ez részben igaz. Csakhogy azt látjuk, hogy nálunk ott i megtörténnek a hibák, ahol, mint tabula rasán mi kezdjük el a munkát. Meg kell nézni Budapest úgynevezett villanegyedeit, akár a Városligetet, akár a Rózsadombot akár a Gellért-hegyet — elképed az ember az ízléstelenségek és szertelenségek halmozatán, melyet talál. Egész villasorok vannak, melyek közt elsétálni is fájdalmas — hát még azokban lakni. Szomorú arra a rengeteg vagyona gondolni, mely csúnya villák alakjában immobilizálódott, mikor ugyanaz a vagyon szép villákba és szép villanegyedekben is kikristályosodhatott volna. Azután itt vannak úgynevezett elővárosaink. Rákospalotaiújfalú, Kispest, Újpest és a többi, felépültek úgyszólván a szemünk láttára s most... ha autón keresztülrobogunk, elfordítjuk fejünket s behunyjuk szemünket, hogy ne lássuk. De mit csináljanak azok, akik ott laknak? S ha már az elővárosoknál tartunk, gondoljunk a vidékre is. Nem is nevezzük nevükön őket, gondoljon ki-ki arra, ahol legtöbbet megfordul, gondoljon a vidéki kisvárosra... Jusson eszébe a színes csempével kitarkázott „vasudvar“ vagy „fűszerudvar“, az elátkozott malterarchitektúrás, vagy keramittéglás járásbíroság és községháza, a szemetes, bódékkal díszes főté, rajta a

¹ Jeszenszky Sándor „Szép Budapest“ című könyvében éles szemmel mutat rá rengeteg hibára (I. a M. Sz. 1928. áprilisi Könyvmellékletét).

² Lásd: Ligeti Pál cikkét a „Tér és Forma“ 2. számában.

„magyaros stílusban tartott“ felsőbb leányiskola (melyre boldogult Lechner Ödönünk tiltakozva csóválná fejét, pedig esetleg az ő nevére esküszik az az Istentől elrugaskodott lélek, aki kitervelte) s végül a szutykos, düledező m. kir. posta- és távirtdahivatal, mely előszeretettel költözik ócska lakóházakba — csak egy esztendőt töltene valamelyik „illetékes“ a nyírtúrai nyirkos postazugban! Azt hisszük, hogy a mai kisváros szegényes, rendetlen, hazug építészeti környezete nagymértékben hozzájárul ahhoz, hogy az a félszeg, rövidlátó, lemondó és ellenszenves kisvárosi légkör, melytől ki-ki szabadulni igyekszik, kifejlődhetett s ez a lelketlen, össze-vissza sívár kisvárosi városkép is okozza, hogy a vidékre gondolva az embernek ma már előbb jut eszébe valami deprimáló, szorongó érzés, mint az akácillat s a gyermekkori méhesek zsongása...

CSAK EGY FÉLNAPIG repítsen a vonat, csak Bajorország határán jussunk át: ez a kép tüstént megváltozik. Azzal kezdődik, hogy a pályatest környékén a gyeper mintha fészülve volna. A mezőn álló házikók kerítése nem csorba, nem kidült-bedült. A kis kertek nem porosak, az utak kavicsosak, az országutak pedig sírnak, mint a szalag. A csöppnyi állomás olyan jókedvűen mosolyog, zöld-spalettás, takaros külseje inkább tervező ateliert, mint holmi „Bundesbahn Hochbauamt“-ot vall szülőjéül. A hidak kedvesek s még ha vasbetonból készültek, sem vetkeztek le magukról minden tervezői szeretetet. A nagyobb pályaudvar szintén, az egész nagy város pedig hatalmas esztétikai élmény, olyan első benyomás, mely előre tiszteletet és érdeklődést biztosít a város számára, mely majd kívül következik... de nem vesztegetjük a szót! Mi okozza azt, hogy külföldön annyi szép, harmonikus, rendezett megnyugtató várost lát az ember, még a kisebbek közt is, melyeknek falai közt az az érzése támad: itt jó lehet lakni! Jó lenne itt maradni! A marasztaló városkép! Miért találni ezt gyakrabban kint s miért oly igen ritkán itthon?

Utig megírt dolog, hogy népünk a múltban kevés alkalmat talált, magát az építőművészi szép élvezetére nyugodtan kiképezni. Ma már itt van azonban egész légiója a képzett, hivatása szeretetétől áthatott, külföldet is járt építészmérnököknek s szomorú volna, ha ezeket az országot nem volna képes vérkeringésébe kapcsolni, ha nem ismerné fel jelentőségét nemzeti kultúránk szempontjából annak, hogy felmerülő építészeti problémáit arra hivatott szakemberei kezébe tegye le s e helyett az egész világ ámulatára még törvényt is hozna, amely a kevesebb tudást és alacsonyabb képzettséget támogatja a több tudással, magasabb képzettséggel s a művészi közömbös-séget a művészi hivatottsággal szemben. Most, mikor a jelek szerint székében megindul az építkezés, nem árt ha az állam és magisztrátusok, intézetek és vállalatok, társaságok és magánosok, mindenki, aki építtetni akar, meggondolják, hogy minden jó és szép épület, minden városépítészeti helyesen megtervezett utca, telep, vagy városrész emberöltőkre a tudatos vagy tudatalatti öröm és megnyugvás forrásává válhat, ha azt szakértő kéz és művészszem irányítja. De ugyanakkor és ugyanezért a pénzért tovább terebélyesedhet és végkép uralkodóvá válhat a kontárság és ízléstelenség is, mígnem a kisvároshoz csatlakozni fog a község, a falu, a fürdőhelyek, a Balaton; hegységeink és alföldünk természeti szépségeihez hozzáadjuk a magunk közömbös, gondatlan, vagy tudatlan nem bánom-munkáját, míg csak országunk külső képét — már amennyiben az a mindenkinek legelőször szembetűnő építészeti alkotásokban jelentkezik — újabb nemzedékekre is alapjában és helyrehozhatatlanul „elfuseráljuk“.

PADÁNYI GULYÁS JENŐ

A POLITIKA OKTÓBERE

A MAGYAR politikai élet őszi kampánya igazi értelemben vett „kampánnyal“ vette kezdetét. Tudniillik választási kampánnyal, vagy im tetszik: győzelmes választási kampánnyal. Amelyet a Bethlen-kormány volt pénzügyminisztere vívott meg Nagykanizsán egy derék, rokonszenves és jóakarató jelölttel, akiben volt annyi bátorság, hogy felvegye a harcot a baloldali radikális körök egészen nyílt és titkos választási apparátusával támogatott exminiszterrel szemben. Vállalkozása jelentőségén és annak a tisztas igyekezetnek az erkölcsi értékén, amellyel a lobogó becsületéért sikraszállott, nem változtat az a körülmény, hogy a választási küzdelemben az a fél maradt felül, aki tökéletesebb helyi szervezéssel, kiterjedtebb személyi és országos összeköttetésekkel s last not least: markánsabb politikai tulajdonságokkal, tehát kétségkívül erőteljesebb választási fegyverekkel rendelkezvén, mindenestre biztatóbb auspíciumokkal bocsátkozhatott az alkotmányos küzdelemben. Az az eredmény, amelyet ez az egyéni és lokális jelentőségű vállalkozás a vele szemben álló hatalmas választási erőtevényezők összműködése ellenében is elért, messzemenő következtetést enged annak az ügynek is a jelentőségére nézve, amelyet — ismételjük — érdemes buzgalommal és tisztas szándékkal ugyan, de korántsem országos súllyal és az átlagos politikai kapacitást meghaladó energiával képviselt. Tudjuk, hogy a mai széleskörű, demokratikus választási rendszer mellett, midőn tízezrek állásfoglalása dönti el egy-egy mandátum sorsát, mily nagy jelentősége van az egységesen, céltudatosan, fegyelmezetten dolgozó pártszervezetek létének és hibátlan működésének, mennyi minden függ a jelölt egyéni varázsától, retorikai és dialektikai készségeitől. E szempontok figyelemmel tartása mellett a nagykanizsai helyzet ismerői egy pillanattig sem lehettek kétségben az iránt, hogy a déli végek ez utolsó őrhelyén sem számban, sem súlyban össze nem hasonlítható politikai és választási erők mérkőznek. Ez a választás két egyenlőtlen struktúrával és hatóképességgel rendelkező pártmechanizmus és választási technika teljesítőképességének erőpróbája volt, nem pedig két szembenálló politikai eszmevilág átütő erejének, életképességének, tömeghódító hatásának. Nagykanizsán nem az ellenzéki gondolat győzedelmeskedett a guvemementális politika fölött, hanem Kállay Tibor kétségkívül súlyos és érdekes egyénisége került ki győzedelmesen egy olyan küzdelemből, amelyben a szembenálló felek által képviselt politikai ideológia másodrendű szerepet játszott a szemben álló felek személyi tulajdonságai és egyéni súlya mellett. Szükségesnek tartjuk ezt a tényt hangsúlyozni ma, midőn már bizonyos időbeli perspektíván keresztül ítéljük meg a kanizsai eseményeket, főként pedig azt a mondvacsinált jelentőséget, amelyet a radikális sajtó a Kállay-féle incidensnek tulajdonít. Szó sem volt itt a „Bethlen-politika bukásáról“, a „kormányrendszer csödjéről“, a „nemzeti közvélemény verdiktjéről“, a „lelkek felszabadulásáról“ és arról a sok fantasztikus és merész kombinációról, amellyel a baloldali frazeológia a volt pénzügyminiszter választási győzelmét kommentálta. Egyszerűen az történt, hogy a mai politikának egy kétségkívül jelentős alakja — akinek az ország konszolidálása körül szerzett tagadhatatlan érdemeit a választás után maga Bethlen miniszterelnök is elismerő szavakkal hangsúlyozta — megtartotta a mandátumát abban a kerületben, amelyet már két cikluson keresztül sikerrel képviselt s amelyhez a személyi, politikai és baráti kötelékek százai fűzték. Megtartotta egy olyan ellenféllel szemben, aki még homo novus volt a

nagypolitikában, sőt talán a választókerület szűkebb határai között is s
 sídnek tiszteletreméltó törekvéseit derék egyéniségén és tiszta szándékán
 kívül nem emelték ki olyan közéleti teljesítmények és politikai erőpróbák,
 mint az ellenfeleit. Hogy a baloldali sajtóban a dolgok ilyen állása ellenére
 is megvan a hajlandóság a nagykanizsai választás jelentőségének és várható
 politikai következményeinek túlzott és ferde megítélésére^ azon nem csodál-
 kozunk, — ez a sajtó nem adhat mást, mint mi lényege — de hogy
 maga Rállay Tibor is optikai csalódásba esik a kanizsai eset megítélését
 illetően és egy minapi cikkében a „demokratikus haladás győzelmeként“
 fogja fel azt a „diktatúra felé hajló irányzattal szemben“ s a választáshoz
 „messzemenő következményeket fűz az uralkodó politika kialakulására
 nézve“, azon kissé meglepődünk. Ez a „diktatúra felé haladó irányzat“
 abban az időpontban, amikor a volt pénzügyminiszter megszakította vele
 a lelki közösséget a közhatalom kezelése, a gazdasági és pénzügyi élet irá-
 nyítása, a szociális viszonyok kialakítása s általában a nemzeti életvezetése
 terén sokkal kevesebb befolyással rendelkezett, mint akkor, amikor még
 Kállay Tibor aktív részese volt a kormányhatalom kezelésének. Hogy ennek
 ellenére Kállay éppen ma fedezi fel „a közélet diktatúra felé hajtását“, ezt
 csak arra magyarázhatjuk, hogy vagy nem tartja szükségesnek megismer-
 tetni a nyilvánossággal az összes indító okokat, amelyek miatt eddigi elv-
 barátjaival szembefordult, vagy pedig revízió alá vette a közhatalom hiva-
 tásáról és gyakorlásáról alakított eddigi nézeteit. De akár így, akár úgy
 áll a dolog, az ellenzéki Kállay nem csekélyebb erejű bajvívója lesz a
 magyar parlamentáris életnek, mint a miniszter és a kormánypárti Kállay
 volt. Sőt némelyek szerint, attól az objektivitástól, vitathatatlan szak-
 tudástól, széles társadalmi perspektívától, nagy közéleti műveltségtől,
 szellemes és talpraesett elokvenciától, amelyeket hívei benne látnak,
 ellenzéki oldalon is sokat vár az ország, amint azt a miniszterelnök
 is hangoztatta. Különösen a mai siralmas ellenzéki viszonyok között, midőn
 a képviselőház ezerszínű, széthúzó és ellentétes törekvésű ellenzéki poli-
 tikusai között olyan nagy szükség van a Kállay Tibor vágású férfiakra,
 aki — amint egyik írásában olvassuk, a „polgárság új politikai irányt kívánó
 szavának feltörekvéseként“ foglalta el új helyét a képviselőház ellenzéki
 padsoraiban. Türelmetlenül várjuk, hogy a parlament érdemleges tárgyalá-
 sainak megindulásakor tüzetesen megismertet 'bennünket azzal, mi is
 ennek az „új politikai iránynak“ az igazi célkitűzése, belső tartalma és
 gyakorlati jelentősége, mert bizony eddig azzal — bizonyára a választás
 okozta nagy elfoglaltsága miatt — meglehetősen adós maradt.

NAGYCENK KÖZSÉGE, a nyugati végeknek ez a Széchenyi nevéből
 immár fogalommal magasztosult kicsiny faluja, amelynek minden rögét,
 minden fűszálát annak a nagy névnek a kultusza lengi körül, amelynek egy-
 kori képviselője a falu temetőjében alussza örök álmát, a mai politika annale-
 seibe is beleírta a nevét. Azáltal a hatalmas politikai megnyilatkozás által,
 amellyel a kormány elnöke — Nagycenk község díszpolgára — a község
 kultúrházában megtörte a nyári politikai szünet kényszerű némaságát és
 megindította a gondolatok, a programok és az eszmei harcok zajlását a
 magyar politika vizein. A „nagycenki beszéd“ — hogy a már köztudatba
 átment megjelölést használjuk — pár excellence politikai hitvallás volt,
 noha előadója gondosan ügyelt arra, hogy egy pillanatra se szálljon le azokról
 az elvi és eszmei magaslatokról, amelyeket a hely és az alkalom kegyeletes
 és ünnepi jelentősége megkövetelt. Egyben nagy tapintattal őrizkedett
 attól, hogy a közeljövő nemzeti feladatainak a felrajzolásánál olyan mellékes
 színárnyalatok kidolgozásával is törődjék, amelyek már a napi politika

gondolatvilágába tartoznak és olyan részletkérdések kifejtésével is bíbelőd-jék, amelyekbe már a pártfelfogásnak és a pártfelfogultságnak is bele-szólása volna. És éppen ez a körülmény — az aktuális politikai tartalom, a hétköznapióság szürkése nélkül — adja a nagyecenki beszéd legnagyobb értékét, de egyben — nemzeti szempontokból — kiemelkedő jelentőségét is. A beszéd az első pillanatra megtalálta a kapcsolatot Széchenyi szellemé-vel, de mindvégig ittmaradt a „má-“nál, a „ma“ vérző, sajgó sebeinél, ezerágú teendőinél, nyomasztó gondjainál, sürgető feladatainál. Széchenyi koráról szólott, de minden szavából kicsendült, hogy szeme előtt a mai kor lebeg, Széchenyi küzdelmeit állította az utókor elé, de mindannyian éreztük, hogy voltaképpen a mi küzdelmeinket érzékelteti drámai plasztid-tással, Széchenyi tragédiáját bontotta ki előttünk megragadó erővel, de sejtette velünk, hogy a tragikum megismétlődésétől félti nemzetét. A beszéd mindvégig politikai tendenciájú volt, a nélkül azonban, hogy akár tartalmá-ban, akár hangjában, akár stílusában elvesztette volna a kontaktust a Széchenyi emlékének tartozó emelkedettséggel és áhítattal. Ez kétségkívül nagy érdeme, annál is inkább, mert hiszen sok olyan elvi jelentőségű kérdés tekintetében, amelyben eddig nem volt alkalmunk a kormányelnöktől határozott kijelen-téseket hallanunk, világos szavakkal szegezte le a felfogását, sőt olyan modor-ban, amelyből kicsendült, hogy ez a felfogás voltaképpen egy messzetelektől kormányzati program körvonalait fedi. Amit a nemzeti élet átalakításáról, társadalmi, gazdasági viszonyainknak megreformálásáról, „a legutolsó kicsiny falutól a királyi trónusig“, alkotmányos berendezkedésünk átfor-málásáról, általában a reformok szükségességéről mondott és kötelességként hangsúlyozta a nemzetnek azt a jogát, hogy a „változott viszonyokhoz képest szabad erejéből döntsön az újonnan előállott helyzet fölött“, szaba-tosan és világosan megjelölte a magyar jövő napirendjén lévő nagy kérdé-seket. Mikor pedig reámutatott arra, hogy a jelen generáció feladata a fenti program jegyében egyesíteni a nemzetet, közvetve annak a felfogásának is kifejezést adott, hogy a nagyecenki beszéd eszmei kereteinek gyakorlati tartalommal való kitöltése nem a szónoki ábrándozások, de a politikai realitások birodalmába tartozik.

A történelmi hűség kedvéért meg kell említenünk, hogy a nagyecenki beszéd fentebb idézett passzusa azokban a politikai körökben, amelyek az ősi jogfolytonosság és az ortodox legitimizmus zászlója körül csoportosulnak, némi felesleges nyugtalanságot keltett. E harcos tábor vezetői különböző hírlapi cikkekben, nyilatkozatokban és beszédekben olyan tartalmat igyekeztek a beszéd e mondataiba belemagyarázni, amelyeket inkább az ő felhevült képzeletük, mint a beszéd előadójának szándéka tett indokolttá. Míg egy röviden és tömören megfogalmazott félhivatalos kom-muniké idejében elejét nem vette a nagyecenki beszéd fölött jobbról is, balról is megindult „legitimista és szabadkirályválasztó“ csatározásoknak.

MÍG A NAGYECENKI BESZÉD eszmei magaslatoiról vette szem-ügyre a magyar élet napirendjén lévő nagy kérdéseket s az elvi kereteit szabta meg azoknak a kormányzati teendőknél, amelyeket a közeljövő politikájának kell megoldania, addig a másik októberi miniszterelnöki meg-nyilatkozás, amely a képviselőház összeállításának előestéjén a kormánypárt értekezletén hangzott el, már konkrét tervekkel, határozott munkapro-grammal és részleteiben is kidolgozott törvényhozási penzummal ismertette meg a közvéleményt. Ha nem is olyan messzemenő lejárattal, mint amelyben a nagyecenki beszéd mozgott, de mindenesetre egy parlamenti ciklus köze-lebbi távlati és időszerűbb feladatköre erejéig. Abból a felsorolásból, amely-lyel a kormány elnöke az őszi ülésszak napirendjére kerülő törvényjavas-

latokat, illetve e javaslatok egész sorát ismertette, kitűnik az, hogy a parlamentre már a legközelebbi időkben igen kemény hetek várakoznak. Kemény munkás hetek, amelyekben azonban politikának, különösen a pártpolitikának nem sok dolga lesz, lévén e javaslatok túlnyomó részben kizáróan úgynevezett „szakjavaslatok“, vagy „resszortjavaslatok“⁴, amelyekből a tiszta politikumnak még az árnyéka is hiányzik. A tengeri vállalatok támogatása és létesítése, a korlátolt felelősségű társaságok intézményének bevezetése, a részvénytársasági jog régóta kívánatos reformja, a bortörvény novellája, a mezőgazdasági munkások és a kisiparosok biztosítása, a fürdőtörvény, a jogi oktatás reformja, az autóbuszforgalom szabályozása, az iparostételekről és a kézműveskamarákról szóló javaslat stb., stb. nem hálás témája a rendszerint légüres térben operáló politikai kritikának. De annál kiválóbb és öröndetesebb alkalom a törvényhozás gazdaság-, szociális- és jogpolitikai szakemberei számára, hogy a gazdasági élet függő problémáinak megoldására, a szociális viszonyok stabilizálására, egyszóval a nemzet belső élet-erőinek a tökéletesítésére irányuló e javaslatokkal minden politikai és párt-elfogultságtól mentesen, tisztára a megoldandó problémák anyagi jelentőségét szem előtt tartva, foglalkozhassanak. A politikának csak legfeljebb a törvényhatósági élet tervezett reformjával — ideértve természetesen Budapest közigazgatási reformját is — és a sajtónovellával, meg talán az egyesülési és gyülekezési jog szabályainak kodifikálásával kapcsolatban lesz alkalma hangját hallatni, amint azt a baloldal szószólóinak a nyilatkozatai sejtetni engedik.

De egészen bizonyos, hogy súlyos politikai összecsapások és kemény parlamenti küzdelmek várhatók az e törvényjavaslatokat megelőzően — sőt ezek gyors és síma elfogadásának előmozdítása céljából — napirendre tűzött házszabályrevízió kérdésének tárgyalásainál.

A házszabályrevízió kérdése a magyar parlamentárizmus egének régi bolygója, amellyel a különböző kormányok, különböző politikai megfontolásokból kiindulván, sohasem mertek bátran szembenézni. A régi magyar parlament az Ausztriával fennálló közösség ideje alatt, a dinasztia erőteljes politikai hatalmával szemben nem tartotta célszerűnek a képviselők szólás-szabadságát korlátozni, de nemkevésbé a nemzetiségek érzékenységére való tekintettel sem, noha sok bajnak és kellemetlenségnek vette volna az elejét, ha már akkor nagyobb biztosítékát szerzik meg a népképviselő produktív működésének. A háború utáni törvényhozások pedig éveken keresztül oly életbevágó problémákkal voltak túlterhelve, amelyekhez képest a ház tanácskozási rendjének kérdése csak másodrendű jelentőségű volt. Most azonban, egyrészt túl vagyunk azokon a kérdéseken, amelyek halasztást nem tűrő megoldása akadályozta volna a nemzet normális életfunkcióinak a kialakulását, másrészt viszont olyan sok — és úgy egyenként, mint összességükben fontos és sürgős — törvényhozási feladat vár elintézésre, amelyekre való tekintettel most már egyetlen pillanatig sem lehet tovább halogatni azoknak a rendszabályoknak a keresztülvitelét, amelyek a képviselőház normális munkaképességét hivatvák biztosítani.

A modern parlamenti alkotmányosság egészséges életműködése két pilléren nyugszik: a többség akaratának érvényesülésén és a kisebbség alkotmányos jogainak a védelmén. Minden olyan rendszabály, amely a törvényhozó testületek normális működését e két alapelv tiszteletben tartásával rendezi, a parlamentárizmus és a demokrácia szellemében jár el és ellenkezően minden olyan rendszabály, amely nem teszi lehetővé e két alapelv bármelyikének az érvényesülését, ab ovo antidemokratikus és anti-parlamentáris.

A házszabályok megreformálására vonatkozó az a javaslat, amelyet a

kormány tervez s amelynek — mikor e sorokat írjuk — még csak az alapelveit ismerjük, a tiszta parlamentarizmus fentiekben vázolt követelményei iránt való teljes respektussal igyekszik elérni, hogy a képviselőház tanácskozásai egyrészt teljes lehetőséget adjanak a szembenálló politikai felfogások szabad és lojális küzdelmének, másrészt a dolog természeténél fogva azt akarja biztosítani, hogy a nemzet egyetemét képviselő parlamenti többség az ellenzék jogainak sérelme nélkül tudja keresztülvinni az akaratát. Hogy tehát a magyar parlament ne essék abba a hibába, amellyel éppen a parlamentarizmus ellenlábasai vádolják, s beszélő és fecsegő intézmény helyett dolgozó és alkotó testület legyen, amelyben erőteljesen él a nemzeti Öncéltság és köz iránti felelősségérzet tudata.

A tervezett házszabályrevízió részletintézkedései — amennyiben azokat ma ismerjük — ezeknek az elveknek a tisztelete mellett igyekeznek a képviselőházi tárgyalások szakszerűségét, higgadtságát, a parlamenti küzdelem nyugodt, síma, lovagias lefolyását biztosítani. Azzal az intézkedésükkel, hogy fokozzák a bizottsági munka jelentőségét, a parlament elé kerülő szakjavaslatok behatóbb és lelkiismeretesebb mérlegelését teszik lehetővé. Azzal, hogy reászorítják a képviselőket kötelességük teljesítésére, a képviselőházi ülések munkaképességét biztosítják. Hogy intézményes garanciákkal igyekeznek körülbástyázni a költségvetés és appropriációs javaslat letárgyalását, megakadályozzák azt, hogy az állami közösség nagy érdekei játékszeri legyenek a pártpolitikai villongásoknak.

Ellenzéki oldalról igen nagy támadásban van része a házszabályok egyik tervezett intézkedésének: amely tudniillik azt akarja megakadályozni hogy a nemzeti becsületet és az állam magasabb érdekeit sértő beszédek és felszólalások a képviselőházi naplóba és ezen keresztül a nyilvánosságra kerüljenek. Pedig ez az intézkedés a mellett, hogy a legkevésbé sem sérti a képviselők szólásszabadságát, egyszerűen azt az — eddig sajnos eléggé gyakran tapasztalt — visszásságot akarja megszüntetni, hogy az országgyűlés képviselőháza szónoki emelvény legyen a nemzet egyetemes érdekei s a magyarság legszentebb érzései ellen törő propaganda számára s hogy azok a képviselők, akik a nagy nyilvánosság előtt nem tudnának büntetőjogi következmények nélkül szembehelyezkedni a törvény világos parancsaival, a parlament padsoraiban se találjanak lehetőséget arra, hogy a nemzeti közvéleményt megbotránkoztassák, vagy pedig valamely, az ország érdekeire nézve ártalmas nyilatkozatukat nyilvánosságra hozhassák. Hogy ilyen rendszabályokra szükség van, azt éppen a legutóbbi szomorú parlamenti események — amelyek során a belügyi kormány a lehető legméltatlanabb s a kormányzat becsületét, az államhatalom tekintélyét aláásó támadásban részesült az ellenzék egyik hangos és felelőtlen tagja részéről — tanúsítják. S hogy ez az intézkedés nem az ellenzék mozgási és szólásszabadsága ellen irányul, arra biztosíték a kérdéses szakasz tételes intézkedése, amely lehetetlenné teszi, hogy a többség pártszempontok által vezetett visszaéljen e szakasz alkalmazásával.

A KÉPVISELŐHÁZ MÉG ÚGYSZÓLVÁN ÖSSZE SEM ÜLT, máris szolgált politikai szenzációval. A baloldali demokraták egyik ifjú és temperamentumos tagja — aki arról nevezetes, hogy szavai értelmét és súlyát csak akkor szokta mérlegelni, mikor a száján már kieresztette — egy bravúros nekivágással le akarta gázolni a belügyi kormányzat egyik magas és felelősségteljes pozícióban ülő, rokonszenves tagját. Aki, mellesleg szólva, példaképe a hivatali korrektségnek, kötelességtudásnak és pártatlanságnak. Ez az inkább hangos, mint „snájdig“ huszárcsíny azzal az előrelátható eredménnyel végződött, hogy az ifjú és heves honatya szerencsésen „szétlovagolta“ a saját

pártját, amely most atómjaira szétbomolva lebeg az űrben. És keresi azt a kijegecedési pontot, amely körül a különböző politikai hitvallást követő, különböző politikai etikum bázisán álló s különböző közéleti célkitűzésekkel operáló tagjait úgy retablirozhatná, hogy belőlük, ha nem is számban, de legalább súlyban számottevő ellenzéki párt alakuljon ki. £ sorok írásakor még javában „vajúdnak a hegyek“, javában tárgyalnak a frakciók, javában veszekednek a klikkek, javában zúgnak-búgnak a volt és leendő vezérek, javában paktálnak a létező és nem létező pártszervezetek. Hogy ebből a kaotikus zűrzavarból idővel kialakul-e valami pozitívum, pozitívum, amely a magyar politika magasabb érdekei szempontjából is jelentene valamit, az a jövő titka. Nehéz a sok ambíciót kielégíteni s azokat a politikai irányzatokat közös nevezőre hozni, amelyek csak a kormánypolitika negációjában értenek egyet, de különben világfelfogás, osztályhelyzet, politikai program és közéleti felfogás szempontjából a politikai szivárvány legválogatosabb színeiben ékeskednek. Nagy baja ennek a demokrata pártkonvulciónak az a körülmény is, hogy sajnos, nem rendelkezik azzal a providenciális egyéniséggel, akinek átütő ereje, osztatlan tekintélye és sértetlen politikai nimbusza alkalmas centripetális erő volna a különböző ambíciók és törekvések egységes, szerves összefogására. Ilyen körülmények között valószínűleg igaza lesz Kállay Tibornak, — akinek személyébe mellesleg szólva ez ellenzéki törekvések nagy reményeket horgonyoznak — aki az egyik politikai vezércikkében nyíltan és őszintén megmondja: „alig lehet reálpolitikai célkitűzés az, amely az egész úgynevezett polgári ellenzékot szerves és formális egységbe, közös vezetés alatt kívánná egybefoglalni“. Azok a tapasztalatok, amelyeket e demokratikus, polgári ellenzék belső vajúdásai, kicsinyes személyi torzszalkodásai, alacsony politikai béka-egérharcai, s szinte csillapíthatatlan ambíciói szemléletéből szereztünk, sajnos, megerősíteni látszanak Kállay Tibor cseppet sem örvendetes diagnózisát. Sajnos, mondjuk, mert nagy érdeke volna úgy a kormánynak és a kormányzó pártnak, mint a képviselőháznak és az országnak, hogy a parlamenti ellenzék fontos alkotmányjogi szerepét ne egyesegyedül a forradalmi szociáldemokrácia sajátítsa ki magának. Hogy alakuljon ki végre egy egységes, szervezett, komoly ellenzéki tábor, amely a nemzetélet alapvető nagy kérdései tekintetében: a polgári államrend gondolatában s a nemzeti öncélúság koncepciójában egy platformon áll a többséggel, de a módszerek és a részletkérdések tekintetében komolyan, lelkiismeretesen, a nemzeti érdekek szigorú figyelemmel-tartásával gyakorolja az ellenzék kritikai és ellenőrző hivatását. Egy ilyen egységes, szervezett, komoly polgári ellenzék nagy mértékben hozzájárulna a magyar parlamentarizmus normális életfunkcióinak a kialakulásához és egyben lehetőséget nyújtana arra, hogy a kormányelnök — amint ezt az egyik beszédében jelezte is — megtalálja az államügyek vitelében a becsületes együttműködés lehetőségét a parlament túlsó oldalával is. Ez pedig igen nagy nyereség volna a magyar politikai erők jövőbeni egészséges kialakulása, illetve kiegyensúlyozódása szempontjából, amely viszont kedvezően éreztetné hatását a nemzetélet minden más megnyilatkozásában.

ANTAL ISTVÁN

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

A Népszövetség szeptemberi közgyűlése. – A Népszövetség és a kisebbségek. – A döntőbíróóságok kifejlesztése. – A leszerelés gyorsítása. – Angol-francia megegyezés a leszerelés kérdésében. – Görögország és Olaszország barátsági és döntőbíróósági szerződése. – Az SHS. királyság helyzete. – A Rajna-vidék kiürítése. – Németország jóvátételi tartozása

AHÁBORÚ és béke harca mindig élesebbé váló körvonalokban rajzolódik Anapjaink történelmének horizontjára. Vagy talán csak mi, véges lények, látjuk ezt harcnak, akik a háború és béke fogalmait szigorúan különválasztjuk, pedig valójában éppen úgy egyet jelentenek, mint az élet és a halál: van-e a történelem és a természet szemüvegén nézve különbség a béke és háború állapota között? A mi nehezen dolgozó, mankókon járó s a panta rhei hatalmas gondolatától visszariadó elménk azonban megkívánja a szigorú megkülönböztetést, nehogy menthetetlenül belezavarodjék a nagy fogalmak számára érthetetlen egységébe s irányát és akaratát elveszítse. Ezért, mint ahogy a matematikai problémák megoldásánál az x -et és az y -t használjuk, tegyük fel, hogy valóban van az emberiség történelmi fejlődésében küzdelem e két-egy fogalom között. Van egy erőteljes és őszinte mozgalom, mely a háborút, azaz a nemzetek öldöklő összeütközését ma, mintegy a négy és fél évig pusztító világháború visszahatásaként, végleg ki akarja zárni az államok egymásközötti viszonyából. Ezzel szemben pedig, mentői erősebbé, tudatosabbá válik ez a mozgalom, a létezésében megtámadott háború annál inkább keresi érvényesülésének eszközeit s annál plasztikusabban jelennek meg szemünk előtt a védekező „demiurgos⁴⁴ tudatos ellenhúzásai és ösztönszerű, szinte vulkanikus reakciói.

A Népszövetség szeptemberben lezajlott (szeptember 3—26.) IX. közgyűlése, mely önmagában eseménytelen volt, és ezért tulajdonképpen először bírt a normális parlamenti ülészek jellegével, szintén magán viselte e két jelenség összeütközésének bélyegét. A közgyűlés szónokai- és főbizottságainak munkája egyaránt a háború megakadályozásának jegyében állott még Briand beszéde is, amely szokatlanul kemény hangjával és harcias jellegével — hiszen szinte az öklét rázta a vele szemben ülő német kancellár orra alatt — elütött a genfi Salle de la Réformation-ban eddig szokásos mérsékelt, udvarias, minden élt kerülő, szinte szalónhangtól, mégis telve volt „a béke nagy eszméje szolgálatának“ szentelt frázisokkal: valószínűleg azért, mert a francia külügyminiszter azt tartja, hogy a békét néha harcias eszközökkel kell elősegíteni. A háborút megdöntő mozgalomnak, amely a valódi béke állapotát akarná Európában helyreállítani és ennek eszközeit becsületes buzgalommal keresi, — őszinte szolgálói tulajdonképpen csak az úgynevezett európai „neutrálisok“ sorából kerültek ki, akikhez, mint elsőrendűen érdekeltek, csatlakoztak a volt központi hatalmak egyes államának képviselői is.

Különösen három probléma volt, amely ezzel kapcsolatban szinte meglepő élénkséggel jelent meg a közgyűlés légkörében, három nem rögtöni megoldást kívánó probléma, amelyet eddig a bártortalan tagállamok nem igen szoktak volt beledobni ebbe a környezetbe, nehogy a „megértés“ fejlődését megzavarják. Beelaerts van Blokland, hollandi külügyminiszter, Motta szövetségi tanácsos, Svájc első delegátusa és nyomukban Seipel, osztrák kancellár, eddig szokatlan bátorsággal mutattak rá arra, hogy a Népszövetség a kisebbségekkel szemben nem tesz eleget kötelezettségeinek és hogy az intézmény létjogosultsága van veszélyeztetve, ha ezen

a téren nem válik aktívabbá. Beelaerts ama javaslatát, hogy egy állandó kisebbségi bizottságot alakítsanak, amely minden felmerülő panasszal alaposan és nem elodázóan foglalkozzék, nem vették ugyan tárgyalás alá, de kétségtelennek látszik, hogy a kisebbségi kérdés nem kerül le ezután a népszövetségi tárgyalások napirendjéről, sőt lehetséges, hogy a jövő évi közgyűlésnek egyik főtémájává válhatik Közép- és Kelet-Európa ez égető problémája, mely a békeszerződések nyomán létrejött mai helyzetnek legnagyobb ségyene.

Két másik kérdés, amelynek népszövetségi szellemben való kezelésére különös hangsúllyal figyelmeztettek az említett volt semleges államférfiakon kívül még Mowinckel dán miniszterelnök és külügyminiszter, Hambza, a norvég storting elnöke: a döntőbíráóságok kifejlesztésének és megerősítésének s a leszerelés gyorsításának problémái. A döntőbíráskodás intézményével és lehető általánosításának formáival igen alaposan és behatóan, szinte a régi zsinatokra emlékeztető szörszálhasogatással foglalkoztak a közgyűlésnek jogi és leszerelési főbizottságai. Az eredmény egy sorozat szerződés-tervezet volt, amely részben kétoldalú kötelező döntőbíráósági, részben kölcsönös biztonsági és segélynyújtási szerződésmintákból állott, amelyeket a közgyűlés a tagállamoknak határozat keretében elfogadásra ajánlott. Ezeknek kidolgozásában Magyarország méltóan és alaposan kivette részét Apponyi Albert gróf és Tanczos Gábor tábornok, magyar delegátusok útján. Mindenesetre ezzel is alá akartuk húzni azt az elvünket, hogy jogunk és igazságunk tudatában az igazi béke kiépítését a döntőbíráskodás vonalán keressük. Ezt azzal is nyomatékosan jelezte Magyarország, hogy éppen ennek a közgyűlésnek a tartama alatt írta alá a hágai állandó döntőbíráóság alapokmányának 36. cikkét, amely bizonyos szigorúan körülírt jogi kérdésekben, a reciprocitás fenntartásával, kötelezővé teszi az aláíró államok között a döntőbíráskodást. Az aztán más kérdés, hogyan rímel a Népszövetségnek ez a, hogy úgy mondjuk, törvényelőkészítő, magas színvonalon álló működése azzal a ténnyel, hogy egy bizonyos tagállamánál nem képes elérni, egy már meglevő döntőbíráósági szerződésnek — a trianoni békeszerződés 239. és 250. szakaszainak — lojális végrehajtását? Lehet-e a döntőbíráskodás intézményét szélesebben kiépíteni, amíg ezzel a problémával szemben nem áll minden tagállam azonos erkölcsi és jogi állásponton, és amíg akad egy is közöttük, amely a „boldog birtokos“ vagy az erősebb jogán nem felel meg nemzetközi érvényű kötelezettségeinek?

Valószínűnek látszik azonban, hogy ez a mozgalom az év folyamán erősödni fog és hogy a döntőbíráskodás protagonistái a jövő őszi közgyűlésen megnagyobbodott számban fognak megjelenni és megnövekedett bátorsággal fognak fellépni.

A legkevésbé kielégítő volt a leszerelési kérdés tárgyalása és ez mutatta a legnagyobb ellentéteket és a legnyugtalanítóbb zavart is. A leszerelési konferencia előkészítésére hivatott bizottság három évi munka után, mely alatt öt ülészakot tartott, sem tudott olyan pozitív eredményt felmutatni, amelynek alapján a konferenciát a siker reményével lehetne összehívni. A német tétel, amelyhez természetesen mi is csatlakoztunk — Ausztria és Bulgária hallgattak — úgy szól, hogy a békeszerződés 8. cikke és a katonai fejezet bevezető része erkölcsi kötelességévé teszi a hatalmaknak a leszerelés megindítását, és hogy az általános konferenda, ha összehívják, képes lenne az első lépést megtenni ezen a téren. Ezzel szemben a szövetségesek álláspontja az, hogy a békeszerződések nem kötelezik őket a leszerelés keresztülvételére, hanem mindössze elismerik, hogy a „béke fenntartása megköveteli a nemzeti biztonság által megengedett és a nemzetközi szerződések által előírt minimumig történő leszerelést“. A franciák

szerint tehát első lépés a biztonság kiépítése és csak aztán lehet megállapítani a leszerelés mértékét, amely természetesen csak fokozatos lehet. Franciák és angolok s ezek szatellesei pedig megegyeznek abban, hogy a konferenciát csak akkor szabad Összehívni, ha a talaj eléggé elő van készítve ahhoz, — különösen technikai szempontból — hogy egy fiaszkótól ne kelljen tartani. A két tétel megütközése eredményeként a közgyűlés azt a kívánságát fejezte ki, hogy az előkészítő-bizottság mihamarabb üljön össze, azonban a konferencia dátumára semmiféle útbaigazítást nem adott.

A KÖZGYŰLÉSNEK és bizottságainak tárgyalását mélyen és erősen befolyásolta az angol-francia leszerelési megegyezés, bár hivatalosan tulajdonképpen egyetlen hatalmasságnak sem volt tudomása róla és bár a vitáikban semmiféle utalás nem történt erre a megegyezésre. A leszerelés kérdésében az angol és francia álláspont között, amióta az előkészítő-bizottság összeült, szinte kiegyenlíthetetlen ellentét forgott fenn. Ami a tengeri leszerelést illeti, a franciák a „globális limitáció“ hívei, azaz azt kívánják, hogy minden hatalom flottájának maximálisan engedélyezett össztonnatartalma állapíttassák meg, viszont joga legyen ezen belül az egyes kategóriákban annyi és olyan hajót építeni, amennyi szükségleteinek megfelel. Az angol tétel viszont minden egyes kategóriának meg akarja állapítani a tonnatartalmát és egységszámát: Nagy-Britanniára nézve az angol partvidék és a hosszú kereskedelmi járatok védelme szempontjából fontos, hogy ezt az arányszámot ne csak ismerje, hanem ellenőrizhesse is. Ami a szárazföldi leszerelést illeti, a franciák a leszerelésből az úgynevezett kiképzett tartalékokat — minden ország hadierőjének legfontosabb rezervoárját — teljesen kívül akarják hagyni azokon a kategóriákon, amelyekre a leszerelést alkalmazni lehetne. A „potentiel de guerre“-nek ez a nagyjelentőségű problémája volt a legnagyobb ellentét a két hatalmasság között, amely megakadályozta, hogy az előkészítő-bizottság a leszerelési előzetes szerződéstervezet szövegében megegyezésre jusson.

A NEVEZETES angol-francia megegyezés, amely a világpolitikának ez utóbbi hónapok alatt központi problémájává vált s amelynek keletkezéséről hosszas tárgyalás után, október 23-án, jelent meg egyidejűleg egy angol fehér s egy francia kék könyv, ebben a két pontban kölcsönösen a másik hatalom álláspontját fogadja el. Franciaország a tengeri leszerelés kérdésében az angol álláspontot, Anglia a szárazföldi leszerelést illetően a franciát. Amint azt Sir Austen Chamberlain a megegyezést bejelentő beszédében, néhány nappal súlyos megbetegedése előtt, hangsúlyozta, ennek egyéb célja nem lenne, mint az, hogy a fennforgó ellentétek kiküszöbölésével lehetővé tegye a leszerelési bizottság munkájának befejezését és a leszerelési konferencia összehívását. A két szerződő hatalom e magasztos intenciókhoz képest közölte megegyezését a washingtoni tengeri leszerelési szerződés aláírói hatalmaival: az Egyesült-Államokkal, Japánnal és Olaszországgal, felszólítván őket csatlakozásra.

Fájdalmas csalódás érte azonban őket, amennyiben Japán kivételével, amely hamarosan hozzájárult, a két másik hatalom nem volt képes teljesen honorálni ennek az állásfoglalásnak békés céljait. Különösen az Egyesült-Államokban szült erős visszatetszést a megegyezésnek a haditengerészetre vonatkozó része, amelyben az amerikai álláspont teljes lábbaltaposását látták. A States Department igen szigorúan analízáló jegyzékben, gondos alapossgal mutatott rá, miért nem fogadhatja el a kategóriák szerinti limitálásnak különösen a kis cirkáló felszerelésére és számára vonatkozó részét, amely érdekeivel és eddig kifejtett álláspontjával homlokegyenest

ellenkezik. Coolidge kormánya nagy megértésről tett tanúságot azáltal, hogy a további tárgyalások lehetőségét nyitva hagyta, míg másrészt éppen kategorikus állásfoglalása következtében, különösen az angol államférfiak — elsősorban a Chamberlaint ideiglenesen helyettesítő Lord Cushendum — nyomatékmal hangoztatták, hogy a megegyezés csak prepozíció s a többi hatalmak kívánságához képest, természetesen, megváltoztatható.

A tényleg elhárítható technikai akadályok mellett azonban van egy másik, sokkal fontosabb politikai jellegű mozzanat, amely a nemzetközi politikában erős nyugtalanságot okozott. Ez az a hivatalos nyilatkozatok és dementik dacára talán még sem egészen joggal gyanú, hogy a leszerelési tézisek kölcsönös kicserélése London és Párizs között nem egyedül a leszerelés megkönnyítését célozza, hanem egy nagy koncepciójú szövetségi politikának egyik pillére. És ezen a ponton jelenik meg a leszerelés álarcá mögött a háború szilhuettje, az 1914 előtti háborús politika minden tartozékával. Az, hogy Franciaország feladta az ösztönös tartalom limitációjához ragaszkodó tételét, ugyanis annyit jelent, hogy a La Manche-csatornában nem óhajt többé angol támadás ellen védekezni, mert ez már nem szükséges, sőt, hogy más, idegen támadás esetére, partjainak védelmét valószínűleg egy másik flotta által biztosíthatja. Viszont Anglia is teljes biztonságban érezheti magát Franciaország részéről és a Földközi-tengeren is nyugodtan bocsáthatja flottáját, huszonnégy év óta állandó szövetségese, a Francia Köztársaság rendelkezésére. Hátát Európa felé megvetve csakis tengerentúli összeköttetéseinek védelmére fordíthatja minden erejét és ezért, évszázados politikájával szakítva, a kontinentális hegemoniát mindenestől átengedheti Franciaországnak. Bár a két kormány a legnagyobb eréllyel és felháborodással tiltakozott minden ilyen inszINUÁCIÓ ellen, mégis megvan a valószínűsége annak a feltevésnek is, hogy ilyen nagyjelentőségű koncessziókat csak szélesebb politikai megegyezés alapján tehetek egymásnak.

A kontroverzianak, amely egy pillanatban az angol-francia-amerikai viszony elmérgesedésével fenyegetett és határozott elhidegülést hozott létre London és Róma között, legközelebbi fázisa London és Párizs válasza lesz Washingtonnak. Ezekből a válaszokból látni fogjuk, hogy milyen esélyei vannak egy megegyezésnek és hogy mit hajlandó a két kormány feladni elfoglalt álláspontjából. Az elérhető megegyezésnek formába öntése azután a leszerelési konferenciát előkészítő népszövetségi bizottság feladata lesz.

A nem egészen szerencsés sakkhúzásból, — melynek taktikai hibáit például a Times nyíltan Sir Austen Chamberlain „kezdő súlyos betegségének“ róta fel, — kifejlődött helyzetnek nyugtalanító mozzanata a Rómában mutatkozó gyanakvás és elkedvetlenedés. A Palazzo Chigiben úgy látszik különösen rossznéven vették azt, hogy a tengeri leszerelésnek az a koncepciója, mely a megegyezésre épülne fel, Olaszországra rá akarná kényszeríteni Franciaország középtengeri fölényét. Olaszország tehát megtagadta hozzájárulását és Washingtonhoz keresett közeledést. Másrészt a Balkánon erős fellépésének és ügyes diplomáciájának sikerült elgáncsolnia a két hatalom közös akcióját. A bolgár kormány nem tett eleget az angol-francia felszólításnak, hogy a macedón komitétet feloszlassa, amihez Olaszország tudvalevőleg demonstratív nem csatlakozott — és Bulgáriának semmi baja sem történt ennek következtében. Ez Szófiában kétségkívül inkább Olaszország pozícióját erősítette, mint a két másik hatalomét.

KÜLÖNÖSKÉPPEN a franciabarátnak ismert Venizelos redivivus politikája sem fejlődött egészen abban az irányban, ahogy azt Párizsban képelték.

Európai körútjának első állomása Róma Volt, hol szeptember 23-án barátsági és döntőbírósi szerződést írt alá Mussolinivel, amelynek jelentőségét a sajtónak tett nyilatkozata még különösen kiemelte. Mind párizsi látogatását, mind későbbi belgrádi tárgyalásait alapvetően befolyásolta ez az Olaszországgal, mint a Kelet-Közép-tenger legnagyobb hatalmával kötött szerződés. Hiszen Belgrádban egy pillanatilag úgy látszott, hogy teljes balsikerrel végződnek a tárgyalások, csak a király személyes intervenciójának volt köszönhető, hogy megállapodásra tudtak jutni. Ez a megállapodás főként arra vonatkozik, hogy a két kormány bizottsági tárgyalások útján meg fogja kísérlem a Szalonikiban tervezett szerb szabadkikötő kérdésének, illetve a Szerbiát ott illető jogoknak tisztázását. Ezek a jogok azonban kizárólag és hangsúlyozottan kereskedelmi természetűek. Visszatérése után Venizelos továbbá kijelentette, hogy hasonló barátsági szerződést, mint amilyent Olaszországgal kötött s mint amilyet Jugoszláviával a belgrádi megállapodás értelmében kötni hajlandó, kész Bulgáriával és Törökországgal is kötni. A Balkán-Bismarck ismét elemében van és nagyszabású politikát csinál, amelynek célja Görögország mai pozíciójának megerősítése és nyugalmas fejlődésének biztosítása.

KEVÉSBBÉ nyugodtan megalapozottnak látszik az utóbbi hónapok eseményei után a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság helyzete és jövője. A horvátok ellenállása — dacára annak, hogy a jólirányított golyónak sikerült a parasztpárt nagynevű vezérét is leterítenie — nemcsak, hogy nem gyengült, hanem, a többszázados kulturális és vallásos ellentétből táplálkozva, mely a horvátot a szerbtől elválasztja, olyan méreteket öltött, amelyek Belgrádot komolyan gondolkozóba ejthetik. Vannak ugyan kísérletek, amelyek áthidalni próbálják a belgrádi orgyilkosság következtében kipattant ellentétet, azonban nehezen képzelhető el, hogy a horvátság, amelynél az elkeseredés és a szerbellenes antagonizmus tetőfokát látszik elérni, a helota szerepre kárhóztatva, a vidovdani alkotmány keretében legyen továbbra is hajlandó résztvenni a Háromegy Királyságban. Azok a horvátok, akik emlékeznek a Magyarországgal szövetségben eltöltött századokra, amikor Horvátországnak önálló parlamentje volt, nyelvét és szokásait sérelem nem érte, gazdaságilag nem zsákmányolták ki, hanem ellenkezőleg, támaszt talált a szövetségesben, keserűen állapítják meg, milyen mélyre zuhantak az új szláv egységben. Dacára annak, hogy ismerjük a horvát nép kemény elhatározókéességét és vas elszántságát, vakmerő lenne egy tragikus összeütközés lehetőségét jósolgatni. Érdemes azonban megállapítani, hogy az állítólag az önrendelkezési jog alapján egységes nemzeti jelleggel teremtett új államok közül a legkomolyabb válság jelei éppen abban mutatkoznak először, amelyet pedig politikai, gazdasági és nemzeti szempontról európaszerte a legegészségesebbnek és legerősebbnek tartottak.

A NÉPSZÖVETSÉGI közgyűlés egyik legfontosabb eseménye volt az a tárgyalás, amely bár a genfi intézmény keretein kívül, de az őszi összejövetel alkalmából a jóvátételi és a rajnai kérdésben érdekelt Nagyhatalmak között egy, további megegyezési tárgyalásokra vonatkozó megállapodást hozott létre. A Rajna-kiürítés kérdését Stresemann, midőn a Kellogg-paktum aláírására Párizsba érkezett, hivatalosan vetette fel a francia kormánnyal szemben, Müller kancellár pedig Genfben az összegyűlt szövetséges hatalmak elébe terjesztette Németország kívánságát. A franciák tudvalevőleg azon az állásponton állanak, hogy a Rajna-vidék megszállása számukra a békeszerződés egész komplexumának végrehajtását garantálja.

Amíg tehát a német jóvátételi fizetések nincsenek végérvényesen rendezve és Franciaország nem rendelkezik olyan garanciákkal, amelyek e rendezés megváltoztatását egyszer s mindenkorra kizárják, nem hajlandó idő előtt lemondani a Rajna-vidék megszállásában rejlő zálogról. Párizs pedig örömmel látná, ha olyan általános rendezés jönne létre, amely őt elsősorban az Amerikával szemben teljesítendő fizetési kötelezettségeitől megszabadítaná — 1929 augusztusában 400 millió dollárt kell Washingtonnak fizetnie a Franciaországban visszaradott hadianyagért — és Németország jóvátételi fizetéseire szinte automatikus biztonsággal, azaz ellenőrzés szüksége nélkül számíthatna. Németországnak viszont érdeke lenne, nemcsak a Rajna-vidéknek 1935 előtti teljes kiürítése — a második zónának 1930 január i-je előtt, valószínűleg már 1929 elején történendő kiürítése a genfi tárgyalások eredményeképpen többé-kevésbé biztosítottnak látszik, — hanem az is, hogy tudja mivel tartozik és hogy megszabaduljon a számára, bár a valuta stabilitása szempontjából biztonságot jelentő, de különben terhes ellenőrzéstől. Szeptember 16-án ugyanis Belgium, Franciaország, Japán, Nagy-Britannia, Németország és Olaszország képviselői között formula jött létre, amelyhez képest tárgyalásokat fognak kezdeni a Rajna-kiürítés kérdésében, a jóvátételi kérdés teljes és végleges rendezését illetően és ebből a célból pénzügyi szakértőkből bizottságot állítanak össze. Egyidejűleg Briand szellemes propozíciójára elfogadták egy „megállapító és békéltető“ bizottság felállításának elvét, amely a Rajna-megszállás megszüntetése következtében felmerülő kérdéseket lenne hivatva a viszonyosság alapján rendezni, azaz Franciaországra nézve éppúgy érvényesen, mint Németországra nézve.

AMI MÁR most a jóvátételi kérdés gyökeres rendezését illeti, ezen a helyen már többször jeleztük és méltattuk azt a nagyszabású akciót, amelyet Mr. Parker Gilbert, a jóvátételi főügynök, körülbelül egy évvel ezelőtt kezdeményezett s melynek célja Németország jóvátételi tartozása főösszegének és az évi törlesztéseknek végérvényes megállapítása s ezzel kapcsolatban az ellenőrzésnek megszüntetése. Ennek a tervnek természeteszerű következménye lenne a Németország által az ez év őszén kezdődő normál évben a Dawes-terv szerint fizetendő 2.500 millió márkás évi törlesztésnek leszállítása, kapcsolatban azzal, hogy a jóvátételi főösszeget körülbelül 35—40.000 millió márkában állapítanák meg. Anglia, amelynek javára szóló jóvátételi törlesztés az épp elmúlt évben érte el azt az összeget, amelyet viszont ő háborús adósságai címén Amerikának fizet, nem szívesen látott olyan tervezetést, amely ez összeg leszállítását eredményezhette volna. Úgy látszik Parker Gilbertnek londoni látogatása alkalmából sikerült meggyőznie Churchill kincstári kancellárt arról, hogy aggodalma nem indokolt és így a Brit Birodalom támogatása a terv számára biztosítva van. Elyben a belga kormány is hozzájárult, szintén hangsúlyozva, hogy semmiféle leszállításba bele nem egyezhetik s hogy a végleges rendezéssel egyidejűleg rendezni kell a Németország által a háború alatt Belgiumban kibocsátott 6 milliárd márka bankjegy kérdését, melynek terhe eddig a maga egészében Belgiumra nehezedett. Ezekkel a kautélákkal a jóvátételi konferencia összehívása és azután a Genfben elképzelt pénzügyi szakértő-bizottság összehívása biztosítottnak látszik.

A jóvátételi kérdés végleges rendezése az európai politikai helyzetet lényeges tehermenteltől szabadítaná meg és így a békeirányban legnagyobb jelentőségű lépés lenne. Az út az elvi megegyezéstől a megvalósításig természetesen akadályokkal terhes lesz s a hivatalába majdnem félévi szabadság után, november elején, visszatérő Stresemann, ha tisztultabb atmo-

szférában is, nem csekély nehézségekkel lesz kénytelen küzdeni. Függetlenül azonban ennek a problémának rendezése az amerikai elnökválasztásoktól is, illetve az új elnök álláspontjától a szövetségesek adósságai tekintetében. Eddig egyik jelölt, sem Hoover, sem Smith nem látszik hajlandónak arra, hogy akár a szövetségesek adósságainak leszállításába, akár abba beleegyezék, hogy helyettük Németország fizessen. A megalakítandó bizottságban valószínűleg csak magánszakértő fog Amerika részéről megjelenni, de ez a Wall Street befolyását fogja képviselni, ami odaát, ahol a „business“ vezeti a politikát, nem kis jelentőségű tény.

Ez az éppen vázolt akció, továbbá az amerikai iniciatívára létrejött Kellogg-paktum, — melyhez legutóbb Magyarország is bejelentette hozzájárulását— hangsúlyozva, hogy különösen az Európa békéjét veszélyeztető viszályoknak megoldására meg kellene találni a megfelelő intézményt — és végül a volt semleges államoknak a döntőbíráskodás kiterjesztésére és tekintélyének megerősítésére indított akciója a békemozgalom fő pillérei; az angol-francia leszerelési megegyezést sajnos, a legjobb akarattal sem lehet ebbe a kategóriába sorozni. Ellenkezőleg: megdöbbentően mutatja azt az erőt, amellyel a háború veszélyeztetett pozícióját védeni igyekszik. A közelebbi hónapok politikai fejlődése előreláthatólag biztosabb támpontot fog nyújtani arra, hogy a további kifejlés irányát meghatározhassuk.

OTTLIK GYÖRGY

A MÁRMAROSI SKIZMA-PER 1913—1914-BEN¹

— Adatok azon vád megdöntésére, hogy Magyarország részes a háború előidézésében —

Kiemeli az ítélet, hogy a mozgalom tisztán vallási jellegéről már csak azért sem lehet szó, mert a vádlottak és tanúk közül általában egyetlenegy sem ismerte a görög keleti orosz és a görög katolikus vallás közt fennálló hitelvi és szervezeti különbségeket s legtöbbször a görög keleti vallásra való áttérés okát meg sem jelölték, vagy pedig oly választ adtak az ily irányú feltett kérdésre, amellyel nyilván leplezték az áttérés igazi okát (például „ónért a görög keleti orosz vallás a legmagasabb“, „ónért abban több a böjt“, „azért tértem át, hogy kitapasztaljam“ stb.). Megállapítja az ítélet, hogy a Gerovszki Alexinél tartott tanácskozásokon sohasem volt szó arról, hogy a népet fel kell világosítani a két vallás közt levő különbségről, mindig az volt a tanácskozás tárgya, mily külső eszközökkel lehet a népre hatni, hogy a tömegeket a mozgalom már ismertetett céljainak megnyerjék.

Kabalyuk Sándort 4 évi és 6 hónapi államfogházra, valamint 1.000 K pénzbüntetésre ítélték; Vorobcsuk György 1 évet és 6 hónapot, ifj. Petród Demeter 2 évet és 6 hónapot, id. Palkaninec Mihály 2 évet, Szabó Miklós 3 évet, Kemény István Ivanu 2 évet, Vakaró Stefán 2 évet, Prokop Cirill 1 évet és 8 hónapot, a többi bűnösnek kimondott vádlott 6 hónaptól 1 évig terjedő államfogházbüntetést kapott.

Az ítélet tehát éppen nem mondható szigorúnak. Hála a humánus magyar törvénynek és az ügyészi vádnak, amely csak izgatás vétségére szolt, a vádlottakra a legenyhébb büntetés: csak az államfogház nehezedett, amelyet tudvalevőleg mint custodia honesta-t, a párbajvétség büntetése révén „úri büntetésnek neveztek.

A m. kir. ítélőtábla lényegtelen módosítása után a kir. kúria Vorobcsuk György büntetését fogházban állapította meg, minthogy ezt a vádlottat a kir. ítélőtábla megvesztegetés vétségében is bűnösnek mondta ki a törvényszék felmentő ítéletével szemben. Ez a vádlott ugyanis egy határrendőrségi altisztet 200 K-ért egy lefoglalt levél eltüntetésére akart rávenni. Ezenkívül a kúria még felmentett egy jelentéktelenebb vádlottat is.

A kir. kúria ítélete azonban az alsóbírói ítéleteknek jelentéktelen megváltoztatása mellett is a pernek legfontosabb történelmi okirata. A kúria ítéletéből érezzük ki leginkább, mily érzékeny Őre a magyar bíróság a magyar jog és a magyar igazságszolgáltatás egyetlen céljának, minden magyar érték védelmével híven szolgálni a magyar állam biztonságát, a magyar nemzet történelmi öntudatát és céljait s ezzel az örök emberi igazságot.

A kir. kúriát nem feszélyezi a vád enyhése s rámutat, hogy a bűnper adatai szerint a vádlottak tervszerűen, megfontoltan, a szándéknak és cél-
nak teljes tudatában, idegen állam érdekében a magyar haza kárára és veszedelmére szövetkeztek. Kijelenti, hogy a vádlottak cselekedetében súlyosabb bűncselekmény tényálladékát ismerte fel, ez pedig nem egyéb, mint a Btk. 127. §-ának 3. bekezdésében meghatározott célból létrejött

¹ Lásd a TV. kötet 1. (13.) számában a 92. lapon.

szövetség büntette. Megállapítja a kúria, hogy a vádlottak jól átgondolt és sikerre leginkább kilátást nyújtó tevékenységgel megbolygatták a vallásos nép hitét és a népet tévútra vezették. Titokzatosan és fondorlatosan így akartak eljutni ahhoz a célhoz, hogy az állam területe erőszakos módon, lázadás útján megcsonkíttassék s alkalmas időben idegen (orosz) uralom alá jusson.

A kúriának természetesen nem volt módjában változtatnia az általa felismert jogi megállapítások alapján az ítéletekben, mert ezt a perrend szabályai tiltották.

Meg kell azonban említenünk egy nevet, Brenner Mihály kir. törvényszéki bírót, akinek jogi álláspontja a nagy terjedelmű bűnügy bogozásában ugyanaz volt kezdetben is, mint aminőt a kir. kúria később elfoglalt. Ez a vizsgálóbíró minden dicséretet megérdemlő tevékenységgel törekedett feltárni a bűnügy valódi szövedékét. Feladata magaslatán állva nagyszabású előterjesztést dolgozott ki s ebben megjelölte azt az utat, melyen a vizsgálatnak a bizonyítékok beszerzésében haladnia kell. Ez az előterjesztés non egyezett a vád enyhe álláspontjával s így a vizsgálóbíró amaz igyekezete, hogy a hazaáruló banda összes külföldi cinkosairól, bárkik legyenek is azok, a leplet lerántsa, nem sikerült. Ám, ha a pragmatikus bizonyítékok beszerzése ily módon el is maradt, még mindig elég bizonyíték áll, mint fentebb láttuk, rendelkezésünkre, hogy minden megerőltetés nélkül helyes következtetéseket vonhassunk arra: Magyarország támadott-e más államok és nemzetek jogai ellen e bűnper szerint vagy megfordítva?

A m. kir. Kúria jogerős ítéletével lezárult bűnper, ellenére annak, hogy a vád nem irányult arra a súlyos bűncselekményre, amelyet a vádlottak és bűnvádi eljárás alá nem vont felbujtók elkövettek, elég világosan nagy nemzeti veszedelmet tárt fel.

A magyar közvélemény azonban majdnem teljes közönnyel tért napirendre a bűnper megdőbentő adatain. Igaz, hogy a hazafias irányú sajtó, különösen pedig a Budapesti Hírlap a közvélemény felvilágosítása végett derekas munkát végzett s helyt adott a kérdést közelről ismerő hazafiak vést hirdető és orvoslást követelő felszólalásainak. Hiányzott azonban a magyar sajtóból a közvélemény tökéletes kialakítását célzó rendszeres és a részletek minden ágazatát felölelő céltudatos munka, hogy ezeket a szavakat: agitáció és propaganda ne is említsem.

A mármarosai bűnperben minden magyar ember éles világításban láthatta egyik legfőbb ellenségünknek hadicéljait. Megtudhatta, hogy ezeknek a hadicéloknek megvalósulásáért nagy és komoly előkészület folyik, sőt, mi több, híreket vehetett arról is, hogy ellenségünknek fegyveres megmozdulása is megkezdődött. Csak hónapok választották el a magyar nemzetet a nagyháború kitörésétől, amelyben az ezeréves állam léte és nemléte forgott kockán. A mármarosai skizma-per után azonban a magyar közvélemény képviseletében nem mondtak ki egyetlenegy oly szót sem, amely cselekvésre hívta volna fel a nemzet egyetemét, amely kijelölte volna a szükséges tenni-valókat.

Magyar közvélemény! Volt-e egyáltalában ilyen? Ma, a nagy tragédia után csak ámulva tekinthetünk vissza erre a korra, amelyre valóban áll a költő szava, hogy fásultan élt és eszmétlenül. Azaz, hogy tán a pontos igazság szerint szerencsétlen hazánknak akkor csak pártpolitikai közvéleménye volt. A közélet minden érdeklődését a parlament intrikusai és fecsegői vagy azok foglalták le, akik a parlament nyilvánossága előtt sokszor teljesen jelentéktelen személyiségüket államférfiúi mezbe tudták öltöztetni. Ezek a parlamenti férfiak kivétel nélkül valamely pártpolitikai csoportosulás szekerébe fogva a hatalmat ostromolták vagy annak árnyékában elhelyez-

kedve szöttek terveket vagy élvezték az egyéni érvényesülés boldog nyugalmát. Így érthető meg az, hogy az ország jövőjével és belső nyugalmával összefüggő kérdések a pártpolitika süllyesztőjében tűntek el vagy váltak egy-egy politikai csoportosulás korteseszközeivé, hogy napirenden tartásuk tiszta taktikai fogás legyen. Így érthető meg, hogy a nemzetiségi kérdés veszedelméről itt igazi és tárgyilagos közvélemény soha meg sem született, így érthető meg az, hogy a nemzeti élet szempontjából oly végzetesen fontos szakszervezeti mozgalom egy a nemzeti céloktól idegen, számbelileg majdnem jelentéktelen párt zsákmánya lett. Végigmehetnénk sok más nagy kérdésen, amelyben való állásfoglalásra a nemzetnek közvéleményét megszervezni soha meg sem kísérelték s amelyben igazi közvélemény ma sincs....

Ám nem akarjuk átlépni ennek az ismertetésnek kereteit. Most csak arra kell még rámutatnunk, hogy a nemzeti élet, sőt a nemzeti lét feladataival Összefüggő nagy kérdések valódi jelentőségének eltakarását a skizma-per adatai szerint maga a kormány mozdította elő elsősorban. Nem lehetett abban a hitben, hogy a magyar állam területi épsége ellen törő s egy egész országrész lakosságának hazafias érzületét aláásó céltudatos orosz propagandát meg fogja állítani útjában a mármarosai skizma-per ítélete. Ennyire naivnak nem képzeljük, sőt fel kell tennünk, hogy a mozgalom következményeit s az eljövendő feszültséget és háborús veszedelmet is előre kellett látnia. Ha pedig így van, nem a legtermészetesebb lett volna-e ország-világ előtt feltárni a per mögött húzódó aknamunkát, megszervezni az elkövetkezendő diplomáciai, sőt tán fegyveres tusa idejére a nemzeti közvéleményt, mindenekelőtt pedig az elkövetett bűnös cselekményt a törvény teljes szigorával venni üldözöbe s a cselekmény való érdeméhez mért szigorú ítélettel elretenteni a propaganda magyarországi szegődöttjeit és megmutatni a világnak, hogy a magyar nemzet él, élni akar s van bátorsága még megvédeni magát törvényeinek érvényével. E helyett a kormány elmulasztotta a közvélemény kellő tájékoztatását, megelégedett azzal, hogy a királyi ügyész a bűncselekmények jelentőségét eltörpítő vádat emeljen.

E passzív magatartásnak gyümölcsei csakhamar jelentkeztek. Míg a magyar közvélemény általánosságban tájékozatlan maradt s érdeklődését felelős helyről senki sem hívta fel, az orosz propaganda változatlanul folyt a külföldön tovább, sőt jól látva a kormány habozását és gyengeségét, a magyar földön vakmerő tette határozta el magát. A közvélemény tájékozatlanságára számítva, egy Aradi Viktor nevű egyén, szocialista újsághó, ezidőszert egy oláhországi bolsevista-bűnper vádlottja, szerkesztésében a skizma-perről ismertető füzet jelent meg, amelyet főleg nemzetiségi vidéken terjesztettek.

Ezt a terjedelmes röpiratot magyar nyelven, magyar földön kiadva (a budapesti Világosság-nyomdában nyomták), fényes propaganda-eszközként könyvelhette el a pánszláv propaganda. A röpirat természetesen nevetséges és ostoba állításnak minősíti az áttérő mozgalom politikai hátterét. Ezt a magyar hatóságok találták ki, hogy üldözhelessék a szegény rutén nemzetiséget. A skizma-mozgalom oka a nép igazi vallásos érzülete és az, hogy a görög katolikus papok kiuzsorázták a népet s egyébként nem törődtek vele. A bűnper nem egyéb, mint a magyar rémuralom egyik megnyilvánulása. A vizsgálat barbár embertelenséggel folyt s azok a beismerő vallomások, amelyek a mozgalom pánszláv eredetét és vonatkozásait felfedték, kényszer folytán keletkeztek s lényegükben nem egyebek a vizsgálóbíró kitalálásainál. Gúnyosan emlegeti a röpirat (s ez szinte önkéntelen beismerésként hat ebben a pánszláv nyomtatványban), hogy a vádnak tulajdonképpen felségsértésre és hűtlenségre kellett volna irányulnia, de megelégedtek a jelentéktelenebb izgatási és lázítási váddal, mert félték az esküdtszéktől. A huszadik század

leggyalázatosabb eseményeként jellemzi a bűnügyi vizsgálatot. így, egészen egyszerűen. A fáradhatatlan vizsgálóbíró, Brenner Mihály ellen a legszörnyűbb hivatali visszaélések vádját emeli, míg a per ügyészének szellemi képességeiről lesújtó bírálatot mond s idéz tőle egy-két nem éppen szerencsés nyilatkozatot, amellyel ugyancsak azt kívánja igazolni, hogy a bűnper a magyar hatóságok hadjárata a szerencsétlen ruténség ellen. A röpirat Bobrinszki grófról, mint lelkes orosz politikusról emlékezik meg s a magyarság ellen emelt arcátlan vádjairól, miket ez óvatos alakban a bíróság előtt is fentartott, megjegyzi szemérmetlenül: Ez a gróf alaposan tájékozódott a magyar viszonyokról. A röpirat szerint tehát a vádlottak a magyar barbárság áldozatai és a vallásszabadság vértanúi, Kabalyuk, ez az orosz pópává vedlett mármarososi favágó, a pánszlávizmus jól üzetett kéme és ügynöke, nagyszabású, lelkes agitátor. Végül említjük meg a röpirat jellemzéséiig hogy megvádolván a magyar államot a ruténeket elmagyarosító erőszakos törekvésekkel, azt állítja, hogy egykor a ruténlakta vidéket a maga egészében színruténség lakta. Azt természetesen elhallgatja, hogy a per vádlottjai közt is egy egész csomó elruténeseedett magyar ült.

Ez a röpirat egyik szomorú bizonyítéka annak, miként terjedhetett el rólunk a magyar állam nemzetiségi politikájával kapcsolatosan annyi tágalom. Ez a röpirat természetesen eljutott mindenhova, ahol szerepét jól betölthette. Megjelenése nem volt egyszerű tünet. Jól szervezett hadjárat egyik lobogója volt ez a förmedvény s nem is állt elszigetelten. Hasonló szellemenben írt két napilapunk is: a Világ és a Népszava.

Fejtegetéseinkből tehát következtetés vonható arra is, mekkora terjedelmet engedett a magyar uralom a sajtószabadságnak s mekkora volt ennek az uralomnak türelme és tapintata. Nekünk is az az álláspontunk: tisztelni kell a sajtó szabadságát oly széles határig, amíg csak lehet; bölcs és nagyszerű tulajdonsága valamely uralomnak a türelem és a tapintat... ámde a határokat ismerni kell és a türelem meg a tapintat nem lehet egyértelmű sem a félrendszabályokkal, sem az öngyilkos béketűréssel és feledékenységgel.

Nem lesz érdektelen ezek után megtudni, mit írt az orosz sajtó a mármarosai per ítéletének kimondása után. Három orosz lapot idézünk. Ezek: a Ruszkoje Szlovo, a Ruszkija Vjedomoszti és a Golosz Moszkvü. Mind a három lap erős szavakkal támadja Magyarországot. Elferdíti az ügy tényállását, politikai elfogultságot vet szemére a magyar igazságszolgáltatás hatóságainak. Meggyanúsítja a bíróságot, hogy megrendelt és előre elkészített ítéletet hirdetett ki. Mindhárom lap szerint a rutén parasztok a harcias magyar nacionalizmus áldozatai. Az ilyen per, mondja a Ruszkija Vjedomoszti, ellentétben áll azzal a békés irányzattal, amelyet mind az osztrák, mind a magyar miniszterelnök nemzetiségi kérdésekben hirdet. A Golosz Moszkvü azt hangsúlyozza, hogy az ítéletet Bécsben diktálták, a bűnösséget kimondó ítélet megfélemlített tanuktól kizsartott vallomásokon alapszik s mellőzi azokat az adatokat, amelyekre a vádlónak hivatkoztak, amelyeket megerősített Bobrinszki gróf. Ezek után így folytatja a lap szóról-szóra: „Kötelessége az orosz diplomáciának, hogy a rutén kérdésnek oly rendezését vigye keresztül amely Oroszország nagyhatalmi állásának megfelel és különösen sürgős, hogy orosz konzulátust állítsanak fél a rutén nép lakta vidéken; ez majd megvédi vallási érzelmeikben azokat a ruténeket, akik elég szerencsétlenek, hogy Magyarország polgárai.“

Mily kedvező alkalom volt ez a per tehát erkölcsbíró szerepét játszani azoknak, akik ebben a bűnperben felbujtók voltak. Ám éppen magyar részről történt jó eleve gondoskodás arról, hogy ez a felbujtói szerep ne legyen pragmatikusan bebizonyítva s ne legyen másként sem nyilvánvaló. A guruló orosz rubel pedig maradjon regénytárgy, ráérünk politikai realitásként

felfogni később is, például akkor, amikor bitorlók lába tapos Szlovenszkóban, Ruszmszkóban...

Hozzá tartozik a bünper krónikájához még az az adat is, amelyet a már említett Aradi-féle röpiratból veszünk. Valóságos korkép. Szól ez az adat pedig akként, hogy a Budapesten működő Országos Reform Klub megbízta Rónai Zoltánt és Rédei Józsefet, hogy a vádlottak védelmében megjelenjék a bünper tárgyalásán. Mily cél szolgálatában működött ez a klub, az világosan kiderül a két kiküldött egyéniségéből. Mindkettő később a bolsevista rémuralom főkolomposaként, majd a magyargyalázó ellenséges propaganda főügynökeként mutatkozott be, a mármarosai skizma-perben pedig békén szerepelhettek a magyar ügyvéd tógájában, holott ez a tóga már akkor magyargyűlölő idegent takart.

A jogerős ítélet kihirdetése után a vádlottak megkezdték büntetésüket. A büntetés, mint láttuk, államfogság volt, a legenyhébb szabadságvesztés. Nem tekintve most a már eléggé méltatott tényt, hogy a vádlottak megmenekültek a súlyosabb vád esetén rájuk háruló fegyháztól, sajnos, bizonyítéka volt ez a büntetés annak, mily kevésbé öntudatosan és előrelátóan rendezkedett be a legújabb kor Magyarországa olyan fontos jogintézmény megalkotásánál, mint a büntető kódex. Az izgatók és lázítók, az állam és társadalom alá rakott lőporos hordók gyűjtősinórjával kezükben valóban nyugodtan tekinthettek a büntetőjogi megtorlás elé. A rájuk kiszabott államfogházbüntetés a személyes szabadság pusztá elvonásán kívül teljes egyéni kényelmet és nyugodt pihenést biztosított számukra. Az agitátor az államfogház csöndjében tovább képezte magát és tovább szóhette felforgató terveit, érintkezése szabadon levő cinkosaival nem esett semmi nehézség alá. E mellett biztosítva volt számára a vértanúság olcsón megvásárolt hatásos dicsősége. Mily döbbenetesen nagyszerű élmény volt az izgatásért elítélt munkakerülő mesterlegénynek, aki az államfogházban kedélyes kártyázással és újabb agitációs szólamok betanulásával, az elvtársak beküldte külön kosztion töltötte el az időt, újból megjelenni a népgyűlések dobogóján és elszavalni a megrázó ígéket. Most jöttem az államhatalom börtönéből, ahol szuronyok között, rabkenyéren szenvedtem és sínylódtem a munkásság jogaiért és a te szabadságodért, ó nép! ...

Pedig nem is volt ritka az eset, hogy ezekre a felforgatókra az államfogházbüntetés valóságos új és kényelmesebb, sőt szebb életmód lehetőségét jelentette, mert hiszen az államifoglyok munkára kényszeríthetők nem voltak, rend és tisztaság vette őket körül, látogatókat fogadhattak és egymással csaknem korlátlanul érintkezhetek, saját magukat élvezhették, stb.

Még két dologról kell megemlékeznünk.

Az egyik az, hogy Kabalyuk Sándor, a fővádlott a háború kitörésekor vizsgálati fogságában kihallgatásra jelentkezett és kijelentette, hogy magába szállt és harcolni szeretne az orosz ellen, mert most már világosan látja, mily rútul rászédtek őt az oroszok, most látja már, mekkora ellenségei ők a magyar hazának. Fegyvert kért a szemét forgató álpap, s akiről bebizonyult, hogy Oroszország kéme, a magyar hadseregbe kívánczozott. Nem fogadták el a jelentkezést, sőt a magyar Vöröskereszt számára felajánlott, nyilván orosz eredetű 100 koronáját sem.

A másik dolog, amiről meg akarunk emlékezni s amelyről oroszországi hadifoglyaink elbeszéléséből van hiteles értesülésünk, az, hogy az oroszországi magyar hadifogolytáborokban az orosz katonai hatóságok a skizma-per vizsgálóbírója és ügyésze után kutattak. Ez sem szól tehát a mellett, hogy az orosz hivatalos körök távol állottak a skizma-perben kiderült, a magyar állam területi épsége és léte ellen irányuló törekvésektől.

Befejeztük ismertetésünket.

Lefújtuk a port a már-már feledésbe merült mármarosai skizma-per ügyiratairól azért, hogy tömérdek, legújabbkori történetünkre érdekes adatból a legjellemzőbbeket újra feltárjuk. Azért szorítkoztunk csak a legjellemzőbbekre, mert kellő élességgel akartunk azokra a mozzanatokra rámutatni, amelyekből a levonható tanulság szembeszökő. Ez a tanulság nemcsak belső politikai életünk megújulására, a magyar öntudatosság emelésére és a nemzeti öncélúság programmszerűségére vonatkozik. Vonatkozik ez a tanulság arra is, hogy a bilincsekbe vert és megcsúfolt magyar igazság fegyvereit mindnyájunknak nemcsak ismernünk, hanem hirdetniünk is kell. Hirdetniünk a világ négy tája felé, nyomon követve rágalmazóink gépkocsijait és repülőgépeit. Oly feladat ez, amelynek megvalósításában mindnyájan sokkal tartozunk még fajunk és nemzetünk jövőjének, de adósai vagyunk múltunknak is, apáinknak, kiknek kiömlő vére szentté tette számunkra az integer Magyarország földjét. Ezért a szent földért a harc most szellemi fegyverekkel folyik. Ebben a szellemi harcban éppen úgy össze kell gyűjtenünk a magyarságnak minden szellemi fegyverét, amint meg kell feszíteniünk izmaink minden szálát, ha majd bérceinken és síkjainkon megszólalnak az elásott tárogatók...

MISKOLCZY ÁGOST

Vége

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLEMÉNYEI

A Szemle zárta: minden hó 1-én délben. — írógépen irt cikkeket kérünk. — Előre meg nem beszélt kéziratokat csak akkor küldünk vissza, ha bélyeggel ellátott megcímezett borítékot mellékel a szerző. — A cikkeket házilag korrigáljuk; korrektúralevonatot csak kivételes esetekben adunk. — A gépirattól eltérő korrektúrák és utólagos rövidítések költségeivel a szerző számláját vagyunk kénytelenek megterhelni. A cikkek közlésével azok szerzői jogát a Magyar Szemle megszerezte.

PÓTLÁS OKTÓBERI SZÁMUNKHOZ

A Magyar Szemle októberi számában megjelent „A magyarság politikai élete a cseh uralom alatt“ című cikknek a címet a szerkesztőség adta s a szerzőtől származó címe: „A magyarság politikai élete a csehszlovák uralom alatt“ volt. Egyúttal ugyanezen cikk 106. lapjának harmadik bekezdéséhez, a szerző kívánságára megállapítjuk, hogy Ruszinszkóban a választásokon a magyar nemzeti párt, melyre ott a keresztényszocialista párt hívei is szavaztak, 29.102 szavazatot kapott.

(A szerkesztőség)

A VITÉZI REND A MAGYAR ÉLET TÁVLATÁBAN

Tíz ESZTENDŐVEL a világháború után mintegy tízezer hadviselt ember alkotja a magyar Vitézi Rendet, amely a csonkaország tizenhatmillió katasztrális holdnyi területéből körülbelül hatvanezer katasztrális hold termő területet mondhat a magáénak.

Ennyi földet magyar főúr, magánember, gazdagabb város is bír egymagában, magában véve érmék jelentősége nem volna akkora, hogy nemzeti probléma módjára kellene vele foglalkoznunk. Ennek a hatvanezer holdnak az az alap gondolat ad igazi jelentőséget, amely a Vitézi Rendet hazánk legszomorúbb éveiben létrehozta. A magyar hála, a magyar reménység a szülőanyja ennek az intézménynek s gyümölcse, reméljük egy jobb magyar jövőben érik meg.

A Vitézi Rend alap gondolatának lényege két nagy jelentőségű nemzeti probléma egybekapcsolt megoldását tartalmazza. Az egyik, a már háború előtt felvetődött kérdés, a földbirtok megoszlásának, a magyar nép földhözjuttatásának kérdése, a másik probléma háborús eredetű, a világháborúban kitűnt magyar katonák megjutalmazásának problémája.

Maga a rendi keret, a vitézi cím, valamint a felavatással, telebeiktatással kapcsolatos eljárás külsőségei, a régi rendek hagyományait elevenítik fel. Ezek a külsőségek mintegy annak kifejezői, hogy a Vitézi Rend, mint intézmény, a magyar nemzeti hagyományok fenntartására és ápolására törekszik. Aki azonban a Vitézi Rendnek csupán a múlt felé irányuló arculatát látja, nem ismerte meg ennek a különleges helyzetű intézménynek valódi jelentőségét s nem tekintheti át a maga teljességében a rendnek jövő feladatok felé irányuló céltudatos tevékenységét.

Sajnos, a magyar közönség jórésze kevésbé ismeri a Vitézi Rend sajátos alap gondolatát, a megoldásra váró súlyos feladatokat és tágkörű lehetőségeket. Pompás manifesztációk, káprázatos ünnepségek megkapó külsőségei lebegnek a nagyközönség szeme előtt, pedig ennek a speciálisan magyar tradíciókon felépülő és mégis korszerű intézménynek célja, hogy megfelelő eszközök által egy olyan életképes szervezetté épüljön, amely a magyar földművelő erkölcsi, kulturális és gazdasági előbbrevitelében a maga jelentős szerepének betöltését bizton vállalhassa és teljesítse.

A VITÉZI REND SZERVEZETÉNEK egyik jellemző sajátossága tagjainak gazdasági megkötöttsége. Ez a megkötöttség, valamint

maga a Vitézi Rend tagjait egybefűző szoros keret, mint régmúlt századok társadalmi és gazdasági megkötöttségére, merev rendi tagozására emlékeztető korlát, első pillanatra bizonyos mértékig különösnek látszik a mai korban.

Elég azonban talán rámutatnunk arra, hogy ismét az érdekszövetégek szervezkedésének korát éljük, amidőn szövetkezetek, kartelek, szindikátusok egyfelől, másfelől pedig a legkülönbözőbb kulturális, társadalmi és világnézeti alakulások a szorosabb kapcsolatban látják érdekeik, illetve eszméik győzelmének biztosítékát.

Böven akad a történelemben analógia azon intézkedések és szempontok egyikére-másikára, amelyek a Vitézi Rend megalapításánál és szervezésénél közreműködtek.

A katonáskodásnak és a földtulajdonnak összekapcsolása végigvonul a történelem századaiban. A római veteránusok részére törvény biztosított pénzbeli végkielégítést és többször földet is. A Philippi után elhatározott földosztáskor minden galliai veterán légionáriusnak kétszáz iugerum, körülbelül ötven hektárnyi föld járt Itália területén. Ez hét-nyolcezer embernél olyan nagy területeket követelt, amelyek akkor már egyáltalán nem állottak rendelkezésre. Octavianus meg egyezett Antoniussal, hogy Julius Caesar galliai veteránjainak földet juttat a tizennyolc legszebb és gazdagabb itáliai város területén, mindegyiken rögtön lefoglalva minden birtokos javainak egy részét, tetszésük szerint való kárpótlást ígérve, amelyet alkalomadtán vált be. Julius Caesar maga minden veteránjának legalább huszonnégyezer sestertiumot adott, ami mai értékben hat-hétezer pengőnek felel meg. Természetesen úgy a földosztás, mint a tizennégy-husz évi szolgálat után való pénzbeli végkielégítés rendkívül nagy, szinte elviselhetetlen terheket rótt Rómára, amikor annak hadserege mintegy negyedmillió emberből állott, éppen ezért ezeket a végkielégítéseket nem is tudták rendszeresen kifizetni és sokan inkább a zavaros időkben, a polgárháborúk alatt érvényesítették könyörtelenül igényüket.

A hűbériség idején, a középkorban a lovagi és szerzetesrendek hatalmas földbirtokot és vagyont nyertek adományképpen, amelynek birtokában különböző feladatoknak tettek eleget, harcoltak, beteget gyógyítottak, tanítottak, az ígét hirdették. Maga Szent István Magyarország politikai megszervezésekor várispánságokat állít fel. A várispánok, illetve a király katonái a várjobbágyok, akik a földek haszonélvezete fejében katonáskodni tartoznak. Szent István a püspökségeket is ellátta földbirtokkal, az egyházfejedelmek ezért kötelesek voltak a lakosság lelki szükségletéről gondoskodni és háború esetén a király seregéhez csatlakozni. A későbbi praedialisták ingatlanért fegyveres katonai szolgálatot teljesítettek és a nemesi jogok bizonyos részeit élvezték. Néhány évszázaddal később, az Anjouk uralma alatt, a bandériális rendszer ismét összeköti a földtulajdont a fegyveres csapat kiállításának és hadbavezetésének kötelezettségével.

Magyarország három részre szakadásának szomorú korában, a 16. és 17. században a földdel lekötözött és állandósított katonaság szervezete ismét nagyobb jelentőségre emelkedik. Bocskay István összegyűjti a hajdúk szedett-vedett, szervezetlen hadát, elszánt, fegyvel-

mezett, használható sereget kovácsol belőlük és Erdély szabadságának biztosítása után nemesi szabadsággal és jókora földdel jutalmazza a hajdúságot. Ez a magyarrá lett keverék nép aztán letelepülve, a magyarságnak valóságos védőbástyája és jegecesedési pontja lesz a magyar történelem további folyamán.

Bocskay István 1606-ban, az elért eredmények jutalmául 9.254 hajdút telepít le húsz községben, a mai Bihar és Hajdú vármegyék területén. De nemcsak földet, hanem nemességet is adományoz nekik és bizonyos szabadságokkal ruházza fel őket. A hajdú kiváltságokat 1626-ban Erdély törvényei közé iktatták. „A hajdúvárosok, kik hajdúi szabadsággal és némely dolgokban a vármegyék törvényétől megkülönböztetve vannak és élnek, azok kiket Bocskay fejedelem elsőben megtelepítvén és nemesítvén, bizonyos szabadságokkal megerősített, meg is ajándékozott volt, ez hazának fegyverekkel való szolgálatokért s azután több fejedelmektől is abban megtartattanak és erősítetttenek.“ E húsz községhez később még hat hajdúvárost csatoltak.

Több mint egy évszázad múlva az a veszély fenyegette a hajdúkat, hogy jobbagyosorba kerülnek. Ekkor a hajdúság egy része megegyezett új földesurával, Esterházy herceggel, hogy sem ők, sem ivadékaik urbáriumot, robotot és dézsmát nem fizetnek.

A katonáskodásnak a rendi donációval való összefüggését legutoljára a Napóleon ellen mozgósított nemesi inszurrekció dokumentálta. Ha nem is ily intézményes módon, de gyakorlati valóságában ez a rendszer még a tizenkilencedik század folyamán szerepelt a határőrvidék katonai szervezetében. Ez a keret eredetileg teljesen katonai köteleket képezett, később azonban bizonyos mértékben polgári szervezetté vált s tulajdonjogi maradványaiban a katonai eredetű, korlátolt forgalmú földbirtok jogi személyisége a határőrvidék felosztásával, a határőrezredek megszüntetésével is, egészen a világháborúig fennállott néhány különleges alap és vagyonközösség alakjában. Talán nem érdektelen kissé kitérni erre a sajátos gazdaságpolitikai jelenségre, amely az uralkodóknak a katonákkal szemben való bőkezűségére mutat.

A határőrezredek a határok állandó biztosításáért nyugodt megélhetési alapot nyertek az ezredközösségek jelentős földbirtokaiban. A határőrezredek felosztásával egyidejűleg az ezredközösségek és határőrvidéki lakosok közös használatában tartott földeket a közigazgatási községek között osztották fel. Így maradtak fenn a „naszódvidéki alapok“, a naszódvidéki, egykori negyvenöt határőrközség kezelésében, a „románbánsági, volt 13. számú határőrezred (Karánsebes) vagyonközössége“, a felosztott „szerb-bánsági 14. határőrezred (Fehértemplom) vagyonközössége“ és több más hasonló, katonai eredetű vagyonközösség, egészen az összeomlásig. Hogy ezek a katonai eredetű alapok nem csekély vagyon és terület felett rendelkeztek, annak bizonyossága, hogy a naszódvidéki községi erdők alapja 197.000 hold erdőt, a karánsebesi vagyonközösség érdekeltsége 253.000 hold földet (amelyből 213.000 hold erdő volt), a fehértemplomi vagyonközösség alapja 38.000 hold erdőt és jelentékeny készpénzösszegeket ölelt fel. Ugyancsak hadiszolgálatokat jutalmazott a „sajkáskerület“

birtoka. A király 1867-ben 42.000 holdat adományozott a Duna-Tisza közt elterülő katonai kincstári árterületből hú szejákásainak, akik a letűnt századokban a Dunán szolgálták a hadsereget. A szejákások községei ármentesítés és holdanként húsz forint megváltási ár fizetésének kötelezettsége mellett, az ármentesítés végrehajtása után 36.000 hold termőterületet nyertek. Ezt a vagyont a bácskai, titeli és zsablyai járás községei közösen bírták. A birtok évente mintegy 900.000 korona tiszta jövedelmet hozott a községeknek, úgyhogy azok a megye többi járásában fennálló átlagos 44 százalékos községi pótdóval szemben nem szorultak pótdóra.

„Csík vármegye magánjvai“ címén a csiki székely határőrök utódai mintegy 62.000 hold, kétharmadrészben erdőterületet alkotó földbirtokkal, ezenkívül tetemes tőkevagyonból és házakkól álló alappal bírtak. Ez a vagyon a ruházati, lóbeszerzési, ipar és kivándorlási alapok között oszlott meg, amelyekből a csiki székelyek kulturális és szociális természetű kiadásokat fedeztek.

Íme, a katonai szolgálatokkal egybekötött földbirtok gondolatának a történelem évszázadai folyamán különböző keretekben való, ismételt megnyilvánulása. Ezt a gondolatot a világháború újra aktuálisá tette, ha természetesen az előzőktől lényegesen eltérő módon is, mégis, amikor ez a megvalósulás stádiumába lépett, természetszerűleg ismét a földbirtok kötött jellegű jogi személyiségét választotta.

A MAGYAR FÖLDBIRTOKRENDSZER 1848 előtt az ősiség törvényének joghatása alatt állott. A földbirtokforgalom megkötése, a hitelkérdés megoldatlansága súlyos béklyókba szorította a gazdasági életet és megakadályozta a magyar mezőgazdaság prosperitásának intenzív fejlődését. A reformkorszak vezéralakjai, élükön Széchenyivel, hosszú és heves küzdelem árán felszabadították a földbirtokot és lehetővé tették egy jobb jövő kialakulását. Azt azonban még nem érhették el, hogy az ország földbirtokállományának egészséges megoszlása és a mezőgazdasági termelés kívánatos produktivitása egyhamar bekövetkezzék. Ismereteseek azok a kedvezőtlen földbirtokmegoszlási viszonyok, amelyeknek következtében a mezei munkával foglalkozó magyar lakosság egyes vidékeken földbirtokhoz nem juthatott, másrészt pedig a földbirtokos társadalom kellő forgótőke hiányában a leg-súlyosabb válsággal küzdött. A földbirtokos társadalom hitelszükségleteinek kielégítésére fokozatosan felépített intézmények révén megtették a kellő lépések, sőt 1911-ben az Altruista bankra vonatkozó törvényalkotás útján ez a kérdés bizonyos mértékig a megoldás felé közeledett. Az elavult 1836 évi tagosítási törvény helyébe lépő 1908-as törvény módot nyújtott bizonyos esetekben a kényszertagosításra és a kisbirtokos gazdaságok fejlődési lehetőségeit megadta. A telepítési törvény már megfelelő pénzügyi megtámasztás híján nem felelhetett meg a követelményeknek. A földmegoszlás aránytalanságai, sok nagybirtok egyfelől, sok kisbirtokigénylő másfelől, továbbá a magyar földbirtokos elem szupremáciájának kiépítése és megőrzése a nemzeti-ségi vidékeken olyan súlyos problémákat állítottak az illetékes tényezők elé, amelyekkel akkor, amikor talán még nem lett volna késő, meg-

birkózni képtelenek voltak. A nemzetük sorsán aggódó, nyíltszemű férfiak többször felhívták a közfigyelmet a fenyegető veszedelemre. Bethlen István gróf nagy készültséggel bizonyította Erdélyben az oláh birtokos elemek céltudatos térhódítását. Az oláh pénzüzetek hatalmas tőkével, áldozatot nem kímélve állottak fajtestvéreik mögé és támogatták őket a magyar birtokok megszerzésében. Ezenkívül a nemzetiségi pénzüzetek hihetetlen összegeket áldoztak fajtájuk gazdasági és kulturális fejlesztésére. A nemzetiségek ennek folytán minden tekintetben előnyösebb helyzetbe kerültek az államalkotó magyar elemmel szemben.

A magyar történelem viharos századaiban a magyarság állandó élet-halálharcban nemcsak vérét pazarolta, hanem gazdaságilag is koldussá lett. A kipusztult ország, amelynek lakossága 1720-ban két és fél millió lelket számlált csupán, idegen telepésekkel népesedett be oly mértékben, hogy 1787-ben az ország lakosainak száma már nyolcmillióra emelkedett. Nem egész egy évszázad alatt tehát az ország régi lakossága kétszázszázalék idegen lakossal szaporodott, olyan elemekkel, amelyek semminemű gazdasági, faji vagy történelmi kapcsolatban nem állottak a magyarsággal. A kihalt ország betelepítése már III. Károly alatt megkezdődött és Mária Terézia uralkodása alatt folytatódott, amikor jelentékeny kedvezményekkel csábították a délvidékre a betelepülőket. Csak 1712-ben 14.000 német vándorolt be a Felső-Rajna vidékéről. De jöttek franciák, lotharingiaiak, tótok, bolgárok, szerbek, csehek, rutének, stájerok, karintiaiak, osztrákok, tiroliak, örmények, zsidók, spanyolok, olaszok, görögök és igen nagy számban oláhok. A bánáti gyarmatosítás II. József idejében évente 200.000 forintba került, a kalapos király maga körülbelül 40 ezer németet telepített be négymillió forint költséggel. Maguk a földesurak és püspökök is buzgón telepítenek ezidőtájt. Mária Terézia trónraléptekor az erdélyi oláhság száma nem érte el a félmilliót s a II. József-féle népszámlálás már 800 ezerre becsüli az erdélyi oláhságot, amelynek lélekszáma később még csak emelkedett az oláh tartományokból való beözönléssel. A magyar nemzet tehát kaput nyitott az idegenek előtt, vendégszeretettel, kedvezményekkel fogadta a nincstelen, bevándorló nemzetiségeket.

A magyarság a 19. század végén kezdett ráeszmélni arra a fenyegető veszedelemre, amely a tömör nemzetiségi tömbök összetartása, továbbá faji, gazdasági és kulturális terjeszkedése folytán szupremáciáját, sőt lassan már létét is veszélyeztette. Megindult a nemzetpolitikai irányú telepítés Erdélyben, úgy, mint egyéb nemzetiségi vidékeken. A világosan látók minden figyelmeztetése hasztalan volt azonban, a települő magyarokat nem a kellő eréllyel, nem a kellő anyagi támogatással küldték a nemzetiségek számbeli és gazdasági túlsúlya által veszélyeztetett vidékekre. A szívünk összeszorul arra a gondolatra, hogyha most még módunkban állna, mint ahogy nem áll, vitézeink telepítése a fenyegetett perifériákra, olyan rendszeresen, olyan hathatósan, mint amilyen erővel például II. József hazánk földjét idegenekkel benépesítette. 1782 évi pátensében útiköltséget, ingyen házat, kertet, elegendő földet, vetőmagot, jószágot, gazdasági

eszközöket, vallásszabadságot s a legidősebb fiúnak mentességet biztosított a katonai szolgálat alól. A magyar a saját fajtájával soha se tudott olyan bőkezűen bánni, mint az idegennel. A hála adóját pedig Trianon képében learatta. Mindazonáltal az idegentelepítők áldozatoktól vissza nem riadó bőkezűsége, amely a beözönlött, vagyontalan elemek gazdasági és politikai meggyökerezését lehetővé tette, ma is intő például szolgálhat, hogy eredményes földhözjuttatás, sikeres telepítés csak kellően megalapozott, gazdasági segédeszközöket nem kímélő, erélyesen keresztülvitt akció révén lehetséges. Ha ezt a nemzet idegenektől nem sajnálta, mennyivel kevésbé szabad sajnálnia ma a saját kiváló fiaival szemben.

A VILÁGHÁBORÚ KITÖRÉSE a nemzet régi, nagy életproblémáit egy újabb megoldandó feladattal gyarapította. A magyar nép olyan mértékben vette ki részét a világháború vér-és vagyonszáraztatásból, mint egy másik nép sem. A háborús veszteségkimutatások tanúsága szerint kétszázezer embert veszítettünk és hogy a magyar nép hogyan állta meg helyét a küzdelemben, arról számtalan megcáfolhatatlan dokumentum tanúskodik. Hogy a magyar faj nagy erő-és vérvesztését valami módon egyensúlyozni kellene, azt már korán belátták egyes kivételes látókörű közéleti férfiak. Czettler Jenő már 1916 áprilisában írja: „Amit a magyar paraszt Galícia mezőin, de különösen a Kárpátokban végzett és most az Isonzó partján teljesít, évszázadok történeti alakulásainak ad irányt és lelket. Érezzük az áldozat súlyát, aggódunk és reszketünk a magyar faj vérének csurgásáért. Reszketünk attól a nagy naptól, amikor majd visszajönnek a lövészárokból és minden kicsiny község számon veszi, mennyit is áldozott vérben a hazáért.“ Ugyancsak ő rövidebb később a hadirokkantak telepítésének kérdését veti fel rendkívül érdekes cikk keretében. Javaslatára szerint kétféle területet lehetne a telepítési akció szolgálatába állítani. A földdel való ellátásnál nehezebb feladatnak tartotta már a telepítés finanszírozását. Zálog-, illetve járadéklevelek kibocsátása útján azonban ezt a nehéz kérdést is megoldhatónak tekintette, esetleg állami garancia segítségével. Javasolta egyidejűleg egy országos rokkanttelepítési alap felállítását. Tekintetbe jöhetett még a vitézségi érmek pótdíjainak tőkésítése is, amely azóta is több ízben élénk sürgetés tárgya volt. A vitézségi érmek pótdíjainak visszatartása a magyar hadviseltek állandó, fájdalmas, soha el nem feledett sérelme. Aki a vidéki magyar lakossággal bármilyen kapcsolatban áll, ezt állandóan tapasztalhatta és bizonyíthatja.

A hadirokkantak telepítésére vonatkozó gazdag és szakszerű tanulmány olvasása közben nem fojthatunk vissza egy keserű sóhajt, bárha a Magyar Gazdaszövetség tizenkét esztendővel ezelőtt felvetett tervét megvalósíthatta volna és a magyar társadalom ne elégedett volna meg a hála frazeológiájának alkalomadtán való bőséges kimerítésével, hősi emlékek állításával és ünnepek rendezésével, hanem a hadból visszatért rokkant és kitűnt hősök érdekeit továbbra is szem előtt tartva, a trianoni évek sok nehéz küzdelmében is reális eszközöket, kielégítő módot talált volna ennek az eléggé meg nem becsülhető

problémának megoldására. Valósággal úgy érezzük, hogy a hősök iránti hála tényleges kifejezése a nemzeti becsület kérdése, amely el nem hanyagolható semmiféle más érdek mellett.

Boldogult emlékű böles főpapunk, Prohászka Ottokár 1916 tavaszán a Magyar Gazdaszövetség közgyűlésén hatalmas szózatban fordult a nemzet eleven lelkiismeretéhez, a harcmezőn küzdő magyar nép fiai érdekében. Beszédében egy örökbérlet-rendszer felállítását javasolta, amely szerint az állam által bérbevett területekből 15—3\$ katasztrális holdig terjedő kisbirtokok volnának alakítandók. Ezeket a kisbirtokokat az állam örökbérbe adná a harctéren érdemeket szerzett férfiaknak, özvegyeknek és árváknak, valamint a háború egyéb károsultjainak s utolsó sorban egyéb érdemes egyéneknek. Az örökbérlet mindig az elsőszülött fiúra szállna. A beruházás kérdésénél ő is tekintetbe veszi a vitézségi érdemmel járó évjáradék egy összegben való megváltásának, továbbá a közadakozásból és az államkincstár által rendelkezésre bocsátott összegekből való finanszírozás lehetőségét. „Amiről itt szó van, az egy szent, elementáris szükségesség. A mi hőseink, akik Limanovánál és Doberdónál harcoltak, nem mehetnek szét verklivel az országon, falábon, mint Solferino után mentek katonáink. Ezek az emberek nem középkori értelemben harcolnak a királyért, zászlóért, zsoldért: ezek harcolnak a királyért, de harcolnak önmagukért, harcolnak azért, ami az övék és ha kiderül, hogy nem volt miért harcolniok, ez végzetes következményekkel járhat rájuk nézve.“ Vájjon mit mutathatnak a tények e tekintetben, vájjon elmondhatjuk-e nyugodt öntudattal, hogy a nemzet a maga kötelességének eleget tett, a háború áldozatos magyar katonáival szemben az azóta lefolyt tizenkét év alatt?

Eöttevényi Nagy Olivér a harcosoknak magyar végdere való telepítését javasolta. Sokan voltak még mások is, akik a háborúban kitűnt harcosok földhözjuttatásáért hangjukat felemelték. Az összeomlás azonban megbénította a nemzet jobbjézésű férfait, a Károlyi-korszak és az azt követő proletárdiktatúra természetesen nem gondolt azok jutalmazására, akik a becsület mezején végsőkig kitartva védtek az ezeréves Magyarországot.

A MAGYAR NEMZET nagy tragédiájának betetőzése idején, amikor a megcsontított ország felett a proletárdiktatúra ülte halotti torát, 1919 nyarán Szegeden, a magyar Alföld e színmagyar városában tömörült a küzdelmet feladni nem akaró, meg nem alkuvó magyarok egyik dacos csoportja. Itt, a legnehezebb napokban ért meg és nyert alakot a gondolat, amely minden igaz magyar lelkében gyökeret vert immár, de a megvalósulásig nem jutott. Horthy Miklós, még mint tenger-nagy, a szegedi kormány hadügyminisztere, majd a nemzeti hadsereg megalkotója pattantotta ki az elodázást nem tűrő követelményt, hogy a nemzet a háborút vitézül végigküzdött katonák iránt méltóképpen lerója háláját.

Csodálatos dolog, hogy a Vitézi Rend megalapítása, mint parancsoló szükségesség, éppen a legnehezebb napokban bontakozott ki a nemzeti újjászületés vezére előtt. A nemzeti gyász és gyalázat idején,

a lealacsonyodás és nyomorúság képe láttára jelenésszerűen lobogott a magyar vezér előtt a szenvedéseiben, áldozataiban megdicsőült magyar földműves ezeréves arca, a becsület, a hősiek önfeláldozás, a hűség, a haláltól, nyomorúságtól vissza nem riadó, hitét, becsületét, földjét védő, kemény férfi töviskoszorús ábrázata. A megoldás lehetősége fokozatosan bontakozott ki erkölcsi elismerés és földhözjuttatás formájában. Visszafelé tekintve a nemzet hálájának kifejezésével olyképpen, hogy a háborút vitézül végigküzdött katonák, vagy ivadékaik a nemzettől ingatlant nyerjenek, amely el nem idegeníthető s amely a jövőbe nézve, a bevált harcosokat eljegyzi örökre a hazának, hogy az újjáépítés művében előmunkások legyenek. A vitézi telekhez meghatározott közszolgálatok teljesítésének kötelezettsége fűződik és ez a telek törvényben megszabott, különleges jogi minőséget nyer. Azok, akik törhetetlen hűségüknek és férfias erejüknek már eddig is tanúbizonyságot adták, zálogul kapják a vértel megvédett magyar föld egy kis darabját, hogy valóságos új honfoglalóként erejük, becsületes igyekvésük és minden képességük latbavetésével vegyenek részt az emberfeletti feladatok legyőzésére irányuló nemzeti munkában.

A magyar nemzetgyűlés a nemzeti hadsereg fővezérét 1920 március i-én Magyarország kormányzójává választotta. Az államfő nem feledkezett meg a háború hőseiről, már 1920 augusztus 20-án felhívással fordult a magyar földbirtokososztályhoz, hogy nemesen elgondolt tervét megvalósíthassa. „Tervem a következő: Azokból a földekből, amelyeket magánosok, vagy közttestületek felajánlanak, kisbirtokokat (vitézi telkeket) fogok majorátusként adományozni a haza védelmében kitűnt oly honfiaknak, akik vitézi és erkölcsi tekintetben, szóval jellemileg mindenképpen megbízhatók és az utóbbi forradalmak alatt hazafias magatartásukban egy pillanatra sem tántorodtak meg. A vitézi telekkel a megadományozottra nézve megfelelő kötelezettségek (közszolgálatok) lesznek egybekapcsolva, amelyek a birtokkal együtt apáról fiúra szállanak át és kihatásukban a vitézi telkek birtokosait a belső rend és nyugalom és egyúttal az ország védelmének megbízható támaszaivá fogják tenni. Ezzel két célt szolgálunk: lesz az országnak egy minden eshetőségre kész, teljesen megbízható szervezete, amelynek tagjai tekintélyüknél fogva a vidék lakosságára nevelő hatással lesznek, másrészt a falu népét különleges pozíciójuknál fogva példájuk követésére serkentik.“

A kormányzó felhívása a magyar társadalom széles rétegeiben talált őszinte visszhangra. Lelkes férfiak siettek hozzájárulni a nemes terv megvalósulásához. Az ország földbirtokosai az első évben mintegy 11.000 katasztrális holdnyi termő területet ajánlottak fel a rend számára. Miután a kormány a 6.650/1920. M. E. számú rendeletével az új intézmény alapelveit lefektette, a Vitézi Rend hamarosan meg is alakult. Ezt a rendeletet az 1920: XXXVI. t.-c. 77. §-a jóváhagyta és törvényerőre emelte.

A Vitézi Rend vezetőit 1921 május 20-án avatta vitézzé a kormányzó, mint a rend első, választott főkapitánya. Ugyanaz év augusztus 20-án megtörtént az első ünnepies felavatás a királyi vár kertjében. A kormányzó ez alkalomból vitézei elé tárta azokat a nagy feladatokat,

amelyeknek megoldásában bizton számít az ő bevált képességeikre. Az első vitézi avatás óta minden év júniusában újabb vitézeket avatott fel a Szent Margitszigeten, úgyhogy a felavatott vitézek száma immár megközelíti a tízezret. A rendes avatások sora a beérkezett kérvények elbírálásával 1929 júniusában bezárul, miután a vitézek száma felavatott várományosaikkal együtt a tizenkétezeret meg fogja közelítem.

A VITÉZI REND ALAPJA tehát a magyar föld. Ez a föld, amelyet a jutalmazottak érdemeikért nyernek, kötött birtok, hasonlóan a régi időkben adományozott nemesi birtokhoz. A vitézi telek maga el nem idegeníthető, fel nem osztható. A vitézi rend alapelvének megfelelőleg, elvben minden vitéz egyenlő, ami azt is jelenti, hogy tulajdonképpen csak telkes vitéz létezik. Pontosabban ezt úgy lehetne kifejezni, hogy a tényleges állapotnak megfelelően, vannak telekkel ellátott és telekkel el nem látott vitézek. A vitézi rend szervezete teljesen demokratikus alapokon épül fel. A rend vezetői a vitézek avatásánál és a telkek kiosztásánál is szem előtt tartották a tisztí és legénységi vitézek arányszámát. A felavatott vitézek 77 százaléka legénységi, 23 százaléka tisztí, a telekkel ellátottak 90 százaléka legénységi, 10 százaléka tisztí vitéz.

A vitézzé avatásra kerülők kérvényükben telekért folyamodnak a kormányzóhoz, mint a vitézek főkapitányához. A kérvényben igazolnók kell, hogy magas kitüntetésben részesültek és kötelességüket kiválóan teljesítették a háborúban, a forradalmak alatt magatartásuk kifogás alá nem eshet és egyébként is megfelelnek a feltételeknek. A kérvények elbírálása a legnagyobb körültekintéssel és szigorúsággal történik az illetékes bírálóbizottságok által. A kedvezően elbírált folyamodókat a vitézek főkapitánya kardjának érintése által vitézzé avatja. A vitéz felavatása által telekadományra jogosult, használhatja a vitézi címet, viselheti a vitézi jelvényt, őt magát a „nemzetes úr“, feleségét a „nemzetes asszony“ megszólítás illeti meg. Idegennevű vitézek nevüket megmagyarosítani kötelesek. A vitéznek családot kell alapítania. Házasságához a Vitézi Szék engedélye szükséges. A vitézi címet és az oszthatatlan telket a vitéz elsőszülött fia, vagyis várományosa örökli. Amennyiben a vitéznek csupán leánygyermek születik, annak férje veszi át a vitéz után a telekkel járó jogokat és kötelességeket.

A Vitézi Rend szervezete a következő: Az egész ország területén lakó vitézek nyolc törzsszék hatósága alá tartoznak. A törzsszékek élén a törzskapitányok állanak. Minden törzsszék hatásköre alatt egyesíti a területén fekvő vármegyék vitézi székeit. A megyei szék élén a székkapitány áll. A megyei szék járásokra oszlik, a vitézi járás vezetője a járási vitézi hadnagy, aki alatt a legkisebb egységet képező járási vitézi őrmesterek teljesítenek funkciókat. A törzskapitány mellett a törzsszéktartó, a székkapitány oldalán a megyei széktartó intézi az adminisztratív teendőket.

A Vitézi Rend legfőbb hatósága az Országos Vitézi Szék. Az Országos Vitézi szék tagjai a törzskapitányok, továbbá a minisztériumok kiküldött képviselői, az O. F. B. alelnöke és az Altruista bank vezetője. Az Országos Vitézi Szék elnöke a Főkapitány, akit jelenleg egy állandó

helyettes képvisel. Az Országos Vitézi Szék ügyeinek vitele az ügyvezető törzskapitány feladata. A központi adminisztratív intézkedések a Vitézi Rend Főszéktartósága ügykörébe tartoznak, melynek élén a Főszéktartó áll.

A Megyei Vitézi Székekben a vármegye vezetőférfiai foglalnak helyet, mint széktagok. A közigazgatás és a közelet vezetőinek bevonásával a Vitézi Rendnek a polgári társadalommal való kapcsolata oldódik meg egyfelől, míg másfelől ez a feladat magukra a vitézekre, mint a polgári életben résztvevő egyénekre hárul. Az eddigi tapasztalatok szerint a vitézek a közelet minden vonatkozásában hasznos tevékenységet fejtenek ki.

A felsőházi törvény alapján a Vitézi Rendet a felsőházban képviselőt illeti meg. Az Országos Vitézi Szék egy felsőházi tagot választ. Az Országos Vitézi Szék eddig a vitézek főkapitányának helyettesét bízta meg a felsőházban való képviselővel.

A VITÉZI REND GONDOLATÁNAK MEGVALÓSÍTÁSÁBAN teh a bátor, hűséges harctéri szolgálat, a kiváló polgári és katonai erények megjutalmazása, a földtulajdon megosztásának, a szegény földművesosztály földhöz való juttatásának kérdésével fonódik egybe. Ha ezzel kapcsolatban a múltban lefolyt adományozások, vagy telepítési akciók intenzitására gondolunk, akkor világosan kitűnik a különbség azok és a most lefolytatott vitézi telekadományozások szerény keretei között. A földhözjuttatást ezúttal sajnós, nem bonyolította le olyan hatalmas anyagi eszközökkel rendelkező szerv, mint amilyenek akár a Mária Terézia, vagy II. József korabeli telepítési kommissziók voltak. Nem hallgathatjuk el ez alkalommal azt az észrevételünket sem, hogy maga az országos földbirtokrendezés sem haladt teljesen azokon a nyomokon, amelyeket közeletünk vezetőférfiai a világháború folyamán, a magyar nemzet fiainak hallatlan erő kifejtését méltányolva, kintűztek.

A Vitézi Rend megalapítójának nagyszerű gondolata, a Vitéz: Rend felállításával, megszervezésével, útjának csupán első felét tett meg, annak második, nemkevésbé nehéz fele a földhözjuttatással kapcsolatos kérdések megoldásával, a vitézi kisgazdaságok életképessé tételével függ össze. Ehhez a nehéz feladathoz az eszközöket a köznek: kell megadnia.

A Vitézi Rend a magyar közrend szilárd pillére, erkölcsös, munkás, képzett és áldozatkész ifjú nemzedék hivatott nevelője, megérdemelte az állam hathatós támogatását és a jóhiszemű társadalom szeretetét a múltban és ki fogja érdemelni azt a jövőben is.

A nemzeten áll, hogy ezt az elkerülhetetlenül szükséges támogatást mihamarabb a legteljesebb mértékben megadja.

FARKAS S JENŐ.

SAJTÓSZABADSÁG

HA A JELEK nem csálnak, sajtójogunk új reform küszöbére jutott; ami azt jelenti, hogy az igazságügyi kormány ismét belenyúl a darázsfészekbe. Miután sajtójogi vitáknál a legheterogénebb kérdésekben is a sajtószabadságot hangoztatják s mindig annak védelme áll homloktérben: nem lesz meddő dolog, ha szembe nézünk a sajtószabadsággal és megvizsgáljuk, hogy mily tényezők befolyásolhatják a sajtószabadságot?

Első kérdés az, hogy mi a sajtószabadság?

Ha a politikusok nyomán haladnánk, azt kellene mondani, hogy sajtószabadság a sajtó korlátlan szabadsága, amit veszélyeztet minden állami intézkedés, mely a sajtóra vonatkozik, tehát sanda szemmel kell nézni minden intézkedést, mely a sajtót érinti, még azt is, mely annak szabadságát garantálja, mert — ki tudja a garanciák mögött nem húzódik-e meg titokban valami lappangó, fel nem ismerhető* törekvés is, mely a sajtószabadságra veszélyes lehet.

Ámde a sajtószabadság a reális szabadságjogok közül való, tehát annak meghatározását nem lehet a fantázia sötét szemüvegére beállított perspektívában nézni, így pedig azt kell mondanunk, hogy meddő a sajtószabadság problémájával foglalkozni, mert hiszen lapidáris szabatossággal meghatározta azt már az 1848 évi XVIII. t.-c. 1. §-a, midőn azt mondja, hogy „Az előző vizsgálat eltöröltetvén: örökre, a sajtószabadság visszaállítván, ennek biztosítékául ideiglenesen rendeltetnek: gondolatait sajtó útján mindenki szabadon közölheti és szabadon terjesztheti.“

E törvényes rendelkezés első része, mely szerint az előzetes vizsgálat örökre eltörültetik (a cenzúra), ma is érvényben van (1914 évi XIV. t.-c. 63. §.); a másik részét pedig, vagyis a gondolatközlés szabadságát fenntartja a St. 1. §-a. A sajtószabadság fogalmához e szerint kétség nem fér.

Ami a cenzúrát illeti, az a legkényelmesebb módja volt a sajtóval való visszaélések megakadályozásának. De hozzátehetjük azt is, hogy a legveszedelmesebb mód volt, mert a gyakran korlátolt ismeretkörrel bíró s erőszakoskodásra hajló cenzor belátásától, önkényétől és tetszésétől függött az, hogy megjelenhetik-e a cikk, vagy nem. Ez az úgynevezett preventív védekezés a sajtóval szemben. Ezen az állapoton minden állam sajtója átment és sok államban vér folyt annak megszüntetése érdekében. A könyvnyomtatással nekilendült fejlődés, a szabadságjogok tudatosává válása, a feudális és autokratikus intézmények végelgyengülése annyi lappangó erőt, annyi expanzív

energiát halmozta fel, hogy az autokrata hatalmak nem voltak képesek többé ellenállani a szabadságra törő gondolat feszítő erejének és egymásután ejtették el az államok a prevenciót, a gyűlöletes cenzúrát s annak helyére tették a repressziót. Most már mindenki szabadon terjesztheti gondolatát. De büntető úton felelős azért, ha a gondolat büntetendő cselekményt foglal magában. Ez volna a represszió, mely nem megelőzi a sajtóbüncselekményt, hanem a büncselekmény elkövetésének szabad folyást enged ugyan, de megtorlásban részesíti a felelős személyt.

Első pillanatban felmerül a kérdés, hogyha szabad a gondolat közlése, s csak a gondolattal való visszaélés megtörténte után sújt le az államhatalom, vajjon mi veszélyezteti a sajtószabadságot, mert hiszen, mint láttuk, a sajtószabadság a gondolat terjesztésének szabadsága, ha ez megvan és csak utólagos megtorlásban részesül a bűnös, ez a körülmény a sajtószabadságot nem veszélyeztetheti, mert a megtorlás utólag következik be, miután már előzetesen érvényesült a sajtószabadság.

Azt lehetne mondani, hogy a sajtó a sajtóbüntetőjog miatt örökös izgalomban van; ami a gondolat kiképződésének, kialakulásának szabadságát veszélyezteti. Ez üres demagógia, mert ha ez igaz volna, akkor illuzórius volna minden szabadságjog, mert a szabadságjogokkal igen gyakran visszaélnék az emberek, mely visszaélések a büntető törvény értelmében megtorlandók. Következésképp nem volna semmiféle szabadságjog sem, mert azok birtokosai éppúgy izgalomban volnának, mint a sajtó munkásai a sajtóbüntetőjog miatt.

Ez az aggodalom komolyan nem is vehető s ez csak egyes politikusok fegyvertárában fordul elő, de itt is ultima ratio esetén, mikor a tömeg hangulatát kell megnyerni.

SOKKAL FONTOSABBAK már azok az aggályok, melyek a gondolat közlésével s terjesztésével kapcsolatosak, mert minden, ami a gondolat közlését s terjesztését akadályozza, akadályozza a sajtószabadságot is. Ezen a ponton található a jogrend érdeke a sajtószabadság érdekével. E szerint a jogrend fontosabb a sajtószabadságnál, s ha a sajtószabadság adott esetben a jogrend veszélyeztetésében, vagy megsértésében áll, véget ér a szabadság. A sajtószabadság korlátozása azonban rendkívüli fontos és kényes dolog. Azért annak lehetőségét precíz feltételekhez kell kötni.

Törvényeink gondoskodnak is ilyen biztosítékokról s pedig úgy anyagjogilag, mint az eljárási jog szemszögéből.

A sajtószabadság szempontjából különösen fontos az, hogy mily időpontban válik lehetővé a lefoglalás.

Itt három eshetőség képzelhető. Az egyik szerint megengedett a lefoglalás a sajtótermék terjesztése előtt; a második szerint egyidejűleg a terjesztéssel; a harmadik eshetőség szerint csak a terjesztés után engedhető meg az.

Jegyezzük meg, hogy a St. 8. §-a szerint „terjesztés a törvény értelmében, az árusítás, az ingyenes szétosztás, a közszemlére kitétel, a nyilvános helyen való elhelyezés, úgyszintén a szétküldés“. Tegyük

még hozzá, hogy a judikatúra szerint a sajtóbüncselekmény a térj esztéssel van elkövetve. Ebből következik, hogy az elkövetett, helyesen bevégzett, azaz a terjesztésnek fogalmi körébe eső sajtóbüncselekmény miatt van csak lefoglalásnak helye, mert a joggyakorlat szerint a sajtóbüncselekmény a terjesztéssel fejeztetik be. Bünvádi eljárás pedig csak az elkövetett, bevégzett sajtóbüncselekmény miatt indítható; de nincs helye kísérlet miatt, holott az állam elleni büntettek egy része, melyeknek van kísérlete, sajtó útján is elkövethető. Ezek bevégzéshez jutnak a terjesztéssel. De a terjesztésen innen, mikor még a nyomdában van a nyomtatvány, habár arról tud is a királyi ügyész, amiatt bünvádi eljárás nem indítható, mert a terjesztés meg nem kezdődött. Tehát az ilyen nyomtatványok le sem foglalhatók — a joggyakorlat szerint. A sajtótörvény biztosítékait ekként a judikatúra jelentékenyen kiszélesítette, mert e szerint, ha kétségtelen is, hogy a nyomdában lázító kommunistá iratok vannak felhalmozva, amíg legalább egy példány a terjesztés csatornájába nem kerül, ahhoz sem a rendőrség, sem a vizsgálóbíró nem nyúlhat, mert a nyomda a terjesztés megkezdéséig megvívhatatlan fellegvár, azilum, ahova az igazságügyi hatóságoknak tilos a behatolás. Holott a joggyakorlattal szemben sehol nem mondja a törvény, sem azt, hogy a sajtóbüncselekménynek nincs kísérlete, sem azt, hogy kísérlet miatt bünvádi eljárás nem indítható. Bizonyára abból indul ki a gyakorlat, hogy a sajtóbüncselekmény elkövetési cselekménye a terjesztés. Ha ez helyes, akkor helyes csapáson halad a judikatúra, mert ahol nincs elkövetési cselekmény, ott nincs büncselekmény. Ha valaki kijelenti, hogy ellenfelét agyonlövi, s revolvert szerez be, vagy be akar tömi X lakásába és hamis kulcsokat szerez, sem szándékos emberölés, sem hamis kulcsos lopás kísérletéért nem lesz megbüntethető, mert a büntett véghezvitelét nem kezdette meg.

A joggyakorlathoz azonban mégis szó fér. A sajtótörvény 32. §-a szerint ugyanis sajtó útján elkövetett büncselekmény az, amelynek tényálladékát a sajtótermék tartalmazza; a sajtóbüncselekménynek tartalmát tehát a sajtóközlemény adja meg. Maga a közlemény éppoly elkövetési cselekmény, mint a terjesztés. Tehát joggal aggályos az a gyakorlat, mely a kísérletet nem bünteti.

Visszatérve a lefoglalásra, mint a terjesztésnek s így a sajtószabadságnak korlátozására, említettem, hogy a lefoglalás három időpontban történhetik; nevezetesen: a terjesztést megelőzőleg, azzal egyidejűleg, vagy utólag a terjesztés után.

A terjesztést megelőző lefoglalás határai elmosódottak. Hol álljunk meg, ha ezt megengedjük? Valószínű, hogy a judikatúra is a tudat küszöbe alatt ettől a lefoglalástól ijedt meg, midőn arra az álláspontra helyezkedett, hogy a sajtódeliktumnak nincs kísérlete és így a lefoglalást a terjesztés előtt kizárta. Tényleg, ha minden korlát nélkül helye volna a lefoglalásnak a terjesztés előtt, akkor igen könnyen elfajulna a sajtószabadság, s a cenzor helyét elfoglalná a királyi ügyész és vizsgálóbíró. Csak az üveg vignettája változnék, de annak tartalma ugyanaz volna.

Az utólagos, vagyis a terjesztés megtörténte után bekövetkező-

lefoglalást a törvények nem ismerik s méltán, mert ez annyit jelentene, mintha gyújtogatásnál a törvény kijelentené, hogy az oltáshoz csak akkor szabad fogni, mikor az egész ház lánggal ég, mert az bizonyos, hogy a sajtóbűncselekmény olyan, mint a tűzveszedelem, ezer és százezer ember vesz róla tudomást és ezek között számtalan van olyan, aki az imitáció és szuggesztió révén magáévá teszi a kriminalitást tartalmazó eszméket s azok azután a köztudatban mértani arányokban erősödnek, sokasodnak és szaporodnak, és mértani arányokban mételyezik meg a közönség lelkületét.

Szükséges tehát, hogy a lefoglalás oly időpontra helyeztessék, mikor annak még lehet hatálya. Ez az időpont a terjesztés megkezdése. Törvényünk (St. 7., 8. §.) erre az álláspontra helyezkedett, midőn meghatározza a terjesztés fogalmát s előírja, hogy a nyomda tartozik a köteles példányt a terjesztés megkezdésével egyidejűleg a királyi ügyészségnek beküldeni. Miután az ügyészség a sajtóbűncselekményről rendszerint a köteles példányból értesül, természetes, hogy az ügyész indítványa s a lefoglalás ezutáni időpontra esik, vagyis akkorára, mikor már a nyomtatvány a nyilvánosság piacára van dobva. Tehát a lefoglalást teljes siker nem koronázhatja; legfeljebb a közlekedési vállalatoknak átadott példányok foglalhatók le, de nem foglalhatók le azok, melyeket a rikkancsok és lapkihordók közt szétosztottak.

Nincs említés téve — mint említettem — jogszabályainkban a kísérletről, vagyis arról az esetről, mikor a nyomtatvány már terjesztésre elő van készítve, csak a nyomdából való elszállítás van hátra, s mikor még a köteles példányt sem küldték be, de az ügyész tudomást szerez a bűncselekményről, vajjon kísérlet miatt helye van-e a lefoglalásnak? Ez a kérdés azonban tisztán szakkérdés, amivel itt nem foglalkozhatom, hanem áttérek a felelősség rendszerére, annyiban, amennyiben az szerves kapcsolatban áll a sajtószabadsággal.

A BÜNTETŐJOGI FELELŐSSÉGNÉL tudásunk és ismereteink ezidőszerinti állásához képest három módszer között választhatunk, nevezetesen: a) a fokozatos (belga), b) a vegyes (német) és c) az egyéni felelősség (angol) rendszerek között. Bármelyiket választjuk is, számot kell vetni az anonimitás jogával, mely a sajtónak hű kísérője, mint az árnyék a testnek.

Sajátságos jelenség, hogy a sajtófelelősség helyes rendszere oly sokára tud kifejlődni. A technika vívmányainál látjuk, hogy a büntetőjogi védelem elég rövid idő múlva követi a feltalálást. így a vasút, távíró, telefon, a robbanószerek feltalálása után néhány év letelte múlva tisztán látjuk a találmánnyal kapcsolatos büntetőjog kifejlődését s bizonyára a rádió és repülőgép is meg fogja teremteni speciális büntetőjogát, mihelyt nyilvánvaló lesz, hogy mily jogi érdekeket sérthet a rádió és repülőgép oly mértékben, hogy azt büntetőjogi védelem alá kell helyezni. Az első pillanatra csodálatosnak látjuk, hogy éppen a sajtó az, ahol a felelősség rendszere nem tud nyugvópontra jutni; s pedig annál inkább, mert a sajtó a kultúrhaladás és fejlődés leghatalmasabb tényezője. Ennek dacára a büntetőjog terén nem tud az igazi haladás mesgyéjére lépni. Pedig nem is szólva a

kínai könyvnyomtatásról, mely a Thang dinasztia idejében már 37—9. században virult, a mozgatható betűkkel való könyvnyomtatás már 500 éves múltra tekint vissza, ha tényleg Gutenberg János Tolt annak a feltalálója.

És íme, 500 év múlva sem tudott a kultúremler annak felismerésére jutni, hogy mily felelősségi rendszer felel meg az észszerűség és igazságosság követelményének. Ennek okát két körülményben találok. Az egyik az, hogy az emberi találmányok között a sajtó a legbonyolultabb és legkényesebb találmány. Nem csupán technikai berendezése miatt, hanem elsősorban azért, mert a többi találmány jórésben az ember külső életére vonatkozik, a sajtó azonban kizárólag az ember belső szellemi életét foglalkoztatja s annak szükségait elégíti ki közvetlenül. A szellemi szükséglet kielégítése pedig sokkal nehezebb és bonyolultabb, mint a fizikai szükséglet kielégítése.

Másik oka pedig a stagnálásnak az, hogy a cenzúra bilincseiből nem is olyan régen szabadult ki a sajtó. A cenzúra idejében pedig a büntetőjogi felelősség problémája nem izgathatta az embereket, mert hiszen a cenzor prevenciója volt az az akadály, mely a sajtóbüncselekménynek útját állotta.

Mikor a cenzúra kihálófélben volt, létrejött a belga alkotmány. Gyöngéd kezekkel akartak bänni a sajtóval és sutba dobva az egyéni, erkölcsi és jogi felelősség posztulátumát, csak azt követelték, hogy valaki elítéltséék. Bünbakot kerestek, vagy amint szálló ige volt akkor: „La loi ne veut qu'une victime“ (Schurmans, Code de la Presse II. 235).

És azóta nem képes a sajtójog kibontakozni a bünbak-rendszer hálójából. Egyes államok, így Anglia a köztörvény szerint való felelősség alapján áll. Németország a vegyes rendszert követi, a legtöbb állam azonban több-kevesebb eltéréssel a belga rendszer nyomán halad. Ezt tartják irányadónak a sajtószabadság érdekében, mely fedezi az anonimitás jogát. Az a kérdés, hogy az anonimitás joga és ezzel kapcsolatosan a fokozatos felelősség tényleg oly feltétele-e a sajtószabadságnak, mely nélkül az nem érvényesülhet? Bizonyos, hogy a névtelenség joga nem tagadható meg a sajtótól, mert a gondolatok szabad, feszélyezetlen mozgását ez biztosítja; ez könnyíti meg a közügyek őszinte megvitatását és kritikáját. Ámde ne felejtjük el, hogy az anonimitásnak két része van: az egyik befelé, a másik kifelé a nagyközönség irányában jelenik meg. Az anonimitást valójában csak az utóbbi vonatkozásban követelhetjük, mert egészen más az író pszichikai és erkölcsi helyzete, ha a nagyközönséggel áll szemben és egészen más, ha a szerkesztővel érintkezik. A feszélyezettség csak az előbbi esetben áll. Csak a nagyközönségből bontakozhatnak ki azok a motívumok, melyek a gondolat szabad mozgását befolyásolhatják és akadályozzák. Itt már jogosult az anonimitás biztosítása, mert a gondolatok szabad asszociációja, a teremtő képzelet akkor működik szabadon, ha azt gátló képzetek és érzelmek nem bénítják meg. Már pedig a valódi név kiírása gyakran erkölcsileg zavarja, nem ritkán tudat alatt befolyásolja a gondolatok szabad járását-kelését. Az anonimitás megszüntetése tehát kifelé a nagyközönséggel szemben

halomra döntené a sajtótörvény és sajtószabadság legfontosabb elvét, a gondolatszabadság princípiumát.

Egészen más a helyzet befelé a szerkesztővel szemben. Olyan különbség van a kétféle anonimitás között, mint az estélyi ruha s az otthoni pongyola közt. Az író a szerkesztővel szemben mindig pongyolában, a maga valóságában jelenik meg. Nincs is rá semmi szükség, hogy a szerkesztővel szemben is misztikus ködbe burkolódzék. Sőt kell, hogy a szerkesztő minden munkatársát ismerje. Ez nem zárja ki, hogy ismeretlen embertől is elfogadjon cikket, ez a tény azonban fokozott óvatosságra fogja kötelezni s csak akkor adja ki a cikket, ha az a büntetőjog szemüvegén át nézve teljesen ártatlan. Ez a köteles óvatosság oly mértékben csökken, amily mértékben emelkedik a lap színvonala, mert ily mértékben erősödhetik a szerkesztő bizalma is munkatársaiban.

Ne felejtjük el, hogy a sajtó óriási termelésében mégis csak kivétel a bűncselekmény, sőt ritka kivétel; ezt a ritka kivételt a szerkesztő, vagy rovatvezető könnyűszerrel ellenőrizheti s alkalmazkodhatik a körülményekhez. Mert vannak békés időszakok a társadalomban, mikor az események olyanok, hogy izgalmaktól, kirobbanásoktól nem kell tartani. Ilyenkor a szerkesztő is lazábbra foghatja az ellenőrzést s kényelmesebb a helyzete. De vannak időszakok, mikor forrong a társadalom, mikor izzó parázson van az egész. Ilyenkor fokozott éberséggel őrködik, hogy valamely munkatársának tolla nem siklik-e ki, s nem téved e tilos területre. Nagy lapoknál természetes, hogy mindenre nem terjedhet ki a szerkesztő figyelve, aki ilyenkor csak az irányt szabja meg, a gyeplőt tartja a kezében és legfeljebb a vezércikkekre gyakorol közvetlen ingerenciát. De ott van a rovatvezető, akinek kötelessége tudomást szerezni mindenről, ami a rovatban történik s éppen azért, mert köteles tudomást szerezni, felelősséggel is tartozik a cikkért, mint tettestárs. Látható ebből, hogy a sajtójogi felelősség nem állhat meg a szerzőnél, hanem felelősséggel tartozik a szerkesztő, vagy rovatvezető is. Ez a felelősség materiális, és nem formális, mert az eventuais szándékon alapszik s nem a fokozaton.

Ha azt mondjuk, hogy csak a szerző vonható felelősségre, de a szerkesztő és rovatvezető nem, ez azt jelenti, hogy ezeknél már eleve lemondunk arról, hogy tőlük kötelességük teljesítését követeljük. Mert abból indulunk ki, hogy ezek nem ismerték a cikk tartalmát, tehát tudatosság és szándékosság nem terhelheti őket. Ez a felfogás is azt mutatja, hogy sajtójogunk még fejletlen és a tapogatózás állapotában van. A társadalmi élet csupa kötelességekből áll embertársainkkal, a társadalommal s az állammal szemben. Ez a kultúr társasélettel együtt jár, mert kötelesség nélkül kulturális élet nem is képzelhető. Szociális kötelességei vannak az államfőtől lefelé a napszámosig mindenkinek. S a kötelesség megszegése, vagy civilis, vagy büntetőjogi következményekkel jár. Csupán társadalmi következménye akkor van, ha mások érdekét nem sértő konvencionális szabály áthágásáról van szó.

Vitán felül áll, hogy a szerkesztőnek és rovatvezetőnek kötelessége nem konvencionális, hanem kulturális és jogi kötelesség, amit ha

megszeg, a jogi következményeket el kell szenvednie. Amint felelős az okozott jogsérelemért a vasúti alkalmazott, ha bármely kötelességét megszegi, a gépész, építész és soffőr, ha kötelessége megszegéséből valakinek élete, vagy testi épsége megsértetett, azonképpen felelős a szerkesztő, Vagy rovatvezető is, ha égiszük alatt bűncselekményt követnek el, azzal a különbséggel, hogy szándékosság miatt vonandók felelősségre és nem gondatlanságért, mint a vasúti hivatalnok, gépész stb., mert ezeknél az eredmény a gondatlanságra vezetendő vissza; az újságírásnál ellenben a szerkesztőnél és rovatvezetőnél mindig ott van a reservatio mentális, hogy az átolvasatlanul kiadott cikk bűncselekményt is tartalmazhat, s ennek dacára kiadja azt. Vagyis amint a jogászok mondják, dolus eventualissal cselekedett; ha pedig nem kötelességmulasztás terheli, hanem ismerte a cikk tartalmát, akkor még kevésbé férhet szó a tettes-társasághoz.

A szerzőn kívül tehát felelősségre vonandó a szerkesztő, vagy rovatvezető is, mint tettestárs, ezt követeli az erkölcsi felelősség s a büntetőjogi felelősség rendszere egyaránt.

Mert micsoda felelősségi rendszer az, mely nem erkölcsi és büntetőjogi felelősséget követel, mint a belga s ennek nyomán számos más törvény, s köztük a mienk is, hanem megelepszik a formális felelősséggel s amely ma is száz év múltán a sajtószabadság szent nevében „La loi ne veut qu'une vicome“ jelszava alatt abban a naiv meggyőződésben él, hogy a fokozatos formális rendszer menti meg a sajtószabadságot, ellenben az erkölcsben, pszichológiai igazságokban gyökeredző egyéni, vagyis büntetőjogi felelősség gúzsba köti azt.

Ha visszagondolunk a büntetőjog őskorára s a vérbosszúra, mikor az egész család felelős volt egy családtag bűnéért, s mikor a vérbosszú apáról fiúra átöröklődött, az egyéni felelősség gondolatán kifejlődött elménk felháborodik még a visszaemlékezéstől is, és — vakon behódol a fokozatos felelősség rendszerének,— ma a 20. században. Ez talán különb a család felelősségénél? A kollektív felelősségnél legalább megvolt az, hogy a tettes vérrokonain állottak bosszút, de ma a sajtójogban csak egyetlen áldozat kell, mert „La loi ne veut qu'une victime.“

Hát igazságszolgáltatás az, mely csak az áldozat fejét, de nem a bűnösét követeli? Igazságszolgáltatás az, mely frivol cinizmussal beismeri, hogy nem a pszichológiailag felelős bűnöst keresi, hanem csak áldozatot követel. Szörnyűséges formalizmus a 20. századnak individualizmussal erősen átítatott korszakában, mikor a büntetőjogban nemcsak, hogy az egyéni felelősség uralkodik az egész vonalon, hanem ezt megkoronázza még az individualizáció is, azaz a büntetésnek az egyén speciális alanyiségéhez és a bűncselekményhez való alkalmazkodása. És ez a formalisztikus rendszer a sajtószabadság nevében van uralmon! A sajtószabadság nevében, holott a fokozatos felelősség semmi vonatkozásban sincs a szabad sajtóval. És csupán azért hozták be, hogy szintén a sajtószabadság érdekében az anonimitást, mint a sajtószabadság biztosítékát egy megvívhatlan fellegvárba helyezték el. De hát láttuk, hogy az anonimitás külső arculata sértetlenül megmaradhat, ha az befelé a szerkesztővel szemben nem is honorálható. Elvégre a szerkesztőségben való publicitás olyan, mint

a bírói kollégium tanácskozása ítélet előtt. A tanácskozás titok, de nyilvános az ítélet. Sajtónál is kifelé titok az, hogy miként született meg a cikk, kinek az agyából pattant ki a gondolat, de benn a szerkesztőségben az tudva van, aminthogy tudva van a tanács tagjai között is, hogy ki miként szavazott. Ez utóbbi esetben bírói, előbbiben pedig szerkesztőségi titokról szólnak. A titok azonban csak addig titok, míg annak letéteményesei felelősségre nem vonatnak a titoktartás pecsétje alatt meghozott ítéletért, vagy a sajtóban a sajtóközleményért. Mihelyt ez bekövetkezik, a bűnperben, ahol a felelősségre vonás történik, publikussá kell válni minden ítélőbíró magaviseletének, éppen úgy, mint a sajtóban annak, hogy miként született meg a cikk.

Az anonimitást tehát a titoktartás csak addig fedezi bent a szerkesztőség körében is, míg a cikk bűncselekményt nem tartalmaz, ha ez bekövetkezik; az anonimitás eltűnik s a szerkesztői titok megszűnik.

A fentiekben a szerző és szerkesztő együttes felelőssége mellett foglaltam állást. Korántsem akartam ezzel a sajtófelelősség bonyolult problémáját megoldani, érinteni is csak annyiban akartam, amennyiben éz az anonimitás jogával, mint a sajtószabadság biztosítékával kapcsolatos.

Mert a felelősség rendszere oly nagy és nehéz probléma, hogy azt odavetőleg elintézni nem lehet. E helyütt csupán a sajtószabadsággal junktimba lévő főbb kérdésekkel kívántam foglalkozni. Ilyen kérdés még az, hogy az esküdtszéki bíraskodás tényleg biztosítéka-e a sajtószabadságnak?

AZT HISZEM, minden túlzás nélkül állítható, hogy az igazságszolgáltatás terén a halálbüntetésen kívül még nincs egy oly kérdés, amit annyira agyontárgyaltak és megvilágítottak volna, mint az esküdtszék kérdését.

A feltalálás már kimerült ezen a téren. Itt új igazán nem produkálható; legfeljebb arra irányulhat a törekvés, hogy a kérdést új beállításban mutassa be, vagy a társadalmi viszonyok változásával revízió tárgyává tegye az esküdtszéki kérdést. Az esküdtszék intézményét péle-méle szokták vizsgálni. Annak barátai a mellette, ellenesei az ellene szóló érveket szokták felsorakoztatni megfelelő logikai diszinkció nélkül; pedig bármily kérdést akarjunk is megoldani, első-sorban való feladatunk a kérdés logikus beállítása. Ezt szem előtt tartva, az esküdtszék három szemszögből nézhető. Jelesül a) vizsgálható, hogy helytálló-e mint intézmény, b) vizsgálható, hogy különösen sajtóügyekben mily előnyei és hátrányai vannak. Végül c) vizsgálható, hogy a sajtószabadsággal mily összefüggésben áll az esküdtszéki intézmény.

Talán soha és sehol oly bőséges megbeszélés tárgya nem volt az esküdtszék, mint a belga alkotmány tárgyalásakor.

Az esküdtszék kérdését péle-mele tárgyalták ott is, mint ma nálunk is a Parlamentben és az irodalomban egyaránt. Pedig az esküdtszék, mint szervezeti intézmény, mint politikai tényező nem zavarható össze a sajtószabadság posztulátumával és biztosítékával.

Azt mondták a belga parlamentben s ezután indulva mindenhol,

ahol a sajtójog volt napirenden, hogy a sajtószabadság esküdtszék nélkül nem képzelhető; össze van nőve ez a két intézmény, mint a sziámi ikrek. Ha az egyik megvan, szükségkép meg kell lenni a másiknak is, ha az egyik hiányzik, hiányzik a másik is. Erre a következtetésre jutunk, ha az esküdtszék az említett három látószögéből összekeverve vizsgáljuk. Más eredményre és tisztultabb felfogásra jutunk azonban akkor, ha az esküdtszék a sajtó szemszögéből nézzük, ha jelesül csakis azt vizsgáljuk, hogy az esküdtszék biztosítéka-e a sajtószabadságnak. Fentebb már említettem, hogy a sajtószabadság lényegében azonos minden szabadsággal. A szabadság fogalmán a mozgás és cselekvés akadályának hiányát értjük. Mozgás alatt az organikus és anorganikus világ helyváltoztatását értjük egyaránt, míg a cselekvés fogalma az ember tudatos és akaratú mozgását jelenti. A cselekvés tehát szabad akkor, ha akadályokba nem ütközik, miután a sajtó működése is cselekvés, ez szabad, ha annak útjában semmi akadály sön áll. Említettem, hogy a sajtótörvény terjedésével csakhamar rájöttek a kormányhatóságok, hogy a sajtóval szertelen visszaélések követhetők el; mint biztos panaceát behozták a cenzúrát, mély útját állta ugyan a visszaéléseknek, de maga a cenzúra a legszörnyűbb visszaéléseknek lett kútforrása. Megölte a gondolat szabadságot, s melegágya lett mindenféle autokratikus törekvésnek.

A cenzúra legjobban demonstrálja a szabadság hiányát, mely utóbbi két formában jelentkezik: egyik külső, másik belső akadály. A külső akadályra a sajtójogban típus a cenzúra, ami nálunk az osztrák uralom óta szerencsére megszűnt; még a darabont-kormány alatt sem elevenedett fel. Azonban 1919-ben mintha a tetszhalott megmozdult volna, mikor a kormány rendeletet adott ki, mely szerint a köteles példányok a terjesztés előtt három órával bemutatandók az ügyészségnek. Normális viszonyok között ez az intézkedés egy rövid lejáratú cenzúrát jelentett volna. Vegyük azonban fontolóra, hogy a vörösök rémuralma akkor ért véget. Ezekben az időkben a társadalom az átélt borzalmak hatása alatt állottba gyanakodás, a félelem, az aggodalom ülte meg a lelkeket; még mindig a vörös veszedelem kísértett. Az államhatalom pedig össze volt törve: lehet-e csodálkozni, ha a bizonytalanságnak ebben a sötét korszakában a cenzúrát borító fátyolt kissé fellebbentette a kormány. Nemcsak joga volt ehhez, hanem kötelessége is volt ezt tenni, mert *salus publica suprema lex*. Az állam azokban az időkben, — hogy büntetőjogi hasonlattal éljek — végszükség állapotában volt.

A sajtószabadságnak a cenzúrán kívül más külső akadály a alig képzelhető, hacsak annak nem vesszük a lefoglalást, mely a terjesztést, vagyis a gondolatnak a szélrózsa minden irányában való tovarepülését akadályozza meg. Ámde láttuk, hogy törvényeink, midőn a cenzúrát „örökre“ eltörölték, a lefoglalás lehetőségét a köteles példány beküldésével a terjesztés megkezdésének, vagyis a bűncselekmény bevégzésének időpontjára helyezték.

Elmondhatjuk tehát, hogy nálunk a sajtószabadságnak külső akadály a nincs.

Belső pszichikai akadály volna konstruálható az esküdtszék hiányá-

ból. Ebből a szémszögből gyakran hallunk hangzatos frázisokat éppúgy, mint Belgiumban, hogy tudniillik sajtószabadság esküdtszék nélkül nincs. Miután felszínes demagóg ízű kijelentések és jelszavak szoktak ebben a kérdésben felmerülni, nem lesz talán hiábavaló dolog ennek a gyökerére hatolni.

Már említettem, hogy minden szabadságnak, éppúgy a sajtószabadságnak is csak az lehet akadálya, ami a szabadság lefolyásának és kontinuitásának útjában van; ha azonban a szabadság már érvényesült és azután utólag következik be valami, ami a cselekvés szabad lefolyásának következménye az állami normák szerint, ez nem jelentheti a szabadság hiányát, vagy annak korlátozott voltát, mert a szabadságot csak az akadályozhatja, ami az érvényesülés állapotában lévő szabadságnak útját állja. Csak addig lehet a szabadságot korlátozni, míg az eleven erejénél fogva hat; mihelyt véget ért annak tartamos hatóereje, abban a pillanatban lehetetlen azt korlátozni, vagy gátolni, mert ami megtörtént, azt meg nem törtéنتé tenni non lehet. Ha tehát a gondolatot a nyomda kiszedte, formába öntötte s a kiadó terjesztette, ugyan volna-e emberi hatalom, amelyik az ilyen aktív, életrekelt gondolat szabadságát képes volna utólag korlátozni. Hiszen az egyszerű fizikai lehetetlenség. Aki tehát álláspontját fizikai lehetetlenséggel támasztja alá, az képtelenséget állít és demagógiát folytat. Akik az esküdtszék elválaszthatatlanul össze akarják kovácsolni a sajtószabadsággal, nem eléggé pszichológusok, vagy helyesebben abszolúte nem pszichológusok, mm némi fogantyút szerezhetnének a lélektanból. S ez volna a sajtószabadság belső morális és pszichikai akadálya. Azt lehetne mondani, hogy a sajtószabadság nemcsak a külső akadály (cenzúra) hiányát jelenti, hanem azt is, hogy az író belsőleg, szellemileg szabad legyen. Hogy a lelki folyamatok szabadon peregjenek le; annak folyamatát semmiféle lelkikényszer ne akadályozza. Mert csak így szabad a gondolat, csak akkor viseli magán az egyéniség bélyegét, ha annak fogalmazásakor oly képzetekbe és meg-gondolásokba nem ütközik, melyek a gondolat keletkezését a maga spontaneitásában zavarják, vagy zavarni képesek.

A gondolatnak ez a szabadsága nemcsak a sajtóra, hanem a beszédre is áll. Az emberekkel való érintkezésünkben a társadalom egy csomó — gyakran észszerűtlen és nem ritkán ostoba — konvencionális szabállyal köti gúzsba egyéniségünket. Tehát nem vagyunk szabadok, kifejezett szavakba öntött gondolatunk nem fedi spontán keletkezett gondolatainkat.

Sokban hasonló helyzetben vagyunk a sajtószabadsággal is az esküdtszékkel kapcsolatosan. Az író, mikor gondolatai szökellenek, bármily vaskosak is gondolatai s azok formái, szabad lefolyást enged azoknak ott, ahol a sajtószabadságot a jog nem korlátozza. (Venezuela.) Ahol azonban ismeri a törvény a sajtóbűncselekményt, ott már asszociálódik a megtorlás gondolata. Ez gyenge reakciót vált ki ott, ahol sajtóperekben a zsűri ítélt, mert köztudomás szerint sajtóügyekben nagyon elnézőek az esküdtek. Az esküdtekből álló ítélőbíróság képzelete tehát a gondolatok szövődésénél csak gyenge akadályul szolgál. Úgy-szólván a gondolatok szabad asszociációját, azok jövését-menését

számottevőleg nem fogja a megtorlástól való félelem gondolata zavarni. Legfeljebb csak egy mulékony árnyékot vet rá a megtorlás gondolata; amit azonban tovaröpít annak megfontolása, hogy esküdtek ítélnék az író felett.

Egészen máskép áll a helyzet, ha tudja az író, hogy szakbírók fognak felette ítékezni, kiket nem a hangulat vezérel, mint a zsűrit, hanem a törvény parancsának engedelmeskednek. Ez a megfontolás már igenis befolyásolja a gondolat spontán szabadságát s a gondolat-soroknak egész más irányt ad, mintha esküdtek ítélnének, vagy pláne, ha a sajtójog abszolút nem ismerné a büntetőjogot.

íme, látható ezekből, hogy a gondolat korlátlan szabadságára befolyással lehet a zsűri, mert a gondolat megszületésének és fejlődésének nem ritkán egész más irányt ad az a gondolat, hogy az írot zsűri élé állítják, vagy a kérlelhetetlen és rideg szakbíró ítélet felette.

De az a kérdés, hogy a sajtó munkásának eme belső pszichikai szabadsága szükségessé teszi-e az esküdtszékot? Szükséges-e, hogy az esküdtszék behozatalával korlátlanul szabaddá tegyük nemcsak a gondolat terjesztésének s közlésének, hanem a gondolat fogantatásának szabadságát is?

Ezt erősen kétlem, mert a szakbírószágtól való félelem mily pszichikai gátlásokat vált ki az íróban? Talán hasznos, erkölcsös kultúrgondolatokat szerel le s öl meg csirájában? Korántsem. Éppen ellenkezőleg: midőn az íróban a szakbírószág gondolata merül fel, mély módosítja gondolatait, ezek a gondolatok mindig olyanok, melyek gyakran a büntetőtörvényekkel, néha pedig a morállal és jóízléssel hoznák össze-ütközésbe az írot. Ezekből a tisztátalan salakoktól szabadítja meg a szakbírószág az irodalmat, s ezeket növeli nagyra az a meggondolás, hogy esküdtek ítélnék a perben, akik állam és társadalom elleni bűncselekmények esetében sajtóságos perverz hajlammal vannak telítve a felmentések irányában.

Ha végiggondolunk törvényeinken, megállapíthatjuk azt a tényt, hogy a sajtószabadság biztosítva van nálunk, s az veszélyben csak akkor volna, ha a készülő javaslat a gondolat közlése, vagy terjesztése tekintetében tartalmazna reakciós intézkedéseket — ezt azonban kizártnak tartom.

VARGHA FERENC

SZKÍTÁK—SZITTYÁK

A SZKÍTA SZÓ már az ókorban többé-kevésbé homályos fogalmat jelentett, értelmezése azonban talán sohasem volt olyan bizonytalan, mint korunkban. Ennek illusztrálására néhány példát hozok fel, melyekből kitűnik, hogy ugyanazt a szkíta szót még egymással végleges ellentétben álló világnézetek is felhasználták eszményképük kifejezésére.

A nálunk erősen hazafias szellemű turánizmusnak a szittyia hagyomány kezdettől fogva egyik éltető eleme. Az olasz fasizmus mintájára Magyarországon is szervezkedő új nacionalista egyesület magát „Szittyák Táborának” nevezte.

Ezekkel szemben áll az orosz forradalom példája. A cári birodalom rombadőlésének idejében, az 1917 évvégi véres napokban született az orosz szimbolikus költészet két híres terméke, a „Szkify” (Szkíták) és a „Dvjenádcatj” (Tizenketten), melyek a kelet és nyugat ellentétét és az akkori idők Európaellenes hangulatát fejezték ki félelmetes erővel. Alexander Block e két költeményét az orosz forradalom saját eszméinek kifejezője gyanánt tekintette és kiadásáról a „Baloldali Szocialista Forradalmárok (Internacionalisták) Központi Bizottságának Kiadója” gondoskodott (a „Forradalmi Szocializmus” sorozatban 17. sz. alatt, Szentpétervár 1918, 8°, 45 oldal, 1918 január, illetve 1918 január 30-ról datálva).

A közelmúltban jelent meg magyar szerzőtől, Sőregi Jánostól egy tudományos dolgozat („A szkíta-magyar kontinuitás elméletének jogosultsága a turáni szellem keretében” Karcag, 1927, 8°, 66 oldal), mely a cseheknek és románoknak nemzeti törekvések szolgálatában álló régészkedésére, mint követendő példára hivatkozva sürgeti, hogy a magyar régészeti tudomány is vegyen részt közvetlenül a nemzetnevelés munkájában és megállapítja, „hogy addig, míg a magyar régészeti tudománynak nem lesz erős gerince, mely egész szervezetét fenntartó oszlopként szilárdan tartsa; hogy addig míg e tudomány felett nem lesz egy világító, éltető közös centrum, melyből az egyes kutatók erkölcsi erőt és a céltudatos működéshez kitartást, munkakedvet meríthetnek: addig a magyar archeológiának hasztalan minden igyekezete, tengődés és terméketlen küszködés minden kifejtett munkássága a szomszédos nemzetek öntudatos, magasabb szellemi szempontból felfogott és nagyszerűen megalapozott törekvéseivel szemben”. Tovább ezt olvassuk: „... ez a gerinc és ez a szellem nem lehet más, csakis a szkíta-magyar kontinuitás elmélete, illetőleg az azt átható és összefogó turáni szellem.”

A szkíta kérdés bennünket ezenkívül még több szempontból is érdekelhet. A honfoglaló magyarság, gazdasági életének külső keretei, kultúrája és kispasztikai művészete révén a koraközépkor keleti lovasnomád nemzeteinek sorába tartozott. E lovasnomádok kultúrája pedig Oroszország és Szibéria steppéin az ősi szkíta hagyományokból sokat örökölt. Érdekelhet bennünket a kérdés azért is, mert a csonkított Magyarországi területének nagy része, különösen a Dunántúl, a Nagy-Alföld és a Maros felső folyásának s a két Küküllőnek vidéke Kr. e. 7—4. századokban szkíta törzsek tanyázóhelye volt. Nézzünk körül tehát ebben a kérdésben és vegyük számba röviden azt, amit a tudomány mai állása mellett a szkítákról tudni lehet, hogy ezzel a főtebb említett példák is a valóság alapjára állítva természetes megvilágításban álljanak előttünk.

A szkíta törzsekről az ókori írók között legkimerítőbben Herodotosz szól, aki a Kr. e. 5. század közepe táján Dél-Oroszország görög gyarmatvárosait felkereste s ez útja alkalmával a szkítákat és szokásaikat közelből tanulmányozta. Nevezetes forrásmunka a szkítákra vonatkozóan Hippokrates görög orvos leírása, melynek alapján egyesek mongol fajhoz tartozóknak tekintik őket. A többi görög és római író nagyjából ugyanazt mondja el, mint Herodotosz. Leghitelesebb forrásanyag azonban a közvetlenül tőlük származó régészeti leletek, melyek legnagyobb számmal a déloroszországi szkíta királysirokból, úgynevezett kurgánokból kerültek napvilágra.¹ Mindezen források alapján származásukra vonatkozóan két főbb hipotézis uralkodik. Az egyik szerint irániak. Erre mutatnak a nyelvészeti adatok, a viselet, a fő fegyvernek, a törnek alakja és veretei, viselési módja és az iráni területek régészeti anyagával való egyéb egyezések. A másik vélemény szerint mongol fajúak és az északi türkök csoportjába tartoznak. Ennek ugyancsak tekintélyes adatok szolgálnak alapul. Mindenekelőtt Hippokrates leírása, mely szerint sárga arcbrű, köpcös, szakálltalan, kövéres emberek, egyszóval mongol fajhoz tartozók. Türk jellegüket erősítik egyes szokásaik és életmódjuk is. Lovas-harcos nép, mely a földművelést megveti és azt leigázott népekkel végezteti. Jellemző fegyverük a nyű, főfoglalkozásaik a lónevelés, kalandozás és vadászat. A nőnek szerepe náluk, mint a későbbi türk fajta lovasnomád nemzeteknél is, alárendelt.

Történetükből (amennyiben nomád-kultúrájú népeknél magukcsinálta történetről szó lehet) következő főbb mozzanatokat jelölhetjük meg. Dél-Oroszországban a Volga felől a Kr. e. 7. század közepe táján jelennek meg. A Fekete-tenger északi mellékén leverik a kim-

¹ Idevonatkozó főbb művek: Tolsztoi—Kondakof—Reinach, *Antiquités de la Russie méridionale*, Paris, 1891, I—III; E. H. Minns, *Scythians and Greeks*, Cambridge, 1913; O. M. Dalton, *The treasure of the Oxus*, London, 2. kiadás, 1926; J. Strzygowski, *Altai-Iran und Völkerwanderung*, Leipzig, 1917; M. Rostovtzeff, *Iranians and Greeks in South Russia*, Oxford, 1922; M. Rostovtzeff, *Skifija i Bospor*, Leningrad, 1925; B. Farnakovszkij, *Archaischeszkij period v Rosszija*, Mát. po arch. Rosszija, 34. kötet, Szentpétervár, X914; H. Glück, *Die Weltstellung der Türken in der Kunst*, Wiener Beiträge zur Kunst u. Kultur Asiens, II, 1927; M. Ebért *Südrussland im Altertum*, Bonn und Leipzig, 1921; Nagy Géza, *A szkithák*, Budapest, Tud. Akadémia, Értekezések. XXII. kötet 3, 1909; G. Borovka, *Scythian art*, London, 1928.

merieket, tőlük idegen (matriarchisztikus) kultúrájú trák népet, de egészen meg nem semmisítik, hanem velük összekeverednek. Hatalmuk súlypontja a 6. és 5. századokban a Kaukázustól északra fekvő vidék, különösen a Kubán folyó deltájának vidéke. Már a Kr. e. 7. században nagyobb kalandozásokat rendeznek Kisáziában. Dárius perzsa király 513-ban nagy haddal keresi fel őket déloroszországi tanyáikon, de a nyílt harcot elkerülik, a perzsa sereget becsalják pusztaságaikba és azután nagy részét felkoncolják. Nyugat felé való terjeszkedésük már korán megkezdődik. A magyarországi szkíta régiségek mind a Kr. e. 7—4. századok közötti időkből valók. Kubanvidéki hatalmukat a 4. század végén a velük rokon, ugyancsak kelet felől az Ural-hegység és Kaspi-tenger között előrenyomuló szarmaták döntik meg. Hz időben nyugat felől a keltaság szorítja ki őket Magyarország területéről, míg végre a Kr. születése körüli századokban a nyugat felé tovább haladó szarmaták és a Visztula mentén dél felé hatoló germánok véget vetnek a Krim-félszigetre szorult maradékuk hatalmának.

A szkíták magyarországi szerepléséről a történeti kútfők alig szólnak. Itteni emléküket csak régészeti leleteink őrzik. Ezek sön tekinthetők minden esetben közvetlenül szkítáktól származóknak, hanem egy részük import révén jutott ide. Legsűrűbben Alsó-Fehér, Háromszék, Udvarhely és a két Küküllő vármegyékben kerültek elő tőlük származó leletek. Ez volt Magyarországnak a szkítáktól legsűrűbben lakott része. Csak magában Nagyenyeden négy különböző ponton bontottak fel szkíta sírokat. Ezenkívül a Mátravidéken, elsősorban Gyöngyösön, azután Szabolcs megyében több helyen, az Alföld egyes pontjain, a Dunántúl pedig Komárom, Győr és Zala megyék területén találtak biztosabb nyomokat. Legjelentékenyebbek közé tartoznak a borsodmenyei Zöldhalompusztán ez év folyamán előkerült nagy aranyelet, a tápiószentmártoni (Pest megye) arany-szarvas és a gyöngyösi sírok leletei. A zöldhalompusztai lelet áll egy közel 40 cm hosszú arany-szarvasalakból, egy halavány aranyláncból, melyet három fekvő oroszlánalak ékesít és mintegy másfélszáz arany-gombocskából, melyek ruha díszítésére szolgáltak. Amint a lánc egyes helyeinek tüztől eredő olvadási nyomai mutatják, e tárgyak halott-hamvasztásos sírnak voltak mellékletei. Hasonló sírból származik a világhírű tápiószentmártoni szarvasalak, melyet a Magyar Nemzeti Múzeumnak 1923 évi ásatása hozott napvilágra. Gyöngyösön egyebek mellett egy halott-hamvasztásos kocsitemetkezés maradványai kerültek napvilágra. A halottas kocsi sátorrúdjainak végéről való bronzcsörgők, a csúcson fekvő őz alakjával a legjellegzetesebb szkíta régiségek közé tartoznak. Hasonlókat találtak Mihályfán (Zala megye), Somhídon (Arad megye) és Gemeszegen (Maros-Torda megye). Másik tipikus forma a bronztükrő, hosszú fogantyúval, melynek végét őz-, vagy farkasalak díszíti (Pilin, Nógrád megye; Pákafalva, Alsó-Fehér megye; Makkfalva, Maros-Torda megye stb.). A perzsa eredetű szkíta tör, illetve rövid kard, melynek egyik jellemző része a szívdomalakú alsó markolatvégződés, aránylag szintén nagy számmal van képviselve magyarországi anyagunkban. Egyik legnevezetesebb hazai szkíta

emlék az aldobolyi vaskard, melyet 1880-ban találtak az Olt folyó medrében. Keresztvasa a szkíta művészet egyik jellegzetes állatmotívumát mutatja. A Nemzeti Múzeumnak két másik szkíta darabja, a Kapós völgyben, Tolna megyében lelt bronz áldozati üst és a pest-megyei Törteiről származó hasonló, de nagyobb méretű bronzüst, díszítésük erőteljes stílusával és gazdag kiképzésével egész kontinensünk legszebb e nemű emlékei közé tartoznak. A szkíták régészeti hagyatékának képét Magyarországon még nagy számmal előforduló jellegzetes alakú kis bronz nyílcsúcsok és spirális alakú „hajkarikák” egészítik ki.

A szkíták kultúrtörténeti jelentősége az utóbbi évtizedek kutatásai és az újabb régészeti leletek alapján mind világosabban bontakozik ki előttünk és nyilvánvalóvá lesz, hogy a szkíták és kultúrájuknak részbeni örökösei, a koraközépkor barbár nemzetei korántsem voltak olyan megvetni való barbárok, mint azt az ókor és 'középkor egyes írói alapján gyakran elképzelték. Megértésük nehézségeit az okozta, hogy a nomád kultúrának úgy külső megnyilatkozási formái, mint szellemi tartalma és etikája majdnem minden ponton ellentétes volt a klasszikus kultúrákéval. Eltekintve a nomád életmódnak relative visszataszító külső körülményeitől, a nomád élet egyik legtipikusabb megnyilvánulásának, a kalandozásnak fogalmát a városi civilizációban élő közösségnek jogi és erkölcsi érzékével semmiképpen sem lehet Összeegyeztetni. Ugyancsak az egyéni képességek érvényesítésének lehetőségei is itt túlmennek azon a határon, melyet a klasszikus nagy-kultúra még elnéz vagy megenged. Az ingatlanra vonatkozó magántulajdonjog pedig — legalább a történeti nomádkultúrák életében — kevésbé ismert fogalom. Az ókori és koraközépkori nomádkultúrák művészetével szemben ugyanezek a megértés nehézségei. Kisplasztikái művészetük emlékeiben többnyire eredetiség nélkül szűkölködő és klasszikus motívumokból éldegélő és azokat stilizáló iparművészetet látnak. Még csak ebben az évben jelent meg az első kísérletező munka, mely Rostovtzeff kezdeményezése alapján a szkíta művészetet, mint különálló művészeti jelenséget egymagában tárgyalja (Boroffka, angol könyv a szkíta művészetről).

A nomád életmód monumentális művészetek kialakulásának nem kedvezett. A kisplasztika azonban ebben a körben nagy jelentőséget nyert. Nagyjából a főszerelési tárgyak, fegyverek, ruházat, lószerszám díszítményeiről van szó, melyek azonban pusztán díszítményeknél többet is jelentettek. A művészet tárgya túlnyomóan létező és nemlétező állatok testformái, melyek itt az úgynevezett motívum szerepét játsszák, amennyiben az egyszer megalkotott állatformát változtatás nélkül, vagy az eredeti motívum szellemében továbbfejlesztve újra és újra elkészítik. E művészet megértését, illetve helyes megítélését itt mindjárt több körülmény nehezíti meg. Mindenekelőtt a szerzőnélküliség. Ugyanazon motívum óriási területeken belül ugyanazon jellemző vonásokkal ismétlődik meg. Példa a szarvasmotívum) mely a steppék területein Tápiószentmártontól Mongóliáig előfordul. Másik nehézség a motívum tárgya és különböző motívumoknak egy képben való halmozása. A motívum nem mindig egész állatalak,

hanem lehet állati testrészt is, például egy különálló láb, pata, madárláb, madárkarom, állatfej stb. Legnagyobb nehézség azonban maga a stílus és a fejlődés menete. Az állat-, növény- és emberábrázolások sohasem fizioplasztikusan adják vissza a természetben előforduló formákat, hanem idealizálva és — különösen kezdőfokon — a legfőbb vonásokra redukálva. Maga az anyag is (arany, ezüst, bronz, csont és fa) itt fontos szerepet nyer, amennyiben annak felület- és fényhatásait éppen a részletek természetűségének rovására nagymértékben kiaknázzák (például kubisztikus felületek). Csak természetes, hogy ilyen művészet fejlődése nem a természet formáinak élethűségében való megközelítésére irányul, hanem speciális művészeti elvek megvalósítása érdekében egészen irracionális formák felé tart. Ezek a formák csak e művészet törvényszerűségeinek ismeretével érthetők számunkra, egyébként pedig a természetben előforduló formák segítségével sokszor egyáltalán nem elemezhetők.

A szkíta kultúra közvetlen dokumentumai művészeti alkotásaik* melyek Oroszország és a nagyobb európai városok (Budapest, Berlin, London) múzeumaiban vannak összegyűjtve. Legelső helyen áll a szentpétervári állami Ermitage-ban évszázadok óta felhalmozott szkíta régiséggyűjtemény, mely már aranyban való gazdagságával is rendkívüli hatást gyakorol a látogatóra. Ez az anyag túlnyomóan Dél-Oroszországból, a Kubán folyó vidékéről és nyugati Szibériából származik.

Ezen régészeti anyag mellett a szkíta kultúra jelentőségét motívumainak nagy elterjedettsége és továbbfejlődése mutatja. Az úgynevezett szkíta művészet egy másik gócpontja Dél-Szibériában, a Jenisszei felső folyásánál a minusszinski medence, hol a szkíta motívumok egy része óriási nagy számmal szerepel. E készítmények anyaga bronz és virágzásuk időben a szibériai bronzkor végével és a vaskor elejével esik össze, ami Oroszországban a szkíta archaikus kornak és a magyarországi szkíta emlékek korának felel meg. A szkíta motívumok keleten Mongólia északi részében oroszok által hunn-nak tartott fejedelmi sírokból származó nagyméretű varrottasokon fordulnak elő. A mongóliai és északkinai bronzleletek pedig arra mutatnak, hogy ez a művészet a kínai művészetet is lényeges új motívumokkal gazdagította. Nyugaton Magyarország területe, a Balkán-félsziget keleti része és keleti Poroszország az archaikus korban a szkíta kultúra közvetlen befolyása alatt állottak. Úgy látszik azonban, hogy a szkíták itteni uralma csak rövid lélekzetű volt. Annál döntőbb befolyást gyakorolt kultúrájuk és művészetük Európára a népvándorlások korában, amikor szarmaták, gótok, alánok és távolabbi keletről jövő hunnok és avarok felújítva a szkíta művészetnek egyes alapmotívumait, egész Európát a szkíta hagyományokkal árasztották el. A honfoglaló magyarság megjelenése szintén ebbe az áramlatba tartozik. Kérdezzük tehát* hogy milyen viszonyban voltak e népek az ősi szkítasággal, illetve annak kultúrájával és művészetével.

Az európai koraközépkor barbár népeit két nagy csoportra lehet osztani. Egyik az egész szabad germánság, másik a keletről jövő lovasnomád népek csoportja. A szabad germánság kultúrviszonyait a népvándorlások kezdetének hullámai teljesen felforgatták, a germán kis-

plasztikában forradalmat idéztek elő és egy fél ezredéves, irracionális állatformákkal dolgozó művészi tevékenységnek vetették meg alapját., A koraközépkori germán művészet tárgyi formái (fibulacsat-típusok stb.) és technikai eljárásai, nemkülönbönben egyes művészi fogásai a későrómai iparművészetben gyökereztek. A hunnok által Dél-Oroszországból nyugat felé üzött különböző népek (nyugati és keleti gótok, szarmaták, taifalok, alánok stb.) a szkítákkal rokon szarmaták művészetét magukkal vitték és a germán népeknek későrómai tradíciókon alapuló művészetét ősi szkíta alapmotívumokkal frissítették fel. Ilyen szkíta eredetű motívumok a stilizált ragadozó madárfej, az úgynevezett germán II. stílus nagy szemöldökű állatfejei és a madártestű fantasztikus állatfejjel ellátott úgynevezett karmoló állatalak és mások. Mindezek a motívumok a skandináv félszigeten éppen úgy megvannak, mint egész Közép-Európában, Britanniában, Magyarországon és Itália északi felében. Meg kell jegyezni azonban a következőket. Azok a tárgyak, melyeken ezek a szkíta motívumok fellépnek, forma és rendeltetés szempontjából többnyire különböznek a szkíta tárgyaktól, csupán az állatmotívum azonos. Figyelemreméltó körülmény, hogy a szkíta motívumok a germán ízléshez teljesen asszimilálódtak és hogy a germán állatstílusok élete évszázadokig tartó szerves fejlődés lett, melynek folyamán a barbár művészet példátlanul magas fokot ért el. A germán állatstílusok vígorozítását mutatja az a tény, hogy még a monumentális művészetek területeibe is behatoltak (Theodonk ravennai síremléke, hornhauseni sírtábla, Oseberg-hajó Norvégiában stb.).

A másik a lovasnomádok csoportja. Kultúrájukról szintén első-sorban sírjaikból származó eszközeik, fegyvereik és kisplasztikái alkotásaik révén nyerünk megközelítő képet. A szkíták korához képest a felszerelési eszközökben lényeges újítások mutatkoznak. Új jelenség Európában a kengyel és az egyélű görbe, könnyű lovassági kard: az úgynevezett szablya, melyek a hunnok, avarok és honfoglaló magyarok legjellegzetesebb eszközei. Ezek egyúttal új hadi technikát is jelentenek. E népek hadi sikerei nagy részben ezen újításoknak tulajdoníthatók. De a hunnok és avarok kisplasztikái művészete stílus és motívumok szempontjából erős szkíta vonásokat tüntet fel. A szkíta-szarmata művészetnek egyik leggyakoribb motívuma, az állatküzdelmi jelenet barbár kubisztikus stílusban egyik legkedveltebb motívuma népvándorlaskori öntött szíjvégeinknek (Csuny, Moson megye; Mosonszentjános; Szirák, Nógrád megye; Keszthely; Szentes; Gátér, Pest megye; Győr stb.). A nagysurányi (Nyitra megye) és boldogi (Pest megye) bronz szíjvégeken a díszítés motívuma oroszán és egy szkíta küzdelmének jelenetéből áll, mely váltakozó helyzetben kétszer ismétlődik meg egymás alatt. A tárgyi formák azonban — akárcsak a germán művészetben — itt is újak. A szíjvégek, veretek és fegyveröv egyéb díszítményeinek alakja ismeretlen a szkíta művészetben, csupán a motívumok egy része közös.

A honfoglaló magyarság egy türk fajú előkelőbb és egy alacsonyabb finnugor rétegből tevődött össze. A sírleletek ezt a képet megerősítik. A honfoglalók kisplasztikái művészete, mely az előkelők sírjaiban

minőség és a készítmények mennyiségé tekintetében egyaránt figyelemreméltó eredeti anyaggal van képviselve, a szasszadina-perzsa művészet túlnyomó befolyásáról tanúskodik. A motívumok leginkább növényiek. Uralkodók a hellenisztikus-perzsa palmetta, a tulipán és rózsza, melyek számtalan variációban ismétlődnek meg. Jellemző motívum az életfa is, perzsa stílusú leveleivel. A motívum sokszor végtelen sorozatba állítva és változtatás nélkül ismételve, ellepi az egész díszítendő felületet. Más esetekben az öv- vagy ruhaveret maga egy motívum, melyet tíz-húsz példányban is elkészítenek és egymás mellé sorakoztatva alkalmaznak díszítmény gyanánt. £ virágfigurák különleges technikai kivitelük folytán élénk színhatást nyújtanak. A mintázat felületei sokszor élekben találkoznak, miáltal fény és árnyék játéka áll elő. Azonkívül a készítmények anyaga rendszerint tündöklő ezüst, a minták közeit és egyes részleteit pedig finom aranyozás különbözteti meg. A tárgyi formák is híven jellemzik ezt az igazi lovasnomád művészetet: uralkodók a fegyveröv veretei, a csat, szíjvég és szív-, vagy rozettaalakú övdíszítmények, továbbá a lószerszám díszítményei. Magyar specialitás ekkor Európában az ezüstveretes tarsoly, melynek borítólemeze egyes példányainknál a nomádművészet mesterművei közé tartozik. A felületet különböző elosztásban az említett palmetták díszítik. Az állati figura legnagyobb ritkaság.

Növényi motívumok a korábbi lovasnomádok művészetében is otthonosak voltak, míg a szkítáknál eredetileg csak állatmotívumok szerepeltek, a növényi elemek a hellén kultúra hatása alatt kezdtek teret hódítani művészetükben. Az állatmotívum azonban itt továbbra is a főszerepet játszotta. A koraközépkori lovasnomádok művészetében az állati és növényi motívumok egyensúlyban vannak. A legutolsó nagy lovasnomád nemzeti művészet, a pogány magyaroké, már csak néhány szkíta alapot sejtető, figurális motívumot őrzött meg a túlnyomó számú növényi motívum között. A Nemzeti Múzeumnak a hevesmegyei Benepusztáról származó nagy vezérleletében az ezüst szíjvég egyik oldalán ősrégi fantasztikus állatmotívumot látunk, mely a szkítáknál és a koraközépkori magyarországi lovasnomádoknál is még nagy számmal szerepelt. A szárnyas négylábú, kilépő griff ez, mely azonban ez esetben a honfoglaló magyar kispasztika sajátos ízlésének megfelelően stilizálódott. A benepusztai lelet többi darabjai egyébként a perzsa palmetta-motívumot variálják. A szentpétervári Ermitage őriz egy Kanta-vidéki nagy pogány magyar leletet, melynek egyes darabjain az esküpocharat ivó szkíták alakjai fordulnak elő. A honfoglaló magyarságnak ezenkívül is voltak szkíta hagyományai, melyek a mondákban és legendákban még sokáig éltek és mai napig fennmaradtak (Szent László-legenda, aranyszarvas legendája stb.). A magyarság művészetére azonban lovasnomád nemzeté váló alakulásakor az új perzsa (szasszanida-perzsa) művészet gyakorolt döntő befolyást. Az egykorú Kama-vidéki népek művészetével szemben, mely megmaradt az állatmotívumok mellett és azokat az északi germánság művészetéhez hasonlóan magas fokra fejlesztette, az ősmagyarság művészetére növényi motívumok: palmetta, tulipán, rózsza stb. rányomták a maguk bélyegét. A magyarországi honfoglaló magyar sírleletek

egy még keleten végbement rövid fejlődésről adnak számot, mely a politikai magyar lovasnomád nemzet megalakulásával van a legszorosabb összefüggésben. Az európai kalandozások idején és Szent István után ez a művészet tovább non fejlődhetett és különösen újabb szkíta eredetű elemeket már nem vehetett magához. A magyarországi honfoglaló magyar sírleletek az egész ország területén egységes képet mutatnak. A szigorú stílus ezt a művészetet minden más nép kispasztikájától élesen elkülöníti. A monumentális perzsa művészet stílusának kispasztikái művészet különleges kereteibe való harmonikus beillesztése és a kispasztika szellemében való természetes továbbfejlesztése a honfoglaló magyarság keleti, lovasnomád kultúrájának egyik legszebb dokumentuma.

Annak az erőteljes lovasnomád kultúrának, melyet Európában a hunnok, avarok és pogány magyarok képviseltek, éppen Magyarország földjén ásták meg a sírját. Az ősgermán művészetéhez hasonló nagyszabású továbbfejlődésről Magyarország területén e keleti népek kispasztikái művészetében még csak szó sem lehet. Egyedül az avarok fennmaradt ötvöseszközleletei (préselőminták) mutatnak bizonyos itteni, ilyirányú tevékenységre, lényeges továbbfejlődés azonban nem következett be. Jellemző az akkori helyzetre, hogy a magyarországi avar kispasztika újabb motívumokat nem keletről, hanem éppen nyugatról, az ősgermán művészet köréből kapott (germán II. stílus avar sírleleteken!) Lovasnomádjaink művészetének legértékesebb alkotásai, a délszibériai bronzöntés technikájában készült fegyveröv-veretek garnitúrái sem alak, sem pedig stílus, vagy motívum tekintetében lényeges továbbfejlődést nem mutatnak. Úgy ezeknek, mint a honfoglaló magyarság kispasztikái készítményeinek gyártása Magyarország területén hamarosan megszűnt. A lovasnomád magyarok tehát — bár életmódjuk közelebb állott a szkítákéhoz, mint a germánoké — művészetükben, kultúrájuknak egyik legfőbb megnyilvánulásában még annyi szkíta vonást sem őriztek meg, mint a koraközépkori germán kispasztikái művészet. A mai magyarságnak a szittyia ősökhez való jogcíme tehát a kispasztikái művészet alapján alig lehet erősebb, mint a germánoké.

A hatalmas szkíta kultúra és örökösei, a koraközépkori pogánygermán és a lovasnomádkultúrák megsemmisültek. Belátható időn belül nem képzelhető el kontinensünkön olyan helyzet, mely hasonló méretekben mozgó nomádkultúrák kialakulását még egyszer lehetővé teszi. A történeti nomádkultúrák halála kontinensünk kultúrtörékvéseinek és erőfeszítéseinek egyik lezáródott tragédiája. Mint ilyen, különös figyelmet és mély részvétet érdemel. De a sokat emlegetett szittyia ősök szelleméhez való visszatérés gyakorlati megoldás szempontjából mai kultúránkban egyelőre utópia, gyakorlati szempontból indifferens területen azonban, a művészetek ideális világában e letűnt barbár kultúra egyes elemei — ha nem is „szittyia hagyomány“ cím alatt — magaskultúrák művészetének eszközeivel összhangzásban és megfelelő kézben új világot nyithatnak, amint azt az új magyar zene-művészet egyik ága meg is mutatta.

A MAGYAR KÖNYV ÉLETE NAPJAINKBAN

SZERÉNY és bátortalan kezdetekből emelkedik ki a múlt század utolsó negyedében a magyar könyvkiadás. Bölcsőjénél ott áll az idegen hatásoktól mindinkább függetlenül magyar nyelv, a megizmosodó hazai irodalom és szellemi élet; a városokban s különösen a mindinkább szaporodó hivatalok ölen nagylassan kifejlődő polgári középosztály; s nem utolsó sorban a nyugateurópai minták nyomán, kapitalisztikus alapon szervezkedő nyomdaipari és könyvkiadói vállalkozás. Míg a kiegyezés évtizedéig a magyar könyv mintha többé-kevésbé a véletlen játékból születnék s írónak, nyomdásznak vagy könyvesboltosnak, egy vagy több mecénásnak, a kevés-számú, de annál lelkesebb baráti érdeklődőnek (leggyakrabban 'előfizetőnek*') úgyszólván magánügye, addig a hatvanas évektől fogva eleinte kisméretű, de szervezett könyvkiadással számolhatunk: 'hivatásos*' írókkal, iparukat tervszerűen és tőkéjük befektetésével üző kiadókkal, könyvvásárló és könyv olvasó közönséggel.

A HOSSZÚ BÉKE, a növekvő anyagi jólét s a nagy hatalmi alapokon berendezkedő állam művelődési politikája kedveztek a magyar könyvnek. A mindjobban megizmosodó nemzeti irányzat türelmetlenül hirdette a hazai szellemi élet autarkiját. Hovatovább elszakadunk a Lipcséből Bécsen át importált német könyvtől, vagy — ha ez inkább még csak óhaj — függetlenül kívánunk tőle. A megmagyarosodó középfokú oktatás szép számban nevel olvasóközönséget; az egyetem s a hírlapírás a szerzőknek eleinte kicsiny köréről gondoskodik s az ország másnémi nyomdai szükségletei önönmagából fejlesztik ki a nyomdavállalkozói vagyis most már kiadói tőkét.

A szellemi autarkianak programja bőven talált munkaterületet: minderről gondoskodni lehetett, sőt kellett, ami nagyobb és bolderabb nemzetek könyvtári inventáriumához régen hozzátartozott. Mintegy két évtized kisebb arányú próbálkozásai után a század végén — a millenniumnak monumentalitás felé hajló korszakában — megszületnek vagy tervükben kialakulnak ama nagy 'standard-könyvsorok, melyeket máig sem tettünk jobbakkal nélkülözhetőkké.

Az első nagyméretű nemzeti történelem¹ s mellette a nemzeti irodalom története² egy derék, jót és jól akaró könyvnyomdásznak, Emich Gusztávnak izlését, munka- és áldozatkészségét dicséri. Kapunk nagy világtörténetet,³ később egyetemes irodalomtörténetet

¹ Szilágyi Sándor, Athenaeum, 1897. a Beöthy, Athenaeum, 1896.³ Marczali, Franklin-Társulat, 1899.

is.¹ Klasszikusainknak hatalmas, népszerű gyűjteménye jelenik meg később a világirodalom költői és regényírói is különféle zárt sorozatokban látnak napvilágot.³ Feltűnnek az első, modem magyar lexikon kötetei s ez lesz az egyetlen vállalkozás, melyet hamarosan követ nagyobb s amely napjainkig fejlődik. Az 50-es évektől fogva nem ismeretlen kolportázsüzlet is már szervezkedik — előbb szerényen: a nagy regényíró ‘százkötetes’ sorozatával, utóbb egy hatalmas méretű képes és díszes enciklopédiával. E nagy és drága művek mellett több hamarosan nagyranövekvő olcsó zsebkönyvtár, füzetes vállalkozás tesz igen jelentős szolgálatot a nagyobb tömegeknek s az iskolának.

Hogy ez az elég szépen kiteribélyesedett magyar könyvkiadás minő bizonytalan szellemi s üzleti keretéből indult ki, legtanulságosabban bizonyítja, hogy a Kisfaludy-Társaság mellett a Magyar Tudományos Akadémia eleinte maga érezte szükségét, hogy a nagyközönséghez szóló kiadói vállalkozást indítsa meg s a legfontosabb ismeretágakat népszerűsítse, szerzőket s fordítókat keresvén, de sikerrel keresvén a komoly könyvre vágyó magyar közönséget is. Az Akadémia e téren szinte példátlanul olyasmire vállalkozott, amit külföldön sehol és sohasem végzett az országok első tudóstársasága. De helyesen mérlegelve feladatait s az ország műveltségi helyzetét, leszállt a tisztán tudományos könyvkiadás magaslatáról s nagy sikerrel végzett magánkiadói népszerűsítő munkát. Az akadémiai kiadói vállalat tarka könyvsora — a Természettudományi Társulat régebbi könyvtárával egyetemben — e korszaknak mindenkor szép művelődési emléke lesz.

Hogy a valóságos szükségleteket kielégítő ifjú magyar könyvkiadás üzleti téren jelentős sikert aratott, s hogy ez az üzleti siker fokozta 4 vállalkozási kedvet s így a kiadó termelést némiképp ‘merkantilizálta’, mindez önként értendő, s többé-kevésbé egészséges élettűnet is. Ám ha egy nemzet könyvtermelésében a merkantilizmus nem marad okos kísérő, hanem szertelen hatalmat követelő autokratává lesz, akkor a nemzet szellemi, sőt egész közéletében kell a kóros elváltozás okait megkeresnünk. Talán nem korai s nem vakmerő az ítélet, hogy a háborút megelőző évtizedben a magyar könyv látszólag stagnált, valójában hanyatlásnak indult. Hanyatlásnak a nemzetnevelő tervszerűség, a tartalom, a tipográfiai gondosság tekintetében. Ilyen hanyatlásnak oly sokfélék lehetnek okai, hogy alighanem csak későbbi korok találják majd meg a kérdésre a választ: a magyar irodalmi élet sekélyesedett-e el s térült-e meddő utakra, avagy a kiadási vállalkozásból apadt-e ki a műveltség, a szakszerű tudás, a képzelet s a lelkes áldozatkész munkakedv?

A HÁBORÚ előtti évtized könyvtömkelegében talán éles szem felfedezheti a hanyatlás jeleit: a háború utáni zuhanás észleléséhez nem kell különösebb megfigyelőképesség.

A könyv olyan különleges és olyan érzékeny terméke a nemzet szellemének, hogy a veszített háború s veszített ország tragédiájában elsőnek árult el s utolsóként fog a béke révébe jutni. Ma még messze van a révtől.

¹ Heinrich Gusztáv, Franklin-Társulat, 1903.² Magyar Remekírók, Franklin-Társulat, 1904.³ Képes Remekírók, Wodianer, 1901; Klaszszikus Regénytár, Révai, 1904.

A kiadókat bizonyára a legkevésbé érheti vád, átmért az infláció idejében — inflációs könyvkiadást is űztek. Pénzüket igyekeztek ‘áruba átmenteni’ s ez az áru hol silány papiros, hol silány (leggyakrabban külföldi) szépirodalom formájában jelentkezett. A magyar bolt s bizony sok magyar ház polcait ellepte a selejtes regény (a lövészárk amúgyis új regényolvasó tömeget nevelt), az úgynevezett ‘pályaudvari irodalom’. Az inflációs magyar könyv „... zilált kedélyhez jól talált...!”

Régi kiadók szerényebben, konjunkturális új vállalkozások lázasabbban ontották a könyvet, mígnem a stabilizálódó valuta ennek a szüretnek is végét vetette. A duhaj évek vitustánca után ki-ki ‘mérleget készített’ a szegénységéről. A közönség rájött, hogy az úgynevezett elsőrendű életszükségletekre sem telik, — hol marad hát a könyv? A kiadó pedig, ha rosszul gazdálkodott, belül-kívül értéktelen belletrisztikával teli raktárt, ha szemfülesen ‘forgatott’, némi tőkét mentett ki a dáridóból; ezt a tőkét most már nemcsak ‘értékálló’ áruba kellett befektetnie, hanem egyszermind olyan áruba is, amely ne csupán biztosan, de gyorsan is keljen s jól fizessen. Ehhez a játszmahoz mintha hiányzott volna a partner: nem vagy alig volt közönség s a kis közönségnek sem ismerte senki az érdeklődését és hajlandóságát, — új, még kipróbálatlan világ volt ez. — Közönség és tőke híján így született meg az új magyar, alkalmi kolportázkönyv.

AKI az utóbbi években az ország szellemi fejlődése iránt való érdeklődéssel vizsgálta a vidéki társadalom életét, mulhatatlanul beléütközött egy fonák tünetbe. Az értelmiségi családok könyvespolcain sajátos, szedett-vedett, jobbára kísértékű alkalmi könyvek halmozódtak fel, — kevés kivétellel olyan könyvek, melyek a tulajdonos érdeklődési körétől, lelki-szellemi világától távollestek, — s ha a szemlélő e furcsa könyvtár eredetét firtatta, alighanem azt a választ kapta, hogy ballaszt az, mely duplán terhes. Egyfelől senkinek sem kell a házban, másfelől minden hó elsején esedékes súlyos részletfizetési kötelezettségeket jelent. A könyvet elég ritkán forgató társadalmat bámulatos módon éppen a könyv sodorta adósságba. Erős is a fogadkozás: ügynököt többet ne lássunk!

Ez a pusztán kolportázsra alapított könyvkiadás egy válságba került üzletág létküzdeme. A kiadó kis tőkéjét gyorsan kívánja megforgatni, tehát olyan kiadványt keres, és olyan terjesztési utakat választ, melyek pénzét s hasznát rövid hónapok alatt meghozzák—lehetőleg hamarabb, semmint a nyomda, a papírgyár, a könyvkötő számlája esedékessé válnék. Szellemi életünkből fakadó valóságos szükséglet, más szóval: vásárlásra tartalmi okoknál fogva hajlamos és fizetőképés közönség híján ez reménytelen törekvésnek látszik. Reményt csak az ügynök útján, részletfizetésre való terjesztés jelenthet.

A könyvügynök, akit a merkantilizmus romantikája ‘a magyar kultúra névtelen bajnoka’ gyanánt szokott emlegetni (ha léte egyszer már le nem tagadható s a nyilvánosság előtt is tudomást kell venni róla), valóban meglepő munkát végez! Egy, könyv iránt általában is elég közömbös, mostanság azonban vásárlásra anyagi okokból is szinte képtelen társadalomba bámultraméltó rábeszélőképességgel szivaty-

tyúzza belé a nem ritkán bizony kevésbé óhajtott s még kevésbé értékes könyvek tízezreit. Ha hinnénk az ilyen erőszakos eszközökkel ránk tukmált könyvek nevelő értékében, talán abba is belétörödnénk, hogy a szellemi javak terjesztésének mostanság ez az egyetlen módja. Vigasztalhatnék magunkat a makacs beteg közkeletű hasonlatával, akire csak erőszakkal és ámitással lehet a kúrát reáparancsolni.

Ám a kolportázs nemcsak a könyv terjesztés módja, hanem egyben napjaink könyvkiadásának úgyszólván kizárólagos alapja is, tehát szellemi életünknek, fájdalom, egyik el nem hanyagolható tényezője.

A kiadó, akit üzleti okok erre az útra kényszerítenek, nem éri be vele, hogy az ország szellemi életéből szinte természetszerűen kiszarjadó témákat váltsa át könyvvé, tehát valóban szükséges és jó könyveket terjesszen kolportázs útján (ami magában véve elfogadható), hanem kolportázs-témákat, kolportázs-szerzőket és kolportázs-sorozatokat keres és teremt.

E különös gondolkodás szerint a siker egyik feltétele a téma, még inkább a dm. Fontos még a könyv terjedelmessége és 'mutatóssága', amit a viláért sem szabad a kiállítás szépségével összetéveszteni. Ellenkezőleg. A 'tömeg ízlésére' szoktak s nyilván alapos tapasztalatok nyomán, hivatkozni, akik kiáltó köntösben, olcsót és rutát, drága pénzért árulnak. A tartalom is egészen mellékes. A megrendelt 'szöveg'-et megszabott terjedelemben, lehetőleg rövid hetek alatt bármily tollforgató mesterember 'szállíthatja': a fontos itt megint a 'szerkesztő' ismert és jóhangzású neve. Boldog a kiadó, akinek egy-egy ilyen ötletéből egész 'sorozatra' telik: itt a jó cím lehetővé teszi, hogy egyszeri terjesztőmunkával egész nyaláb kiadványt helyezzen el az ügynöki kar. Az ilyen 'művel' szemben kritika persze nincs. A hozzáértő néma borzadással megy el mellette; önmagát tenné nevetségessé, ha az ilyen kolportázmunkát komolyan venné. A napisajtó hirdetés gyanánt kiválóan díjazott kommunikéket kap és közöl pompás címek alatt. A városok falát ellepi a tarka reklám s a kolportőr útrakel, hogy az országot új, ragyogó és minél drágább remekművel ajándékozza meg. A részletfizetésre kötelezendők hozsannája fogadja és kíséri.

Nem a könyvkereskedelemé. A hazai könyvkereskedelem hosszú évek óta súlyos gondokkal küzd s gondjait nem utolsó sorban a kolportázsárúsításnak s a kiadók közvetlen részletüzleteinek rovására írja. Nyilván alapos okon, bár van olyan nézet is, mely szerint az ügynökök csupán a könyvkereskedelem útján eladhatatlan könyveket helyeznek el s olyan közönségnél, mely egyébként sem szokta meg a könyvesboltok látogatását. Van ebben is igazság. Ám kétségtelen, hogy a kolportázsüzlet 'olvasnivalóval' túlon túl telítette ezt a kevés könyvhöz szokott országot s hogy a részletek fizetése a középosztálynak szinte lehetetlenné tette további könyvek vásárlását. A nem magas műveltségű, szerény anyagi sorban élő értelmiség tapasztalat szerint beéri azzal a betűvel, amit a véletlen az útjába sodor s nem keresi körülményes utakon a jobbat, hiszen ehhez ítélete is hiányzik.

Aki végignézi, amit a magyar könyvkiadás pl. 1928 karácsonyán az ország könyv olvasóinak kínál, annak mélységesen el kell szomorodnia. A nagyon jól ismert „ingyen” sorozatok dominálják a piacot. Ismét

a múlt század nagy, vagy legalább is örökké kelendő mesemondói, az oroszok mellett Dickens, Dumas és a poraiból megéledő Gustav Freytag! Ezek a szövegek a kiadói jog tekintetéből „szabadok“ s igen gyakran a fordítások is készen állnak, — fillérékért szerezhetők meg. Egyik kiadócég „kiválasztottjai“ (ez a sorozat büszke címe) valóban ismeretes nevű írók, — tizenöt kötet jó Hauptmann, Wassermann, Wells, Meyrink tollából. Magyar író egy sincs a lajstromon: egy pályanyertes, de még ismeretlen, magyar regény lesz illendőségéből a sorozat utolsó kötete! A legnagyobb múltú magyar kiadóház negyven kötetben talál részletre három, vajmi nehezen összehangolható, angol író — Wellset, Wildet és Galsworthyt — s így véli az ‘angol művelődés’ keresztmetszetét nyújtani a magyar értelmiségnek. De minden a kiadói tálatálon múlik. A jó öreg Brehm is feléled poraiból, hogy ‘ingyen’ szerzőként kellesse magát; de ha kell egészen exotikus, még polgárjogot nálunk nem nyert oroszokhoz is hozzányúlnak, — vagy Mereskovszkihoz — a fő az, hogy ‘sorozat’-ra teljen műveikből s hogy a szerzői jogért fizetni ne kelljen.¹

Ez az üzletileg tiszteletreméltó, kényelmes és mindennekfelett ötlet-szegény ‘konzervatívizmus’ nemcsak a külföldi múlt ápolásában jelentkezik. A „nemzeti múlt“ kultuszára ilyen címen egy pesti nyomda ‘bizottságot’ alakított s amit nyújt, az Jósika Miklós és — Vas Gereben, újabb magyar nyelvre való átirásban.

Mindezen nem volna semmi kivetni való, ha a régi, idegen s az átírt hazai regények vásári sorozatai szerényen meghúzódódnának egy jelentős, ha nem is nagyméretű, modern magyar könyvkiadás árnyékában. Senkinek sem lehet kifogása ellene, ha egyes kiadók régi s nem éppen rossz szövegeket potom áron, vagy éppenséggel ingyen szereznek meg s nagy példányszámban szórják szét ügynökeik útján.

De aggasztóvá lesz ez a szegényes könyvtermelés, ha előtte és mellette nincsen újabb, erősebb, nemesebb és komolyabb. Ha néhány irodalmi vagy történeti kötetten kívül egyetlen, szép olvasmányt és komoly tanulságot nyújtó, történeti, művészeti vagy irodalomtörténeti, földrajzi, gazdaságtörténeti monográfia se hagyja el a magyar nyomdákat. A technikát és a sportokat kivéve, mintha a világ egész szellemi élete ki volna törölve a magyar kiadó programjából. Mintha nem élne magyar szépíró, essayista, tudós szakíró, akinek új témát adni, akitől új könyvet rendelni nem volna vonzó feladat, sőt: kemény kötelességé

Lehetetlen fel nem ismerni (s nem abból, ami megjelenik, hanem abból, ami hiányzik), hogy a hazai könyvtermelés szellemi mélypontjára jutott. Azok, akik mai állapotainkért felelősek, több-kevesebb joggal a sülyedés okát a publikumban keresik.³

¹ E felettébb elharapózott ‘ingyen’ akcióknak kevésbé épületes ‘titkairól* e cikk keretében már nem lehet szó.

² Molnár, Ferenc és Krúdy Gyula most kolportált sorozatai nem új kiadványok, hanem lenyomatok.

³ É szűkre szabott téren nem szólok a hazai könyvkiadás hanyatlásának amaz okairól, melyek országunk megcsónkításából önként értetődően folynak s általában ismeretesek. E cikk már szedésben régen készen állt, mikor Olay Ferencnek e szűkebb témáról hasznos cikke jelent meg a Nemzeti Újság f. évi nov. 17-i számában ily címen: „A magyar könyv sorsa.“

ÁLTALÁBAN véve azt kell mondanunk, hogy a könyvolvasó közönség — s ez a könyvkiadás mentségéül szolgálhat — a háborút követő évtizedben talán Európaszerte, de különösen nálunk, megváltozott. A szépirodalmat olvasók és vásárlók száma gyarapodott, mert az olvasók köre az alacsonyabb értelmiségűekkel kibővült. Bár adatok erre nézve csak nehezen szerezhetők, a beavatottak számára nem lesz újság, hogy a regény Magyarországon ma olyan társadalmi rétegekbe is feltűnően nagy példányszámba jut el, melyekben a háború előtt könyvet aligha forgattak. Mindenfajta ‘fikció’: a 19. század regényírásának mestereitől napjaink fércregényéig leszállt az éppen csak ími-olvasni tudók rétegébe s a külvárosokban s a falun a primitív olvasóknak új tízezreit nevelte fel.

Ez új publikum számára egyes napilapjaink regénykönyvtárakat indítottak meg, melyeknek sikere a megfigyelőt gondolkodóba ejtheti. Kevés okunk van ezen a sikeren örvendeni. Az a szépirodalom, amely ily ponyvamezben, gyatra fordításokban, meglepő elterjedésre tesz szert, kevés kivétellel a már egyszer érintett legkönnyebb fajtából való; a tömegeknek nem okulását és épülését, hanem terméketlen, sőt gyakorta káros irányú mulattatását szolgálja.

Korunknak ez a ponyvaregénye Nyugatról jövet hódította meg közönségünket és sikere nem csupán magyar, hanem világjelenség. Ugyanígy világjelenségnek kell tartanunk az érem másik felén látható ábrát: a komolyabb s nemesebb irodalomnak, a jó könyvnek manapság bár mindenfelé észlelhető, de okaiban, jelentőségében és következéseiben még alig megragadható hanyatlását. Tehát nemcsak Magyarországnak, hanem szinte minden nagy nyugati népnek komoly könyvtermelése nehéz időket lát és még nehezebbeknek néz elébe. A különbség az, hogy nálunk a komoly könyvkiadás stagnál, míg Nyugaton még hanyatlásában is ontja dús termését.

Az európai könyv hanyatlásáról nemcsak azért oly nehéz beszélni, mert szinte áttekinthetetlen termelésnek ezernyi ágát kellene egyetlen merész képbe összefoglalni, hanem főként azért, mert a ‘beteg’ látszólag a legpompásabb egészségnek örvend. Fájdalom, ez a peremek csupán látszata. Nem nagyon hosszú idő múlva könnyen kiderülhet, hogy az a napról-napra növekvő könyvözön, amely Európát már ma szinte áradással fenyegeti, — súlyos kórság előjele volt. Nemcsak magunkról, hanem gazdag, óriási nyelvterületű nemzetek könyvtermeléséről szólunk. A kiadványokba befektetett tőkék félelmetesen nagyok s korántsem kamatoznak megfelelően; a kiadók jelentős része spekulatív alapon termel s versenyük éppen ezért ijesztő. Minden, valamivel kecsgetőbb könyvkategóriából szinte egyszerre több analóg mű jelenik meg egy-egy nemzet piacán s a könyvkereskedelem Nyugaton is, többé-kevésbé tétován és reményeszegetten áll. Egyfelől az újdonságok özöne, másfelől egy abszolúte (számszerűen) ugyan gyarapodó, relatíve (a kiadott könyvek számához mérten) azonban erősen csökkenő publikum! (Ha a jelek ugyan nem csalnak.)

Nemcsak a komoly könyv sodródik válságba, a szépirodalom s a könnyebb fajsúlyú könyv sem győzheti a harcot új s mindinkább szaporodó versenytársaival.

Az emberiség ráérő ideje kevés s nemcsak a kenyérgondja sok, hanem a tömegszórakozások száma is szüntelen gyarapszik. A könyvvel erősen versenyez a film s a rádió: az első a regényolvasó estét rabolja el, s fantasztikumával és szentimentalizmusával pótolja a regényt; a másik — a rádió — mindent ad, főként a vidéknek, amihez eddig könyvet, folyóiratot, vagy legalább is hírlapot kellett forgatni. Ezek mellett a napi- és időszi lapok világszerte kábító lendületbe jöttek. Már egy budapesti újságkioszk kiállított nyomtatványtömege némi sejtelmet adhat arról, hogy az újságok mellett a hetilapok s a folyóiratok minő tömkelegé kapható Smith ezer meg ezer élárusítóhelyén Angliában. De a napilap is lassan kivetkezik tegnapi mivoltából: nem hírszolgáltató többé, hanem kép- és olvasmányalbum. Ünnepi, sőt vasárnapi számaiban is — főként Magyarországon — a könnyű olvasnivalónak sokaságát szállítja fillérékért. Az olvasónak aligha kerülte el figyelmét, hogy egy budapesti képes hetilap az elmúlt nyáron „négy és fél kiló olvasnivalót“ kínált potom összegért! A vásári árunak ez özönével a komolyabb könyvkiadás szervezkedésre kényszerült.

A világ kiadói, akik igen súlyos kockázattal végzik munkájukat, nagyon érzik, hogy a szokványos (és természetesen még mindig egyformán jelentős) reklám mellett a hanyatló könyvnek hathatós szellemi propagandára van szüksége. Mellékesen utalok itt a mind gyakoribb nemzetközi könyvkiállításokra (melyek céljuknak aligha felelnek meg s gyakorta csalódást okoznak) s az egyes nemzetek állami és testületi szervezeteire, melyek a könyv külföldre való exportját sikerrel istápolják; e részleteket mellőzöm, hogy a könyvpropaganda két érdekes és magyar szempontból is tanulságos példájánál megállapodhassak.

A némettel szemben erősen decentralizált, mert igen individualisztikus angol könyvkiadókat az utóbbi évek súlyos csalódásai és nagy üzleti küzdelmei korántsem arra bírták, hogy a gyengén szervezett angol könyvkereskedelmet segítsék talpra és a teljességgel elégtelennek látszó viszonteladói hasznot — az úgynevezett rabattot — emeljék,¹ hanem igen helyesen a könyvek nagyobb tömegének elhelyezését kívánják ötletes és erőteljes eszközökkel elősegíteni.

A „Nemzeti Könyvbizottság“ (National Book Council) az íróknak, a könyvkiadóknak s a kereskedőknek propagatív testületé. Célja a könyvet általában — s nem egy-egy könyvet — Angliában népszerűvé tenni. Eszközei igen sokfélék: országszerte előadásokat tanának, meetingeket a társadalom bevonásával. A sajtóban jó toliból származó, érzelemhez és értelemhez egyként szóló cikkeket helyeznek el a könyv jelentőségéről és szerepéről az emberiség, a nemzet művelődésében; e téren különös ügyességgel használják fel az egykor elhanyagolt angol vidéki sajtót, melynek tere több és olcsóbb s amely szíves-örömmel közli jó írók propagandacikkeit. Röplapokkal, reklámokkal látják el a könyvkereskedőket s aminek a szinte áttekinthetetlen, mert bibliográfiaüag német mintára még meg nem szervezett angol könyvter-

¹ A német kiadók 35—45% rabattot nyújtanak a kereskedőknek a közönség által fizetett áraból, az angol rabatt ezzel szemben 15—30% között mozog.

melés esetében különös jelentősége van: egylapos szakbibliográfiákat adnak ki. Ha valaki például halászati könyvet vásárol bármely angol boltban, a kereskedő kezébe adja a 7. számú könyvészeti ívet (Angling), amely a legjelesebb régi és új halászati szakkönyvek körében igazítja el. Ugyanígy jár az Indiáról, a német irodalom történetéről, a dohányról vagy a labdarúgásról könyvet vásárló angol: minden esetben erős stimulánssal távozik és igen valószínű, hogy tárgyaról szóló egyetlen könyvvel most már nem igen fogja beérni.

A N. B. C. még a kezdet kezdetét járja. Igen figyelemreméltó eredménye, hogy mindazokat a teremtő, termelő és közvetítő köröket, melyeknek életérdeke a könyvhöz fűződik, egységbe kovácsolta. Ez az egység, mint látjuk, csupán egy célt szolgál: a könyvolvasásnak, mint foglalatosságnak és élvezetnek terjesztését. Nevelőmunka ez, egy piacnak magasrendű, mondhatnák szellemi megszervezése érdekében.

Az individualisztikus angol elme a könyvet az egyénhez igyekszik közelíteni, a kollektív szellemű német ellenben 'könyvközösséget' alapít s az egyént szervezetbe tömöríti, hogy a tömeges, tehát olcsó könyvtennelést elősegítse.

A „Deutsche Buchgemeinschaft”¹ a világirodalom klasszikusait, modern elbeszélőket, történeti és életrajzi műveket, széptudományi és természettudományi monográfiákat egyöntetű formátumban adja ki; a kötetek bőrkötésének és tipográfiájának stílusa mégis változatos. A jeles tartalmú szép kötetek valóban igen olcsók: egy-egy kötet Budapestre szállítva alig kerül öt pengőbe. Ezt természetesen azzal éri el a Deutsche Buchgememschaft, hogy tagjainak táborában biztos vevőkört teremtett magának. Ma, fennállásának negyedik évében, mintegy 400.000 tagot számlál² és közel 300 kötetből álló publikációs-sorát évente mintegy 30—40 kötetrel szaporítja; egy-egy kiadványának tehát átlagosan 30.000 rendelője lehet. Ily példányszám mellett a szerzői jogok megvásárlásának s a nyomdai munkáknak költségei fillérekké enyésznek s a könyvközösség csupán a papírost s a kötést fizeti meg. E mellett nagyszerű szervezetével nemcsak könyvei biztos elhelyezéséről gondoskodott, hanem a kereskedői rabtatot is megtakarítja.

Az Egyesült-Államokban számos „könyvnagykereskedelmi” organizáció működik. Meghatározott összegű részletfizetés ellenében nyújt időközönként (rendszerint hetenként) egy-egy könyvet tagjainak. A szervezet maga nem foglalkozik könyvkiadással, hanem a kiadókkal szemben nagyvásárló: egy-egy sikerre számító regényből például sok ezer példányt „köt le” megjelenés előtt, igen alacsony áron.

A magyar könyvtermelés gondjai, mint az elmondottakból nyilvánvaló, némely részben világgyöngyök; orvoslásukat épp ezért nem fogjuk egyedül magyar utakon keresni, hanem okulnunk kell üdvös idegen példákban is, mint aminőkről itt megemlékeztünk.

A magyar könyv „válsága” — ha ez az elhasznált szó ugyan kifejez még valamit — elsősorban az értékesítés, másodsorban a fogyasztás

¹ Központi székháza: Berlin SW 68, Alté Jakobstr. 156—57; minden nagyobb német városban van irodája s kiállítása. Bécsben I., Herrengasse 23.

² A negyedévi tagdíj 4.20 márka, mind: ellenében negyedévenként 1 kötetet s kéthetenként egy irodalmi tájékoztató folyóiratot kap a tag. Aki 11.50 márkát fizet negyedévre, az 3 kötetet kap s a folyóiratot.

válsága. Láttuk, hogy nálunk is, mint világszerte mindenütt, a könyv egyfelől az élet gondjai, másfelől az élet élvezetei megett némiképp a háttérbe szorult. Közönségének vásárlóképessége is csökkent, — ez is súlyos akadály — de mindenekfelett vásárló hajlandósága veszett el. A filléres regényt még megveszi, a többpengős szép és okos könyvet már kerüli. Nemcsak azért mert drágálja, hanem főként azért, mert a könyv felé már csak ritkán hajtja szeretet, érdeklődés, kíváncsiság.

Publikumunk könyvvásárló hajlandóságának felkeltése és ébrentartása jóval több egyes ipari és kereskedelmi ágak (egyébiránt fontos) érdekénél, — a nemzet erkölcsi és szellemi érdeke is hozzáfűződik ehhez a feladathoz. Egy társadalmat, mely, mint a napjainké, mind mélyebbre sülyed az ösztönök és örömök lajtorjáján; mely rekordhajszólo sportok szemléletében, gyakran balga és ízetlen látványosságok élvezetében, a mindenható technika csodálatában és az anyagi sikernek önfelelt szolgálatában meríti ki képzeletét és erejét — az ilyen társadalmat, ha csupán kicsiny és élite-részében is, visszavezetni az emberi öneszmélethez, gondolkodáshoz, érzelemhez és ízléshez, nagy, talán a legnagyobb feladat! Csupán a könyv vezet minket vissza önmagunkhoz, a 'jó' és 'szép' könyv, melynek hanyatlását panaszoljuk.

De amely nagy a feladat, éppoly súlyos is. Megszakadt kapcsolatok újjáépítésére nem elegendők a jól ismert apró eszközök. Átfogó gondolatokra és tervekre, ezek megvalósításában cselekvésre van szükség. A művelődéspolitikai egy fejezete ez; nem férhet hozzá kétség, hogy a könyvpolitika a nagyméretű iskolapolitikának kiegészítő része, a húszéves kora körül lelkileg és szellemileg magára hagyott ember továbbvezetésének szinte egyetlen eszköze a hírlapsajtó mellett, melyet erre a feladatra talán senki sem fog alkalmasnak vallani. A könyvpolitika a közösség nagy feladatai közé tartozik. Visszavezetni a könyvhöz a magyar értelmiséget, szóval, példával, agitációval: erre egyesek nem vállalkozhatnak. Elsősorban talán az állam feladata ez,¹ mely iskoláin keresztül e téren is csodát művelhet, másodsorban a publicitása, mely tömegeket mozgat. De mindezek élén olyan vagy hasonló organizmusnak kell haladnia, aminő az angol: az íróknak s a tudósoknak egyfelől, a kiadóknak s a kereskedőknek másfelől össze kell nálunk is fogniok a módszeres, évek programját valóra váltó propaganda-munkára. Ha a terv jó s a munka lelkes lesz, a magyar ember, aki ma jeles részben könyvtelen életet él, hamarosan szemben fogja magát találni a mindent átölelő Könyvvel, magános és hivatásos életének minden mozzanatában. A könyvnek ki kell lépnie a boltból és, talán

¹ Állami könyvpolitika hivatalos könyvstatisztika nélkül nehezen képzelhető. Ennek híján a hazai könyvtermelésről csupán annyit tudunk, amennyit a törvény alapján közgyűjteményekbe beszolgáltatott úgynevezett 'köteles példányok' tömege s a könyvkiadók egyesületének néhány összegező adata elárul. A könyvtermelésnél jóval tanulságosabb adatokat kaphatnánk a könyvforgalomtól, ha erre apparátusunk volna. Valóban egyszerű statisztikai feladat volna a könyvkereskedelemtől időnként részletes forgalmi jelentést kérni. Nem meglepő-e, hogy könyvimportunkról — minthogy vámmentes áru — úgy látszik semminémű adatgyűjtés nincsen, de még meglepőbb, hogy a magyar könyv exportját sem figyeljük. Külön rá kell-e mutatni az elszakított magyarság könyvellátásának fontosságára, arra, hogy ezt az exportot aggodalmas pontossággal figyelni kell? 'Lelki gyarmatunknak' valljuk az Egyesült-Államok magyarságát, de magyar könyvfogyasztásáról semmi adatunk nincsen.

kissé szerénytelenül is, el kell terpeszkednie iskolában, hivatalban, sajtóban, utcán, kiállításokon, parkokban, de falun is. Mindenféle más és más színben és formában, új és új ötletekkel tarkítva az egyhangú szöveget: „Térj vissza a könyvhöz, mert több s jobb leszel!”

De hogy több s jobb legyen a könyv segítségével, elsőben is magyar könyvnek kell többnek, jobbnak s — olcsóbbnak lennie, másként nem hódít meg engem. Míg a könyv propagandája valóban a jó és lelkes szervezés kérdése, addig a könyvnek tartalmi és formai megjavítása olyan feladat, mely úgyszólván teljesen kívül esik mindenféle közösség hatókörén. A szellemi élet — jól tudjuk — mindenkor az individuuum legsajátabb birodalma volt. Állam, társadalom, szervezetek a magasrendű szellemi munka terén egyaránt tehetetlenek, tudományra s irodalomra csak közvetve hatnak s hatásuk nem irányítható s nem szabályozható. Az egészséges, erőteljes szellemi élet termő talajából a jó könyv a természet ajándékaként sarjad ki; az emberi közösségek csupán élvezetét és hatását biztosíthatják és öregbíthetik. Az egyetlen külső s egyben a legerősebb stimuláns az írói munka tisztaság jutalma, melytől hazánkban még távol állunk. Ha a magyar könyv propagandája a komoly könyvkiadást megérdemelt hasznához juttatja, kétségtelen, hogy az író is részesedni fog az anyagi eredményben. Az irodalom s ‘a tudomány joga’ ez — Ihrig Károly tollából nemrégiben érdekes fejtegetés jelent meg erről e lapokon (M. Sz. IV, 28 kk.) — de olyan jog, amelynek élvezetében a magyar tudományosságnak régen áhított új irodalmi lendületét várhatjuk.

‘A magyar könyv élete napjainkban’ nem virágzó s nem mosolygó élet ugyan, de — úgy érezzük — még mindig magában hordja a szebb fejlődés ígéretét. E fejlődés kulcsa teljességgel a kezünkben van. Minden alkotóeleme, minden eszköze megvan: itt az olvasóközönség, a bár gondokkal küzdő, de tudásra vágyó, szépműveltségű hazai értelmiség; itt a termelő: a jeles múltú, fejlett magyar nyomdaipar s a nagy kiadói szervezetek, melyeknek munkája elé csupán méltóbb és komolyabb célokat kell tűzni; itt a közvetítő: a könyvkereskedelem, amely megérdemli, hogy régi, jobb napjait vizsontlássá s nem kell hozzá sok, hogy valóban vizsontlássá őket; végül itt a mai magyar irodalom: szépírók és tudósok elég nagy társasága, melyet képzettsége s írókészsége ma már igazán arra képesít, hogy szinte minden témát és feladatot önbizalommal vállaljon, melyekre egykor csak nagyobb nemzetek merészelték vállalkozni. Ebbe az egész kis világba csupán mozgást kell önteni, hogy életre pezsdüljön:

.. Folyóvíznek nincs semmi gát,
Halál tepsed álló tavon.“¹

BALOGH JÓZSEF

¹ E több mint két hó óta szerkesztőségünkben levő cikk gondolatmenetével érdekesen és örvendetesen találkozok a Kultuskormányzatnak a magyar könyv elterjesztésére a legutóbbi hetekben indított akciója, mely cikkünknek megállapításait bizonyára fel fogja használni.

A szerk.

KISEBBSÉGI MAGYAR SORS

A GYULAFEHÉRVÁRI REZOLÚCIÓK

1918 december 1 — 1928 december 1

I. E hónap elsején múlt tíz éve, hogy a magyarországi románság megalkotta „rezolúcióit” Gyulafehérvárt, megtette a végső nagy lépést Erdély és a románlakta magyarországi területek elvesztéséhez.

Külföldön a románok azt híresztelik, hogy a rezolúciók népszavazás eredménye, Erdély népének kifejezett kívánsága s hallgatnak arról, hogy 1918 december i-én sem a magyarokat, sem a német nemzetiségű lakosokat nem hívták és nem bocsátották Gyulafehérvárra s később még az alkotmányozó nemzetgyűlésből is ki akarták zárni. A Gyulafehérvárra csődített néhány ezer román parasztnak, ími-olvasni nem tudó havasi mócnak pedig fogalma sem volt, hogy mit jelent unió és demokratikus kormányzat s maguk a vezető férfiak az utolsó napokban, sőt az utolsó órákban sem tudták, hogy mit akarnak.

A román nemzetiségi politika a világháborút megelőző időben egy természetes határozatlanság nehézségével küzdött, valódi, egységes célját nem lehet megállapítani.

Mikor 1902-ben megjelent az aktivisták lapjának, a „Libertatea“-nak első száma, programjukban azt írták, hogy „a magyar szent korona románjainak politikai küzdelme a ‘lenni, vagy nem lenni* kérdése körül forog; nemzeti létünk megmentéséért küzdünk”. De micsoda forma legyen ennek a „lenni, vagy nem lenni“-nek a garanciája?

A román nemzeti komité 1881-i programja Erdély autonómiájának visszaállítását követelte s ezt a követelést fenntartotta a román nemzeti párt 1905-i konferenciája is. De a párt fiatalabb generációja nem sok fontosságot tulajdonított ennek, mert, mint Vlád Aurél mondta el később, „tudta, hogyha az ellenség valaha kényszerülne, hogy azt megadja, a románok úgysem lesznek kielégítve vele, amint nem voltak 1918-ban, amikor a magyar kormány felajánlotta az autonómiát: mi visszautasítottuk”.¹

De nyílt és szívből jövő irredentizmusról sem lehetett szó az erdélyiek körében. Nemcsak a büntetőjogi felelősség miatt nem, hanem azért sem, mert az únió vágyát erősen paralizálta annak a nagy különbségnek az érzése, amely egy nagyhatalmi monarchia részét alkotó, rendezett és tisztességes kormányzat alatt élő Magyarországhoz és egy romlott, korrupt balkáni királyság keretébe való tartozás között lett volna. Ezt jelentik a mai napokban azok a sóhajok, hogy „e mai r a u a c u m...”, ami Pop-Csicsó kebeléből szakad fel,² hogy rosszabb a románok sora most s jelenti Vajda Sándor beismerése, hogy „legalitatea éra mai respectata in vechia Ungarie decat in Romania“, a törvénytisztlet nagyobb volt a régi Magyarországbán, mint a mai Romániában.³ De tudták

¹ A „Chemarea” egyesületben tartott felolvasása. Patria, 1927 január 18.

² Adevărul, 1928 február 4.

³ Patria, 1928 október 26. Ezt Vajda Sándor most utólag tagadni próbálja azok előtt, kik a román hírlapokat nem ismerik.

ezt a Királyság józan elemei is. „Nincs a román állam úgy megszervezve“, rta 1912-ben az Adeverul, „hogyan olyan civilizált országokat, mint Erdély és Bukovina, magába olvaszthasson. Az odavaló románok hat hónapig sem bírnák elviselni a román közigazgatást.“¹

A kormányzati módszer és a politikai erkölcsök nagy különbsége mellett, nagy akadály volt egy odaadó irredentizmusnak az a tudat, hogy az osztrák és a magyar monarchia fennállása alkotja az egész románság védelmét a fenyegető pánszlávizmussal szemben. Természetesen, román gondolat szerint, nem a dualisztikus formában, hanem egy föderalizált Ausztriában, úgy, amint Popovici Aurél képzelte „Die Vereinigten Staaten von Gross-österreich“ című fantazmagóriájában. Klasszikus világossággal fejtette ki ezt a meggyőződést közvetlenül a háborút megelőző évben az „Österreichische Rundschau“-ban „Dr. Alexander von Vajda, Mitglied des ungarischen Parlaments“, mint magát aláírta. Arra a, — mint mondja — „tendenciózus vádra“, hogy az erdélyi románok irredentisták volnának, azt feleli, hogy „mi, az erdélyi románság vezetői csak olyan politikát támogathatunk, amely szem előtt tartja az összes románság érdekét s nem teszi kockára a románság egészségének jövő sorsát. Egy erős, hatalma teljében levő Osztrák-Magyar Monarchia nélkül pedig úgy a Kárpátokon inneni, mint túli románság egyformán az orosz imperializmus könnyű prédájává válnék.“²

Persze, Vajda Sándornál, a „habsburgi románnál“ (wir habsburgische Humánén) ez nem jelentette a Szent István koronája alatti magyar uralommal való megelégedést. Azt sem tudjuk, hogy mindaz, amit a románok vezetői évek hosszú során át írtak és mondtak, mennyire volt őszinte. Később, a háború folyamán, 1916-ban, még tovább ment Vajda: egy cikkében a magyar-román ellentétet csak „testvérháborúnak“ nevezte s egy memorandumában, melyet állítólag Süviu Dragomir, most kolozsvári egyetemi tanár ismer, „a román nép körében élő irredenta jelenségek elleni küzdelmeiről“ beszélt.³

Később, a háború után, hogy Románia felül maradt, úgy Vajda, mint a többi román vezető és egyházi, kik a háború folyamán erősen fogadkoztak, hogy lojális hívei a magyar államnak, sietve tagadták meg minden nyilatkozatukat s erősítették, hogy mindazt, amit írtak és mondtak, csak álnokságból és a magyar közvélemény megtévesztésére tették. Egy, a Pátriának 1922 áprilisában adott intervjúban Vajda Sándor a következőket mondta:

„Elsősorban is meg kell állapítani, hogy 1907 óta egyetlen politikai lépést nem tettünk Bukarest előzetes tanácsa nélkül. Ma változtak is a román kormányok, a mi politikánk a hatalmon levő párt vezérének akaratával mindig egyhangban volt.

Az 1914-i cikkeket és intervjúkat Bratianu inspirációjára írtam, aki akkor miniszterelnök volt. 1914 júliusában Bratianu szorgalmazására nyilvánítottam Habsburg szimpátiákat a régi királyság politikai tradíciói értelmében. A háború kitörése után ugyanezt az utat követtem.

A Reichspost híres cikkében egy sértő szó sincs Románia és Bratianu ellen, ellenkezőleg, Romániának a háborúban való föllépését igazolja. Végző sorai pedig leplezett támadást képeznek Tisza ellen s ezt minden román úgyszólván magyarázta.“⁴

Hogy ezek után a Reichswehr és Rundschau cikkei igazak-e, vagy a Pátriának szégyenkezés diktálta mentegetőzése, azt csak az tudná megmondani, aki a román politikusok veséjét vizsgálhatja.

¹ Adeverul, 1912 december 10.

² 1913 október 1.

³ Silviu Dragomir: Un proces istoric. Tara Noastra, 1928 október 28, 1375. lap.

⁴ Patria, 2922 április 7.

A magyar béke delegáció VIII., erdélyi jegyzékének egyik melléklete, amely a magyarországi románok háború előtti politikáját ismerteti, oda-konkludált, hogy 1918 novemberéig a románság egyetlen komolyan számbavehető része sem foglalt el olyan álláspontot, amely a magyar állam integritásával ellentétben lett volna: politikájuk kisebbségi politika volt s legfeljebb Erdély autonómiájának követelésében merült ki.¹

A bevallott program, azon a területen, amelyen a magyar büntető-törvénykönyv érvényben volt, tényleg ez volt. De e mellett élt a hazugságok és a hazaárulás politikájának minden skálája — Ausztria föderalizálásának tervén kezdve, Erdély redempciójának irredenta gondolatáig, Erdélyben titkon, a királyságbeli románok körében s azoknál, akik a háború folyama alatt Bukarestbe szöktek, leplezetlen nyíltsággal s nyíltan kitört Erdélyben, amint bizonyossá vált, hogy a központi hatalmak elvesztették a háborút.

II. 1918 október 7-én az Osztrák és Magyar Monarchia békét ajánlott az antant hatalmaknak a wilsoni pontok alapján.

Ez volt a jel, hogy a románok eldobják az álarcot és nyíltan álljanak elő követeléseikkel. De mik legyenek azok?

Október 12-én összeült Nagyváradon a román nemzeti párt végrehajtó bizottsága (Goldis László, Vajda Sándor, Pop-Csicsó István, Vlád Aurél, Lázár Aurél, Mihályi Tivadar, Suciú János és Csordás János, akikhez csatlakozott Dam Szevér, Popovics György és Crisán György) s egy deklarációt szerkesztett, amelyben kijelentették, hogy a világháború eredménye igazolta a román népnek teljes nemzeti szabadság után való évszázados törekvését, amellyel most élni s a többi szabad nemzet sorába lépni akar. A román nép nem ismeri el a magyar törvényhozás illetékességét s ügyeinek további intézésére önálló nemzeti gyűlést fog szervezni. Kiküldött egy hattagú bizottságot, amely Aradon székelve, figyelje a dolgok fejlődését. A párt e határozatainak a magyar képviselőházban való bejelentésével megbízta Vajda Sándort.²

Vajda Sándor ugyanazon hónap 18-án teljesítette megbízását, egy jelentéktelen és meglehetősen üres, a múlt miatti szemrehányásokkal és Tisza és Wekerle vádolásával telt beszédben. A felolvasott deklarációnak azonban súlyos történeti jelentősége volt:

„A világháború által teremtett helyzettel szemben a magyarországi és erdélyi román nemzeti párt végrehajtó bizottsága megállapítja, hogy a háború eredményei igazolják a román nemzet évszázados követeléseit teljes nemzeti szabadság iránt. Azon természetes jog alapján, hogy sorsa felett minden nemzet maga rendelkezessék, amely jogot a Monarchia fegyverszünet iránti ajánlatával most már Magyarország kormánya is elismert, a magyarországi és erdélyi románság e joggal élni kíván és ehhez képest követeli a maga részére is a jogot, hogy teljesen szabadon és minden idegen befolyástól menten maga határozhassa meg intézményes állami elhelyezkedését és koordináltságának viszonyát a szabad nemzetek között.

A magyarországi és erdélyi román nemzetnek nemzeti szervezete nem ismeri el ezen parlamentnek és kormánynak ama jogosultságát, hogy magát a román nemzet képviselőjének tekintse és nem ismeri el más fölé idegen tényezőnek oly jogát, hogy az általános békekongresszuson a magyarországi és erdélyi román nemzet érdekeit képviselhesse, mert ez érdekek védelmét csakis a saját nemzetgyűlés által kijelölendő tényezőkre bízhatja.

¹ A magyar béketárgyalások, I, kötet, 187. stb.

² A gyulafehérvári gyűlést megelőző eseményeket részletesen tárgyalták a román szenátus 1927 február 7-i ülésén, amikor Pop-Csicsó szenátusi mandátumáról volt szó, s amikor Mironescu az itt szóban forgó dokumentumokat felolvasta. Ennek az időnek egyetlen és eléggé teljes leírása Ion Clopotel: *Revoluția din 1918 și unirea Ardealului cu România*, című munkájában található, amelyet az „Astra” a „Scotus Viator”-díjjal jutalmazott.

A nemzetgyűlésen vagy annak *a maga* kebeléből kiküldendő szervein kívül senki sem lehet feljogosítva arra, hogy ezen nemzet politikai helyzetére vonatkozó ügyekben tárgyaljon és határozzon s mindazon határozatokat és megegyezéseket, melyek ennek hozzájárulása nélkül jönnének létre, ezennel semmiseknek és a román nemzetre nem kötelezőknek jelentjük ki.

Évszázados szenvedések és küzdelmek után az Osztrák-Magyar Monarchiában élő román nemzet teljes nemzeti élethez való elidegeníthetetlen és elvülhetetlen jogainak érvényesülését várja és követeli.¹

Wekerle nyugodtan és méltósággal felelt: „A magyar állam osztatlan egységének megóvása mellett a megértés politikáját kívánjuk követni.“ De visszautasította az állam integritása ellen irányzott támadást s azt a gondolatot, mintha az erdélyi románságot a békekonferencián külön, magyartól különálló delegáció képviselhetné.

Idézett könyvében Ion Clopotel azt írja, hogy Vajda beszéde villámcsapásként hatott s „hatalmas lépéssel vitte előre a román nemzetiségi politikát“. Tényleg, a románok külföldi propagandájára nagy hatással volt.

Pár nap múlva, Károly király manifesztumának megjelenése után, Isopescul Grecul, bukovinai román képviselő, kérdezte az osztrák képviselőházban, hogy mi lesz a magyarországi románok sorsa? Történhetik valami az ausztriai és semmi a magyarországi románok érdekében? Lehet-e más megoldás, mint egyenlő elbánás mindnyájuk számára?

Még nagyobb jelentősége volt a beszédnek az amerikai propaganda terén. A román hadsereg balul kiűtött erdélyi inváziója után 1917 áprilisában két román pap, Lukaciu László és Mócza János kíséretében a jassi-i kormány megbízásából az Egyesült-Államokba ment Stoica László (jelenleg a román diplomáciai testület tagja), hogy a román úniónak propagandát csináljon. A dolog nagy nehézségekbe ütközött, mert az Egyesült-Államokban erős szimpátia uralkodott az Osztrák-Magyar Monarchiával, de különösen Magyarországgal szemben; Romániának ellenben nagy volt a népszerűtlensége s a propagandistákat tartózkodással fogadták. Keserűen jegyezte fel visszaemlékezéseiben a román propagandista, hogy 1917 decemberben Wilson kijelentette, hogy „Amerika nem akarja újjászervezni az Osztrák-Magyar Monarchiát“ és 1918 elején is csak a nemzetiségek „autonóm fejlesztéséről“ beszélt.

Október elején azonban Stockholmon keresztül megkapta Stoica a Vajda-féle deklarációt s most már hiteles dokumentummal igazolhatta a románok elszakadási törekvéseit. Sietett vele a külügyminisztériumba s november 4-én memorandumot adott át a külügyi államtitkárnak. Két nappal később az Associated Pressben a külügyminisztérium következő kommunikéje jelent meg:

„Az Egyesült-Államok kormánya állandóan szem előtt tartotta Romániának, mint szabad és független államnak jövőjét és integritását s az elnök, még mielőtt hadiállapot állt volna be az Egyesült-Államok és Ausztria-Magyarország között, biztosította a román királyt szimpátiájáról és nagybecsüléséről. Azóta a helyzet megváltozott s az elnök tudtul akarja adni, hogy az Egyesült-Államok kormánya nem vesztette el szem elől a román nép törekvéseit. Látta a nép küzdelmeit, szenvedéseit és áldozatait ellenségei és elnyomói alól való felszabadulása érdekében. Az Egyesült-Államok kormánya szimpátiával viseltetik az összes román-ság nemzeti egységének érzése és megvalósítása iránt s nem fogja elmulasztani, hogy a maga idejében befolyását a román nép politikai és területi jogai érdekében érvényesítse s minden kívülről jövő támadás ellen megvédelmezze²

Magyarországon ekkor már kitört a forradalom s felfordult a rend.

Erdélyben megkezdődött a románság szervezkedése, a magyarság elvesztette a fejét, a szászok hidegvérrel várták a fejleményeket. Megalakultak

¹ A magyar országgyűlés képviselőházának naplója, 41. kötet, 315. lap.

² Vasile Stoica: Im America pentru cauza Romaneasca, 51. lap.

a nemzetiségi tanácsok s Arad vidékén Pop-Csicsó megkezdte a román gárda szervezését és felfegyverzését, a vidék népét pedig feleskette a nemzeti tanácsra. „Ismerve kötelességemet“, szólott a különös eskü, „amelyet a mostani történeti idők rónak reám, esküszöm, hogy egész életemben hű leszek az egységes román nemzethez s nem emelek kezét román testvéremre, a politikai terület bármely részéről való legyen is ő.“ Miron Cristea, karánsebesi püspök, a mostani bukaresti metropolita primás, megtiltotta papjainak, hogy a magyar királyért imádkozzanak s később a görög keleti és görög katolikus egyház főpapjai, Papp János helyettes metropolita, Miron Cristea, Frentiu Traján lugosi, Radu Demeter és Hosszú Gyula görög katolikus püspökök — utóbbi Tisza István bizalmasa — együttes nyilatkozatban jelentették ki csatlakozásukat a román nemzeti tanácshoz s ismerték el annak jogát, hogy „a román nemzeti aspirációk megtestesítése céljából minden erővel dolgozzék“.

A nemzeti tanács dolgozott is; sok ülésezés, tanácskozás után november 10-én jegyzéket intézett a magyar kormányhoz, amelyben az erdélyi és a magyarországi románlakta vármegyéknek a román nemzeti tanács impériuma alá való bocsátását követelték, mert, mint írták, „csak ily módon biztosítható a közrend, s a vagyon- és életbiztonság“.

A Károlyi-kormány erre Aradra küldte Jászi Oszkárt, hogy tárgyaljon a románokkal.

III. November 13-án utaztak le Aradra a magyar kormány megbízottai. Jászi Oszkárnak egy 1921-ben megjelent füzeté, „Visszaemlékezései“ szerint, a tanácskozáson résztvett a budapesti nemzeti tanács részéről Bokányi Dezső és „talán“ Ábrahám Dezső, az erdélyi magyar nemzeti tanácstól Apáthy István, Somló Bódog és a szocialista Vince Sándor s néhány szakember. A románok részéről, Clopotel szerint, Goldis, Pop-Csicsó, Erdélyi János, Grapini Éliás, Jumanca József, Crisán György és Flueraş János. A szászok részéről Neugeboren Emil jelent meg.

A tárgyalás megkezdése előtt Goldis László tiltakozott az erdélyi magyar és szász képviselők részvétele ellen. A román komité csak a magyar kormánnyal akar tárgyalni. Különben is, mondta, „politikai kérdésben nem állunk szóba Apáthyval, a régi magyar imperializmus e képviselőjével, akit nálunk mindenki az elnyomó politika legszélsőségesebb képviselőjéül tekint“. Végre abban egyeztek meg, hogy a magyar és szász küldöttek mint hallgatóság, mint „megfigyelők“ vehetnek részt. A tárgyalás során azonban fel is szólaltak.

Megnyitó beszédében Jászi elismerte a románok önrendelkezési jogát, de követelte azt a többi azon a területen lakó nép számára is. „Mi olyan rendet akarunk teremteni,“ mondta, „amelyben magyarok, románok és szászok békésen és harmonikusan megférnek egymás mellett.“ Ennek megvalósítása céljából Erdély számára a svájci „Eidgenossenschaftok“ mintájára föderális kormányformát ajánlott fel.

A románok az első napon nem válaszoltak Jászinak. A tárgyalást másnapra halasztották, mert várták Maniu Gyulát, aki Bécsben volt s ott szervezte a románságot. Nála nélkül nem akartak dönteni, telefonon hazahívták s most útban volt. A következő nap azonban egyszerre kritikussá vált.

A román komité tagjai a reggeli órákban Pop-Csicsó lakásán tanácskoztak. E tanácskozásról Hotaranu Viktor, a román nemzeti gárda képviselője a komitéban, később a következőket írja:

„November 15-én reggel Pop-Csicsó házához mentem, ahol Jászinak azt az értesítést kaptuk, hogy Maniu még nem indult el Budapestről, ő azonban sürgősen el kell, hogy utazzék s a választ tíz órára várja.

A hír nagyon leverte Goldist és Pop-Csicsót s visszavonultak, hogy megszerkesszék a választ. Én Brandusa ezredessel künn maradtam. Kis vártatva

jött Goldis egy darab papírral kezében s kérdésünkre azt felelte, hogy megy és viszi a választ Jászinak.

— Elfogadtuk Jászi prepozícióját, mondta zavartan.

Míntha villám csapott volna belém.

— Hogy lehet az? — kérdeztem. — Tegnap másként határoztunk. Az lehetetlen.

Goldis próbálta, hogy meggyőzzön: hogy Jászi ajánlata a békekonferenciától függ, hogy meg kell, hogy védjük a románokat a magyaroktól stb.

Fel voltam háborodva. Láttam a veszélyt, amely fenyegetett. Ha mi, románok akkor, amikor szabadok vagyunk, önként továbbra is a magyar járomba hajtjuk fejünket, elvesztünk: oda az únió!

Arcátlanul szembeszálltam Goldissal. Brandusa energikusan támogatott. Végre Goldis engedett.

— Jól van, — mondta elgondolkozva. — De hát mit csináljunk?

Papírt és ceruzát véve, állva megírtuk a választ, amelyben visszautasítjuk a magyar kormány választát s minden felelősséget reá hárítunk. Közben bejött Pop-Csicsó s beleegyezett, hogy új megfontolás alá vegyük a kérdést. Most már asztalhoz ültünk s tanácskozni kezdtünk. Tíz óra közeledett s Jászi várta a feleletet.

A döntő percben, deus ex machina, megérkezett Maniu. Visszautasította a magyar kormány ajánlta különvonalat s a rendes személyonattal jött meg.

Maniu az ajánlat visszautasítása mellett döntött s a helyzet meg volt mentve. A kesztyűt odadoztuk s Magyarország sorsa meg volt pecsételve.“

Az ily módon létrejött válaszban kijelentették, hogy Jászi ajánlatát a román követelés visszautasításának tekintik a magyar kormány részéről. „A román nemzet teljes állami függetlenségre tart igényt s nem engedi, hogy e jogát provizórius határozatokkal homályosítsák el... Elismeri a békekonferencia jogát, hogy a román nemzet által követelt állami terület végleges határait megállapítsa s kötelezettséget vállal, hogy a területen lakó többi népességgel szemben tiszteletben tartja a wilsoni elveket s biztosítja minden egyes nép szabad nemzeti fejlődését.“

A választ a délelőtti konferencián átadták Jászinak. A román álláspont most már világos volt, de a magyar tárgyalók még nem akartak engedni. Jászi, Bokányi, Somló, román részről Vlád Aurél és Lázár Aurél szólalt fel. Azután Maniu fejtette ki a román követelést:

„A román nemzet saját, szuverén államot akar. Azt akarja, hogy nemzeti állama és nemzeti szuverenitása valósuljon meg az egész románlakta erdélyi és magyarországi területen s nem engedi meg, hogy e szuverenitás megvalósulásának útjába mesterségesen alkotott és fenntartott idegen szigetek által akadályokat gördítsenek. Erdély és a határos magyarországi románlakta vidék egységes román területet alkot, amelyet mi, román nemzet, román államul tekintünk, biztosítva magától értetődőleg az ott lakó többi nép teljes nemzeti, politikai és kulturális szabadságát. Nem akarunk elnyomottakból elnyomókká válni, de nem engedhetjük meg a román terület megcsönkítését sem. A dolog világos: mint szuverén nemzet, a szuverenitás minden attribútumát követeljük.“

E beszéd után szólt Apáthy s utána Neugeboren, aki kijelentette, hogy a román követelések „a magyar nemzet halálát jelentik“.

Jászi még egyszer megkísérelte a megegyezést és tizenegy pontba foglalta a magyar kormány engedményeit; de a románok visszautasították.² Erre, mint Clopotel írja, „kezét tördelve“ a románokhoz fordult Jászi, hogy mondják meg definitive, hogy mit akarnak? Amire Maniu e történelmi kijelentést tette:

„Teljes elszakadást!“³

Jászi fölállt s visszautazott Budapestre.

¹ Cuvantul, 1926 december 10. — Ettől némiképpen eltérőleg beszél el a történeteket dr. Erdélyi János, a későbbi budapesti román követ, aki magának tulajdonítja a Goldis-féle válasz visszautasítását. Patria, 1926 december 15.

² Jászi „Visszaemlékezései“, 10. lap.

³ Clopotel id. m. 95. lap. Ez a drámai jelenet hiányzik Jászi füzetéből.

A román királysággal való úniót egy szóval sem emlegette senki.

IV. A szakítás a magyar kormánnyal megtörtént. De mi jöjjön utána? Az aradi tárgyalás után a román nemzeti tanács nap-nap után ülésezett Pop-Csicsó lakásán. De a hangulat nagyon pesszimista volt. A román gárda szervezése lassan haladt s azt híresztelték, hogy a magyarok készülnek Erdélybe bevonulni. Szó esett egy gyulafehérvári gyűlésről, de kérdés volt, hogy meg lehet-e tartani. Biztonságos-e, nem fullad-e vérbe? Vagy nem lesz fiaskó? A székelyektől különösen féltek. „Ha nincs bizalmunk a dologhoz“, tanácsolta a mindig félénk Goldis, „jobb, ha lemondunk Gyulafehérvárról“. Mihályi Tivadar már előbb azt állította, hogy Bratianu azt tanácsolta neki, hogy nem ismervén az erdélyi nép hangulatát, jobb lesz lemondani az egyesülésről, mint vérontást provokálni. „Laci bácsi“ (Goldis) pedig egy időre eltűnt Aradról, mert, mint mondta, „nem akar kipukkant hős lenni Nagy-Romániában.“¹

Nemsokára azonban híre kelt, hogy a román hadsereg összeszedte magát s ismét készül a védtelen Erdélybe betömi: már a Kárpátokban van. A november 21-i román lapok megkönnyebbüléssel közölték a román vezérkar proklamációját, amely hírül adta, hogy a román hadsereg „a nemzet jog nevében átlépte a Kárpátokat“ s jön, hogy „hogy faji és vallási különbség nélkül“ megvédje az élet és vagyon biztonságát. Nem lesz ok tehát a székelyektől való félelemre.

Ugyanazon a napon megjelent a Romanulban a román nemzeti tanács felhívása a gyulafehérvári gyűlésre, december elsejére. A magyar, szász és sváb lakosokról, minden nemzeti egyenjogúság hangsúlyozása mellett nem volt szó. Aradon nem bocsátották a tárgyaló asztalhoz, Gyulafehérvárra nem hívták meg őket. De a felszólítás azért így szólt:

„A román nép felébredt halálos álmából s a vüág többi szabad és független népével egy sorban akar élni. Az örök igazság és a népeknek történelmi fejlődés által megszentelt jogánál fogva Magyarország és Erdély népe határozni akar sorsáról... Az egész világ várja és tiszteletben fogja tartani a hozandó határozatot,“ — ezzel indokolja — „a Duna völgyében és torkolatánál, kelet és nyugat találkozásánál rendet és békés munkát vár Európa.“ Ezt pedig „csak a románok döntő fellépése teremtheti meg.“

A Károlyi-kormány nem támasztott akadályt a gyűlés megtartásával szemben, különvonatokat bocsátott a Gyulafehérvárra vonuló románság rendelkezésére. A Bánátot megszállva tartó szerb hatóságok másként vélekedtek: megtagadták az utazási engedélyeket, megakadályozták a vonatok közlekedését s egy pár román vezért bezártak.

December elsején hát összesereglett a román nép Gyulafehérvárott. „Pancsovától Mármaroszigetig és Brassóig az egész románság Gyulafehérvárt volt“, írja Clopotel. „Vagy százezer paraszt, a román falvak virága jött ünnepi ruhában, nemzeti zászlók alatt, zeneszó mellett, énekszóval, üdvkiáltásokkal, különvonatokon, vagy a vonatokhoz csatolt külön kocsikban minden irányból Gyulafehérvárra, vágynak arany városába.“

A románság vezetői készületlenül, megállapodás nélkül jöttek, a gyűlést nem lehetett azonnal megkezdeni, a vezetők előzően hosszasan tanácskoztak. Pop-Csicsó elnökölt betegen, részt vett Maniu Gyula, Goldis László, Cozma Aurél, Vlád Aurél, Lázár Aurél, Csordás János, Suciu János, Jancu Kornél, Marsieu Jusztin, Veliciu Romulus, Iván Miklós, Fluerás János, Muhucziu János és mint jegyző, Miklea Szevér.

Az értekezleten ismét Goldis terjesztett elő egy kilenc szakaszból álló határozati javaslatot.

¹ Románia, 1926 december 5.

Az I. szakasz kimondja Erdélynek és a magyarországi románlakta területeknek és lakóknak egyesülését a román királysággal: Deklarálja egyúttal a román nép elidegeníthetetlen jogát az egész egységes Bánátra, amelynek délnyugati része szerb megszállás alatt volt.

A II. szakasz az újonnan alakuló román állam „alapvető elveit” sorolja fel.

A III. szakasz, hogy „minden társadalmi megrázkódtatás elkerülhető legyen”, addig, míg a magyar területek és a román királyság között a történelmi fejlődés folytán fennálló különbözőség egy alkotmányozó gyűlésen kiegyenlíthető lesz, kormányzati autonómiát biztosít Erdélynek.

A IV—VII. szakaszok frázisokból állanak a nyugati hatalmak győzelméről, a román „hősök” emlékééről, a felszabadított népek iránt érzett testvéri éraellemről és a többről.

Egy szakasz Erdély ideiglenes autonóm kormányzatának és védelmének szervezetéről szól.

A javaslat tárgyalása során több mellékes és két súlyos kérdés merült fel: a bánáti kérdés és az egyesülés feltételeinek megoldása.

A bánátiak tiltakoztak a Bánátnak, e földrajzi egységnek megosztása ellen s a szerb okkupáció retorziójaképpen azt kívánták, hogy a timokvölgyi románokkal szemben is alkalmazzák a wilsoni elveket. Vlád Aurél azonban felvilágosította őket, hogy az erdélyi románságnak nincs joga, hogy a timokvölgyiek nevében beszéljen s Maniu Gyula azt állította, hogy tudomása szerint a békekonferencián az egész Bánátot meg fogja kapni Nagy-Románia.

Vaszile Saftu a szocialista ízü „elvek” elhagyását óhajtotta, de ez ellen a szocialista Mihuciu és Fluerás tiltakozott.

Cozma az önrendelkezési jog nagyobb dicsőségére azt kívánta, hogy már most mondják ki, hogy az összehívandó alkotmányozó gyűlésen a magyarok és szászok nem vehetnek részt. Ezt azonban mellőzte az értekezlet.

Ezután következett a legkényesebb kérdés: hogy vajjon feltételhez kössék-e Erdély egyesülését a Királysággal, hogy követeljenek-e autonómiát s az autonómia és a II. szakaszban felsorolt kormányzati elvek megvalósítását az únió feltételének tekintsék-e, vagy sem? Nyilvánvaló volt, a meglévő román államba feltétlen beolvadástól aggódtak.

Suciu azt indítványozta, hogy a III. szakasz szövege álljon egy rövid deklarációból: „A románság az autonómiához való jogát fenntartja.” Vajda Sándor külpolitikai tekintetből ellenezte az autonómia követelését. Mit fognak a Hatalmak és Románia az „egységhez” szólam, ha autonómiát követelnek? Szerinte legfőlebb az alkotmányozó gyűlés összehívásáig lehet külön kormányzatról szó. Az a félelem, Vajda szerint, hogy az új államban a regátbeli politikusok fognak érvényesülni, nem alapos, mert az erdélyiek, együtt a bukovinaiakkal és a besszarábiaiakkal oly nagy többségben vannak, hogy a regátiak nem kényszeríthetik reájuk akaratukat.

Nyilvánvaló volt a regától való félelem.

A bizottság fiatal tagjai élesen tiltakoztak minden különállás ellen. Ez belügyi kérdés; Gyulafehérvár dolga pedig egyedül az, hogy nemzetközi kérdés, egy új állam alakulása felett döntsön. Silviu Dragomir, a mostani kolozsvári egyetemi tanár azt az aggodalmát fejezte ki, hogy egy autonóm szervezet esetében a többi nemzetiség, magyar és német, többségben lenne a törvényhozásban s „tíz év is eltelve, míg a románság többségre jutna”.

Utolsó felszólaló Maniu Gyula volt, aki hangsúlyozta, hogy tényleg csak az I. szakasz az, mely az úniót kimondja, a többi szakasz csak „óhajtandó” elvet foglal magában, mint később kiderült, soha meg nem valósult „pium desideriumot”. „Ha mindnyájan megegyezünk”, mondta, „hogy a román nép egyesülése elé nem akarunk akadályt emelni, meg kell, hogy egyezzünk abban is, hogy feltételeket sem akarunk az úniónak szabni s

csak az átmenet szükségességét állapítjuk meg.“ „Mi csupán egy pontot: az egyesülést illetően vagyunk törvényhozó testület.“ Indítványára az értekezlet csak „provizórius autonómiát“ kötött ki Erdély számára.

Tehát a Romániával való úniót feltételek nélkül mondta ki a konferencia. Később, egy a liberális párthoz tartozó erdélyi képviselő, Moldován Leonte azt állította, hogy „Gyulafehérvárt a nemzeti párt vezetői autonómiát akartak Erdély számára s csak a román hadsereg és a nép nyomására adták fel a gondolatot“.¹ De a román hadsereg ekkor még távol volt a Kárpátok szélén, a román népnek pedig fogalma sem volt sem únióról, sem autonómiáról.

VÉGRE meg lehetett nyitni a népgyűlést.

A két egyház főpapjai istentiszteletet tartottak, azután igazolták a kiküldötteket s az öreg ilyefalvi Pap György megnyitotta a gyűlést, de az elnöklést nyolcvan évre való tekintetből nyomban átadta Pop-Csicsó Istvánnak, aki maga is beteg, végig elnökölt az ülésen.

A határozat tervezetét ismét Goldis terjesztette elő oly beszéd kíséretében, amelyben elmondta Traján császár óta a román nemzet minden dicsőségét — ami kevés szóba befért — tizennyolc századon keresztül. „Most“, mondta, „hogy elpusztítottuk a barbarizmust, a civilizáció leg-
elemibb követelménye, hogy az összes románság egy államban egyesüljön“.

Beszéltek még sokan, Miron Cristea Magyarországot gyalázta. Aztán a népség elfogadta a rezolúciókat, amelyekben, hogy mi van, valószínűleg a leghalványabb fogalma sem volt, kijelölték a IX. szakaszban előírt Nagy Nemzeti Tanácsot s megtörtént Erdély úniója a román királysággal.

Az Erdély elvesztésének alapját képező rezolúciók szövege a következő:

I. Erdély, Bánát és Magyarország összes romániaiainak meghatalmazott képviselői 1918 november 18-án (december i-én) nemzetgyűlésbe gyűlve Gyulafehérvárt, kimondják a románoknak s az általuk lakott területeknek egyesülését Romániával. A nemzetgyűlés külön is kijelenti a román nemzet elidegeníthetetlen jogát a Maros, Tisza és Duna között elterülő egész Bánátra.

II. A nemzetgyűlés az általános választói jog alapján választandó alkotmányozó gyűlés összeállításáig ideiglenesen autonómiát tart fenn e területek lakosai számára.

III. Ezzel kapcsolatosan az új román állam szervezésére a nemzetgyűlés a következő alapelveket proklamálja:

1. Teljes nemzeti szabadság az együttlakó népek számára. Mindenik népnek joga van a maga nevelésére és kormányzására saját anyanyelvén, saját igazgatással, saját kebeléből választott egyének által. A törvényhozó testületekben és az ország kormányzásában való részvételre minden nép népességének számarányában nyer jogot.

2. Egyenlő jog és teljes felekezeti autonóm szabadság az állam összes felekezetei számára.

3. Tiszta demokratikus uralom föltétien megvalósítása a közélet minden terén. Általános, közvetlen, egyenlő, titkos, községenkénti, proporcionális választójog mindkét nemű huszonegy évet betöltött személy számára községi, megyei és törvényhozási képviselő választásánál.

4. Korlátlan sajtó-, gyülekezési és egyesülési jogi minden emberi gondolat szabad terjesztése.

5. Radikális földbirtokreform. Az összes, különösen a nagybirtokok össze fognak íratni. Ezen Összeírás alapján eltörölve a hitbizományokat és a szükség mértékében csökkentve a latifundiumokat, lehetővé teendő a földművelőknek, hogy maguknak legalább is olyan nagyságú birtokot szerezhessenek, amelyet családtagjaikkal együtt meg bírnak művelni. Ennek az agrárpolitikának a vezérfonala egyfelől a szociális kiegyenlítés előmozdítása, másfelől a termelés fokozása kell, hogy legyen.

6. Az ipari munkásságnak biztosítandók azok a jogok, amelyek a legelőrehaladottabb nyugati ipari államokban törvénybe vannak iktatva.

¹ Desbat. Deput., 1922—1923, No. 52, 1357. lap.

IV. A nemzetgyűlés kifejezi azt az óhaját, hogy a békekongresszus meg fogja valósítani a népek közösségét olyformán, hogy jogosság és szabadság legyen biztosítva nagy és kis nemzet számára egyaránt s a jövőre ki legyen zárva a háború, mint a nemzetközi viszonyok rendezésére szolgáló eszköz.

V. E gyűlésen összesereglett románok üdvözlétüket küldik bukovinai testvéreiknek, akik felszabadultak az osztrák-magyar járom alól s egyesültek a román anyaországgal.

VI. A nemzetgyűlés lelkesedéssel és szeretettel üdvözi az eddig az Osztrák-Magyar Monarchia jármában élt nemzeteket és pedig: a csehszlovák, osztrák-német, jugoszláv, lengyel és rutén nemzetet és elhatározza, hogy ez az üdvözlét adassék az illető nemzetek tudtára.

VII. A nemzetgyűlés alázattal hajlik meg azoknak a hős románoknak az emléke előtt, akik a háborúban vérüket ontották eszményünk megvalósításáért, halált halván a román nemzet szabadságáért és egységéért.

VIII. A nemzetgyűlés hálájának és csodálatának ad kifejezést a szövetszert hatalmakkal szemben, amelyek egy évtizedek óta háborúra készülő ellenség ellen folytatott nagyszerű és makacs küzdelmek árán megmentették a civilizációt a barbarizmus körmei közül.

IX. A nemzetgyűlés elhatározza, hogy az erdélyi, bánáti és magyarországi románok ügyeinek további vezetésére egy nagy nemzeti tanácsot szervez, amely teljes jogosultsággal bírand, hogy a román nemzetet képviselje.

Pár nap múlva pergamentre írva küldöttség vitte Bukarestbe a rezolúciókat s Goldis vezetése mellett hódolattal terjesztette Ferdinánd, Nagy-Románia királya elé.

Azután még a törvényhozási formalitások voltak hátra.

1918 december 13-án a hivatalos lap: *Decret lege*, „törvényrendelet“ formájában közölte a rezolúciókat. 1919 decemberében a bukaresti törvényhozás tárgyalta az új provinciák, Erdély, Bukovina és Besszarábia románjainak egyesülési nyilatkozatait s törvényt alkotott az únióról, amelyet a király szentesített 1920 január elsején a *Monitorul Oficial* publikált. A „*Legea de Unire*“ azonban nem iktatta a rezolúciók teljes szövegét törvénybe, hanem csak így szól:

„Egyetlen szakasz: Ratifikáltatik és törvényerővel ruháztatik fel a *Monitorul Oficial*ban Erdély, Bánát stb. részeknek a régi román királysággal való egyesülésről közzétett *decret-lege* a következő tartalommal:

1. §. Azok a területek, melyeket az 1918 december 1-i gyulafehérvár határozatok megjelölnek, örök időkre a román királysággal egyesítettek.“

Ide zsugorodtak össze a román államot új alapokra helyezni akaró, demokratikus elveket hirdető gyulafehérvári rezolúciók a román törvénykönyvben. Az úniót deklaráló szakaszon kívül nem kellett azok senkinek.

V., Eltelt tíz év. Az erdélyi románság fényesen ünnepelte meg a napot, amely a Maniuek kormányra jutása folytán nemcsak a múlt emlékezése, hanem a jövőre szóló lekötés vállalása is. Ígéretekben nincs hiány: beváltatlan ígéret a román politikai élet alapjai. Ezen ígéret legújabb beváltási kísérleteiről, mik a Maniu-kormány nyilatkozataiban jelentkeznek, még alkalmunk lesz folyóiratunk e rovatában részletesen nyilatkozni.

FIGYELŐ

A FRANCIAK ÉS A RAJNAKÉRDÉS

EURÓPA külpolitikájának középpontjában ma kontinensünk vezető hatalma, Franciaország áll, mert az ő kezében van a legfontosabb aktuális kérdés, a rajnai megszállás likvidálása, amivel a jóvátétel végleges rendezése járna együtt. Hogy Franciaország közvéleménye és politikai világa hogyan kezeli ezt a kérdést, az — túl minden politikai és közgazdasági szemponton — azért is érdekelhet bennünket, mert ebből ki lehet ismerni magát a francia nemzetet és Franciaországot, mint külpolitikai tényezőt.

A franciák faji egyénisége oly különös, oly megmagyarázhatatlan, bizarr és minden nem jó tulajdonsága mellett is oly vonzó, hogy akaratlanul is az asszonyokat juttatja eszünkbe. A francia nemzet is oly szeszélyes, oly céltudatos, mint egy nő és mint minden nő, nem az esze után megy, — pedig a francia agy egyik legdesztilláltabb terméke a nyugati kultúrának — hanem az érzései és az ösztönei után. És hogy végül a politikával leginkább összefüggő nőies tulajdonságára rámutassunk, nem a messzejáró tervekben nagy, hanem a pillanatnyi feladatok élelmes megoldásában. Aminthogy a mai francia politikában sem látunk koncepciót, de látjuk benne a diplomáciai taktikának oly művészetét, amely sokkal nagyobb befolyást tud biztosítani Párizsban, mint amennyi az erőviszonyok alapján megilletné.

A legyőzött Németországnak nem kell hadisarcot fizetnie — ez nem férne meg a humanizmus nagy eszméivel, amelyet a világháború győzelemre segített — de meg kell fizetnie a háború okozta károkat, mert Németország bűnöse a háború kitörésének. A békeokmányba belevették, hogy a szövetségesek megszállják a Rajnavidéket, amelyet később fokozatosan ürítenek ki, a harmadik zónát 1935 januárjában. A 428. szakasz szerint a rajnai megszállás a versaillesi szerződés Németország által való végrehajtásának garanciáját szolgálja. A 431. szakasz pedig — amelynek értelmezése körül vita folyik — így szól:

Si, avant l'expiration de la période de quinze ans, l'Allemagne satisfait à tous engagements résultant pour elle du présent traité, les troupes d'occupation seront immédiatement retirées.

A németek szerint ez azt jelenti, hogy a rajnai zónákat ki kell üríteni, ha Németország „eleget tesz“ kötelezettségeinek. A német felfogás szerint ugyanis az az irányadó, hogy a „satisfait“ jelenben van. Mivel pedig maguk a megszálló kormányok is elismerték, hogy Németország úgy biztonsági, mint jóvátételi kötelezettségeit egy idő óta pontosan „teljesíti“, a Rajnát minden külön feltétel nélkül azonnal ki kell üríteni. A franciák viszont azt felelik erre, hogy a hangsúly azon van, hogy „tous les engagements“, tehát csak akkor kell a tizenöt év lejárta előtt elhagyniok az egész Rajnavidéket, ha Németország „valamennyi kötelezettségének“ eleget tesz, vagyis ha az egész jóvátételt megfizette és nem csupán az esedékes részleteket.

Ez a francia-német vita a thoiry-i találkozásokor lett először aktuálissá, amikor Briand és Stresemann megegyezett abban, hogy Franciaország ki-

írta a Rajnát, aminek fejében Németország a jóvátételt fizetések zálogául lekötött tizenhat milliárd márka értékű német ipari és vasúti kötelezvényeit mobilizálni fogja és az így befolyó összeget jóvátételi adósságának törlesztésére fordítja. Ekkor volt válságban a frank és Briand a frank megtámasztására szánta a Franciaországnak jutó összeget. A két Locamo-miniszter megegyezését azonban felborította Poincaré, kiadva a jelszót, hogy Franciaország a maga erejéből fogja megmenteni a frankot. Közben létrejött a francia-amerikai Mellon—Béranger-egyezmény, amely rendezte Franciaország adósságát, ezt azonban Franciaország nem ratifikálta, mert méltánytalannak találta. Az egyezményben megszabott évi részleteket azonban eddig kifizette az Uniónak. Ezek az összegek ugyanis 1928-ig meglehetősen mérsékelték, de már 1929-től fogva 407 millió dollárt, 1942-től 1988-ig pedig 750 millió dollárt kellene fizetniük évenként. Hogy milyen honibilis summák ezek, azt azzal lehetne jellemezni, hogy a frank fedezete nem sokkal haladja meg az 1000 millió dollárt. Tehát a legközelebbi három évi részlet egészen fölemészténé a frank fedezetét.

Az első ilyen 407 millió dolláros részlet jövő augusztusban esedékes. És itt jutunk el az egyik okhoz, amely aktuálissá tette a rajnai kiürítés kérdését és vele a jóvátétel végleges rendezését, amelyet az egész gazdasági világ megkönnyebbüléssel fogadna. Hozzájárult a kérdés megérleléséhez a II. Internacionále brüsszeli kongresszusa, amelyen a szocialista pártok a Rajnavidék azonnali és feltétel nélkül való kiürítését követelték. Németországban a szocialista párt kormányra jutott, Franciaországban is nagy a befolyásuk a szocialistáknak és a velük tartó baloldali pártoknak, úgyhogy a politikai atmoszféra határozottan kedvezett a kérdés fölvetésének. A német jobboldali pártok csak örülhettek a szocialisták tervének és Franciaországban is hasonló volt a helyzet annyiban, hogy itt a jobboldali pártok amúgy sem zárkózhattak volna el a rajnai kiürítés tárgyalása elől, mert

először: a francia államháztartás csak akkor lesz rendben, ha a frank stabilizálása után végre rendezik Franciaország adósságait, amire viszont nem kerülhet a sor mindaddig, amíg nem határozzák meg véglegesen a német jóvátétel summáját, hiszen ebből akarják kifizetni az Uniónak és Angliának járó tartozásokat. Az augusztusi dátum pedig már veszedelmesen közeledik;

másodszor: katonailag amúgy sem nagy érték a rajnai megszállás, mert ez 1935 elején megszűnik és ha Németország háborút akar indítani Franciaország ellen, arra amúgy sem kerül a sor 1935 előtt, hiszen addig nem tud rá kellőképpen felkészülni;

harmadszor: gazdaságilag sem hasznos a megszállás, lévén a Rajnavidék német vámterület, ahol nem is tud úgy berendezkedni a francia ipar, kiszorítva a német tulajdonosokat, mint azt a Saar-vidéken teszi. De meg nem is érdemes erre a néhány évre.

Így azután érthető, hogy Franciaországban semmilyen komoly tényező nincs, akinek őszinte meggyőződése volna, hogy a Rajna kiürítése pozitív veszteséget jelentene Franciaország számára. De hogyan adják ezt tudomására a francia közönségnek, amelynek elszántságát idáig azzal fűtötték, hogy a megszállás biztos garanciája a versaillesi kötelezettségek végrehajtásának és amely a rajnai megszállást annál természetesebbnek találja, mert a németek nem fizetik a jóvátételt. Hogyan is fizetnének, hiszen a lapok erről vagy egyáltalában nem beszélnek, vagy kétsoros apróbetűs hírből közlik az erre vonatkozó számadatokat és még ezt is rendszerint márkában. Azt azután kevesen számítják ki, hogy ez mennyit ér francia pénzben.

— A németeknek fizetniük kell, a németek nem fizetnek, ergo megszállva tartjuk a Rajnát. Egyszerű és tiszta gondolatmenet Rien de plus dair, rien de plus simple.

Tíz esztendeje szuggerálják ezt a francia közvéleménynek. Most azonban a francia kormány belemegy azokba a tárgyalásokba, amelyek arra irányulnak, hogy a franciák vonuljanak ki a Rajnavidékről, mielőtt a németek mindent kifizettek volna. Ezek szerint tehát katonai garanciára ezentúl már nem volna szükség. De hát miért volt rá szükség idáig?

Ennél a kérdésnél meghökken a francia közvélemény. Ám, ami e kérdésnél is jobban meghökkentette, az a válasz volt, amelyet a francia külügyi kormány a sajtón át adott. A genfi megegyezés után most szeptemberben a *Le Journal*, egy elterjedt, gondosan szerkesztett, színtelen kispolgári újság adta meg először a választ erre a kérdésre. E szerint a rajnai megszállás teljesen értéktelen, a francia csapatok tiszta német vidéken vannak elszórva, amelynek népe már a megszállás elején megmutatta, hogy mit tud: a passzív rezisztencia még élénken emlékezetében él a francia népnek. A megszálló csapatok hátában hatalmas néptömb áll, amely ma még erősebb, még szervezettebb, mint volt a megszállás kezdetén. A kivonulással tehát Franciaország mitsem áldoz.

Ez volt az első injekció a közvéleménybe. És ezt követte a többi. De hogy a franciák politikáját tisztán lássuk, tudnunk kell, hogy a franciák olyan stratégiai terv alapján kezdenek foglalkozni egy-egy nemzetközi kérdéssel, hogy minden fordulatra el vannak készülve. Mert mi történik, ha a németekkel való megegyezés nem sikerül? Mit mondjanak akkor megint a francia közvéleménynek, amelynek most azt szuggerálták, hogy a Rajnára nincs is olyan nagy szükség? Hogyan lehet majd védekezni az ellen, ha a megegyezés meghiúsulása esetén a németek a francia diplomáciára fogják ráolvasni ugyanazokat az érveket a megszállás ellen, mint amelyeket most a francia sajtó hangoztat?

Erre az esetre akna van elhelyezve a német követelések útjába. Ezt ma még csak a sorok közül lehet kiolvasni, egyetlen lap sem hivatkozik rá nyíltan, de a németek megérthetik, hogyha nem engednek, van még más felhasználatlan fegyvere is a francia argumentációnak. Ez a versailles-i szerződés 428. szakaszán alapul, amely szerint: a rajnai megszállás a versailles-i szerződés végrehajtásának garanciáját szolgálja. Ezt a paragrafust pedig úgy is lehet értelmezni, hogy a 431. szakasz tizenöt évben szabta meg ugyan a rajnai megszállást, de ha a németek addig nem hajtják végre a versailles-i szerződést, vagyis nem fizetik meg a jóvátétel egész összegét, akkor a megszállás tovább is fenntartható. Hogy ez az okoskodás milyen veszedelmeket tartogat a németek számára, az kitűnik a következőkből: a jelenleg meghatározatlan összegű jóvátételi adósságot csak abban az esetben szállítják le 30—35—40 milliárd márkára, ha a megegyezés sikerül. De ha nem sikerül, akkor Németországnak jogilag még évtizedekig kell fizetnie az évi 2*5 milliárdokat, hiszen a jóvátételi fizetéseket rendező Dawes-tervezet meghatározatlan terminusig érvényes. Amikor tehát a franciák elhagyják eddigi álláspontjuk sáncait és hajlandók a Rajna teljes kiürítésére, nyitva hagynak olyan ajtót, amelyből még az eddiginél is hidegebb szelek fújdo-gálhatnak Berlin felé.

Ez azonban csak tartalék-argumentáció. Egyelőre derűsebb az ég a Rajna felett. Derűsebb akkor, ha a francia szándékokat tekintjük, mert a francia sajtó hangjának háború utáni tónusa nem tűnt el, csak éppen enyhült. Itt nem idézzük azoknak a lapoknak a véleményét, amelyeknek hangját gyakran teszi durvává a napi politika és amelyeknek tisztánlátását gyakran homályosítja el a kicsinyes indulat vagy kritikátlan kiszolgálása a francia közönség háború óta nem sokat enyhült mentalitásának. De hivatkozunk a legjobb francia szemlére, a *Revue des Vivants* véleményére, amelyből a művelt francia közönség gondolkodását ismerjük meg.

Nem tartozunk a versailles-i szerződés csodálói közé, — írja a Revue des Vivants vezércikkében a Quai d'Orsay egyik volt igazgatója. — Sokkal természetesebb lett volna, ha az 1871-es háborúhoz hasonlóan ezt mondjuk Németországnak: „Leromboltatok Észak-Franciaország vidékeit megfontolt szándékkal, ezt bizonyítja a császári vezérkar által 1916-ban megszerkesztett hírhedt jelentés, amely nyíltan kimondta, hogy Észak-Franciaországnak mindenfajta iparát rendszeresen ki kell irtani, hogy ily módon lehetetlenné tegyék azoknak versenyét a megfelelő német iparágakkal. Tehát fel kell, hogy építsétek és régi állapotába visszahelyeztétek e romokat szövetségi bizottság ellenőrzése alatt. Majd ha mindez megtörtént, ha minden lakos visszatérhet házába és minden kulcsot a helyén talál, akkor visszavonulunk a Rajna balpartjáról.”

A német jóvátételi fizetésekre vonatkozóan ezt mondja a cikk:

Főlöszleg ismét hangoztatnunk annak szükségét, hogy külső fizetnivalója legyen egy olyan országnak, amely a külső adósságok nélkül valóban könnyen konkurálhatna francia és angol szomszédjaival, akik túl vannak terhelve belső adósságokkal és rajtuk is súlyos külföldi tartozásterhek vannak. Németországnak az évi 2*5 milliárd márka annuitásokat egészen addig kell fizetnie, amíg mi ki nem fizettünk Amerikának tartozásunkat, tehát egészen 1987-ig vagy 1988-ig.

Az Egyesült-Államoknak pedig érdeke *elősegítenie* a német kötelezvények mobilizációját, mert Európa pacifikálása, a gazdasági prosperitás felé való törekvés biztosítaná az amerikaiak számára Európában elhelyezett kölcsöneiket.

És itt eljutottunk a kérdés egy másik kardinális pontjához. Amikor ugyanis a szeptemberi tanácskozás után kiderült, hogy az Unió egyelőre nem hajlandó Franciaország tartozásának elengedésére, egyszerre több francia lapban is megjelent a jelszó: Amerika még sohasem szállt szembe Európa akaratával, ha az egyhangú volt, tehát egységes frontot kell alakítani vele szemben, következképp előbb Németországgal kell megegyezni. Erre azután a lapokban az az aggodalom bukkant fel, hátha össze fog játszani Németország Amerikával? Még az óvatos Temps is elárulta ezt az aggodalmát. Az Information pedig, ez a közgazdasági világlap egyenesen megfenyegette Amerikát:

Ha az Egyesült-Államok pénzügyi együttműködése lehetetlen a jóvátétel végleges rendezésében, akkor Európának magának kell foglalkoznia gyakorlati megoldással, olyan védelmi eszközökhöz nyúlva, amelyeket szükségesnek fog találni.

Ami a közgazdasági világ vélekedését illeti, Franciaországban már ezelőtt is nyilvánult bizonyos nyomás a gazdasági körök részéről a francia-német közeledés érdekében. A francia és a német ipar közeledésében több is volt az őszinteség, mint a politikai Locarnóban. Ám tudni kell, hogy a francia-német ipari kartellek még nem hozták meg a várt eredményeket. Amikor tehát a francia gazdasági világ a németekkel való megértést kívánja, nem szabad közvetlen haszonleséssel vádolni. Csak az általános atmoszférát javítaná a megegyezés és a Rajna kiürítése. Ez a francia gazdasági közvélemény érdekes módon nyilvánul meg a közgazdasági sajtóban. Ha valamely gazdasági lap a kérdéshez hozzányúl, rendszerint azokkal a jelszavakkal kezdi, amelyeket a politikai sajtóból vesz át. De alapjában véve, túlnyomó részük kívánja a kiürítést és a megegyezést. Csak azok a közgazdasági lapocskák szítják a megértetlenséget Németországgal szemben, amelyek mögött nem komoly közgazdasági ágak állanak, hanem amelyek a tőzsdéző nagyközönség számára készülnek. Viszont a komoly közgazdasági orgánumok annyira szükségesnek látják a németekkel való differenciák és súrlódási felületek eliminálását, hogy nagyon gyakran olvasunk célzást arra, hogyha Franciaország túlságosan súlyos föltételeket szab a kiürítés fejében, akkor Németország talán jobb üzletnek fogja találni a jelenlegi

állapot fenntartását. Hiszen Németországnak a jelenlegi helyzettel valóban módjában van visszaélni. Az Information erre vonatkozólag ezt írja:

A Dawes-tervezet (amely a német jóvátételi fizetéseket jelenleg szabályozza) megengedi, hogy a német jóvátételi fizetések felfüggesztessenek, ha ezek a fizetések alkalmasak arra, hogy érintsék a márka stabilitását. Ez a stabilitás a Reich költségvetésének, továbbá külső fizetési mérlegének egyensúlyától van függővé téve. Már most: Németország teljes szabadsággal rendelkezik abban az irányban, hogy költségeinek növelésével deficitessé tegye költségvetését és passzívra tegye külső fizetéseinek mérlegét azért, hogy növeli magán- és közadósságait a külfölddel szemben. Ezzel a szabadságával élt is a Dawes-tervezet életbeléptetése óta, 1929-es költségvetésében 600 millió deficit mutatkozik és a legutóbbi években fölvetett külföldi kölcsönök tíz milliárd márkára rúgnak.

Franciaországnak e vezető pénzügyi lapja — amely különben szívesen látná a rajnai kiürítést — kevésnek találja azt a jóvátételi összeget is, amelyre a németek azt mondják, hogy csak erejük végső megfeszítésével tudják előteremteni. Franciaországban meg vannak győződve róla, hogy a német tőke és a német munka oly vagyonokat halmoz fel Németországban, hogy a mainál nagyobb jóvátételi fizetések sem ütköznenek nehézségekbe. Hogy a magyar közönség erről a kérdéstről fogalmat alkothasson magának, megemlítjük, hogy az a negyvenmilliárd márka, amely jelenleg Németország jóvátételi tartozását elméletileg alkotja (a Dawes-annuitások tőkésítése alapján) és amelyet a németek 24 milliárd márkára akarnak leszállíttatni, körülbelül megfelel a békebeli Nagy-Magyarország nemzeti vagyonának.

A jóvátétel kérdésében szereplő összegeknek egymáshoz való arányát — hiszen pozitív értéküket amúgy sem érezzük — illusztrálja az Information-nak ez a véleménye:

A világ pénzügyi piacain nem lehet többet elhelyezni, mint évenként egy- vagy kétmilliárd márkát érő mobilizációt, tehát mindössze néhány százmillió dollárt, ugyanakkor amikor a német ipari és vasúti kötelezvények összesen négy milliárd dollárt képviselnek, tehát csupán harmadrészt a jóvátételi tartozásnak, amikor a szövetségeseknek Amerikával szemben való adóssága hatmilliárd dollár, amikor Franciaországnak Amerikával és Angliával szemben való adóssága hárommilliárd dollár és amikor a Franciaország által teljesítendő fizetések meghaladják a tízmilliárd dollárt. A Dawes-féle fizetések ugyanis, ha annuitásoknak fogjuk fel ezeket, tőkésítve 40 milliárd márkát képviselnek, ezt a névértéket akarják a németek leszállíttatni 24 milliárdra, holott az amerikai szakértők is 52 milliárd dollárban állapították meg Németország fizetőképességét.

Jellemző a franciák gondolkodására a németekkel szemben való állandó gyanakvás, amely nem csupán ellenérzésből ered, hanem főképpen abból a meggyőződésből, hogy a németek ravaszságukkal valószínűleg most is ugyanúgy túljárnak majd a szövetségesek eszén, mint a versailles-i szerződés végrehajtásában.

Ha a Dawes-tervezet kötelezvényeit — írja a *Le Petit Économiste* — elhelyezik az amerikai piacon, akkor a francia kormány kezéből kicsúszik az a fegyver, amellyel arra kötelezheti Németországot, hogy tartsa tiszteletben kötelezettségeit. A Dawes-tervezet mobilizációja a névértéknek körülbelül 80%-a körül mozog, mai 100%-os értékével szemben. Másrészt ezek a kötelezvények ismeretlen kezek közt tűnnének el. S ki tudja, hogy Németország maga nem vásárolja-e majd össze ezeket 80%-ért, hogy azután eladja nekünk 105—110%-os áron? Ily módon velünk fizetné meg saját (jóvátételi) adósságának 20%-át.

Ez a franciák naiv véleménye a jóvátétel rendezéséről. Ami a biztonságot illeti, Franciaország a kiürítés esetén bizottságra akarja bízni a Rajnavidék katonai ellenőrzését. Briandnak a Frankfurter Zeitungban megjelent intervjúja szerint ez a bizottság Németország egyenrangú részvételével alakulna meg. Hogy ez a szelíd forma mit takar, azt láthatjuk a francia sajtónak abból a

törekvéséből, hogy a katonai ellenőrzést nemcsak addig akarják fenntartani, amíg a megszállás tartott volna, hanem 1935-ön túl is. Minthogy ebbe a németek nem akarnak belemenni, két terv merült fel a francia sajtóban. Egyik, hogyha ki is ürítik a Rajnavidéket, tartsanak megszállva öt vasúti gócpontot, a másik pedig az, — és ez praktikus ötlet — hogy ne alakítsanak semilyen katonai ellenőrző bizottságot, ne is kapacitálják ilyesminek elfogadására Németországot, hanem inkább lássák el nagyobb hatáskörrel és hatékonyabb végrehajtó szervezettel a Nemzetek Szövetségének a lefegyverzést ellenőrző katonai bizottságát. Ezen a réven meg lehetne oldani a Németországon való csapatátvonulások kérdését és Németország ellenőrzését beláthatatlan időre meg lehetne hosszabbítani.

Végül hozzátartozik a helyzet jellemzéséhez, hogy feltűnően kevés hangot hallottunk a mellett, hogy a kiürítés esetén Németországnak Franciaország keleti szövetségesei számára is kell megnyugtató garanciákat adnia. A Figaro célzást is tett arra, hogy Franciaország elidegenítene magától keleti szövetségeseit, ha rájuk való tekintet nélkül ürítené ki a Rajnavidéket, hiszen a tizenöt évre tervezett megszállás azt a célt is szolgálta, hogy ezalatt Németország szomszédjai kiépíthessék védelmi szervezetüket és befejezhessék nemzeti konszolidációjukat.

Hozzátartozik még a francia sajtó és vele a közvélemény gondolatvilágának jellemzéséhez, hogy egyes szélsőséges lapok a Poincaré-kormány újjáalakítását okozó válságban is a németek kezét látták. Ez a bizalmatlanság pedig érezhetően befolyásolja a nemzetközi atmoszférát, amely a kérdés megoldását előkészítő tárgyalásokat körülveszi. E tárgyalások célja a megállapító és békéltető bizottság megkonstruálása, amelynek előkészítő szerepében a hatalmak szeptemberben megegyeztek és amely bizottság valószínűleg már decemberben, de legkésőbb 1929 januárjában kezdi meg tanácskozását. Itt dől el, hogy lehet-e a közeljövőben likvidálni a rajnai megszállást és a német jóvátétel kérdését, amely két probléma ha jogilag nem is, de politikailag junktimban van egymással.

A francia lapvéleményeknek ez a mozaikja Franciaországnak nemcsak pillanatnyi magatartását mutatja be, hanem az egész francia nép gondolkozásmódját. A magyar közönség pedig, amelynek törekvése belátható időn belül nem valósulhat meg Franciaország akaratának ellenére, ebből is láthatja, hogy a világ lelkiismerete nem ébredzik oly rohamosan, mint azt Magyarországon sokan hiszik.

Párizs, 1928 novemberében.

FREY ANDRÁS

HÁZSZABÁLYREVÍZIÓ

A MAGYAR parlamenti élet sajátosságaihoz tartozik a képviselőház tanácskozásait szabályozó házszabályok jelentőségének túlbecsülése. Más országokban a tanácskozási ügyrend megállapítása egyszerűen célszerűségi kérdés. Más célja nincsen, mint a parlamenti tanácskozások eredményességének és tartalmasságának lehető legsikeresebb biztosítása. Magyarországon azonban a múltban a pártok ezen a célon továbbmenően egyenesen alkotmánybiztosítékot láttak a létező házszabályokban és olyan felfogás felé hajlottak, hogy ezeknek a szabályoknak minden szigorítása csökkenti a magyar alkotmány ellenállási képességét esetleges alkotmányellenes kísérletek ellen. Ezt a felfogást a mai nemzedéknek korosabb része, az, amely közel két évtizeden keresztül az obstrukcióra való jog és lehetőség és a házszabályok körül vívott küzdelmekben nyerte a maga politikai iskolázott-

ságának nagy részét, örökségképpen még ma is magával cipeli. Nem veszi észre, hogy ez az örökség a viszonyok változása folytán értéktelenné vált.

Hogy a magyar pártok valami bálványfélét láttak a házszabályokban, az történetileg megérthető. Eltérően más államok viszonyaitól nálunk az alkotmány nemcsak a polgári jogok biztosítását célozta, hanem az ország függetlenségének és önállóságának megvédését is. A magyar nemzet tapasztalásból tudta, hogy ezt a függetlenséget minden évszázadban többször is komolyan megtámadták és hogy minduntalan komolyan kellett ilyen támadások ellen védekeznie. Alig van még egy ország Európában, ahol az ilyen veszedelmek ellen való védekezés ilyen mértékben lett volna állandóan a legfontosabb, soha szem elől nem téveszthető feladat. A háború előtt lezajlott években még a gyakorlati államférfiúnak is kellett számolnia az ilyen veszélyek felújulásának lehetőségével. Hiszen ismeretes, hogy akkoriban igen befolyásos tényezők, sőt maga az akkori trónörökös is igen komolyan gondoltak a monarchia belső szervezetének átreformálására és korántsem volt bizonyos, hogy ennél a reformnál keresni fogják-e a magyar nemzettel való egyetértést és nem fognak-e, túltéve magukat a magyar nemzet akaratán és érdekein és nem tartva tiszteletben az 1867 évi kiegyezésben neki biztosított öncélúságot, olyan tervek megvalósítására is gondolni, amelyek ellen Magyarország évszázados küzdelmet folytatott. Az a harc a magyar nemzet függetlenségéért, amelynek esetleges szükségességével akkoriban a legmérsékeltőbb politikusoknak is komolyan kellett számolniuk, könnyen vezethetett volna olyan kísérletekre, amelyekben a Magyarországon élő nemzetiségeket vonultatták volna fel a magyarság ellen. Az ilyen helyzetben esetleg értékes lehetett egy olyan házszabály, amely a kisebbséget abba a helyzetbe hozza, hogy egy mesterségesen összeverődött többség akaratának szabad érvényesülését megakadályozhassa.

Ehhez a megfontoláshoz még egyéb szempontok is járultak, amelyek a magyar pártviszonyoknak az 1867 évi kiegyezést követő időben való különös kialakulásában rejlettek. Az 1867 évi kiegyezés kompromisszum volt, amelyet nem a magyar nemzet, hanem a magyar nemzet többsége létesített a dinasztiaival és rajta keresztül a monarchia másik államával, Ausztriával. Mindig létezett Magyarországon olyan kisebbség, amely ezzel a kompromisszummal nem volt megelégedve és annak tágitását kívánta. Ámde az 1867-es alap minden megváltoztatása ismét felidézte volna az 1867 előtti ellentéteket és súlyos válságot jelentett volna nemcsak Magyarországon, hanem az egész monarchiában is. Ez a helyzet vonta maga után, hogy a kiegyezés alapján álló párt igyekezett a maga többségét és a maga hatalmi állását minél erősebben körülbástyázni. Ezt a törekvést nem lehet kizárólag önző hatalmi szempontokra visszavezetni: bizonyos erkölcsi jogosultságot adott neki az az objektív megfontolás, hogy a kisebbségi pártoknak többségre jutása és a kiegyezés tágitására irányuló törekvéseiknek napirendre tűzése kritikus helyzetet eredményezhetett volna, amelynek felidézését általános, a monarchia nagyhatalmi pozíciójának fenntartásával kapcsolatos szempontokból is sokan egész meggyőződéssel és teljes jóhiszeműséggel kerülnöndőnek tartották. A parlamenti többségnek ennek folytán bekövetkezett megmerevedése azonban oly helyzetet teremtett, amelyben a kisebbség egyes, a közhangulatnak megfelelő és ezért jogosnak látszó törekvéseket is csak erőszakos úton tudott előmozdítani és megvalósítani. A múlt évszázadokbeli Oroszországról mondták egyszer, hogy annak alkotmánya az orgyilkosságokkal mérsékelt deszpotizmus volt. Valahogyan olyasféleképpen volt a magyar pártrendszer egy obstrukciók által mérsékelt pártabszolutizmus. Érthető, hogy a kisebbség azokat a lehetőségeket, amelyeket a laza házszabály neki nyújtott, ebben a helyzetben nem szívesen adta fel.

Az Ausztriával való viszony felbomlása folytán az a legfontosabb szempont, amely miatt a háború előtti Magyarországon a házszabály minden módosítása komoly aggályokat váltott ki, teljesen elenyészett. Ma nincsen senki, aki Magyarország állami öncélúságát kétségbe vonhatná vagy kétségbe akarná vonni. De voltaképpen elenyészett a második szempont is, amely szerint a laza házszabály a többség egyeduralmának mérséklésére szükséges. Ma nem kell tartani attól, hogy komoly ellenzéki párt létesítése és ilyenek létesülése esetében annak többségre kerülése komoly válságot jelentene az ország fejlődésében. Ma a mai többség oldalán is sokan vannak, akik az ilyen ellenzék létesülését az ország jövőbeni konszolidációja szempontjából még kívánatosnak is tartanák és valóban, az ilyen ellenzék létesülésének ma már csakis az ellenzéki oldalon vannak nehézségei. Ilyen körülmények között tehát nincsen többé értelme a házszabályok fontossága túlbecsülésének. A házszabály ma semmiféle szempontból nem mondható többé alkotmánybiztosítéknak. Ma a házszabályokban nekünk sem kell egyebet látnunk, mint a parlament tanácskozásainak eredményességét biztosító intézkedéseknek és szabályoknak összeségét. Nem kell valami bálványt látni a házszabályokban, amelyhez nyúlni semmi körülmények között nem szabad. Ma mi is úgy kezelhetjük a házszabályra vonatkozó kérdéseket, mint ahogyan azokat minden ország kezeli és nem szükséges, hogy megalkotásuknál vagy módosításuknál bennünket a pusztán célszerűségi megfontolásokon kívül még egyéb szempontok is vezessenek.

A házszabályok célja rendes körülmények között — és mi sem igazolhatja azt a felfogást, mely a mai viszonyokat ebből a szempontból nem tekinti rendesnek — a ház akarata megfelelő kialakulásának előmozdítása. A ház akarata szükség szerint a ház többségének akarata, de az olyan többség, amely meghallgatta és tudomásul vette a kisebbség által kifejtett szempontokat. A ház akaratának megfelelő kialakulását éppen úgy akadályozná az olyan házszabály, amely nem nyújtana elegendő alkalmat a kisebbség nézeteinek kifejtésére, mint az olyan, amely a kisebbségnek módot nyújt arra, hogy a vele szemben álló párt kifárasztásával befolyásolja a tárgyalás eredményét. Az olyan házszabály, amely üres formasággá süllyeszti le a parlamenti vitákat, mert a többség eleve el van határozva, hogy semmiféle érvet nem fog meghallgatni és tekintetbe venni, éppen olyan terméketlenné tenné a parlamenti vitákat, mint az üres szószaporítás, amelynek egyedüli eredménye és sokszor egyedüli célja a ház határozatának kitolása. Magyarországon jóformán csak most, a világháború után teremtődött meg annak lehetősége, hogy minden elfogultság nélkül nyúlhassunk hozzá a házszabályok kérdéséhez, hogy akkor egyedül és kizárólag a kérdés érdeméhez képest foglalhassunk állást. Az, hogy semmiféle körülmény nem merült fel, amely ezt a reformot éppen most, ebben a pillanatban szükségessé, vagy elkerülhetlenné tenné, nem a reform ellen szól, mint azt sokan gondolják, hanem a reform mellett. Az orvosi beavatkozás is könnyebb és kevesebb veszedelemmel jár, ha azt nem kell egy akut gyulladási processzus kellős közepében végrehajtani. Megfelelő házszabály alkotása éppen úgy hozzátartozik Magyarország újjáépítésének nagy munkájához, mint ahogyan hozzátartozott választójogunk új alapokra helyezése vagy felsőházunk újjáalkotása. A megváltozott viszonyok konzekvenciáját a házszabályok terén is le kell vonni és mulasztás volna, ha ezt meg nem tennők.

ÉLŐ KÖNYVEK

NAP-NAP után közölnek az újságok hirdetéseket, amelyekben egyik nagy fővárosi könyvkiadó cég a „magyar próza mestereinek”, egyelőre Jósika Miklósnak és Vas Gerebennek műveire toboroz előfizetőket. „Nemzeti kötelesség ezeknek az íróknak népszerűvé tétele”, — úgymond a hirdetés. „Minden megvan ezekben az írókban, ami műveiket a legvonzóbbá teheti az olvasóközönség számára. Csak egyetlen akadály van népszerűségüknek a nyelv, amelyen írtak. Ezeknek az íróknak a nyelve elavult, olyan régiességek vannak benne, amelyek lépten-nyomon megzavarják a mai olvasót remekműveik élvezetében. Ezért hozzáértő, kitűnő stilisztákkal dolgoztatjuk át ezeket a regényeket.”

Nincs ugyan még módunkban a „hozzaértő, kitűnő stiliszták” munkáját ellenőrizni, nem tudjuk, hogy minő határvonalat húznak majd a régiességek és avultságok kiirtásában, de az ember mégis gondolkodóba esik. Nem oszlatják el a stílújítással szemben támadt aggodalmainkat a kísérő reklámcikkek indokolásai sem, amelyek szerint a kiadásra kerülő íróknál „prózájuk bizonyos avultsága... nem jellegzetessége stílusuknak, hanem hiányosság, amelynek eredete az akkori magyar próza kialakulatlanágában van”, s hogy „az angol, a francia, a német és az olasz irodalomban rég szokásban van az irodalom százados alkotásainak nyelvi átdolgozása”. (Magyarország, 1928 okt. 14.) Jósika nevével a mai könyvvásárló átlagemberek nagy része — mert hiszen a sorozatot ennek szánták, lévén a legszelebb körökben való népszerűsítésről szó — a középiskola utolsó osztályának magyar irodalmi óráján találkozott. Nagyjában áll ez a Vas Gereben nevére is. Ha az irodalomtörténet tanárának sikerült az olvasó leikébe beleplántálni az irodalom iránti szeretetet, ha sikerült érdeklődését felkeltenie az irodalmi fejlődés jelenségei iránt, — ami az irodalomtörténeti oktatás eszményi célja kell, hogy legyen — úgy Jósika Miklós és Vas Gereben szellemének minden gyümölcset, összes, korában és egyéniségében gyökeröző erényeivel és fogyatkozásaival, régiességeivel és avultságaival együtt igyekszik megérteni, mert meseszövéseiben és alakjaiban éppúgy, mint szerkesztő művészetében és a nyelvi kifejezés formáiban az írói egyéniségnek és a kor irodalmiságának hű megnyilatkozását keresi, amelyet mindenmű változtatás csak meghamisít. Ahol pedig az irodalmi oktatás meddő talajra talált, ott Jósika Miklós és Vas Gereben neve ma is csak kellemetlen, tankönyvszagú emlékeket, érettségi tételek nyomasztó árnyait, neveket és adatokat, készen átvett és keserű undorral bemagolt formulákat és frázisokat idéz fel, amelyeket még „hozzaértő, kitűnő stiliszták” munkája sem képes érdeklődéssé varázsolni. De hát mi tette igazán kívánatosná és alkalomszerűvé Jósika Miklós és Vas Gereben műveinek új formában való kiadását? Az említettem reklámcikk „A csehek Magyarországon” jellemzésével pompásan megfelel erre a kérdésre: „...„megtalálja az utat ez a regény a mai olvasó leikéhez, amely valósággal szomjazza a romantikát és a kalandosságot. Hát nincs kalandosabb, rendkívülibb, izgalmas hatásokban gazdagabb világ* mint a rablólovagoknak, a hatalmaskodó kényuraknak ez a kora, amelyben a legmeglepőbb fordulatok, legváratlanabb meglepetések szinte hajszolják egymást”. íme, a koncentrált szórakoztatás elve nemzeti irodalmunk kincseire alkalmazva. Szegény Jósika Miklós megüti a mai kalandor- és bűnügyi regények mértékét, ezért kell műveit új köntösben kiadni, ezért lett „nemzeti kötelesség” műveinek népszerűsítése. Ezek után óvatosságot ajánlunk az átdolgozó stilisztáknak, nehogy munkájukkal a meglévő regény-

sorozatokat fölöslegesen — s üzleti szempontból sem túlságosan kecsegtető eredménnyel — szaporítsák.

De ne hadakozunk születendő ellenfelekkel. Itt van a Franklin-Társulatnak a Kisfaludy-társaság égisze alatt kiadott negyven kötetes gyűjteménye, a „Magyar Klasszikusok“. Ez a pompás ajánlással útnak indított sorozat nem formálja ugyan át irodalmunk kincseit a mai ízlés képére, de anyagának összeállításában és elrendezésében mégsem függetlenítette magát a mai könyvtermelés atmoszférájának befolyásától. Mindenki, aki a legutóbbi néhány esztendőben volt kénytelen legszükségesebb könyvállományát összeállítani, Őszinte örömmel fogadta e gyűjtemény megjelenésének hívét. Mindenki élénken emlékezett a Franklin-Társulatnak a század elején kiadott, ma már nehezen kapható ötvenöt kötetes kitűnő sorozatára, a „Magyar Remekírókéra, s az új gyűjteményben ennek felújítását sejtette. Ilyen gyűjteményt pedig senki sem nélkülözhet, aki nincs abban a kedvező helyzetben, hogy egyenként szerezzé be egyes írók összegyűjtött munkáinak kiadását. Magam elé állítottam tehát a megvételre kínált negyven kötetet. A külső megjelenés valóban megnyerő: komoly ízlés, semmi fölösleges, hivalkodó dísz, csak annyi, hogy a tartalomnak méltó keretet adjon. Első kételyem akkor támad, amikor az első kötet címlapját elolvasom: Kazinczy Ferenc. Költemények. Pályám emlékezete. Úgy emlékszünk, hogy a „Magyar Remekírók“ sorozata Balassi Bálinttal és Zrínyi Miklóssal indult meg s elgondolkozunk azon, hogy a mai ember is könnyebben hozzájut 19. századi irodalmi nagyságaink munkáinak kiadásához, mint Balassi vagy Zrínyi műveihez. De a gyűjteménynek van egy összefoglaló címe: „Élő könyvek“, s a kísérő prospektus azt mondja, hogy „az egyes költők és írók művei úgy vannak összeválogatva, hogy a megfelelő kötetekben benne van minden, ami ma is minden magyar emberre hatni tud, elmarad mindaz, ami a korral együtt elvesztette aktualitását“. Nyugodjunk tehát bele, hogy Balassi és Zrínyi művei nem tartoznak az „Élő könyvek“ közé, hogy érdeklődésünket a gyűjtemény összeállítói eleve a 19. századra korlátozták. Tovább olvasom az egyes kötetek címlapjait. Mindenekelőtt egy aránytalanság tűnik szemembe. Vörösmarty, Petőfi, Arany és Gyulai egyformán négy kötetnyi teret kaptak a gyűjteményben. Gyulai Pál erkölcsi és írói nagysága iránt érzett minden tiszteletünk mellett is kénytelenek vagyunk megvallani, hogy a neki juttatott teret az említettem elosztás mellett túlságosan tágnak találjuk. Vagy talán csak nem azért részesült Gyulai ilyen kivételes bánásmódban, mert közeli kapcsolatai voltak a Franklin-Társulattal? De lássuk, mit nyújt a gyűjtemény Gyulai Páltól az adott tág keretek között. Az első kötet költeményeket ad; ezek valóban meglepő teljességgel tárják eléink a költő Gyulai fejlődését, de nem értjük, hogy miért szakítja meg az 1864—1900 évekből való kisebb költemények sorát a külön címlappal ellátott „Romhányi“ töredékes költői beszély (1869—71). A tájékozatlan olvasó első pillanarta könnyen azt hiszi, hogy az utána közölt kisebb költemények a töredékekkel valamilyen szerves összefüggésben állanak. A második kötet Gyulai elbeszéléseinek legjavát, a harmadik és negyedik válogatott irodalmi tanulmányait, kritikáit és beszédeit adja. Sajnálattal nélkülözzük ezek között a Katona Józsefiről és Bánk-bánjáról írt tanulmányt, amelynek közlését az adott tág keretek között joggal elvárhattuk volna; jelentőségét felesleges hangsúlyozni, s a magyar műveltség kincsesházába is inkább beletartozik, mint a Dumas fils, Shakespeare, és Molière műveiről szóló — egyébként kitűnő — kritikák. A négykötetes Gyulai Pál mellett szűknek találjuk a négykötetes Arany Jánost s valóban, hiába keressük benne „Toldi szerelmét“, amelyről pedig Voinovich Géza a bevezetésben azt írja, hogy benne „a költő minden tanulmánya, génuszának minden tehetsége egyesül“. De nézzük tovább a

köteteket. Látjuk Jósika „Abafi“-ját és Kemény „Zord idő“-jét, s talál-
 gatjuk, hogy miért kellett mellőlük éppen Eötvös Józsefnek kimaradnia.
 Keresünk a gyűjteményben Reviczky Gyulát, a „fin de siècle” érzékeny lelkű,
 finom muzsikájú lírikusát, akinek verseit bizony ma is nagyon szívesen olvas-
 sák; nem találjuk Lévy Józsefet, az egészség és józanság apostolát sem.
 Nélkülözzük Szigligeti mellett a magyar népszínmű mesterét, Tóth Edét,
 akinek szelleme a színpadon és a magyar népdrama új fellendülésében
 ma is köztünk él és Csiky Gergelyt, a nyolcvanas évek társadalmi fonák-
 ságainak élesszemű ábrázolóját. Az adott keretek között szinte megjegyzés
 nélkül kell lemondanunk arról, hogy viszontlássunk valamit Széchenyi,
 Kossuth és Deák írásaiból, noha reméljük, hogy ezeket a sorozat össze-
 állítói sem óhajtják kirekeszteni az „élő könyvek” sorából. A Péterfy-kötetet
 örömmel üdvözljük, de vajjon nem közelebb állanak-e a mai olvasó leiké-
 hez a Jókairól, Aranyról és Bajzáról szóló s kimaradt tanulmányai, mint a
 kötetben található Aeschylusról, Sophoclesről, Euripidesről és Aristophanes-
 ról! Nem folytatom a hiányok felsorolását, mert könnyű rá megfelelni:
 a mai viszonyok és az adott keretek között sok mindennek ki kellett maradni
 s a kiválogatás munkája nehéz és hálátlan. Ez igaz, de gazdaságos beosz-
 tással még így is teljesebb képet nyerhettünk volna 19. századi irodalmunkról.
 Hogy csak egy kirívó példát említsek: Czuczor Gergely és Garay János
 költeményei és eposztörédei békésen megférnek egy kötetben, s talán
 mégis csak kevésbé tartoznak az „élő könyvek” közé, mint Arany János
 „Toldi szerelme”? És vajjon a negyven kötet szigorúan megszabott keret
 volt, amelyen semmiképpen sem lehetett tágítani? Azt mondják, hogy a
 kiadóvállalat a gyűjtemény kiadását fényes üzleti sikerként könyvelhette el.
 Ma, a végnélküli sorozatok és gyűjtemények világában alig árthatott volna
 a gyűjtemény kelendőségének, ha valamivel magasabb eladási ár mellett
 (a mostani eladási ár igazán dicséretreméltóan alacsony) szélesebb keretet
 adnak neki. A Franklin-Társulat egyszer már jó példát mutatott a „Magyar
 Remekírók“-kal nemzeti irodalmunk kincseinek népszerűsítésére; csak
 nem akarta azt, hogy az új gyűjteményben ennek lefogyott és lerongyolódott
 árnyékát lássák!

De talán olvassuk át a bevezetéseket, amelyeknek szerzőiként a mai
 magyar szellemi élet elismert képviselői szerepelnek. Ezek bizonyára indo-
 kolni fogják, hogy a gyűjtemény szerkesztői miért éppen a felvett munkákat
 tartották az illető író s a 19. századi magyar irodalom legjellegzetesebb
 kincseinek, és közvetlen kapcsolatot teremtenek az író és olvasó között.
 Császár Elemér Jósika Miklósról, Ravasz László Tompa Mihályról és
 Voinovich Géza Madáchról írt bevezető tanulmányai valóban teljes mérték-
 ben megfelelnek a feladatnak. De egyébként a bevezetések igen nagy része,
 hogy úgy mondjuk, légüres térben áll, semminemű kapcsolatban nincs az
 író közölt műveivel. Jellemző, hogy a gyűjtemény megjelenése alkalmával
 mindenféle mende-mondák keltek szárnyra, amelyek szerint a bevezető
 tanulmányokat úgy Íratták meg, hogy rendeltetésüket a szerzők előtt el-
 titkolták. Tudjuk, hogy ez képtelenség, de a bevezetések tekintélyes részé-
 nek merev elkülönülése a gyűjtemény anyagától igazolni látszik e híreszte-
 léseket. Különösen áll ez azokra a bevezetésekre, amelyeknek megírását
 nem szakemberekre, hanem közéletünk díszes méltóságot viselő alakjaira
 bízták, akik minden egyéni tiszteletreméltóságuk mellett is távolabb állanak
 a magyar irodalomtörténettől. Nem őket, hanem a kiadóvállalatnak a munka-
 társak kiválogatásánál érvényesített, előttünk homályos céljait illeti gáncs azért,
 ha többnyire érdektelen külső életrajzi adatok felsorolására szorítkoznak,
 amelyek az íróat aligha hozzák közelebb az olvasóhoz. A Czuczor Gergely
 költeményeit bevezető tanulmányban jó néhány lapon keresztül kapjuk

külső élettörténetének rajzát és szótárírói munkásságának jellemzését, s alig féllapon annak felsorolását, hogy milyen költői munkákat írt Czuczor. Nem helyénvaló a másik véglet sem, ha kevés konkrétumú, a csodálat legfelsőbb régióiban mozgó lírai vallomások kerülnek a kötetek élére. A Csokonai-kötetet bevezető tanulmány illusztris szerzője őszinte meggyőződésből fakadó szubjektív reflexiók keretében mutatja be olvasóinak a költőt, akit majdnem teljesen a debreceni kollégium szellemi gyermekének tart; de talán kissé messze megy mégis a szubjektív beállításban, amikor így szól: „Az összetevő és szétszedő műbíráló mesterkedő mutatványai helyett több szolgálatot vélek tenni Csokonai megértéséhez a kulcsadásban a kedves olvasóknak azáltal, hogy a debreceni kollégium rövid történetét ideiktatom. Az anyjáról majd megismerik a gyermeket”. (VIII. 1.) Sajnos, a kollégium történetének ezután következő rövid vázlata semmivel sem hozza közelebb az olvasóhoz Csokonai költészetét, sőt még a kollégium szellemi életéről is itt-ott meglehetősen homályos tájékoztatást ad. Vájjon mennyit kap a jámbor olvasó az ilyen mondatokból: „ő utána (Dézsi András, az első debreceni református tanító után) jött Méliusz Péter, az első és leghíresebb debreceni püspök, aki az elvont, titokzatos szellem világ legmagasabb boltívén, mint égitűz király tartotta diadalútját” (IX. 1.), vagy: „A természet nagy búvárai: Földi Ferenc, Diószegi s a híres orvos Szentgyörgyi s a még híresebb Veszprémi is ekkor (a 18. század második felében) csapatták fel lelkükből a magyar művelődés égboltjára a lángész kivételes ragyogásait”. (XI. 1.) S talán a tiszteletreméltó szerző is helyet akar kapni az élő magyar klasszikusok sorában, amikor bevezető tanulmánya végén leközli önképzőköri keretek között minden elismerést megérdemlő költői szárnypróbálgatását Csokonairól? Hogy a Nemzeti Színház agilis igazgatója Bánk alakjának homályos részleteiről írt elmefuttatásában óvatosan előkészíti a talajt a műnek a hírlapokban, sőt a parlamentben is szellőztetett átdolgozására, azon — miután a színpad sem vonhatja ki magát a mai könyvtermelés légkörének hatása alól — egyáltalában nem csodálkozunk; de mégis különös, hogy erre az előkészítő munkára éppen ezt a gyűjteményt választotta, amelynek nem utolsó sorban az a feladata, hogy az olvasókat az irodalmi hagyomány tiszteletére nevelje. S a szövegekben éppúgy, mint a bevezetésekben léptenyomon mennyi értelemzavaró sajtóhiba bosszantja a magyar klasszikusok élvezetében áhítattal elmerülni készülő olvasót!

Csüggedten, lehangoltam adom vissza a gyűjteményt. A „Magyar Klasszikusok” helyett beszerzem a „Magyar Remekírók“-at, bármi utánjárásba és anyagi áldozatba kerüljön is. A kettő úgy viszonylik egymáshoz, mint Csonka-Magyarország Nagy-Magyarországhoz pedig a közönségnek adjunk módot arra, hogy a magyar irodalom szeretetére nagymagyarországi keretek között nevelődjék.

PUKÁNSZKY BÉLA

AMERIKA ÉS AZ EGYETEMEK

MIÓTA Sinclair Lewis „Main-Street“-jében és André Siegfried¹ „America comes of age” című, eredetileg francia munkájában Amerika, de főleg Európa számára oly kíméletlenül megrajzolták ennek a 120 milliós mammut birodalomnak valódi képét, annak összes erőnyeivel és hibáival, az új világ literátus toliforgatói nem igen jelentkeztek ehhez hasonló bírálatokkal. Ez a két, többé-kevésbé sikerült kritikai munka ismertette meg

¹ V. Ö. a Magyar Szemle 1928. évi II. kötete 2. (6.) számának 190. és következő h. Weis István és a IV. kötet 3. (15.) számának 287. 1. Szerb Antal cikkei.

legelőször Európában a 20. század leghatalmasabb világháborús tényezőjének ezernyi gondját és társadalmi bajait. Különösen ez utóbbi bírálata tártta fel bátran és nyíltan az új világ súlyos problémáit, azokat a problémákat, amelyeket az európai ember azonban még ma is a hihetetlen dolgok birodalmába igyekszik beskatulyázni azon egyszerű okból, mert azt úgy tanulta az iskolában, hogy Amerika: a világ paradicsoma, ahol nincs bú és bánata gond és szegénység; csak öröm és jólét és minden, ameddig a szem csak ellát: fénylő arany.

Nos, ez az arany nem mindenütt fénylik. És nem mind arany, ami fénylik. Különösen mióta időközben a világháború is közelebb hozta egymáshoz az ó- és újvilágnak egymásról igen ferde fogalmakat tápláló millióit. És bár az Unió aránylag csak rövid ideig — mindössze egy esztendeig — vett részt a népek nagy csatájában, ez az egy esztendő tanulságosabb volt számára, mint a nagy felfedezések és a technikai vívmányok egész sora. De az európai is észrevehette, hogy Észak-Amerika a nagy átalakulások korát éli. És észrevehette azt is, hogy nem a business körül van a baj. Itt sohasem kell meglepetéstől tartani. Ebben a tekintetben az újvilág tényleg a kimeríthetetlen anyag- és erőforrások paradicsoma, amely Kalifornia aranymezőivel, Kolorádó legendás kincseivel, Észak és Dél végeláthatatlan gabonatermő földjeivel és ipartelepeivel mindig az első helyet fogja elfoglalni a népek gazdasági koncertjében.

A business, a pénz, a dollár tehát továbbra is úr és az is marad. Ez azonban még nem minden. Már kezdik belátni, hogy ez legfeljebb út a meggazdagodás, de nem „út a boldogság felé”, amelynek egyes állomásait nem a dollár, de nem is a mozi, autó, telefon vagy rádió jelzik. És amint Siegfried is megírta, hogy Amerika minden anyagi jóléte és kényelme mellett sem teljesen megelégedett, azonképpen és egyre rohamosabban növekszik azoknak a száma, akik lázasan kutatják ezt a hiányzó valamit, amely Európában nem hiányzik s amelyet ott, túl a nagy vizen véres történelmi események szültek: úgy neveznek, hogy: sokezeréves európai kultúra.

Mindenesetre nagy idők jele, hogy ez az arisztokratikusan demokrata nép most már leveti lassan magáról a dollárjaitól való elbizakodottságnak színtelenül szürke köpönyegét és legalább hajlandó már elismerni, hogy a más napsugara is legalább ér annyit, mint az ő napsugara. Úgy látszik, mintha megtöri volna a jég s a modern technikai vívmányok kizárólagos bajnoka, az automobil-, mozi- és rádióláz most már lábbadozó betege, a spenglerizmus nagy öröme, de nem teljes igazolására, lassan kezd hozzáidomulni a továbbra is győzedelmes nyugati kultúra levegőjéhez. Mindez azonban csak „úgy látszik”, mert a valóság nagy részben, sajnos, igen kiábrándító.

Mert mintha megint egy újabb lázzal, ez alkalommal: kultúra-és diplomalázzal állnánk szemben, amely láz azonban igen makacs és egyelőre nincs az az orvosság, amely a szegény betegnek vissza tudná varázsolni a nyugalmát. Ez bizony felette nehéz feladat, amely rendszerint csak akkor jár sikerrel, ha az „ideális” betegnek az orvosa is ideális. Ezeket a gyógyító ideálokat itt azonban hiába keressük. Az amerikai „ideálok” — ha egyáltalán vannak ilyenek — inkább mérgek, mint orvosságok. A tudomány-szomj és a diploma utáni hajsza elhomályosítja különben csodálatraméltó éleslátásukat, amelynek következtében kultúrájuk tömegkultúrává degradálódik és összetévesztvén a szellemi munka finom szövevényeit és ideális rendszereit megint az üzleti világ; materialista lélektelenségével, a tudományok felszentelt csarnokaiba is lassan behurcolják ennek a romboló szellemnek a miazmáit. Nem veszik észre, hogy az üzleti élet, a gazdasági verseny s „az idő pénz” elmélet anyagi normái nem alkalmazhatók ott, ahol a tudásnak s elsősorban az amerikai szellemi munka fejlődésének akar-

nak új panteont építeni. És nem veszik észre azt sem, hogy kulturális módszereik a tömegművelődés terén a tudomány anarchiáját jelentik, amely valósággal orgiákat ül e különben tiszteletreméltó diploma utáni hajsza nagy forgatagában.

Szerencse azonban, hogy mindezzel csak a tömegművelődés terén találkozunk, — s bár az egyetemek falain belül — mégis nem azokban a tudományágakban, amelyek remélhetőleg, mint eddig is, továbbra is meg fogják őrizni érintetlenségüket. A jogi, orvosi és műszaki tudományok élvezik ezt a privilégiumot. Ide még nem hatolt be a híres amerikai szervező-képesség, helyesebben túlszervezés „efficiency“ elmélete, amely minden szép tervek a sírásója. Ez alkalommal e sírásónak rádió a neve.

Ma már ugyanis a régi, tizenhét próbás történelmi, bölcséleti, művelődéstörténeti és társadalompolitikai stúdiumok területén egyre inkább tért foglal el ez a legújabb úgynevezett „kulturális vívmány“, amelyet hovatovább intézményesen e stúdiumok szolgálatába állítanak. És ugyanakkor nem riadnak vissza attól sem, hogy mindazoknak a többé-kevésbé iparszerűleg is elsajátítható „mesterségeknek, amelyeket nálunk legjobb esetben a legrettenetesebb magyar szóval: „ismérvének neveznek, a tudomány csarnokában, e komoly stúdiumok keretén belül legális helyzetet és tanári katedrákat biztosítsanak. A helyzet tényleg az, hogy a rádió az egyetemi College-oktatásnak ma már éppen olyan eszköze, mint a tudományos profeszszori munka.

A rádió mellett azonban szóhoz jut az írásbeliség is. A Wisconsin Egyetemnek például 20.000, a Csikágóinak 7.400, a Texasinak 4.500, a City College of New-Yorkinak 5.000, a Kaliforniai Egyetemnek 10.000 ilyen kizárólagosan írásbeli, illetve „rádió hallgatója van, akik sohasem látták egyetemük padjait és „tudományos kiképzésük“ kizárólag levelezés, illetve rádió útján történik. De vegyük sorra ezeket a tényleg fantasztikus „tantárgyakat“, amelyek talán inkább mulatságosak, mint megbotránkoztatók. Legnevezetesebbek a Kalifornia, Kolumbia és Wisconsin egyetemek listái. Itt a következő „tudományokkal“ találkozunk: „A mozi elmélete.“ „A színház, mint üzlet.“ „Praktikus baromfinevelés.“ „A pázsit művészete.“ „A kalapcsinálás elemei.“ „Az asztalterítés művészete(!)“ „A házeladási és ingatlan hirdetés alapelvei.“ „A golfpályák, country klubok és a családi otthonok fejlődésének története.“ „A képes hirdetés és a reklám elmélete.“ „Méhészet.“ „Az áruház tudománya.“ „Az autóvezetés elemei.“ „A bérház-adminisztráció alapjai.“ „Eredményes üzleti felhívások és plakátok szerkesztése.“ „Az egészséges reggeli és a toast (pirított kenyér) készítésének titkai(!)“... és így tovább. Es mindez az alma materek falain belül, a „tudomány nevében“. A Kolumbia Egyetemnek 145 ehhez hasonló tantárgya van. Az Ithakai Egyetem viszont a „Hotel-adminisztrációit is tanári tanszékhez juttatta. Az ohioi ezzel szemben a „Bebalzsamozás“ történetéről és alkalmazásairól hirdet kollégiumot. Valamennyiük között utólérhetetlen azonban e téren a Wisconsini Egyetem, amely „Az emberi éleslátásról és mély gondolkodásról“ talál fel e téren a Citizennek reggelijéhez ily „mély“ tudományokat és filozófiai élet-bölcséletet rádión keresztül.

Mindezeket a hátborzongató adatokat Charles Merz legújabbban jelent „The Great American Bánd Wagon“ című kitűnő munkájában fedeztem fel, amely munkának „Roll your our Diploma“ című fejezete méltán sorakozik azokhoz a pompás kritikákhoz, amelyeket az amerikai népiélek ideges nyugtalanságáról Sinclair és Siegfried oly találóan megörökítettek. Charles Merz könyve, amely ez év februárjában jelent meg anewyorki könyvpiacon és csak nemrég pár nappal ezelőtt érte meg ötödik

kiadását és százezredik példányát, azt hiszem, hamarosan eljut Európába is és a többi fejezetével is rövidesen meg fogja hódítani az európai publikumot is.

Merz könyvének egyik leglesújtóbb megállapítása, hogy ezeket az egyetemi kurzusokat Észak-Amerika területén összesen több mint kétmillió ember hallgatja, akik valamennyien a kurzus végén megfelelő tudományos képesítést nyernek. De ő sem mulasztja el hangsúlyozni, hogy ez a diploma-éhes műkedvelő hadsereg egyelőre megkíméli a jogi, orvosi és műszaki tudományok területét és hogy egyelőre minden ilyen irányú kísérletezés hajótörést szenved az egyes dékánok elutasító magatartásán. Remélhetőleg nem fog túlhatolni e törekvés a college-ek falain sem és az évszázados múltú nagy amerikai egyetemek levegőjét nem fogja megfertőzni.

E mellett a kétmillió hadsereg mellett azonban van egy másik hadsereg is, amely számra fele az előbbinek. Az Unió 602 egyetemének ez évben pontosan 1,017.533 komoly hallgatója van. Ez az egymilliónyi hallgatósereg természetesen nem említhető egy napon azzal a másik rádiódiák-típussal. Ezek a diákok sokszor nehéz körülmények között keményen dolgoznak és állandóan kapcsolatban vannak az alma materrel. Ők nem ismerik, nem is akarják ismerni annak a másik rádiórendszernek sokszor már tényleg nevetségesség számba menő áldásdús intézményeit és reformjait.

Ez az egymillió diák igen egyenlőtlen körülmények között éli le diákéveit. Talán egy országban sincs meg a gazdag és szegény diák fogalmának ilyen éles elhatárolása, mint éppen itt, a demokrata Amerikában. A dormitoryk intézményén például mindjárt meglátszik, hogy az Unió csak egy esztendeig vett részt a világháborúban. Ezek a dormitoryk bántó luxussal, tényleg inkább kluboknak, mint diákotthonoknak épültek. Mert hogy egy 18 éves freshman(gólya)-nak miért kell két-háromszobás minden elképzelhető kényelemmel (külön fürdőszoba, telefon, zongora stb.) ellátott lakosztályokban lakniok ugyanakkor, mikor egyes diákok (a nagy egyetemek diákjainak legalább háromnegyedrészé) padlásszobákban és egyéb igen szerény körülmények között kénytelenek meghúzódni, mindezt ebben a demokrata országban bizony különösen nehéz megérteni. Ezeknek a dormitoryknak már a külső képe is elárulja, hogy itt laknak az amerikai tehetős familiák csemetéi, akiknek mindegyiknek természetesen megvan a saját autója. Ezek az autók ott sorakoznak a Dormitory Hallok előtt, néha ötvenhatvan is egymásmellett, akárcsak egy előkelő klub vagy kaszinó előtt.

A szegény diáknak mindebben nincs része. A szegény diák sorsa az ó- és újvilágban úgy látszik egyformán keserves. Itt is kenyérkereset után kell néznie, hogy a rettenetes drága tandíjat (átlagosan 400 dollár, cca 2.400 pengő!) és a legalább még egyszer ekkora megélhetési költségeket fedezni tudja. És tényleg se szeri, se száma azoknak a diákoknak, akik a „Financing a Diploma“ gondjaitól üzve, szabad idejüket bankokban mint gyors- és gépírók, vagy mint gyermekfelügyelő házőrzők töltik. Itt ugyanis, minthogy az amerikai általában nem tart cselédséget, rendes szokás, hogyha a szülők este színházba vagy társaságba mennek, gyermekeiket (gyakran a pólyás-gyerekeket is) ilyen szegénysorsú egyetemi hallgatók gondjaira bízzák, akik aztán ott virrasztanak, tanulva, olvasva a gyermekek mellett. De nem ritkák a diáksorban lévő vasúti, villamos, valamint autóbusz alkalmazottak sem. Még bridge-tanító is akad közöttük, aki egész szépen megél abból, hogy hetenként három-négy előkelő helyen a ladyket és gentlemanokat e kártyajátékra megtanítja. Ezek rendszeren mind délutáni foglalkozások (4 órától 8 óráig), amelyek azonban szép anyagi segítséget (heti 12—15 dollárt) biztosítanak. Vannak azután egészen fantasztikus, tipikus amerikai kereseti lehetőségek is. Ilyen például a természetbeni soffőr. Az amerikai

ugyanis általában nem tart soffört. Még a gazdagabbak között is sok akad, aki a saját maga sofförje. És minthogy a városon kívül a villájukban laknak, szükségük van valakire, aki esténként, mikor már kissé mámorosak, a klubjaikból hazaszállítja őket. Ezeknek a sofförje egy-egy diák, aki mindennek ellenében gazdája házánál ingyen éjjeli szállásban és reggeliben részesül. Reggeli után azután megint behozza a városba a gazdáját, aki rohan a tőzsdére, ő maga pedig az egyetemre. Ez is csak itt lehetséges. A karácsonyi és újévi időszakokban viszont a posta megnövekedett forgalma is felszippant jó egynéhány száz egyetemi hallgatót. A rádió szintén bőséges munkaalkalmat nyújt a szegény diákoknak. Éppen így a színházak s a mozik is. Aki nyelveket tud, az a nagyobb hotelekben heti 25—30 dollárt, vagy még ennél is többet megkereshet. Kereseti lehetőség tehát van szép számmal, azonban sohasem elég. A kereslet legalább még egyszer akkora, mint a kínálat.

A gazdag és szegény diákok csak egy tekintetben egyeznek meg. Hogy egyformán naivak és sportrajongók. A hét vége felé már alig bírják kivárni a szombat délutáni rugbymatchet, amikor azután kedvükre kiordíthatják magukat ezeken az úgynevezett sportjátékokon, ahol nem is annyira a sport a fontos, hanem hogy melyik csapat tudja a másikat jobban agyonrúgni. Hogy egy-egy ilyen game-nek semmi köze a sporthoz, az biztos. Jellemző erre a tömegőrületre, hogy a tavalyi év folyamán például 30 millió nézője volt ezeknek a meccseknek és 80 millió dollár értékű belépőjegyet fogyasztottak el. Hihetetlen, hogy mi mindenre van pénzük és hogyan képesek egy-egy ilyen egymást intézményesen agyonrúgó mutatványon 50—60 ezren, egymáshegyén hátán, olykor szakadó esőben is résztvenni és úgy ordítani, hogy csak úgy rengenek bele Cambridge és Boston öreg falai. És a szegény diák is inkább nem eszik aznap, de a két dollárját (ennyibe kerül a legolcsóbb jegy, cca 12 pengő!) a game-re költi. Boldogtalan volna, ha nem lehetne jelen. A prohibíció következtében felgyülemlett energiát úgy látszik ezek a meccsek vannak hivatva levezetni. Ilyenkor ezután egy hétre alaposan kiordítják magukat és hat napig megint rendes emberek. Olykor-olykor természetesen a prohibíció nagyobb dicsőségére és a meccs örömeire kissé felöntenek a garatra és végigkiabálják a városok utcáit, s ha rendőrt látnak, mindig az amerikai himnust éneklük. Ilyenkor a rend őre is velük énekel. Általában az efféle ártatlan diákmóka itt nem minősül „kilengésének”.

A munkanapok alatt azonban ott görnyednek egész nap a tantermekben, könyvtárakban és rendületlenül cipelik hátukon kis zöld zsákokban kilószámra a könyveiket. Hogy miért zsákokban és miért lehetőleg az összes (cca 15—20 kilónyi) könyveiket, ez általában rejtély az európaiak előtt. Úgyszintén az is, hogy miért jegyzik le gyorsírással teljesen mechanikusan, gépszerűleg (sokszor értelem nélkül) a professzor összes szavait, talán még a köhüntéseit is és hogy miért csakis az olyan ötszázlapos naplójegyzet az egyedül üdvözítő, amely lehetőleg három dollárba kerül és mint egy lexikon, díszes bőrkötésbe van kötve? Könnyen meglehet, hogy mindezt az úgynevezett „Cooperative Sodety“-k rendezik így, amelyeknek ez felette pompás üzlet. Ezek a Societyk itt is inkább önjóléti, üzleti vállalkozások, mintsem diákjóléti intézmények. Itt egy-két ifjúsági „bennfentes“ meggazdagszik a diákok pénzéből. Ezzel szemben minden kétszer olyan drága, mint a nagyvárosok nyílt üzleteiben. De a kis diák — akinek különben sincs fogalma a dollár értékéről — el sem tudná képzelni, hogy méregdrága könyveitől kezdve összes szükségleteit ne itt szerezze be. Hihetetlen, mi pénz vándorol át ezeknek a Cooperadv Societyknek a retortáin s hogy ezek mennyire terrorizálni képesek a diákságot. Ez is csak itt lehetséges.

Az amerikai diákat általában erről lehet megismerni: á zöld zsákjáról és hogy minden tücsköt-bogarat összevásárol. És arról, hogy a professzoraival

rendesen zsebetett kezekkel a szó-szoros értelmében szócsatázzik. Egy „Sir“ vagy „Please“, vagy „Mr. X“ még véletlenül sem csúszik ki ilyenkor a száján. Az európaiak előtt persze mindez igen furcsa, akik ilyenkor nem tudják, hogy mit csodáljanak jobban, a diákok modortalanságát vagy a professzorok türelmét és idegeit. Tényleg bámulatos, hogy még a leghíresebb és legtekintélyesebb tudósok sem jönnek ki soha a sodrúkból és szent nyugalommal válaszolgatnak a többnyire igen kétes értékű kérdésekre. De csodálatra méltó a politikai magatartásuk is.

Különösen ilyenkor, elnökválasztás idején, a tanárok erősen exponálják magukat egy-egy párt mellett, de ugyanakkor az ellenvéleményt is tiszteletben tartják. Valóságos ünnepnapszámba megy, amikor diákjaikkal együtt az elnökjelöltek felett úgynevezett „bírálmítig“-eket tartanak. Ez is csak itt a szabad Amerika földjén lehetséges, hogy 18—20 éves gyermekek egy-egy ilyen politikai diák-népgyűlésen nagyképű, éretlen szónoklatokkal érdeemes politikusokat két vállra fektessenek. „Érdeemes-e Hoover az elnökségre“, — „Lehet-e Smith elnök, habár katolikus?“ s egyéb ily sületlen címeikkel hirdették még a múlt héten is mítingjeiket. S a nagy arénák az nap szűknek bizonyultak. Végül is a legtöbb egyetemi városban nagy többséggel érdeemesnek minősítették Hovert az elnökségre. És megállapították, hogy Smith katolikus mivolta nem kizáró ok. Jó Alfréd Smith (aki azóta már megtudta a felnőtt emberek véleményét is) — ezeken a napokon biztosan megnyugodva hajtotta fejét álomra.

A professzorok politikai helyzete alig különbözik a diákok zajos korteskedésétől. Minden elnökválasztás idején két nagy pártra oszlik az egyetemek tanári kara. A nagy egyetemek (Kolumbia, Harvard, Yale, Michigan, Princeton stb.) legnagyobb részben a demokrata párttal tartottak, a Pacific óceán partján és az északi vidékek, Kalifornia és San Franciskóval az élükön viszont a Grand Old Party-ért, a republikánusok jelöltjéért lelkesedtek. A tanári kar általában Smith mellett, a diákság nagy többségben Hoover mellett foglalt állást. És mindkét tábor reggeltől estig politizált. Ez is csak itt lehetséges. A washingtoni kormány úgy látszik, nem veszi valami túlságosan komolyan az efféle politikai társasjátékokat.

A tanárok helyzete mindennek ellenére sziklaszilárd, ők különben is annyira kimagaslanak ebből az elanyagiasított business világból, hogy senki sem veszik rossz néven tőlük, ha a diákjaikkal négyévenként egyszer ilyen-mikben is részt vesznek. Ezek a professzorok mindenütt ott vannak. Igaz viszont, hogy a gondtalan és tudományos búvárkodást lehetővé tevő megélhetésük itt is pompásan biztosítva van.¹ Kizárólag az ő személyes varázsuknak és tekintélyüknek tulajdonítható, hogy az amerikai egyetemek évről-évre terjeszkednek, gazdagodnak és hogy a mecénásoknak egész serege jóformán versenyez abban, hogy az áldozatkészség terén melyik tudja túllicitálni a másikat. Minden egyes egyetemnek megvan a maga tíz-tizenöt házi patrónusa (milliomosok, bankárok, ügyvédek, orvosok, kereskedők stb.), akik minden esztendőben jó pár ezer dollárral, vagy új tanszékek felállításával, szemináriumok, könyvtárak, múzeumok és laboratóriumok berendezésével mozdítják elő az egyetem fejlesztését. Sokan, évről-évre újabb és újabb ösztöndíjakat alapítanak.² Így minden egyetem-

¹ A Harvard Egyetem tanári fizetései például évi 6000 dollárnál (cca 36.000 P) kezdődnek. 5—10 éves professzorok 8—10.000 dollár, a doyen professzorok 12.000 dollár fizetést húznak. Ugyanennyi a Dean (dékán) fizetése is. Az egyetemeknek itt rektor helyett elnökük van, főúri természetbeni lakás és cca 15—20.000 dollár élvezetével.

² Az Egyesült-Államok egyetemem jelenleg élvezett ösztöndíjak száma: 217.542 (évi 200 dollártól 2.000 dollárig).

nek megvan a maga házi Rockefellerje, aki áldozatkészségében nem ismer határt. Rendesen az illető egyetem volt hallgatóinak sorából kerülnek ki ezek a patrónusok, akik így róják le hálájukat egykori alma materük és professzoraik iránt. Kamatostól visszafizetik a nyert diplomájukat s ezzel az egyetemek gondtalan életét és fejlődését biztosítják. Ez az egyetlen szép gondolat, amely ebben az elrádiósodott egyetemi rendszerben csodálatos módon szóhoz jutott. De ez is csak a dollárjai révén.

Ezeknek a mecénásoknak segítőkése teszi lehetővé az idén kivétel alatt álló hatalmas méretű egyetemi építkezéseket, amelyek közül elég talán a két leghíresebb jogi fakultás terjeszkedését megemlíteni. A Harvard és Princeton Egyetemek ez idén építik fel jogi iskolájuk újabb nyolcemeletes palotáit. A Harvardé ötmillió, a Princetone kétmillió dollárba kerül. Persze ezeket a hatalmas összegeket is mecénások adták össze. És áldozatkész mecénások ösztöndíjsai fogják azokat benépesíteni.¹ A Newyorki Egyetem is csak nemrég nyitotta meg újabb 13 klinikai intézetének kapuit. Milliárdokat nyelnek el ezek az egyetemek, amelyeknek könyvtárai, múzeumai, olvasótermei azonban bátran felvehetik a versenyt az európai intézetekkel. És ezek az olvasótermek, könyvtárak, múzeumok állandóan, késő estig zsúfolva vannak.² Úgy látszik sohasem fognak tudni belőlük eleget és elég tökéleteset építeni.

Ugyanez jellemzi különben a komoly (nem rádió) tanítási módszerüket is. Különösen a jogi oktatás terén hivatkozhatnak igen tiszteletreméltó eredményekre. A német rendszerű (általunk is adaptált) kizárólagosan elméleti rendszert az utóbbi évek folyamán teljesen elvetették. A jogi oktatás mai rendszere kizárólag a „Case-system“ (egyres jogi esetek vizsgálati módszere) jól bevált intézményen alapszik. A kezdő jogászt nem tömik tele sem a római jog³ némi jogbölcseleti tudást is feltételező dogmaival, sem a tisztán elméleti, tételes jog száraz anyagával, hanem minden téren, a magán-, köz- és közigazgatási, kereskedelmi és nemzetközi jog területén kizárólag egyes jogi esetek, bírósági ítéletek s egyéb jogi eljárások és a vonatkozó peranyagok esetszerű ismertetésével és analizálásával mutatják be ezeken a praktikus példákön az egyes jogszabályok tulajdonképpeni értelmét és értékét. Így, az itteni joghallgatók igen hamar átesnek az első év nehézségein és egyre több és több tapasztalati példa, jogeset feldolgozásával játszi könnyedséggel jutnak el a római jog filozófikus jogtételeinek vizsgálatához. Ez a munka már kiművelt jogi gondolkodást igényel s ez egyúttal a lépcső a „Bachelor“, „Master“ vagy „Doctor“ képesítések felé. A professzorok tankönyvei is kizárólag ilyen jogi esetek tárházai (Case-books), tele érdekesnél érdekesebb jogi esetekkel, amelyek a jogtudományt még azok előtt a hallgatók előtt is megkedveltetik, akik az első időben talán kissé közömbösen, vagy egyáltalán minden rokonszenv nélkül, viseltettek jogi stúdiumaik iránt.

A szemináriumi rendszer is teljesen amerikai ízű. Minden szeminárium egy konferencia, egy-egy ad hoc jogi kérdésnek praktikus megvitatása, lehetőleg minden sablon mellőzésével. Valamennyi szeminárium közül a nemzetközi jogi talán a legtanulságosabb. Ennek tagjai csak graduált (már

¹ Chester D. Pugsley bankár, legutóbb 500.000 dolláros ösztöndíj-alapítványt tett a Harvard külföldi hallgatói számára. A jövő évtől kezdve 60 külföldi ország egy-egy ilyen (valószínűleg 1.000 dolláros) ösztöndíjast küldhet a Harvard jogi iskolájába.

² Itt a könyvtárak, múzeumok, olvasótermek mindennap (vasárnap is) este 10 óráig vannak nyitva. Este 6 és 10 óra között zsúfolva vannak. Hálunk 6 óraker becsukják őket.

³ A római jog itt „graduate“ tárgy, tehát csak a három egyetemi év elvégzése után, csak a doktorjelöltek részéről hallgatható.

kész, doktorált) hallgatók lehetnek, legnagyobbbrészt külügyi tisztviselők, nemzetközi jogi tanácsadó- vagy döntőbíró-aspiránsok, végül a tárgy tanár-jelöltjei. Ezekben a szemináriumokban rendszeren tíz-tizenöt külföldi nemzet is képviselve van s így már csak összetételüknel fogva is a legérdekesebbek; itt minden hallgatónak módjában áll praktikus példákön megtanulni a modern nemzetközi jogot, amely végeredményben nemcsak az egyes nemzetek egymásközötti érintkezésének, hanem közvetve minden állam belső életének is egyik fundamentuma.

Ennek az oktatási rendszernek az amerikaiak szempontjából van azonban egy igen gyenge oldala. Nevezetesen az, hogy a bennszülött derék gentlemanok nem hajlandók általában saját anyanyelvükön kívül legalább egy-két külföldi nyelvet, de még a franciát sem elsajátítani. Valóban száználmas látvány, hogy a már említett dollár-elbizakodottság, „az egész világ a mellényzsebemben“ elmélet, mint teszi lehetlenné ezeknek a különben pompásan felkészült yankeeknek a nemzetközi jog általános és egyetemes feldolgozását. És ennek a nehézségnek maguk a professzorok is tudatában vannak. Az amerikai nemzetközi jogi professzorok minden évben egyszer-kétszer összejönnek Washingtonban a nemzetközi jogi oktatási kérdések és a nemzetközi jog immár halasztást nem tűró kodifikációjának megtárgyalására. A legutóbbi ilyen washingtoni konferencián az Unió leghíresebb öt nemzetközi jogi professzora: Philipp Marshall Brown (Princeton Egyetem), Joseph. P. Chamberlain (Kolumbia Egyetem, Newyork), Edwin D. Dickinson (Michigan Egyetem), Manley O. Hudson (Harvard Egyetem) és James Brown Scott (Georgetown-Washington, „School for Foreign Service“) nem csináltak titkot belőle, hogy a jövőben csak azoknak az amerikai gentlemanoknak engedik meg a nemzetközi jogi tanulmányok folytatását, akik legalább franciául vagy spanyolul tudnak. Ez utóbbi nyelv tudásának Dél-Amerika szempontjából van igen nagy jelentősége. Kemény határozat, amely sokakat fog érzékenyen sújtani, de a professzorok is kezdik már érezni annak a helyzetnek reájuk nézve szégyenteljes és tőrhetetlen voltát, hogy a nemzetközi jogi egyetemi munka kizárólag a 3—4—5 nyelvet beszélő európaiak zsákmánya legyen. S ezek a jó európaiak azután tényleg le is aratnak itt is és mindenütt minden learathatót.

Hogy ezek az európaiak milyen jelentős tényezők az itteni egyetemeken, azt mi sem bizonyítja jobban, minthogy az Unió összes egyetemein évente megforduló cca 8.000 külföldinek több mint a fele európai s hogy ezek az európaiak mindenütt ott vannak és mindenütt az amerikaiak előtt.¹ Pedig a végleges elhelyezkedési lehetőség nemhogy az európainak, de még az amerikainak sem megy könnyen. Vannak területek, — a legutóbbi évek folyamán éppen a jogi pályák ezek — amelyek állandóan ostromlott, de bevehetetlen várakhoz hasonlók. De a tanári, orvosi és műszaki pályákon sem ismeretlen fogalom ez a túlsúfoltság. És mégis mindenki diploma után szaladgál.

A tudomány utáni ideges tolongásnak, a nagy diplomahajsának úgy

¹ Az Institute of International Education (Newyork) Eight Annual Report, Bulletin 4, 1927. adatai szerint az elmúlt egyetemi év folyamán összesen: 7.541 külföldi látogatta az Unió egyetemeit. Ezek közül a legtöbb kínai volt: 1.298, utána sorban Kanada következik 982 hallgatóval, majd Japán 763 és a Philippi-szigetek 745 hallgatóval. A többi cca 3.800 külföldi európai volt. Az európai, országok szerinti megoszlás a következő képet mutatja: Belgium 40, Bulgária 38, Csehszlovákia 52, Dánia 41, Görögország 66, Hollandia 42, Magyarország 47, Olaszország 89, Norvégia 71, Lengyelország 73, Oláhország 28, Jugoszlávia 16, Ausztria 38, Spanyolország 42, Svédország 54, Svájc 66, Törökország 26 — a legnagyobb arányszámmal szerepelnek: Franciaország 103, Németország 183, Oroszország 340 és Anglia 359 hallgatóval (legnagyobbbrészt indiai, délafrikai, ausztráliai és ir-skótországi hallgatók.)

látszik, itt nincs határa. De hogy ez így van, annak részben maguk az egyetemek is okai. Hiszen az egyik oldalon ott állnak a mecénásaikkal és az egyre bővülő épületeikkel, amelyek mint modem szirének csalogatják magukhoz a tudományéhes műkedvelők milliányi csapatát. És ennek a másik oldalon álló nagy csapatnak nem kerül nagy megerőltetésébe, hogy a csábításnak eleget tegyen. Ez annyival is könnyebben megy, mert a tömeg különösen meg van győződve arról, hogy ez a fejlődés helyes iránya.

Az egyetemek azonban már mintha éreznék, hogy ennek a nagy kulturális tolongásnak esetleg tíz év múlva rossz vége is lehet, ők maguk is tétován állnak a titokzatos rejtegy előtt: mi lesz majd tíz év múlva, amikor majd tízmillió ügyvédnek, bírónak, orvosnak, tanárnak, mérnöknek elhelyezkedési harca végül is ki kell, hogy robbantsa ezt a most még lappangó intellektuális anarchiát?

A nagy tömeg azonban sokkal inkább a mának él, semminthogy minderre gondoljon. Es egyelőre megállás nélkül rohan a diplomái után. Mert a legtöbbször nem is elégszik meg egy-kettővel, különösen, aki az „efficiency“ terén szakember. A rádió távhallgatók szörnyű csapata — amely bátran nevezhető az intézményes tudománytalanság és félműveltség vezérkarának — ezekből az egy diplomával ki nem elégített modem alchimisták sorából kerül ki.

Ezeknek a lázas idegessége azután ráragad a többi polgárokra is, akik azonban nem veszik észre, úgy látszik nem akarják észrevenni, hogy az a ruha, amelyet viselnek szűk is, meg bő is nekik, általában nem nekik való, nem reájuk szabták.

És összezavarva a civilizációt a kultúrával, azaz valóban nagy fiaiknak: Edisonsnak, Lindberghnek és társaiknak óriási teljesítményeit a tudományos kultúra évezredekken át kikristályosodott misztikumával, — hátukon a könyves zsákokkal — stílszerűen, mint soha ki nem elégített mártírok rohannak a szívérvány vége után.

De nem veszik észre, hogy ennek a szívérványnak nincs vége. És ha van, — a fénye akkor is — Európa felé mutat. És hogy ezt az egyet nem lehet csak dollárral és rádióval elérni.

Boston, 1928 november.

CZAKÓ ISTVÁN

A JÖVŐ KÉRDÉSEI¹

1. Arisztokratizmus és oblomovizmus

MAGYAR FÖLD a tespedés földje. A magyar élet hallgatag, néma, mint az enyészet, a temetők csendje. És a halál előtt menekülőkből néha fél-feltört, kicsordult az ősi kérdés, az ősi könny; egy bús „Miért is? Miért is?“ Erre a számonkérésre, a nembánomos, akaratahullott, — halálraítélt — szebbrehivatott életek fájó kérdéseire válaszol: az oblomovizmus.

¹ Ilyen cím alatt próbáljuk meg időnként olyan kisebb cikkek összeállítását, melyek a magyarság jövő problémáit fogják meg, vagy pedig felfogásukkal, érvelésükkel tanulságokat szolgáltatnak arra nézve, hogyan képzelik el egyes társadalmi, műveltségbeli vagy korbelileg határolt csoportok a magyar jövő egyes kérdéseit. Az itt kifejezett nézetek nem fogják minden esetben a szerkesztőség nézeteit képviselni, de alkalmas adnak arra, hogy később külön cikkekben elővegyük az egyes problémákat, s azokat a Magyar Szemle szokása szerint, több oldalról, egyetemesebb magyar szempontokat alkalmazva nézzük meg.

A jelen két cikket több szempontból is igen tanulságosnak tartjuk. Mindkettő az úgynevezett harmincévesek köréből származik és egymástól diametrálisan eltérő problémakeresésével és felfogásával, főként érzelmi irányával bizonyítja a forrongást,

Goncsárov Alexandrovics Iván (1813—1891) homéroszi finom részletezéssel rajzolja meg az orosz természet alapvonását „Oblomov” című regényében, amelyben az író az életnek két örökön ismert típusát mutatja be. Az egyik — Oblomov — ez a fáradt arisztokratikus jelenség, aki hasztalan bánkódással az akarat csodálatos hatalmán töpreng és soha, de sohasem tud valamit véghezvinni. Oblomovban elállt az élet lüktető verése, az ő kékvérű melanchóliája eltemeti a lélek minden nagyratörő készülődését. Az elkényeztetett, elhibázott nevelésnek szálnalmas élheterlen típusa marad. És csak tervez, csak álmodik, csak alszik és haldoklik folyton. Mi a rokonszenv könnyeivel nézzük őt, mint mindazokat, akikben ott élt a szépnek, a nemesnek egy gyönyörű ígéréte, amely sohasem tudott megvalósulni. Magyar mea culpával, önsajnálattal szeretjük azt az Oblomovot, aki fájdalmasan érezte, hogy benne, mint valamely sírban valami szép, fényes jóra valóság van eltemetve, amely talán meg is van halva, amely úgy fekszik, mint az arany, rejtőzötten a hegy mélyében, mintha egy Valaki odarejtette volna. Álmodok, amelyek sohasem tudnak teljesülni, akaratok, amelyek sohasem tudnak tetté válni.

Evvél szemben áll a regény másik alakja, — Stolcz — ez a törtető akaratember. Merő csont- és izomember, akinek még felesleges mozdulatai sincsenek; a munka az élete és istene. Oblomovnak arra a gúnyos megjegyzésére: „Akkor hát mikor akarsz élni? Miért akarsz az egész életben kínlódni?” Büszke mosollyal feleli: „Magáért a munkáért, semmi egyébért. A munka az életnek — legalább az enyémnek — a formája, tartalma, eleme, célja, íme, te kirekeszted a munkát az életedből. S mire jutottál?” Stolcz a mi ideálunk. S mégsem szeretjük, talán csak azért, mert nem szánhatjuk, vagy talán mert irigyeljük az ő vörösvérű szangvinizmusát, amellyel keményen gyűri le az élet problémáit. És Stolcz érzi is öntudatosan, hogy ő a kor típusa, az „eljöendő új hatalom”.

Ez a két típus úgy áll egymással szemben, mint a boldogulás problémáinak két megtestesítője. Ugyanaz a probléma választja el őket egymástól, amely ott él az eltunyult nyárspolgár és a munkásproletár között, az európai és amerikai között, mindent összevéve: az arisztokrácia és a parvenük között.

Előre bocsátandó azonban, hogy az arisztokratizmus szó itt nem politikailag lejáratos vonatkozásaiban, sem nem az irigyelt és gyűlölt karakterisztikumjaival értendő, hanem hangsúlyozottan mint az egyéniségnek gene-

mely az ifjúságot megzavarta, s melyből egységes akarat nagy kérdés, mikor szület-
hetik. Az első cikk társadalmunk mai forrongásában az eddigi magyar társadalom
halálát látja, kesergi, siratja, a másik pedig egy fiatalosan lelkes útkeresésről számol
be, mely vissza annál kevésbé néz, mert nem hiszi el többé, hogy az eddigi oly szép
és siratandó volna, minőnek az első cikk lerajzolja. A magyar faj halálán kesergés
ma különböző oldalról hallható, s inkább mint társadalmi tünet, semmint objektív
megállapítás értékelhető, amire különben alkalmilag vissza fogunk térni. A második
cikk egy előadásorozat referátuma: a benne közölt előadások lehetnek részben
problematisz értékek — azzal az egész hibás konstrukcióval, mintha a magyar
paraszt valami „turáni-szláv” kultúra terméke volna és mintha felemelkedése az
euráziai közösségbe visszatérés, Nyugattól elfordulás által volna csak lehetséges, jövő
számunkban foglalkozunk. Egészükben egy nevezetes tényrt revelálnak, a mai ifjúság
érdeklődésének egy speciális új irányát, amely persze csak kezdetiben szemlélhető,
egyelőre még csak kontemplatív, akadémikus és nem érte el azt a fokot, melyre például
a csehszlovákiai magyar ifjúság már eljutott. Nagy tévedés volna, ha a magyar
parasztot az intelligens ifjúság Ázsiába akamá visszavezetni, vagy pedig egy turano-
szlavizált paraszttállam fantomjával foglalkoztatná, — a leszakadt terület ifjúsága
itt is példa lehet e téren elmaradt trianoni ifjúságunknak: a csehszlovákiai magyar
„sarlósok” elsősorban magyar és európai kultúrát visznek be a falvak közé, melyek-
ben a saját magyarságuk megerősítését is keresik. Mindez a jövő kérdése, a mostani
vitaest kétségtelenül öröndetes első lépés volt, mely még nem határozta meg a
jövő irányait,

rációkon keresztül elért kristallizációja. Tehát az észnek, a szívnek, az ízlésnek, az élet leélésének, szóval az átfinomult léleknek egy felsőbbrendű megjelenési formája; egy olyan reinkarnált típus, amely a szolgaságnak, az elnyomatásnak nemzedékeken át kísérő bélyegét a lelkén nem érezte. És így az élet legtökéletesebb szabadságában fejlődött széppé, okossá és jóvá. Ezt a fogalmat még a legjobban megközelíti az angol: gentleman szó, de tökéletesen kifejezi a görög: kalokagathosz.

Ebben az arisztokratizmusban beteljesedett a természetnek folytonos tökéletesedést célzó munkálkodása; s miután az eszme vagy a típus mint végcél létrejött, az örök gondviselés, az élet: elállítja a működtető, az ambicionáló erőt s beáll az enyészet, a degeneráció: az oblomovizmus. Az Oblomovok mindig arisztokraták és így az oblomovizmus nemcsak orosz vagy magyar privilégium, hanem az időszakonként arisztokratává kifortt egész emberiség tragikumuma. Az élet, a történelem körforgásaiban mindig megjelent ez a Fátum által halálra ítélt típus. Róma fénykorán ott búsong a sztoikus bánat és még messzebb menve, a bánatos buddhizmushoz jutunk, mint a legarisztokratikusabb valláshoz. Ezek a korok mind: egy bölcsességben és szépségben kikristályosodott korral jelentkező élettagadást, bánatos elmúlást kereső gondolkozást mutatnak. Mintha az ős szimbólum: a tudás fájának átka folytonosan üldözné az emberiséget.

Az oblomovizmus a természet halálos ítélete és Oblomov szomorúan töpreng az ő előre megrendelt tragikumán. „Igen, valamikor — így szól egy helyen Stolczhoz — talán és is ábrándozhattam, suttogtam a jövőről, terveimről, gondolataimról. Mindaz valahol bennem meghalt, soha többé vissza nem jó. De hová lett mindez, megfoghatatlan. Hiszen engem sem viharok, sem rázkódások nem értek, nem vesztettem el semmit, lelkiismeretemet semmi teher nem nyomja, tiszta az, mint a kristály, semmi csapás nem ölte meg bennem a becsvágyat, csak úgy kivész belőlem minden, az Isten tudja miért.“... így igyekezett egy önmagán kívül sejtett bűnbakot keresni s arra fordítani a szemrehányások élet. De kire?...

A természet, miután saját gyönyörködtetésére, szépségimádatában megmintázta és kicsiszolta az ő „Új típusát“, beleoltja azt az élhetetlenség, az oblomovizmus halálthozó bacilljisaival és visszarúgja a sárba és azután egy még újabb típusért, egy új célért: az új kalokagathoszokért friss anyagba nyúl, az új matériába: a parvenük értékes millióiba! És a parvenük lesznek azok, akik az arisztokrata meddséggel és élhetetlenséggel szemben győzelmes termékenységgel és élniakarással indulnak az életbe. Ezek a forradalmárok, akik hivatva vannak a győzelmükkel és a kereszteződéssel a petyhüdt arisztokrata vért felfrissíteni. És ezek alkotnak, gazdagodnak, rabolnak és győznek, mert ők a természetnek az életet szomjazó, lefojtott, felszabadított őserői. Ezek az új élet könyörtelen egoistái. Az ő vakmerő arcuk mosolygós és egészséges és győznek, amíg arisztokraták nem lesznek.

Az arisztokratizmusnak ezek a trónkövetelői, ha eléggé erősek és hivatottak arra, hogy az általuk felszabadított erőket és az őket felemelő hatalmakat újból lefékezzék és a gépet egy zökkenéssel tovább forgassák, akkor ők maradnak az élet urai, az új arisztokraták az új helycseréig; de ha gyengék, akkor elpusztulnak, mint ahogy elpusztult a hellén és a római demokrácia. Az ő jövőjük az oblomovok halálát jelenti s így születik meg az oblomovizmus halálsejtelmes fájdalma: az átfinomult lelkek melanchóliája; a nyári éjszakák tiszta virágos haldokló borongása.

Minden, ami csak okos, szép és jó volt ezen a földön, annak mostanában oly gyorsan kell elpusztulnia és a föld gőgös urai vadak, erőszakosak és bűnösök maradnak. Az igazak, jók lassú, csendes elmúlását nem figyelték

nem érezték, nem szenvedték meg annyira soha, mint mostanában. Mindezt egy rövid életidőnek szűk, emberileg korlátolt szemszögleteiből nézve úgy szenvedjük végig, mint valami fájó lidércnyomást és meglapulva sejtjük, hogy valamit elkövettenek velünk, amit mi sohasem akartunk. Ki teszi ezt velünk? Sátán, Isten vagy: ember? Nem, mi „emberek“ sokkal jobbak vagyunk, mint azok a gyalázatosságok, amelyeket elkövettünk.

És ezek a rettenetességek egy generáció életének öncéljain túlemelkedve tekintve megszeliődnek, egyszerűkké és érthetővé válnak: valahogy egy etikai princípiumot sejtünk abban, hogy a fátum a megtisztult típusokat a kalokagathoszokat a küzdelem színterévé változtatott földről mentői előbb elragadja. És az elközelgő jövődön át megismerjük a természet Janus-arcának szelídebb segítő vonásait. Egy új princípium korát, amelyből újból végigömlik az istenek örök derűje: de amelyben az emberek tovább szorgoskodnak, de eleinte csak az eszükkel, a szívükkel még nem hatolhatnak be az új világ lényegébe. De majd ők is kifornak a mély szenvedéseken keresztül egy sokkal szebb kalokagathosszá és oblomovizmusuk kinövésein át megkapják a szomorúságnak azt a testvéri csókját, amely képessé fogja tenni őket, hogy csak egy pillanatra megérinthessék az istenséget és örökre higgyenek a világ isteni misztériumában.

És az elmondottakon át jutunk el napjaink legaktuálisabb problémaanyagához. Mert az oblomovizmus tragikumán át kibontakozó rejtett törvény parancsa nyilvánul meg: Európa hegemoniáját fenyegető parvenfi Amerika törtetésében, a francia gloire-t veszélyeztető ifjú Olaszország hatalmi törekvéseiben, az egyes keleteurópai államalakulatok kiképződésében, sőt a parvenü kisantant-államok átmeneti megjelenésében is.

Másrészt a feltörő parvenü erőkre felállított törvény megnyilatkozásait igazolja: a fehér faj imperializmusa ellen irányuló színes mozgalmak erősödése; a letűnt királyságok helyébe lépő diktatórikus államalakulatok; a gazdasági, politikai és faji rétegekben észlelhető szociális eltolódások; az antiszemita és fajvédő mozgalmak, az intellektuális osztálynak tragikus sorvadása; korunk tekintélyrombolása; az új társadalmi osztályoknak az élet minden vonatkozásaiban megnyilvánuló etikai, művészeti ízlés züllesztése, a jazz-, mozimánia-, sporthéroszok ünneplése; az abszolút művészetet háttérbe szorító parvenü iparirodalom és a mindennapos életek kis korlátái között lefolyó új elhelyezkedéseknek felsorolhatatlan millió és millió tragikuma.

Így éljük át napjainkban azt az elrendeltetett helycserét, amelynek a történelmi idők körforgásaiban törvényszerűen meg kell ismétlődnie. És ennek a kinövéseire világít rá Czeretelli-nek, a Kerenszky-kormány szocialista miniszterének a „neokapitalista“ Oroszországra vonatkozó szenzációs leleplezései, valamint Trockijnak a parvenü kulakok és nepmenek uralmára vonatkozó vádjai; egyben Keyserling „Das Spektrum Europas“ című munkájában az „úr-népekre“ felállított szociális színeképe. Végül az arisztokratizmus és oblomovizmus problémáján át így lesz érthetővé a F. Nietzsche, H. G. Wells, B. Shaw és Keyserling írásaiban beígért sofförtípus és új embernek eljövetele, aki csak átmenetileg győzedelmeskedhetik a shakespeare-i „every inch a king“-i emberen, mert a helyét csak úgy tarthatja meg s a rendeltetését csak úgy töltheti be, ha ő is „minden ízében királyi“ emberré lesz.

Az „Oblomovok“ letűnő világa helyébe így lép a „Stolczok“-nak akaratlan és munkán felépített világa. És jaj azoknak, akik az új kor parancsát meg nem értik és elaludták az életépítés idejét, de jaj azoknak is, akik a láthatatlan kézben tartott mérlegen nem találtattak méltóknak arra, hogy az új emberértéket méltón betöltsék.

S az elmúlt időknek minden megsiratott szépsége dacára hinnünk kell tehát e „Stolczoknak“, mert ők egy nagy ígéretnek az új emberei, ÖTK az előfutárai a könnyeinkből és gyászainkból megszületendő: felsőbbrendű embereknek.

CSEBI POGANY BELA

2. Előadássorozat a magyar parasztprolémáról

A BARTHA MIKLÓS TÁRSASÁG, mely a háború utáni magyar ifjúság törekvéseinek képviselője, a magyar falu problémáinak és a parasztság szociális kérdéseinek tanulmányozására nemrégben faluszociálpolitikai bizottságot alakított azon célból, hogy a háború után felerődült ifjúság figyelmét a parasztság sorsa felé fordítsa, szociális érzékét a falu népe iránt felerkentse s a hazai és külföldi agrárviszonyok ismeretetésével társadalompolitikai látókörét bővítse.

Ez a bizottság november hóban négy vitaelőadást rendezett a Fővárosi Könyvtár előadótermében az ifjúság és a nagyközönség egyre fokozódó érdeklődése mellett. Az előadássorozat első jelentősebb szociális érdeklődést eláruló megmozdulása volt a háború utáni nemzedéknek s ezért az elhangzott előadások igen érdekes képet nyújtanak az ifjúság ily irányú állásfoglalásáról. Ez indított arra, hogy részletesebben foglalkozzunk az egyes elhangzott előadásokkal és a velük kapcsolatban történt fontosabb hozzászólásokkal.

Az első vitaest előadója Áfra Nagy János volt, aki rámutatott a háború utáni új magyar ideológiának azon szempontjaira, amelyek a középosztálynak a parasztság soraiból való felfrissítésének, testi-lelki, erkölcsi és faji értékei megerősítésének szükségességére vonatkoznak. Majd részletes statisztikai adaték segítségével kimutatta, hogy az ország lakosságának 55.8%-át alkotó őstermelő lakosság a háború utáni évek folyamán mindössze 16%-át adta a főiskolai hallgatóságnak, az 1926—27 tanévben érettségizett középiskolai tanulók között pedig csak 11%-kal részesedett. Ha azonban a 100 holdon aluli kisgazdák, kisbirtokosok, kisbérlők, napszámosok, mezőgazdasági cselédek és munkások arányszámát vizsgáljuk, azt látjuk, hogy a kétmilliónyi tömeg, amely a mezőgazdasági kereső népességnek 99.4%-át alkotja, a főiskolai hallgatók mezőgazdasági eredetű csoportjában csak 65%-ban szerepelt. Míg a nagybirtokosok és bérlők népességi arányszámuknak 16—17-szeresével szerepelnek a főiskolákon, a kisparasztság már népességi arányszámának csak alig egyharmadával, a mezőgazdasági cselédek és munkások pedig csak harmincadéval szerepelnek. Ezeket az arányszámokat összehasonlította az előadó az új numerus clausus törvény ama rendelkezésével, amely a foglalkozási népességi arány betartását kívánja a felvételek alkalmával biztosítani, amire azonban a jövőben sem lesz meg a lehetőség, mert a középiskolai tanulók között évről-évre kevesebb az őstermelők gyermekeinek aránya. Az 1926—27 tanévben érettségizettek közül például mindössze 5.4% volt kisparaszt és 0.6% mezőgazdasági munkás és cseléd gyermeke. Ennek okát az előadó a városba telepített intézmények nélküli középiskolák felvételi és tanulmányi rendszerében találja meg, amely miatt a polgári iskolából nem könnyű a középiskolákba átlépni, különösen pedig a szegénységi bizonyítványok kiállításának megszigorított rendjében, amely miatt éppen azok az 1—2 holdas falusi kisbirtokosok esnek el gyermekeik középiskolai kedvezményes taníttatásának lehetőségétől, akik erre a tanulmányi kedvezményre a legjobban rá vannak utalva s akik ily módon óriási hátrányba kerülnek a városi elemekkel szem-

ben. Megállapította az előadó, hogy a középiskolai érettségizettek között a zsidóság népességi arányának a négyszeresével szerepel és mindaddig, amíg egész középiskolai rendszerünket nem reformáljuk meg abban az irányban, hogy a falusi lakosság felemelkedésének és művelődésének intézményei lehessenek, addig hiába várjuk a magyar parasztságtól a magyar középosztály újjászületését. Az előadáshoz P. Ábrahám Dezső volt miniszterelnök, Szeder Ferenc volt nemzetgyűlési képviselő, egy Dániába szakadt hazánkfia és e sorok írója szóltak hozzá. Közösen megállapították, hogy akkor, midőn az utódállamokban egyre erőteljesebb agrárdemokrácia bontakozik ki, amidőn minden agrárállam energikus földreform végrehajtásával akarja a maga parasztságát a nemzet gerincévé emelni, igenis szükség van a parasztkérdés napirenden tartására és a magyar köztudat elé vitelére.

Áfra Nagy mintegy bevezetőül szánt előadása után Dénes István, volt nemzetgyűlési képviselő tartott előadást, mely már külsőségei miatt is figyelmet érdemel. Azt hisszük ugyanis, hogy ez volt az első alkalom, amikor az ifjúság és a magyar parasztság intelligens vezető emberei együtt vitatták meg a föld népének problémáját. Az előadáson számos vidékről feljött csizmás magyar is résztvett s a vitához hozzá is szólt. Az ifjúság és a parasztság ilyen személyes érintkezésére a múltban nem találunk példát s ez is igazolja, hogy a Bartha Miklós Társaság ezekkel az előadásokkal helyes úton indult el. Dénes István elsősorban a földnélküli magyar problémájával foglalkozott. Gulácsy Irén szavaiból indul ki: „A magyar parasztság egy része vastag sugárban vezeti ki az erőt a nemzet testéből a külföld felé. Rétegekben rakódnak a kivándorlóhajók szennyes fedélzetén, mint elmérgezedett váladékai egy beteg rendszernek. A többi itthon, méltatlan sorban tengődve, lassanként elaljasodik. Tüdővész, egyke, éhség versenyeznek a magyar élet kaszálásában.“ (Förgeteg, 180. lap.) A birtoktalan földmunkás gombamód szaporodik, de úgy is pusztul el, a kisbirtokos paraszt pedig nem szaporodik és ennek a lassú, de biztos elvérzésnek, melyben a magyarság nagyobb fele pusztul, egy oka van: a földtelenség. Míg nyugaton 500 hektár a maximális birtoknagyság, nálunk ma is van 250.000 katasztrális holdas latifundium és 16 és félmillió hold földünk 48%-a 1500 család kezén van. Több mint 8 millió holdnyi latifundium mellett 4 és fél millió föld- vagyontalan földmunkás van a mérleg másik serpenyőjében. Súlyosbítja a parasztság helyzetét a földnélküliség mellett az előadó szerint az is, hogy sajtója alig van s ha van, az közönnyel küzd, politikai jogait csak nyílt szavazáson gyakorolhatja és alig van képviselője a parlamentben. Törvényhozási, közigazgatási, gazdasági és társadalmi életünk minden pozíciójában a nagybirtok és a nagytóke exponensei szerepelnek s misem tükrözi vissza azt, hogy 70%-ban végül is agrárállam vagyunk. A környező államok politikája szerinte a szabad és gazdag paraszt ideájának hódol, földet és teljes emberi és politikai szabadságot ad parasztjainak. Addig, amíg ez nem következik be nálunk is, egyre nagyobb és nagyobb a nemzet vérvesztése és egyre nagyobb a valószínűség a paraszt-tömegek katasztrófális elkeseredésének egyszer bekövetkezhető kitörésére. Dénes a parasztság lelki és anyagi felszabadításának legnagyobb akadályát abban látja, hogy nincsenek elegendően azok, akik „felszabadítsák“. Amíg a magyar középosztályban nem lesz elég eszes, lelkes és bátor ember, akik életük céljává teszik a magyar parasztságnak a nemzet tényleges tengelyévé tételét, addig nincs feltámadás, nincs szabadság. A megkínzott, kifacsart testű középosztály kezébe van ily módon letéve a magyar jövő. A középosztálynak — mely nagyrészt a parasztosztályból emelkedett fel — Öntudatosá kell önmaga előtt tennie azt, hogy a magyar parasztság emberibb sorsában van letéve a magyar jövőendő. A középosztály feladata kettős: a felvilágosítás és a szervezés. A felvilágosítás célja, hogy

a középosztály lássa be, hogy egy értelmes földreform csak a termelés fokozására vezethet, hogy annak ellenére is, miszerint az országnak csak a fele van paraszt kézen, mégis a gabona kétharmadát és az állatállomány 80%-át a kisbirtokos termeli, hogy a 4 és félmilliónyi földnélküli földmunkás föld hiányában csak az év egyik felében dolgozhat, a másik felét munkanélkül tölti és az alatt a másik félév keresményéből kell megélnie. Be kell látnia a középosztálynak, hogy amíg a nemzet nagy rétege koldus, addig nem fejlődhet ki az egészséges ipar, kereskedelem, hisz a nemzet fele nem fogyasztó, hogy koldusok milliói mellett nem lehet szó kultúráról és civilizációról.. Ezek belátása után fogjon kezét egymással a középosztály és a parasztság. A parasztság bizalommal fog kezét azzal, aki önzetlenül mellette áll. Az ország belső megerősödése a magyar parasztság szabadságától és földhöz juttatásától várható csak. Adassék vissza a gazdaságos mód a föld a magyar népnek, hadd támadjon a latifundiumok százados puszták helyén új magyar élet, falu, város s az ezek nyomán járó ipar, kereskedelem, kultúra és civilizáció. Dénes István előadásához néhány jelenlevő paraszton kívül hozzászólt előbb Szeder Ferenc, aki azt bizonyította, hogy a nagybirtok nem felel meg jobban termelési szempontból a közgazdasági követelményeknek, mint a kisbirtok. Ezt igazolja Dánia és Belgium esete is. A nagybirtokrendszer Magyarországon nemcsak a termelés, de most már a magyarság és a népesedés szempontjából sem felel meg. Természetes azonban, hogy a kisbirtokosság is csak fokozottabb intelligenciával állítható be sikeresen a nemzeti gazdálkodásba. Nagy Béla kecskeméti ügyvéd a parasztság megerősítésének kérdésével foglalkozott; míg Széchenyi a gazdasági megerősítést, Kossuth a politikai felszabadítást tartotta fontosabbnak és elsőbbnek, a mai viszonyok mellett a kulturális színvonal emelése az első nemzeti feladat a magyar parasztsággal szemben. B. Zsilinszky Endre szerint a középosztály nincs abban a helyzetben, hogy a Dénes vázolta feladatra vállalkozhatna, tehát magának a parasztságnak kell megszerveznie önmagát s az érdekszövetségen felépítendő szervezkedés alapvonalait vázolta fel.

A harmadik este előadója Fábíán Dániel orvos volt, aki „Európa jövője és a magyar paraszt” címmel tartott előadást. Szerinte a széttépett és gazdaságilag összetört Európa végkép letűnt mint világhatalom, míg Kelet-Ázsia, Oroszország, az Amerikai Egyesült-Államok és Anglia a domíniumokkal óriási világhatalommá lettek. Ha Európa meg akarja valamiképpen a maga pozícióját tartani, sőt önállóságát biztosítani, akkor meg kell találnia az összműködés valamilyen formáját. Az összműködés egyik formája a Coudenhove—Kalergi-féle Páneurópa-koncepció. Ez a rendszer Európa összes államait — Szovjetoroszország és Anglia kivételével — egy államszövetségbe akarja vonni. Azonban az elgondolás minden nagyvonalúsága és érveinek történelmi komolysága mellett is csak egy idealisztikus valami, melyet nem támaszt meg praktikusán egy nagy nemzetegységeket jellemző érdek és így csak azok a gyökértelen városi elemek a hordozói, akik minden igazi társadalmi alkotásra képtelenek. Fábíán szerint Európának, elsősorban pedig Közép- és Kelet-Európának egzisztenciális érdeke, hogy kiépítsen egy európai szolidaritást egy európai öntudat alapján, aminek gazdasági indítókai lehet Amerika fenyegető gazdasági imperializmusa s Anglia roppant előretörése. Amerika oly hatalmas értékeket visz ki Európából és oly komolyan fenyegeti Európának gazdaságilag labilisabb államait egy gazdasági vazallusság lehetőségével, hogy minden erejét össze kell szednie Amerika rettenetes hatalma ellen. Az ilyen érdekközösségen alakuló értelmi együttműködésből kifejlődő európai öntudathoz alapul szolgálhat még Amerika kultúr-barbarizmusa, mely pusztulással fenyegeti úgy Nyugat-, mint főleg Kelet-Európa kultúráját. Európa Fábíán szerint nem hozható egy államszö-

vétségbe, mert úgy gazdaságilag, mint kulturálisan két körre osztható: az iparos latin-germán kultúrájú nyugat és az agrár turáni-szláv vagy euróázsiai kultúrájú Keletre. Nyugat konszolidált iparának feltétlenül meg kell találnia valamilyen formában az összműködést, mert ha nem fog össze Amerika és Anglia ellen, gazdaságilag feltétlenül összeomlik. Keletnek, elsősorban Közép-Európának és a Balkánnak az ő agrár érdekeit kell megvédenie, úgy a Nyugattal, mint Amerikával és Angliával szemben. Az ilyen Kossuth- vagy Jászi-féle dunai konföderációs terv csak úgy valósulhat meg, ha a Közép- és Kelet-Európában kifejlődő parasztállamok szövetségre lépnek egymással, ez lenne a „Közép- és Kelet-Európai Parasztállamok Szövetsége“. Ez utóbbit történetileg az imént említett, a nyugateurópaítól elütő természetű kultúra igazolja. A latin-germán kultúra racionálisan aktív, a tudományban és a technikában éli ki magát, míg Kelet kultúrája misztikus, passzív és befelééllő. Ez a két kultúra Magyarországon érintkezik és küzd egymással a legszembeötlőbben. Nálunk két kultúra van. Egy városi germán-latin, melynek hordozója a városi népesség (nagyiparos, polgár, proletár). Ez jórészt idegen vagy lelkileg idegenné lett elemek kultúrája. A másik kultúra a parasztság kultúrája, a turáni-szláv euróázsiai (!) kultúra: tánc, népdal, balladák, mesék, néphitek, közmondások, zene, faragások, szöttesek, építkezés, bútortzat, erkölcs, szokások stb. Hazánk ennek a két kultúrának Összeütköző pontja. Ázsia határa nem az Ural, hanem a Duna: a magyar paraszt. Az ezeréves kultúra minden intézményes alkotása a nyugati latin-germán kultúra érdekében történt s pusztította a magyar paraszt által hordozott speciális euróázsiai kultúrát. Hála Istennek, ez a törekvés eddig megtört a magyar paraszt ellentállásán. Azonban a paraszti euróázsiai kultúra csak akkor fejlődhet nagygyá, ha intézményessé, akadémikussá, városivá válhat, ha kialakul egy új államrend: a paraszt gazdasági, társadalmi és állami rend. Ez az új államrend nemcsak a paraszt kisbirtok-rendszerének uralomra jutását jelentené, hanem a Nyugatinál sokkal mélyebb és színesebb euróázsiai kultúra végleges kifejlődését. A magyar parasztságnak így kell megvívnia a maga társadalmi harcát, hogy a szocializmushoz hasonló átfogó ideológiában a Kelet külön gazdasági és kulturális érdekében egyesítse Közép- és Kelet-Európa, valamint a Balkán parasztságát és az autonómikus elv legbátrabb végrehajtásával valósítsa meg a Kelet-Európai Parasztállamok Szövetségét. A magyar paraszt így — egyaránt távol a polgári törekvéstől és a bolsevizmustól — a demokrácia alapján állva, a jövődőt egyetlen és kizárólagos nagy történelmi evolúciót jelentő, sőt egy hatalmas, új kultúrát kiformáló társadalmi tényezőnk. Ennek az evolúciónak a kirobantása azonban csak egy politikai zsenitől várható, akinek megszületését várják a fejlődésadta keleteurópai viszonyok.

Fábián nagy vitát provokáló előadását Abaffy Béla, Mester Miklós és Rados K. Béla záróelőadása követte. A mai párttípusokat — eltekintve a legújabb korban feltűnt városi osztálydemokrata és szocialista párttól — a középkor két nagy erőtenyezőjére vezették vissza: az egyik az egyház, amely az egyházi javadalmakra és a túlvilág hatalmaira támaszkodik, a másik a világi földbirtok, a „civitas terrena“(?). Ez a kettőség a legtöbb államban fellelhető: Csehszlovákiában a hajdani kettőségnek a katolikus néppártok és a világi agrárpárt, nálunk a világi földbirtokosok által vezetett egységes párt és a katolikus keresztény gazdasági párt felelnek meg. Foglalkoztak az előadók az utódállamok paraszt- és agrárpártjainak kormányképességével és szerepével főleg a földbirtokreformmal kapcsolatosan. Rados a csehszlovák szocialista blokk és az agrárpárt 1920-as küzdelmeit vázolta, amely az egyéni földtulajdon elvének győzelmével az agrárpártot juttatta diadalhoz. Romániában ma az a helyzet, hogy a liberális párt azért

valósította meg a földreformot, hogy a nagybirtokos konzervatív pártot letörje s ez annyira sikerült neki, hogy a titkos választójog segítségével maga helyett az agrárreformmal megalapozott parasztpárt került uralomra. Végző konklúzióként az a megállapítás vonatott le, hogy az utódállamok paraszt- és agrárpártjai kormányképessége attól függ, mennyire lesznek képesek nagy, szintetikus államszervező funkciókat betölteni. Azaz tudnak-e a parasztpártok felmutatni ugyanolyan külpolitikai, katonai, állampénzügyi, közjogi tehetségeket, mint az eddigi hatalmi pártok. A parasztpártok nem számíthatnak sem a pénzvilág, sem a nagybirtokos osztály segítségére, maguknak kell tehát a harcot államok, a paraszttársadalom organizációja segítségével.

Mint látjuk, a Bartha Miklós Társaság első parasztszociális előadás ciklusában különböző foglalkozású és érdekkörű előadók foglalkoztak a tárggyal. Egy közös tulajdonság sodorta őket egymás mellé, az, hogy egyaránt a 30 évesek nemzedékének fiai. Az előadássorozat ezért nem volt egységes, de ez a többoldalú megvilágítás még nagyobb tanulsággal szolgált. Mert bár a különböző előadók, a probléma más-más oldalát ragadták meg, minden előadásból kicsendült a magyar ifjúság nagy részének egyre erősödő meggyőződése: a magyar középosztály mai összeállításában nem felelhet meg hivatásának, pótlására csak a parasztság kulturálisan felemelt és földbirtokkal megtámasztott tömegei alkalmasok, hogy ez a kulturális felemelés és anyagi megtámasztás nemzeti szükség, mert a jövő közép- és kelet európai konstelláció még egyszer és utoljára a magyarság kezébe adhatja az irányító szerepét, há akkor itt már ezek az elvek diadalra jutnak.

Egy előadásokat kísérő kommentár nem alkalmas arra, hogy mérlegeljük, van-e jelentősége és mekkora a magyar paraszttömeg mozgalom szempontjából, ha a magát megszervező intelligens ifjúság az élére áll. De hogy ez ifjúság egy jelentős részében erre megvan a hajlandóság, bizonyos, és e mellett nem lehet elmenni megállás nélkül. Íme egy csira, amelyből a sejtelmes jövő kiserkedni készül: a politikai konstellációk kialakulásának élesszemű figyelői egy érdekes mozgalom kezdetét állapíthatják meg.

Az előadások egyre nagyobb és nagyobb érdeklődő tömeget vonzottak, az agráriustól a szocialistáig, a merev konzervatívától a lobbanó ifjúig minden árnyalata képviselve volt az érdeklődőnek, talán bizonyoságául annak, hogy a parasztproblémát nemcsak az ifjúság ismerte fel, hanem az valóban a köztudatban él, csak nem volt eddig, aki felkarolta volna. A nehéz anyagi helyzetében városi proletárrá lett magyar ifjúságnak kellett visszatérni az őstelevényhez, a magyar paraszthoz. Ha mást nem is bizonyít ez, de az ifjúság egészséges életöztönét igen...

ASZTALOS MIKLÓS

MÉG EGYSZER HADTÖRTÉNELMÜNK MAI ÁLLAPOTÁRÓL¹

BÁR NEM vagyok barátja a javarészt meddő irodalmi vitáknak, ezúttal mégis szükséges, hogy válaszoljak a Magyar Szemlében megjelent tanulmányomról szóló s a Magyar Katonai Közlöny 1928 évi 9. füzetében olvasható bírálatra.

¹ Örömmel adunk helyet e cikknek szerkesztőbizottságunk kitűnő katonai szakértőjének tollából és meg vagyunk győződve, hogy e cikkek hozzá fognak járulni ahhoz, hogy fiatal nemzeti hadseregünk kereteiben idővel kifejlődjék a tudományos szempontból is számottevő hadtörténetírás. Természetesen mint mindent, így a történetoktatást is tanulni kell, mégpedig éveken keresztül, komoly történeti iskolázás során, s éppen a tudomány elsajátításának a hosszadalmas volta magyarázza leginkább azon hiányokat, melyekre munkatársunk javítási szándékából rámutat.

A szerk.

Most se vitatkozni akarok, hanem csupán helyreigazítani kívánok egyet-mást, mivel úgy látom, hogy félreértés történt. A bíráló ugyanis olyasmit következtet az említett dolgozatról, mintha én a világháború történetével való foglalkozást most még korainak vagy fölöslegesnek vélném. Ilyesmit azonban sohase mondtam, még kevésbé foglaltam írásba. Azt se állítottam és most se állítom, hogy az 1914—1918-i szörnyű világegés csupán a memoáirodalom tárgykörébe vág.

Ellenben azt írtam,¹ hogy „mai világháborús irodalmunk szükségképpen olyan téren mozog, ahol a történelmi tisztánlátás feltételei hiányzanak. Ennélfogva az 1914—1919-i időszak egyelőre csak a nagyon szükséges ő s fontos katonai szakirodalom, továbbá a memoáirodalom tárgya lehet. A hadtörténelemé igazán majd akkor lesz, ha attól a kortól már kellően eltávolodtunk, sokkal többet tudunk róla, mint ma és azt, amit tudunk, nyíltan meg is lehet írunk“.

Ebből tehát nem az világlik ki, hogy ma még ne foglalkozunk a világháborúval, hanem az, hogy különböztessük meg az oknyomozó hadtörténelmet a szorosan vett katonai szakirodalomtól, úgyszintén a memoáirodalomtól is.

Hogy minden félreértést eloszlassunk: világháborús irodalmunk alábbi három, nagyon gyakori válfaját feltétlenül ki kell az oknyomozó hadtörténelem köréből zárunk:

1. Ha egy-egy ütközetről vagy csatáról időrendbe foglaltuk a jelentéseket, parancsokat, intézkedéseket stb., stb., akkor még nem írtunk hadtörténelmet, hanem csak adatgyűjteményt állítottunk össze, amely — ha hiteles — a későbbi oknyomozó feldolgozás egyik kútfeje is lehet.

2. Nem írunk hadtörténelmet akkor se, ha azt boncolgatjuk, vajjon egy-egy intézkedés, avagy annak végrehajtása megfelel-e az N szabályzat x, y, z pontjának? Ez kétségkívül nem más, mint az illető szabályzat köréből vett s hadtörténelmi példával megvilágított katonai szaktanulmány.

3. Még kevésbé lesz az ilyen írásműből hadtörténelem akkor, ha a szerző a jelen, vagy éppen a jövő szempontjából vizsgálja az eseményeket s azt fejtegeti, hogy a világháború tanulságait miként lehet a napvilágot majd csak ezután látó szabályzatokban, vagyis a jövő háborúja érdekében felhasználni és értékesíteni.

A történelemtudomány tárgyköre a múlt és a jelen idő határán zárul. Ezen a határon túl semmiféle történetíró nem mehet, mert se napjaink eseményei között, se a jövő bizonytalan kódében nincs keresnivalója.

Természetes, hogy a 2. és 3. pontba sorolt bármely munka — ha különben jól van megírva — hasznos, sőt hézagpótló is lehet, de nem az oknyomozó hadtörténelem, hanem a szorosan vett katonai szakirodalom szempontjából.

A memoáirodalom termékeivel is óvatosan kell bánnunk. Kétségtelen, hogy ezekben nagyon sok olyan érdekes és fontos adat lehet, amelyet sehol másutt meg nem találhatunk. Ezek a naplók és emlékiratok főként akkor értékesek, ha tartalmukat az események helyszínén s azoknak közvetlen hatása alatt készült feljegyzésekből állította össze az író. Ellenben nagyon sokat vesztenek az értékükből akkor, ha szerzőjük nem egykorú jegyzetek alapján, későbbi időben foglalta írásba őket. Ilyenkor már nem a tárgyalt események alatt uralkodott s a háborút annyira jellemző bizonytalanságot, hanem az évek során leszűrődött bizonyosságot tárják elénk. Nem közvetlenek többé, mert nem az író pillanatnyi benyomásait, hanem később kialakult véleményét tükrözik vissza. Sokszor már nem is azt olvassuk, ami történt, hanem azt, aminek történnie kellett volna.

¹ V. ö. Magyar Szemle III. köt. 205.1.

Ne feledjük azt se, hogy aránylag kevés ember őszinte, nemcsak ember társaival, hanem önmagával szemben is. Vezető állásban volt férfiak örömet hitetik el magukkal, hogy a sorsnak is parancsoltak s irányt szabtak az események tovahömpölygő árjának. Nem akarják láttatni azt a néha titkos, de sokszor nagyon könnyen észrevehető kezdet, amely a háború színpadán ide-oda rángatta őket. Ezeknek is joggal mondhatná Madách Luciferje: „Előre csak önhittent utadon, hidd, hogy te még, ha a sors árja von.”

Még inkább vigyáznunk kell, ha az emlékirat szerzője valamelyik hibáját, botlását vagy éppen bűnét akarja takargatni és mentesíteni. Ez már igazoló és védőirat; természeténél fogva se tárgyilagos, tehát egymagában nem is lehet perdöntő. Az elmondottak alapján a háborús memoárirodalom termékeit — akár régiek, akár újabb korszakra vonatkoznak — nem szabad az oknyomozó hadtörténelem gyűjtőnévébe foglalnunk.

A bírálattól azt is lehet következtetni, mintha én azt állítanám, hogy minél nagyobb s minél hosszabb volt valamely háború, annál később lehet annak történetét feldolgozni. Véleményem szerint valamilyen irányban rögtön lehetővé válik a feldolgozás, mihelyt elegendő mennyiségű hiteles forrásanyag áll rendelkezésünkre. Ez az illető háború nagyságától, hosszabb vagy rövidebb voltától teljesen független.

Igaz ugyan, hogy például a poroszok és az olaszok ellen 1866-ban vívott, kétségtelenül nagy, de rövid háborúkról sokkal előbb kaptunk helyes képet, mint a 17 évvel korábban lezajlott, jóval hosszabb, bár sokkal kevésbé véres magyar szabadságharcról. Csakhogy ennek a jelenségnek a két háború viszonylagos nagyságához és hosszúságához semmi köze nincs. Okát pusztán abban a körülményben kell keresnünk, hogy az 1866 év eseményeiről és színtárlásokról hamarabb hullott le a lepel, mint a szabadságharcról, amelynek legfontosabb és leghitelesebb iratanyaga több mint 70 évig nem volt megközelíthető. A tisztánlátáshoz annyira szükséges történelmi távlat mind a két esetben megvolt, de az egyikben rendelkezésünkre állott, a másikban hiányzott a forrásanyag.

Ebből tehát az következik, hogy az oknyomozó feldolgozás se haladhat mindig időrendben, mert nemcsak tőlünk függ, hogy mit írhatunk meg, mit nem.

Azt is tévesen olvassa rám a bíráló, hogy szerintem a Hadtörténelmi Levéltárnak előbb a régiek háború történetét kell megírnia s majd csak azután foghat a világháborúéhoz. Úgy vélem, hogy ennek a kétféle munkának párhuzamosan kell folynia, de az előbbinek — a dolog természeténél fogva — az oknyomozó történetírás szabályai szerint, az utóbbinak egyelőre csak az adatgyűjtés és a katonai szakirodalom formájában.

Az, hogy a régiek hadtörténelmének szakszerű megírására nincs emberünk, fölülte elszomorító jelenség. Ezen a bajon mulhatatlanul segíteni kell, mert különben csúfos vereség érné lépten-nyomon hánytorgatott „kultúrfölényünket“, ha a nagy ügyel-bajjal, hosszas szó- és toUharc árán megszerzett nagyértékű történelmi forrásanyagot — megfelelő munkaré hiányában — nem tudnák feldolgozni.

GYALÓKAY JENŐ

PRIMO VIVERE

A MAGYAR nemzetélet alkotmányos berendezkedésének külföldi bírálói igen érdekes megállapításokat tesznek a magyar jogintézmények fejlődésének jellegzetességeivel és azok mélyebb társadalmi összefüggéseivel kapcsolatban. Azt mondják ugyanis, hogy a magyar állam alkotmányos intézményem, a magyar jogrendszer kialakulásán és ennél fogva a nemzeti

társadalom szerkezetén az első szempillantásra megállapítható az a körülmény, hogy a nemzet belső erői az elmúlt évtizedek során túlonúl igénybe voltak véve az állami berendezkedés elemi kérdéseivel s így a modern társadalmi fejlődés követelte jogintézmények megalkotása tekintetében nálunk meglehetősen elmaradás észlelhető az általános európai helyzettel szemben. Míg az összes nyugati államok, sőt a hetvenes, nyolcvanas évek körül kialakuló déleurópai nemzetek is a múlt század kilencvenes esztendeiig végleges formában építették ki alkotmányos szervezetüket, vagy legalább is tisztázták azokat a nagy alapelveket, amelyek keretei között államuk belső életerői tovább fejlődhetnek, nálunk nemcsak hogy terméketlen és sorvasztó alkotmányjogi küzdelmek bénították meg a nemzet életerőinek a kibontakozását, de ezek a küzdelmek olyan kérdések körül viharoztak, amelyek szerte Európában már úgyszólván csak a múlt emlékei közé tartoztak. Az alkotmányos monarchia ősi rendszerén kívül alig volt olyan alapvető alkotmányjogi kérdés, amelynek aktái nálunk végkép el lettek volna zárva s amelynek a modern államiság követelményeihez illő megoldásáért ne késhegyig menő küzdelemre lett volna szükség az államhatalom különböző tényezői között. A nemzeti függetlenség elsőrendű követelményei s az állami szuverenitás primitív intézményei, egyszóval az önálló államiságnak másutt mindenütt önmagától értetődő természetes velejárói, nálunk örökös kereszt-tűzésben állottak a politikai összecsapásoknak s az ország idegrendszerének központi és helyi szerveit túlnyomórészt olyan kérdések gondjai foglalták el, amelyek mindenütt Európában, vagy legalább is minden önálló államéletet élő nemzetnél, már szinte anakronizmus számba mentek.

A magyar közélet fejlődésének ez az — elismerjük, sajátságos államjogi és nemzetközi helyzetünkben következő — speciálitása volt a főoka annak, hogy a nemzetnek a nagy tűz előtti összeomlás után, mikor a végzet szinte egyik napról a másikra lesöpörte a magyar élet napirendjéről azokat a kérdéseket, amelyek az előbbi generációk életének tartalmát adtak, rendkívül súlyos viszonyok közepeit olyan társadalmi, gazdasági és szociális intézmények megalkotásával kellett bíbelődnie, amelyekre* nyugodtabb időkben nemcsak hogy tökéletesebb és körültekintőbb módon lehetett volna tető alá hozni, de amelyeknek idejében való megszervezése talán mérsékelni tudta volna a reánk szakadó katasztrófa pusztító következményeit.

Nagy érdeme a forradalom utáni törvényhozásoknak, — amelyeket egy időben pedig szokás, szinte politikai divat volt ügyefogyottsággal és tehetetlenséggel vádolni — hogy a nemzetre lavinaszerűen zúduló nagy feladatok áradatában egészséges életösztönrel választotta ki az élet folytatásához, tökéletesítéséhez, könnyebbé és elviselhetővé tételéhez szükséges problémákat és a „*primo vivere deinde philosophari*“ elve alapján fogott hozzá a katasztrófa csödtömegének a likvidálásához. Az 1920 év utáni vaskos törvénykönyvek és nemzetgyűlési naplók hasábjain vajmi csekély helyet foglalnak el az előbbi törvényhozások életében oly döntő szerepet vivő alkotmányjogi kérdések és közjogi viták, jeléül annak, hogy az ország törvényhozása arra az egyetlen helyes és észszerű álláspontra helyezkedett, hogy először meggyógyítja, megerősíti, kifejleszti a nemzet beteg szervezetét s csak azután gondolkodik az alkotmány épületén esett kényszerű csorbák kijavításáról.

Ehhez az elvhez való következetes ragaszkodásnak köszönheti a magyar ság, hogy nem egészen tíz év alatt a nemzeti újjáéledésnek, belső erői újjászervezésének s az államélet újjáépítésének bámulatos teljesítményét produkálta. A fejlődésnek ez a csodálatos tempója a nemzet meg nem támadott életerői mellett elsősorban annak a körülménynek tudható be, hogy a magyar újjáépítés felelős pallérjai féltő gondnal, ha lehetett, de szilárd eréllyel,

ha kellett, tartották távol a közélettől azokat a kérdéseket, amelyek kívül estek a „*primo vivere*“ elvének keretein. Amelyek felvetését semmiféle belső szükségyszerűség, avagy magasabb politikai ráció nem tette szükségessé, viszont a politikai aréna porondjára való állításuk egy csapásra megsemmisítette volna a nemzeti konszolidációnak eddig elért összes eredményeit.

A közvélemény megnyugvással állapítja meg, hogy az ország legfőbb politikai vezetése ma is következetesen kitart a mellett az idő és az események által igazolt álláspont mellett s bár jobbról is, balról is megvan a hajlandóság a politikusok egynémelyikéber az ország nyugalmát s a nemzet erőinek nagy nehezen kialakult egyensúlyát közjogi kérdésekkel felborítani, a kormány egy hajszálnyi koncesszióra sem hajlandó a „*primo vivere*“ rovására.

Pedig non könnyű a dolga. Az úgynevezett „trónkérdés“ állandóan itt lebeg a fejünk fölött s külső és belső ellenségeink nagy öröme, amint arra a miniszterelnök úr az egyik képviselőházi beszédében világosan reámutatott, készen áll arra, hogy ismét megbontsa az egyetértést magyar és magyar között. Mi sem mutatja az ügy figyelmet érdemlő jelentőségét, mint az a körülmény, hogy a kormány elnökének november hónapban nem kevesebb, mint négy ízben kellett határozott, világos és félremagyarázást nem tűró modorban leszegeznie a kormány ismeretes álláspontját a királykérdés megoldására vonatkozóan. Amely álláspont, a mellett, hogy az egyetlen józan, hiteles és elfogadható magyarázata a fennálló törvényes helyzetnek, egyszerűs mind a nemzet mai belső és külső viszonyai között az egyetlen észszerű és reális politika is. A kormány e politikája mögött ott találja az egész magyar társadalmat, amely az elmúlt évtizedek szerencsétlen közjogi küzdelmein okulva ebben a kérdésben azt a követelményt támasztja a kormánnyal és a törvényhozással szemben, hogy a nemzet életére csak akkor szegezzék reá az aranyos címet, ha az épület fundamentumát megerősítették, a falak repedéseit eltüntették, a tetőszerkezetet kijavították s a bentlakók sorsát, megélhetését és jövőjét minden belső és külső ellenséggel szemben biztosították.

A magyar közvélemény egészséges politikai érzékének csalhatatlan jele, hogy bár — amint fentebb reámutattunk — a novemberi hetek során bőven lett volna alkalma a régi, jó 67-es és 48-as idők emlékét felidéző alkotmányjogi küzdelmeknek örvendeznie, figyelmét és érdeklődését nem a királykérdés körül felcsapzó közjogi hitviták, hanem két egyszerű, szerény, külső formáját tekintve igénytelen miniszteri megnyilatkozás kötötte le. Mindkét megnyilatkozás úgynevezett száraz és színtelen szaktéma körül mozgott, amely jelzők korántsem azt jelentik, hogy ne olyan kérdéseket taglalt volna, amelyek a nemzet jövője szempontjából elsőrendű jelentőségűek. Mert kereskedelmi mérlegünk aggodalmat keltő hiányának, illetve e hiány állandó emelkedésének a kérdése, amelyet Búd János gazdasági miniszter világított meg a Magyar Kereskedelmi Csarnok évnyitó ünnepélyén, — éppúgy érinti a nemzet életerőinek hibátlan működését, mint a magyar adópolitikának azok a hiányosságai, amelyekre Wekerle Sándor a házadó mérsékléséről szóló törvény tárgyalása alkalmával mutatott reá a képviselőház, majd utóbb a felsőház ülésén.

Mindkét probléma megoldása szoros összefüggésben áll a magyar társadalom dolgozó osztályainak s ez osztályok életviszonyainak a konszolidálásával: a kereseti lehetőségek javulásával, a munkaalkalmak bővülésével, az áralakulás egészségesebbé tételével, a fogyasztóképeség emelkedésével, egyszóval minden dolgozó, küszködő magyar ember mi“de«napi kenyérével. A mindennapi kenyér politikája pedig a mai súlyos szociális bajok között a

lehető legokosabb s egyszersmind legszerencsésebb kormányzati politika — nem is szólva arról, hogy a mai nemzetközi helyzetben, mikor még korai és céltalan igyekezet lenne a nemzet erőit olyan célokért való erőfeszítésekre szétmorzsolni, amelyek elérése nem áll a mi hatalmunkban, az egyetlen lehetséges kormányzati politika is. Ezért fogadta a közvélemény olyan megértéssel és olyan rokonérzéssel a két szakminiszter fejtegetéseit. Különösen a pénzügyminiszternek a felsőházban elmondott beszéde, amely őszinte és bátor kritikát mondott a magyar adórendszer súlyos hibáiról, váltotta ki az érdeklődést, és az együttérzést a társadalom minden rétegéből. Ezek a hibák — amint a pénzügyminiszter a két ház egyhangú helyeslésétől kísérve reámutatott — a magyar polgár számára azt a kétes értékű dicsőséget szerzik meg, hogy a közherviselés szempontjából az első helyen áll Európa adózói között. Megelégedést keltett a pénzügyminiszternek ezzel kapcsolatban tett ígérete is, hogy igyekezni fog a magyar ember homlokáról leemelni e „legnagyobb adóteher*” rekordjának koszorúját.

Ismételjük, ezek a felelős helyről jövő, de igen prózai kérdéseket fejtegető miniszteri kijelentések sokkal inkább lekötötték a közvélemény figyelmét, mint a *pragmatica sanctio* körül fellángolt akadémikus viták. Ez érthető is, hiszen az ezernyi gazdasági és szociális bajjal küszködő társadalmat ma *pragmatica sanctio*n, szabad király-választáson, a felségjogok korlátozásán, a trónöröklési jog és a családi törvények reformján kívül elsősorban az a kérdés érdekli, hogyan lehetne a mai életre nehezedő terheken könnyíteni s a magyar sorsot elviselhetőbbé tenni. Ez a gondolkodás nem annak a jele, mintha társadalmunk érdeklődését a mindennapi élet bajai és küzdelmei között csakis a létfenntartás primitív gondjai kötnék le s ne tudna felemelkedni hétköznapi apró-cseprő herce-hurcái közül a nagy nemzeti célkitűzések és az eszményi, altruista közösségi gondolkodás szélesebb lét-határához. Ellenkezően azt jelenti, hogy a társadalom egészséges Ösztönnel tud disztingválni a realitások és a fantazmagóriák között s a való élet talajáról nem hajlandó lesiklani olyan kérdések kedvéért, amelyek legyenek bár szívet, lelket gyönyörködtetők, de mégis csak távol vannak a nemzet mai élet-lehetőségeitől. Ezért volt nagy jelentősége az említett két miniszteri expozénak, mert az volt az alapgondolat, hogy messze vagyunk még azoktól a boldog és zavartalan időktől, mikor majd fölös nemzeti energiákról beszélhetünk. Energiákról, amelyekre már nem lesz szükség a nemzet elemi életfeltételeinek megszerzéséért folyó küzdelemben, de amelyeket már gondolkodás nélkül áldozhatunk fel a „deinde philosophari“ kérdés fölött összecsapó torzsalkodásoknak. Még csak ott sem tartunk, hogy összes nemzeti energiáink épségéről tehetnénk szót s hol vagyunk még a fejlődésnek attól a fokától, hogy ez energiák teljességét tudnánk latba vetni egy-egy, főként érzelmi világunkkal kapcsolatban álló kérdés megoldásáért.

Meg vagyunk győződve arról, hogy a kormánynak november utolsó napjaiban kelt az a nagyjelentőségű elhatározása, hogy a szervezetlenség, egységes programra és tökehiány miatt már-már szinte aggasztó módon visszafejlődő kiviteli politikánkat két állami jellegű exportintézmény felállításával szilárd alapokra helyezi és egységesen organizálja, sokkal többet használt a nemzeti jövő ügyének, mintha épenséggel nem aktuális alkotmányjogi jellegű kérdések tisztázása végett felborítja a magyar közélet békéjét és nyugalmat.

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

—Az amerikai elnökválasztás; Hoover egyénisége. — Angol-amerikai angol-japán angol-francia viszony. — Francia kormányválság; Stresemann. — Maniu-kormány; horvát kérdés. — Lengyel külpolitikai események —

A REPUBLIKÁNUS párt váratlanul nagy győzelme az amerikai elnökválasztásnál további négy évre, de valószínűleg nyolc esztendőre — Hoover újra megválasztását a következő periódusra majdnem biztosra kell vennünk — stabilizálta az Egyesült-Államok politikáját és irányát a „jó-lét“ (prosperity) és a békés imperializmus útján. Az utolsó nyolc év példátlan gazdasági fellendülése után, amely a bőség határait mind szélesebb körökre terjesztette ki, nem is látszott valószínűnek, hogy a demokrata jelölt komoly esélyekkel futhasson. Ez csak akkor lett volna lehetséges, ha legalább egy évvel a választás előtt olyan politikai vagy gazdasági esemény jött volna közbe, amely az uralmon levő adminisztrációt a választók széles rétegei előtt kompromittálta volna. De minthogy a fokozatos emelkedés vonala sem az utóbbi évek, sem az utóbbi hónapok folyamán nem hajlott el, kétségtelennek látszott, hogy a republikánus tömegek zárt falanxban fogják szavazatukat a Coolidge-kormány kereskedelmi titkárára (miniszterére) leadni és hogy ezenkívül a köztársasági szavazatokhoz csatlakoznak a középállamok és a kelet konzervatív szavazói is. Ehhez járult még hogy a személy szerint nagyon rokonszenves és férfias demokrata jelölt, „Al“ Smith két szempontból idegenkedést váltott ki a közvéleményből, amely bizonyos előítéletekkel szemben lassan és nehezen evolúál. Smith ugyanis katolikus, és a tradicionális demokrata elveknek megfelelően, továbbá mint Newyork állam kormányzója, szerzett tapasztalatai alapján, a prohibicionizmus liberálisabb kezelése mellett foglalt állást. Ettől és a farmerek támogatásától eltekintve, melyet Smith taktikai okokból vett fel programjába, a republikánus és a demokrata kormányzási programútok lényegükben nem különböztek egymástól.

Hoover rekordgyőzelme, mely a november 6-i választás napjának estéjén már nyilvánvalóvá vált, mégis meglepetésként hatott. Még a legoptimistább köztársasági kortes sem várta a szavazatok olyan alakulását, hogy negyven államban a szavazatok többsége a köztársasági jelölt mellett nyilvánuljon meg és így az 531 elnökválasztó közül 444 republikánus legyen és csak 87 demokrata, amire eddig még nem volt példa elnökválasztásnál. Ha azonban a szavazatok számarányát tekintjük — a szavazók maguk tudvalevőleg államonként elektorokat választanak, és pedig annyit, amennyi az arra az államra eső szenátorok és képviselők együttes száma — akkor az eredmény lényegesen jobb a demokraták részére, mert a húsz millió Hoover-szavazóval szemben tizenhárom millió esett Smithre. Így míg az elektor-kollégiumban Hoover érte el a rekordot, addig Smith, pártja szempontjából, bizonyos mértékig meg lehet elégedve, mert a legnagyobb szavazatszámot kpta, amelyet valaha demokrata jelölt elért. Viszont kétségtelen, hogy ez avereség a pártot, amely úgysem volt sem egységes, sem szilárd, rend-a üli mértékben visszavetette és tulajdonképpen kontemplatív szerepre kívhozhatja, mindaddig, amíg a fejlődés ritmusa a republikánus rezsim karyatlását nem váltja ki.

Hoover életének jelentékeny részét külföldön — Angliában, Dél-Afrikában és Kínában — töltötte; a háború utolsó évében előbb mint a belga, később a közép-európai segélyakció vezetője, az európai viszonyokkal is közvetlen tapasztalatokból ismerkedett meg. Kétségtelen, hogy ezzel

olyan ismeretértékeket visz a Fehér Házba, amelyek annak lakóinál eddig szokatlanok voltak. Vájjon ezek az ismeretei és tapasztalatai nála, mint gazdasági imperialistánál és jólétszervezőnél, a politikai síkra áttéve, hogyan fognak jelentkezni, azt ma, amikor nyilatkozataiban ezt a pontot teljesen nyitva hagyta, nehéz lenne megmondani. Valószínű, hogy a problémák megértésénél és kezelésénél, szinte önkénytelenül is, közelebb fog jutni az európai állásponthoz és hogy egyrészt ő maga nem lesz azon a primitív véleményen, amely az öreg kontinenst csak szeszélyes háborúsfészeknek tekinti, másrészt értékelné fogja Amerika szempontjából Európa gazdasági felvevőképességének javulási lehetőségeit is. Semmi esetre sem fog azonban egyoldalúan Európa-barát politikát folytatni. Ennek rögtön jelét adta legelső cselekedetével is: néhány nappal megválasztása után, a Coolidge elnök által rendelkezésére bocsátott Maryland cirkálón, Kaliforniából körútra indult, hogy meglátogassa Közép- és Dél-Amerika főbb államaival és ezzel is tanujelét adja annak az érdeklődésnek, amellyel a nagy északi köztársaság a déli kontinens államai és lakossága iránt viseltetik. Ismerve Hoovernek az Egyesült-Államok Nikaragua-politikájával szemben elfoglalt elítélő álláspontját, ennek a látogatásnak nemcsak szimptomatikus, hanem programmatikus jelentősége is van. A Hoover-adminisztráció az érdekközösség és a szolidaritás érzésének kifejtését fogja keresni Észak- és Dél-Amerika között, hogy politikájának a Monroe-doktrína ma már nehezen alkalmazható merevsége helyett, rugalmasabb és formálhatóbb alapot adjon Európára, de elsősorban a Brit Birodalom és Japán irányában.

A nagyobb délamerikai államok egyelőre még renitensek az északi testvér törekvéseivel szemben. Argentína, Brazília és Chile, egyes más kis államokkal együtt, nem írták alá a Kellogg-paktumot és minthogy abban az általuk el nem ismert Monroe-doktrinának megerősítését látják, nem is szándékoznak aláírni. Fog-e ezen az állásponton Hoover látogatása változtatni, hajlandók-e az Egyesült-Államok a száz év előtt üdvösnek bizonyult, de ma már elavult és támadásnak kitett doktrínát elejteni és a hatalmukban növekvő délamerikai államok önállósági törekvéseit elismerni, ezt valószínűleg csak március 4-e után fogjuk megtudni, amikor az új kongresszus megnyitásával együtt Herbert Clark Hoover elfoglalja George Washington örökét.

A világpolitikának egyik legkényesebb pontjává lett az angol-amerikai viszony. Az angol-francia leszerelési megegyezés bejelentését követő kontroverzia ha nem is barátságatalanná, mégis állandóan bizalmatlanabbá és hidegebbé tette a világ két legnagyobb birodalma, a két angol-szász nemzet közötti viszonyt. Az Óceán mindkét oldalán igen komoly hangok mutatnak rá az elidegenedés veszélyeire. Baldwin angol miniszterelnök egyik legutóbbi beszédében célzást is tett arra, hogy míg a civilizált világ többi államférfiai a Népszövetség által alkotott környezetben időnként találkoznak egymással, megismerkednek egymás felfogásával és érdekeivel és így a távolság által növelt elidegenedés helyett közeledést tudnak létrehozni, addig Amerika államférfiai kívül maradnak ezen a kontaktuson; a többi vezetőállamférfiak nem ismerhetik meg közvetlenül az ő felfogásukat és viszont ők is izolálódnak más nemzetek és államférfiaink véleményétől.

A szabadságáról visszatért Chamberlainnek egyik legnehezebb feladata lesz, hogy azt a feszültséget, amely a két angol-szász nemzet között fennáll, megszüntesse, és hogy a tengeri leszerelés kérdésének megoldása által — ami súlyos, de talán nem megoldhatatlan probléma — helyreállítsa a régi barátságos jóviszonyt, amivel a világbékének egyik fenyegető veszélyét hártaná el. Másik kényes világpolitikai feladata az angol külügyi államtitkárnak a kínai kérdés kezelése és megoldása. György király a parlament

mostani legutolsó ülészakát megnyitó trónbeszédében különös melegséggel emlékezett meg arról a régi barátságról, amely Japánt Nagybritanniához fűzi. Amióta az angol-japán szövetség a háború után, épen az Egyesült-Államok érzékenysége való tekintettel megszűnt, ilyen mértékű barátságos közeledés a két szigetország között nem mutatkozott. De ennek legutóbb már nyilvánvaló jeleit lehetett észrevenni. Előbb a tengeri leszerelés kérdésében Japán fenntartás nélkül hozzájárult az angol-francia megegyezéshez, legújabban pedig megállapodtak abban, hogy a nankingi kormánnyal szemben állandóan, teljes egyetértésben fognak eljárni, politikájukat és lépéseiket előre meg fogják beszélni. Ez a Távol Keletre kötött antant cordiale, amely, mint ezt Tokióban és Londonban egyaránt hangoztatják, természetesen nem zárja ki más hatalmak csatlakozását, nyilvánvalóan frontot alkot az amerikai doktrinérizmusból folyó, talán túlságosan Nanking-barát washingtoni politikával szemben.

Az angol-francia viszony jellege és alakulása körül erős vita fejlődött ki a brit parlament megnyitása alkalmából. A felirati vita tulajdonképpen elsősorban a kormány külpolitikája körül forgott: úgy látszik MacDonald és Lloyd George a konzervatív kormány külpolitikáját tartják annak a leggyengébb pontnak, amelyen a Baldwin-adminisztrációt a közelgő — valószínűleg 1929 májusban tartandó — választásokra való tekintettel legsikeresebben támadhatják. A Chamberlaint helyettesítő Cushendun lord nem egészen világos és magyarázatra szoruló kijelentései után, az angol-francia viszony mibenlétét Stanley Baldwin körvonalazta, az őt jellemző kristálytisza gondolkozással és józansággal, legutóbbi beszédeiben. Reámutatott arra, hogy a két ország szorosabb kooperációja semmi esetre sem történhetik harmadik hatalmak hátrányára és hogy Nagybritanniát Németországhoz ugyanaz a barátság fűzi, mint Franciaországhoz, amellyel viszont a háború előtti jóviszony soha meg nem szűnt.

A legfontosabb probléma, amit ennek az európai politikai háromszögnek — Anglia, Franciaország és Németország — a legközelebbi jövőben meg kell oldania, a jövételi kérdés. A Dawes-tervezet reformjára irányuló tárgyalások, melyek a „szövetséges“ hatalmak kormányai és Németország között folynak, és tulajdonképpen még nem jutottak elvi eszmecserénél tovább, az a legfontosabb téma, amely miatt a francia kamara zárt többséggel ragaszkodott Poincaré kormányon maradásához. Kabinetjének júniusról őszre halasztott válságát ugyanis meghozta a radikális szocialistáknak Caillaux vezetése alatt végrehajtott ravasz, de kétséges sikerű manővere. A november 4-i angersi kongresszuson, amikor a mérsékelt vezérek már visszatértek Párizsba és a delegátusok nagyrésze vidékre, Caillaux-ék elfogadtattak egy olyan javaslatot, amely a kongregációk Franciaországba való visszatérésének, a katonai költségvetés leszállításának és az államhivatalnokok szakszervezetbe tömörülésének kérdésében szoros marsrutát adott a párt tagjainak és ezzel lehetetlenné tette a pártot képviselő minisztereknek, hogy egy nem tisztán baloldali kormányban tovább is bent maradjanak. Minthogy másnap a négy radikális-szocialista miniszter — Herriot, Albert Sarraut, Queuille és Perrier — beadták lemondásukat s ezzel a nemzeti koncentráció kormányának alapját döntötték meg, a mereven metodikus Poincarénak sem maradt más hátra, minthogy előterjessze az összkormány lemondását a köztársaság elnökének. A közvélemény és a parlament, de különösen a szenátus hangulatát tekintve, első perctől kezdve majdnem kétségtelen volt, hogy Poincaré utóda csak Poincaré lehet. Pár napi vajúdas után így is történt és ez a nagy államférfi, aki úgy látszik megelégedte a radikális-szocialisták bizonytalan és veszedelmes támogatását, vállalta, hogy nemzeti koncentráció helyett köztársasági koncentrációs kor-

mányt alakít, kihagyva a szélső balt, Herriotékat és a másik oldalon a hozzá mindvégig hűséges, de talán túlságosan hangosan és erőszakosan jobboldali nacionalista Marin-csoportot. És ha a júniusi lappangó krízis alkalmával úgy látszott, hogy Poincaré a budget tető alá hozatala után, jövő januárban, végérvényesen meg kell, hogy bukják és átadja helyét egy Briand—Tardieu- vagy csak Tardieu-kormánynak, ez a mai helyzet azt mutatja, hogy Franciaország kormányzása az állam eminens érdekéből, az ország túlnyomó többségének bizalma alapján ismét hosszabb ideig, de legalább is a jóvátételi és a Rajna-kérdés végleges megoldásáig az ő kezében marad.

November elején Stresemann is visszaérkezett majdnem féléves betegszabadságáról és személyiségének erejével ismét színt és súlyt adott a német külpolitikának. Nagy külpolitikai beszédében (november 19) kategórikusan hangsúlyozta, hogy Németországnak az egész rajnai megszállott terület mihamarabb való kiürítésére igénye van és hogy ez az igénye sem más problémák megoldásától, sem egyéb feltételtől nem függ, továbbá félreérthetetlenül megformálta azt a tételt, hogy a jóvátételi kérdés rendezésének bázisa kizárólag Németország újból megvizsgálható teljesítőképessége lehet. A német kormány memoranduma, melyet Londonban, Párizsban, Brüsszelben és Rómában nyújtott át, ezt a tételt fejtette ki és magyarázta meg. Ezzel ellentétben áll a szövetségeseknek állandóan hangoztatott tézise, hogy a németek által fizetendő jóvátételi összegnek legalább is egyenlőnek kell lennie azzal az összeggel, melyet a szövetségesek tartoznak hitelezőiknek fizetni, hozzáadva Franciaországnak az elpusztított vidékek újjáépítésére fordított költségei évi törlesztését. Stresemann külpolitikai állásfoglalása megmutatta, hogy a birodalom többsége mögötte van, mert a beszédét követő szavazásnál, amely neki 219 szavazatot adott 98 ellen, a kormány ereje és az ő személyébe vetett bizalom nyilvánult meg. Valószínűnek látszik, hogy most már sikerülni fog Müller kancellárnak végrehajtania nyári tervét és „a nagy koalíció pártjainak kiváló személyiségeiből alakult kormány” helyett, létre fogja hozhatni — valószínűleg személyváltozás nélkül — a „nagy koalíció kormányát”.

A balkáni fronton nagyjelentőségű és számunkra egyáltalában nem ellenszenves változás Maniu Gyula kormányalakítása Romániában, amely dramatikus hirtelenséggel következett be. A liberális párt hetvenöt éves uralkodása alatt ez volt az első eset, hogy a hatalom berkéből kikergették Őket s hogy a Bratianuk nem akkor mentek el, amikor taktikai szempontból ez számukra kívánatosnak látszott, hanem a közvélemény ellenállhatatlan nyomása söpörte el őket. A régens-tanács Jón Bratianu halála után, öccse, Vintilla, kormányának tudvalevőleg egyévi próba-időt engedélyezett, amely alatt végre kellett volna hajtania a leu stabilizációját és külföldi kölcsönnel megkezdeni az ország reorganizációját. Ez év tavasza óta majd minden hónapban hivatalos közlés jelezte, hogy a külföldi kölcsön már megvan, aláírása küszöbön áll, vagy már alá is írták. A tények azonban másképp állottak. A külföldi bankárok legutóbb, úgy látszik, módját ejtették annak, hogy közöljék a régens-tanáccsal, hogy csak egy, az egész ország bizalmát bíró stabil kormánynak adhatják meg a kölcsönt, olyan kormánynak, amely képes is garantálni a kölcsön feltételeit; Bratianu Vintillának ez adta meg a kegyelemdőfést és amikor Titulescu koncentrációs kísérlete, melyet a londoni követ teljesen meggyőződés nélkül hajtott végre, csődött mondott, természetes volt egy tiszta parasztpárti kormány alakulása.

A kormánynak Maniu Gyulán kívül hat erdélyi tagja van; négyen közülük — Maniu, Vajda-Vojvoda Sándor, Vlád Aurél és Popovici Mihály

— a magyar parlamentben járták a politika iskoláját. Mint a gyulafehérvári deklaráció — 1918 december 1 — aláírótól, mi azt várhatnánk tőlük, hogy gondjuk lesz a kisebbségek egyenjogúságának ama legteljesebb biztosítására, melyet ebben az okmányban ígértek.

A Maniu-kormány, egyes határterületek kivételével, megszüntette a cenzúrát — ez Romániában eddig ismeretlen helyzetet teremt — és a népakarat teljesen szabad megnyilvánulását ígérte a közelgő választásokon. Egész Európa érdeklődéssel figyeli, mint fog a jó szándékokkal telt kormány programjának és herkulesi feladatának megfelelni, hiszen hosszú tradíció alapján nemzeti szokássá vált és meggyökeresedett, igen súlyos és komoly hibákkal kell megbirkóznia, amelyet hatalmas egyének, klikkek és csoportok szövvényes érdekei szőttek össze.

Sokan érdeklődve figyelik azt is, vájjon az elvben hasonló horvát parasztpárti mozgalom képes lesz-e sikert elérni az egyeduralomra törekvő, illetve egyeduralmukat mindenáron fenntartani akaró szerbek ellen. Állítólag történetek kísérletek kiegyezés létrehozására, de egyben úgy látszik a kormány ezzel párhuzamosan fokozatosan erélyes rendszabályokat léptet életbe a horvátok letörésére. Lesz-e erő és kitartás a többszázados független, autonóm és civilizált életre visszatekintő horvátokban ahhoz, hogy kivívják maguknak azt a pozíciót, amely őket az Adria, Dráva és Duna között joggal megilleti, azt ma még nem tudjuk megítélni. A horvátok és horvátországi szerbek erélyesen tiltakoznak az úgynevezett „amputáció“ ellen, amely egynemely szerb körökben felkapott gondolat, és amely abban áll, hogy Horvátországtól elválasztanák Szlavóniát és ezt a délmagyarországi területekhez csatolva, Nagy-Szerbia mellett tartanák, míg másrészt Horvátország többi területeit független államként hagynák hátra: boldoguljon magában. A kissé zavaros tervben nem világos, mi történnék a Horvátországon túl lakó és a szerb anyaállamtól elválasztott szlovénekkal, akik ma oly államim eleme a háromegy királyságnak, hogy soraik közül került ki az a miniszterelnök is, aki mint „jó“ elefánt a renitens horvátokat megszelídíteni hivatott.

A lengyel-litván tárgyalások, amelyek folytatására a népszövetségi Tanács a két államot legutolsó ülésén ismét nyomatékkai felhívta, a königsbergi újabb konferencia után szinte végérvényesen holtpontra jutottak. A litvánok merevsége megakadályozta még azt is, hogy a legszűkebb határforgalom szabályozásán kívül bármilyen forgalmi megegyezés jöjjön létre, bár Zaleski lengyel külügyminiszter felajánlotta annak kijelentését, hogy egy ilyen megegyezés a vilnai kérdést teljesen érintetlenül hagyná. A lengyel-litván viszály tehát egyévi huza-vona után ismét visszakerül a Tanács asztalára. A december 10-én Luganóban képződő tanácsülésnek, melyen március óta először fognak ismét együtt résztvenni Briand, Chamberlain és Stresemann, az államférfiak magánbeszélgetésein kívül, egyetlen legfontosabb témája ez a probléma lesz. Sok fejtörésre fog okot adni, mert nehéz lesz a Tanács tekintélyét nem gyengítő olyan közvetítő megoldást találni, amelyet lehetséges lenne a litvánok által elfogadtatni. És kétséges, hogy a Tanács, illetve a nagyhatalmak, hajlandók lesznek-e erkölcsi vagy anyagi nyomást gyakorolni Litvániára és ha igen, miképpen lehet ezt érvényre juttatniok?

Zaleski lengyel és Walko Lajos magyar külügyminiszterek november 30-án Varsóban írták alá a többhavi tárgyalás után megkötött lengyel-magyar békéltető és választott bírósági szerződést. A két ország hat évszázados tradicionális barátságán, amely a jó szomszédságon alapult, nem változtatott ennek a szomszédságnak időleges megszűnése sem. A magyar lélekben a lengyelek iránt és a lengyelek szívében a magyarok iránt ugyanaz

a vonzalom él, mint Nagy Lajos vagy Báthory István korában. Érdekelletét ma sem választja el a két államot, és ennek s ezenfelül az egymásba vetett legteljesebb bizalomnak, tanúsága ez a szerződés, amely a két ország között természetesen kizárja a konfliktusnak még a lehetőségét is és a vizályt okozó kérdéseket kivétel nélkül békéltető eljárás elé utalja, a jogi problémákat pedig egy választott bíróság döntése alá bocsátja. Az az ünnepestés és meleg fogadtatás, amelyben a magyar külügyminisztert Varsóban részesítették, a lengyel külügyminiszter beszéde, aki a lengyel-magyar barátság alapjaként az igazságot, mint a béke egyik elemét említette, továbbá a lengyel sajtó egyöntetű meleg kommentárjai egytől-egyig biztosítékai annak, hogy a három csonkból újjászületett lengyel államban, bár a körülmények folytán nem is mindig azonosan érdekelt, de jóindulatú barátokat bírunk.

OTTLIK GYÖRGY

AZ ANGOL KÖZÉPISKOLÁK

A KULTÚRPOLITIKUSRA és pedagógusra különös ingerrel hat az angol közoktatási rendszer a maga sajátos kuszátságával, éppen nem logikus és éppen nem arányos szerkezetével. Ez a rendszer nem elméleti megfontolások, egy centralizált hatalom hivatalnoki spekulációjának eredménye, hanem mintegy vadon nőtt az angol társadalom történeti talaján, növekedésének főhajtóereje mindig a gyakorlati szükséglet volt. Az autonómikus angol szellem a központi állami hatalmat csak a 19. század végén engedte belenyúlni a közoktatás fejlesztésébe, csak akkor, amikor a helyi hatóságok és felekezetek a mind költségesebbé váló iskolák szükségleteinek teljes fedezését nem tudták tovább vállalni. A súlypont azonban ma is — a tetemes állami segítség ellenére — a helyi hatóságokon nyugszik. Ezért nem alakulhatott ki olyan átlátszó, szimmetrikusan rendezett, minden ízében világosan egymásba kapcsolt, szinte geometriailag kimért iskolarendszer Angliában, mint amilyen a francia vagy a német központilag tervszerűen szervezett közoktatásügyi szervezet, vagy a mi Ratio Educationisunk, melynek gyökerei a francia felvilágosodás racionalizmusába nyúlnak. Mintha a lelkek kertészetében a nevelés terén is érvényesülne a különbség a magára hagyott természetes angol kert és a nyírott fájú-bokrú racionalista francia kert közt.

Az angol iskolarendszer nagy labirintusában e sorok fonalán csak a középiskolák útját akarom most bejárni. Ezek közül is nem a mieinkhez hasonló bejáró középiskolákat, a Day-School-okat,¹ hanem az intemátusokkal kapcsolatos, ősrégi Public School-okat, az angol nevelő géniusznak legsajátosabb történeti alkotásait.

Az ANGOL Public School-ok intemátusokkal egybekötött középiskolák, melyek mint alapítványi intézmények teljes önkormányzattal rendelkeznek s közvetlen kapcsolatban vannak a szintén alapítványi, az államtól független régi egyetemekkel, (Morddal és Cambridge-zsel. Az első ilyen iskolát Winchester nagy püspöke, William of Wykeham alapította 1382-ben, hogy az (Mordban ugyancsak tőle alapított New College növendékeit a winchesteri iskola készítse elő az egyetemre. Már ekkor, a 14. században alapított intézményben megtalálhatók a mai Public School-ok szellemének alapvonásai: a tanulók elég fejlett önkormányzata (self-government), vagyis a prefektusi rendszer, az élénk testületi élet, s — ami ezeket az iskolákat igazán naggyá és példaadóvá tette: a legfőbb cél a jellemnevelés. Mindjárt az első ilyen iskolának Wykeham ezt tette jelszavává: az erkölcs teszi az embert. De a többi ősi iskolák is hasonló célból jöttek létre még a középkorban, vagy a renaissance s a reformáció idején: például az eton-i iskola 1440-ben, a

¹ Ezek fejlődése igazában csak 1902 óta indult lendületnek, amióta az állam segíyezi őket és felügyel rájuk. Különösen a háború óta megsokszorozódott a Day-School-ok és tanulók száma. 1904-ben 575 fiú- és leányközépiskola volt 97.698 tanulóval; 1924/25-ben már 1.301 bejáró középiskola volt 367.564 tanulóval, kiknek száma ma már túljár a 400.000-en. A középiskolát végzett leányok száma megnegyeszerződött az utolsó két évtizedben.

rugby-i 1567-ben, a harrow-i 1571-ben stb. Mindegyiknek megvolt a maga individualitása, sajátos hagyományos szelleme.

Amikor Thomas Amold száz évvel ezelőtt a rugby-i iskola headmastere lett, a reformjai nyomán a többi *boardingschool* is modernizálódott, tantervét kiszélesítette, a matematikát és a franciát kötelező tárgyá tette, a történelmet elevenebb módszerrel kezdte tanítani s a játékoknak is, melyek ma ez iskoláknak annyira jellemző vonásuk, szervezett formát adott. Ezek az iskolák a század közepe felé nagyban fellendültek, mintájukra számos új iskola keletkezett, mert a szükséglet e téren egyre emelkedett.

Ennek egyik oka az angol középosztály gyors gazdasági és politikai emelkedése: a vagyonos középosztály is olyan nevelésben akarta részesíteni fiait, amely eladdig csak az arisztokrácia kiváltsága volt. Mindjobban növekedett azoknak az angoloknak száma, akik éveken keresztül hazájukat a külföldön vagy a gyarmatokon szolgálták, de fiaikat otthon akarták neveltetni. A birtokán élő angol földesúrnak is a vasút megkönnyítette fia kollégiumban való neveltetését. A világháború óta pedig különösen nagy a Public School-okba törekvők száma. Mindnyája tömve van, s akárhány új keletkezik, mindjárt meg is telik.

Ennek főoka az angol *bejáró* középiskoláknak, *day-school-jainak* 1902 óta megindult demokratizálódása, mely a háború óta még nagyobb méreteket öltött. Az 1902-i törvény ugyanis az államsegély fejében kikötötte, hogy a tanulók 25%-a ingyenes legyen. Ezzel egy csapásra megváltoztatta a középiskolák addigi plutokratikus kasztjellegét: az iskolák tanulóinak egynegyede szegényekből állott. Erre a vagyonos szülők — részben divatból és nagyképűségből (snobbery) — az internátus public school-okba iparkodtak bejuttatni gyermekeiket, amelyeket a közfelfogás különben is évszázadok óta a legjobbaknak tart. A növekvő szükségletet a régiek mintájára most szervezett újabb Public School-ok iparkodnak kielégíteni. Eredetileg hét Public School volt: Winchester, Eton, Harrow, Westminster, Charterhouse, Rugby és Shrewsbury. Egyes helyi középiskolák (Grammar Schools) a 19. század első felében átalakultak Public School-lá (Uppingham, Repton, Sherborne, Tonbridge). A Viktória-korszakban e szám néhány új alapítással bővült (Cheltenham, Marlborough, Radley, Lancing, Rossall, Clifton, Maivem, Bradfield). Ma már 175 iskola tartja magát Public School-nak s képviselteti magát a headmasterek konferenciáján. Több is ennek nevezi magát (a Public School-nak nincsen ugyanis semmiféle hivatalos definíciója), azonban a szigorúbb közvélemény körülbelül 25-öt, a legrégebbieket, tartja igazi Public School-nak.

A régi Public School-oknak az angol nemzeti szellem és hatalom fejlesztése terén játszott nevelő szerepét legjobban VII. Edvárd király fejezte ki, amikor a rugby-i iskolának újonnan épített dísztermét 1909-ben megnyitotta: „Rugby nemcsak a tudományos nevelés terén szerzett érdemeiért nevezetes, hanem még inkább a becsületről, a férfiaságról és a közszellemről alkotott magas eszményeiért s mindazokért a tulajdonságaiért, amelyek a mi Public School-jainkat a nevelés legkiválóbb helyeivé avatták kerek e világon. Azok az eszmények és tulajdonságok, melyeket a kiváló tanárok serényen ápoltak és mint megbecsült hagyományt nemzedékről-nemzedékre átadtak, mély nyomokat hagytak nemcsak ezeken a szigeteken, hanem az egész birodalomban és a világ valamennyi részén/ S valóban, századokon keresztül ezekből az iskolákból került ki a csodálatosan fejlődött Angliának legtöbb nagy államférfia, hadvezére s kolonizálója. Ezekből az iskolákból csírázott ki a brit organizáló és kormányzó erő, politikai és diplomáciai szívósság és éleslátás, Angliának a félvilágot kormányzó szellemi arisztokráciája.

Csak néhány példát. Csupán a Viktória-korszakban az Eton College-ből indult fényes pályájára hat miniszterelnök (Grey, Melbourne, Derby, Gladstone, Salisbury, Rosebury); nagy pártvezetők, mint Kicks-Beach, Randolph Churchill, Balfour, Peel; kiváló hadvezérek, mint Wellington és Roberts, indiai kormányzók, mint Auckland, Canning, Elgin, Dufferin, Lansdowne, stb.; olyan költők, mint Swinburne, s írók, mint Haliam és Milman; olyan tudósok, mint Herschel. A nagy etoni csillaghalmazból csak a legfőbb állócsillagok nevének fényét vetítettem ide. Hasonlóképp a harrow-i iskolának is megvannak a maga kiváló fiai. Ez az iskola is a nagy államférfiak alma matere, sőt egyenest *School of Prime Ministers*-nek címezték. Spencer Perceval, Goderich, Peel, Aberdeen, Falmerston, a mai Baldwin miniszterelnökök Harrow alumnusai voltak; itt tanult Byron, Dalhousie, Charles Buller, Lord Shaftesbury. Rugby-ből került ki sok elsőrendű politikus között Sir Austen Chamberlainé, a mostani külügyminiszter is.¹

A Westminster-College öt miniszterelnökkel dicsekedhetik \$ egy sereg más nagy politikussal, olyan fiókkal, mint Gibbon és Froude, olyan költőkkel, mint Dryden és George Herbert, olyan filozófusokkal, mint Locke és Bentham, olyan teológussal és himnuszfióval, mint Charles Wesley s olyan építőmesterrel, mint Christopher Wren.

A tekintélyes és régi Public School-ok nagyrészt vidéki kis városokban, ezek szélén, a szabad természet ölén állnak, s hatalmas telepükkel szinte külön kis iskolavárost alkotnak. Némelyik iskola régi történeti miliőben fekszik (például Eton a Windsor-Castle tövében, Winchester a csodálatos 12. századbéli dóm mellett stb.). De maguk is sok százados épületeikkel, rengeteg ősi hagyományukkal és emlékművükkel mind nagy történetet jelentenek. Pusztán a környezet s a hagyomány történeti levegője már a legnagyobb nevelő hatás állandó forrása. Maguk az ódon százados épületek, ezek minden köve, emléktáblája, képe, szobra, az eredeti iskolatermeknek ma muzeális értékű padjai és faburkolatai, melyekbe etonian, harrowian, rugbyban boy korában Anglia legnagyobb fiai ma is láthatóan bevették nevüket; a gótikus kápolnák csodálatos fafaragásai, színes művészi ablakfestményei, nagyszámú síremlékei — mind kegyeletre, a múlt megbecsülésére, a fejlődés történeti folytonosságának megőrzésére, a nemzet nagyságának tudatára és a nemzeti jövővel szemben való felelősségre érzévtelenül nevelnek. Hogy az angol nem radikális forradalmi nép, hanem a lassú természetes társadalmi fejlődésnek mindig retrospektív nemzete, mely a maga nemzetpolitikai programjának, világhatalmi állásának megvalósítására nem években, hanem századokban gondolkodik: a nemzetnek ez a történeti makroszkópiája és epikus nyugalma részben onnan fakad, hogy vezető társadalmi rétege évszázadokon keresztül a Public School-ok történeti levegőjét szívta.

Nem lehet feladatomban itt a főbb Public School-ok épületeinek s berendezésének egyenként való leírása. Bár minden kollégium már külön hosszú történeti kialakulása miatt is sajátos individualitás, mégis vannak tipikus épületek, amelyek valamennyi College-ben megtalálhatók. Rendszerint legrégebb, az alapítás korából való épület a kápolna (Chapel), mely mindmáig megtartotta a kollégiumi életben középponti jelentőségét. Hetenkint

¹ Elméjük fénye már az iskolában felcsillant. Mayo, a harrowi-iskola mestere, írja a nyáron megjelent memoárjaiban, hogy mint a matematika tanára, kétségbeesetten állapította meg az első órán, hogy tanulói a matematikából semmit se tudnak. „What am I to do with boys, who know nothing?” (Mit csináljak ezekkel a fiúkkal, akik semmit sem tudnak?) — kiáltott fel. „Please, sir, teach us!” („Tanítson meg, kérem, bennünket!”) — szölt közbe az egyik gyerek. S ez a fiú Winston Churchill, világháború egyik megnyerője volt.

csak háromszor van hétköznapokon rövid istentisztelet, vasárnap azonban reggel, dél felé és délután (6 órakor). Részletes szabályzat határozza meg minden osztály helyét a kápolnában, a be- és kivonulás sorrendjét, az istentisztelet alatt való teendőit. Egyik legszebb látvány a sok száz ifjúnak csodálatos rendben való be- és kivonulása. A konfirmációra különös gondot fordítanak; Eton-ban mindig az oxfordi, Harrow-ban a londoni püspök végzi.

A történelmi érzék és a nemzet hősi halottainak kultusza egy lelki töről fakad. Egy nemzet sem emel annyi kegyelettel emlékműveket hősei számára, mint az angol. A Public School-ok kápolnái, dísztermei, könyvtárai s parkjai tele vannak azoknak a háborúknak emlékeivel, melyeket a college fiai is Anglia nagysága érdekében vívtak. A napóleoni, a sebastopoli, az indiai s a búr háborúk hősei az ifjakat úgyszólván minden léptükben megszólítják, amikor a sok fehér márványlapon csillogtatják nevüket. Itt valóban elmondhatjuk: Si monumenta requiris, circumspice. A világháború elején tűnt ki legjobban a sok emlékmű nevelő hatása. A college-ek fiaiból kerültek ki Kitchener lord első önkéntes századai. Maga Eton 5.660 tisztet adott a hadseregnek, kiknek egyötöde, 1.157 esett el; a harrow-i hősi halottak száma 650. Majdnem minden nagyobb Public School nemcsak márványtáblákkal s egyéb monumentumokkal áldoz hősei emlékének, hanem külön *War Memorial Chapel*-lel, olyan remekbe készült kisebb kápolnával, amelynek falán, vagy díszesen elhelyezett könyveiben sorolja fel azok nevét és tetteit, akiknek a college acélozta meg hajdan a lelkét a hazafias áldozatkészségre.

A kápolna mellett másik fontos épület a *könyvtár* (Library), mely egész nap nyitva áll a tanulók számára. Díszes és kényelmes belső berendezésű. A híres volt tanítványoknak, headmastereknek, jötevőknek képeiből, szobraiból és relikviáiból szinte leolvasható a kollégium egész története. Az iskolától a többi college tanulóival vívott játékversenyegek diadalszerű sarkaló erőforrások újabb győzelmekre. A könyvtárak állománya igen gazdag, az újabb könyvek beszerzése céltudatos. Folyóiratok, sőt napilapok tekintélyes számban állnak rendelkezésre. A college vitaestélyei (Debating Society) hetenként a téli hónapokban rendszerint itt folynak le.

A nagy college-eknek külön múzeumuk is van, mely többnyire a volt tanítványok ajándékaiból fejlődött ki, kik a világ minden részéből siettek gyarapítani alma materük anyagi és szellemi erejét. Az Eton-College *Natural History Museum*-ioak elsőrendű madárgyűjteménye van. A harrow-i iskola *Butler Museum*-áituk legfőbb kincse görög és egyiptomi gyűjteménye; etnológiai és geológiai anyaga is elsőrendű. Hasonlóan gazdag a rugby-i iskola múzeuma is: nemcsak az angol, de az egyiptomi, kínai, görög és római világ sok értékes emlékét gyűjtötte itt össze a világ minden részébe szétszórt tanítványok halálja.

A college-ek jelentős épülete a Speech-Room, mely a mi iskolai dísztermünknek felel meg. Itt folynak le az iskolai ünnepélyek, melyek közül a legfontosabb a Speech Day júliusban. Ezen az évzáróünnepélyen a szülők és közönség jelenlétében fényes beszédek kíséretében adja át a Head Master a jutalmakat. Szavatelok, angol, latin vagy görög színdarabok előadása, zene tölti ki az ünnepély keretét. A másik jelentős iskolai ünnep az alapító emléknappja (Founder's Day), amelyre Anglia minden részéből a régi tanítványok (Old Boys) is összejönnek. Ilyenkor a közös istentiszteleten a régi és mostani tanítványok együtt jelennek meg, football matchet játszanak, együtt ebédelnek. Az öreg diákok a college hagyományos nótáit énekelve, újítják fel fiatalságuk emlékét. Általában megható az a ragaszkodás, melyet a régi angol diákok volt intézetük iránt tanúsítanak. A régi diákok szövetségbe tömörülésének mozgalma, mely nálunk is néhány év óta, mint a magyar társadalom föleszmélése, iskoláinak támogatására megindult, Angliá-

ban régiebb keletű. 1898-ban alakult meg az *Old Etonian Association* azzal a céllal, hogy „a régi etoni diákok, a világ bármely táján vannak is, egymással érintkezésben legyenek s egyesült erővel támogassák az iskolát mindenben, ami felvirágoztatja“. A szövetségnek ma 7.000 tagja van s külön helyisége Etonban, Hasonló célból létesült a Harrow Association, melynek jelszava: Stet fortuna Domus.

A college-ek régi épületei normán, részben ó-angol stílusban vannak építve. De valamennyi — éppúgy, mint az oxfordi és cambridge-i egyetemi college-ek — egyik udvarukat arkádósán építették quadrangulum alakban. Ez a Cloister Court. Érdekes történeti adalék ez most folyó szegedi egyetemi építkezésünkhöz.

Hol vannak a tanulók elhelyezve? A Head Master házában, mely rendszerint a legnagyobb, és egyes mesterek boardinghouse-ában, rendszeren 35—45 tanuló egy-egy házban. Az összes tanulók száma 5—600 körül mozog, kivéve a legnagyobb college-t, az etonit, ahol 1.120 fiú tanul. Mind-egyik tanulóknak külön szobácskája van (meglepően szűk, az ágy a fáiba van ékelve s csak éjjelre bocsátják a padlóra, különben meg sem lehetne mozdulni e parányi helyiségben), asztalkával, székkal, szekrénnel, mosdóval s a falon függő könyvpolccal. Szerényebb lakóhely alig képzelhető. A nagyobb diákok szobájának legfőbb ékességei a versenyeken szerzett serlegek s egyéb győzelmi trofeumok. Minden háznak közös ebédlője, társalgója s — rendszeren a folyosón — külön kis kézikönyvtára van. Az idegen, e viszonylag igen szerény és kényelmetlen elhelyezést látva, elcsodálkozik az ellátás fejében fizetett díjak nagyságán: az Eton-College növendéke 230 £-ot, a Rugby-School-é 221 £-ot, a Winchester-College-é 200 £-ot fizet évenként, amihez még tekintélyes összegek jönnek a zene, rajz, gyorsírás, vívás, kézimunka, katonai gyakorlatok stb. fejében. Ha átlag 250 i-ot veszünk, egy tanuló évi neveltetése a mi pénzünk értékében 7.000 P-be kerül. Figyelembe kell azonban vennünk, hogy a Public School-ok semmiféle állami vagy egyéb közhatósági támogatásban nem részesülnek, önmagukat tartják fenn, teljesen függetlenek. Minthogy egy-egy osztályban kevés tanuló van — annyira megosztják a növendékeket — igen nagy tanári karra van szükség, amelynek fizetése a mi tanári fizetéseinknek öt-hatszorosa. Etonban a Head Masteren (az igazgatón) s ennek helyettesén, a Lower Masteren kívül, 89 tanár (Assistant Masters) van alkalmazva.

A college-eknek jól felszerelt tornatermük van. Ezt, megtartva az eredeti görög értelmet, *Gymnasium*-nak nevezik. A svéd tomaeszközök mindenütt megtalálhatók. Az angol középiskolákban — a Public School-okban éppen úgy, mint a Day-School-okban — a fizika és kémia előadóterme, laboratóriuma, tanári dolgozószobája és szertára külön pavillonban (*Science School*) van elhelyezve. Ennek egyik oka az, hogy a Day-School-ok haladó tanfolyamai (*advanced courses*, a legmagasabb két osztály tanulói), vagy a Public School-ok idősebb tanulói (*Sixth Form*) már csak egy-két tárgyat specializálva tanulnak, s körülbelül a felük a fizikát és kémiát választja „szakmunkának“. Ezek tanítása erősen gyakorlati: a laboratóriumi munka van előtérben. Egyenest meglepő a rugby-i iskola nagy mechanikai terme, ahol a főbb gépmoделlek működését gyakorlatilag ismerhetik meg a tanulók. Ugyancsak az angol praktikus érzékre vall a gazdagon felszerelt fa- és fémpari műhely (*Workshop*), amelyben az ifjak nagy kedvvel és szorgalommal dolgoznak s meglepően ügyes készítményeket produkálnak. Újabban nagyon fellendült a Public School-okban az esztétikai nevelésnek képzőművészeti ága: főképp a rajz és a festés. Külön épülete van az *Art-School*-nak, melyben nemcsak gipsz- és famoделlek, hanem

az ott kalitkában tartott madarak és egyéb éld állatok szolgálják tárgyal. Olyan természeti és művészeti miljö, mint amelyben a college-ek növendékei laknak (ódon, gótikus épületek, középkori kápolnák, ezek üvegfestésze stb.), magától sugallja őket a művészi tevékenységre, mely könnyen öltheti magára a couleur locale-t. Az ének és zene is valamennyi collegeban nagy kultusznak örvend. Ezeknek a múzsáknak is külön otthonuk van (House of Singing; Music School).

Maguk az iskolai épületek, ahol a rendes tárgyakból a tanítás folyik, rendszerint újabb keletűek, a 19. század második feléből vagy a 20. századból valók. Az igények növekedésével párhuzamosan a college-ek állandóan építkeznek, hisz így nőttek századok alatt naggyá.

Az újabb iskolaépületek valamennyien a legegyszerűbbek: tipikus angol vöröstégla-házak. A fényes iskolalaplatákhöz szokott magyar ember megdöbben ezen a sivársáig menő egyszerűségen. A falak nem olyan finom téglaburkolatúak, mint nálunk a Trefort-korszakbeli iskolai épületek, hanem közönséges téglából valók, közeik malterrel lesimitva. A tantermek belseje is hasonlóan a legegyszerűbb: a sűrűn alkalmazott képek azonban meleg intimitást adnak nekik, annál is inkább, mert 15—25 tanuló nál több alig van egy osztályban. Jellemző, hogy a Winchester-College tantermeinek falán Európának, de a többi világrésznek is, térképei Németországból valók (természetesen német nyelvűek is).

A főépületsoporttól messze (Harrow-ban egy félmérföldnyire, kies dombon) van a betegpavillon (Sanatorium), főképp az elszigetelendő ragályos betegek számára.

Valamennyi college épülettömbjének remek háttere az óriási, zöld pázsitos, egy-egy facsoporttól csak itt-ott tarkított játszótér: playground. Ez az angol előkelő ifjúság palesztrája. A rendszeres játék az angol nevelés integráns része, ezért valamennyi college századok óta minél hatalmasabb játszótérre iparkodott szert tenni. Egy-egy playgroundon, Cricket-fielden 20—25 csoport is játszhatik egyszerre.

A PubÚc School-ok rendszeren olyan helyen vannak, ahol az iskolatelepet, vagy legalább a várost, folyó szeli át. Ez aztán alkalmat ad a vizi-sportra (úszás, csolnakázás, korcsolyázás) s az idevágó versenyekre. A fürdőben (Bathing Piacé, Harrow-ban „Ducker“-nek, azaz kacsausztatónak nevezi a diákhumor) minden tanulónak meg kell tanulnia úszni. A folyón a collegének pompás csolnakháza van. Újabban gondoskodtak lövőházzól is, melyben valamennyi tanulónak meg kell tanulnia általában a fegyverrel bánni.

HOGYAN jut a tanuló a Public School-ba? Minthogy a Public School csak 13 éves korban veszi fel növendékeit, szükség van természetszerűen olyan iskolákra, amelyek az elemi fokozat után a gyermekeket 9—13 éves korukban nevelik s a college-i életre mintegy előkészítik. Ezek a teljesen magánjelleű, az állam ellenőrzésétől független iskolák a Preparatory School-ok. Ezek is intemátusi intézetek, melyek igen magas díjért látják el és oktatják a tanulókat. Minthogy a Public School-ok előlépcsői, tantervüket, módszerüket, nevelésük egész szellemét a Public School-ok igényei szabják meg. Az utóbbiaknak felvételi vizsgálatra vonatkozó követelményei (Common Entrance Examination) eleve meghatározzák a Preparatory School-ok egész munkáját. Ezek az iskolák az angol közoktatási rendszernek jelentős kiegészítő részei: a gyakorlati szükség hozta őket létre, hogy a Public School-ok számára a növendékeket előkészítsék, nemcsak az egyes tantárgyakban, hanem a társasélet, a játékok, a kollégiumi szokások és modor szempontjából is.

Milyen követelményeket támaszt a Public School a felvételi vizsgálaton a 12—13 éves ifjúval szemben? A felvételi vizsgálat anyaga: könnyű latin auktornak angolra való fordítása; latin nyelvtan és elemzés; francia nyelvtan, elemzés és könnyebb szöveg olvasása; az aritmetika elemei; az angol földrajz és történelem elemei. A Head Master azonban e követelményeket, főképp ha idősebb tanulónak valamely osztályba való besorozásáról van szó, ki is egészítheti angol szövegnek latinra való fordításával, a görög nyelvtannal s könnyebb görög szöveg fordításával, az angol irodalomra vonatkozó kérdésekkel, az algebra és a geometria körébe vágó anyaggal.¹

Milyen műveltségi anyagot nyújtanak a Public School-ok? Milyen a tantervük? Mint típust az Eton-College tantervét mutatom be.

Az Upper Fourth osztályig a tanulók hittant,² angol nyelvet, történelmet és földrajzot, latint és franciát, matematikát és természettudományokat tanulnak. Az Upper Fourth-ban, a Remove-ban és a Fifth Form Lower Division-jában a tanulók görögöt is tanulhatnak. Cél: a fordítás képessége (fő auktor Homeros és Herodotos). Aki nem tanul görögöt, több leckét kap az angolból és a latinból. A természettudományok tanulása a Fifth Form Middle Division-jáig kötelező (heti 4 óra). A Fifth Form-nak Middle Division-ja és Upper Division-ja már megkezdí a specializálást, azaz túlnyomóan vagy klasszikus nyelveket, vagy történelmet, vagy modern nyelveket, vagy természettudományokat, vagy matematikát tanul, de köteles e „szakfárgyon“ kívül legalább 5 órát egyéb tárgyra is fordítani. Ha nem akarja az ifjú magát specializálni, akkor továbbra is általános műveltségi tárgyakat tanulhat (General Division), tehát klasszikus irodalmat, franciát, történelmet, természettudományt egyszerre.

A tanuló, amikor a Fifth Form Upper Division-jába jár (16 éves korában), köteles megszerezni a School Certificate-et, vagyis azt a bizonyítványt, amely feljogosítja az oxfordi vagy cambridge-i egyetemre, vagy a katonai főiskolára való belépésre. A bizonyítvány megszerzése után jut a Fifth Form First Hundred-be, majd a Sixth Form-ba, ahol aztán teljesen speciális tanulmányoknak szentelheti magát, például a következő óraterv szerint:

<i>Szaktanulmány :</i>	<i>Klasszikusok</i>	<i>Matematika</i>	<i>Modern nyelvek</i>	<i>Történelem</i>	<i>Természettudomány</i>
Hittan	I	I	I	I	I
Klasszikusok	13	I	0	6 v. 2, v. 0	I
Francia	0	0	7	7 v. 4, v. 0	0
Német	0	0	7	6 v. 0	0
Spanyol	0	0	7	6 v. 4	0
Angol nyelv és történelem	3	4	5	II	4
Matematika	0	10	0	0	4
Rendkívüli tárgyak ³	3	3	3	3	3
Természettudomány	I	4	0	2	10

¹ Az egyes osztályok, illetőleg tanfolyamok (Forms) elnevezése az egyes Public School-okban különböző. Etonban például a következő: a kezdők az alsó IV. osztályba (Lower Fourth) jutnak (van ugyan egy III. osztály, Third Form is, ebben azonban előkészítésre csak 13 kis boy van). Ezt követi a középső IV. osztály (Middle Fourth), majd a felső IV. osztály (Upper Fourth). Az iskolai további fokozatok: Remove (Third, Second, First Remove) az V. osztály (Fifth Form) három fokozattal: alsó, középső és felső csoport (Lower, Middle és Upper Division). Ezután következik az V. osztályban az első száz (Fifth Form, First Hundred), végül a VI. osztály (Sixth Form), mint az utolsó tanfolyamot járó legöregebb tanulók csoportja.

² Az Eton-College szabályzata szerint a szülő írásbeli kérésére a hittanórák hallgatása „alól a tanuló felmenthető a nélkül, hogy e miatt bármi tekintetben hátrány érhetné.

³ Választás szerint: angol irodalom, rajz, zene, biológia, külön haladóknak klasszikus nyelvek, francia vagy német.

De ezenkívül még több alternatív óratervet állíthatnak össze, majdnem teljes szabadsággal, a tanulók. A heti órák száma 24—28 („órán“ itt period, azaz 40 perc értendő). Akinek megvan a School Certificate-je, az intézet Army Class-ába, vagyis katonai osztályába is jelentkezhetik, ahonnan a haditengerészet a szárazföldi hadsereg vagy a légiflotta híres katonai akadémiáiba (Keyham, Woolwich, Sandhurst, Cranwell) mehet.

Mindehhez a jelzett mértékben hozzájárulnak a matematika és a természettudományok. Jellemző azonban, hogy ezek anyagát a különben annyira tüzetes The Eton Calendar meg sem említi.

A többi Public School tanterve nagyjában hasonló. Régebben sokkal nagyobb eltérés volt köztük. Azonban mióta a headmasterek konferenciája bevezette a School Certificate-et, ennek igényei természetszerűen szabták meg nagyjában az elvégzendő anyagot. A vizsgálat a tárgyaknak három kategóriájából tehető le: 1. angol nyelv, irodalom, történelem, földrajz; 2. idegen nyelvek (kettő: latin és görög, latin és francia, német és francia); 3. végül a matematika és természettudományok. Régebben, míg a vizsgálatok nem kötötték meg eleve a tantervet, ez sokkal szabadabb volt. Sokan ma visszasírják az időt, amikor a mesterek maguk szabták meg a tanítás anyagát az ifjak érdeklődésének iránya szerint. Azonban általános a vélemény, hogy a tanterv szabadságát korlátozó vizsgálatok követelményei mégis jó hatással voltak a tanítás színvonalára és eredményére.

KORNIS GYULA

(A jövő számbem befejezzük).

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLEMÉNYEI

A Szemle zárta: egyelőre minden hó 25-én délben. — írógépen irt cikkeket kérünk. — Előre meg nem beszélt kéziratokat csak akkor küldünk vissza, ha bélyeggel ellátott megcímzett borítékot mellékel a szerző. — A cikkeket háziilag korrigáljuk; korrektúralevonatot csak kivételes esetekben adunk. — A gépirattól eltérő korrektúrák és utólagos rövidítések költségeivel a szerző számláját vagyunk kénytelenek megterhelni. A cikkek közlésével azok szerzői jogát a Magyar Szemle megszerezte.

Pesti Könyvnyomda R.-T. (Dr. Falk Zsigmond)